

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ TEFSİR ANABİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM'DE ZULÜM KAVRAMI

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan:
İsmail KARAGÖZ

ANKARA-1994

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ TEFSİR ANA BİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM'DE ZULÜM KAVRAMI

(Doktora Tezi)

Hazırlayan

İsmail KARAGÖZ

Danışman

Doç Dr. Mevlüt GUNGÖR

Ankara - 1994

ÖNSÖZ
KISALTMALAR

8-10
11

GİRİŞ

ALLAH, İNSAN VE ZULÜM

I-ALLAH'IN İNSANA VERDİĞİ DEĞER	12
1-Yaratılış Açısından	13-15
2-Verilen Nimetler Açısından	15-17
II-ALLAH'IN KİTAP VE ELÇİLERİ İLE İNSANLARI ZULÜMDEN MENETMESİ	17
1-Allah'ın İnsanlara Elçi ve Kitap Göndermesi	17-20
2-Allah'ın Zâlimleri İnzar Etmesi	20-23
3-Allah Zulmetmez	23-24
4-Zulmü İşleyen İnsandır	24-25
III-İNSANIN ZULÜM İŞLEMESİNE SEBEP OLAN GENEL KARAKTERİ	25
1-Yaratılıştan Gelen Za'fiyeti	25-26
a)İnsan, Zayıf Yaratılmıştır	26-27
b)İnsan, Çok Aceledir	27-28
c)İnsan, Çok Harîs, Çok Cimri ve Çok Sabırsızdır	28-29
d)İnsan, Çok Nankör, Çok Ümitsiz ve Çok Şımarıktır	29-30
e)İnsan, Azgın, Düşman ve Tartışmacıdır	30
f)İnsan, Hevâ ve Hevesine Düşkündür	30-31
g)İnsan, Çok Câhildir	31-32
2-Dünya Hayatının Cazibeliği ve Şeytanın Düşmanlığı	32-34
IV-KUR'AN'DA İNSANIN, İNANÇ, SÖZ, FİİL VE DAVRANIŞLARI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	34
1-Allah'ın İnsanı Değerlendirmesi	34-35
2-Kur'ân'da Övme ve Yermeye İfade Eden Kavramlar	35-36
a)Allah'ın Vasıflarını Anlatan Kavramlar	36
b)İnsanın İnanç, Söz, Fiil ve Davranışını Anlatan Kavramlar	37
b-1) Övme İfade Eden Kavramlar	38-40
b-2) Yermeye İfade Eden Kavramlar	41-43
3-Kavramları İzah ve Tahlil Metodu	43-50

BİRİNCİ BÖLÜM

ZULÜM KAVRAMININ ETİMOLOJİK YAPISI

I-ZULÜM KAVRAMININ SÖZLÜK ANLAMI	51-52
1-Zulüm Kelimesi	52-59
2-Zulmet Kelimesi	59-60
3-Zulüm Kelimesinin Sözlük Anlamının Değerlendirilmesi	60-61
4-Zulüm Kelimesine Türkçe Sözlüklerde Verilen Anlam	61-63
II-ARAP CAHİLİYYE ŞİİRİNDE ZULÜM KAVRAMI	63-64
1-Zulüm Kelimesi	64-71
2-Zulmet Kelimesi	71-72

III-ZULÜM KAVRAMININ ASLÎ VE İZAFÎ ANLAMI	73-74
IV- ZULÜM KAVRAMININ TEFSİRLERDEKİ TANIMI	75
1-Zulüm Kelimesi	75-78
a)İnsanın Allah'a Karşı İnançsızlığını İfade Eden Tanımlar	78
b)İnsanın Allah'a Karşı İtâatsizliğini İfade Eden Tanımlar	79
c)İnsanın Diğer İnsanlara Karşı Olumsuz Söz, Fiil ve Davranışlarını İfade Eden Tanımlar.	79-80
d)İnsanın Nefsine Zarar Veren Söz, Fiil ve Davranışlarını İfade Eden Tanımlar.	80-81
e)Kâdî Abdülcebbar'ın Zülmü Tanımı	81-82
f)Bazı Müfessirlerin Zulmü Tanımları	83-84
2-Zulümât Kelimesi	84-85
V-ZULMÜN ÇEŞİTLERİ	85
1-Muhammed AS'in Zulmü Taksîmi	85
2-Bazı Düşünürlerin Zulmü Taksîmi	85-87
3-İtikâdî ve Amelî Yönden Zulmün Taksîmi	87-88

VI-MÜFESSİRLERİN ZULÜM KAVRAMINA GETİRDİKLERİ FARKLI YORUMLAR	89
---	----

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DA ZULÜM KAVRAMI

I-ZULÜM KAVRAMININ KUR'AN'DAKİ ANLAMI	91-96
1-Kur'an'da Zulüm Kavramının Kullanılış Biçimleri	96
2-Kur'an'ın Zulüm Kavramını Tanımı	96-102
3-Kur'an'da Allah'ın Fiil ve Davranışı İle İlgili Zulüm Kavramı	
a) Fiil ve Davranış Kelimelerinin Anlamı	103
b) Kur'an'da Allah'ın Zulmetmemesi İle İlgili İfadeler	103-104
c) Allah'ın Dünyada Zulmetmemesi İle İlgili İfadeler	104-111
d) Allah'ın Âhirette Zulmetmemesi İle İlgili İfadeler	111-114
4 —Kur'an'da Fert ve Toplumların İnanç,Söz,Fiil ve Davranışları İle İlgili Zulüm Kavramı	114-115
A) Mukayyed Zulüm	115
a) Nefse Zulüm İfadesi	115-116
aa)Fertlerin Nefislerine Zulümleri	117
1-Şirk	117
2-Küfür	118-119
3-Nifâk	119-120
4-Küçük Günahlar	120-121
5-Nefse Zarar Veren Fiil ve Davranışlar	121-122
6-Allah'ın Sınırlarına Tecavüz Etmek	123
7-Kadınlara Zarar Vermek	123-124
8-Allah'ın Emirlerini Terketmek,Yasaklarını İşlemek	
ab)Kavimlerin Nefislerine Zulümleri	126-128
ac)Peygamberlerin Nefislerine Zulümleri	128
1-Adem AS'ın Nefsine Zulmü	128-130
2-Yunus AS'ın Nefsine Zulmü	130-132
3-Musa AS'ın Nefsine Zulmü	132
b)İnsanlara Zulüm İfadesi	133
1-İnsanlara Eziyet Etmek	133-137
2-İnsanların Mallarını Çalmak-gasbetmek	137-138
3-Yetimlerin Mallarını Haksız Yere Alıp Yemek	138

4-İnsanların Mallarını Batıl Yollarla Yemek	138-140
c)Deveye Zulüm İfadesi	140-141
d)Âyetlere Zulüm İfadesi	141-142
B)Mutlak Zulüm	142
a)Kur'an'da Fiil ve Mastar Şeklinde Geçen Zulüm Kavramı	142
1-İnsanlara Haksızlık Etmek	143
2-Kötü Fiil İşlemek ve İnsanlara Kötülük Etmek	143
3-Faiz Alıp Vermek,Borcunu Ödememek	143-145
4-Şirk,Küfür ve İsyan	145-147
b)Kur'an'da İsim ve Sıla Cümlesi Şeklinde Geçen Zulüm Kavram	
ba)Çok Zâlim İfadesi (Zalûm)	148-150
bb)Daha Zâlim İfadesi	150
1-Allah'a Yalan Uyduranlar	150-152
2-Allah'ın Âyetlerini Yalanlayanlar	152
3-Allah'ın Âyetlerinden Yüz Çevirenler	152-153
4-Yalancı Peygamberlik ve İlahlık İddia Edenler	153
5-İsyanlarını Unutanlar	154
6-Şahitliği Gizleyenler	154-155
7-Mescitlerde Allah'ın Adının Anılmasına Engel Olanlar ve Camilerin Harap Olmasına Çalışanlar	154-155
bc)Zalimler-Zulmeden Kimseler İfadesi	155
bca)Zâlim İnsanlar	155-156
1-Kâfirler	156
a)Âhireti İnkâr Edenler	156
b)Cehennem Ateşini Yalanlayanlar	157
c)Âyetleri Bile Bile İnkâr Edenler	157
d)Allah'a İftira Edenler ve Âyetleri Tekzîb Edenler	157-158
e)Kur'an'a ve Diğer İlâhî Kitaplara İnanmayanlar	
f)İlahlık ve Peygamberlik İddia Edenler	158
g)İnsanları Allah Yolundan Menedenler	159-161
2-Müşrikler	161-167
3-Münâfıklar	168-169
4-Fâsıklar	169
a)Allah'ın Sınarlarına Tecavüz Edenler	169-170
b)Hırsızlar	170-171
c)Fuhuş İşleyenler, Hâinler ve Kötülük Yapanlar	
d)Kâtiller	172
e)Fakirin Hakkını Vermeyenler, Malını Haram Yolda Harcayanlar,Adağını Yerine Getirmeyenler	172
f)Yalan Yere Yemin Edenler, Hakka Tecavüz Edenler, Başkalarına Zarar Verenler, Yalancı Şahitlik Yapanlar	173-174
g)İnsanlara Ezâ,Cefâ ve Kötülük Edenler	
h)Günahlarına Tevbe Etmeyenler, İnsanlarla Alay Edenler,Kötü Lakap Takanlar, İnsanları Çekiştirenler	174
i)Suçsuzu Cezalandıranlar	174
ı)Fakirleri Kovanlar	175
j)Kâfir, Hristiyan ve Yahudileri Dost Edinenler, Bunların Hevâ ve Heveslerine Uyanlar	176-177
k)Allah'ın İndirdiği Ahkâm ile Hükmetmeyenler	178
bcb)Zâlim Kavimler	181
1-Zâlim Kavimler İfadesi	181-183
2-Halkı Zâlim Olan Şehirler İfadesi	183-185
3-Zâlimler (Topluluğu) İfadesi	185-187
a)Nuh Kavminin Zulmü	187-188

b)Hud Kavmi Âd'ın Zûlmü	188-189
c)Salih Kavmi Semud'un zulmü	189-190
d)İbrahim'in Kavmi ve Nemrut'un Zulmü	190
e)Lut'un Kavmi Sedom'un Zulmü	190-191
f)Şuayb'in Kavmi Medyen'in Zulmü	191
g)Firavn ve Kavminin Zulmü	192-193
h)İsrail Oğullarının Zulmü	193-196
i)Diğer Kavimlerin Zulümleri	196-197
C)Mazlûm Kelimesi	197-198
D)Bize Zulmetmediler (Vemâ Zalemûnâ) İfadesi	198-199
5-Zulüm Kavramının Kur'an'daki Anlamının Değerlendirilmesi	199
6-Zulümât Kelimesin Kur'an'daki Anlamı	205-209

II-ZULÜM KAVRAMININ ANLAMINI İFADE EDEN KUR'AN KAVRAMLARI

1-Zulüm Kavramının Aslî Anlamını İfade Eden Kur'an Kavramları

A) "Eksik Yapmak" Anlamını İfade Eden Kur'an Kavramları 210

1-Bahs	210-211
2-Tatfîf	211
3-Hedm	211-212
4-Vetr	212
5-Velt, Leyt, Elt	212-213
6-Naks, Noksan	213
7-Hasâr, Hüsrân	213-214
8-Haybe	214-215
9-Gâbn	-215
10-Hıyane	215-216

B) "Menetmek" Anlamını İfade Eden Kur'an Kavramları

1-Men'	216
2-Sadd	216-217

C) "Meyletmek", "Yoldan Sapmak" Anlamını İfade Eden Kur'an Kavramları

1)Cevr	217-218
2)Cenef	218
3)Hayf	218
4)'Avl	219
5)Meyl	219
6)Zey'	219-220
7)Sağy	220
8)'Ivec 'Avec	221
9)İlhâd	221
10)Leyy	222
11)Nükûb	222
12)Zelev	222-223
13)Zever-Zûr	223
14)Cünûh-Cünâh	223
15)'Unûd'Anîd	223-224
16)Fücûr	224
17)Kast-Kıst	225-224

18)Dâll-Dalâl,Dalâlet	225-227
19)Ġayy ,Ġavâye	227-228
20)Şatat	228

21) Rûkn

D) "Haddi Aşmak" Anlamını İfade Eden Kur'an Kavramları

1)Bağy	229-230
2)Tuğyân	230-233
3)'Adüvv-'Udvân,î'tedâ	233-234
4)Rahak	234-235
5)Seraf, İsrâf	235-236
6)Bezr-Tebzîr	236
7)Fart-İfrât-Tefrît	236-237
8)Ġülüvv	237
9)Fuḥş-Fahşâ	237
10)Batar	238-239
11)Eşir	239
12)Ferah	239
13)Merah	239-240
14)Teraf	240
15)Utüvv	240
	240-241

E) "Eziyet Etmek,Kötülük Etmek ve Zarar Vermek" Anlamını İfade Eden Kur'an Kavramları

1)Darar	241-242
2)Ezâ,Eziyyet	242-243
3)'Azâb,Ta'zîb	243
4)Elem,Elîm	243-244
5)'Ikâb	244
6)Fitne	244-245
7)Fesâd,İfsâd	245-247
8)Usuvv, Isıyy, Ays	247
9)Hadi'a	247-248
10)Keyd	248-249
11)Mekr	249-250
12)Hatr	250
13)Cebr	251-252
14)Katl	252
15)Gasb	252
16)Serak	252-253
17)Ġulûl	253
18)İfk	253-254
19)Beht-Bühtan	254-255
20)Ramy	255
21)Katr	255
22)Bahl,Buhâl	255-256
23)Şahh,Şuhh	256
24)Sahr	256-257
25)Hüz'ü-İstihzâ'	257
26)Lemz	258
27)Hemz	258
28)Ta'n	259
29)Ġîbet	259
30)Tecessüs	259
31)Hased	259-260
32)Ġamz	260
33)Nemîme	260
34)Su',Sev, Seyyie, İsâe	260-262

2-Zulüm Kavramının İzâfî Anlamını İfade Eden Kur'ân Kavramları

1) Küfr	263-265
2) Cuhd	265
3) İnkâr	265-266
4) İrtidât	266
5) Şirk	266-268
6) Nifâk	268-269
7) Kizb, Tekzîb	269-270
8) Hars	270
9) İftirâ	270
10) Kibr, Tekebbür, İstikbâr	271
11) 'Ulûvv	272
12) Muhtâl	272
13) Fahûr	272
14) İbâ'	273
15) I'râd	273
16) Tevellî	274
17) Ne'y	274
18) Sade'f	274
19) İstiğnâ'	275
20) İstinkâf	275
21) Fısk	275-277
22) İsyân	277-278
23) Muhâlefe	278
24) Şikâk	278
25) Muhâdde	278-279
26) Şakâve	279
27) Cürm	279-280
28) İsm	280-281
29) Zenb	281-282
30) Hatie	283
31) Vizr	283
32) Hûb	284
33) Hıns	284
34) Kebîra, Lemem	284-285
35) Gaflet	285-286
36) Nisyân	286-287
37) Cehl	287-289
38) Sefeh	289-290

III-ZULÜM KAVRAMININ ZİD ANLAMINI İFADE EDEN KUR'AN KAVRAMLARI

A) Zulüm Kavramının Aslî Anlamının Zıddını İfade Eden Kur'an Kavramları	294
1-Adl	294
a) Adalet Kavramının Sözlük Anlamı	295-296
b) Adalet Kavramını Terim Anlamı	296-297
c) Adeletin Çeşitleri	297-298
d) Adaletin Değeri	299
e) Adalet Kavramının Kur'ân'daki Anlamı	299
1-Fidye	299
2-Kıymet, Denk, Eş	299
3-Allah'a Ortak Koşmak	299
4-Haktan Sapmak	299-300
5-Düzeltilmek, Ölçülü Bir Biçim Vermek	300
6-Tevhîd	301
7-İnsaf	302

a) Söзде Adalet (Doğruluk)	302
b) Şahitlikte Adalet	302-304
c) Yargıda Adalet	304
d) Barışın Sağlanmasında Adalet	304-305
e) Borçlanmalarda ve Senet Tanzîminde Adalet.	306-307
f) Ailede Adalet	307

2-Kıst, İksât 307

A) Kıst Kavramının Sözlük Anlamı	307
B) Kıst Kavramının Kur'ân'daki Anlamı	307
a) Zulüm	307
b) Adâlet	308
ba) Allah'ın İnsanlara Karşı Adâleti	308-309
bb) İnsanların Fiil ve Davranışı İle İlgili Adalet	309
1-Kafirlere Adalet	309
2-Ölçü ve Tartıda Adalet	309-310
3-İhsân	310-312
4-Hikmet	312-313
5-Hak	314-315
6-Sevâ'-Seviyy	315
7-İstikâmet	316-317
8-Rüşd, Raşâd	317
9-İhtidâ'	317-318
10-Kasd, İktisâd	318-319
11-Tevfiye	319-320

B) Zulüm Kavramının İzâfî Anlamının Zıddını İfade Eden Kur'an Kavramları

1-Takvâ, İttikâ	321
a) Kur'ân'da Takvaya Verilen Önem ve Değer	321-322
b) Takva Kavramının Sözlük Anlamı	322
c) Takva Kavramının Kur'ân'daki Anlamı ve Çeşitli Tanımları	322-323
d) Takva Kavramının Zulmün Zıddı Oluşu	328-330
2-İman	330-331
3-İslâm	332-333
4-Sıdk, Tasdîk	333
5-Sedîd	333
6-Halâs, İhlâs	333-334
7-Tâat, İtâat	334-335
8-Kunût	335
9-İttibâ'	336
10-İ'tisâm	337
11-İbâdet	337-338
12-Salâh, Islâh	338-339
13-Berr-Birr	339-340
14-Hayr	340-341
15-Tîb, Tîbe, Tayyib	341
16-İflâh	341-343

D) Zulmet Kelimesinin Zıddı (Nûr) 344

SONUÇ	345-353
ZULÜM VE ZULÜMÂT KELİMELERİNİN GEÇTİĞİ ÂYETLERİN İNDEKSİ	353-354

BİBLİYOGRAFYA	355-366
---------------	---------

ÖNSÖZ

Kur'ân'ın ana konusu Allah ve insandır. Bu itibarla Kur'ân kavramlarının odak kelimeleri de Allah ve insan'dır. Kur'ân baştan sona bu iki odak kelimenin etrafında yeralan anahtar terimlerle Allah-insan ilişkisini anlatmaktadır. Allah, yaratan; insan yaratılan Allah ma'bud, insan âbid'dir. Allah'ı ve insanı tanıtan Kur'ân, Yaratıcı'nın insana yönelen emir ve yasaklarını, insanın nasıl inanıp ne şekilde amelde bulunması gerektiğini dile getirmektedir.

İnsanın inancı ve amelinin nasıl olması gerektiği konusu Kur'ân'ın temel hedefidir. Kur'ân, insanın insan olarak görevlerini ortaya koyar. Bundan dolayı her mü'minin Kur'ân'ı iyi anlaması gerekir. Çünkü Kur'ân anlaşılacak ve uygulanmak için gönderilmiştir.

Kur'ân'ın iyi anlaşılabilmesi için Kur'ân kavramlarının çok iyi bilinmesi ve doğru bir şekilde anlaşılması gerekir. Kavramların iyi anlaşılabilmesi Kur'ân'ın, dolayısıyla ilâhî iradenin de iyi anlaşılabilmesine sebep olur ki bu durum, insanın doğru yoldan sapmasına neden olur.

Kur'ân'da; küçük, büyük bütün günahları içeren; mü'min kâfir her insanın ilâhî iradeye ters düşen inanç, söz, fiil ve davranışlarını kapsayan, çok geniş anlamı olan kavramlar vardır. ZULÜM kavramı da bunlardan biridir. Çünkü bu kavram; bir taraftan kafirin küfür, şirk, nifâk ve her türlü isyanını anlatırken diğer taraftan mü'minin Allah ve peygamberin emir ve yasaklarına uymayan bütün söz, amel ve davranışlarını ifade eder. Başka bir deyişle ZULÜM kavramı; insanın nefsi, diğer insanlar ve Allah ile olan ilişkisinin olumsuz yönlerini anlatır.

Kur'ân'ın bütünlüğü içinde zulüm kavramının semantik açıdan incelenmesi, insanın inanç, söz, fiil ve davranışları ile ilgili olan bütün kavramların irdelenmesi demektir. Çünkü Semantik çalışma; bir kavramın etimolojik tahlilinin yanında bu kavramın eş ve zıt anlamlı kavramlarla olan ilişkisini de incelemeyi gerektirmektedir. Zulüm kavramı eş ve zıt anlamlı kavramlarla birlikte insanın bütün inanç, söz, fiil ve davranışlarını ortaya koymaktadır. Bu Kavram; Yerme (zem) ifade eden kavramların mânâ itibarıyla en kapsamlı olanı ve bu sahanın odak-kelimesidir. Övme (Medh) ifade eden kavramların en kapsamlı olanı ve sahasının odak kelimesi ise ADALET kavramını da içeren TAKVA kavramıdır.

Zulüm; insanın menfi yönünü, takva da; müsbet yönünü ifade etmektedir. Zulüm kavramının semantik olarak tahlili; Kur'ân'ın insanı anlatan bir çok kavramının incelenmesini gerektirmesi, bizi bu kavram üzerinde çalışmaya sevkeden temel etkenlerden biri olmuştur.

Bu çalışma ile asıl amacımız Kur'ân'ı anlamak ve anlaşılmasına hizmet etmektir.

Tefsîr sahasında yapılan çalışmalar, genellikle ya bir müfessirin hayatı, eserleri ve tefsirindeki metodu veya Kur'ân

kavramlarından birinin incelenmesi şeklinde olmaktadır.

Tefsirin bu üç alanında lisans, master ve doktora seviyesinde bir çok çalışma yapılmıştır. "Türkiye İlahiyat Fakülteleri Tefsîr Ana Bilim Dalı Tez Bibliyografyası" adlı Lisans tezi üzerinde yaptığımız incelemede zulüm kavramı ile ilgili lisans seviyesinde beş adet çalışma yapıldığını gördük, Bunlar; Saime İZERDEM'in hazırladığı "Kur'an'a Göre Zulüm ve Zâlim" (Ankara-1969), Ahmet DOĞAN'ın hazırladığı "Kur'an'da Zulüm Kavramı" (Erzurum-1984), Davu GÖKÇEN'in hazırladığı "Kur'an'a Göre Zulüm Kavramı" (Bursa-1985), Hasan EKER'in hazırladığı "Kur'an'da Zulüm Kavramı" (Konya-1985) ve Osman ORAL'ın hazırladığı "Kur'an'da Zulüm Kavramı" (Kayseri-1991) adlı tezlerdir. Bu tezlerin en ciddî olan Ahmet DOĞAN'ın hazırladığı lisans tezidir. Bu tezlerde zulüm, konu olarak işlenmiş, eş ve zıt anlamlı kavramlara yer verilmemiştir.

1992 yılı itibariyle zulüm kavramı ile ilgili olarak master ve doktora seviyesinde bir çalışmayapılmamıştır.

Zulüm kavramı ile ilgili Veli ULutürk, bir makale hazırlamış, bu makale Erzurum Atatürk Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi Dergisinde yayınlanmıştır. Daha sonra bu makale küçük boy bir kitap olarak neşredilmiştir. (Konya-1990) Ahmet Şişman, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünde öğrenci iken Zulüm Kavramı ile ilgili bir seminer hazırlamış, daha sonra bu çalışmasını küçük boy bir kitap olarak neşretmiştir. (İstanbul-1983) Ancak bu çalışmalarda zulüm kavramı semantik açıdan ele alınmamıştır. Ayrıca Kur'ân'a dayalı olmayan fakat zulüm adını taşıyan basılmış bazı kitaplar da mevcuttur.

Tefsîr sahasında şirk , günah ,salâh ve şer kavramları ile ilgili doktora seviyesinde yapılan tezler bizim yaptığımız çalışmanın benzeri çalışmalardır. Ancak bu çalışmalarda konu ve kavram birlikte incelenmiş, eş anlamlı kavramlara kısmen yer verilmiş fakat zıt anlamlı kavramlara yeterince değinilmemiştir. Halbuki bir kavramın iyi anlaşılabilmesi için o kavramın etimolojik yapısı ile birlikte eş ve zıt anlamlı kavramların da tahlil edilmesi gerekmektedir.

Biz çalışmamızda zulmü, sadece bir kavram olarak ele aldık. Çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, Allah'ın insanlara asla zulmetmediği, zulmü işleyenin insan olduğu, insanın zulüm işlemesine sebep olan genel karakteri ve nihayet Kur'ân'da insanın inanç, söz, fiil, ve davranışlarını anlatan övme ya da yerme ifade eden kavramlar ele alınmış, zulüm kavramının nasıl ve hangi metotla tahlil edileceği anlatılmıştır.

Birinci bölümde zulmün etimolojik yapısı tahlil edilmiştir. Eski ve yeni sözlüklere dayanılarak zulmün lügat manası ve beş adet cahiliyye dîvanı ve muallekât-ı seb'a (Yedi Askı) taranarak zulmün Kur'ân öncesindeki anlamı tesbit edilmeye çalışılmış, ayrıca zulmün aslî ve izâfî anlamı da açıklanmıştır.

Eski ve yeni çok sayıda tefsîr taranarak müfessirlerin zulme getirdikleri tanımlar ve zulmün çeşitleri tesbit edilmiştir.

Kur'ân'da 289 defa geçen zulüm kelimesi ve 23 defa geçen

zulümât kelimesi bütün türevleri ile birlikte tek tek incelenmiş ve ne anlama geldikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Zulmün Arap cahiliyye dönemindeki kullanımı ile Kur'ân'daki kullanımı arasındaki farklar ve âyetlerde geçen zulüm kelimelerine müfessirlerce yapılan değişik yorumlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İkinci Bölümde zulmün Kur'an'daki anlamı ile zulmün aslî ve izafî anlamını ifade eden 119 Kur'an kavramı ve zulmün zıt anlamını ifade eden 21 Kur'an kavramı ele alınmıştır.

Çalışmamızda kaynaklarımızın ağırlık noktasını tefsirler ve sözlükler oluşturmaktadır. Kur'ân'da 289 defa geçen zulüm kelimesi için 25 tefsire bakılmış, ayrıca bu tefsirlerin dışında bazı âyetlerdeki zulüm kelimelerinin anlamı için sadece ulaşılabilen tefsirlere müracaat edilmiştir.

Yeri geldikçe kavramların izahı için hadislerden de yararlanılmıştır.

Sûre ve âyet numaraları metin içinde veya dip notta, gösterilmiştir. Şöyle ki, giriş bölümünde dip notta (el-Bakara, 2/2) şeklinde, âyetlerden çok kaynak gösterilmek durumunda kalındığı için 1. ve 2. bölümlerde ilgili yerde (16/90) şeklinde gösterilmiştir (16 sure adı, 90 âyet numarasıdır) ikiden fazla sure ve âyet kaynak gösterilmesi gerektiği hallerde bu dip notta yazılmıştır.

Kur'ân kavramları Türkçe harflerle yazılırken transkripsiyon alfabesi kullanılmamış bunun yerine o kelimenin aslı ilk geçtiği yerde parantez içinde orjinal şekliyle yazılmıştır.

Âyet metinleri genellikle yazılmamıştır. Ancak görülmesinde fayda mülâhaza ettiğimiz bazı âyetlerin metinleri tamamen veya kısmen ve çoğunlukla âyetin meâlinden sonra yazılmıştır. Bazı tanım ve izahların Arapçaları da metin içinde veya dipnotta gösterilmiştir.

Çalışmamızda bize yol gösteren ve bu tür bir çalışmaya bizi teşvik edip yönlendiren muhterem hocam Doç. Dr. Mevlüt GÜNGÖR'e ve diğer hocalarıma sevgi, saygı ve teşekkürlerimi arzederim.

Başarı ve hidayet Allah'tandır.

İsmail KARAGÖZ
Ankara-1994

KISALTMALAR

Age.	: Adı Geçen Eser
AS.	: Aleyhis-selam
AÜHF	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Ank. ÜİF.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
AÜİF	: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bkz.	: Bakınız
b.	: bin, ibn
c.	: cilt
çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet işleri Başkanlığı
Hız.	: Hazreti
Kit.	: Kitabevi
M.	: Miladi
MMT.	: Mecmûatun mine't-Tefâsîr
Mat.	: Matbaası
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
Nşr.	: Neşriyatı-Neşreden
Ö.	: Ölümü
S.	: Sayfa
SÜİF.	: Selçuk Üniversitesi ilahiyet Fakültesi
SAV.	: Sallahü Aleyhi ve sellem
TDV.	: Türkiye Diyanet vakfı
Trc.	: Tercüme
Thk.	: Tahkik
TDK	: Türk Dil Kurumu
Vb.	: Ve benzeri
Vs.	: Vesaire
Yay.	: Yayınları-yayınevi

GİRİŞ

ALLAH, İNSAN VE ZULÜM

ALLAH, İNSAN VE ZULÜM

Allah, Yaratıcı ve en yüce varlık, insan ise Allah'ın mah-lukâtı arasında en çok değer verdiği yaratıktır. Zulüm de Allah-insan arasındaki ilişkiyi ifade eder. Allah insana asla zulmetmezken, insan yaratıcısına, kendisine, diğer insanlara, topluma ve çevreye karşı görevlerini ihmal ederek zulmeder. Yaptığı her türlü zulmünden kendisi zarar görür. Yani insan hem zalim hem de mazlumdur.

Giriş bölümünde, Allah'ın insana verdiği değer, Allah'ın elçi ve kitaplar göndermek suretiyle insanları zulümden menetmesi, insanın zalim olmasının nedenleri ile insanın inanç, söz, fiil ve davranışlarını tasvir edip değerlendiren Kur'an kavramları ve bu kavramların anlaşılmasında uygulanan metot ele alınacaktır,

I-ALLAH'IN İNSANA VERDİĞİ DEĞER

Allah, yaratıkları içinde en çok değeri insana vermiş ~~ve en~~ üstün olarak insanı yaratmıştır. Allah, insana üç yönlü bir üstünlük tanımıştır: "İsmet ve himayede üstünlük, izzet ve efendilikte üstünlük, istihkak ve kazançta üstünlük," (1)

İnsan herşeyden önce insan olması hasebiyle üstündür , mükerremdir, (2) Sonra imanından dolayı (3) ve çalışması sebebiyle üstündür, insana amelinin ve çalışmasının karşılığı tastamam verilir, (4)

İnsanın en önemli üstünlüğü ismet ve himâyedeki üstünlüğüdür. Bu, insanın dokunulmazlık ve mâsûmiyetini ifade eder. Bu üstünlük doğuştan gelir. Dolayısıyla insanların renkleri, dilleri, cinsiyetleri, zenginlikleri, fakirlikleri ve ırkları gözetilmeden herkese bu üstünlük verilmiştir. Herkesin canı, malı, ırzı, dîn ve akli her türlü ihlâlden korunmuştur. Kim olursa olsun, kanı akıtılmaktan, ırzına tecavüz edilmekten, malı gasbedilmekten, evi yıkılmaktan, vicdanı zorla hâkimiyet altına alınmaktan, hürriyeti, yalancılık ve dolandırıcılıkla ihlâl edilmekten masumdur. Bu sebeple insanlık, zâlimlerin ve cebbarların tuğyanına ve işkencelerine karşı korunur. (5)

İnsan, hristiyanlığın iddia ettiği gibi doğuştan suçlu değildir. (6), masumdur, mükerremdir. İnsan, doğuştan gelen üstünlük ve değerini iman ve itâatle devam ettirir veya küfür ve isyanla izzetini kaybeder. Herhalükârda hayır veya şer yaptığığının karşılığını görür. (7) Mü'min-kâfir, muttakî-fâcir, âdil-zalim bütün insanlara Allah tarafından verilen değeri kısaca anlatmak istiyoruz:

- 1) Draz Muhammed Abdullah, İslamın İnsana Verdiği Değer, s.45 Trc, Nurettin Demir, Kayıhan Yay, İstanbul-1983,
- 2) el-İsrâ, 17/70. Bkz. İzutsu, Toshihiko, Kur'an'da Allah ve İnsan, s.69, Trc. Süleyman Ateş, Ank, ÜİF Yay, Ankara-1975,
- 3) el-Münâfikûn, 63/8.
- 4) Lokman, 31/16; en-Necm, 53/39-41.
- 5) Bkz. Draz Muhammed Abdullah, A.g.e. s.46-47.
- 6) Kılıç Sadık, Kur'an'da Günah Kavramı, s.94, Hibaş Yay. Konya-1984.
- 7) ez-Zilzâl, 99/7-8.

1- Yaratılış Açısından

Yeri, gökleri, yer ve göklerde bulunanları (8), güneşi, ayı, gündüz ve geceyi (9); bağları, dağları ve nehirleri (10), ağaçları, meyveleri, taneleri, bitkileri (11), hayvanları, cinleri, insanları ve melekleri (12)... Kısaca canlı-cansız her şeyi yaratan, yaratıklarını nizama koyan ve kendisinden başka yaratıcı bulunmayan (13) yüce Allah; insanı, bu yaratıklarının en önemlisi ve en değerlisi olarak vâretmiştir. (14) Kur'ân'da yaratılışından en detaylı olarak söz ettiği varlık da insandır. Hem ilk insanın yaratılış seyrini hem de daha sonra Adem'in neslinden türeyen insanların nasıl yaratıldıklarını anlatmıştır. İnsan dışındaki varlıkların yaratılış seyri insanın yaratılışı kadar geniş anlatılmamıştır. Yeri, gökleri ve ikisinin arasındakiler "altı evrede" (15), Yeri ve göğü "yedi tabaka" olarak yarattığını (16), göklerle yer birleşik iken onları ayırdığını, her canlıyı sudan vârettiğini, (17) cinleri "dumansız ateşten" yarattığını (18) beyânen Allah; insanın yaratılışını neden ve nasıl yaratıldığını, yaratılış evrelerini (19) çeşitli âyetlerde değişik biçimlerde anlatmıştır.

Allah ilk indirdiği âyetlerinde insanın yaratılışına dikkat çekmiş, onu "alak" dan yarattığını bildirmiştir. (20) İlk insanı "su" dan (21), topraktan (22), kuru çamurdan, kara balçıktan, (23) çamurdan (24), balçık mayasından (25), ateşte pişmiş kuru çamurdan (26), yapışkan cıvık çamurdan (27) ve nutfeden yarattığını haber vermiştir.

İlk insanı su-toprak karışımı bir maddeden yarattığını, bu şekilde anlatan Allah; insanı bir erkek ve bir dişiden yaratmaya devam ettiğini (28), onu insanın belkemiği ile kaburga kemikleri arasından çıkan bir özden, hakir bir suyun özünden dökülen meniden, bir nutfeden yarattığını (29) beyân etmiş, insanın nutfeden alaka'ya, alaka'dan Mudğa'ya, Mudğa'yı, kemiğe çevirdiğini, kemiklere et giydirdiğini, onu düzeltip en güzel biçimi verdiğini

-
- 8) el-Fürkân, 25/59.
 - 9) el-Enbiyâ, 21/33. el-Fussilet, 41/37.
 - 10) er-Ra'd, 13/3-4.
 - 11) er-Rahmân, 55/11-12.
 - 12) en-Nûr, 24/45. el-Hıcr, 15/27. ez-Zuhrûf, 43/19. el-Hac, 22/5.
 - 13) ez-Zuhrûf, 43/19. el-En'âm, 6/102. el-Fâtır, 35/3.
 - 14) Bkz. İzutsu prof. Dr. Toshihiko; Kur'ân'da Allah ve İnsan, S.194
 - 15) el-Fürkân, 25/59.
 - 16) et-Talak, 65/2.
 - 17) el-Enbiyâ, 21/30.
 - 18) er-Rahmân, 55/15. el-Hıcr, 15/27.
 - 19) Nûh, 71/14.
 - 20) el-Alak, 96/1-2.
 - (21) el-Fürkân, 25/54.
 - (22) el-Hac, 22/5.
 - (23) el-Hıcr 15/26, 28, 33.
 - 24) el-En'âm, 6/2
 - 25) el-Mü'minûn, 23/12.
 - 26) er-Rahmân, 55/14.
 - 27) es-Saffât, 37/11.
 - 28) el-Hucûrât, 49/13.
 - 29) et-Târık, 86/5-7. es-Secde, 32/7-9. el-Kıyâme, 75/37-39.

ceninin ana rahmindeki durumunu ve nasıl geliştiğini anlatmıştır. (30)

Allah'ın insanı ve yaratılışını Kur'ân'da bu şekilde en detaylı olarak anlatması ona verdiği değeri ve kıymeti ifade etmektedir.

Bütün kâinatın efendisi olan (**انه سيد الكائنات جميعا**) İnsanı, (31) Allah "en güzel biçimde" (**احسن تقويم**), en mükemmel bir şekilde yaratmıştır. (32)

"Ahsen-i Takvîm" ifadesi, maddî- mânevî her türlü güzelliği içine alır. Boyunun düzgünlüğü, endamının eşsizliği, akıl, irfan ve düşünce sahibi, konuşan, yazan, sanat yeteneği olan bir varlık oluşu gibi en üstün meziyetleri ifade eder. (33)

İbrahim Hakkı (1703/1115-1780/1194), "insanın bedeni, küçük âlem " (**العالم الاكبر**), ruhu ise büyük âlemdir. Âlemde yaratılan her şeyin benzeri insan vücudunda mevcuttur. İnsanın cismi ve canı bütün âlemin bir nüshasıdır" demiştir. (34) Yüce Allah yaratıklarının pek çoğundan üstün kıldığı (35) insanı, "bizzat iki eliyle yarattığını" beyân etmiştir. (36)

Bazı bilginler, "iki el" zikretmenin insanı özel bir itina ile yaratmaktan kinaye olduğunu söylemişlerdir. (37) Allah'ın ilk insanı bizzat eliyle yarattığını beyân etmesi insanın şânına ve Allah katındaki değerine işaret eder (38).

İlahi kimya labarotuarlarında nice şeylerin kudret süzgecin-den süzülüp terbiye edilen, bir takım nitelik ve özellikler kazanan insanın, fizyolojik bünyesini oluşturan Allah "iki elimle yarattım" dediği insanın cesedine kendinden bir ruh üfleyerek (39) onun kadrini, kıymetini yüceltmış, kendisinin dînunda en yüksek mertebeye erdirmiştir. (40)

Allah'ın kanunlarını uygulamak, ilâhî iradeyi hakim kılmak

30) Bkz. el-Hac, 22/5. el-Mü'minûn, 23/14-16. es-Secde, 32/7-9. ez-Zümer, 39/6. daha geniş, bilgi için Bkz. Dr. M. Ali el-Bar, Kur'ân-ı Kerîm ve Modern Tıbbî Göre İnsanın Yaratılışı, Çev. Dr. Abdulvahhap Öztürk T.D.V Yay, Ank-1991. Dr. Emir Abdulaziz; el-İnsân fî'l-İslâm. Dâru'l-Fürkân, Beyrut-1986.

31) Dr. Emir Abdulaziz, Age. S.118

32) et-Tîn, 94/4.

33) et-Taberî, Eb Ca'fer Muhammed bin Cerîr, Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, 30/242,243. Beyrut-1988. el-Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an, XX,114. Kâhira-1935.

34) Ma'rifetnâme, S.97. Kitsan, İstanbul-1984. Sadeleştiren M. Fuad Başar, Ayrıca Bkz. el-Kurtubî, Age, XX,114, el-Beydâvî, Kâdî Nâsîru'd-Dîn Ebî Sa'id Abdillâh b. Ömer, Envârut-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl (MMT) VI,536.

35) el-İsrâ, 17/70.

36) Sad, 38/75.

37) Ahmed Hamdi Yazır, Hak Dîni Kur'ân Dili, II.4110. Eser Kitabevi İstanbul-1971.

38) Bkz. el-Beydâvî Age, V,295. es-Sâbûnî, Age, III. 65.

39) es-Secde, 32/9. el-Hıcr, 15/29. Sad, 38/72. el-Enbiyâ, 21/91

40) Cerrahoğlu Prof Dr. İsmail, Kur'ân'da İnsanın Yaratılışı Sahnesinin Düşündürdükleri. Ank. Ü.İ.F. Dergisi c. 20, S.87 *

anlamında (41) Yeryüzünde halifesi yaptığını (42) beyân eden Allah, insana bütün meleklerin secde etmesini emretmiş ve bütün melekler bu emre uymuşlardır. İblis ise büyüklenip secde etmekten imtina etmiş Allah da onu huzurundan kovmuş ve lanetlemiştir. (43)

Allah insanlara akıl, fikir, ilim ve iyiyi kötünden, hakkı batıldan, zulmü, adaletten, fücuru takvadan ayırabilme yeteneği vermiş (44), insanı meleklerle karşı ilimleri ile övmüştür. (45)

Allah'ın islam fitratı üzerine yarattığı muvahhid (Allah'ı birleyen) olarak dosdoğru dine, kendine yönelmeyi, müşriklerden olmamayı emrettiği (46), yaratılış gayesinin kendisine kulluk etmek olduğunu (47) bildirdiği insanı yeryüzünde halifesi yapması, meleklerle secde emretmesi, akıl ve kâbiliyetler vermesi, ilimle övmesi ve bütün yaratıklardan üstün kılması onun kıymetini, değerini ve şanını ifade etmektedir.

İşte insanın kendisine verilen bu değeri koruyamaması; tevhiidden şirke, haktan batıla yönelmesi "aşağıların aşağısına" (48) yuvarlanmasına, zulme düşmesine sebep olmaktadır.

2-Verilen Nimet Açısından

Yüce Allah; Yerde, göklerde ve ikisi arasında bulunan canlı cansız her şeyi; insanın hizmetine sunduğunu Kur'ân'da defalarca tekrarlamıştır.

Geceyi, gündüzü, güneşi, ayı ve yıldızları (49), denizleri, denizlerde akıp giden gemileri, nehirleri, taşları, ağaçları, bitkileri, bahçeleri, hayvanları, toprak, ateş ve havayı...kısaca her şeyi (50) insan için vâretmiş ve insanın hizmetine sunmuştur.

Nahl sûresi 5-8. âyetlerde; İnsanlara zînet, binek ve yiyecek olarak verilen hayvanlar zikredildikten sonra 10-14. âyetlerde Allah'ın insanlar için vârettiği nimetler sıralanmıştır:

"(Ey insanlar!) O Allah ki sizin için gökten su indirdi. içeceğiniz ondandır. Hayvanları otlattığınız bitkiler onunla yetiştirilmektedir. Onunla size, ekin, zeytin, hurma, üzüm ve her çeşit meyvelerden bitirmektedir. "Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı

41) Atay Hüseyin, Allah'ın Halifesi İnsan, Ank, Ü.İ.F Dergisi C. S.74, Bkz. el-Kurtubî, Age, I,263 H.Yazır, Age I, 299.

42) el-Bakara, 12/30.

43) el-Bakara, 2/34. el-A'râf, 7/11-12. el-Hicr, 15/28-33. es-Sâd, 38/71-76.

44) el-Bakara, 2/44,76,219. el-Alak, 96/1-5. el-Beled, 90/80-10. eş-Şems, 91/7-10. el-insan, 76/3.

45) el-Bakara, 2/30-33.

46) er-Rûm, 30/30-31.

47) ez-Zâriyât, 51/56.

48) et-Tîn, 94/5.

49) İbrahim, 14/32,33; en-Nahl, 16/12; el-Ankebût, 29/61; Lokmân, 31/29; el-Fatır, 35/13; ez-Zumer, 39/5.

50) en-Nahl, 16/12,14; el-Hac, 22/65; Lokmân, 31/20, İbrahim, 14/32-34.

sizin hizmetinize verdi. Yıldızlar O'nun emriyle boyun eğdirilmiş (hizmetinize sunulmuştur) ...Yeryüzünde yarattığı çeşitli renklerdeki (Hayvanları, bitkileri) de sizin hizmetinize verdi ...O Allah ki denizi de hizmetinize verdi ki ondan taptaze et yiyesiniz ve ondan giyeceğiniz süsler çıkarasınız. Görüyorsunuz ki gemiler, denizi yara yara akıp gitmektedir. Bütün bunlar Allah'ın lütfunu aramanız ve O'na şükretmeniz içindir."

Allah, insanlara mallar, oğullar, eşler, (51)"Çardaklı çardaksız (üzüm) bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmaları, ekinleri, zeytinleri, narları "(52) zahir ve batın (iç ve dış, görülen ve görünmeyen, insanın bildiği ve bilmediği) bol bol nimetler (53) vermiştir.

İnsanlar, canlılar arasında en temiz ve en iyi rızıklarla beslenmektedir. (54).

Hayvanlar; ot, kabuk, saman, diken gibi şeyleri yiyorlar da Allah onlardan hasıl ettiği süt gibi temiz bir gıdayı insanlara sunuyor. Bitkiler; çamur, su ve gübre ile besleniyorlar fakat insanlara pek çoğu da özel ambalajlarında, üzüm, nar, incir portakal, elma, hurma.... gibi sayısız güzel ve temiz meyveler ve yiyecekler ikram ediyorlar. Bunlar, Allah'ın yaratıklarından insandan başkasına nasip edilmemiştir. Hayvanlar, buğdayın, pancarın, pamuğun çöpünü, samanını, kepeğini, çiğini, posasını yerken insanlar undan mamül ekmeğini, şekerini, yağını, pişmiş etini ve her şeyin özünü yiyor. (55)

Allah insana istediği her şeyi vermiştir. Allah'ın nimetleri sayılamayacak kadar çoktur. (56)

Göklerde ve yeryüzünde ne varsa hepsini insanlar için yaratmış (57) ve insanların emrine musahhar kılmış, boyun eğdirmiştir.(58)

Allah'ın sayısız yaratıkları arasında sadece insana bu kadar nimet vermesi, her şeyi onun emrine sunması insana verdiği değeri ifade etmektedir. Ancak insanın bu değerini koruyabilmesi, kendisine bunca nimet veren Allah'ı tanıması ve O'na kulluk-itaat ile şükretmesi gerekmektedir.

Zaten bütün nimetler insanın şükretmesi için verilmiştir. (59) İnsanın bunca nimete şükretmeyip nankörlük etmesi, Allah'ın nimetini inkâr etmesi onun çok zalim, çok nankör olmasının neticisidir. Bu sebeptendir ki yüce Allah, İbrahim sûresinde sayısız nimetler verdiğini beyanettiği 34. âyetin sonunda;

(ان الانسان لظلم كفار)

51) el-İsrâ, 17/6, en-Nahl, 16/72

52) el-En'âm, 6/141.

53) Lokmân, 31/20.

54) el-İsrâ, 17/70

55) **Ulutürk**, Veli, Kur'ân-ı Kerîm Allah'ı Nasıl Tanıtıyor.

S.73, Nil AŞ. yay. İzmir-1988

56) İbrahim, 14/34.

57) el-Bakara, 2/229.

58) el-Câsiye, 45/13.

59) en-Nahl, 16/14,78.

"...Gerçekten insan çok zalim, çok nankördür" buyurmuş, yine Nahl sûresinde, insana verdiği nimetlerini saydıktan sonra nimetlerin inkâr edilmemesini, nankörlük yapılmamasını istemiştir. (âyet 71-72)

Kendisine bu kadar değer verilmiş, en üstün varlık yapılmış, her şey emrine âmade kılınmış, sayısız nimet verilmiş, Allah'ın yeryüzünde halîfesi olmuş, kendisine meleklerin secde etmesi emredilmiş bu insan, kendünün, diğer yaratıkların ve Allah'ın haklarına karşı niçin zulmeder? Zulmeder, çünkü o bunu yapabilecek tıynetle yaratılmıştır. Fücûru da takvayı da ona ilham eden Allah'tır. (60)" Allah, insana doğru yolu göstermiştir, (61) ama onu zorlamamıştır. (62) İnsan ya şükredici veya nankör (63) ya mü'min veya kâfir olur. (64) Ölüm ve hayat insan için bir imtihandır (65). İman ederek ve salih ameller işleyip, küfür, şirk, isyan, günah ve zulümden uzaklaşarak nefsini temizleyen insan kurtuluşa ermiş; küfür, şirk, isyan, zulüm ve fücûrla nefsini kirleten ^{ise}ziyana uğramıştır. (66)

II-ALLAH'IN, KİTAP VE ELÇİLERİ İLE İNSANLARI ZULÜMDEN MENETMESİ

Allah, ilk insan Adem (A.S)'dan itibaren insanlara yine insan olan bir çok peygamberler ve bu peygamberler ile sahife ve kitaplar göndermiştir.

Elçilerin ve kutsal kitapların gönderilmesindeki temel gayelerden birisi de insanları zulümden alıkoymaktır.

1-Allah'ın İnsanlara Elçi Ve Kitap Göndermesi

Yüce Allah, her şeyi emrine musahhar kıldığı, yaratılmışların en mükemmeli olarak vârettiği insana, akıl, fikir, iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, güzeli çirkinden, hakkı batıldan ayırabilme yeteneği vermiş; bununla yetinmeyerek onu doğru yola yöneltmek, dünya ve âhiret saadetini temin etmek, yaratılış gayesine uygun davranabilmesini sağlamak için elçiler ve kitaplar göndermiştir. (67)

Bütün elçilerin ve ilâhî kitapların gönderilme gayesi, insanı, doğruya yöneltmek ve yanlışlara düşmekten korumaktır. Allah, her millete (68) müjdecî ve uyarıcı olarak birer peygamber göndermiştir. (69) Peygamberlerin görevleri; insanları huzur ve mutluluğa, nimet ve refaha kavuşturacak, onları azap ve sıkıntılar-

60) es-Şems, 91/8.

61) el-İnsân, 76/3.

62) Yûnus, 10/99.

63) el-İnsân, 76/3.

64) el-Teğâbün, 64/2.

65) el-mülk, 67/2.

66) es-Şems, 91/-9-10. Bkz. H.Yazır, Age, VIII, 5857-5862.es-Muhammed Ali, Safvetü't-Tefâsîr, III, 566.Beyrut-1402/1981.

67) Âl-i İmrân, 3/184. el-Fâtır, 35/25. el-Hadîd, 57/25.

68) el Fâtır, 35/24.

69) en-En'âm, 6/48. el-Kehf, 18/56. en-Nahl, 16/63. el-Bakara, 2/213.

dan, ebedî hüsrandan kurtaracak olan "ilâhî gerçekleri", "emir ve yasakları", "helal ve haramları" tebliğ etmektir. (70) "ilâhî gerçekleri" anlatıp açıklayabilmeleri için de peygamberler, kendi kavimleri arasından ve onların dilleriyle gönderilmişlerdir. (71)

Allah; peygamberleriyle, insanları imana, güzel işler yapmaya davet etmiş, iman edip salih ameller işleyenlere korku ve üzüntü olmadığını müjdelemiş; inkâr eden, Hak'dan yüz çeviren ve kötü işler yapanları azap ile uyarmıştır. (72) İnsanlardan Allah'a kulluk etmelerini, Tağuttan yüz çevirmelerini istemiştir:

"Yemin olsun ki, biz her millet içinde, "Allah'a kulluk edin, Tağuttan kaçının" diye bir elçi gönderdik..."(73)

Peygamberler; insanlara Allah'ın âyetlerini anlatan, kitâbı, hikmetleri ve bilmediklerini öğreten, onları kötülüklerden arındıran seçkin insanlardır. (74)

Allah, insanlara müjdecî ve uyarıcı olarak (75) Pek çok peygamber göndermiştir (76) ki, insanların Allah'a karşı bir bahaneleri kalmasın. (77)

Allah, peygamber göndermedikçe insanlara azap etmez (78), halkı habersiz iken, ülkeleri helaketmez (79).

Allah, elçileri ile insanlara sahifeler ve kitaplar, açık deliller (beyyine) ve hak ölçüsünü göndermiştir ki, insanlar doğru yolu bulsunlar, aralarında adaleti, sosyal düzeni, mutluluk ve refahı sağlasınlar. (80)

İlâhî sahife ve kitaplar; insanları zulmetten nura çıkarmak (81), insanlara önder ve rahmet olmak (82), onlara yol göstermek (83) ve anlaşmazlığa düştükleri konularda kendisi ile hükmedilmek üzere gönderilmiştir. (84)

Yüce Allah, son olarak da (85) bütün insanlığa (86) Yine

70) en-Nahl, 16/35. en-Nûr, 24/54. el-Ankebût, 29/18.

71) İbrâhim, 14/4.

72) el-En'âm, 6/48.

73) en-Nahl, 16/36. Tağût; Şeytan, kâhin, put... gibi Allah'tan başka tapılan bütün varlıklar, dalalete çağıran her insan, her önder. es-Sâbûnî, Muhammed Ali, Age, II. 126.

74) el-Bakara, 2/151.

75) en-Nisâ, 4/165.

76) en-Nisâ, 4/163-164. Mü'min, 40/78. Hadîd, 57/26, 27.

77) en-Nisâ, 4/165.

78) el-İsrâ, 17/15.

79) el-En'âm, 6/131.

80) el-Hadîd, 57/25. el-Fâtır, 35/25. Tâhâ, 20/133.

81) İbrâhim, 14/5.

82) Hûd, 11/17.

83) Âl-i İmrân, 3/4. el-En'âm, 6/154. el-Bakara, 2/158.

84) el-Bakara, 2/213.

85) el-Ahzâb, 33/40.

86) Sebe', 34/28.

müjdecî, uyarıcı (87), şahit (88), alemlere rahmet (89) en mükemmel ve en ideal örnek (90) olarak Muhammed (A.S)'ı peygamber olarak göndermiştir.

Muhammed (A.S)'a; kendinden önce gönderilen peygamber ve kitapları doğrulayan, hidayet rehberi, müjdecî, uyarıcı, öğüt verici insanlara rahmet ve şifa olan mübarek kitap Kur'ân verilmiştir (91).

Kur'ân, insanlığın rehberi ve mutluluk meşalesidir. Kur'ân, hakkı batıldan, helali haramdan, iyiyi kötünden ayıran bir furkan (92), insanlara yol gösteren, doğruyu ve yanlış biribirinden ayıran (93), insanlığa hayat veren (94), onları aydınlatan (95), her şeyi açıklayan (96), en doğru ve en iyiye ulaştıran (97), Hakîkatın kendisi olan (98), Allah'tan bir öğüt, göğüslerde olan sıkıntılara bir şifa, hidayet ve rahmet kaynağı olan ilâhî bir kitaptır. (99)

Kur'ân; yeryüzünde cehalet, sefahat, zulüm ve sapık inançlara kapılarak karanlıklar içinde kalan, nereden gelip nereye gittiğini bilemeyen bütün insanları sapıklık ve dalaletten, sefâhat ve rezâletten, zulüm ve isyandan kurtarıp iman nuru ile sıratı mustakîme sevk etmek (100), böylece insanlığın refah ve huzurunu, dünya ve âhiret saâdetini temin etmek (101) ve insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için gönderilmiştir. (102)

Kur'ân, mü'minler için şifa ve rahmet olurken, zalimlerin ancak hüsrânını, ziyanını artırmaktadır. (103)

Allah; kitap ve şeriatları, nebi ve elçileri, adalet ölçüsünü, Hak terazisini yerleştirmek, zulmü ve cevri menetmek, kullarının sapmalarını ve birbirlerine zulmetmelerini önlemek için

87) el-Bakara, 2/119. el-İsrâ, 17/105. el-Furkân, 25/56. el-Fâtır, 35/24.

88) el-Ahzâb, 33/45. el-Fetih, 48/8.

89) el-Enbiyâ, 21/107.

90) el-Ahzâb, 33/21.

91) el-Bakara, 2/185. Âl-i İmrân, 3/164, 185. el-Mâide, 5/48.

el-En'âm, 6/92. Yûnus, 10/57. en-Nahl, 16/64, 102. el-Kehf, 18/1-3.

92) İbn Kesîr, İmâdü'd-dîn Ebi'l-Fidâ İsmâil , Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm , Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-1403/1983. (

93) el-Bakara, 2/3, 97, 185. Al-i İmrân, 3/138.

94) eş-Şuâra, 42/52.

95) el-Mâide, 5/15. el-Hadîd, 57/9. et-Teğâbün, 64/8. et-Talak, 65/11.

96) en-Nahl, 16/89.

97) el-İsrâ, 17/9.

98) el-Bakara, 2/147. Âl-i İmrân, 3/5. er-Ra'd, 13/1. el-İsrâ, 17/105.

99) Yûnus, 10/57. el-İsrâ, 17/82. el-Fussilet, 41/44.

100) H. Yazır; Hak Dîni Kur'ân Dili, I, 167, V, 3010,

101) Albayrak Halis, Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine, 72. Şelale Yay. İstanbul-1992

102) İbrahim, 14/1.

103) el-İsrâ, 17/82.

göndermiştir. (104).

2-Allah'ın Zalimleri İnzar Etmesi

İnzâr, lügatte; korkutarak duyurmak, ilâm etmek demektir. (105) Istılahta ise; isyan etmeyi menetmek suretiyle insanları Allah'ın ikâbından korkutmaktır. (106)

Kur'ân, zalimleri inzâr etmek için gönderilmiştir. Kur'ân'ın tebliğ ve tebyin edicisi Hz. Muhammed (A.S)'da bütün insanlar için uyarıcı ve müjdecidir. (107) Yüce Allah, peygamberine şöyle söylemesini emrediyor; "...Deki, bu Kur'ân bana vahyolundu ki, onunla sizi ve (onun) ulaştığı herkesi uyarayım" (108).

İnsanların dünya ve âhiret saâdetini amaç edinen Kur'ân, kimleri müjdelemekte, kimleri inzar etmektedir? Bunu yüce Allah kitabında açıkca beyân etmektedir:

...و هذا كتاب ممدق لسانا عربيا لينذر الذين ظلموا و بشرى للمحسنين

(Kendinden önceki kitapları) doğrulayan bu (Kur'ân); zulmedenleri uyarmak, muhsinleri (iman edip salih amel işleyen, her şeyi yerli yerinde ve iyi bir şekilde yapan, güzel davranan ve iyilik yapanları) müjdelemek için (açık) Arapça bir lisan ile (gönderilmiş olan) bir kitabdır" (109)

Kim olursa olsun, Allah'ın zulmedenleri cezalandıracağı bildirilmekte (110), cehennem azabı ile korkutularak (111) insanlar zulümden menedilmektedir. Buna mukabil muhsinler ise cennetle müjdelenmektedir. (112) "Rabbimiz Allah'tır deyip sonra dosdoğru olanlar (iman edip amel-i sâlih işleyenler) onlara (azap) korkusu yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir, onlar cennet halkıdır. Yaptıkları (iman ve sâlih amele) karşılık cennette ebedî kalacaklardır." (113)

Müjdeci ve uyarıcı olarak gönderilen son elçi Muhammed AS'in görevi de muttakîleri ilâhî nimetle müjdelemek, zalimleri de ilâhî azap ile inzar etmektir:

فانما يرنا هـ بلانك لتبشر به المتقين وتنذر به قوما لدا

"Biz o (Kur'ân)ı, senin lisanınla (indirerek) kolaylaştırdık ki, onunla muttakîleri (Allah'a karşı gelmekten, isyandan sakınıp,

104) Abdurrahman İsa, Edebü Hitâbeti't-Dîniyye, fî'd-Da'veti'l, İslâmiyye, S. 242. Haleb-1385.

105) el-Kurtubî, el-Câmi'u li Ahkâmi'l Kur'ân, I, 184.
el-Hâzin, 'Alau'd-dîn 'Ali bin Muhammed bin İbrahim
el-Bağdâdî, Lübbü't-Te'vîl fî Me'ânit-Tenzîl (Mecmuatü'n-min'et Tefâsîr) I, 51. Matba-i Amire-İstanbul.

106) en-Nesefî, Ebu'l-Berakât 'Abdullah bin Ahmed bin Mahmud; Medâriku't-Tenzîl Hakâiku't-Te'vîl, (MMT) I, 51.

107) es-Sebe, 34/28. el-Fürkân, 25/56. el-Ahzâb, 33/45. el-Fetih, 48/8. el-Fâtır, 35/24.

108) el-En'âm, 6/19.

109) el-Ahkâf, 46/12.

110) H. Yazır, Hak Dîni Kur'ân Dili; VI, 4342.

111) es-Sâbûnî, Age, III, 195

112) es-Sâbûnî, Age, III, 195

113) el-Ahkâf, 46/13-14.

azaptan korunanları) müjdeleyesin, haktan sapıp batıla meyleden facir, zalim, (114) hakkı kabul etmeyip batılı savunan, aşırı düşmanlık yapan (115) toplum(ları) uyarasin."(116)

Allah, Kur'ân'da inkâr edip isyan edenleri, Kur'ân'a ve peygambere uymayanları, zalim insanları âhiret azabı ile uyarmasını peygamberine emretmektedir:

"İnsanları kendilerine azabın geleceği şu günden uyar ki Zâlimler o gün "Rabbimiz derler, bizi yakın bir süreye kadar ertele de senin davetine icabet edelim, peygamberlerine uyalım." (117) Bu azap ile uyarılan kâfir insan "keşke toprak olsaydım" diye temennide bulunur. (118) Ancak iş işten geçmiştir. Çünkü kâfir insan dünyada yapılan inzar ile yola gelmemiş imana yanaşmamıştır.(119) Uyarılabilen insanlar, Allah'tan korkan, Kur'ân'a tâbi olan, gerçek, canlı, diri, (hayy) olan kimselerdir. (120) Böyle kimseler, mağfiret ve güzel bir mükâfat ile müjdelenmişlerdir (121), kâfirlere ise azap hak olmuştur. (122)

"Hamdolsun o Allah'a ki, kulu (Muhammed'e) kitabı indirdi ve ona hiçbir eğrilik koymadı, onu dosduğu bir kitap olarak indirdi ki katından gelecek şiddetli azaba karşı insanları uyarısın ve salih ameller işleyen mü'minlere kendileri için güzel mükâfatlar bulunduğunu, içinde ebedî kalacakları cennete gireceklerini müjdelesin ve Allah çocuk edindi diyenleri de inzar etsin". (123)

Yüce Allah, insanı yaratmış kendisine her türlü nimet vermiş ancak, onu inanç, söz, fiil ve davranışlarında tamamen serbest ve başı boş bırakmamıştır. İnsanı boş yere, bir oyun ve eğlence olarak yaratmamıştır. (124) İnsana bazı görevler yüklemiş, emir ve yasaklar, ilâhî sınırlar koymuştur. (125) İnsanları güçlerine göre Dînî tekliflerle sorumlu tutmuştur. (126) Emir ve yasaklarına riâyet edenlere, ilâhî sınırları koruyanlara, Dînî teklifleri yerine getirenlere, yani, Allah ve peygambere itaat edenlere sevap, isyankârlara da ikap va'detmiştir. (127)

"Allah, münâfık erkeklere ve münâfık kadınlara ve kâfirlere cehennem ateşini va'detmiştir. Onlar orada ebedî kalacaklardır. O ateş onlara yeter. Allah onları lanetlemiştir. Onlar için sürekli

114) İbn Kesîr, Age, III, 140.

115) el-Kurtubî, Age, XI, 162.

116) Meryem, 19/97. Bkz. 18/1-4.

117) İbrâhîm, 14/44.

118) en-Nebe', 78/40.

119) el-Bakara, 2/6. Yâsîn, 36/10.

120) el-Fâtır, 35/18. Yâsîn, 36/11, 70.

121) Yâsîn, 36/11.

122) Yâsîn, 36/70.

123) el-Kehf, 18/1-4.

124) el-Mü'minûn, 23/115.

125) en-Nisâ, 4/13-14.

126) el-Bakara, 2/233, 286. en-Nisâ, 4/84. el-En'âm, 6/152. el-A'râf, 7/42. et-Talak, 65/7.

127) Kâdî Abdu'l-Cebbâr bin Ahmed, Şerhu'l-Usûli'l-Hamse, S.261 Tahkik, Dr. Abdu'l-Kerîm Osman, Matbaatu'l-İstiklali'l-Kübrâ Kahire, 1384/1965. Birinci baskı.

bir azap vardır." (128)

"Allah, mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler ve Adn cennetlerinde güzel meskenler va'detmiştir. Allah'ın onlardan razı olması ise hepsinden büyüktür. İşte büyük kurtuluş budur." (129)

Kur'ân'da kâfirler, âsiler, şiddetli, elîm, alçaltıcı azapla ikaz edilmişler; iman edip sâlih amel işleyenler ise bağışlanma ve büyük mükâfat ile müjdelenmişlerdir. (130)

Allah'ın sınırlarına (emir ve yasaklarına) tecavüz edenler kendilerine zulmetmiş olurlar. (131) Zalimlere ise Allah acıklı bir azap hazırlamıştır. (132) Zalimler, bu acıklı azap içinde sürekli kalacaklardır. (133) Bu sürekli azap cehennem ateşidir. (134) Allah zalimleri âhirette bağışlamayacak (135), mazeretlerini de kabul etmeyecektir. (136) Azaptan kurtulmak isteyecekler (137) ama kurtulamayacaklardır. Allah onları kurtuluşa erdirmeyecektir. (138) O gün zalimlerin dostları, yardımcıları ve şefaathçaları da olmayacaktır. (139)

Yüce Allah, Zalimlere, dünyada da âhirette de azap olduğunu (140), onları sevmediğini (141), kendilerine hidâyet vermeyeceğini (142) bildirerek insanları zulümden menetmektedir. İnsanların zulmetmeleri şöyle dursun zulmedenlere meyletmelerini bile istememektedir:

و لا تتركوا الى الذين ظلموا فتمسكم النار و ما لكم من دون الله من اولياء ثم لا تنصرون

"Sakın zulmedenlere en ufak bir meyil duymayın, sonra size azap dokunur. Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra (Allah tarafından da) size yardım edilmez." (143)

Kâdî Beydâvî (Ö.791/1388-9)'nin dediği gibi bu âyet; insanları zulümden nehyetmekte ve zâlimleri tehdit etmekte tasavvur olunan şeylerin en belîğ olanıdır. Mü'minlerin istikamet üzere olmalarını teşvik etmektedir. (144)

128) et-Tevbe, 9/68.

129) et-Tevbe, 9/72.

130) el-Fâtır, 35/7. Bkz. el-Fetih, 48/17. el-Hadîd, 57/19. el-İsrâ, 17/9-10. el-Hac, 22/56-57.

131) et-Talak, 65/1. el-Bakara, 2/229. eş-Şûra, 42/21.

132) el-Furkân, 25/37. ez-Zuhruf, 43/65. İbrahim, 14/22.; 42/21.

133) eş-Şûra, 42/45. Yûnus, 10/52. Meryem, 19/72.

134) el-Haşr, 59/17. Sebe', 34/42. en-Nisâ, 4/30. 5/29, 72.

135) en-Nisâ, 4/168.

136) er-Rûm, 30/57. el-Mûmin, 40/52.

137) eş-Şûra, 42/44.

138) el-Kasas, 28/37.

139) eş-Şûra, 42/8. el-Bakara, 2/270. el-Mâide, 5/72; 40/18.

140) et-Tûr, 52/47.

141) Âl-i İmrân, 3/57, 140.

142) Âl-i İmrân, 3/86.

143) Hûd, 11/113.

144) el-Beydâvî, Age, III, 368.

Allah, zalimlere, âhirette zulümleri sebebiyle ceza olduğunu bildirerek onları zulumden menettiği gibi dünyada da "ağır cezalar" koyarak insanları zulümden caydırmayı murat etmiştir. Bu sebeple bir insanı öldürmeyi manen bütün insanları öldürmek gibi kabul etmenin yanında (145)kisasın bir hayat umdesi olduğunu zikretmiş(146), zina yapanlara(147), başkalarına zina suçu isnat edenlere (148), hırsızlara (149) uygulanacak müeyyideleri açıkca beyân etmiştir.

Zulmeden ve zulmünde ısrar eden bir çok kavmi helâk eden Allah, Kur'ân'da bunları anlatarak insanların bundan ibret almalarını ve aynı âkibete düşmemelerini istemiştir. (150) Nuh, Hud, Salih, Lût, Kavmi, Firavun ve taifesi gibi helâkkedilen kavimler, zorbalar, hep zulüm yüzünden bu cezaya maruz kalmışlardır. (151)

(فَكَأَيُّ مَن قَرِيَةِ اِهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ...)

"Zalim olan nice belde (halkını) helâkettik." (152)

Allah, insanların zulmetmelerini istemez, kendisi zulmetmez, zulmetmeyen insanları da asla cezalandırmaz ve ülkeleri de helâk etmez. (153)

3-Allah İnsanlara Zulmetmez

İnsanlara karşı çok merhametli, çok bağışlayıcı ve affedici (154), büyük lütuf sahibi (155), her işi hikmetli ve hükmünde galip olan (156), insanlara adeleti emreden (157) Yüce Allah; kullarına zerre kadar zulmetmez.(158)(*ان الله لا يظلم مثقال ذرة*) Zulmetmek şöyle dursun, kullarına zulmetmeyi bile murat etmez(159). (*وما الله يريد ظلما للعباد*) Dünyada insanların maruz kaldıkları sıkıntılar, musîbetler kendi elleri ile işledikleri günahlar yüzündendir.(160) Allah suçsuz, günahsız kimseye azap etmez.

Allah ancak küfre dalan, suç işleyen, emrine muhalefet eden, insanlara azap indirmiş ve ülkelerini helâk etmiştir.(161) Helâkkedilen kavimler ve cezalandırılan insanların kıssalarını

145) el-Mâide, 5/32.

146) el-Bakara, 2/179, 178. el-Mâide, 5/45.

147) en-Nûr, 24/2.

148) en-Nûr, 24/4.

149) el-Mâide, 5/38.

150) Bkz. eş-Şûara, 26/67, 139, 174. et-Tevbe, 9/70. ez-Zâriyât, 51/43. el-Ankebût, 29/15.

151) Bkz. Hûd, 11/37, 67, 94. el-Enfâl, 8/54. en-Necm, 53/52.

152) el-Hac, 22/45. Bkz. el-Kehf, 18/59. Yunus, 10/13. 29/31.

153) el-Kasas, 28/59. Hûd, 11/117. Âl-i İmrân, 3/108. en-Nisâ, 4/40

154) el-Bakara, 2/143, 199. et-Tevbe, 9/118.

155) en-Neml, 27/73. el-Cum'a, 62/4.

156) el-Bakara, 2/209.

157) en-Nahl, 16/90. el-Mâide, 5/8.

158) en-Nisâ, 4/40.

159) el-Mü'min, 40/31. Âl-i İmrân, 3/108.

160) eş-Şûra, 42/31.

161) et-Taberî, Age, XII, 24/60.

beyandan sonra Allah; (وما ظلمناهم) "biz onlara zulmetmedik." (162) (وما كان الله ليظلمهم) "Allah onlara zulmetmedi." (163) "Allah onlara zulmediyor değildi." (164) Şeklinde onlara zulmetmediğini bildirmiştir. Dünyada Allah kimseye zulmetmediği gibi âhirette de zulmetmeyecektir. Kur'ân'da (وهم لا يظلمون) "onlara zulmedilmeyecektir." (165) ifadesi 14 defa, (لا تظلمون) "Zulmedilmeyeceksiniz." (166) ifadesi 3 defa "Allah kullarına zulmedici değildir." (167) ifadesi 5 defa tekrarlanmıştır. Allah Kur'ân'da ısrarla kullarına zulmetmediğini vurgulamıştır.

İnsan Allah'a isyan eder, emrine muhalefet eder ve azarsa bunun sonucu dünyada da âhirette de ceza görür. Böylece cezayı hak eden insan kendi nefesine zulmetmiş olur. Yoksa Allah insanlara hiç bir şekilde zulmetmez, hatta "insanların zulümlerine karşı mağfiret sahibidir." (168) Zalimleri sevmemesine rağmen (169) dünyada zulmeden insanları zulümleri sebebiyle hemen cezalandırmaz. Eğer Cezalandırsaydı yeryüzünde canlı kalmazdı. (170)

Allah zulmü kendine de kullarına da haram kılmış ve "ey kullarım zulmetmeyin" buyurmuştur. (171).

4-Zulüm Fiilini İşleyen İnsandır

Allah insanlara zulmetmediğine göre insanın başına gelen zulmün, cezanın, felâketin müsebbibi insanın bizzat kendisidir. Allah Kur'ân'da bunu şöyle beyân etmektedir:

ان الله لا يظلم الناس شيئا ولكن الناس انفسهم يظلمون

"Allah insanlara hiç zulmetmez. Fakat insanlar kendi kendilerine zulmediyorlar." (172)

Kur'ân'da "insanlar kendi kendilerine zulmediyorlar" ifadesi 18 defa tekrarlanmıştır. (173) Bu ifade hem dünyada cezalandırılan, helâk edilen insanlar, hem de âhirette cezalandırılacaklar için kullanılmıştır.

İnsan, hem nefesine hem yaratanının hakkına hem de diğer yaratıklara karşı zulmeder. Ancak her hâlükârda zulümden zarar gören insandır, zalimin kendisidir.

Yüce Allah, insana sayılamayacak kadar çok nimet verdiğini beyân ettiği âyetin devamında;

ان الانسان لظلم كفار

162) Hûd, 11/101. en-Nahl, 16/118. ez-Zuhruf, 43/76.

163) Âl-i İmrân, 3/117. en-Nahl, 16/33.

164) et-Tevbe, 9/70. el-Ankebût, 29/40. er-Rûm, 30/9.

165) el-Bakara, 2/281. Âl-i İmran, 3/25.

166) el-Bakara, 2/272. en-Nisâ, 4/77. el-Enfâl, 8/60.

167) Âl-i İmrân, 3/182. el-Enfâl, 8/51.

168) er-Ra'd, 13/6.

169) Âl-i İmran, 3/57, 140.

170) en-Nahl, 16/61.

171) Müslim, Sahih, Birr, 55.

172) Yunus, 10/44.

173) Bkz. Abdalbâki Muhammed Fuad, el-Mu'cemü'l-Müfehras fi Elfâzı'l-Kur'ân'il Kerîm. S.434-435 el-Mektebetü'l İslamiyye istanbul-1982

"Gerçekten insan çok zâlim, çok cahildir" (174), göklerin yerin ve dağların sorumluluğundan korkarak kabullenmekten çekindikleri "emaneti" insanın yüklendiğini beyandan sonra da;
انه كان ظلوما جهولا

"Gerçekten insan, çok zalim, çok cahildir" (175), buyurarak insanın çok zulmedici bir yaratık olduğunu bildirmiştir.

Gerçekten insan çok zâlim, çok cahil, çok nankördür, öyle olmasaydı kendini yaratan, besleyip büyüten, sayısız nimetler veren yaratanını tanımamazlık eder, O'na isyânkâr olur muydu? Eğer insan, çok zâlim bir varlık olmasaydı, bile bile kendini azaba atar mıydı? Yeryüzünde bunca savaşlar, cinayetler, işkenceler, haksızlıklar, fitne ve fesat olur muydu?

Halbuki Allah'a kulluk için yaratılan insan (176) Allah'ın en kıymetli en değerli varlığı âlemdaki her şeyi emrine verdiği tek yaratığıdır.

III-İNSANIN ZULM İŞLEMESİNE SEBEP OLAN GENEL KARAKTERİ

Allah, insanı kendisini tanıyıp ibadet etmesi için yaratmış, ancak onu bu hususa zorlamamıştır. İnsanı yaptıklarından sorumlu tuttuğu için ona irade hürriyeti vermiştir. (177) Küfrü veya îmanı itâati veya isyânı, zulmü veya adâleti seçen insanın kendisidir. İnsan yaratılış gayesinin hilafına niçin küfre ve isyana dalar? Niçin zulmeder? Bu bölümde bu husus ele alınacaktır.

1-Yaratılıştan Gelen Za'fiyeti

İnsan, dünya hayatında imtihan içinde olduğundan hayra da şerre de, hakka da batıla da, iyiye de kötüye de yönelebilecek kâbiliyette yaratılmıştır. (178). Yani insanın iki yönü vardır. Takva ve zulüm, Şems sûresinde yüce Allah, yeminle (âyet 7) bu durumu şöyle beyân ediyor:

فألهما فجورها و تقویها

"(O yüce Allah ki insanın nefsinin yaratıp tesviye etmiş) ve ona fücürünü ve takvasını ilhâm etmiştir." (Âyet 8)

Âyeti, Abdullah İbn Abbas (Ö.68/687), Katada b. Di'ame (Ö.118/736) ve Süfyan b. Said es-Sevrî (D.161/777), "Allah insana hayır ve şerri beyân etti"; "İnsana itâati ve ma'siyeti öğretti"; Mücahid bin Cebr (Ö.104/722), "İnsana fücûru ve takvâyı târif etti"; İbn Zeyd b. Eslem (Ö.136/753), "Allah insan nefsinde fücûr ve takvâyı yarattı" şeklinde yorumlamışlardır. (179) Fücûr ve takvânın ilham edilmesi, nefsin bunlara kâbiliyetli kılınması olarak da açıklanmıştır. (180)

174) İbrahim, 14/34.

175) el-Ahzâb, 33/72.

176) ez-Zâriyat, 51/56.

177) Bkz. el-Bakara, 2/256 ; el-Kehf, 18/29 ; ez-Zâriyât, 51/56.

178) el-Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, İslâmî Kavramlar, S.60, Pınar, Yay.İst-1991.

179) et-Taberî, Age, XV.30/210, el-Kurtubî, Age, XX,77.

180) Bkz. el-Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbu'ddîn es-Seyyid Mahmud (Ö.1270) Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l Kur'ân'il-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî, XXX.143. Dâru İhyâü't-Türâsîl-Arabî, Beyrut-1985/1405, et-Tabatü'r-Râbia.

Hamdi Yazır (Ö.1942), âyeti şöyle izah eder: (181)

"Fücûr ve takvâyı ilhâm; bir nefse, "bunları yap" diye ikisinin de yapılmasını ilhâm anlamına olmayıp herhangi bir fiilde, "Şu fücûrdur, şer ve ma'siyettir, nefsi kötülüğe sürüklemektir, şu yönden zarardır, yapma, şu da takvâdır, hayr ve itaattir, kötülükten korunuştur, yap," diye bir nefsi şer ve hayri, kötü ve iyiyi, zarar ve yararı beyân ve telkin ederek birinden sakınıp diğerini yapmanın iyi olacağını duyurmak demek olur. Şüphe yok ki Allah, her nefse bir iyilik ve kötülük, kâr ve zarar duygusunu vermiştir."

İyi ve kötüyü, hayır ve şerri yapabilme kâbiliyeti verdiği insana, Allah iyiyi ve hayrı işlemesini, kötüyü ve şerri bırakmasını ilham etmiş ama icbâr etmemiştir.

Beled Sûresi 10.âyette de aynı şey ifade edilmiştir;

وهديناه النجدين
"Ona (hayır ve şer, hidâyet ve dalâlet) (182) yolunu gösterdik". 87/3 de والذی قدر فهدی "O Rab ki her şeyi takdir etti ve hidâyet etti" yani hidâyet yolunu ve dalâlet yolunu insan için beyân etti. (183) denilmiştir.

İnsan sûresinde ise, "biz insana yolu gösterdik o insan ya şükredici ya nankör olur" (âyet;3), buyrulmuştur.

İnsan, "Ahsen-i Takvîm" üzere yaratılmış sonra "esfele sâfilîne", aşağıların aşağısına döndürülmüştür. (184)

İki tip insan; biri "ahsen-i takvîm" oluşuna uygun muttakî, şükredici ve hayrı işleyen insan; diğeri "esfele sâfilîne" yuvarlanmış zâlim, fâcir, nankör ve şerri işleyen insan. İnsan niçin bu duruma düşer? Bunun çeşitli sebepleri vardır. Bunları kısaca izah etmek istiyoruz.

a) İnsan Zayıf Yaratılmıştır

Kendisine kulluk etmesi için yarattığı insanı; Allah ancak gücünün yetebileceği şeylerle mükellef tutmuş (185) ve "Allah sizden (ağır teklifleri) hafifletmek istiyor. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır. (186) buyurmuştur. (خلق الانسان ضعيفا)

İnsanın za'fiyeti; şehvetine düşkün (187), öfkesine mahkûm, (188) ibadetlerin meşakkatlerine tühammülsüz (189), azîm göstermede yetersiz (190), nefsinin arzularına, hevâ ve hevesine ve dünya lezzetlerine karşı kaymada âciz (191) oluşudur.

İnsanlar doğuştan muttakî veya zâlim değildir. Takva da

181) Hak Dîni Kur'ân Dili, IX, 5858.

182) et-Tabarî, Câmi'ul-Beyân; XV.30/200,

183) en-Nesefî, Age, VI, 493.

184) et-Tîn, 95/4-5.

(185) el-Bakara, 2/286 ;ez-Zâriyât, 51/56.

186) en-Nisa, 4/28.

187) et-Tabarî, Age. IV, 5/29-30.

188) el-Kurtubî, el-Câmi, V, 149.

189) el-Alûsî, Age, V, 14. en-Nesefî, Age, II, 57. el-Beydâvî, II, 57.

190) el-Beydâvî, A.g.e. II.57.

191) es-Sâbûnî, Safvefü't-Tefâsîr, I, 271 .

zulüm de insanın bir davranış biçimidir. İnsan bu davranışını sonradan kazanır. Çünkü insan annesinden doğduğunda birşey bilmez: "Allah sizi, annelerimizin karnından çıkardığı zaman hiç bir şey bilmiyordunuz. Size işitme (duygusu), gözler ve gönüller verdi ki şükredesiniz" (192).

Ancak Allah insana takvâ ve zulmü kavrama yeteneği vermiştir. Allah insanı tevhide ve İslam dinini kabule yetenekli yaratmıştır. Doğuşdaki sâfiyeti ile kendi haline bırakılırsa islamdan başka bir Dînî seçmez. Sapanları, azanları insan ve cinlerin şeytanları azdırmaktadır.(193)

Topraktan yaratılan insanın maddî bünyesi gibi nefsânî yönü de zayıftır. Zulme düşmesinde bu zayıflığının etkisi elbette söz konusudur. Çünkü her insanın tabiatında zulüm vardır. (194) Filozof, Şair Mütenebbî de (Ö.354/965) bir şiirinde, zulmün insan ruhunda mevcut bir hasîsa olduğunu söylemiştir.(195)

b) İnsan Çok Acelecidir

İnsan zayıf olduğu kadar çok acelecidir. (196) Çünkü insanın tabiatında acelecilik vardır. (197) Öyle acelecidir ki, sanki "insan aceleden yaratılmıştır." (198) Bu sebeptendir ki "hayra dua eder gibi şerre de dua eder" (199) Her şeyin, istediği anda oluvermesini ister. Ferah halinde hayır, gazap halinde, nefsi çocukları ve malı aleyhine şer ister. (200) Acelesinden hayrı ve şerri ayıramaz, sonunu göremez. Ebedi âlem, nimet yurdu cennet yerine bir oyun, eğlence ve aldatıcı bir zevkten ibaret olan dünyayı (201) ister, İman ve sâlih ameller yerine isyana dalar (202), helalı ister gibi haramı da ister (203), âkibetini düşünmeden her aklına gelene koşar (204). İyilikten önce kötülüğü arzular. (205) Böylece nefesine zulmetmiş olur.

"İnsanların hayrı acele istemeleri gibi, Allah da onlara

-
- 192) en-Nahl, 16/78.
193) ez-Zamahşerî, Mahmûd b.Ömer, el-Keşşâf an Hakâikı Ğavâmidî't-Tenzîl ve Uyûnu'l-Ekâvîli fî Vücûhi't Te'vîl, III, 479 Thk. Mustafa Hüseyin Ahmed, Kahire-1366/1946.
194) er-Râzî Fahrüddîn muhammed b. Ömer b. Hüseyin, Mefâtîhu'l-Ğayb, XXVII,178, Mısır-1935.
195) (و الظلم من شيم النفوس فان تجدنا عفة فلعله لا يظلم) zulüm, insan ruhunun fitratında mevcut bir hasîsadır. Arada müstesna olarak iffet sahibi geçinenler bulup ve görürsen elbette bu riyakârlarında zulmetmemekte bir gâyeleri ve menfeâtleri, kendilerine mahsûs bir maksatları vardır. "Dîvanı Ebû't-Tayyib el-Mütenebbî Ahmed bin el-Hüseyin 5.491. Ta'lîk, Selîm İbrahim Sadır, el-Matbaatü'l ilmiyye, Beyrut-1900.
196) el-İsrâ, 17/11.
197) el-Kurtubî, el-Câmi, V, 226, 288.
198) el-Enbiyâ, 21/37.
199) el-İsrâ, 17/11.
200) et-Tabarî, Age, IX, 15/47, el-Beydâvî, Envâr, IV, 24.
201) el-Hadîd, 57/20.
202) H Yazır, Hak Dîni Kur'ân Dili, V. 3168.
203) el-Kurtubî, el-cami, V, 225.
204) el-Beydâvî, Age, V, 24; en-Nesefî, Medârik, V, 24.
205) er-Ra'd, 13/6.

şerri acele verseydi süreleri hemen bitirilmiş olurdu." (206)
Allah zalimlere mühlet verir, fakat ihmal etmez cezalandırır.(207)

İnsan, bolluk, rahat anında Allah'ı unutur, darlık, zarar, ve musîbet zamanında dua eder durur. (208)

c) İnsan Çok Harîs, Çok Cimri Ve Çok Sabırsızdır

İnsanın genel karakterini ifade eden bu durum meâric Suresinde açık bir şekilde belirtilmektedir: "Gerçekten insan hırslı ve cimri (Helû') yaratılmıştır. Kendisine kötülük ve zarar dokundumu sızlanır, feryat eder, kendisine hayır dokundu mu (yoksullara) vermez, cimri, kıskanç olur," (209)

Âyette insanın karakterini vasfeden "Helû'" kelimesi; (hel'a) fiilinden sıfat-ı müşebbehedir. Mubalağa ifade eder. Çok sabırsız, çok hırslı, çok çabuk canı sıkılan, üzülen, çok sızlanan, çok cimri olan (210), hayra nâil olduğu zaman da kendisine şer dokunduğu zaman da sabredemeyen kimse demektir. (211) İbn Abbas, bu kelimeyi, (هو الجزوع الحري) "Çok sabırsız, çok hırslı", Said ibn Cübeyr (Ö, 95/713); (شحيا جزوعا) "Çok cimri, çok sabırsız", "Dehhak (Ö. 105/723) (هو بخيل منوع للخير جزوع انا نزل به البلاء) "Çok cimri, hayrı çok menedici, bela geldiğinde çok sabırsız" (212); Ebu Ubeyde, (Ö, 210/825) "hayra nail olduğu zaman şükretmeyen, zarara uğradığı zaman sabretmeyen kimse" şeklinde yorumlamıştır. (213)

"Menû'" ve "cezû'" kelimeleri "Helû'" kelimesinin iki sıfatıdır. "Menû'" âyette de ifade edildiği gibi mala-mülke, servete sahip olan ve bir hayra ulaşan insanın cimrileşip Allah'ın ve insanların haklarını vermemesi, Allah yolunda infak etmemesi; "cezû'" ise bir şer, belâ ve musîbet ile karşılaşınca sabretmeyip sızlanması ve feryâdü figan etmesidir. (214)

Bu hal, insanı iki duruma sürükler; 1. Şer olan şeylere karşı şiddetli sabırsızlık. Bu da korkaklığa sebep olur. 2. Fakirliğe karşı tahammülsüzlük, Bu ise cimriliği ve hayra karşı duyarsızlığı doğurur. (215) İnsan gerçekten çok cimridir. (216).

İbn Keysan'ın (Ö. 140/757) dediği gibi insan; kendisini sevindiren ve memnun eden şeyleri seven, hoşlanmadığı şeylerden

206) Yunus, 10/11.

207) İbni Kesîr, Age, III, 179.

208) Yunus, 10/12.

209) el-Meâric, 70/19-21.

210) İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed İbn Mükerrrem Lisânü'l-Arab, VIII, 374-375, Daru's-Sadr. Beyrut-1956.

211) eş-Sicistânî, Ebu Bekr Muhammed b. Aziz, Nüzhetü'l-Kulûb (Ğarîbu'l-Kur'ân) S.268. Thk. Mustafa 'Anânî, Mısır-1342H. 1. Baskı.

212) et-Tabarî, Câmi'u'l-Beyân, XIV, 29/78.

213) el-Kurtubî, el-Câmi', XVIII 290.

214) el-Kurtubî, Age, Aynı yer. Bkz. İbrahim Ahmed 'Abdülfettâh el-Kâmûsu'l-Kavîm li'l-Kur'ân'il-Kerîm, II, 304, Kahire-1404/1983.

215) İ. A. Abdülfettah, Age. Aynı yer.

216) el-İsrâ, 17/100.

kaçan ve buna kızan, öfkelenen bir karakterde yaratılmıştır. (217) Bu sebeple insan nimetlere karşı çok şevinir, şımarır; belalara, musîbetlere karşı ise çok üzülür, ümitsiz olur (218).

d) İnsan Çok Nankör, Çok Ümitsiz ve Çok Şımarıktır

İnsan mal ve servete çok düşkündür. Nimet ve hayır istemekten usanmaz. Nimet verilince de, nimeti verenden yüz çevirir, nimet vereni unuttur şükredeceği yerde nankörlük eder. Nimeti kendinden bilir, inkâra dalar. Bu nimeti kaybettiği, bir şer, belâ, musîbet, bir kötülük ile karşılaştığı zaman dua eder, yalvarır durur. Ümitsizliğe düşer. Bu sıkıntılardan kurtulunca şevinir, şımarır, övünür. Allah'ı unuttur, O'na şirk koşar. (219)

Yüce Allah, insanı yarattığını, sonra öldürüleceğini; sonra tekrar dirilteceğini beyandan sonra: "insanın gerçekten çok nankör olduğunu" bildirmiştir. (220)

(Kefûr); nimetlere karşı çok nankörlük eden, nimetin şükrünü eda etmeyen (221). Allah'ın nimetlerini tanımayan (222) insandır. Kefûr şükrün zıddıdır. (223) Allah, nimete şükretmeyip nankörlük edenleri sevmez. (224) Çok nankörlük şeytanın özelliğidir. (225) Allah, nankör olanları cezalandıracaktır. (226)

Yüce Allah, insanın nimetten mahrum bırakıldığı (227), bir şerle karşılaştığı zaman çok ümitsiz, (228), bir nimete ulaşınca çok şımarık, çok övünücü (229) olduğunu bildirmiştir.

Ancak sapıkların (230), kâfirlerin (231) ümitsizliğe düşeceğini açıklayan Allah, kullarının rahmetinden ümit kesmemelerini istemiştir. (232).

"Feri"; insanın kendisine verilen nimetlerle şımarması (233) (Fehûr) ise insanlara karşı bu nimetlerle övünmesi (234)

217) el-Kurtubî, el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân, XVIII, 290.

218) eş-Şûra, 42/48. er-Rûm, 30/36.

219) Bkz. el-Fussilet, 41/49-51. ez-Zümer, 39/8. er-Rûm, 30/33-34; 36. Hûd, 11/9-10. eş-Şûra, 42/48. Âl-i İmrân, 3/14. el-Âdiyât, 100/8.

220) el-Hac, 22/66.

221) Râğib el-Isfehânî, Ebul-Kâsım el-Huseyin b. Muhammed, el-Müfradât fî Ğarîbi'l-Kur'ân, S.433. Thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Mısır-1381/1961.

222) el-Beydâvî, Envâr'ut-Tenzîl, IV, 322.

223) el-insân, 76/3.

224) el-Hac, 22/38.

225) el-isrâ, 17/27.

226) Sebe', 34/17. el-Fâtır, 35/36.

227) Hûd, 11/9. er-Rum, 30/36.

228) el-Fussilet, 41/49.

229) Hûd, 11/10.

230) el-Hicr, 15/56.

231) Yusuf, 12/87

232) ez-Zumer, 39/53. el-Hicr, 15/55. Yusuf, 12/87.

233) et-Tabarî, Age, VII, 12/8.

234) el-Beydâvî, Age, III, 309.

şükredici olmamasıdır. (235) Bunlar insan için yerilmiş vasıflardır. Çünkü Allah, şımaranları, övünenleri sevmez. (236).

e) İnsan Azgın, Hasım Ve Çok Tartışmacıdır

Allah, Kur'ân'da insanın kendini zengin, kendine yeterli gördüğü için azgın (237), apaçık bir hasım (238) ve çok tartışmacı (239) olduğunu bildir miştir. et-Taberî'nin (Ö:537/1142-43) dediği gibi insan, haddini aşar, Rabbine karşı büyüklenir ve Önu inkâr eder. Çünkü o kendini, kendine yeter görür. (240) Zayıf bir meniden Allah'a kulluk için yaratıldığı halde yaratanına düşmanlık eder, büyüklenir, inatkâr olur. (241) O'na karşı şirk koşmaya, felsefe ve mantık yürütmeğe kalkışır. Binaenaleyh, bütün âlemde zulüm, haksızlık yalnız insanlarda bulunur ve onun içindir ki, inzar emri de insanlara teveccüh etmiştir. (242)

Allah, kur'anda insanlara her çeşit misali türlü biçimlerde anlatmıştır, (243) taki Haktan sapmasın, hidayet yolundan çıkmasın. (244) Ama insan kur'a'nın bu açık beyanlarına rağmen ilâhî iradeye boyun eğmez. Hakla mücadeleye girer. Çünkü insan tabiatı kavga-cıdır, Hakka yönelmez, Dînî öğütlere boyun eğmez. (245) "İnsanlardan öyleleri vardır ki Allah hakkında bilmeden tartışır. Böylece her kaba, azgın şeytana uymuş olur." (246)

f) İnsan Hevâ ve Hevesine Düşkündür

İnsanın tabiatında ,şehvetlerine,hevâ ve hevesine meyletme özelliği vardır. (247)

Allah, nefsi yarattığı zaman, ona fücûrunu ve takvâsını (isyan ve itâatini) ilham etmiştir. (248) Bu itibarla nefis, dâimâ kötülüğü emredici (249) ve vesvese vericidir. (250) Peygamber SAV'in ifade ettiği gibi "İnsanın en büyük düşmanı nefsinde (hevâ ve hevesine) uymasındır. (251) Bu sebeple Allah, insanın hem kendi hem de başkalarının hevâsına (arzu ve isteklerine) uymamasını istemiş (252)

235) el-Fîrûzâbâdî, Ebû Tâhir, Muhammed b. Yakup, Tevîru'l-Mikbâs min Tefsîri ibni Abbâs III. 306. (Beydâvî, Hâzin ve Nesefî tefsirleriyle birlikte. Mecmu'atün min'et-Tefâsîr)

236) el-Kasas, 28/76. en-Nisa, 4/36. Lokmân, 31/18.

237) el-Alak, 96/6-7.

238) en-Nahl, 16/4. Yâsîn, 36/77.

239) el-Kehf, 18/54. el-Hâc, 22/8-9. Lokmân, 20-21.

240) Câmi'u'l-Beyân, XV, 30/253.

241) es-Sâbûnî, Age, II, 119,

242) H. Yazır, Age, V, 3087.

243) el-Kehf, 18/54.

244) İbn Kesîr, III, 425

245) es-Sâbûnî, Age, III, 196.

246) el-Hac, 22/3.

247) el-Beydâvî, A.g.e. II.420 ; H. Yazır, A.g.e. IV, 2873.

248) eş-Şems , 91/7-8.

249) Yusuf, 12/53.

250) Kaf, 50/16.

251) el-Aclûnî, İsmâil b. Muhamed, Keşfü'l-Hafâ ve Müzîli'l-İlbâs Amma İstehera mine'l-Şhâdisi 'alâ Elsineti'n-Nâs I, 160 Tashîh, Ahmed el-Kalâs. Müessesetü'r-risâle, Beyrut-1405/1905. 4. Baskı.

ve hevâ ve hevesine uyanları yermiştir.(253)

Hevâ ve havesine uyan zulme düşer (254). Arzularına tâbi olmak, zulmün kaynağı olduğu gibi (255) Allah'ın âyetlerini yalanlamanın, âhirete inanmamanın, Allah'a şirk koşmanın (256) ve dünyaya ebedî yaşama arzusuyla sarılmanın (257), cimriliğin (258) Şeytana uymanın, (259) Hak ve adaletle hükmetmenin (260) de kaynağıdır. Allah hevaya (arzu ve isteklerine) uymamayı (261), hevasına tabi olana itaat etmemeyi (262) emretmiş, hevasını ilah edineni kınamıştır. (263) Buna mukâbil, nefsini hevâdan alıkoyan kimseye cennet vadetmiştir. (264)

Şehvetlere düşkünlük kendisine süslü (câzip) gösterilmiş olan insanın, (265) zulüm işlemesinin sebeplerinden birisi de hevâ ve hevesine uymasıdır.

g) İnsan, Çok Câhildir

Zayıf yaratılışlı olan insanın aceleci, harîs, cimri, sabırsız, nankör, ümitsiz, şımarık, azgın, düşman, mücadelecî ve nefsinin hevâ ve hevesine düşkün olması; çok câhil, çok zâlim olmasının gereğidir. Allah insan için, "O; çok zalim çok cahildir" buyurmuştur. (266)

İnsanın çok câhil olması; Rabbinin emrini yüklediği ilâhî emâneti yerine getirmemekten dolayı dûcâr olacağı cezayı bilememesi, idrâkedememesi ve Allah'ın emrine karşı gâfil olmasıdır. (267) Çok cahildir, çünkü âkıbetinin kühnünü bilmiyor, onun için zulmediyor. (268)

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız insanın fitrî za'fiyeti ile ilgili hususlar elbette bütün insanlar ve her fert için değil insan cinsi için sözkonusudur. (269) Kur'ân'da iman edip salih amel işleyenler, bu durumdan istisna edilmiştir.

Nitekim Asr sûresinde insanın hüsranda olduğu yeminle bildirilmiş "Ancak iman edip amel-i sâlih işleyenler, birbirlerine Hakkı ve sabrı tavsiye edenler" (270) hariç tutulmuş, onların ziyandan

252) Bkz. en-Nisâ, 4/135 ; Sad, 38/26 ; el-Bakara, 2/120 ; el-Mâide, 5/49 ; el-En'âm, 6/150.

253) el-Kehf, 18/28 ; Tâhâ, 20/16 ; el-Fürkân, 25/43.

254) el-Bakara, 2/145.

255) er-Rûm, 30/29.

256) el-En'âm, 6/150.

257) el-A'râf, 7/176.

258) et-Teğâbün, 64/16 (259) el-En'âm, 6/71.

260) es-Sad, 38/26.

261) en-Nisâ, 4/135.

262) el-Kehf, 18/28.

263) el-Fürkân, 25/43, el-Câsiye, 45/23.

264) en-Nâziat, 79/40-41.

265) Âl-i Imrân, 3/14. (266) el-Ahzâb, 33/72.

267) el-Hâzin, Lübbü't-Te'vîl, v, 144.

268) E.Hamdi Yazır, Hak Dîni, VI, 3935.

269) E.Hamdi Yazır, Hak Dîni, VI, 3935.

270) el-Asr, 103/3.

kurtulduğu bildirilmiştir. Yine Hûd sûresinde insanın nimeti kaybedince ümitsiz ve nankör olduğu, bir sıkıntıdan kurtulunca sevinip şımardığı bildirilmiş, "Ancak sabredip sâlih amel işleyenler böyle değildir. İşte onlar için mağfiret ve büyük mükâfat vardır." buyurulmuştur. (271)

Yine Meâric sûresinde insanın, kötülük dokununca sızlandığı, feryat ettiği ve hayır dokununca cimrileştiği bildirilmiş ancak namaz kılanlar bundan hariç tutulmuştur. Namaz kılanların da vasıfları anlatılmıştır. (272) Namaz kılmak ise mü'minlerin özelliğidir. (273) Namaz da insanı bütün kötülüklerden ve her türlü haramlardan alıkoyar. (274)

Şu halde sözkonusu olan özellikler, îman ve sâlih amel sahibi olmayan insanlar için sözkonusudur. İman edip sâlih amel işleyen, Kur'ân hükümlerine uyan, nimetlere şükreden, musîbetlere sabreden, Allah ve insanların hukukuna riayet eden insanlar, çok zalim, çok cahil değildir. Ne var ki, insanların çoğu, "İman etmezler" (275), "Gerçekleri bilmezler" (276), "Şükretmezler" (277), "Akıllarını kullanmazlar" (278), "Cahildirler" (279), "Fasıktırlar" (280), "Kâfirdirler" (281), "Haktan hoşlanmazlar" (282), "Allah'a ortak koşmadan îman etmezler." (283), "Kur'ân'dan yüz çevirirler" (284) işte bu yüzden insanların bir çoğuna azap hak olmuştur. (285) Çünkü bunlar, gâfil insanlardır, kalpleri vardır, fakat onlarla hakikatleri anlamazlar. Kulakları vardır ama onlarla gerçekleri duymazlar, gözleri vardır lâkin onlarla gerçekleri görmezler. (286)

2- Dünya Hayatının Cazibeliği ve Şeytanın Düşmanlığı

İnsan, dünya hayatında geçici süre ile yaşar, sonra ölür. Kıyamet kopunca dirilir. Sonra cennet veya cehennem olmak üzere âhiret hayatı başlar. Bu hayat sonsuzdur. Kur'ân'da dünya hayatı ile âhiret hayatı karşılaştırılır. Dünyanın metâ' yani menfaatleri ve lezzetlerinden yararlanılması azdır, devamlı değildir. (287) Âhiret yurdu ise muttakîler için daha hayırlıdır. (288) Âhiretin yanında dünya hayatı bir metâ'dan (289), aldatıcı zevkten (290), oyun, eğlence, ziynet ve övünmeden ibarettir. (57/20)

271) Hûd, 11/9-11.

272) el-Meâric, 70/19-24.

273) el-Mü'minûn, 23/1-11.

274) el-Ankebût, 29/45.

275) Hûd, 11/17; Yusuf, 12/103; er-Ra'd, 13/1; el-Bakara, 2/100.

276) el-A'râf, 7/187; Yusuf, 12/21,40; en-Nahl, 16/38; er-Rûm, 30/6; el-Enbiyâ, 21/24.

277) el-Bakara, 2/243; Yusuf, 12/38; el-Mü'min, 40/61.

278) el-Mâide, 5/103.

279) el-En'âm, 6/111.

280) Al-i İmrân, 3/110; el-Mâide, 5/49.

281) en-Nahl, 16/83.

282) el-Mü'minûn, 23/70.

283) Yusuf, 12/106.

284) el-Fussilet, 41/4.

285) el-Hac, 22/18.

286) el-A'râf, 7/170.

287) el-Kurtubî, Age , V, 281-282.

288) en-Nisâ, 4/77.

289) er-Râd, 13/26.

290) Al-i İmrân, 3/185.

Asıl hayat âhiret yurduudur. (29/64)

Kâfirlere süslü gösterildiğini beyân ettiği dünya hayatı (291) için Yüce Allah; "Ey insanlar! Allah'ın va'di gerçektir; sakın dünya hayatı sizi aldatmasın." buyurmuştur. (292)

Dünya hayatına dalan, nimet ve lezzetleriyle oyalanan, Yaratıcısını ve âhireti unutup azan, dünya hayatını tercih eden kimseye cehennem va'dedilmiştir. (293) Buna rağmen insanlardan kimi sadece dünya hayatını ister, böyle kimselerin âhirette nasipleri yoktur. (294)

İşte geçici dünya nimetleri bazı insanları aldatır ve zulme düşmesine sebep olur.

Öte yandan şeytanın insanın zulüm işlemesinde önemli bir payı vardır. Çünkü şeytan insana düşmandır. (295) Kötülüğü, günahı ve isyanı (296), fuhşu, zinayı ve cimriliği (297), münkeri, (298) küfrü, şirki ve peygambere uymamayı emreder. (299) İnsana, Allah'ı anmayı unutturur. (300) Yaptıklarını süslü ve câzip gösterir, (301), doğru yoldan saptırır (302), azdırır ve günaha sürükler (303). Çünkü, şeytan, Allah'ın Adem'e secde emrine muhalefet edip secde etmekten imtina etmiş bu sebeple huzurdan kovulup lanetlenmiştir. Kıyamet gününe kadar Allah'tan yaşama izni alan şeytan, insan oğlunu azdıracığına yemin etmiştir. Allah da şeytani ve ona uyanları cehenneme atacağını va'detmiştir. (304) Bundan dolayı Allah, Adem oğluna şeytanın adımlarına uymamayı (305), ona kulluk etmemeyi (306), onu düşman edinmeyi (307) ve şerrinden kendisine sığınmayı emretmiştir. (308) Şeytana uyanlar hüsrana uğrarlar. (309) Nitekim şeytanın süslü sözlerine kulak veren Adem (AS) ve eşi, yasaklanan ağaca yaklaştıkları, bu yüzden cennetten çıkarılmışlar, (310) sonra şöyle dua etmişlerdir: "Rabbimiz! Biz nefsimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan muhakkak hüsrana uğrayanlardan oluruz." (311)

Şeytan ve zürriyetine, hevâ ve hevesine uyan, dünyanın

291) el-Hadîd, 57/20.

292) el-Ankebût, 29/64.

~~292) el-Fâtır, 35/5.~~

293) en-Nâziât, 79/38-39.

294) el-Bakara, 2/200.

295) el-İsrâ, 17/53.

296) et-Tabârî, Câmi'u'l-Beyân, II, 2/77.

297) el-Bakara, 2/169, 268 Bkz. el-Âlûsî, Rûhu'l-Me'ânî, III, 40.

298) en-Nûr, 24/21.

299) el-Fîrûzâbâdî, Tevîru'l-Mikbâs, I, 560.

300) el-Mücâdele, 58/19.

301) el-En'âm, 6/43; el-Hicr, 15/39.

302) en-Neml, 27/14; el-Ankebut, 29/38.

303) Meryem, 19/83.

304) Bkz. el-A'râf, 7/11-18; el-Hicr, 15/28-43; Sâd, 38/72-85.

305) el-Bakara, 2/168, 208.

306) Yâsîn, 36/60.

307) el-Fâtır, 35/6.

308) en-Nahl, 16/98.

309) el-Mücâdele, 58/19.

310) el-Bakara, 2/36; el-A'râf, 7/19-22.

311) el-A'râf, 7/23.

câzibesine kapılan, böylece Rabb'ini ve yaratılış gayesini unutan, küfre, şirke ve isyana dalan insan kendine zulmetmiş olur.

İnsan kendisine verilen akıl, fikir irade ve kabiliyetini îman, itaat, hak, adalet, iyi ve hayırda kullanmaz, buna mukabil, küfür, isyan, dalâlet, zulüm, kötülük ve şerre saplanır, nefsinin ve şeytanın istek ve arzularına uyarsa aşağıların aşağısına iner. (312) Hayvanlar derecesine düşer, hatta daha kötü, daha sapık olur. Çünkü hayvanlar yaratılışları gereği, müşrik, kâfir, münâfık ve âsî olmazlar, Kendilerine verilen görevleri yaparlar. Yaratıldıkları durumdan ne ileri giderler, ne de geri kalırlar. İnsanlar ise aklını ve iradesini hayra veya şerre, iyiye veya kötüye, hakka veya batıla, itaate veya isyana, adaletle veya zulme yönelterek mânevî mertebesini yükseltirler veya aksi davranarak düşürürler. (313)

İşte Kur'ân insanı bu iki tür davranışı ile ele almıştır. İnsanın, inanç, söz, fiil ve davranışları ile ilgili Kur'ân kavramlarının genel bir değerlendirmesini yapmak istiyoruz.

IV-KUR AN'DA İNSANIN İNANÇ, SÖZ, FİİL VE DAVRANIŞLARI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Kur'ân insan için, insanı, iyiye, doğruya sevk etmek, dünya ve âhiret mutluluğunu temin etmek için gönderilmiştir. Bu itibarla insan Kur'an'a ne kadar uyarsa o kadar mutlu ve Allah katında o derece değerli olur. Allah, insanları, renkleri, dilleri ve fizyolojik yapılarına göre değil Kur'an'a uyup uymamalarına göre değerlendirir. Bu bölümde Allah'ın insanı, değerlendirdiği hususu ile Kur'an'da insanı inanç, söz, fiil ve davranışları itibariyle anlatan kavramlar ele alınacaktır.

1-Allah'ın İnsanı Değerlendirmesi

Allah, insanı, iyiye, doğruya çağırılmış ama onu bu konuda zorlamamış, inanç, söz, fiil ve davranışlarında serbest bırakmıştır. Eğer serbest bırakmasaydı bütün insanların inanç, söz fiil ve davranışları aynı olurdu. Fakat böyle değildir. Böyle olmadığı için insanların ahlâkı birbirlerinden farklıdır. Kimisi yaratılış gayesine uyarak Allah'ın dosdoğru yolunda yürürken, kimisi de şeytanın batıl yolunda yürür. Kimisi kâfir, kimisi mü'min, kimisi âsî, kimisi itaâtkâr, kimisi âdil, muttakî, kimisi zalim, fasık...

İşte Allah, insanların bu ahlâkî niteliğini, inanç, söz, fiil ve davranışlarını çeşitli kavramlarla anlatır, değerlendirir, över veya yerer.

Allah insanları fizikî yapıları, cinsiyetleri, dilleri, renkleri ve nesepleri itibariyle değerlendirmez. Çünkü bütün insanları yaratan O'dur. (314) Dilleri, renkleri, ırkları ve cinsiyetleri ne olursa olsun bütün insanlar Adem (AS)'ın çocuklarıdır. (315) Bu

312) et-Tîn, 95/5.

313) el-Mevdûdî, İslamî Kavramlar, S.27-30.

314) el-Bakara, 2/21; er-Ra'd, 13/16. 315) el-A'râf, 7/189; ez-Zümer, 39/6.

itibarla kardeşler. Yaratılış itibariyle birbirlerinden farkları yoktur. Hepsi bir ana bir babadan meydana gelmişlerdir. (316) Zaten fizyolojik yapılarının, ırk ve renklerinin oluşumunda insanların bir dahli de sözkonusu değildir. Bu sebeple de âhirette kimseye nesebinden sorulmayacaktır. (317) Dünyada olduğu gibi orada neseple övünmezler. (318) Çünkü orada neseben yakınlığın bir faydası yoktur. (319) Zira o gün dost dostun halini sormaz. (320)

Hatta kişi, anasından, babasından, eşinden ve oğullarından kaçır. (321) Dahası zalimler, azaptan kurtulabilmek için, oğullarını, eşini, kardeşlerini, kendisini içinde barındıran ailesini, kabilesini, yeryüzünde bulunanların hepsini fidye olarak vermek isterler, taki kendileri kurtuluşa erebilsin. (322) Evet, "O gün ne mal ne oğullar (insana) fayda sağlamaz. Ancak, Allah'a, (küfür, şirk, nifâk ve isyandan korunmuş) (323) sağlam ve temiz bir kalple gelen kimse fayda görür." (324)

Allah, insanı, "îman" veya "küfür", "itâat" veya "isyân", "sâlih amel" veya "kötü amel", "takvâ" veya "zulüm" sahibi olup olmama açısından değerlendirir. Kur'ân'da insanı baştan sona hep bu açıdan ele almış ve "Allah katında en üstün en mükerrem olanınız, en muttakî olanınızdır." (325) buyurmuştur. Kur'ân'ın tebliğ ve tebyin edicisi Hz. Muhammed (AS)^xda: "Allah, sizin suretlerinize (fizikî yapılarınıza, dış görünüşünüze) ve servetlerinize (mal-mülk, makam ve mevkiinize) bakmaz. Fakat kalpleriniz (de olan îman veya inkar hâlin) e ve amellerinize bakar", (326) demiştir.

2- Kur'ân'da Övme Ve Yermeye İfade Eden Kavramlar

Bir fikir ve düşüncenin, bir sistemin anlatılmasında kelime ve kavramların önemi çok büyüktür. Kelime ve kavramlar değiştikçe cümleler, dolayısıyla anlatılmak istenen şeyler de değişir. Kelime ve kavramlara yüklenen manalar iyi anlaşılırsa o fikir ve sistem de iyi anlaşılır. Aksi durum o fikrin ve sistemin yanlış ve hatalı anlaşılmasına sebep olur. Bu itibarla bir düşünce sistemindeki temel kavramların çok iyi anlaşılması lazımdır.

Kur'ân insan için gönderilmiştir. Konusu, Allah ve insandır. Allah'ın vasıflarını, insanın inanç, söz, fiil ve davranışlarını, insanın Allah ile, nefsi ile ve diğer insanlarla olan ilişkilerini anlatır. Bu anlatımda kelime ve kavramlar kullanılır.

316) el-Hucûrât, 49/13.

317) el-Mü'minûn, 23/101.

(318) el-Hâzin, Lübbü't-Te'vîl, IV, 359

319) el-Mü'minûn, 23/101, Bkz. el-Fîrûzâbâdî, A.g.e. IV, 359,

320) el-Me'âric, 70/10.

321) Abese, 80/34-36.

~~322) el-Me'âric, 70/11-14,~~

322) el-Me'âric, 70/11-14,

323) en-Nesefî, A.g.e. IV, 479.

324) eş-Şuarâ, 26/88-89.

325) el-Hucûrât, 49/13

326) el-Müslim, es-Sahih, Bırr, 32. İbn Mace, es-Sünen, Zühd, 9
Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 285.

Kur'ân'ı incelediğimiz zaman onda iki değişik "ahlâkî vasıf" anlatan kavram kategorisi olduğunu görürüz; (327) Allah'ı, Allah'ın vasıflarını anlatan kavramlar, insanı, insanın inanç, söz, fiil ve davranışlarını anlatan kavramlar.

a) Allah'ın Vasıflarını Anlatan Kavramlar

Bunlar "esmâ'ül - hüсна" diye adlandırılan Allah'ın güzel isimleridir. Bu isim ve sıfatlar, Allah'ı, O'nun fiil ve davranışını anlatır. Birkaç örnekle yetinmek istiyoruz. Çünkü bu asıl konumuz değildir.

"Rahmân-rahîm", yaratıklarına karşı çok merhametli. (328)

"Tevvâb", kullarının tevbelerini çok kabul eden. (329)

"Zü'l-Fadl'il-Azîm", çok büyük lütuf sahibi. (330)

"Raûf", çok şefkatli. (331)

"Gâfûr", çok bağışlayan. (332)

"Azîz, Hakîm", daima üstün, çok hikmet sahibi. (333)

"Şerî'u'l-Hisâb", hesabı çok çabuk gören. (334)

"Şedîdü'l-İkâb", cezası çok şiddetli olan. (335)

.....gibi.

Allah'ı anlatan bu kavramları, Kur'ân'ın başından sonuna her tarafında sıkça görmek mümkündür. Bu kavramlar, Allah'ın iki yönünü anlatır: Allah bir yandan çok merhametli, çok affedici, öte yandan hesabı süratli, cezalandırması şiddetlidir. Allah'ın bu vecheleri insanların îman ve inkârına, itaat ve isyanına göre değişir. Mü'mini ve itâatkârı ödüllendirir, kâfiri ve isyankârı cezalandırır.

327) Prof. Dr. Toshihiko Izutsu, Kur'ân'ın kavramlarını, "Kur'ân' da Dînî ve Ahlakî Kavramlar" adlı eserinde (S.36-45) üç gruba ayırmıştır: 1. Allah'ın ahlâkî vasfını anlatan kavramlar 2. İnsanın Allah ile olan temel ahlâkî ilişkisini anlatan kavramlar 3. İnsanın kendisi ile aynı topluluk içinde yaşayan kardeşlerine karşı olan temel ahlâkî tavrını anlatan kavramlar. Dr. Ömer Dumlu Doktora tezi olarak hazırladığı, "Kur'ân-ı Kerîm'de Salah Meselesi" adlı eserinde" İzutsu'nun tesbitinin yerinde ancak eksik olduğunu" kaydederek 4. olarak islam toplumunun diğer milletlerle olan münasebetlerini tanzim eden kavramlar, olduğunu zikretmiştir. (S.3.DİB yay, 1992. Ank.) Bu taksimler, doğrudur. Ancak biz temel olarak, Allah'ı ve insanı anlatan kavramlar olarak iki kategoride zikredilmesinin daha doğru olacağı görüşündeyiz. Çünkü insanı anlatan kavramlar, insanın nefesine, ailesine, inanlara, diğer yaratıklara ve Allah'a karşı olan fiil ve davranışlarını anlatır. İnsanın nefesine ve diğer insanlara karşı fiil ve davranışı da Allah'ın emir ve yasağına uyup uymama bakımından aynı zamanda Allah ile ilgilidir. Dolayısıyla son üç grup kavramlar, temelde insan davranışını anlatan kavramlardır.

328) el-Fâtiha, 1/2.

329) el-Bakara, 2/37-54.

330) el-Bakara, 2/105.

331) el-Bakara, 2/143.

332) el-Bakara, 2/218.

333) el-Bakara, 2/240.

334) el-Bakara, 2/202.

335) el-Mücadele, 58/21.

b) İnsanın İnanç, Söz, Fiil Ve Davranışını Anlatan Kavramlar

Bu kavramlar, insanın Allah'a, nefesine ve diğer insanlara karşı fiil ve davranışlarını, "ahlâkî vasfını" anlatır. Bu Dînî-ahlâkî kavramlar insanı, inanç ve aksiyon yönünden hem tasvir eder, anlatır ve tanıtır, hem de onu değerlendirir, hakkında hüküm ortaya koyar, över veya yerer. (medh ve zem). (336)

Kur'ân'a göre insanın îman ve amel bakımından davranışı, ahlâkî niteliği, "iyi ve kötü", "doğru ve yanlış" diyebileceğimiz birbirine kökünden karşıt iki katagoriye bölünmektedir. Kur'ân'ın her yerinde insanın inanç ve amel bakımından ahlâkî değerlerine ilişkin bu ikilemi görmek mümkündür. İman noktasında; "îman-küfür" (337) "îman-nifâk" (338), "îman-fısk" (339) ikilemi, amel noktasında; "itâat-isyân" (340) ikilemi, inanç ve amel her iki açıdan "takvâ-zulüm" (341), "ihsân-zulüm" (342) ikilemi Kur'ân'da yanyana, peşpeşe zikredilmiştir.

"Müslim-Mücrim" (343), "Mü'min-kâfir" (344), "Mü'min-Fâsık" (345), "Mü'min-Münâfık" (346), "Müttakî-kâfir" (347), "Müttakî-Fâcir", "Müttakî-Tâgî" (348), "Müstakîm-Zâlim" (349), "Muhsin-Zâlim" (350), "Müflih-Zâlim" (351), "Tayyib-Zâlim" (352), "Muhtedî-Fâsık" (353), "Muslih-Müfsid", (354) "Said-Şakî", (355) "Tayyib-Habîs", (356) "Ebrâr-Füccâr", (357) "Hayru'l-Berîyye-Şerru'l-Berîyye", (358) "Sâdık-Kâzib", (359)...gibi insanlar zıt değerli kavramlarla anlatılmışlardır.

İnsanın iki yönü vardır. İyi veya kötü, hayır veya şer, itaat veya isyan, îman veya inkâr, takvâ veya zulüm. İnsanın bu iki yönü, birbirine zıt kavramlarla vasıflandırılmıştır. Kur'ân'da

- 336) İzutsu, Kur'ân'da Dînî ve Ahlakî Kavramlar, S.36.45. Çev Selahattin Ayaz, Pınar yay. İst. 1991, 2. baskı.
337) Bkz. Muhammed, 47/1-3, (İnanmak-inkâr etmek).
338) Bkz. el-Ankebût, 23/11, (İnanmak-iki yüzlülük etmek).
339) Âl-i İmran, 3/110, (İnanmak-itâatsızlık etmek).
340) en-Nisâ, 4/13-14, (itâat etmek-isyân etmek).
341) ez-Zümer, 39/24, (Allah'a karşı gelmekten sakınmak-zulme dalmak).
342) en-Neml, 27/11, (iyilik etmek-zulmetmek).
343) el-Kalem, 68/35, (Müslüman-suçlu).
344) et-Teğâbün, 64/2, (İnanan-inkâr eden).
345) Âl-i İmrân 2/110, (Mü'min-âsî).
346) el-Ankebût, 29/11, (Mü'min iki yüzlü).
347) ez-Zümer, 39/71-73, er-Ra'd, 13/35.
348) Sad, 38/28, 48-49, 55, (Müttakî-yoldan çıkan, Müttakî, iyiler; Müttakî-azgın).
349) ez-Zümer, 39/24, (Doğru yolda olan-zalim).
350) el-Ahkâf, 46/12, (İyilik yapan zâlim).
351) en-Nûr, 24/50-52, (Kurtuluşa eren-zalim).
352) en-Nahl, 28/28-32, (İyi zalim).
353) el-Hadîd, 57/26, (Hidayete eren-zalim).
354) el-Bakara, 2/220, (Islah edici-Bozguncu).
355) el-Hüd, 11/105. (Cennetlik-cehennemlik)
356) Âl-i İmrân, 3/179, (Temiz olan-pis olan).
357) el-infitâr, 82/13-14, (iyiler-kötüler).
358) el-Beled, 98/5-7, (Halkın hayırlısı-şerlisi).
359) en-Nûr, 24/6-7, (Doğrucu-yalancı).

insanlar, inanç, söz fiil ve davranışları itibariyle iki kısımda mütâlaa edildiği gibi her insan da olumlu ve olumsuz, övülen ve yerilen olmak üzere iki çeşit vasıfla değerlendirilmiştir. (360) Buna paralel olarak insanların bu davranışlarını anlatan kavramlar da aynı şekilde iki gruba ayrılır; övme ifade eden kavramlar, yerme ifade eden kavramlar.

Kur'ân'da övme ifade eden kavramlar da yerme ifade eden kavramlar da insanın değişik inanç, söz, fiil ve davranışlarını anlatır. Bazen bir kavram diğer kavramın yerine kullanılır. Bir yerde bir kavram ile ifade edilen davranış, başka bir yerde bir başka kavramla anlatılır. Kavramların çokluğu Kur'ân'ın ifade zenginliğini ortaya koyar.

Kur'ân'da insanların inanç, söz, fiil ve davranışlarını anlatan bu iki grup kavramın birer listesini vermek istiyoruz:

1) Övme İfade Eden Kavramlar

Kur'ân'da insanların "övülen, iyi ve doğru kabul edilen, yapılması teşvik edilen, fâiline nimet ve ödül va'dedilen" olumlu davranışlarını ve ahlâkî niteliğini anlatan pek çok kavram vardır. Bunların belli başlı ve en bariz olanları şunlardır; (361)

- (المتقي التقوى) Muttakî, Allaha karşı gelmekten sakınan (362)
(المؤمن الإيمان) Mü'min, îman eden (363)
(المسلم الإسلام) Müslim, Allah'a teslim olan (364)
(الموقن الايقان) Mûkin, kesin inanan.(365)
(المهتدي الاهتداء) Mühtedî, hidayete eren. (366)
(المطمئن الاطمئنان) Mûtmain, imanla kalbi huzura eren. (367)

- 360) Bkz, İzutsu, Kur'ân'da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar S.151.
Kur'ân, insanları bazen iki değil üç sınıfa ayırmıştır. Dünyada inanç yönünden mü'min-kâfir-Münâfık (el-Bakara, 2/1-20) amel yönünden; nefsine zulmeden(ظلم نفسه) ortayolu takib eden(سابق بالخيرات) ve hayırda öncü (المقتمد) (el-Fâtır, 35/32) olarak sınıflandırdığı gibi kıyamet kopunca; sağın adamları (kitabı sağ eline verilecekler) (اصحاب اليمين) Solun adamları (kitabı sol eline verilecekler) (اصحاب المشئمة) îman etmede önde gidenler (والسابقون السابقون اولئك المقربون) ki bunlar nimet cennetlerinde yüksek derecelere yaklaştırılmış olanlardır, diye üç kısma ayrılmışlardır. (el-Vâkıa, 56/7-12) Sûrenin sonunda "solun adamları" yerine "yalanlayıcılar-sapıklar" (المكذبين الفالين) ifadesi kullanılmıştır. (Ayet, 88-92)

Münâfık da kâfirdir. Neticede taksim yine, ikiye iner. Ashab-ı yemin ve sabikûn cennetlik, diğerleri cehennemliktir. yine iki sınıf olmaktadır.

- 361) Kavramlarla ilgili dip notta bir veya bir kaç âyet numarası örnek olarak verilecektir.
362) el-Bakara, 2/2; er-Ra'd, 13/35; ez-Zümer, 39/33....
363) el-Enfâl, 8/2; et-Teğâbün, 64/2; el-Mü'minûn, 23/1...
364) el-Hac, 22/78; el-Ahzâb, 33/35; el-Kalem, 68/35...
365) ez-Zâriyât, 51/20.
366) el-İsrâ, 17/97; el-Hadîd, 57/26...
367) en-Nahl, 16/106...

- (المحسن / الاحسان) Muhsin, iyilik yapan, iyi davranan, Allah'ı görüyormuş gibi ibadet eden (368)
(العابد / العبادة) Abid, ibadet eden, (369)
(المطيع / الملاح) Sâlih, hayırlı, yararlı işler yapan, salih amel işleyen (370)
(المصلح / الاصلاح) Muslih, ıslah eden, düzelten, (371)
(المخلص / الاخلاص) Muhlis, samimi ihlaslı olan. (372)
(الصادق / الصدق) Sadık, Sıddîk, doğru, dosdoğru olan (373)
(المصدق / التصديق) Musaddik, tasdik eden, doğrulayan (374)
(المتصدق / التصدق) Mütesaddık, Mussadık, Sadaka-zekat veren (375)
(المقصد / العادل) Muksıt, âdil adaletli olan (376)
(المجاهد / الجهاد) Mücahid, cihad yapan, kötülüklerle mücadele eden (377)
(المنفق / الانفاق) Münfik, infak eden, Allah için malını hayırda harcayan (378)
(المتوكل / التوكل) Mütevekkil, Allah'a tevekkül eden, güvenen (379)
(الخاشع / الخشوع) Hâşı', Allah'a saygılı olan, O'ndan korkan (380)
(الزاكير / الذكر) Zâkir, zikreden, Allah'ı daima, anan. (381)
(الشاكر / الشكر) Şâkir, nimet~~çe~~ karşı nimet verene şükreden (382)
(المصلي / الصلاة) Musallî, namaz kılan. (383)
(السائم / الصوم) Sâim, Oruç tutan. (384)
(الطائف / الطواف) Tâif, Hac yapan, Kabeyi tavaf eden (385)
(الحامد / الحمد) Hâmid, Hamdeden, Allah'ı öven (386)
(التائب / التوبة - الاوب) Tâib, Tevvâb, Evvâb, tevbe eden, Allah'a dönen, yönelen (387)
(المستغفر / الاستغفار) Müstağfir, Allah'tan af, bağış dileyen (388)
(المفليح / الفائز) Fâiz, Müflih, kurtuluşa eren. (389)
(المكيف) Âkif, itikaf yapan (390)

- 368) el-Bakara, 2/195; Lokmân, 31/22...
369) et-Tevbe, 9/112....
370) Âl-i İmrân, 3/114; en-Nisâ, 4/69...
371) el-Bakara, 2/220; el-A'râf, 7/170...
372) el-A'râf, 7/29; ez-Zümer, 39/2...
373) Âl-i İmrân, 3/17; en-Nisâ, 4/69; el-Ahzâb, 33/35; el Hadîd 57/19.
374) Âl-i İmrân, 3/81; ez-Zümer, 39/33.
375) Yusuf, 12/88; el-Ahzâb, 33/35; el-Mü'minûn, 23/4; el-Hadîd 57/18.
376) el-Mâide, 5/42; en-Nahl, 16/76-90; el-Hucûrât, 49/16...
377) en-Nisâ, 4/95.
378) Âl-i İmrân, 3/17.
379) Âl-i İmrân, 3/159; İbrâhim, 14/12; ez-Zümer, 39/38.
380) el-Ahzâb, 33/35...
381) el-Ahzâb, 33/35;..
382) ez-Zümer, 39/66; İnsân, 76/3...
383) et-Tevbe, 9/112; el-Mü'minûn, 23/2,9; el-Meâric, 70/22-23
384) el-Ahzâb, 33/35.
385) el-Bakara, 1/125; el-Hac, 22/26...
386) et-Tevbe, 9/112.
387) et-Tevbe, 9/112; el-İsra, 17/25; el-Kâf, 50/32.
388) Âl-i İmrân, 3/17.
389) el-A'râf, 7/8; en-Nûr, 24/52; el-Mücâdele, 58/22...
390) el-Bakara, 2/125...

- (القانت) Kânit, itaate devam eden (391)
(العامل العمل) Âmil, çalışan (392)
(البر) Ebrâr, iyiler (393)
(الاخير الخير) Ahyâr, hayırlı olanlar (394)
(الامر بالمعروف والنهي عن المنكر) İyiliği emredenler, kötülüğü nehyedenler. (395)
(الذين امنوا وعملوا الصالحات) îman eden ve salih ameller işleyenler. (396)
(الذين ين يجتنبون كبائر الاثم والفواحش) Büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınanlar. (397)
(الحافظون لحدود الله) Allah'ın (emir ve yasakla ilgili) sınırlarını koruyanlar (398)
(من يطع الله ورسوله) Allah'a ve Rasulüne itaat eden. (399)
(الكاظمين الغيظ والعافين عن الناس) Öfkesini yenen ve insanları bağışlayanlar. (400)

....

İnsanların iyi yönlerini, ahlâkî niteliklerini anlatan kavramlar yukarıda zıkredilenlerden ibaret değildir.

Bu kavramlar, Kur'anda değişik formlarda kullanılır. Master, fiil, isim ve sıfat şeklinde veya sıra cümleleri ve zamirlerle de ifade edilir. Biz örneklerde genelde master ve ismi faillerini zikrettik.

Bu kavramlar; insanların beğenilen, övülen davranışlarını anlatmaktadır. Başka bir ifade ile yüce Allah, insanların bu şekilde hareket etmelerini, inançlarının ve yaşantılarının böyle olmasını istemektedir. Bu şekilde davrananları övmekte, onlara nimetler ve mükâfatlar va'detmektedir.

Bu kavramlarla, özet olarak vurgulanmak istenen insan davranışı "îman ve itâat" tir. İnsanın bu "îman ve itâat" hali çeşitli biçimlerde değişik kavramlarla anlatılmıştır. Bu kavramlar, iç içe ve birbirleriyle girift haldedir. Bir kavramın muhtevası diğer kavramın anlamını da içine alabilmektedir.

Kur'ân'da insanın, inanç, söz, fiil ve davranış itibariyle "olumlu" yönünü anlatan bu kavramların en şümüllü, en kapsamlı olanı "Takvâ-İttikâ-Muttakî" kavramıdır. Bu kavram insanın hem inancını, hem de inancı gereği yapması gereken işlerini, davranışlarını ve güzel ahlakını, ifade etmektedir. Takva kavramı bu sahada ODAK KELİME' dir. (401).

391) Âl-i İmrân, 3/17; el-Ahzâb, 33/35.

392) Âl-i İmrân, 3/36..

393) el-İnsân, 76/5; el-infitar, 82/13.

394) es-Sad, 38/47; el-Beled, 98/6.

395) et-Tevbe, 9/112..

396) el-Hac, 22/56...

397) eş-Şûra, 42/37...

398) et-Tevbe, 9/112...

399) en-Nisâ, 4/13,26; en-Nûr, 24/52; el-Ahzâb, 33/71...

400) Âl-i İmrân, 3/134

401) Bu kavramın anlamı için ikinci bölüme bakınız.

2) Yerme İfade Eden Kavramlar

Bütün insanlar, aynı inançta olmadıkları gibi aynı fiilleri işlemezler ve aynı davranışta bulunmazlar. İnsanlardan bir kısmı îman eder bir kısmı inkâr. İman edenlerden itaat edeni de isyan edeni de vardır. Bazılarının ahlâkı güzel, bazılarının ki ise kötüdür. Dolayısıyla insanların bu değişik halleri farklı kavramlarla anlatılmıştır.

İnsanın "îman" ve "itâat" halleri çeşitli kavramlarla dile getirildiği gibi "inkâr" ve "isyan" halleri de bir çok kavramla ifade edilmiştir.

İnsanların, yerilen, yapılmaması istenen, ve yapanına ceza olduğu bildirilen "olumsuz inanç, söz, fiil ve davranışları"nı anlatan Kur'ân kavramlarının belli başlı ve en bariz olanlarının bir listesini sunmak istiyoruz:

- (الظالم / الظلم) Zâlim, zulüm; zulmeden, çok zâlim.(402)
 (الكافر - الكافر / الكفر) kâfir, Keffâr, inanmayan, çok nankör.(403)
 (المنكر / الإنكار) Münkir, inkarcı.(404)
 (المشرك / الشرك) Müşrik, Allah'a ortak koşan.(405)
 (المنافق / النفاق) Münâfık, iki yüzlü, inanmadığı halde müminim diyen. (406)
 (المضل / الاضلال - الضال / الضلالة) Dâll, Mudill, Hak, yoldan sapan, saptıran. (407)
 (المكذب / التكذيب - الكاذب / الكذب) Kâzib, Mükezzib, Yalancı, yalanlayıcı.(408)
 (الساخر / السخر - المستهزئ / الاستهزاء) Müstehzî, Sâhir, alay edici.(409)
 (المستكبر / الاستكبار - المتكبر / التكبر) Mütekebbir, Müstekbir, büyüklenen. (410)
 (البهتان - المغتر / الافتراء) Müfterî, iftira eden. (411)
 (المرتد / الارتداد) Mürted, dinden çıkan. (412)
 (المرتاب / المرتاب - المريب / الرب) Mürîb, Mürtâb, Şüpheci. (413)
 (المبطل / الباطل - الخافض / الخوض) Batıl, Mubtıl, Haid, Batıla dalan.(414)
 (المعرض / الاعراض) Mu'rid, Kur'ân'dan yüz çeviren.(415)

402) el-Bakara, 2/299-254; Âl-i İmrân, 3/94; el-Mâide, 5/45...

403) en-Nahl, 16/83; Kâf, 50/24; et-Teğabün, 64/2...

404) en-Nahl, 16/22; el-Enbiyâ, 21/50...

405) el-En'âm, 6/14; Yunus, 10/105; Yusuf, 12/106...

406) en-Nisa, 4/140; et-Tevbe, 9/68; el-Ahzâb, 33/37...

407) Âl-i İmrân, 3/90; en-Nisa, 4/90; el-A'râf, 7/179; el-Ahkâf, 46/5...

408) Hüd, 11/18; el-Mü'minûn, 23/90; et-Tûr, 52/11; el-Vâkıa, 56/92...

409) el-Bakara, 2/14; el-Hicr, 15/95; ez-Zümer, 39/56...

410) ez-Zümer, 39/60; el-Mü'min, 40/35; en-Nahl, 16/22-23; el-Câsiye, 45/8...

411) en-Nisa, 4/122; el-A'râf, 7/152; Yunus, 10/69.

412) el-Mâide, 5/54...

413) el-Mü'min, 40/34; Kâf, 50/25.

414) el-Mü'min, 40/78; el-Câsiye, 45/27; el-Müddessir, 74/45.

415) el-Enbiyâ, 21/32,42; Yâsin, 36/46.

(الفاسق / الفسق)	Fâsık, itaatten çıkan.(416)
(العاصي / العصيان)	Âsî, isyan eden.(417)
(المفسد / الفساد)	Müfsid, bozguncu.(418)
(المذنب / الذنب / الاثم)	Âsim, Müznib, günahkâr.(419)
(المسيء / اليئة - سوء)	Müsî', kötülük yapan. (420)
(الخطيء / الخطيئة)	Hâtı', hata işleyen.(421)
(الفاحشة / الفحش / الفحط)	Fâhişe, fuhş yapan, günah işleyen.(422)
(الجاهل / الجهل)	Câhil, Hakkı bilmeyen, fevri hareket eden. (423)
(الغافل / الغفلة)	Ġâfil. (424)
(المجرم / الجرم)	Mücrim, Suç işleyen.(425)
(الفجار / الفاجر / الفجرة)	Fâcir, Fücâr, Hak yoldan çıkan.(426)
(الجائر / الجور)	Câir, Hak yoldan sapan.(427)
(الطاغى / الطغيان)	Tâġî, Azgın.(428)
(الغاوى / الغي)	Gâvî, Sapık.(429)
(العادي المعتدى / الاعتدى)	Mu'tedî, Adî, Haddi aşan.(430)
(المعاتي / العتو)	Âtî, Azan, haddi aşan, karşı çıkan.(431)
(المبذر / التبذير / البذر)	Mübezzir, saçıp savuran.(432)
(المترف / الاسراف)	Müsrif, ısraf den, aşırı giden.(433)
(الخوان / الخائن / الخيانة)	Hâin, Havvân, ihanet eden, çok hain.(434)
(القاسط / القسط)	Kâsıt, Hak yoldan sapan, zalim. (435)
(الجبار / الجبر)	Cebbâr, zorba, azgın.(436)
(خلاص مهين)	Hallâf, Mehin, Yemin edip duran, aşağılık, âdi.(437)
(هماز مشاء بنميم)	Hemmâz, Meşşâ' bînemim; Herkesi kınayan, söz taşıyıcı. (438)
(فخور موختال)	Fahûr, Muhtâl, kendini beğenen.(439)
(الختار)	Hattâr, Gaddar, zalim.(440)
(مناع للخير)	Mennâ'lil-Hayr, Hayra engel olan.(441)

-
- 416) el-Bakara, 2/99; el-Maide, 5/47,49.
417) en-Nisa, 4/14,42; el-Ahzâb, 33/36.
418) Yunus, 10/40; Sad, 38/28...
419) el-Bakara, 2/283; Âl-i İmrân, 3/16; el-Kalem, 68/12..
420) el-Mü'min, 40/52, el-Bakara, 2/81, en-Nisa, 4/110
421) el-Hakka, 69/37; el-Alak, 96/16.
422) en-Nisa, 4/15; en-Nur, 24/19..
423) ez-Zümer, 33/64,
424) Yunus, 10/7,92; en-Nahl, 16/10...
425) Yunus, 10/17, el-Meâric, 70/11,
426) Sad, 38/38; el-Abese, 80/42.
427) en-Nahl, 16/9..
428) el-İsrâ, 17/60; Sâd, 38/55; en-Nebe', 78/22
429) el-Hicr, 15/42; eş-Şuarâ, 26/91; el-Bakara, 2/256..
430) el-Bakara, 2/190; el-Mü'minûn, 23/7
431) el-Meryem, 19/69; el-Fürkân, 25/21.
432) el-İsrâ, 17/27.
433) el-En'âm, 6/141; el-Mü'min, 40/43.
434) en-Nisa, 4/105,107; el-Enfal, 8/58
435) Cin, 72/14-15,
436) Hûd, 11/59; el-Mü'min, 40/69,
437) el-Kalem, 68/10.
438) el-Kalem, 68/11.
439) en-Nisa, 4/36;
440) Lokmân, 31/32.
441) el-Kalem, 68/12; Kâf, 50/25.

- (العنيد) Anîd, ınatçı. (442)
(الزاني) Zanî, zina eden. (443)
(السارق) Sârik, hırsız. (444)
(المطفف) Mutaffif, ölçü ve tartıda hile yapan. (445)
(البخيل من يبخل) Bâhil, cimri. (446)
(من اتخذ الهه هويا) Hevâ ve hevesini tanrı edinen. (447)
(من يشاقق الله ورسوله) Allah ve peygamberine karşı gelen. (448)
(الذين يحادون الله ورسوله) Allah ve peygamberine düşman olanlar. (449)

İnsanların inanç, söz, fiil ve davranış itibariyle olumsuz yönlerini anlatan Kur'ân kavramları yukarıda zikredilenlerden ibaret değildir. Bu kavramlar, insanların, beğenilmeyen, yerilen ve kötü olan yönlerini ifade etmektedir. Başka bir ifade ile Allah, insanların bu şekilde hareket etmemelerini, inançlarının ve yaşantılarının böyle olmamasını istemektedir. Bu şekilde davrananları yermekte ve onları cezalandıracağını bildirmektedir.

Bu kavramlarla anlatılmak istenen insan davranışı özet olarak "inkâr ve isyan" dır. İnsanların bu "inkâr ve isyan" hali değişik kavramlarla çeşitli şekillerde anlatılmıştır. Bu kavramlar iç içe ve birbirleriyle anlam ilişkisi içindedirler. Bir kavramın muhtevası başka bir kavramın anlamını da içine alabilmektedir.

Kur'ân'da insanların "olumsuz yönlerini" anlatan kavramların en şumüllüsü, en kapsamlısı "zulüm" kavramıdır. "Zulüm" kavramı, diğer kavramların tamamının ifade ettiği anlamları genel olarak ifade etmektedir. Kur'ân'da en çok kullanılan kavramlarından biridir.

İnsanların olumlu ve olumsuz yönlerini anlatan bu kavramların ifade ettiği davranışlar ayrı ayrı insanlarda veya bir insanda bulunabilir, mesela, "îman" ve "küfür" ayrı insanlarda bulunur. Bir insanda bulunmaz. Ama "îman" ve "günah" aynı insanda bulunabilir. Övme ve yerme, sevap ve ikâb, insanın itaat ve isyan olan fiillerine karşı yapılır. Övme ve sevabı, itaat eden ve çirkin fiilleri yapmayanlar, yerme ve cezayı ise ma'siyeti işleyen ve farzları ihlal edenler hakeder. (450)

3-Kavramların İzah Ve Tahlil Metodu

Kur'ân'da insanların uyması veya kaçınması istenilen inanç, söz, fiil ve davranışların, Allah'ın istediği şekilde oluşabilmesi bu kavramların iyi ve doğru anlaşılmasına bağlıdır. Eğer Kur'ân'da kullanılan kavramlar yanlış anlaşılırsa uygulama da yanlış olur. Bu takdirde istenilen sonuca ulaşmak mümkün olmaz. Bu sebeple Kur'ân kavramlarının çok iyi anlaşılması, izah ve tahlil edilmesi gerekir.

-
- 442) Kâf, 50/24.
443) en-Nûr, 24/2-3.
444) el-Mâide, 5/38.
445) el-Mutaffifîn, 83/1.
446) en-Nisâ, 4/37; el-Leyl, 92/8.
447) el-Enfâl, 8/13.
448) el-Mücâdele, 58/20.
449) el-Câsiye, 45/23.
450) Kâdî Abdülcebbâr, Şerh, S.638.

Bizim "Kavram" dediğimiz şey, Arapça'da "Mefhum" ingilizce de "Term" diye ifade edilen kelimelerdir. Bunlara "teknik terim" demek de mümkündür.

Türk Dil Kurumunun hazırladığı Türkçe Sözlükte "kavram" şöyle tanımlanmıştır: "Bir şey üzerine ve özellikle o şeyin nitelikleri ya da imleri üzerine taşıdığımız genel düşünce, mefhum". (451) Cümlede geçen "im" anlamlı iş ya da davranış, anlam yükletilen şey" demektir. (452) İngilizce "Term" sözcüğü "Terim" şeklinde Türkçeye de geçmiştir. "Terim" anılan sözlükte, "Bir bilim, sanat meslek dalıyla ya da bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı olan sözcük" şeklinde tarif edilmiştir. (453) Aynı sözlükte "mefhûm" sözcüğünün karşılığına "kavram" kelimesi konulmuştur. (454) "Mefhûm" sözcüğü Arapça FHM () kökünden ism-i Meful'dür. Anlaşılan, anlaşılmış olan şey demektir. FHM, "Bir şeyi tasavvur etmek, idraketmek, onu kalple bilmek, o şeyi kuşatmak" demektir. (455) Doğan CÜCELOĞLU'na göre kavram (Cocept) aralarında belirli özellikleri taşıyan bir grup nesne veya olaya verilen semboldür. (456)

Buna göre kavram, bir fikri, bir düşünceyi bir sistemi anlatmak için kullanılan; o fikrin, o düşüncenin, o sistemin ifade edilmesinde önemli ve baş rolü oynayan sözcüklerdir. Bu sözcüklere önemine binaen "Anahtar Terim" (Key Term) denir. (457) İlahiyat ve felsefe gibi ilim dallarında bu anahtar sözcüklere "Teknik Terim" adı verilmektedir. (458)

Allah katından Muhammed (A.S)'a indirilmiş, nazmı ve manası ile mütevatir olan İlahi bir vahiy (459), bütün insanların ve cinlerin bir araya gelseler bile bir benzerini getiremeyecekleri, (460) dil ve üslubu, tertip ve ihtiva ettiği ilimleri (461), lafız ve manasıyla muciz (462), fesâhati, belağati, ifade ve manaları üstün ve emsalsiz (463), baştan sona tertip ve dizimi tevkiî (464) olan, en belîğ ifadeleri kullanan, şirk ve ilhadı, küfür ve fasadı, zülüm ve istibdadı ortadan kaldırmayı hedefleyen Kur'ân-ı Kerîm, Arapça bir kitaptır. (465)

451) Türkçe Sözlük, TDK. S.466.

452) Age. S.408.

453) Age. S.784.

454) Age. S.560.

455) Cübran, Me'sud, er-Râid, II, 1135, Daru'l-İlm -Beyrut-1978

456) İnsan ve Davranışı S.215 Remzi Kitabevi, İst. 1991 2.Basım

457) İzutsu, Kur'ân'da Allah ve İnsan, S.26

458) İzutsu, İslam Düşüncesinde İman Kavramı, S.276 (çev. Selahaddin Ayaz) Pınar yay.İst.1984.

459) Tabbâra, Afif Abdu'l-Fettâh, Rûhu'd-Dîni'l-İslâmî, S.18. Daru'l-İlm Beyrut-1977. 16. Baskı.

460) el-Ankebût, 29/50-51. Bkz. el-İsrâ, 17/88. Hud, 11/13.

461) Cerrahoğlu, Prof. Dr. İsmail, Tefsîr Usulü, s.163-167, TDV yay, Ank.1986 7.Baskı.

462) Keskiöğlu, Dr. Osman, Nüzulünden Günümüze Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri, S.201. TDV yay. Ank. 1989. 2.Baskı.

463) et-Tabbâra, Rûhu'd-Dîni'l-İslâmî S.41.42.

464) Cerrahoğlu, İsmail, Tefsîr Usulü, s.166.

465) Yusuf, 12/2; Tâhâ, 20/113; eş-Şûra, 42/7; el-Ahkâf, 46/12.

Arapça kelimeler, Arapça olan Kur'ân'da kullanılırken cahiliyye dönemindeki anlamlarını aynen muhafaza etmemişlerdir. Önemli seviyede anlam değişimine uğramışlardır. Bazı kelimelerin anlamları genişlerken bazıları daralmış bazıları da tamamıyla yeni manalar yüklenmiştir. (466)

Kur'ân kelimelerinin hemen hepsi cahiliyye döneminde şu veya bu şekilde kullanılmışlardır. Kur'ân, özellikle anahtar terimleri yeni manalar ile farklı ilişkiler sistemi içinde kullanmış derin ve etkili bir değişiklik yapmıştır. (467) Kur'ân Arapların, inanç fikir ve hayat tarzını kökten değiştirdiği gibi kelimelerin, özellikle anahtar terimlerin anlam sahasını, kullanım alanını ve biçimlerini de değiştirmiştir.

Kur'ân'ın anlaşılmasında, bu değişikliğin ve anahtar kelimelere yüklenen değişik ve farklı manaların dikkate alınması ve titiz bir şekilde incelenmesi ve tahlil edilmesi gerekir. Dolayısıyla bir anahtar terimin sadece sözlüklerde belirtilen anlamlarıyla yetinilmesi o terimin Kur'ân'daki gerçek anlamını ortaya koyamaz. Belki o konuda bir fikir ve ön bilgi verebilir. Ama asıl ve hakîkî manasını anlamada yeterli değildir. Özellikle, Kur'ân'ın bu anahtar sözcükleri başka bir dile aktarıldığı zaman sözlük manasıyla verilmesi hiç yeterli değildir. Yukarıda insanın olumlu ve olumsuz yöndeki inanç söz, fiil ve davranışlarını anlatan Kur'ân kavramlarının, ismi failleri karşısında verdiğimiz Türkçe karşılıkları o kavramın ifade ettiği manayı tam olarak yansıtmamaktadır. Mesela, çalışmamıza konu seçtiğimiz Kur'ân'ın en önemli anahtar kavramlarından birisi olan "zulüm" kavramını "kötlülük etmek" veya "haksızlık etmek" diye manalandırdığımız zaman yanlış olmaz ama bu kavramın Kur'anda ifade ettiği manayı tamamen yansıtmaz. Zalim sadece "haksızlık eden" veya "kötlülük eden" değildir. (468) Aynı şekilde "cehl", bunun isim-sıfat şekli olan "câhil" sözcüğünün "âlim" kelimesinin zıddı, dolayısıyla temel anlamının "bilgisiz" olarak alınması bu kavramın tam anlamını yansıtmaz. Bu anlam yanlış ama kâmil değildir, eksiktir, yetersizdir. (469)

Kur'an kavramlarının bu derin ve engin, sözlüklerdekinden daha farklı ve geniş anlamlarından dolayı bir başka dile tercüme edilip edilemeyeceği konusunda ihtilafa düşülmüştür. (470)

"Tercüme", bir kelâmın mânâsını diğer bir lisanda dengi bir tâbir ile aynen ifade etmektir. "Tercüme aslının mânâsına tamâmen mutâbık için sarâhatte, delâlette, icmalde, tafsilde, umumda, hususta, ıtlakta-takyitte, kuvvette, isâbette, hüsnü edâda, uslûbu beyânda, hâsılı ilimde, sanatta, asıldaki ifadeye müsâvi olmak iktizâ eder" (471) diyen Hamdi Yazır böyle bir tercümede başarının imkânsızlığına işâret etmiştir. Zâten "Harfî ve lafzî tercüme" denilen nazımda ve tertibinde aslına benzemesi gözetilen veya diğer bir deyimle müradifi müradifinin yerine koymaya benzeyen tercümenin (472) yapılıp yapılmayacağı tartışılmıştır.

Tercüme yapanlar nazımda ve tertibinde aslına benzemesi gözetilmeyen, metindeki mana ve gayelerin güzel bir şekilde ifade si olan "Tefsîrî Tercüme" yapmaktadırlar. (473) Aslında Kur'ân'ın

466) Bkz. İzutsu, Kur'ân'da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar, S, 110.

467) Bkz. İzutsu, Kur'ân'da Allah ve İnsan, S, 16.

468) Bkz. İzutsu, Kur'ân'da Dînî ve Ahlaki kavramlar, S.46-47.

469) Bkz. İzutsu, Age, S.51-61.

470) Bkz. H. Yazır, Hak Dîni Kur'ân Dili, I,9-18. Cerrahoğlu İ. Tefsîr Usulü, S. 215-220.

471) Hak Dîni Kur'ân Dili, I,9.

472) Cerrahoğlu İ., Tefsîr Usûlu, S.217.

473) Age. aynı yer.

anahtar terimlerini bir iki kelime ile karşılık vererek tam anlamıyla manalandırmak mümkün değildir. Belki bir nebze bilgi ve fikir verilebilir.

Bu durum, Kur'ân kavramlarının bir başka dile çevirisi için sözkonusu olduğu gibi aynı dilde izahı için de söz konusudur. Bir cümledeki temel kavramlar iyi anlaşılırsa, o cümle ile ifade edilen mananın anlaşılması kolaylaşır. O halde ne yapılması gerekir? Muğlak bir kelimenin manasını açıklığa kavuşturmanın en iyi yolunu prof. Dr.J. Marouzeau (474) şöyle izah etmektedir: "Öncelikle ve herşeyden çok bir araya getirmek, kıyaslama, benzeyen, karşıt olan ve tekabül eden tüm kelimenin geçtiği bölümün tüm çevresine (siyak sibakına) müracatta bulunmak" gerekir. (475)

"Kur'ân'ı anlamak isterken elfazının ve terkiplerinin bütün inceliklerini gözetmek lazımdır." diyen Hamdi Yazır, Fatiha sûresinin altıncı ayetinin tefsirini yaparken, "Tarîk" (yol) demeyip "Sırat" (yol) demesi, "Müstevî" (doğru) demeyip "Müstakîm" (doğru) demesi, re'sen düşünülecek ve manaları ona göre tasavvur olunacak hikmeti tazammun ederler. Kur'ân bir kitabı hâkimdir. Bunun için;

- 1.Kelimelerin mefhumlarını iyice tesbit etmek,
- 2.Yerlerinde lafzen veya manen ilgili olabileceği kelimeleri ve manaları ile mukayese eylemek,
- 3.Tertib biçimlerini, siyak ve sibaklarına mülahaza etmek,
- 4.Bunlardan murad edilen asıl anlam ile tezyinatını temyiz eylemek lazımdır" demiştir. (476)

Çalışmamıza konu olarak seçtiğimiz Kur'ân'ın "Zulüm kavramı" işte yukarıda anlatmaya çalıştığımız hususlar nedeniyle önem kazanmaktadır. Çünkü bu kavram, Kur'anda aşırı derecede önemli bir rol oynamaktadır. Bunun Kur'ân'ın en mühim menfi değer kavramlarından biri olduğunu söylemek mubalağa olmaz. (477) Çünkü insanın inanç, söz, fiil ve davranışlarının menfi yönünü anlatan en kapsamlı kavramdır.

Mutlak olarak zikredildiği zaman küfrü, bütün günahları ve her türlü masiyeti içine alır. (478) el-Beydâvî (Ö.791/1388), En'am sûresinin 135. âyetinin sonunda yer alan (**انهم لا يفلح الظالمون**) "Zalimler kurtuluş yüzü görmezler" ifadesini izah ederken "kâfir" yerine geçen "zalim" terimi hakkında, "zalim" kavramının anlam bakımından daha genel ve daha şumüllü olduğunu söylemiştir. (479)

474) Bu şahıs klasik Latinceyi tercüme etmek isteyenlere bir miktar "pratik tavsiyede bulunmak için yazdığı bir kitapta bu sözünü söylemiştir. İzutsu Kur'ân'ı Kerîm'de Dînî ve Ahlaki Kavramlar, S. 62.

475) İzutsu, Age. aynı yer.

476) Hak Dîni Kur'ân Dili, I,122,

477) İzutsu, Age. S.221.

478) er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, XXIV,21, (**ان الظلم يتناول كل عسمية**) İbn Teymiyye Şeyhu'l-İslam Ahmed, Mecmû'u Fetâvâ, Cem' ve tertib, Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım VII.62,72 Mektebetü'l Mearif Ribat .

فإذا اطلق تناول جميع الذنوب . ان الظلم المطلق يتناول الكفر ولا يختص
بالكفر بل يتناول ما دونه ايضا

479) Envâru't-Tenzîl, II, 489, Bkz. el-Hâzin, Lübabü't-Te'vil, I,161.

Rāğib el-İsfahânî (Ö.502/1108) zulüm kavramının "büyük ve küçük bütün günahlarda" kullanıldığını ifade etmiştir. (480) "Zulüm bazen küçük günahlardan olur bazen de büyük günahlardan" diyen müfessir, Fahrüddîn er Râzî (Ö. 606/1209), (ولذلك وصف الله الانبياء بالظلم) "İşte bundan dolayı Allah nebilere de zulümle niteledi" (481) demiştir.

Zulüm verme ve hakîr görme ifade eden bir kavramdır. (ان الظلم اسم ذم و تحقير) (482) Küfür ve şirk kökünden müsbet anlamda ifadeler kullanılmıştır. Mesela çiftçiler için tohumu toprağa ekip gizleyenler anlamında (483) "Küffâr" (الكفار) denilmiştir. (484) ŞRK (الشرك) kökünden "Şürkâ" (الشركاء), miras ile ilgili olarak "ortaklar" anlamında kullanılmıştır. (485) Ama, Muhammed Abduh'un da (Ö.1318/1905) dediği gibi zulüm kavramı, övgü ifade eden hiç bir manada kullanılmamıştır. (486)

Zulüm kavramı sadece insanın yasak olanı yapması ile ilgili değil emredilenleri terketmesiyle de ilgilidir.

Tefsiri Tabarî'de izah edildiği gibi "Zulüm Allah'ın yapılmasını yasakladığı şeyi yapmak veya yapılmasını emrettiği şeyi terketmektir. (487) Allah'ın her emrettiğini yapmak insanı adalete, her yasakladığını işlemek ise zulme götürür. (488)

Dolayısıyla cürümlerin en büyüğü olan zulmün (489) insanın Allah'ın emir ve yasakları ile ilgilî müsbet ve menfî değer ifade eden bütün Kur'ân kavramları ile ilişkisi vardır. Mesela "Namazınızı dosdoğru kılın" (490) emrini terkedenden de "Faizciliği bırakın" (491) yasağını ihlal eden de zulme bulaşmış olur.

"Zulüm kavramı"nın izahı ve anlaşılması Kur'ân'ın anlaşılması ve insanın "ilâhî irade"ye uygun davranabilmesi için büyük bir önem arz etmektedir.

Bu çalışmamız ile gayemiz Kur'ân'ın bu en çok kullanılan ve en kapsamlı olan, insanın Rabbi, kendisi ve diğer insanlarla ilişkisiyle doğrudan ilgili olan zulüm kavramının ne anlama geldiğini, neyin zulüm olduğunu ortaya koymaktır. "Zulüm konusu" çok geniş olduğu için çalışmamızı "zulüm kavramı"nın izahı ile sınırlandırıyoruz. Yani konuya girmiyoruz. Çalışmamız tamamen zulüm kavramının tahlili, insanın inanç, fiil ve davranışlarını anlatan diğer

480) el-Müfradât fî Ğarîbi'l-Kur'ân, S.315

481) er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, III,91-92

482) er-Râzî, Age, VI,110.

483) el-Kurtubî, el-Câmi' XVII,255

484) el-Hadîd, 57/20.

485) en-Nisâ, 4/12.

486) Reşid Rıdâ, Muhammed Abduh, Tefsîru'l-Kur'ân'il Hakîm (el-Menâr), III,20.

487) et-Tabarî, Cami'u'l-Beyân, V, 7/258, VI, 5/36.

488) es-Selman, Abdü'l Azîz el-Muhammed, el-Kevâşifu'l-Celiyye an Me'âni'l-Vâsıtiyye, S.314. Riyad-1401/1981.

489) el-Bevdâvî, Envâru't-Tenzîl, II,551(

490) el-Bakara, 2/43.

491) Bkz. el-Bakara. 2/278.

kavramlarla olan ilişkisiyle ilgili hususlara tahsis edilmiştir. "Fert, aile, toplum ve devlet hayatında zulüm," "zulüm karşısında Allah ve insan", "Allah ve insanın zulme karşı tavrı" "Zulmün Dünya ve Ahiretteki Cezası," "Zulmün sosyalişik ve psikolojik sebepleri," "Zulmün önlenmesi için alınması gereken tedbirler" "Tarihteki zalim insan ve kavimlerin zulmü ile günümüzdeki insan ve toplumların işlediği zulmün mukayese ve değerlendirilmesi"... gibi ana başlıklarla ifade edebileceğimiz konulara bu çalışmada yer verilmeyecektir.

Çalışmamız Zulüm Kavramının anlam ve tahlili, zulüm kavramının dengi ve zıddı olan kavramlarla ilişkisinin incelenmesinden ibarettir.

Tezimizin adı, "Kur'ân'da Zulüm Kavramı" dır. Dolayısıyla çalışmamızın malzemesini "Allah, Kur'ân, insan ve zulüm kavramı oluşturmaktadır. Bu itibarla Giriş Bölümünde "Allah-insan ve zulüm" başlığı altında Kur'ân'ın gönderiliş gâyesi, zulmü işleyen de zulümden zarar görenin de insan olduğu, Allah'ın zulüm işlemeyeceği, hem zalim hem mazlum olan insana Allah'ın verdiği değer, insanın zulüm işlemesine sebep olan genel karakteri konularını kısaca işlemeyi uygun bulduk.

Çalışmamızın ana malzemesini zulüm kavramı, metedolojik yönünü ise bu kavramın semantik tahlili oluşturmaktadır. "SEMANTİK" bir dilin anahtar terimleri üzerindeki tahli bir çalışmadır. Anahtar sözcükler Kur'ân'da tek başına, birbirinden ayrı ve yalın halde bulunmazlar. Her anahtar sözcük diğer anahtar sözcüklerle yakın ilişki halindedir. Bu kelimeler kendi aralarında büyük küçük çeşitli gruplar teşkil ederler ve birbirlerine çeşitli yollarla bağlanırlar (492). Böylece bir "semantik saha" oluşur, yani anahtar sözcükler örgüsü teşekkül eder. (493) Anahtar terimler kendi aralarında bir "kelime hazinesi" meydana getirirler. Bu "kelime hazinesi" kelimelerin birbirleriyle değişik ve çeşitli ilişkilerinden doğar. (494) "Kelime hazinesi" soyut bir kelimeler yekunu değildir. Bu kelimeler bir çok bakımdan birbirlerine bağlanırlar. (495) Birbirleriyle kurduğu mana ilişkisi ile bir "semantik alan" meydana getiren anahtar terimlerden biri "Odak-kelime" kabul edilirse bu odak-kelimenin etrafında bir çok önemli "anahtar kelime" dizilir ve birlikte Kur'ân'ın kelime hazinesinde önemli bir "mana alanı" meydana getiriler. Bu anahtar terimler olumlu veya olumsuz mahiyettedirler. (496) Mesela biz zulüm kavramını "odak-kelime" kabul edersek bu odak kelimenin etrafından olumlu ve olumsuz mahiyette anahtar terimler yer alır.

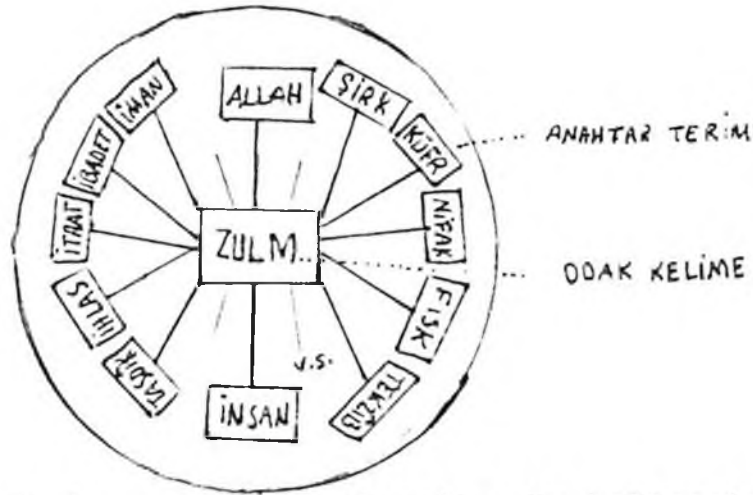
492) İzutsu, Kur'ân'da Allah ve İnsan, S.15, İslam Düşüncesinde İman Kavramı, S. 276, 277.

493) İzutsu, İslam Düşüncesinde İman Kavramı, S.277

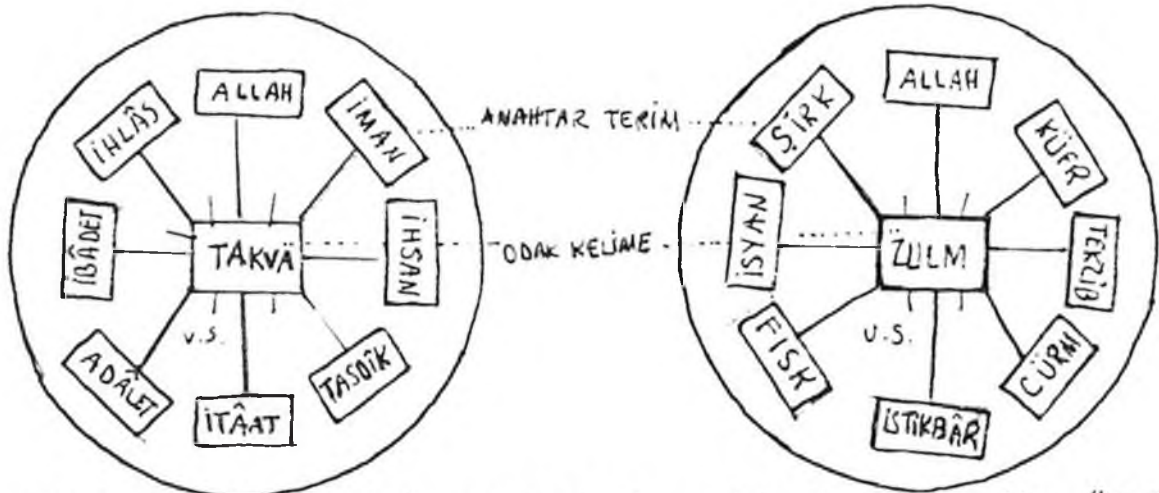
494) İzutsu, Kur'ân'da Allah ve İnsan, s.27

495) İzutsu, Age. S.28

496) İzutsu, Age, s.30-31.

Burada "zulüm" kavramı odak-kelimedir. Bu kelimenin etrafındaki ise anahtar terimlerdir. "Allah" olumlu ve olumsuz kavramların yöneldiği "obje", "insan" ise, bu terimlerin ifade ettiği eylemlerin failidir. "Şirk, küfür, nifâk, fışk ve tekzîb" kelimeleri zulüm odak kelimesi ile olumlu; "îman, ibadet, ihlas, itaat, ve tasdik" kelimeleri de olumsuz mana ilişkisi içindedirler. Başka bir ifade ile, "şirk, küfür, nifâk, fışk ve tekzîb" zulüm ile eş anlamda; "îman, ibadet, ihlas, itaat ve tasdik" ise zıt anlamdadır. Olumlu ve olumsuz değer ifade eden "anahtar-terimler" kendi aralarında "semantik alan" meydana getirirler. Zulüm ve takva kavramlarını örnek verebiliriz.

"Takva" ve "zulüm" kelimeleri odak kelimelerdir. "Zulüm" kelimesinin etrafındaki kelimeler zulüm ile yakından ilgisi olan mânâlar taşır. "Takvâ" kelimesinin etrafındaki kelimeler de aynı şekilde takva ile anlam ilişkisi içindedirler. Takva ve zulüm kelimeleri ve semantik alanlarının birbirleriyle zıt anlam ilişkisi vardır.

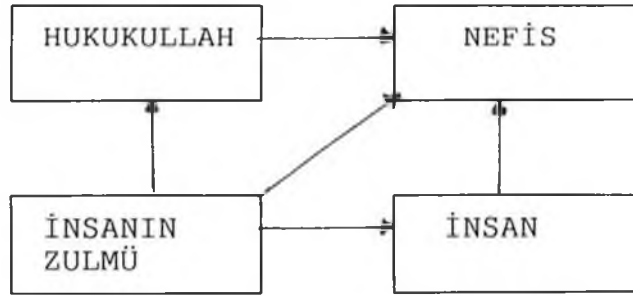
Bir alanın odak kelimesi başka bir alanın normal anahtar kelimesi olabildiği gibi, bir alanda normal anahtar kelime olan bir sözcük de başka bir alanda odak-kelime olabilir. (497)

Kur'ân'ın kelime hazinesi (vakabuları) büyük bir semantik alandır. Bütün kelimeler birbirleriyle doğrudan veya dolaylı bir anlam ilişkisi içindedirler. Bütün semantik alanlar Allah fikriyle temas halindedir. "Allah" kelimesi en büyük odak kelimedir. Kur'ân sisteminde bütün semantik alanlar ve anahtar sözcükler Allah-odak (497) Bkz. İzutsu, Kur'ân'da Allah ve İnsan, S.31.

kelimesinin nüfuzu altındadır. (488) Hiç bir şey bunun etkisinden kurtulamaz. Yalnız ibadet ve amel ile ilgili kavramlar değil, bütün moral kavramlar, hatta evlenme, boşanma, miras, ticareti ilgilendiren, senetler, borçlar, faiz, ölçü-tartı gibi her şey bu düşünce ile yakından alakalıdır. (499)

Kur'ân'ın Allah kavramından sonra en çok üzerinde durduğu "insan" kavramıdır. Kur'ân düşüncesi insanın kurtuluşu meselesi ile ilgilenir. Bu mesele olmasaydı Kur'ân gönderilmezdi. İşte taşıdığı bu özel önemden dolayı insan, Allah kavramı karşısında ikinci bir kutup teşkil eder. En büyük önemi taşıyan kutup Allah ise diğeri de insandır. (500)

Allah insanı yaratmış tamamıyla başıboş bırakmamıştır. İnsanın bütün işleri en ince teferruatına kadar hayatının her safhası Allah'ın kontrolü altında cereyan eder. Ancak Allah adildir. İnsanlara zulmetmez, (501) Zulüm insanın Allah'a karşı olan tutumundan kaynaklanır. Zalim de mazlum da insandır. Dolayısıyla insan, zulmü Allah'ın hukukuna, nefesine ve diğer insanlara karşı işler. Bunu şöyle şema edebiliriz:

Her üç çeşit zulmün faili insandır. Zulümden zarar gören yine insandır. Yani insan hem nefesine hem de, insanlara karşı işlediği zulümden yine kendisi zarar görür. Diğer insanlar da zarar görür ama Allah'a zarar vermek mümkün değildir.

Burada şunu ifa edelim ki, insanın inanç, söz, fiil ve davranışlarını olumlu veya olumsuz yönde ifade eden bütün kavramlar insanın Allah ve diğer insanlarla olan ilişkisi ile ilgilidir. İşte bizim tahlil edeceğimiz zulüm kavramı, bu kavramın mana alanındaki diğer kavramlar bu ilişkiyi ortaya kaymaktadır.

Yukarıda iki veya daha fazla anahtar terimin birbirleriyle bir mânâ ilişkisi kurup semantik alan oluşturduklarını ifade etmiştik. Bu semantik örgü üç şekilde olur:

- 1-Anlamdaşlık ilişkisi,
- 2-Zıtlık ilişkisi.
- 3-Bir ana kavramın öğelerine ayrılması yani bir kavramın iç yapısının tahlili. (502)

Zulüm kavramı, bu semantik örgünün oluşumu dikkate alınarak incelenecektir.

498) Bkz. İzutsu, Age, 40-42.

499) İzutsu, Age, S, 41,69,88.

500) İzutsu, Age, S.70.

501) İzutsu, Age, S.123.

502) İzutsu, İslam Düşüncesinde İman Kavramı, S,277

BİRİNCİ BÖLÜM
ZULÜM KAVRAMININ ETİMOLOJİK YAPISI

BİRİNCİ BÖLÜM

ZULÜM KAVRAMININ ETİMOLOJİK YAPISI

Bu bölümde en eski sözlüklerden yararlanılarak zulüm kavramının iç yapısı tahlil edilecektir. Bu kavramın, Kur'an öncesinde hangi anlamda kullanıldığını tesbit edebilmek için Arap Cahilliye şiirlerine müracaat edilecektir. Zulüm kavramının aslî ve izâfî anlamı, müfessirlerce bu kavrama verilen anlam ve farklı yorumlar ile zulmün çeşitleri tesbit edilmeye çalışılacaktır.

1-Zulüm Kavramının Sözlük Anlamı

"Zulm"; (ZLM) (ظلم) kökünden mastar manasına kâim isimdir. (1) Bu kökün üç mastarı vardı; "zalm, zu'lm ve mazlime" (المظلم، المظلم، المظلم) Bu kökün "hakîki mastarı" "zalm" dir. (2)

"Za-Le-Me" kökünden Sülâsî olarak kullanılan birisi ikinci diğeri dördüncü babdan olmak üzere iki fiil kalıbı vardır. (3)

Arap dilinin en eski dilcilerinden birisi olan İbn Fâris (Ö. 395/1004) "Mu'cemü Mekâyîsi'l-Lüğa" adlı eserinde "Za-Le-Me" kökünün iki asıl manasının olduğunu zikreder. (4) Bunlardan birisi "zulmet" (الظلمة) diğeri ise "zulm" (الظلم) dır. (5)

"Zulmet" in "ışığın ve nurun hilafı", (خلاف النور) yani karanlık, "zulm" ün ise "bir şeyi kendi yerinden başka bir yere koymak" (وضع الشيء في غير موضعه) anlamında olduğunu kaydeder. (5)

"Za-Le-Me" kökünden türeyen çeşitli formlardaki isim, mastar, sıfat ve fiil bütün kelimelerin manaları bu iki aslın anlamı ile irtibatlıdır.

Eski ve yeni bütün lügatlerde bu kökün iki anlamı zikredilmiştir. Z-L-M maddesi ile ilgili bütün sözcükler bu iki kökten türetilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de de "ZULM" ile ilgili kullanılan sözcüklerin tamamı farklı manalardaki bu iki kök mana ile alakalıdır.

- 1) el-Ezherî, Ebu Mansâr Muhammed b. Ahmed, Tehzîbu'l-Lüğa, XIV, 382 ed-Dâru'l-Mısriyye, Kahire, 15 cilt Tah. Ya'kup Abdünebî. İbn Münzûr, Age, XII, 373; ez-Zebîdî, Ebu Feyd, es-Seyyid Muhammed-Murtazâ el-Hüseynî, el-vasıtî ez-Zebîdî, Şerh'ul-Kâmus el-Müsemma Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus, VIII, 383. el-Matbaatü'l-Hayriyye, Mısır, 1606.1. Baskı.; Asım Efendi Seyyid Ahmed, Kâmus Tercümesi, IV, 386. İstanbul-1304-1305.
- 2) el-Ezherî, Tehzîbu'l-Lüğa, XIV, 382; İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII, 373. el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub, el-Kâmus el-Muhîr ve'l Kâbus el-Vesîr fî'l-Lüğa, N, 147, el-Matbaatü'l-Meymeniyye, Mısır ez-Zebîdî, Tâcü'l-'Arûs, III, 383
- 3) 1. babda; (ظلم، يظلم، ظلماً) 4. babda; (ظلم، يظلم، ظلماً)
- 4) Ahmed İbn Fâris İbn Zekerîyya, Mu'cemü Mekâyîsi'l-Lüğa, III, 468, Thk. Abdüsselâm Muhammed Hârun, 1. Baskı-Kahire-1368, 6 cilt, iki cildi bir arada (الظلم واللام والميم اعلان صحيحان)
- 5) İbn Fâris, Age, III, 468.

Bu kısımda, sözlüklerde bu iki "asıl mânâ" ile ilgili zikredilen kelime ve ifadeleri ve ne anlama geldiklerini tahlil edeceğiz.

1- Zulüm Kelimesi

"Zulüm" kelimesinin asıl anlamı nedir? Bu lügatlerde (**أصل الظلم**) "zulmün aslı" ifadesi ile kaydedilmiştir.

d) Dilcilerin çoğunluğuna göre "zulm"ün aslı, (**وضع الشيء في غير موضعه**) "Bir şeyi kendine mahsus olan yerinden başka bir yere koymak"tır.⁶

Bir şeyin yerinden başka bir yere konması; ya o şeyi noksan yapmak, ya ziyade etmek ya da zaman veya mekanından saptırmak suretiyle olur.⁽⁷⁾

(**وضع الشيء في غير محله**) veya (**وضع الشيء في غير موضعه**) diye tanımlanan zulmün bu anlamında eski-yeni bütün dilciler ittifak etmişlerdir.⁽⁸⁾

b) Bazı lügatlerde, "zulm" kavramının aslının "cevr etmek, haddi aşmak" ⁽⁹⁾,

-
- 6) el-Ezherî, Tehzîbu'l-Luğâ, XIV, 383. el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, es-Sihâh Tâcü'l-Lüğâ ve Sihâhu'l Arabiyye, V, 1977, Thk. Ahmed Abdülğafûr Attar. Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır, İbn Fâris, Age, III, 468. en-Nevevî, Ebu Zekerîyya Muhammed b. Şeref, Tehzîbu'l-Esmâ' vel-Lüğât, III, 194, İdâratü't Tıbbâ'a ti'l-Münîra Mısır. er-Râzî, Zeynüddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Ahdilkâdîr, Muhtâru's-Sihâh, s. 405. Daru'l Besâir, Beyrut 1987. Thk. Hamza Fethullah. el-Mu'cem el-vasît, II, 583, Telif. İbrahim Mustafa, Ahmed Hasan ez-Zeyyât, Hamid Abdülkâdîr, Muhammed Ali en-Neccâr Nâsîr, Abdüsselâm Hârun el-Mektebetü'l-İlmiyye Tahran, tarihsiz.
- 7) Râğıp el-İsfehânî, el-Müfradât fî ğarîbi'l-Kur'ân, S. 315. ez-Zebîdî, Tâcü'l-Arûs, VIII, 383. Asım Efendi, Kâmus Tercemesi, IV, 386.
- 8) el-Ezherî, Tehzîbü'l-Lüğâ, XIV, 383. el-Cevherî, es-Sihâh, V, 1977. ez-Zencânî, Mahmut b. Ahmet, Tehzîbu's-Sihâh, II, 758. Tahkik, Abdüsselam Muhammed Harun. Daru'l-Mearif, Mısır-1371. er-Râzî, Muhtâru's-Sihâh, S. 405. en-Nevevî, Tehzîbu'l-Esmâ, III, 194. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII, 373. Şerif el-Cürânî, Ali bin Muhammed, Kitâbü't Ta'rifât, S. 144. ez-Zebîdî, Tâcü'l-Arûs, VIII, 383. et-Tehânevî, Muhammed bin Ali Kitâbü Keşşâfı Istılâhatı'l-Fünûn, II, 938. Kalküte-1862. el-Hindî, Muhammed Tahir es-Siddiki, Mecmau Bihâri'l-Envâr fî Ğarîbi't-Tenzîl ve Letâifi'l-Ahbâr, III, 492. Haydarabat, 1391/1971. Levis Me'lûf, el-Müncid fi'l-lüğâ, S. 481 Daru'l Meşrik, Beyrut-1978. Cübran Mesud, er-Râid Mu'cemun Luğaviyyun Asriyyun, II, 987. Dâr'ul-İlmî'l Melayin, Beyrut-1978. Karahisârî, Mustafa bin Şemsettin, Ahteri Kebîr, II, 23. Matbai Amire, İstanbul-1310. Said el-Hûrî, Akrabu'l-Mevârîd fî Füsahi'l-Arabiyyeti ve's-Şevârid, II, 731. Beyrut-1889.
- 9) (**أصل الظلم الجور و مجاوزة الحد**) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII, 373. ez-Zebîdî, Tâcü'l-Arûs, VIII, 383. el-Hindî, Mecmau Bihâri'l-Envâr. III, 492. el-Hûrî, Akrabu'l-Mevârîd, II, 731. Mekki b. Ebi Talib, el-Umde fî Ğarîbi'l Kur'ân, S. 189. Thk. Yusuf Abdurrahman el-Mar'aşlı, Beyrut-1404/1984.

"noksan yapmak (10) ve "doğru yoldan sapmak" anlamında olduğu zikredilmiştir. (11)

"Cevr", bir şeyden meyletmek (12) yoldan sapmak (13) doğru yoldan çıkmak, haktan uzaklaşmak (14) anlamındadır. "Cevr", doğruluk ve adelet kavramlarının zıddı (15), zulüm kavramının anlamdaşıdır. (sinonimi) (16).

Bu manalarda geçişli olarak kullanılan "zaleme" fiilinin sözkonusu anlamları ile ilgili Arapların aşağıdaki ifadelerini misal olarak zikredebiliriz.

(ظلم الطريق) "Yola zulmetti" yani yoldan saptı, yoldan döndü. (17)

(لا تظلم وضح الطريق) "Yolun ortasından ayrılma", sağa-sola sapma aksi takdirde yola zulmetmiş olursun. (18)

(ألزم هذا الصوب ولا تظلم منه شيئا ولا تجرعه) "Şu cihete yönel ve ondan hiçbir şekilde ayrılma, başka bir tarafa meyletme." (19)

(لزم الطريق فلم يظلمه أي ظلم يعدل عنه) "Yola koyuldu ona zulmetmedi" yani o yoldan sağa ve sola sapmadı". (20)

(اخذ في طريقنا ظلم يميننا ولا شأنا لايها عدل) "Bir yola girdi sağa da sola da sapmadı (yoluna dosdoğru devam etti). (21)

"Zulmün"; Meyletmek, sapmak, doğru yoldan ayrılmak" anlamı ile ilgili olarak sözlüklerde iki hadis zikredilmiştir. (22)

(ظلمه حقه اذنا فعل لحقه الظلم) Birisinin hakkına zulüm fiili işlendiği zaman, "Hakkına zulmetti" yani, hakkını vermedi, hakkını yedi, haksızlık etti, hakkını eksik verdi veya malını

10) (أصل الظلم في اللغة النقص) İbn Manzûr, Age, XIII, 373. ez-Zebîdî, Age, VIII 383.

11) (الميل عن القصد) İbn Manzûr, Age, aynı yer.

12) (الميل عن الشيء) Levis Me'llâf, el-Müncid, S.109.

13) (الزيف عن الطريق) R.el-İsfehânî, el-Müfredât, S.103, ez-Zamahşeri, Carullah Ebu'l-Kasım Mahmud b.Ömer, Esâsü'l-Belâğa, I. 140. Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire, 1341/1922.

14) (الميل عن الحق) (الميل عن القصد) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, IV, 153, Bkz. el-Cehveri, es-Sihâh, II, 618. el-Hürî, Akrabu'l-Mevârîd, II. 731.

15) Asım Efendi, A.g.â. II, 228.

16) ez-Zamahşerî, Esâsü'l-Belâğa, I. 141. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, IV. 153.

17) el-Mu'cem el-Vasît, II, 583b L. Me'lûf, el-Müncid, S.481. C.Mesud, er-Râid, II, 987. ای حاد عن الطريق

18) İbn Manzûr, Lisân-Arab, XIII, 377. ای احذر ان تجرد عنه وتجور فتظلمه

19) el-Ezherî Tehzîbu'l-Lüğa, XIV, 385. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XII, 373.

20) ez-Zebîdî, Tacü'l Arûs, VII, 386.

21) el-Ezherî, Tehzîbü'l-Lüğa, XIV, 387.

22) Bkz. el-Ezherî, Age, aynı yer. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII, 373. el-Hindî, Mecme'u Bihâri'l-Envâr, III, 492.

gasbetti" denir. (23)

Zulüm; noksan yapmak (الظلم), hakkını eksiltmek veya hakkını vermemek (انتقام الحق) şeklinde de tanımlanmıştır.(24)

(ظلمني حق) "Hakkıma zulmetti" ifadesi ile, "hakkımı zorla aldı" (ظلمني حق) anlamı kastedilmiştir.(25)

C) "Zulüm; menetmek, engel olmak manasına da kullanılmıştır. (يقال ما ظلمك ان تفعل كذا اي ما منعك) "Seni şu şekilde hareket etmekten meneden şey nedir?" (26)

"Zaleme" (الظلم); "hak sahiplerinin hakkına mâni olanlar", demektir. (27)

d) Zulüm; başkasının mülkünde tasarrufta bulunmak şeklinde de tanımlanmıştır. (28) (التصرف في غير الملك)

e) "Zaleme" fiili (Be) (ب) harfi cerriyle kullanıldığında inkâr anlamına gelmektedir.(29) Yukarıda kaydettiğimiz beş tanımdan üzerinde en çok ittifak edileni, zulmün; "bir şeyi kendi yerinden başka bir yere koymak" anlamına gelen (وضع الشيء في غير موضعه) tanımıdır. Bu tanım aslında diğer tanımları da içine almaktadır. Haddi aşmak, doğru yoldan sapmak, haksızlık etmek, başkasının hakkını yemek, veya hakkını eksik vermek, hak sahibinin hakkına engel olmak, eza, ceza, gadr ve eziyet etmek, başkasının mülkünde tararrufta bulunmak; aslında yapılmaması gereken şeyi yapmak yanlış ve uygun olmayan harekette bulunmak demektir.

Zulmün, bu anlamı ile ilgili sözlüklerde bir çok ifadeler, ata sözleri, isim, fiil ve sıfatlar zikredilmiştir.

(من اشبه اباه فما ظلم) "babasına benzeyen zulmetmemiştir." ifadesi (ما وضع الشيء في غير موضعه) " benzetmeyi kendi yerinden başka bir yere koymadı" yani "babasına benzeyen isabet etmiştir,

23) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII,373. el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûs el-Muhît, IV,147. ez-Zebîdî, Tâcû'l-Arûs, VII,383. el-Mu'cem el-Vasît, II,583. C. Mesud, er-Râid, II,987. L. Me'lûf, el-Müncid, S.481. Asım Efendi, Kâmûs Tercümesi, IV,387. el-Hûrî, Akrabu'l-Mevârîd, II,31.

24) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII,373, Asım Efendi, Kâmûs Tercümesi, IV,38, L. Me'lûf, el-Müncid, 481. el-Hûrî, Akrabul-Mevârîd, II.731

25) İbn Manzûr, Lisânül-Arab, XIII,377.

26) el-Ezherî, Tehzîbu'l-Lûğa, XIV,387, el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûs el-Muhît, IV,148. Asım efendi, Kâmûs Tercümesi, IV,387. L. Me'lûf, el-Müncid, 481. el-Hûrî, Akrabu'l-Mevârîd, II, 731. el-Mucem el-Vasît, II,583.

27) el-Ezherî, Age, XIV,387, ez-Zamahşerî, Esâsü'l-Belâğâ, II,93, İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII,374; ez-Zebîdî, Tâcû'l-Arûs, VIII,386-387.

(28) et-Tahânevî, Keşşâf'ü Istılâhâtî'l-Fünûn, II,938. Bkz.en-Nevevî, Tehzîbu'l-Esmâ, III,194;

29) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII,373; ez-Zebîdî, Tâcû'l-Arûs, VIII,383.

yanılmamıştır" şeklinde izah edilmiştir. (30) Bu ifade Ka'b bin Zühayr'in (Ö.26/645)Dîvan'ındaki bir şiirinde aynen geçmiştir.(31)

(من استرعى الذئب فقد ظلم) "Kurttan bekçilik yapmasını isteyen kimse zulmetmiştir".(32) Bu ata sözünde geçen (فقد ظلم) ifadesi "yanlış yapmıştır, hatalı hareket etmiştir." demektir. Çünkü kurt, koyunların başına bekçi olduğu zaman onları korumaz, aksine yer, telefeder. Kurt, tabiatı icabı emin değildir. Veya (فقد ظلم) tabiatında olmayan bir şeyle mükellef tuttuğu için kurdu bekçi yapan ona zulmetmiştir" demektir. (33)

Bu ata sözü güvenilmeyen ve emin olmayan kimseye bir görev, bir iş ve bir memurluk veren kimse için söylenir veya emaneti ehli olmayan kimseye veren veya uygunsuz yere koyan kimse için kullanılır.(34)

(و انا نحر البعير من غير داء ولا علة فقد ظلم) "Bir hastalığı veya bir illeti yokken kesildiği zaman deveye zulmedilmiştir." (35)

Bu misalde de "zulm" kelimesi (وضع النحر في غير موضعه) "deveyi kesme işini yerinde ve isabetli yapmadı" şeklinde izah edilmiştir.

(ظلم) "tuluma, süt kabına zulmetti", (ظلم السقاء، ظلم الوط) (اللبن) "Süte zulmetti (ظلم اللبن) "halka zulmetti" ifadeleri henüz uyuyup yoğurt olmadan ve kaymağı alınmadan süt kabından bir kimse süt içer veya başkasına içirirse o zaman kullanılır. (36)Bu süte "mazlûm, zalîm ve zalîme" "zulmedilmiş süt" adı verilir. (37)

Bir kimsenin acele ederek zamanından önce yaptığı her şey için "ona zulmetti" ifadesi kullanılır. (38)

30) el-Ezherî, Tehzîbu'l-Lüğa, XIV, 282-3. el-Cevherî, es-Sihâh, V, 1977. İbn Fâris, Mu'cemü Mekâyisi'l-Lüğa, III,168. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII, 373. er-Râzî, Muhtâru's-Sihâh, S.405. ez-Zebîdî, Tâcü'l-Arûs, VIII. 383.

31) İbn Fâris, Mu'cemü Mekâyîsi'l-Lüğa, III,468.)

32) el-Cevherî, Tehzîbu'l-Lüğa V,1977. er-Râzî, Muhtâru's-Sihâh, s.405. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII, 375. ez-Zebîdî, Tâcü'l-Arûs, III, 383, L. Me'lûf, el-Müncid, 481.

33) İbn Manzûr, Age, XIII, 373. L. Me'lûf, el-Müncid, S.481, 988. el-Hûrî, Akrabü'l-Mevârîd, 11,731. Abdurrahim Fûde, Min Me'âni'l-Kur'ân, S.250. Dara'l Kütübi'l Arabî, Kâhire

34) L. Me'lûf, Age, "Ferâidu'l-Ebeb" kısmı, S.989, Hüseyin Atay, Arapça-Türkçe Büyük Lügat, III, 249. Bayrak mat. Ank. el-Mu'cemu'l-Vasît, II,583.

35) el-Cevherî, Tehzîbu'l-Lüğa, V,1978. İbn Fâris, Mü'cem, III,469, ez-Zamahşerî, Esâsül-Belâğa, II,92. İbn Manzûr, Lisânü'l Arab, XIII,376. ez-Zebîdî, Tâ'cü'l- Arûs, VIII, 384,387 el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l Muhît, IV,147. L.Me'lûf, el-Müncid, 481.

36) ظلم الوط إذا سقى منه اللبن قبل أن يروب وتخرج زبدته . ظلم القوم إذا سقاهاهم اللبن قبل إدراكه . ظلم فلان سقاءه إذا سقاها قبل أن يخرج زبدته . ظلم القوم إذا سقاهاهم الظلمة

37) المظلوم الذي يشرب قبل أن يروب و كذلك الظليم والظليمة

38) كل ما أعجلته عن أوانه فقد ظلمته) zamanından önce acele ile yaptığın herşeye zulmetmiş olursun.

(ظلم الوادي ظلما) "vadiye zulmetti" tabiî, dere, çay veya sel vs.nin suyu daha önce varmadığı yere ulaştığı zaman kullanılır. (39)

(ظلم الارض) "Yere zulmetti" ifadesi kazılmaması gereken yer kazıldığı veya daha önce hiç kazılmamış yer kazıldığı zaman söylenir. (40) Bu şekilde kazılmış yere (ارض مظلومة) "Zulmedilmiş yer", buradan çıkan toprağa (الظليم) "Zulmedilmiş toprak" denir. Daha önce havuz veya kuyu kazılmamış yere havuz veya kuyu kazıldığı zaman bu yere; su veya yağmur almamış yere ve hayvanlar için otlağı bulunmayan yere de (الارض المظلومة) "Zulmedilmiş yer", kabir toprağına da (الظليم) "zulmedilmiş toprak" ismi verilmiştir. (41)

(ظلم الحمار الان) "Erkek eşek dişi eşeğe zulmetti" ifadesi erkek eşek dişi eşeğe vaktinden önce veya gebe iken aşdığı (çiftleştiği) zaman, (42)

(ظلم السيل الارض) "sel yere zulmetti" ifadesi sel, kazılmayacak yeri kazdığı, çukurlaştırdığı zaman; ظلم السيل البطاح "Sel, çöle zulmetti" ifadesi ise sel, daha önce ulaşmadığı yere ulaştığı zaman, kullanılmıştır. (43)

Cömert insan gücünün üstünde bir şeyle mükellef tutulduğu veya kendisinde bulunmayan şey veya benzeri istenilmeyecek şey istenildiği zaman السخي يظلم "Cömerde zulmediliyor" veya السخي مظلوم "cömerde zulmedilmiştir" denir. (44)

Bir günün işi yerli yerinde yapılmadığında (اليوم ظلم) "Bu gün zulm günüdür" denir. (45)

ez-Zamahşerî, (Ö.538/1143) ve "Tâcü'l-'Arûs" sahibi ez-Zebîdî (Ö.1205/179), yukarıda zikrettiğiniz zulmün, "bir şeyi yerinden başka bir yere koymak" şeklinde tanıımıyla ilgili misallerde

ظلم الوادي ظلما اذا بلغ لما آمنه موضعا لم يكن بلغه قبله (39)

ظلم الارض اذا حفرها في موضع غير حفره ظلم الارض اذا حفرها ولم تكن حفرته قبل ذلك (40)

41) el-Ezherî, Tehzîbu'l-Lüğâ, XIV,383,385,387. el-Cevhefî, es-Sihâh, V,1987. ibn Fâris, Mu'cem, III,469. R. el-İsfahânî, el-Müfradât, S.315. ez-Zamahşerî, Esâsü'l-Belâğâ, II, 92-93. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII,375-376. ez-Zebîdî, Tacü'l-Arus, VIII, 384,385,386. el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmus el-Muhît, IV,147. ez-Zencânî, Tehzîbu'l-Esmâ', II,758. Asım Efendi, Kâmus Tercümesi, IV,387. C. Mesud, er-Râid, II,987, Levis Me'lûf, el-Müncid, 481. Karahisârî, Ahteri Kebîr, II,24 el-Hûrî, Akrâbu'l-Mevârîd, II,731.

42) el-Ezherî, Tehzîbu'l-Lüğâ, XIV,385 ez-Zamahşerî, Esasü'l-Belağâ, II,93. İbn Manzûr, Lisânü'l Arab, XIII, 376. el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l Muhît, IV,147. ez-Zebîdî, Tacü'l-'Arûs, VIII, 384. Asım Efendi, Kâmus Tercümesi, IV,387.

43) ez-Zamahşerî, Esâsu'l Belağâ, II,93. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII, 376. ez-Zebîdî, Tâcü'l-'Arûs, VIII, 384. el-Hûrî, Akrâbü'l-Mevârîd, II,731.

44) el-Ezherî, Age,, XIV,385. İbn Manzûr, Lisânü'l Arab, XIII,377.

45) el-Ezherî, Tehzîbu'l-Lüğâ, XIV,384.

zikredilen "zulüm" kelimesinin bu anlamlarının mecâzi olduğunu söylemişlerdir (46)

Yukarıda serdettiğimiz ifadelerin tamamını gözönünde bulundurduğumuzda, Zulmün sözlük anlamını en geniş şekliyle şöyle tanımlayabiliriz :

Zulüm; "Noksanlaştırmak veya ziyadeleştirmek, yahut zaman veya mekanını değiştirmek suretiyle bir şeyi kendisine ait olan yerinden başka bir yere koymak, bir şeyi yersiz ve yanlış yapmak, birisine haksızlık etmek, hakkını yemek, hak sahibine hakkını vermemek veya eksik vermek, fiil ve davranışlarda haddi asmak, bir şeyi yerli yerine koymamak, yer zaman, nicelik ve nitelik olarak yanlış yapmak, birisine eza, cefa etmek, doğru yoldan, hedeften ve amaçtan sapmak, bir şeye hak, ve hukuka mani olmak, başkasının mülkünde tasarrufta bulunmak, insafsızlık etmek.

Kuyu vs.yi uygun olmayan yerde kazmak, hayvanı hastalığı yokken ve sebepsiz yere kesmek, dere, çay, sel vs'nin suyu yayılmak, dağılmak, daha önce varmadığı yere ulaşmak, sütü, kaymağını almadan, yoğurt yapmadan içmek başkasına içirmek, yol dan sağa sola sapmak, insanı gücünün üstünde bir şeyle yükümlü tutmak, kısaca bir şeyi yanlış ve yersiz yapmak, birisinin hakkını vermemek, canlıya eziyet etmek" demektir.

Zulmü işleyen "Zâlim" (الظالم) denir. Zalim'in çoğulu "Zâlimûn, Zaleme" ve "Zullâm" dir. (الظالمون، الظلمة، الظلام)
"Zalûm, Zalîm ve Zallâm" (الظلوم، الظالم، الظلام) "çok zulmedici" demektir. (47)

Çok zulmedene "Zâlîm" dendiği gibi deve kuşunun erkeğine, mahalli olmayan yere kazılan yerin toprağına, kabir toprağına, yağı alınmadan, yoğurt yapılmadan içilen süte de "zalîm" denir. (ظليمان، ظليمان، ظليمة)
(48) çoğulu "Zılman, Zulman ve Ezlime" dir. (ظليمان، ظليمان، ظليمة)
"Mazlûm" zulmedilene; "Zalm" (الظلم) (çoğulu "Zulûm" (المظلمون) kara, dışın parlaklığına ve oyuk üzerine suya, "Zalem" (الظلم) (çoğulu "Zulem" (الظلم) dağa, "Zilem" (الظلم) (çoğulu "Zilem" (الظلم) kamerî ayların son üç gecesine, "Zilem" (الظلم) bir vadiye (انبي ظلم) (نبي ظلم) herşeyin evveline, ilk önce görünen kısmına "Zulem" (الظلم) ise bir ağaca denir (49)

Tefe'ul kalıbında "Tazallüm" (التظلم) kelimesi ve türevleri beş farklı anlamda kullanılmıştır.

1-Bir adamın hakkını vermemek veya eksik vermek veya malını gasbetmek demektir. Birisine hakkını eksik verdiği zaman (ظلم) "hakkına zulmetti", malını vermediği zaman (ظلم) "malına zulmetti" denir.

46) Bkz. Esâsü'l-Belâğa, II, 93. ez-Zebîdî, Age, VII, 385-386.

47) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII, 373, 375, er-Râzî, Muhtâru's-Sihâh, S.405. ez-Zebîdî, Tâcü'l-Arûs, VIII, 383 387. L. Me'lûf, el-Müncid, S.481.

48) el-Cevherî, es-Sihâh, V, 1978, ibn Manzûr, Age, XII, 378

49) el-Ezherî, Tehzîbu'l-Lûğa, XIV, 384-385. el-Cevherî, es-Sihâh, V, 1978. ez-Zencânî, Tehzîbu's-Sihâh, II, 759. er-Râzî, Muhtâru's-Sihâh, S.405. ibn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII, 377-378. el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûs'ül-Muhît, IV, 147-148. ez-Zebîdî, Tâcü'l-Arûs, VIII, 385,

2-Bir insanın zulmü kendi nefesine isnat etmesi manasıdır ki "Ben zulmettim" demektir. (50)

3-Zalimin zulmünden şikayet etmek anlamınadır. (من) harfi cerriyle kullandırılır. (51)

4-Zalimin zulmüne sabretmek manasınadır. (52)

5-Malının çoğalması için halka hücum etmek ve onlarla mücadele etmek demektir. (53)

"Tezalleme" (تظلم) fiilinin faili olan "Mütezellim" zalim, zulümden şikayet eden, zulmettiğini kabul eden ve zulme sabreden demektir. (54)

Tef'îl babında "Tazlîm" (التظليم) Kelimesi iki manada kullanılmıştır:

a) Bir kimseyi zulme nisbet etmek ki onun zalim olduğunu haber vermek, o zâlimdir, demektir. (55)

b) Bir kimsenin, birisi hakkında zulmetti diye mahkemeye başvurması sonucu, hakim, zâlimden mazlûmun hakkını alıvermesi, ona yardım etmesi manasıdır. (56)

"İzzilâm" ve "İnzilâm" (الاظلام ، الاظلام) bir kimse mâni olmayarak gücü yettiği halde kendi isteği ile (57) veya çaresizlikten zalimin zulmüne boyun eğmesi demektir. (58)

"Mazlime", "Zalâme" ve "Zulâme" (المظلمة ، الظلّامة) (çoğulu; zalîme ve mezâlim), mazlûmun hakkına, zalimin bir kimseden zulmen aldığı şeye denir. (59)

"Zilâm" ve "Muzâleme" (المظالمة ، المظالم) kelimeleri mastar

50 (يقال تظلم الرجل اذا حال الظلم على نفسه)

51 (يقال تظلم منه اذا شكى من ظلمه)

52 (تظلم الرجل اي صبر على الظلم)

53 (تظلم اي اغار على الناس حتى يكثر ما له . التظلم ظلي لانه اغار على الناس فقد ظلمهم)

54) el-Ezherî, Tehzîbu'l-Lûğa, XIV, 386, el-Cevherî, es-Sihâh, V, 1977. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII, 373-4 el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-Muhîr, IV, 147. ez-Zebîdî, Tâcü'l-Arûs, VIII, 388. el-Hûrî, Akrabül-Mevârîd, II, 731.

55) ظلمه تظليماً اذا نبه انه ظالم . يقال ظلم فلان اذا نسبته الى الظلم

56) تظلم فلان الى الحاكم من فلان فظلمه تظليماً اي انصفه من ظالمه واعانه عليه

el-Ezherî, Tehzîbu'l-Lûğa, XIV, 386. el-Cevherî, es-Sihâh, V, 1977. İbn Fâris, Mu'cem, III, 469. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII, 374. el-Fîrûzâbâdî el-Kâmûs'ul-Muhîr, IV, 147, ez-Zebîdî, Tâcü'l-Arûs, VIII, 383. el-Hûrî, Akrabu'l-Mevârîd, II, 731

57) (يقال اظلم وانظلم اذا احتمله بطيئ نفسه وهو قادر على الامتناع)

58) (يقال اظلم الرجل وانظلم اذا احتمل الظلم)

el-Ezherî, Tehzîbu'l-Lûğa, XIV, 386. el-Cevherî, es-Sihâh, V, 1977. İbn Fâris, Mu'cem, III, 469. ez-Zamahşerî, Esâsü'l-Belâğa, II, 92. er-Râzî, Muhtâru's-Sihâh, S. 405. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII, 374, 376. el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûs, IV, 147. ez-Zebîdî, Tâcü'l-Arûs, VII, 383. Asım Efendi, Kâmûs, IV, 387-388. el-Hûrî, Akrabu'l-Mevârîd, II, 731.

59) (ما تظلمه الرجل عند فلان ظلامتي ومظلمتي اي حق الذي ظلمته ، ما اخذ مني ظمما)

olup zulmetmek anlamındadır. (60)

(اظلم من) (ez-Zalimu min) ismi tafdîl olup "...den daha zâlim "demektir. Bir kimsenin zulmünün şiddetini ifade etmek için (اظلم من حية) "yılandan daha zalim" denir. Çünkü yılan kendi kazmadığı yuvaya gelip yerleşir. (61)

(نظالم القوم) "Halk bir birine zulmetti" demektir. (62)

"Zıllam" (الظلام) bir şeyin küçük ve basit parçasına denir. Aynı zamanda bir bitki adıdır. (نظر الى ظلاما) "Bana gözünün ucu ile baktı" demektir. (63)

"Muzlem", (المظلم) daha önce hiç yağmur yağmamış yerde biten bitkiye, kartal ve karga'ya (64); (بيت مظلم) süslenmiş eve denir. (65).

Z.L.M kökü, çeşitli formlarda bir çok ifade için kullanıldığı gibi aynı kökten bir çok kelime insana, hayvana, eşyaya, bitkiye ve çeşitli şeylere isim ve sıfat olarak kullanılmıştır. Yukarıda zikrettiklerimizin dışında sözlüklerde Z.L.M kökünden daha başka kelimeler de vardır. "Zaleme" fiil ve türevlerinin Arap dilinde yaygın bir şekilde kullanıldığını ortaya koyabilmek amacıyla yukarıdaki ifade ve kelimeleri kaydettik.

Şimdi Z.L.M kökünün ikinci asıl anlamına geçiyoruz.

2- Zulmet Kelimesi

(ظلم، يظلم، ظالما) fiili dördüncü babda, "karanlık olmak, müteaddi olarak, "karartmak, karanlık yapmak" anlamına gelir. Bu kökten gelen "Zulmet" kelimesi "karanlık" demektir. (خلاف النور) (ضد النور) "nur ve ışığın zıddı; (عدم النور) "nurun, aydınlığın gitmesi," "ışsıksızlık" şeklinde tanımlanmıştır. Bütün Arap dilcileri "Zulmet" in bu anlamında ittifak etmişlerdir. Dört formu vardır. (الظلام، الظلماء، الظلمة، الظلمة) hepsi aynı anlamdır. (الظلمات، الظلمات، الظلمات، الظلم) çoğul şeklidir. (66)

60) (يقال ظلامه و مظالمته اي ظلمه) ez-Zebîdî, Tâcû'l-Arûs, 8/384. Asım Efendi, Kâmûs Tercümesi, IV, 388.

61) (لانها تأتي الحجر لم تحفره فتسكنه) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII, 373.

62) İbn Manzûr, Age, aynı yer, ez-Zebîdî, Tâcû'l-Arûs, VIII, 387. el-Hûrî, Akrâbu'l-Mevârîd, II, 731.

63) Asım Efendi, Kâmûs, IV 389.

64) ez-Zebîdî, Tâcû'l-Arûs, VIII, 386, Asım, Kâmûs Tercemesi, IV, 389. (المظلم من العشب المنبت في ارض لم يعبرها المطر قبل ذلك)

65) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII, 377.

66) el-Ezherî, Tehzîbu'l-Lüğa, XIV, 382. el-Cevherî, es-Sihâh, V, 1977. İbn Fâris, Mu'cem, III, 468. R. el-İsfahânî, el-Müfradât, S. 315. er-Râzî, Muhtâru's-Sihâh, S. 405. en-Nevevî, Tehzîbu'l-Esmâ, III, 194. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII, 377-378 Ş. Ş. Cürânî, K. Ta'rifât, S. 144. el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûs, IV, 147. et-Tehânevi, Keşşâf'u Istilâhâtı'l-Fünûn, 11, 939. el-Hûrî, Akrabu'l-Mevârîd, II, 731-732. L. Me'lûf, el-Müncid, S. 48. C. Mesûd, er-Râid, II, 987.

İf'al babında "izlâm" (اظلام) babı 4 anlamda kullanılmıştır.

a)Karanlık olmak. Gece karanlık olduğu zaman (اظلم الليل) denir. (67) (ظلم، يظلم، ظلما) Sülasi kalıbı ile aynı anlamdadır. (68)

b)Karanlığa girmek. Halk karanlığa girdiği zaman (اظلم القوم) denir. (69)

c)Diş inci gibi parlak olmak. Diş berrak su gibi parladığı zaman (اظلم الشجر) denir. (70)

d)Zulme düşer olmak. Bir kimse zulme uğradığı zaman (اظلم الرجل) denir. (71)

Bu babdan ismi fail olan "Muzlim" (المظلم) karanlığa giren, karartan anlamına geldiği gibi sıfat olarak da kullanılır. Şerri çok olan güne de nerede ise gece gibi karanlığı fazla olan güne de (اظلم) (72); nereden geldiği belli olmayan işe (اظلم) (72); karanlık güne ve siyah saç (اظلم) yemyeşil olmasından dolayı siyaha benzeyen bitkiye (اظلم) gecenin kapkaranlık olmasına (ليلة ظلماء), (ليلة ظلمة) ve (اظلم) gecenin evveline (اظلم) denir.(73)

3-Zulüm Kelimesinin Sözlük Anlamının Değerlendirilmesi

Zulüm kavramının anlamı, sözlüklerde, şiirlere, Arapların deyim, atasözü gibi kullanım tarzlarına dayanılarak verilmiştir. Bunun yanında Kur'an ve Hz. Muhammed (AS) ın hadislerine dayanılarak da izah edilmiştir. Mesela zulmün tanımlarından olan "haddi aşmak","inkâr etmek","doğruluktan sapmak" anlamları âyet ve hadisler delil getirilerek açıklanmıştır. Ancak daha çok şiirlerden istişhad edilmiştir. Zulmün sözlük anlamı bölümünde şiirlerden âyet ve hadislerden örnekler vermedik. Çünkü bunu cahiliyye şiirinde zulüm kavramı ve zulmün Kur'ân'daki Anlamı Bölümünde zikredeceğiz.

Zulmün sözlük anlamı ile ilgili verilen misallerde görüldüğü üzere İslam öncesinde Arap halkı zulüm kavramını insanların birbirleriyle, diğer canlı ve cansız eşya ile olan ilişkilerinde ve eşyanın kendi aralarındaki ilişkisinde kullanmıştır. İnsanın diğer bir insana eziyet etmesi, başkasının hakkını vermemesi veya eksik vermesi bir işi yanlış yapması, doğru yoldan sapması, bir şeyi yerli yerine koymaması... gibi insan davranışları zulüm

-
- (يقال اظلم الليل اذا صار مظلماً)
(يقال ظلم الليل اذا اظلم اي اسود)
(يقال اظلم القوم اذا دخلوا في الظلام)
(يقال اظلم الشجر اذا تلا كما الماء الزقيق)
(يقال اظلم الرجل اذا اصاب ظلماً)
(يوم مظلم : ذكوا كب اي اشتدت ظلمته حتى كاد كالليل، يوم مظلم اي كثير الشر)
73) Bkz. el-Ezherî, Tehzîbu'l-Luğa, XIV,386-382. el-Cevherî, es-Sihâh, V,1978, ez-Zencânî, Tehzîbu's Sihâh, II,759. er-Râzî, Age, S.405. en-Nevevî, Tehzîbu'l-Esmâ, III,194 İbn Munzûr, Lisânü'l-Arab, XIII,378. el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûs, IV,147 ez-Zebîdî, Tâcü'l-Arûs, VIII,384-385. Asım Efendi, Kâmûs, IV,388. el-Hûrî, Akribu'l-Mevârid, II,731 L.Me'lûf, el-Müncid, S.481 er-Râid, II,987.

kavramı ile ifade edildiği gib canlı varlıklar ve cansız eşya ile olan olumsuz ilişkisi de bu kavram ile ifade edilmiştir. Mesela hastalık veya başka bir sebep yokken insanın bir hayvanı kesmesine, yoğurt olmadan ve yağı alınmadan süt içmesine, mahalli olmayan yerde kuyu kazmasına zulüm denilmiştir. Burada zulmeden insan, zulme uğrayan ise hayvan veya cansız eşyadır. Yani insan zalim hayvan, toprak, süt, süt kabı da mazlumdur. İnsanın insanlarla, hayvanlarla ve eşya ile olan bu olumsuz ilişkisi zulüm kavramı ile anlatıldığı gibi diğer canlıların aralarındaki hatta cansız eşya arasındaki olumsuz ilişki de bu kavramla anlatılmıştır. Erkek eşeğin gebe olan dişi eşeğe aşmasına, sel suyunun yeri çukurlaştırmasına ve daha önce ulaşmadığı yere varmasına zulüm denmiştir. Burada zalim de mazlum da hayvan ve cansız eşyadır. Tabi buradaki zulüm mecâzî anlamda kullanılmıştır.

Zulüm kavramı çoğunlukla olumsuz değer ifade edan bir kavram olmakla beraber bazen müsbet manada da kullanılmıştır. Mesela, dişlerin parlaklığına, yemyeşil olan bitkiye, doğa, insan, hayvan, eşya ve mekan olmak üzere bir çok varlığa ZLM kökünden türeyen kelimeler isim olarak verilmiştir.

ZLM maddesinin ikinci kök manası olan zulmet kelimesi ve çeşitli formları karanlığı ifade etmek için kullanılmıştır. Buradaki karanlık hakiki anlamındadır, yani ışıksızlık, aydınlık olmama halidir. Aynı durum zulüm kelimesi için de söz konusudur. Mesela zulmün anlamlarından biri olan "doğru yoldan sapmak" ifadesinde geçen "yol" hakikî anlamdadır yani insanın üzerinde yürüdüğü mekanın adıdır.

ZLM kökünden türeyen bütün kelimeler tamamıyla maddî ve dünyevî manalar için kullanılmıştır. Allah-insan ilişkisi ve manevî olanla ilgili Arapların cahiliyye döneminde bu kavramla ifade edilen bir kullanım formu yoktur. Gerçi (وضع الشيئ في غير موضعه) (ظلمه حقه) gibi zulmün tanımları söz konusu sahadaki olumsuz ilişkiyi ifade edebiliyorsa da insanın Allah'a karşı menfî yöndeki inanç, söz, fiil ve davranışı için yaygın bir tabir kullanılmamıştır.

4-Zulüm Kelimesine Türkçe Sözlüklerde Verilen Anlam

Arapça bir kelime olan "zulüm ve zulmet" kavramları, Türklerin islamiyeti kabul etmelerinden sonra Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerin etkisi ile pek çok kelime gibi Türkçeye girmiştir. Pek çok şiir ve edebî yazılarda kullanılmış olan zulüm kavramı yıllardır canlılığını korumuş, günümüz Türkçesinde de hala yerini korumaktadır. Bu gün, ilim adamı, politikacı, vaiz, hatip pek çok insan bu kavramı yeri geldikçe sıkca kullanmaktadır. Zulmet kelimesi yerini Türkçe karşılığı olan "karanlık" kelimesine bırakmıştır. Ancak "zulüm" kelimesi yerini aynen korumaktadır. Çünkü tam karşılığı bir Türkçe sözcük yoktur. (74) Zulüm kelimesi, Türkçe sözlüklerde Arapça olan kelimelerle Türkçe bazı tanım ve ifadelerle izah edilmiştir. Eski ve yeni sözlüklerde zulüm kelimesinin nasıl izah edildiğini tesbit etmek istiyoruz.

Türkçe sözlüklerde zulüm kavramına, en başta "haksızlık" anlamı verilmiştir. Bunun yanında çoğunlukla "eziyet, işkence

74) Bkz. Doç. Dr. Ahmet Mumcu, Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı, S.3. Ank.-1972.

cefa, kıyım, kıyıcılık, gaddarlık, cevr, cebbarlık kelimeleri karşılık olarak zikredilmiştir. Ayrıca "acımazsız olarak kötülük etmek, hak edene hakkını vermemek, bir hakkı, bir şeyi yerinden başka bir yere koymak, adalete uymayan hareket, haksız iş şekilde tanımlanmıştır. (75)

Görüldüğü gibi zulüm kavramının karşılığı olarak verilen sözcükler kıyım ve kıyıcılık kelimeleri hariç hep Arapça asıllıdır. Kıymak, küçük parçalara ayırmak, esirgememek, acımamak, büyük bir kötülük etmek anlamındadır. (76) "Kıyım-kıyıcılık-kıyıcı sözcükleri karşılığında zulüm-zalim, gaddarlık-gaddar, haksızlık-haksız kelimeleri verilmiştir. (77)

Zulüm kavramının Türkçe sözlüklerdeki anlamı ve halk arasında kullanımı tamamen insanın insan ve diğer canlılarla olan olumsuz ilişkisi.. ile ilgilidir. Bir insanın başkasına yapmaması gereken şeyi yapması, yanlış hareket etmesinin ifadesidir. "Haksızlık" sözcüğü ile de ifade edilen şey insanın maddî veya menevî hakkı ile alakalıdır.

Hüseyin Kâzım Kadri (Ö.1934), Türk Lügatı adlı 4 ciltlik eserinde Arapça sözlükler gibi zulüm kavramını ve ZLM kökünden türeyen bir çok kelimeyi âyet, hadis, Arapça ve Türkçe şiir ve atasözleri ile genişçe izah etmiştir.

Diğer Türkçe sözlüklerden farklı olarak "bir şeyi mahallinin gayrine vaz'ı adl'ü hakka mağayir işlerde bulunmak, gadir, cevir itisaf adl'in zıddı" anlamlarının yanında zulmün "hakkı inkâr, küfür" manasına da geldiğini kaydetmiştir. Zulmün insanların işlediği ve Allah'a isnat edilemeyeceği hususu ile ilgili Abdülhak Hamit'in (Ö.1937) şu şiirini yazmıştır.

Zulmü hep bizler ederken icat
Hakka layık mı edilmek isnat

"Kur'ân'ın beyanına göre zulüm, Allah ile kul, kul ile kul ve kul ile kendi nefsi arasında vâki olabilir" diyen yazar Türkçede kullanılan şu atasözlerini kaydetmiştir:

"Zulm ile bağdat vîran olur."
"Zulm ile dünya harap olur."
"Zulm ile yapılan çabuk yıkılır."
"(Kişinin) zulmü kendinedir."

75) Ahmet Vefik paşa, *Lehçe-i Osmânî*, S.1226. Dersaadet 1306. Şemsettin Sami, *Kâmûsu Türkî*, Dersaadet. 1317. Naşir Ahmet Cevdet. Ali Seyyidi, *Kâmûsu Osmanî*, Daru'l Hilafeti'l Aliyye, İstanbul-1330. Ferit Develiloğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, S.1433-1434. Doğu Matbaası, Ankara-1970.2. Baskı, Abdullah Yeğin - Abdülkadir Badıllı, Hekimoğlu ismail, İlhan Çalım, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopadik Büyük Lügat*, II,1630. Türdav, İst- 1978. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, S.893. Ankara,1979 6. Baskı. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, S.1073. Birlik yay. Ankara-1982. 2.Baskı. Orhan Hançerlioğlu, *İslam İnançları Sözlüğü*, S.754. Remzi Kitabevi İstanbul-1984.

76) TDK Türkçe Sözlük, S.491

77) TDK Türkçe Sözlük, aynı yer.

Yazar, "karanlık" anlamını verdiği "Zulmet" kelimesinin mecazen cehil, şirk, tasavvufta adem (yokluk) manasına geldiğini zikretmiştir.

ol yüzden olundu hep izâlet

Âlemdeki zulmeti cehâlet

Ziya paşa (Ö.1880 M.) (78)

Türkçe sözlüklerde geçen ve halkın kullandığı **Zulüm** kavramı insanın Yaratanına karşı olan olumsuz inanç ve fiillerinden daha çok diğer insanlara karşı yapmaması gereken davranışlarını eziyet ve maddî-manevî haksızlıklarını ifade etmektedir. Bir insanı döven, öldüren veya hakkını vermeyen, gasbden kimseye zalim denildiği halde, Allah'ı inkâr eden, O'na şirk koşan ve isyan eden insana zalim denilmesi yaygın olarak kullanılmamıştır. Zulüm Türkçede ilk akla geldiği şekli ile bir canlıya eziyet ve işkence etmektir. (79).

II.ARAB CAHİLİYYE ŞİİRİNDE ZULÜM KAVRAMI

Cahiliyye (الجاهلية) kelimesi, islam döneminde ortaya çıkmış bir terimdir. (80) Bu kavram, islamdan önce Arap halkı tarafından kullanılmamıştır. (81) Kur'ân-ı Kerîm ve Hadislerde Arapların islamdan önceki inanç, tutum ve davranışlarını islâmî devirdekenden ayırt etmek için kullanılmıştır. Bu sebeple genellikle Arapların islamdan önceki dönemine "cahiliyye" veya "cahiliyye çağı" (عَمْرُ الْجَاهِلِيَّةِ) denir. Bu dönemde yaşayan şairlere de "cahiliyye şairleri" (شعراء الجاهلية) ismi verilir. "cahiliyye çağı" bilgisizlik veya zorbalık-zulüm çağı demektir. (82).

Şiir, nazım ile söylenmiş söz demektir. (83) Aslında şiir (الشعر) sözlükte "bilmek, hissetmek" anlamına da gelmektedir. (84) Kur'ân-ı Kerîm'de de bu manada kullanılmıştır. (85)

Cahiliyye döneminde Arap Ebebiyatı çok ileri idi. Şiir yarışmaları yapılır, beğenilenleri Kâ'be duvarına asılırdı. Cahiliyye şairleri şiirlerinde daha çok "cesaret, kadın, sevgili, savaş, kendilerini, kabile reislerini övmek, düşmanlarını yermek, savaş çağırısı yapmak" gibi hususları konu edinmişlerdir.

78) Hüseyin Kazım Kadri, **Türk Lügatı**, III,464-465. Maarif Mat. İstanbul-1943.

79) Ekrem Sağıroğlu, **Kur'ân'da İnsan ve Toplum**, S.67. Pınar yay. İstanbul-1993

80) Fayda Mustafa, TDV, **İslam Ansiklopedisi**, cahiliyye maddesi, VII,17, İst.1993.

81) Ahmet Emin, **Fecru'l-İslam**, S.94. (Tercüme, Ahmet Serdaroğlu) Kılıç kitabevi, Ankara-1976.

82) Fayda Mustafa, TDV, **İslam Ansiklopedisi**, VII, 17. Ahmet Emin, Age, aynı yer. Cahiliyye kavramı, genelde islam öncesi Arapların inanç fiil ve davranışlarını ifade etmekle birlikte aynı inanç fiil ve davranış yaşandığı her devir bu kavramla ifade edilebilir. Yani Kur'ân'a uymayan her fiil cahiliyyeti ifade eder. Bkz. T. İzutsu, **Kur'ân'da Allah' ve İnsan**, S.190. TDV, **İslam Ansiklopedisi**. 7/19. Muhammed Kutub, **"Yirminci Asrın Câhiliyyeti"**, ismiyle bir kitap yazmıştır.

83) Ahmed Emin, **Fecru'l-İslâm**, 96.

84) L,meluf, **el-Müncid**, S.391.

85) Bkz. **el-En'âm**, 6/109.

Cahiliyye döneminde yazılan şiirlerin Hadislerde olduğu gibi senetleri yazılarak hepsinin toplandığı bir şiir mecmuası yoktur. Ancak bazı cahiliyye şairlerinin dîvanları ile yine bazı cahiliyye şiirlerinin toplandığı dîvanlar vardır. (86).

Biz Cahiliyye şiirinde zulüm kavramının hangi anlamlarda kullanıldığını tesbit edebilmek için, halk tarafından beğenilerek seçilen ve Kâ'be duvarına asılan "Muallekât-ı Seb'a" yı (yedi Askı), cahiliyye döneminin önde gelen meşhur üç şairi olan (87) Züheyr b. Ebî Sülmâ, (Ö.608 M.) İmri'ü'l-Kays (Ö.530 M.) Nâbiğa ez-Zübyânî, (Ö. Hicretten az önce) ve yine cahiliyyenin ilk tabaka şairlerinden olan Antera bin Şeddât'ın (Ö.603 M.) dîvanları ile bazı cahiliyye şiirlerini toplayan Ebu Temmâm Hubeyb bin Avs'in (Ö.231/845). "Dîvânü'l Hamâse" ' sini taradık. Z-L-M kökü ve türevlerinin geçtiği beyitleri inceledik ve "hangi anlamda kullanıldığını" belirlemeye çalıştık. Bununla amacımız Kur'ân dilinin Arapça olması hasebiyle bu kavramın Kur'ân inmeden önceki anlamını tesbit edip Kur'ân'daki kullanılan anlamıyla karşılaştırabilmektir.

Cahiliyye şiirinde; "zulm", "zâlim", "mazlûm", "Zulmet" başta olmak üzere ZLM kökünden türeyen çeşitli formlarda bir çok kelime kullanılmıştır.

1-Zulüm Kelimesi

Antere bin Şeddâd el-'Absî, savaş çağırısı yaptığı bir şiirinde "zulüm" kelimesini, mürâdifi ve muhâlifi olan kelimelerle birlikte kullanmıştır:

عذابك يا ابنة السادات سهل و جور ابائك انصاف و عدل
فجوروا و اطلبوا قتلي و ظلمي و تعذيبني فاني لا امل

"Ey efendilerin kızı! Senin azabın kolaydır, babanın cevri insâf ve adâlettir. Öyle ise bana cevredin, öldürülmemi, zulmedilmemi ve cezalandırılmamı isteyin. Çünkü ben (bunlardan) usanmam." (88)

Şiirde, "Azâb, cevri, katl, zulüm ve ta'zîb" kelimeleri birbirleriyle eş manada, "insâf ve adl" kelimeleri ise zıt manada kullanılmıştır.

Azâb kelimesi cezalandırmak anlamındadır. (العقوبة). Azab kelimesinin asıl manası dövme'dir. (الغرب) (89) İnsana zor gelen, istediğine mâni olan her şey azaptır. (90) Ta'zîb ise aynı kökten Tefîl kalıbında mastar olup azap etmek, cezalandırmak bir şeyden menetmek demektir. (91)

86) Bkz. Ahmet Emin, Fecru'l-İslâm, S. 98-100. Büyük Lorousse, IV, 2118, Milliyet yay. 1993

87) Bkz. Ali Carîmi-Mustafa Emin, el-Belâğa'tü'l Vâdıha, S.171. dip not Baskı yeri ve tarihi yok.

88) Şerhu Dîvanı Antere bin Şeddât el-'Absî, S.163. Şerheden. Edip Mısri, Neşreden Mahmut Tefvik, el-Matbatü'r-Rahmaniyye Baskı yeri ve tarihi yok.

89) Karahisârî, Ahteri Kebîr, 11, 37.

90) L.Me'lûf, el-Müncid, S.493. (كل ما شق على الانسان ومنعه عن مراده)

91) C. Mes'ûd, er-Râid, II, 1011.

Cevr, daha önce izah ettiğimiz gibi zulüm anlamındadır. (92) **Katl** ise insan öldürmek demektir. Şiirde geçen zulüm; eziyet etmek, azab etmek, cezalandırmak, dövmek haksız muamele yapmak anlamında kullanılmıştır. Şair kendine yapılan her türlü kötülüğü zulüm, cevr, azab, ta'zib ve katl kelimeleri ile dile getirmiştir. Aslında zulüm kelimesi diğer kelimelerin ifade ettiği bütün manaları ifade eder. Haksız davranış ifade eden bu kelimelerin zıddı olarak (عدل) (العدل) ve (إنصاف) (الإنصاف) kelimeleri kullanılmıştır. (93)

Yine Antere bin Şeddâd, Acemlerle kendi aralarındaki savaştan söz ettiği bir şiirinde zulmü insafsızlık manasında kullanmıştır:

مَا زِلْتُ أَنْصَفُ خَمِيٍّ وَهُوَ يَظْلِمُنِي حَتَّى غَدَاً مِنْ حَامِيٍّ غَيْرِ مُنْتَفِعٍ

"İnsafsız olarak keskin kılıcımdan daha erken davranıp bana zulmettiği halde ben ona hâlâ adaletle muamele etmeye devam ediyorum". (94)

Burada zulüm, "insafın" yani "adaletin" karşıtı olarak kullanılmıştır.

Adı geçen Arap cahiliyye şairi, oymaklar arasındaki savaş ve sevgilisi Abele ile ilgili yazdığı bir şiirinde zulmü, "cevr" anlamında kullanmıştır:

أَحَبُّ بَنِي عَبَسَ وَلَوْ هَدَّرُوا دَمِي لِأَجْلِكَ يَا بِنْتَ السَّرَاتِ الْكَارِمِ
وَاحْمِلْ ثِقْلَ الضِّيمِ وَالضِّيمِ جَوْرٌ وَأُظْهِرْ أَنِّي ظَالِمٌ وَابْنُ ظَالِمٍ

"Ey en Kerîm, en yüce kişinin kızı! Senin için kanımı bile akıtsalar Abs oğullarını seviyorum. Daym'ın ağırlığını taşıyorum. Daym zulümdür. Açıklıyorum ki ben zalim oğlu zalimim." (95)

Şiirde (Daym) (الضيم) kelimesinin cevr olduğu bildiriliyor. (Daym) (الضيم) kelimesi, zulüm kavramının tam karşılığıdır. (96) Kahretmek, zulmetmek, hakkını eksik vermek demektir. (97)

(الظلم) (الظلم) ve (الجور) (الجور) eş anlamlı kelimeler olarak zikredilmiştir. Şairin, düşmanları olan Abs oğullarından bir sevgilisi vardır. Abs oğulları kendine eziyet ettikleri, haksızlık yaptıkları, aslında kendisinin de zalim olduğu, istese bu eziyet ve haksızlığa karşılık verebileceği halde, kanını akıtsalar yani hertürlü kötülük yapsalar bile yine karşılık vermeyeceğini, sevgilisi Abele hatırına Abs oğullarını sevmeye devam edeceğini bildirmektedir.

92) Bkz. S.58.

93) Bu kelimelerin anlamları için bkz.295.

94) Şerhu Dîvan-ı Antere, S.163.

95) Age. S.240.

96) er-Râzî, Muhtâru's-Sihâh, S.387.

97) L.Me'lûf, el-Müncid, S.458.

Antere, yine sevgilisi ile ilgili yazdığı ve beğenilerek Kâ'be duvarına asılan bir şiirinde kendi zulmünü överek şöyle anlatıyor:

أَتْنِي عَلَىٰ مَا عَلِمْتُ فَإِنِّي سَهْلٌ مُّخَالِطُتِي إِذَا لَمْ أَظْلَمْ
فَإِذَا ظَلِمْتُ فَإِنَّ ظُلْمِي بِأَجْلِ مَرَّةٍ مُّذَاقَتِهِ كَطْعْمِ الْعَلَقَمِ

"(Ey Abele!) Beni (herkese) bildiğin vechile öv. Bir zulme uğramadığım zaman herkesin benimle geçinmesi kolaydır. Zulme de maruz kalacak olursam (karşılığında) zulmüm kötü kokuludur; acıdır, tadı Ebu Cehil karpuzunun tadı gibi (çirkindir)."(98)

Antere, zulme karşı zulümle muamele edilmesini istiyor:

وَإِذَا بُلِيتَ بِظَالِمٍ كُنْ ظَالِمًا وَإِذَا لَقِيتَ نَوِيًا لِّجَاهَالَةٍ فَاجْهَلْ

"Bir zalim ile mübtela olduğun zaman zalim ol. Cahil ile karşılaştığın zaman da cahil ol." (99)

Meşhur cahiliyye şairi Zühayr İbn Ebî Sülma da zulmü övüyor ve teşvik ediyor. Kâ'be duvarına asılan bir şiirinde bu hususu şöyle dile getiriyor:

وَمَنْ لَمْ يَذُدْ عَنِ حَوْضِهِ بِإِلَاحِهِ يَهْدَمُ وَمَنْ لَمْ يَظْلِمِ النَّاسَ يُظْلَمِ

"Bir kimse kendi oymağını silahıyla müdafa etmezse zillete uğratılır. İnsanlara zulmetmeyen zulme maruz kalır. (100)

Abs ve Zübyan oymakları arasında çıkan savaş sona erdirilip barış yapılmak üzere iken Abs oymağından Habis oğlu Verd, Zübyan oymağından Damdam oğlu Harimi öldürür. Bunun üzerine, tekrar iki oymak birbirine girer. Öldürülen Harim'in kardeşi Husayn, katil Habis'i veya Abs oymağından birini öldürmeye yemin eder ve birini öldürür. Zühayr işte bu kan davası güden katil Damdam oğlu Husayn'i beğenilip Kâ'be'ye asılan şiirinde şöyle över:

جَرِيٌّ مَّتَى يُظْلَمُ يُعَاقِبُ بِظُلْمِهِ سَرِيعًا وَإِلَّا يُجَدَّ بِالظُّلْمِ يُظْلَمِ

"O cesurdur. Zulme uğratılacak olursa çarçabuk zulmü ile (mukabelede bulunup) cezalandırır. Zulme uğratılmayacak olursa kendisi zulme başlar."(101)

Zühayr, insanlara zulmedilmesi gerektiğini, aksi taktirde kendisinin zulüm göreceği fikrini işliyor. Zulme uğrayınca hemen zulümle karşılık vereni, zulme uğramazsa kendisi zulmeden kimseyi de cesur olarak niteliyor ve övüyor.

Geçen şiirlerdeki zulüm kavramı insana kötü muamele ve eziyet etmek anlamında kullanılmıştır.

98) Şerhu Dîvan-ı Antere, S.220-221. el-Muallâkatü's-Seb'a (Yedi Askı) metin, 53-54. (Tercüme, Ord.Prof.Dr.Şerafettin Yaltkaya Maarif Matb. İstanbul.1943)

99) Şerhu Dîvan-ı Antere, S.202.

100) Şerhu Dîvan-ı Zühayr b.Ebî Sulmâ, II, 91, Breyl Laydın 1306/1989. el-Muallâkatü's-Seb'a, Metin, S.27. Tercüme, S.62.

101) Şerhu Dîvan-ı Zühayr, II, 87-88. Yedi Askı, Metin S.26. Tercüme, 51-52, 60.

en-Nabîğa ez-Zübyânî. (102), kendisini ve ailesini Uzra ve Dabbe Kabilesine mensup olduğu için kınayan Yezid Bin Sinan'a karşılık vermek için yazdığı bir şiirinde, cahiliyye taassubunu ve kabileciliğini şöyle anlatıyor:

حَدَّثَ عَلَيَّ بَطُونُ فِتْنَةٍ كُلِّهَا إِنَّ ظَالِمًا فِيهِمْ وَأَنْ يَظْلُمَا

"Dinna oğullarının hepsi, onlara karşı zalim de olsam mazlum da bana acıyıp yardım ediyorlar." (103)

Arap kabileleri birbirlerine karşı övünürlerdi. Bu şiirinde Şair en-Nâbiğa, kavmini övüyor. Başkalarına karşı zalim de olsa kabilesinin bu zulmüne karşı yardım edişlerini alkışlıyor. Çünkü cahiliyye anlayışına göre zulüm, her zaman kötü bir davranış değildir. Cesaret ve erdemlilik alâmetidir.

"Fecru'l-islâm" sahibi Ahmet Emîn, (Ö.1954 M.) "zalim olsun mazlum olsun kardeşine yardım et." (أَنْصُرَا خَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا) anlayışının cahiliyye karakteri olduğunu söylüyor. (104)

Kâmil Mîrâs, yukarıdaki sözle ilgili şu açıklamayı yapmıştır: "Aynî (Ö.855/1451) ve Kastalânî'nin (Ö.923/1517) beyanına göre Telvîh'de Dabbî Mufaddal İbn-i Seleme'nin Kitab-ı Fâhîr'inde şöyle zikredildiği bildirilmiştir: "Zalim olsun mazlum olsun kardeşine yardım et." Sözünü ibtida Cündeb İbn-i Anber İbn Amr İbn-i Temim esir düştüğü zaman kurtulma ümidiyle Es'ad İbn Zeyd için söylediği beytin bir mısraıdır. Beyit şöyledir:

يَا أَيُّهَا الْمَرْءُ الْكَرِيمُ الْكَسُومُ أَنْصُرَا خَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا

"Ey o Kerîm ve kâr-güzâr olan er kişi, ister zalim yahut mazlum olsun kardeşine yardım et."

Tabii bu ve benzeri neşîdeler hamîyyeti cahiliyyeyi tahrik için söylenmiş sözlerdir. (105)

İslam peygamberi Hz.Muhammed (AS) "İster zalim olsun ister mazlum olsun kardeşine yardım et" sözünü cahiliyye anlayışından uzaklaştırmış, "Zalime yardım" etmeyi Onu zulümden menetmek anlamında yorumlamıştır. (106)

102) Adı; Zîyâd b.Muâviye veya Ziyâd b.Amr b.Muâviye, Dîvan en-Nâbiğa ez-Zübyânî, S.13 Thk, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Daru'l-Me'arif Kahira, ikinci baskı. Tarihsiz.

103) A.g.e. S.102-103.

104) Fer'cul-İslam, S.105.

105) Sahîh-i Buhârî Muhtasarı, Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi, VII, 363-4. Müellif, Zeynüddin Ahmed b.Ahmed b.Abdillatif ez-Zehîdî. Mütercim, ve Şârih, Kamil Miras, DİB yay. Ankara-1974 3.baskı.

106) Bkz.Age,VII,362.

Cahiliyye döneminde ise zalime zulmünde yardım etmek teşvik edilen bir davranıştı:

en-Nâbiğa, kendi kavmine ve Mürre oğullarına muhalif olduğu bir konuda yazdığı şiirinde, zulmü hak yoldan sapma ve Sefîh'in davranışı olarak kullanmıştır.

أَلَا ابْلِغَا ذُبْيَانَ عَنِّي رَمَالَةً فَقَدْ اصْبَحْتَ عَن مَنَهِجِ الْحَقِّ جَائِرَةً
أَجْدُكُمْ لَا تَزْجُرُوا عَن ظِلَامَةٍ سَفِيْهًا وَلَنْ تَرْعَوْا لَدَى الْوَدَّائِمْ

"Benden Zübyan'a bir mektup ulaştırınız. Gerçekten (onlar) hak yoldan sapmışlardır. Yaptığınız bu işte ciddi misiniz? Sefîh'i zulümden menetmeyin..." (107)

en-Nâbiğa, Melik Nu'man bin el-Münzir'i (108) övdüğü kasidesinde "zâlim" kelimesini "dâli" (ضالِع) kelimesi ile açıklamıştır:

أَتُوْعِدُ عَبْدًا لَمْ يَخْنِكْ أَمَانَةً وَتَتْرَكَ عَبْدًا ظَالِمًا وَهُوَ ضَالِعٌ

"Zalim bir kulu, zulüm edici olarak terkettiğin halde emanet konusunda sana ihanet etmeyen bir kulu tehdit mi ediyorsun?" (109)

"Dâli" (ضالِع), (d.l.'a) kökünden ismi fail olup, haktan sapan (مائل عن الحق), zulmeden, (الجائر) anlamındadır. (110) Şiirde geçen (dâli') (ضالِع) kelimesi (zâli') (ضالِع) olarak da rivayet edilmiştir. Bu kelime de aynı anlamdadır. (111)

Yine en-Nâbiğa, Numan bin el-Münzir'i (Ö.15/608) övdüğü ve ondan özür dilediği bir kasidesinde zulmü, hükümdarın halka yaptığı eziyet ve haksızlık anlamında kullanmıştır:

فَإِنْ أَكْ مَظْلُومًا فَعَبْدٌ ظَلُمْتَهُ وَإِنْ تَكْ ذَا عُتْبَى فَمِثْلُكَ يُعْتَبِ

عن ابن مالک رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: انصر اخاك ظالما او مظلوما . قال: يا رسول الله، هذا ننصره مظلوما فكيف ننصره ظالما قال: تأخذه فوق يده .

"Enes İbn Malik (RA)'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Rasulullah (SAV): "Ey mü'min, (mü'min) kardeşine ister zalim olsun ister mazlum olsun yardım et" buyurmuştu. Birisi: "Ya Rasulullah! Şu mazlum olan kişiye yardım edebiliriz fakat zalime nasıl yardım edeceğiz?" diye sordu." Rasulullah, "Zalimin iki elinin üstünü tutarsın." Müslim, Sahih, Birr, 62. Tirmizi, Sünen, Fiten, 68. Darimi, Sünen rikak, 40. Ahmed b.Hanbel, Müsned; III,99.

107) Dîvan-ı en-Nâbiğa ez-Zübyânî, S.153.

اجدكم) يريد اجدا منكم يعني اتجدون في فعلكم هذا

108) en-Nu'man bin el-Münzir, Ebu Vakkas lakabı ile bilinen Hire Meliki'dir. en-Numan, şiire önem veren biriydi. Şairler şiirleri ile onu över ve ikram görürlerdi. A.g.e. S.13.

109) A.g.e. S.38 (اتوعد) من الوعيد وهو التهديد

110) Cübran Mes'ud, er-Râid, II, 942.

111) Dîvan-ı en-Nâbiğa, S.38 dip not.

"Eğer zulmedilmiş olursam, zulmettiğin (senin) kulundur. (Bu zulmüne tahammül ederim.) Eğer rızâkâr olursan zaten senin gibi olanlar râzı olurlar." (112)

en-Nabiğa; yukarıdaki şiirinde (mazlûm) (مظلوم) "zulmedilmiş" sözcüğünü insanın sıfatı olarak kullanmış, yine adigeçen hükümdarı övdüğü bir başka şiirinde ise (mazlûme) مظلومة "zulmedilmiş" kelimesini toprağın sıfatı olarak kullanmıştır:

إِلَّا الْأَوَارِيَّ لَيْئًا مَا أَبْتَنَاهَا وَالنُّوَى كَالْحَوْضِ بِالْمَظْلُومَةِ الْجَدِّ

"Evden hiç bir eser yok". Sadece atların ahır var, Evin (izi, ve eseri kaybolmuş) onu ancak bir araştırma sonucu anlayabildim. Yine orada, su girmemesi için çadırların etrafına yığılmış toprak kalmış, tıpkı mazlûm sert toprağa kazılmış havuz gibi. (113)

(Mazlûmetü'l-celed) (المظلومة الجلد) yağmur suyunun birikmesi için kuyu, havuz kazılmış sert toprak veya selin gelip çukur yaptığı toprak tır. Buradaki zulüm, toprağın kazılmasıdır. (114)

en-Nâbiğâ, yine en-Numan'ı övdüğü bir şiirinde, zulüm kelimesini isyan anlamında kullanmıştır:

فَمَنْ عَمَّاكَ فَعَمَّا قَبْلَهُ مَعَا قَبْلَهُ تَنْهَى الظُّلُومَ

"Kim sana itâat ederse sana itâat ettiği gibi sen de onu itâati ile faydalandır ve ona doğru yolu göster. Kim de sana isyan ederse onu hemen cezalandır ki çok zalim olanı zulmünden nehyetmiş olursun." (115)

"Zalûm" (الظالم) kelimesi burada hükümdara isyân eden insanın sıfatı olarak kullanılmıştır. Çok zulmedici, çok isyankâr demektir.

Aynı kelimeyi cahiliyye şairlerinden Antere bin Şeddâd sevgilisi için kullanmıştır:

أَحْبَبُّكَ يَا ظَلُومَ فَإِنَّ عِنْدِي مَكَانَ الرُّوحِ مِنْ جَدِّ الْجَبَانِ

"Ey çok zâlim! Seni seviyorum. Benim katımda senin yerin, korkağım cesedinden bir ruh mesabesindedir. (116) "

Cahiliyye Şairi, Tağlib oğullarının ileri gelenlerinden ve savaş komutanlarından biri olan Amr bin Külsümü (ö.600) övdüğü ve Kâ'be duvarına asılan bir şiirinde zulüm kavramını, "haksız davranış" anlamında kullanmıştır:

أَفِي لَيْلَى يُعَاتِبُنِي أَبُو هَادٍ وَآخُوْتُهَا وَهِيَ لِي ظَالِمُونَا

"Leylayı sevdiğimden dolayı babası ve kardeşleri bana itâb mı ediyorlar? (Bilsinler ki) bana karşı(bunlar bu hareketleriyle)

112) Age. S.74.

113) Age. S.15.

114) Age. S.15.

115) Dîvan-en-Nâbiğa, S.21

116) Şerhu Dîvan-ı Antere bin Şeddâd, S.253.

zulmedicilerdir." (117)

Burada zulüm kavramı, kınama ('ıtâb) eylemini ifade etmektedir.

Cahiliyye Şairi Tarafe bin el-Abd el-Bekrî (ö.500) de zulüm kavramını, **Mualleka'** sında aynı anlamda kullanmıştır;

Tarafe, kardeşi Mabed ile nöbetleşe deve güderler. Develer Mabed'in nöbetinde kaybolur. Şair Tarafe, amcasının oğlu Malik'den develerin bulunması hususunda yardım ister. Malik, yardım edeceği yerde develeri koruyamadı diye onu azarlar, kınar. Bu olayı anlattığı şiirinde amcasının oğlu Malik'in, kaybolan develerin bulunmasında yardımcı olmamasını ve bu yüzden kendisini kınamasını zulüm olarak ifade etmiştir:

..... و ظلم ذوى القرى اند مضاة

"(Lâkin benim amcamın oğlu öyle bir adamdır ki ona teşekkür etsem veya ondan af ve mağfiret dileysem veya malvererek kendimi ondan satın alsam (boştur). O beni daima bir kaşık suda boğmak ister.) Akabadan gelen zulüm (insanın kalbi üzerinde) keskin kılıçan daha müessirdir." (118)

Tarafe, sözkonusu şiirinde, amcasının oğlu Malik'in her sıkıntılı işine koştuğunu, önemli işlerine yardım ettiğini, düşmanlarına karşı onu savunduğunu, namusuna söz ettirmediğini, ancak onun bütün bunlara karşılık vermediğini, kendisini bir kaşık suda boğmak istediğini dile getirmiş, olmaması gerektiğini belirttiği bütün bu fiil ve davranışları "zulüm" kavramı ile ifade etmiştir. Buna göre Tarafe, zulüm kavramını beşerî ilişkilerde yapılmaması gereken olumsuz davranış, iyiliğe karşı kötülük, nime-te karşı nankörlük, teşekkür karşılık ihânet, merhamete karşılık acımasızlık anlamında kullanmıştır.

Arap cahiliyye şairi el-Hüseyn bin el-Hümâm el-Mürri bir komşusunun öldürülmesi üzerine savaş çağrısı yaptığı bir kasidesinde zulmü isyan etmek, kötülük yapmak anlamında kullanmıştır.

نُعَلِّقُ هَامًا مِنْ رِجَالِ أَعَزَّةٍ عَلَيْنَا وَهُمْ كَانُوا أَعْقًا وَاطْلَمَا

"zulmettikleri, isyan ve kötülük ettikleri halde bize üstün gelmek isteyen kişilerin kafalarını yararız" (119)

Züheyr bin Ebî Sülma, Heram bin Sinan'ı övdüğü bir şiirinde zulüm kavramını birisinden gücünün üstünde ve vakitsiz olarak istekte bulunmak, (izzılâm) kelimesini de bu zulmü yüklenmek anlamında kullanmıştır.

117) Yedi Askı, Metin, S.39. Ayrıca Bkz. Hasan es-Sendûbî, Şerhu Dîvânı İmriul-Kays ve Ma'ahu Ahbârul-Murâkasa ve Eş'âruhum fî'l-Câhiliyyeti ve Sadri'l-İslâm ve Yelîhi Ahbârun-Nevâbiğa ve Âsâruhüm fî'l-Câhiliyyeti ve'l-İslâm, S.322 Kahire-Tarihsiz Yedi Askı Şiirleri; İmriulkays, Tarafe, Züheyr, Lebid, Amr ibn Külsûm, Antere ve Haris'e aittir.

118) Yedi Askı, Metin, S.17-18, Tercüme, S.45-46

119) Ebu Temmâm Hubeyb bin Evs et-Tâî. Dîvânü'l-Hamâse, 11, 61, 147. Şerh, el-Allâme et-Tebrîzî, Mısır- 1331/1913.

هو الجواد الذي يعطيك نائله عفوا ويظلم احيانا فيظلم

"O öyle cömert bir insandır ki istediğini kolaylıkla, geciktirmeden hemen verir. Bazen zulmedilir, o da bu zulmü kabullenir." (120)

Yukarıda verdiğimiz Cahiliyye dönemi şiir örneklerinde görüldüğü gibi zulüm kavramı tamamen beşerî ilişkiler ile ilgilidir, Yani insanların birbirleri ile olan ilişkilerinde genellikle, bu ilişkilerin olumsuz yönlerini ifade etmek için kullanılmıştır. Ancak, zulüm cahiliyye anlayışına göre her zaman yerilen, yapılmaması gereken bir fiil ve davranış değildir. Bazen övülen, teşvik edilen, cesaret ve kahramanlık alâmeti olan bir eylemdir.

İnsan ilişkilerindeki genelde olumsuzluğu ifade eden zulüm, söz ve fiil şeklindedir. Daha çok insanın bir başka insana veya kavme karşı işlenmemesi gereken söz, fiil ve davranışını ifade eder.

Cahiliyye şiirinde zulüm kavramı, Allah-insan ilişkisi ile ilgili hususlarda kullanılmamıştır. Hatta insanın kendi nefesine karşı zulümden sözeden şiir yoktur. Yani cahiliyye dönemi şiirlerinde "nefse zulüm" kavramı pek kullanılmamıştır. Hasan es-Sendûbî'nin telif ettiği Dîvânü İmri'ül-Kays'ın "Ahbârü'n-Nevâbiğ ve Âsâruhum fi'l-Câhiliyyeti ve Sadri'l-İslâm" bölümünde en-Nabiğa el-Ca'dî'nin (ö.50/670) (121) "nefse zulüm" kavramının geçtiği şu şiiri zikredilmiştir:

الحمد لله لا شريك له من لم يقلها فنفسه ظلما

"Hertürlü övgü (Hamd) Allah içindir. O'nun ortağı yoktur. Kim bunu ikrar etmezse işte O kimse nefesine zulmetmiştir." (122)

Ebû Ubeyde (Ö. 210/825) ; en-Nâbiğa'nın cahiliyye mütefekkirlerinden olduğunu, içki, kumar ve putları terkettiğini, oruç tutup istiğfâr ettiğini, haniflerden olduğunu ve mezkûr şiiri bu inançla yazdığını söylemiştir.

Hasan es-Sendûbî ise bu beytin benzerlerine rastlamadığını, adigeçen şairin Resulullah'ın eli ile müslüman olduktan sonra bu şiiri yazdığını zikretmiştir (123). Gerçeğe uygun olanı da budur. "Allah'a ortak koşma sebebiyle nefse zulüm" ifadesi Kur'ân'da kullanılmıştır. Taradığım cahiliyye divanlarında "Şirk" konusunun işlendiği "nefse zulüm" kavramının geçtiği şiirlere rastlanılmamıştır.

Sonuç olarak şunu beyân edebiliriz ki zulüm kavramı cahiliyye şiirinde tamamen beşerî ilişkilerde ve genellikle olumsuz söz, fiil ve davranışları ifade etmek için kullanılmıştır.

2- Zulmet Kelimesi

Cahiliyye şiirlerinde zulmet kelimesi ve türevleri hakîkî ve

120) Şerhu Dîvânı Züheyr bin Ebî Sûlmâ, S.139.

121) İsmi Hasan bin Kays bin Abdullah veya Kays bin Abdullah veya Abdullah bin Kays'dır. Dîvânü İmri'ül-Kays S.371.

122) Age. S.373.

123) Şerh-u Dîvânı İmri'ül-Kays, S.374

mecâzî mânâda kullanılmıştır.

Antere bin Şeddât, aşağıdaki ilk beytinde (الظلماء) kelimesini, ikinci beytinde ise (السواد) kelimesini geceye sıfat yapmıştır. Her iki kelime de "karanlık" anlamındadır:

يذكرني قومي إذ الحيل اقبلت وفي الليلة الظلماء يفقد البدر
يعيبون لوني بالسواد جهالة ولولا سواد الليل ما طلع الفجر

"Kavmim, atların geldiğini bana haber verecek. Karanlık gecelerde dolunay kaybolur. Bilmeden, rengimi siyah diye ayıplıyorlar. Gecenin karanlığı olmasaydı fecir doğmazdı." (124)

Şiirdeki (zalmâ') (karanlık) kelimesi hakîkî manada kullanılmıştır.

Yine Antere, sevgilisinden bahsettiği bir şiirinde zulmet kelimesini müradifi ile birlikte kullanmıştır:

هذه نار عجلة يا نديمي قد جلت ظلمة الظلام البهيم

"Ey nedîmim, işte şu Abele'nin ateşidir. (Bu ateş) karanlık gecenin karanlığını açmış (geceyi aydınlatmış) tır." (125)

(Behîm) kelimesi (zallâm) kelimesi ile aynı anlamdadır. Simsiyah, karanlık demektir (126).

خف البدر حين كان تماما وخفي نوره فعاد ظلاما

"Dolunay tamam olduğu zaman tutuldu. Aydınlığı (nuru) gizlendi ve hemen (gece) karanlığa dönüştü." (127)

Bu şiirinde Antere, (zılâm) (karanlık) kelimesini (aydınlık) kelimesinin zıddı anlamlısı olarak kullanmıştır.

en-Nabîğa ez-Zübyânî, bir şiirinde (ızlâm) kelimesini (nûr) kelimesinin muhalifi olarak kullanmıştır.

تبدوا كواكبهم والشمس طالعة لا النور نور ولا الاظلام اظلام

"Güneş doğduğu halde yıldızlar görüldü. (Bu gün) ne aydınlık, aydınlık, ne de karanlık karanlıktır." (128)

Bu beyit bir günün şiddeti ve sıkıntısına örnek olmak üzere yazılmıştır. Buradaki karanlık mecâzî anlamdadır. O günün sıkıntısını ifade etmektedir. Şiir iki kabile arasındaki sözleşmenin kesilmesi üzerine yazılmıştır. Yani, bu sıkıntılı günün aydınlığı normal günlerin aydınlığı gibi değildir. Karanlığı da gerçekte karanlık değildir. Çünkü bu, gece karanlığı değildir. (129)

Zulmet ve türevlerinin geçtiği birçok şiir vardır. Bu kelime, daha çok hakîkî manasında, "karanlık" anlamında kullanılmıştır. Yukarıda kaydettiğimiz misallerle yetiniyoruz.

124) Şerh-u Dîvânı Antere bin Şeddâd, S.132.

125) Age, S.236.

126) C.Mes'ûd, er-Râid, 1/342.

127) Şerhu Dîvânı Antere bin Şeddâd, S.246.

III- ZULÜM KELİMESİNİN ASLÎ VE İZÂFÎ ANLAMI

Kelimelerin anlamları, yalnız başlarına değil, daırma bir sistem veya sistemler içinde değer kazanırlar. Her sözcüğün kendine özgü bir anlamı vardır ki o sözcük bulunduğu sistem dışında mütalaa edilse sözcük yine aynı mânâyı taşır.

İşte sözcüklerin, bu sürekli anlamına "esas mânâ" denir.

Kelimelerin mânâsı, "esas mânâ" dan ibaret değildir. İkinci bir mânâsı daha vardır ki bu mânâ, kelimenin bulunduğu sistem içerisinde oluşmuştur.

İşte kelimelerin kökünden gelmeyen, fakat içinde bulunduğu sistemden doğan bu mânâya "izâfî mânâ" denir.

"Esas mânâ" kelimenin her zaman taşıdığı "asıl mânâ" dır. "izâfî mânâ" ise, içinde bulunduğu özel sistemden, bu sistemdeki diğer kelimelerle olan ilişkisinden kazandığı "özel mânâ" dır.

Mesela, "gün(اليوم)" kelimesinin asıl mânâsı dünyanın kendi eksenini etrafında bir defa dönmesi ile oluşan 24 saatlik zaman dilimidir.

Bu kelime, Kur'ân'da yeni bir mânâ kazanmıştır. Bu mânâ kelimenin kökünden kaynaklanmaz. "Kıyâmet", "ba's" (yeniden dirilme), "Hesap" gibi "âhiret" ve "din" (son hüküm) ile ilgili kelimelerin oluşturduğu bir "semantik alan" içinde "gün" sözü farklı bir mânâ yüklenmiştir.

(مالك يوم الدين) (din gününün mâlikisi) (1/3) âyetindeki "yevm" in kazandığı bu yeni mânâ izâfî mânâdır.

Bu mânâda "gün", artık basit bir gün olmaktan çıkmış uhrevî bir renge bürünmüştür. Artık (el-yevm) alalâde bir gün değil "âhiret günü" dür.

Aynı şey "saat" kelimesi için de sözkonusudur. Kur'ân sisteminde "saat" bir günün (1/24) i değil "kıyamet saati" dir.

İşte böyle, kelimeler, Kur'ân sistemine girince "aslî mânâ"larından farklı mânâlar yüklenmişlerdir. Kur'ân'ın "anahtar kelimeleri" nin hepsi için aynı durum geçerlidir.

Meselâ, "küfr, şükr, zulm, takva..." gibi sözcükler Kur'ân sisteminde "aslî mânâ" larının dışında tamamen "özel mânâ" lar kazanmışlardır.

"Küfr" kelimesinin aslî manası, birinin yaptığı iyiliğe veya verdiği nimete karşı kadir bilmeyip nankörlük etmektir. "Teşekkür etmek" anlamındaki "şükr" ün tam karşıtıdır. "Küfr" kelimesi, Kur'ân sisteminde mânâ değişimine

128) Dîvanu en-Nâbiğa ez-Zübyânî, S.83.

129) Age. aynı yer, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim'in Şerhi.

uğramıştır. Artık "küfr" basit bir nankörlük değil, Allah'a, Onun nimetlerine karşı nankörlüktür.

"Küfr" kelimesi bu "nankörlük" anlamının ötesinde yeni bir mânâ kazanmıştır. Bu yeni mânâ "inkâr, inançsızlık" tır. Artık "küfr" kelimesi "şükr" kelimesinin değil "âmene" (inandı) kelimesinin karşıtı olmuştur. Böylece semantik bir değişime uğramıştır. "Küfür" kelimesi gibi "şükr" kelimesi de anlam değişikliğine uğramış "îman" manasına yaklaşmıştır. Kur'ân'da bir çok yerde "şükr", "âmene" nin hemen hemen sinonimi olmuştur. (130)

İnceleme konumuz olan "Zulm" kelimesi de aynı şekilde Kur'ân sisteminde "aslî mânâ" sından farklı mânâlar kazanmıştır.

Zulmün sözlük anlamı bölümünde belirttiğimiz gibi "ZLM" fiilinin iki kök mânâsı vardır. Birisi "Zulmet" diğeri "Zulm" dır. Zulmet'in asıl manası "karanlık", zulm'ün asıl manası ise "Bir şeyi kendi yerinden başka yere koymak, noksan yapmak, menetmek ve cevrdir."

Bu iki kelime Kur'ân'da aslî mânâsı ile kullanılmıştır. Mesela, "zulumât" ve karşıtı olan "nûr" Kur'ân'da Allah'ın birer yarattığı olarak zikredilmiştir.

"Hamdolsun o Allah'ın ki gökleri ve yeri yarattı karanlıkları ve ve aydınlığı vâretti." (131)

"Zulmet" ve zıddı olan "nûr" Kur'ân'da bu "aslî mânâsı" ndan farklı olarak yeni bir mânâ kazanmıştır. Artık "zulumât ve nûr" maddî karanlık ve aydınlık değil manevî karanlık ve aydınlık yani küfür ve îmandır. Kur'ân, insanları bu manevî karanlıklardan manevî aydınlığa yani küfür, sapıklık ve cehâlet karanlıklarından îman ve hidâyet aydınlığına çıkarmak için gönderilmiştir (132):

"Elif Lâm Râ. Bu bir kitaptır ki Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa o güçlü ve övgüye lâyık Allah'ın yoluna çıkarman için (Ey Muhammed!) onu sana indirdik." (133)

Burada "zulumât", (karanlıklar) "küfr ve dalâlet" (inançsızlık ve sapıklık); "nûr" (aydınlık) ise, "îman ve hidâyet" (inanma ve doğru yola erme) anlamında kullanılmıştır. İşte Zulumât'ın Kur'ân'da kazandığı bu anlam "izâfî mânâ" dır

"Zulüm" kelimesi Arapçada, "bir şeyi yanlış yere koymak" (وضع الشيء في غير موضعه) "doğru yoldan sapmak (cevr), hakkını eksik vermek (انتقام الحق) haddi aşmak anlamında kullanılmıştır. Bu kullanım hep maddî alanla ilgilidir. Mesela kazılmayacak yere bir kuyu kazıldığı zaman bu iş zulüm kelimesi ile ifade edilmiştir. Yine hayvanlara kurdu çoban tutan kimsenin bu eylemi yine zulüm kelimesi ile dile getirilmiştir. Kazılmaması gereken yeri kazan da hayvanlara kurdu çoban tutan da işi yanlış yapmıştır, bu kimse bu eylemi sebebiyle zâlimdir. Yine bir başkasını döven, yaralayan veya malını alan, mal taksiminde eşit

130) Bkz. İzutsu, Teshihiko, Kur'ân'da Allah ve İnsan, S.21.24.

131) el-Enam, 6/1.

132) el-Baydâvî, Envâr, en-Nesefî, Medârik.el-Hâzin, Lübâb el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, III,507.

133) İbrahim, 14/1.

davranmayanın eylemi de "zulüm" dür. (134)

İşte bu, zulüm kavramının asıl mânâsıdır.

"Zulüm" kelimesi Kur'ân'da da bu aslî mânâsı ile kullanılmıştır. (135) Fakat Kur'ân, bu kavrama yeni ve çok geniş mânâlar yüklemiştir. Artık zulüm insanın, herhangi bir şeyi yanlış yere koyması değil, Allah'ın insan için çizdiği "İlâhî Sınırları" çiğnemesi, yaratılış gayesi olan "kulluk görevini" yapmaması, "ilâhî vazifeleri" terketmesidir. Bu mânâda Kur'ân'da "insanın, Allah'ı ve âyetlerini inkârı, şirk, nifâk ve isyanı" zulüm olarak nitelendirildiği gibi, "kendisine ve diğer insanlara eziyeti, kendisinin ve diğer insanların maddî ve manevî haklarını ihlali" de zulüm olarak nitelendirilmiştir.

İşte zulmün Kur'ân'da kazandığı bu mânâ "izâfî mânâ" dır.

"İnsan davranışı" ile ilgili olarak zulüm kelimesi Kur'ân'da değişik bir boyut kazanmıştır. İnsanın Allah ve insana karşı her olumsuz tavrı zulüm kelimesi veya bu mânâyı içeren kelimelerle ifade edilmiştir.

Allah'ı inkâr etmek ve O'na ortak koşmak (136), Allah'ın insanlar için çizdiği "ilâhî sınırlar" a (hudullah) tevacüz etmek (137), Allah'ın koyduğu hükümleri (138) uygulamamak ve günah işlemek zulüm olduğu gibi günahlara tevbe etmemek de (139) zulümdür. Zulüm kavramı böylece Kur'ân'da, semantik değişime uğramış, küfür, şirk, nifâk, fışk ve isyanın sinonimi olmuştur.

Zulmün "asıl ve izâfî mânâsı" nı bu şekilde kısaca ortaya koyduktan sonra bu kavramın Kur'ân'daki mânâsını detaylı olarak açıklamaya çalışacağız.

IV- ZULÜM KAVRAMININ TEFSİRLERDEKİ TANIMI

Zulmün, Kur'ân'daki anlamına geçmeden önce, Kur'ân'ı yorumlayan müfessirlerin, zulüm kavramını nasıl anladıklarını, ne şekilde tanımladıklarını tesbit etmek istiyoruz.

1-Zulüm Kelimesi

Müfessirler, eserlerinde zulüm kavramına; Çevr (140), hakkı

-
- 134) İbn Fâris, Age, III. 468-469. İbn Manzûr, Age, XIII. 373-377. Abdurrahim Fude, *Min Me'âni'l-Kur'ân*, S.251.
- 135) Mesela, Bkz. *Sad*, 38/21-24.
- 136) *el-Bakara*, 2/254, 31, *Lokman*, 13
- 137) *el-Bakara*, 2/229.
- 138) *el-Mâide*, 5/45 .
- 139) *el-Hucûrât*, 49/11.
- 140) Ebu Muhammed Mekkî İbn Ebî Tâlib *el-Kaysî*, Age, S.189. *el-isfehânî* Age, S.315 *el-Fîrûzâbâdî*, *Tevîru'l-Mikbâs*, II.58. Reşid Rîdâ, *el-Menâr*, 4/301.

menetmek (141), noksan yapmak (142), bir şeyi kendine mahsus olan yerinden başka bir yere koymak (143), doğru yoldan sapmak (144), haddi aşmak (145) şeklinde daha önce "Zulmün sözlük anlamı" bölümünde kaydettiğimiz anlamları zikretmişlerdir.

- 141) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, 3/26. et-Tabrassî, Ebu Ali el-Fadl bin el-Hasan Mecmeu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân, VIII, 816. Tahran 1395. İbnul-Cevzî, Ebu'l-Feraç, Cemâlüddîn Abdurrahman bin Ali bin Muhammed, Zâdü'l-Mesîr fî İlmit-Tefsîr, 5/325. Beyrut-1364. el-Kurtubî, el-Câmi'li-Ahkâmil-Kur'ân, XI, 249. Ebu's-Suûd Muhammed bin Muhammed, İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ el-Kur'ân el-Kerîm, I, 51. Beyrut. Afif Abdül-Fettah et-Tabbâra, el-Hatâyâ fî Nazârî'l-İslâm, S.120. Beyrut.
- 142) Yahya İbn Sallam, et-Teşârîf Tefsîrul-Kur'ân Mimmâ İstebebet Esmâuhu ve Tesarrafet Meânîhi, S, 211, 216, Thk. Hind Şibli, Tunus-1979. İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah bin Müslim, Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'ân, S.50. Tahkîk, es-Seyyid Ahmed Sakar. Kahire-1958. Mekki, b.Ebi Tâlib, el-'Umde fî Ğarîbi'l-Kur'ân S.189. ed-Dameğânî, el-Huseyn b. Muhammed, el-Vücûh ve'n-Nezâir fî'l-Kur'ân'il-Kerîm. (Kâmûs'ul Kur'ân) S.309 Thk. Abdülazîz Seyyid el-Ehl. Beyrut-1977. et-Tûsî, Ebu Ca'fer Muhammed b. el-Hasan, Tefsîru't-Tıbyân, I, 87, 158, 260. Mektebetü'l-Emin, Necef. et-Tabrassî, Mecme'u'l-Beyân, I, 84. VIII, 316. İbnül Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I, 84. er-Râzî, Mefâtîhul-Ğayb, II, 75; III, 75, 76, XXIII, 109. el-Hâzin, Lübabü't-Te'vîl, I, 129. Ebu Hayyan, Esîruddin, Ebu Abdullah Muhammed bin Yusuf, el-Bahru'l Muhît, I, 155. Mısır-1328 el-Fîrûzâbâdî, Tenvîrul-Mikbas, I, 129. Ebus-Suûd, İrşâdu Akli's-Selîm, I, 91, II, 177. el-Âlûsî, Rûhu'l Meânî, I, 235. Reşid Rıdâ, el-Menâr, I, 107 et-Tabbâra, Age. S.120. Ahmed Mustafa el-Merâġî, Tefsîru'l-Merâġî, I, 92, 191-120. Mısır-1969 4. Baskı.
- 143) et-Tabarî, Câmi'u'l-Beyân I, 1/284. es-Sicistânî Ebu Bekr Muhammed bin Azîz, Nüzhetü'l-Kulûb, (Ğarîbu'l-Kur'ân), S.173. Mısır-1342. el-İsfehânî, el-Müfradât, S.315. et-Tûsî, Tıbyan, I, 158, 260. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I, 74, 139. et-Tabrassî, Mecmau'l-Beyân, I, 84, 113, II, 491, III, 327 İbnu'l Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I, 67. Muhiddîn el-Arabî, Tefsîr, I, 29. el-Kurtubî, el-Câmi', I, 264. el-Beydâvî, Envâru't-Tenzîl, I, 66. en-Nesefî, Medârik, II, 394, IV, 221, 432. el-Hâzin, Lübabü't-Te'vîl, I, 107. II, 414. Ebu Hayyân, Bahru'l-Muhît, I, 155. Ebu's-Suûd, İrşâdü'Akli's-Selîm, I, 101, 263. eş-Şevkânî, Muhammed b.Ali bin Muhammed, Fethu'l-Kadîr el-Câmi Beyne Fennîr-Rivâyeti ve'd-Dinâyeti min İlmi't-Tefsîr, I, 68. Mısır-1963. el-Kâsımî, Muhammed Cemâlüddîn, Mehâsinu't-Tev'îl (Tefsîru'l-Kasîmî) I, 108, Dâru ihyâil- Kütübi'l-Arabiyye, 1957. Reşid Rıza, el-Menâr, IV, 266. H. Yazır, Hak Dîni Kur'ân Dili, I, 322, II, 1694, Mehmet Vehbi, Hulâsatü'l-Beyân, I, 126, Ömer Nasûhi Bilmen, Kur'ân-ı Kerîm' in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsîri, I, 52. Bilmen yay. İstanbul. Süleyman Ateş, Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri, I, 59. İlahiyat Fak. yay. Ankara-1982. Abdurrahman Fûde, Min Meânî'l Kur'ân, S.251. et-Tabbâra, el-Hatâyâ fî Nazârî'l-İslam s.120
- 144) Ebu's-Suûd, İrşâdü Akli's-Selîm, III, 66. Reşid Rıdâ, Tefsîru'l Menâr, IV, 55, 301.
- 145) Mekki bin Ebî Tâlib, el-Umde fî Ğarîbi'l-Kur'ân, S.189. el-İsfehânî, el-Müfradât, S.315. el-Beydâvî, Envâru't-Tenzîl,

Müfessirler, zikredilen bu mânâları farklı biçimlerde açıklamışlardır. Mesela el-Kurtubî, (Ö.671/1272) zulüm Allah'ın hakkını menetmektir derken (146) İbnü'l-Cevzî, (Ö.597/1200) her türlü hakkı menetmektir, demiştir. (147) Ebu's-Suûd (Ö.915/1509) "Zulüm, haddi aşmaktır", şeklinde ifade ederken (148) el-Kurtubî, Allah'ın hükümlerine tecavüz etmektir, demiştir. (149)

Kur'ân'da farklı anlamlarda kullanılmış olması sebebiyle zulüm kavramı, Kur'ân yorumcuları tarafından da farklı biçimlerde tarif edilmiştir.

Şirk (150), küfür (151), nifâk (152), fısk (153), ve Allah'a isyan (154) anlamı verilerek zulüm kavramının; insanın Allah'a karşı inanç, söz, fiil ve davranışındaki olumsuzluğu ifade ettiği vurgulanmıştır.

Haksızlık (155); başkasının mülkünde ne hakkında haksız yere tasarrufta bulunmak (156); hakka tecavüz etmek, batıla meylet. -

- II,58-59. el-Kurtubî, Age. XVIII,156, el-Hâzin, Lübâbü't-Te'vîl, II,58-59. Ebu's-Suûd, İrşâdü Akli's-Selîm, V,87,176. Tefsîru Celaleyn, S.69. et-Tabbâra, Age. S.120. Yazır H. Age, I,322, Ateş. S. Age I,59.
- 146) el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'ân, IV,178,
- 147) Zâdü'l-Mesîr, V,325.
- 148) İrşâdü Akli's-Selîm, II,170.
- 149) el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'ân, XVIII,156.
- 150) Bkz. Yahya bin Sallam, et-Tasârîf, S.101,102,210. ed-Dameğânî, Age, S.308. el-İsfehânî, Age. S.315. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf I,139. el-Kurtubî, el-Câmi', II,108. en-Nesefî, Medarik, I, 238. el-Hâzin, Lübâbü't-Te'vîl, I,237. el-Fîrûzâbâdî, Teyîru'l-Mikbâs, I,237.eş-Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, I,85, Ebu's Suûd, İrşâd, I,101. İbni Kesîr, A.g.e.I,202
- 151) Bkz. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I,142, III,271. er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, XXIV,64; XXVI,24. XXVII,182, el-Kurtubî, el-Câmi', IV,178. el-Beydâvî, Envâru't-Tenzîl, I,129. en-Nesefî, Medarik, I,129, 192. Ebu's-Suûd, İrşâd, I,104. Reşid Rıdâ, el-Menâr, IV,180. Tefsîru Celaleyn, S.18. el-Merâğî, I,122. es-Sâbûnî, Safvetü't-Tefâsîr, I,193.
- 152) Bkz. et-Tabarî, Câmî'u'l-Beyân, III,4/109. er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, X,162. en-Nesefî, Medarik, II,108. III,135. el-Fîrûzâbâdî, Teyîru'l-Mikbâs, II,108. III,135. es-Sâbûnî, Safvetü't-Tefâsîr, I,54
- 153) Bkz. et-Tabarî, Câmî'u'l-Beyân, VI,9/99. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, III,91,271. er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, III,94, XXIV,64.
- 154) Bkz. et-Tabarî, Câmî'u'l-Beyân, I,1/234. et-Tûsî, Tıbyan, I,260. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I,126-127. er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, XV,39. el-Beydâvî, Envâru't-Tenzîl, I,107. el-Kurtubî, el-Câmi', IV,178. el-Hâzin, Lübâbü't-Te'vîl, I,107. Ebu's-Suûd, İrşâd, I,63, 91. el-Âlûsî, Rûhu'l-Me'ânî, I,197. el-Kâsımî, Mehâsinü't-Te'vîl, I,134. Tefsîru'l-Celâleyn. S.7. Tefsîru'l-Merâğî, I,91.
- 155) et-Tabarî, Age, III,4/237. el-Beydâvî, Age. IV,300. Ebu's-Suûd, Age. V,170. et-Tabrassî Age. VI,414, es-Sâbûnî, Age. II,159.
- 156) er-Râzî, Age, VIII,187.et-Tabbâra, Age, S.120. Ş.Cürânî, Age, S.144.

mek (157), hakka karşı inatlaşmak, hak ehline karşı çıkmak (158) ve insafsızlık (159) olarak izah edilen zulüm kavramı, insanın; Allah'a, diğer insanlara, kendi nefesine, peygambere, Kur'ân ve hükümlerine karşı olumsuz tavrını ifade edecek biçimde tanımlanmıştır.

a) İnsanın Allah'a karşı inançsızlığını ifade eden tanımlar

"Hidayeti kabul etmekten imtina etmek (160), ilâhî nurdan (161), Allah'ın âyetlerinden yüz çevirmek (162), Allah'tan başkasına ibadet etmek (163), Kur'ân-ı yalanlamak ve inkâr etmek (164), Allah'ın sınırlarına tecavüz etmek (165), Allah'ın haramlarını helal saymak (166), peygamberi yalanlamak (167), Allah'ın emirlerine ve hükümlerine muhalefet etmek (168), Allah'ın haram kıldığını haram, helal kıldığını helal kılmak (169) ve Hz. Muhammed'in getirdiği şeyleri inkâr etmek " (170) zulümdür.

b) İnsanın Allah'a karşı itâatsizliğini ifade eden tanımlar

"Şirk koşmaksızın günah olan şeyleri yapmak (171), yapılmaması istenen (mahzur) ve yasaklanan (nevâhi) şeyleri (172), Allah'a isyan olan (173), Allah'ın emrettiğinin hilafına olan, (174) Allah'ın yapılmasına izin vermediği (175) ve insanın yapmaması gerektiği (176) fiilleri işlemek; Allah'ın yapılmasını emrettiği

-
- 157) et-Tabbâra, Age, S.120. el-İsfehâni, Age, S.315. Celaleyn, S.52.
158) Reşid Rıdâ, el-Menâr, IV,180.
159) et-Tûsî, Tıbyân, I,158.
160) el-Beydâvî, Age, I,404
161) Reşid Rıdâ, el-Menâr, III,47.
162) et-Tabrassî, Age, IV,387.
163) er-Râzî, Age, XXVI,131, en-Nesefî, Age, II,394. Reşid Rıdâ, Age, IV,135.
164) Yahya b.Sallam Age, S.216, ed-Demeğânî, Age, S.400. et-Tabarî, Age, XI,20/18. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, III,386. Ebu's-Suûd, Age, VI,302.Reşid Rıdâ el-Menâr, IV,180.Celaleyn, S.319. es-Sâbûnî, Age, II,420
165) et-Tabarî Age, I,1/234. el-Alûsî, Age, II,196,197, Tefsîru'l-Merâğî, I,191. es-Savi, Abdülhamit Ahmet, Hâşiyet'ül-Allâme es-Sâvî Alâ Tefsîri'l-Celâleyn, I,23. Mısır.
166) et-Tabarî, Age,I,1/234.
167) et-Tabrassî, Age, VII,41. es Sabuni, Age, II,257.
168) el-Hâzin, Age, I,351, es-Sâbûnî, Age, II,146.
169) et-Tabarî, Age, V,8/68. et-Tabrassî, Age, IV,377, el-Hâzin, II,499.
170) et-Tabrassî, Age.IV, 399, en-Nesefî, Age, II,525.
171) Yahya b. Sallam, Age, S.212.215, et-Tabarî, Age, IV,5/273, ed-Demeğânî, Age, S.308. el-Kurtubî, Age, IX,285. en-Nesefî, Age, III,471, Ebu'l-Ala el-Mevdudi, Tefhîmu'l-Kur'ân, (Terceme), I,56. İnsan yay. İstanbul-1986.
172) er-Râzî, Age, XV, 34. Bkz. el-Tabrassî, Age, V,28.
173) et-Tabarî, Age, VI,10/126. () Age, V,7/258.
174) et-Tabarî, Age, V,8/40.
175) et-Tabarî, Age, IV,5/36.
176) et-Tabarî, Age, II,2/473.

şeyleri (177) ve O'na itaati terketmek (178), Allah'ı bırakıp şeytan ve zürriyetini dost edinmek (179) ve peygambere muhâlefet etmek (180) zulümdür.

c)İnsanın Diğer İnsanlara Karşı Olumsuz Söz, Fiil ve Davra -
nışlarını İfade Eden Tanımlar

Hırsızlık yapmak (181), başkasının malını zorla almak (gasb) (182) ,insanların haklarına tecâvüz etmek (183) ,mallarını haksızlıkla almak (184) insanlara karşı azgın davranmak (185),kötü muamele etmek (186), eziyet etmek (187), verdiği hükümde haktan ayrılmak (188), Suçsuz olanı cezalandırmak (189), haksız yere insan öldürmek, (190),

177) et-Tabarî, Age, V,7/258.

178) et-Tabarî, Age, VI,10/126.

179) et-Tabarî, Age, IX,15/262.

180) eş-Şevkânî, Age, I,85.

181) ed-Dameğânî, Age, S.400.

182) Fîrûzâbâdî, Tevîr, II,18.

183) Reşid Rıdâ, Age, IV,151.

184) Yahya bin Sallâm, Age. S.215, et-Tabbâra, Age. S.120

185) Yahya b. Sallâm, Age. S.212, Reşid, Rıd, Age,IV,151.

186) Reşid Rıdâ Age, IV,180 et-Tabbâra, Age,S.120

187) et-Tabarî, Age X,17/117 er-Râzî, Age, XV, . el-Beydâvî
Age,II,603.

188) et-Tabbâra, Age, S.120.

189) er-Râzî, Age, XXII, 120.

190) Yahya bin Sallâm, Age. S.309. Celâleyn, S.32. es-Sâbûnî,
Age, II,427.

Yeryüzünde fesat çıkarmak (191), bir insanın hakkını eksik vermek (192), başkasına zarar vermek (193), insanı gücünün yetmeyeceği şeyle mükellef tutmak (194), ortağına ihanet etmek (195), insanı dövmek, işkence ve azap etmek (196), hak etmediği şeyi insanlardan zorla istemek (197), iyiliğe kötülükle muamele etmek (198) ve insanları Allah yolundan alıkoymak" (199), zulümdür.

d)İnsanın Nefsine Zarar Veren Fiil ve Davranışını İfade Eden Tanımlar

İnsanın , Allah'a isyan olan şeyleri işleyerek nefesine zarar vermesi zulümdür.(200)

İşlediği herhangi bir fiil ile cezayı hakeden herkes nefesine zulmetmiştir(201).**"Nefse zulüm"** kavramı da şu şekilde açıklanmıştır: "Zararı kendine dönen herhangi bir fiil işleyen kimse nefesine kötülük etmiştir". (202) "Mü'min ma'siyet halinde, nefisini, kendi yerinden başka yere koymuş olur. O, masiyet halinde nefesine zulmedicidir."(203) "Kafirler, kendilerini ebedî azaba (küfür sebebiyle) ducâr ettiklerinden nefislerine zulmedicilerdir. "(204) "Kişi nefesine zulmetmekten veya başkasına zulmetmekten hâli değildir." (205) Nefsine zulmeden; emredilene terkeden ve yasak edilene işleyen kimsedir"(206).Mükellef, yasaklanan fiili işlediği zaman nefesine zulmetmiştir. (207)

Başta nimete nankörlük (208) olmak üzere küçük büyük her türlü günahı işlemek zulümdür. (209) İnsan ister Allah'a karşı ister

191) Reşid Rıdâ, el-Menâr, IV,151.

192) Reşid Rıdâ, Age, V,55, 301.

193) el-Beydâvî, Age, V,415.

194) er-Râzî, Age, XXIII,109, Reşid Rıdâ, el-Menâr, IV,301.

195) et-Tabbâra, Age. S.120.

196) Bkz. el-Ferrâ, Ebu Zekerîyyâ Yahyâ b. Ziyâd, Me'âni'l-Kur'ân, II,100. Thk. M. Ali en-Neccâr. Kâhire. el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî, Medârik, III,603. es-Sâbûnî, Safve, II,127.

197) el-Beydâvî, Envâr, V,415.

198) Bkz. ez-Zamahşerî, Age, II,455, er-Râzî, Age, XVIII,133. Ebu's-Suûd, Age, IV,265.

199) el-Hâzin, Age, II,499.

200) Bkz. Yahya bin Sallâm, Age, S.211. ed-Dameğânî, Age, S.309. et-Tûsî, Age. I,238,260. İbnü'l-Cevzî, Age, I,84,VII,469. er-Râzî, Age, III,76,79, XXX,33 en-Nesefî, Age, I,107. el-Hâzin, Age, I,351, el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, I,107,129. Tefsîru'l-Merâğî, I,119.

201) et-Tabarî, Age, I,1/285. et-Tusî, Age, I,133,244, er-Râzî Age, II,76.

202) el-Kurtubî, Age, I, 401.

203) er-Râzî, Age, I,264

204) Ebu's-Suûd, Age, I,70.

205) er-Râzî, Age, XXIV,21.

206) el-Kasimî, I, 21.

207) er-Râzî, Age, XXIII,109.

208) Bkz. et-Tûsî, Tıbyân, I,260. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I,42. er-Râzî, Age, III,87. el-Beydâvî, Age, I,129, en-Nesefî, Age, I,129 Ebu's-Suûd, Age, I,104, T. Merâğî, I,122.

209) Yahya bin Sallâm, Age, S.215. el-Isfehâni, Age, S.315. er-Râzî Age, III,91-92.

insanlara, isterse nefesine karşı zulüm işlesin, bütün bunlardan zarar gören kendisidir. ez-Zamahşerî(Ö.537h.), "Zulmeden herkes hüsrana, ziyana uğramıştır." (210) diyerek bu gerçeğe işaret etmiştir. İnsan, fiil ve davranışları ile zulüm işleyince insanlara zarar verebilir, ancak Allah'a zarar vermesi mümkün değildir. İnsan, zulmü ile kendi nefesine zarar vermiş olur.

e) Kâdî Abdülcebbâr'ın Zulmü Tanımı

Kâdî Abdülcebbâr, Şerhu'l-Usûlü'l-Hamse ve el-Muğnî adlı eserlerinde zulüm kavramının tanımı üzerinde çok durmuştur. el-Muğnî'nin 13.cildinin büyük bir kısmını "ta'dîl ve tecvîr" adıyla zulmün tanımına ayırmış ve zulüm kavramına sözlüklerde verilen anlamlardan farklı anlam yüklemiştir.

Kâdî Abdülcebbâr , (Ö.415/1024) zulmü, "zarar vermek" esasına isnat etmiştir. Ona göre zulmün, "Bir şeyi kendi yerinden başka yere koymak" şeklindeki tanımı doğru değildir. Eğer zulüm, "Bir şeyi kendi yerinden başka yere koymak" olsaydı mesela bir kimsenin, mendilini dizine koymasıyla zâlim olması gerekirdi. Çünkü bu da bir şeyi kendi yerinden başka bir yere koymaktır. (211).

Kâdî Abdülcebbâr, Zulüm, "Failin yapmaması gereken şeydir" şeklinde yapılan tanımın da doğru olmadığını söyler. (212) Ona göre zulümün gerçek tanımı şöyledir:

"Zulüm; kendisinde herhangi bir fayda bulunmayan, herhangi bir zararı gidermeyen, hak etmemiş olana verilen, geçen cihetlerden birisinin olması düşünülmeyen, hükmen zarar gören tarafından gelmiş gibi olmayan ve yine hükmen zararı yapandan başkası cihetinden gelmiş gibi olmayan her türlü zarardır. (213)

Kâdî Abdülcebbâr'a göre bir şeyin zulüm olabilmesi için tanımda geçen şartların mutlaka gerçekleşmesi gerekir. Bunlar:

1- Ne kesin ne de zannî olarak o şeyde fayda bulunmaması, bir zararı defetmemesi ve zararı haketmememiş olması gerekir. Mesela bir kimse bir işçiye ücretle bir iş yapmaya mükellef tutsa zalim olmaz. Çünkü çalışmanın karşılığında bunu dengeleyecek bir menfaat vardır. Yine birisi bir küçüğün, çalışması konusunda ondan zararı defetmek için iznini şart koşsa, zararı gidermeyi tazammun ettiği için bu zulüm sayılmaz. Yine kötülük yapan ve çirkin bir fiili işleyeni yeren kimsenin bu yermesi de zulüm olmaz, çünkü o kimse bunu haketmiştir.

2- Bir şeyde faydanın bulunması ve zararın giderilmesinin kesin bilinmesi ile tahmin edilmesi arasında fark yoktur. Mesela

210) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, III, 89.

211) Kâdî Abdülcebbâr bin Ahmed, Şerhü'l-Usulü'l-Hamse, S.348. el-Muğnî fî Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl. XIII, 298. Thk. Fuad el-Evânî, Mısır-1962.

212) (ان الظلم هو ما ليس لفاعله ان يفعل و هذا لا يمح) K.A. Cebbar, Şerh. S.347. Bkz. el-Muğnî, XIII, 298.

213) K.A. Cebbâr, Şerh, S.345. Bkz. el-Muğnî, XIII, 298. VI, 81.

(حقيقة الظلم : ان الظلم كل ضرر لا نفع فيه و لا دفع ضرر و لا استحقاق و لا)
(الظن للوجهين المتقدمين و لا يكون في الحكم كانه من جهة المضرور به و لا)
(يكون في الحكم كانه من جهة غير فاعل الضرر)

bir kimsenin çocuğunu okula göndermesi bu, çocuğa zor gelse bile güzeldir, iyidir ve zulüm sayılmaz. Çünkü bu çocuğa zorda gelse karşılığında fayda göreceği ve bir zararı gidereceği umulur.

3- Hükmen zararın zarar gören tarafından gelmiş gibi olmaması gerekir. Eğer böyle olursa bu zarar, zulüm sayılmaz.

Mesela, birisi başkasının malını almak istese veya onu kötülese veya üzerine yürüyüp saldırsa, o kimse de kendisini müdafa için bu şahsı öldürse bu zulüm olmaz. Çünkü bu zarara (ölüme) kendisi sebep olmuştur.

4- Hükmen, zararın, zararı, yapandan başkası tarafından yapılmış gibi olmaması gerekir. Eğer böyle olursa bu, zulüm olmaz. Mesela yüce Allah ateşe atılmış bir çocuğu yaksa veya soğuğa terkedilmiş çocuğu öldürse zalim olmaz. Çünkü bu yakma ve öldürme, hükmen Allah'tan başkası tarafından olmuştur. (214)

Kâdî Abdülcebbâr, bu tanım ve izahtan sonra "işte zulmün hakîkatı ve gerçek tarifi budur, işte bu sebeple Araplar, yılanın farenin yuvasına girip çıkması ile yukarıdaki şartlar muvacehesin de zararın meydana geldiğine inandıkları için (الظلم من جهة) "yılandan daha zalim" deyimini kullanmışlardır" demiştir. (215)

Kâdî Abdülcebbâr, "Zulüm, bu anlamın dışında kullanıldığı zaman mecaz yolu ile kullanılmış olur" demiş ve şu misali vermiştir; "vakitsiz yağdığı zaman bulut için hakîki zulme benzetilerek" zulmetti" denir." (216).

Kâdî Abdülcebbâr, yukarıdaki zulmün tanımının dışında yapılan tanımlardan hiçbirinin doğru olmadığını, (217) dilcilerin zulüm hakkında verdikleri tanımların mecazî anlamda olduğunu söylemiştir. (218)

Kâdî Abdülcebbâr'ın bu tanımına et-Tûsî, (Ö.460/1068), (219) et-Tabrassî (Ö.537/1142) (220) ve er-Râzî, (Ö.606/1209) (221) de tefsirlerinde yer vermişlerdir.

Kâdî Abdülcebbâr'ın Zulmü "zarar verme" ile sınırlı tutmasına mukabil, müfessirler, insanın inanç, fiil ve davranışlarındaki hertürlü olumsuzluğu zulmün tanımı içine almışlardır. Hatta "zulüm faziletli olanı terketmek (222) ve yapılmaması evla olanı yapmak" (223) şeklinde bile tanımlamışlardır.

214) Kâdî Abdülcebbâr, Şerh, S.345-346

215) K.A Cebbâr, Şerh, S.347.

216) Age, S.347.

217) (وقد يذكر له حدود ولا يصح شئنا منه) Age, S.347.

218) el-Muğnî, XVI, 299.

219) et-Tıbyân, I, 260.

220) Mecmeu'l-Beyân, III, 48.

221) Mefâtîhu'l-Ğayb, III, 76, 79, 80.

Kâdî Abdülcebbâr, el-Muğnî'nin 6. cüzünün 1. kısmını "et-ta'dîl ve't-Tecvîr" e ayırmıştır. Bu cüzde işlediği konu husn ve kubhdür. Husn ile adaleti kubh ile cevri yani zulmü kastetmiştir. Zemmendilen bütün fiiller kabih, övülen bütün fiillerde husn'dür. S.1-231.

222) Ebu's-Suûd, Age, I, 91.

223) et-Tabarî, Age, I, 1/234.

f) Bazı Müfessirlerin Zulmü Tanımları

Müfessirler, yukarıda arzettiğimiz tanımlarında görüldüğü üzere zulmü daha çok insanın Allah'a karşı olan görevlerindeki olumsuzluğu ifade edecek şekilde açıklamışlardır. Yani zulmü inasın inançta ve amelde ilâhi iradeye ters düşmesi olarak izah etmişlerdir. İlâhi iradeye uymayan, Allah'ın haklarına karşı zulüm işlediği gibi insanlara da nefsine de zulmetmiş olur.

Zulmü, "Bir hak veya görevi ihlal etmektir" diye tanımlayan Ebu'l-A'la Mevdûdî, (Ö.1979) "Allah'a isyan eden bir kişi üç temel hakka tecavüz etmiş demektir.

- a) İtaate layık olan Allah'ın haklarına tecavüz etmiştir.
- b) İsyanına âlet ettiği tüm eşya ve varlıkların mesela kendi organ ve yeteneklerinin diğer insanların işlerine yardım eden meleklerin ve zulmü sırasında kullanılığı herşeyin hakkına tecavüz etmiş olur. Çünkü bütün bunların Allah'ın istegi doğrultusunda kullanılmaya hakkı vardır.
- c) Kendi haklarına tecavüz etmiş olur. Çünkü kendi nefsinin kendisi üzerinde kendisini ziyana uğramaktan korumak gibi bir hakkı vardır. İnsan isyan etmek suretiyle Allah'ın azabına uğradığında kendi kendisine zulmetmiştir. Bu nedenle Kur'an günahı bir çok yerde zulüm olarak niteler" demiştir. (224)

Ebu Hayyân, (Ö.754 /1354) "Zulmün aslı bir şeyi kendi yerinden başka bir yere koymaktır. Sonra zulüm, Allah'a şirk koşmaya, inkâr etmeye ve noksan yapmaya ıtlak edilir,"(225)

et-Tabrassî (Ö.537/1142), Zulmün aslı, noksan yapmak ve vacip olanı menetmektir. Kim Allah'a şirk koşarsa Allah'ın birliğini (tevhid) bilme ve kabul etme konusunda Allah'ın insanın üzerine vacip kıldığı şeyi menetmiştir ki işte bu zulümdür." (226)

Ebu'l-Berakât en-Nesefî, (Ö.710/1310), "Zulmün en çirkin olanı yaratıkları mabud edinmektir,"(227)

el-Kasımî, (Ö.1332/1914) "Allah'ın emir ve yasaklarını günah ve kerâhat mevkiine koyan kimse, bir şeyi kendi yerinden başka bir yere koymuştur (yani zulmetmiştir)." (228)

Fahrüddîn er-Râzî, "zulüm ya cezada (hakedilenden) fazlasını vermekle veya ücretin ve ödülün (sevap) noksanlaştırılması ile veya insanı, bilmediği bir şeyle cezalandırmakla, veya insanlara gücünün yetmeyeceği şeyi mükellef tutmakla olur". (229)

Râğıb el-İsfahânî, (Ö.502/1108) "Zulüm küçük günahda da büyük

224) Tefhîmu'l-Kur'an, I,56. İnsan yayınları İst. 1986.

225) Bahru'l-Muhît, I,155

226) Mecmau'l-Beyân, VIII,316.

227) Medârikü't-Tenzîl, II,394.

228) Mehâsinü't-Te'vîl, I,108.

229) Mefâtîhu'l-Gayb, XXIII,109.

günahta da kullanılır. Bundan dolayı Adem peygambere de (ağaca yaklaşma yasağına) tecavüzünden dolayı zâlim, iblise de (Meleklerle secde emrine karşı çıkması sebebiyle) zalim denilmiştir. Halbuki iki zulüm arasında çok büyük fark vardır," (230)

Abdurrahmân İsâ, " gerçekte zulüm yüce Allah'a meydan okumak; emniyet ve istikrarı sağlamak, insan haklarını güvence altına almak, adaleti gerçekleştirmek, insan değerini korumak "için meşru kıldığı hükümlerine tecavüz etmek, hakkı bırakıp batıla meyletmek, adaleti bırakıp heva ve hevesine uymak, insanlara tahakküm etmek ve onları yoldan çıkarmak, saptırmak, insanların mallarını batıl yollarla almak, ırzlarına, namuslarına tecavüz etmek, iftira etmek, fitne ve fesat çıkarmak, toplumda kötülüğü ve fuhşu yaymak, batıl ve günaha dalmaktır." (231)

Kâdî Beydâvî, (Ö.691/1292) "Zulüm cürümlerin en büyüğüdür." (232) Reşid Rıdâ, (Ö.1935m) ve ibni Teymiyye, (Ö.728/1327)" nefse zulüm her günahı içine alır." (233 Fahrüddîn er-Râzî, "zulüm, her günahı içine alır" (334) ve "zulüm (kelimesi) kâfir ve fasık (kelimelerin anlamını da) ihtiva eder" (235) demiştir.

2-Zulumât Kelimesi

Tefsirlerde "zulmet" kelimesi "ışığın getmesi", "aydınlık" ın hilafı " ışıksızlık" (236) şeklindeki sözlük anlamı zikredilmiştir. Fahrüddin er-Râzî, tefsirinde "Zulumât" kelimesi ile ilgili şu izahı yapmıştır: "Kur'an'da zikredilen "zulümât ve nûr" kelimeleri ile kastedilen mânâ küfür ve imandır. Sadece el- En'âm sûresi birinci âyetindeki (وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ) "karanlıkları ve aydınlığı vâretti" "zulümât ve nûr " kelimeleri hariç, bunlarla gece ve gündüz murat edilmiştir. (237)

Müfessir el-Hâzin de aynı ifadeyi tefsirinde zikretmiştir. (238) Küfrün zulmet oluşunu da şöyle açıklamıştır: "Yolunun karışık olması sebebiyle küfür" zulmet kelimesi ile isimlendirildi. Çünkü zulmet, gözlerin hakikatleri idrâk etmesine perde olur. Bunun gibi küfür de kalbin iman gerçeğini idrâk etmesine engel olur.

- (... و لهذا يستعمل في الذنب الكبير وفي الذنب الصغير. و لذلك قيل لادم في) 230) تعديه ظلم و في ابليس ظلم و ان كان بين الظلمين بون بعيد
el-Müfradât fî Garîbi'l-Kur'ân, S.315.
Ayrı Bkz. Şeyhu'l-İslam Ahmed ibn Teymiyye, Mecdû'u Fetûva VII,62. Tertib. Abdurrahman ibn Kasım, Ribat. İbn Hacer el-Haytemi, ez-Zevâcir An İktirafi'l-Kebâir, (A. Serdaroğlu, L. Şentürk, Terc. I,595. Kayıhan yay. İst. 1981.
231) Edebu Hıtabeti'd-Dîniyye fî'd-Da'vetil-İslâmiyye, S.233-234. Haleb-1385. 1.Baskı.
232) (ان الظلم اعظم الاجرام) Envâru't-Tenzîl, II,551
233) (ظلم النفس يتناول كل معصية) el-Menâr, IV,135,151, Mecdû'u Fetâvâ, VII,62 (ظلم النفس فانه اذا اطلق تناول جميع الذنوب)
234) Mefâtîhu'l-Gayb, XXIV, 21 (ان الظلم يتناول كل معصية)
235) (الظلم يتناول الكافر والفاسق) Age, XXIV,76.
236) Mesela Bkz. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I,74,201. Ebu's-Suûd, Age, I,51.
237) Mefâtîhu'l-Gayb, VII,20.
(كل ما في القرآن من ذكر الظلمات والنور والمراد به الكفر والايان غير)
(الذي في سورة الانعام و هو قوله: وجعل الظلمات والنور فالمراد به الليل والنهار)
238) Lübâbü't-Te'vîl, I,401,402.

Yolu açık, delilleri ayan-beyân olduğu için islam da "nûr" kelimesi ile isimlendirildi. (239)

Râğıb el-İsfehânî ise "zulümât" kelimesi ile cehalet, şirk ve fısk; "nûr" ile de bunların zıddı kastedilir, yorumunu yapmıştır. (240)

V- ZULMÜN ÇEŞİTLERİ

Zulüm; işlenişi, yöneldiği objeler, söz, fiil ve davranış, inanç ve amel bakımından ; âhirette bağışlanıp bağışlanmaması itibariyle çeşitli şeklide taksim edilmiştir. Bu bölümde Muhammed AS' ın ve bazı bilginlerin yaptıkları zulüm çeşitlerini vermek istiyoruz.

1-Hz. Muhammed (A S)'ın Zulmü Taksîmi

"Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz, bundan başkasını dilediğini bağışlar. Allah'a ortak koşan da gerçekten büyük bir günah işlemiştir" (4/48) âyeti ile ilgili olarak Enes ibn Malik, (R.A) den yapılan bir rivayette peygamberimiz Hz. Muhammed (A.S), "Zulüm üç çeşittir. الظلم ثلاثة

- a) Allah'ın bağışlamadığı zulüm. ظلم لا يغفره الله
- b) Allah'ın bağışlayabileceği zulüm, وظلم يغفره الله
- c) Allah'ın (zalimde) hiç bir şey bırakmayıp (aldığı) zulüm. وظلم لا يترك الله شيئا

-Allah'ın bağışlamadığı zulüm, şirk'tir. Allah, "gerçekten şirk büyük zulümdür" buyurmuştur. (31/13)

-Allah'ın bağışlayabileceği zulüm, kulun nefesine zulmüdür ki bu kendileri ile Rab'leri arasında vuku bulur.

-Allah'ın terketmediği zulüm, kulların birbirlerine yaptıkları zulümdür ki Allah mazlumun hakkını zalimden alıp mazluma verir." buyurmuştur. (241)

Kur'an anlayışında zulüm, aslında insanın ilâhi emir ve yasaklar çerçevesinde İslam nizamına uygun olmayan her türlü inanış, eylem ve davranışın adıdır. Bu ister Allah, ister insanların hukukuna, isterse kendi haklarına karşı yapılmış olsun hepsinden zarar gören zulmü işleyen insanın kendisidir. Bu zararı, dünyada da âhirette de görebilir.

2-Bazı Düşünürlerin Zulmü Taksîmi

Râğıb el-İsfehânî, bazı düşünürler (hükemâ) zulüm üç çeşittir, dediklerini el-Müfradât'ında kaydediyor ve bunları şöyle sıralıyor:

239) Age aynı yer. وانما سمي الكفر ظلمة للتباس طريقه و لا ان الظلمة يحجب الایمان عن ادراك الحقائق فكذلك الكفر يحجب القلوب عن ادراك حقائق الايمان و سمي الاسلام نورا لوضوح طريقه و بيان ادلته

240) el-Müfradât, S.315 يعبر بها عن الجهل والشرك والفسق

241) İbn Kesîr ,A.g.e.I,508.

a) İnsan ile Allah arasında vuku bulan zulüm. Bunun en büyüğü küfür, şirk ve nifaktır. Bundan dolayı Allah, "Şirk en büyük zulümdür." (242) buyurmuştur. "Dikkat edin Allah'ın lâneti zalimlerin üzerinedir." (243)

"Allah zalimler için elim bir azap hazırlamıştır" (244), Allah hakkında yalan uydurandan daha zalim kim vardır." (245), "Allah'a yalan iftira edenden daha zalim kim vardır." (246)...gibi pek çok âyette zulüm ile bu mânâ kastedilmiştir.

b) Kişinin kendi nefsi ile insanlar arasında meydana gelen zulüm: "Kötülüğün cezası yine onun gibi kötülüktür. Kim affeder, bağışlarsa onun mükâfatı Allah'a aittir. Doğrusu O, zalimleri sevmez. Kim zulme uğradıktan sonra kendini savunursa böyle hareket edenlerin aleyhine bir yol yoktur. (Bunlar kınanmazlar ve cezalanmazlar). Ancak şunlar aleyhine yol vardır ki insanlara zulmederler ve yeryüzünde haksız yere saldırırlar. (İşte bunlar kınanırlar ve) böylelerine acı bir azap vardır" (247)

"Kim zulmen öldürülse" (248) âyetlerinde geçen zulüm de bu anlamdadır.

c) insanın kendisi ile nefsi arasında vuku bulan zulüm: "Onlar dan kimi nefesine zulmedendir. (249) "Kim bunu yaparsa nefesine zulmetmiş olur" (250) âyetlerinde geçen zulüm ile bu mânâ kastedilmiştir.

Bu üç çeşit zulüm de, gerçekte nefse zulümdür. (251)

İbni Teymiyye, "Zulüm, üç nevidir" deyip bunları şöyle izah etmiştir:

- a) Şirk olan zulüm,
- b) insanların birbirlerine karşı yaptıkları zulüm,
- c) insanın nefesine yaptığı zulüm,

İbni Teymiyye bu üç çeşit zulmü, zulmün âhirette bağışlanıp bağışlanmayacağı, zalime şefa'at edilip edilmeyeceği hususunu değerlendirerek ele almıştır.

Şirk olan zulme şefa'at yoktur. İnsanların birbirlerine yaptıkları zulme gelince, mazlumin hakkı zalimden alınır ve mazluma verilir. Mazlumin hakkı ne şefa'atle ne de bir başka şeyle düşmez. Nefsine zulmeden yanı sıra sadece kendi hakkına tecavüz etmiş olan zalim, âhirette şefa'at ile bağışlanabilir.

242) Lokmân, 31/13.

243) Hûd, 11/18.

244) el-İnsân, 76/31.

245) ez-Zümer 39/32.

246) el-En'âm, 6/144, 157, el-A'râf, 7/37, Yunus, 10/17.

247) es-Şûrâ, 42/40-42.

248) el-İsrâ, 17/33.

249) el-Fâtır, 35/32.

250) el-Bakara, 2/231.

251) el-Müfradât, S.315-316.

"Mutlak zâlim" 'in şefaatsisi yoktur. Muvahhid olan yani Allah'a şirk koşmadan inanan, Onu birleyen mü'min "mutlak zalim" değildir. Bilakis o, nefesine zulüm ile birlikte muvahhid bir mü'mindir.

"Mukayyed zulüm" ise bu, insanların kendi nefislerine ve insanların birbirlerine karşı yaptıkları zulme mahsustur. "Nefse zulüm" tabiri büyük küçük bütün günahları içine alır.(252).

Mutlak zulüm mutlak küfürdür.(253) Fakat sadece küfre mahsus değildir. Günah, hata ve ma'siyeti de içine alır. Mutlak zulüm (الظلم المطلق) küfür, fışk ve isyanı ihtiva eder.(254).

İbni Teymiyye, bu yorumu ile temelde zulmü iki açıdan ele almıştır. Birisi küfür-şirk olan zulüm yani kâfirin-müşrikin zulmü, diğeri de Mü'minin fiil ve davranış itibariyle amelde yaptığı zulüm.

Fahrüddin er-Râzî, "mutlak zâlim, kâfirdir" (ان الظالم المطلق هو الكافر) demiştir.(255) Ancak her "mutlak zâlim" kâfir değildir. Kâfir de fasık da zalimdir. İbni Teymiyye' nin dediği gibi "mutlak zulüm, küfrü de diğer günahları da içine alır.(256) Yüce Allah insanlığın atası Adem ve eşine cennette "şu ağaca yaklaşmayın zalimlerden olursunuz" buyurmuştur.(2/35) Adem ve eşi bu yasağa rağmen bu ağaca yaklaşıp meyvesinden yemişlerdir. Âyetle (فَتَكُونُوا مِنَ الظَّالِمِينَ) şeklinde "zalimler" kelimesi mutlak olarak zikredilmiştir. Fakat "kâfirlerden olursunuz" anlamında değildir. Hiç bir müfessir bu âyetteki zulüm kavramını küfür manasında anlamamıştır.(257) Nitekim el-Âraf suresinin 23.âyetinde bu fiillerinden dolayı "Ey Rabbimiz, nefsimize zulmettik" diye itiraf etmişlerdir. Kur'an'da ileride göreceğimiz üzere mutlak olarak zikredilen zulüm kavramı küfrün dışında isyan-günah anlamında da kullanılmıştır.

3-İtikâdî ve Amelî Yönden Zulmün Taksîmi

İtikâdî ve amelî yönden zulüm iki kısma ayrılır:

- a) İtikatta zulüm,
- b) Amelde zulüm,

Başka bir ifade ile "insanı, dinden, imandan çıkaran zulüm;

252) Mecmû'u Fetâvâ, VII,78-79.

253) Age, S.74. Ayrıca Bkz. Reşid Rıdâ, el-Menâr, IV,135-151.

254) Mecmû'u Fetâvâ, VIII,72,62

ان الظلم المطلق يتناول الكفر ولا يختص بالكفر بل يتناول ما دونه أيضا
وكل بحسبه كلفظ الذنب والخطيئة والمعصية فان هذا يتناول الكفر
والفسق والعصيان

255) Mefâtîhu'l-Ğayb, XXVI,131,IX.144.XXVII,182,XXVI,24

256) لفظ الظلم المطلق فليدخل فيه الكفر وسائر الذنوب
Mecmû'u Fetâvâ, S.62.

257) Mesela Bkz. Tefsîru Muhiddîn el-Arabî, I,29. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I,127. Ebu Hayyan, Bahru'l-Muhît, I,159 el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, I,155. et-Tabrassî, Mecma'u'l-Beyân, I,85, Ebu's-Suûd, İrşâd, I,91. el-Kasimî, Mehâsin, I,108. Tefsîru'l-Merâğî, I,91...

imandan çıkarmayan, günaha girmesine sebep olan zulüm". (258) Reşid Rıdâ, bu konuda şöyle diyor: "Zulüm ve küfür Kur'an'da aynı manada kullanılır. Bazan inancı ilgilendiren şeylere denir, bazen de ameli ilgilendiren fiillere itlak edilir." (259)

"Ameldeki küfür ve zulüm, itikaddaki zulüm ve küfrün eseri ve neticesidir." (260)

İnanmayan insanın inançsızlığı ve ilâhi iradeye ters düşen fiilleri zulümdür. İnanan insanın ise îmanına uymayan her türlü ameli ve davranışı zulümdür. Bu fiil ve davranışlar Allah'a, peygambere, dine, nefesine, âilesine, çocuklarına, topluma ve insanlara karşı olabilir.

Zulmü, "insanın inancı ve ameli ile yapılan zulüm" diye ayırmak mümkün olduğu gibi "eli ile, dili ile malı ile makamı ile... yapılan zulüm", "insanın maddî haklarına, manevî haklarına yapılan zulüm" diye de ayırmak mümkündür.

VI-MÜFESSİRLERİN ZULÜM KAVRAMINA GETİRDİKLERİ FARKLI YORUMLAR

Kur'an'da geçen zulüm kavramının ne anlama geldiğini izah ederken müfessirler bu kavrama farklı anlamlar vermişlerdir. Bu konuda iki misal vermek istiyoruz.

Nisa sûresinin 75. âyetinde geçen "zâlim" kavramına et-Tabarî (Ö.310/922), "müslümanları dinlerinden döndüren, onlara eziyet eden, Allah yoluna mâni olan" (261); et-Tabrassî, "müslümanları dinlerinde fitneye düşüren, Medine'ye hicretlerine mâni olan" (262) Kâdî Beydâvî, el-Fîrûzâbâdî, (Ö.817/1414) el-Hâzin (Ö.725/1324) ve Ebu's-Suûd (Ö.982/1572), "Allah'a şirk koşan" (263) Celâlüddin el-Mehallî (Ö.864/1459), "inkâr eden" (264), anlamını vermiştir.

Mü'minun sûresinin 41. âyetindeki "zalimîn" kelimesine, et-Tabarî, "kâfirler" (265), et-Tabrassî, "müşrikler, yalanlayıcılar" (266), Celâlüddin el-Mahallî "yalanlayıcılar" (267) anlamını vermiştir.

El-vücûh ve'n-Nezâir" kitaplarında da Zulüm kavramına farklı sayıda anlamlar verilmiştir. Mesela Yahyâ İbn Sallâm, (Ö.200/815) "zulüm" kelimesine 5, "zâlim" kelimesine 7; ed-Dâmeğânî (Ö.447/1091), "zulüm" kelimesine 9; İbnu'l-Cevzî, (Ö.597/1201) bu kelimeye 6 çeşit mana vermiştir.

-
- 258) (الظلم نوعان ينقل عن الملة الإسلامية و ظلم لا ينقل)
Abdülazîz el-Muhammed es-Selmân, el-Kevâşifu'l-Celiyye, S.323
- 259) (ان الظلم والكفر في القرآن يتواردان على المعنى الواحد فيطلق تارة على ما لا يتعلق بالاعتقاد وتارة على ما يتعلق بالعمل)
el-Menâr, III, 20.
- 260) (ان الظلم والكفر في العمل اثر الكفر والظلم في الاعتقاد)
el-Menâr, III, 21.
- 261) Câmi'ul, Beyân, IV, 5/167-168.
- 262) Mecma'u'l-Beyân, III, 76.
- 263) Envâru't-Tenzîl, II, 116, Tenvîru'l-Mikbâs, II, 116, Lübâbü't-Te'vîl, II, 116, İrşâd, II, 202.
- 264) Tefsir, s.74.
- 265) Câmiu'l-Beyân, x, 18/23.
- 266) Mecme'u'l-Beyân, VII, 107.
- 267) Tefsîr, s.286.

Bu üç müellifin bu kavrama verdikleri anlamları vermek istiyoruz.

Yahya İbni Sallâm'a göre "zulüm"; şirk (268), şirk koşmaksızın işlenen ma'siyet, günah (269), insanlara yapılan zulüm (haksız muamele), (270) noksan yapmak (271) ve azap etmek (272), "zâlimîn" ise; Müşrikler (273), günah işleyen, hata eden Mü'minler (274) insanlara zulmedenler (275), şirk koşmadan işledikleri isyan ile kendilerine zarar verenler, sevaplarını eksilttenler (276), kendilerine şirk, küfür ve âyetleri tekzîb ile zulmedenler (277), Kur'an'ı inkâr edenler (278) ve hırsızlar (279) anlamındadır. (280)

ed-Dâmeğânî'ye göre; Zulüm; şirk (281), şirk koşmaksızın işlenen günah (282), insan öldürmek (283), noksan yapmak (284), insanlara zulmetmek (285), zarar vermek (286), cevri, (yani haktan sapmak, haksızlık etmek) (287), Kur'an'ı inkâr etmek (288) ve hırsızlık yapmak (289) anlamına gelir. (290)

Ebu'l-Ferac ibnu'l Cevzî'ye göre ise zulüm; haksızlık yapmak (291), şirk (292), noksan yapmak (293), inkâr etmek (294), hırsızlık yapmak (295) ve nefse zarar vermek (296) anlamındadır. (297)

268) el-Enâm, 6/82; Lokmân, 31/13, 269)

(269) el-Bakara, 2/231: et-Talak, 65/1,

270) en-Nisâ, 4/10, 30. el-İsrâ, 17/33.

271) el-Kehf, 18/33; el-Enbiyâ, 21/47. Meryem, 19/60.

272) en-Nahl, 16/41 ;

273) el-A'râf, 7/44 ; Hûd, 11/18: el-Mürselât, 77/30.

274) el-Bakara, 2/35, el-A'râf, 7/19: el-Enbiya, 21/87; el-Kasas 28/16 .

275) eş-Şûra, 42/40, 42.

276) el-A'râf, 7/160.

277) ez-Zuhruf, 43/76. Hûd, 11/101. Rûm, 30/9 .

278) el-A'râf, 7/9, 103

(279) el-Mâide, 5/39 ; Yûsuf, 12/75.

280) et-Tasârif, s. 211-216.

281) 6/82; 31/13, 7/44, 11/18, âyetleri misal olarak verilmiş

282) 2/35, 299, 21/87, 27/44, 35/32 65/1.

283) 4/30, 17/33.

284) 18/33, 21/47.

285) eş-Şûra, 42/40-42.

286) 2/57, 7/160.

287) 3/182 ; 43/76.

288) 6/33 ; 7/9; 17/59 .

289) 5/39, 12/75

290) Kâmûsu'l-Kur'ân ev Islâhu el-Vücûh ve'n-Nezâir, s. 308-310.

291) 2/35, 3/57, 4/10, 30, 21/87, 41/46, 42/42 âyetleri misal olarak verilmiş.

292) 6/82, 7/44.

293) 4/49; 18/33; 21/47.

294) 7/9, 103, 17/59.

295) 5/ 38-39, 12/75.

296) 2/57, 7/160. 11/101.

297) Nüzhetü'l-Ağyûni'n-Nevâzir fi İlmi'l-Vücûhi Ve'n-Nezâir S.426-428 Thk, Muhammed Abdülkerim Kazım er-Radi, Beyrut-1987. 3. Baskı.

Cevretmek, noksan yapmak ve zarar vermek gibi zulmün sözlük anlamı dışında sayılan manaları temelde ikiye indirgemek mümkündür. Birisi şirk küfür, tekzîb...gibi insanı inkâra, imansızlığa götüren "inançta zulüm" diğeri de îman sahibinin ilâhi iradeye tersi düşmek suretiyle yani Allah ve peygamberin emir ve yasaklarını ihlâl, Allah'ın hüküm ve sınırlarına tecavüz ile yapılan "amelde zulüm". İnançta ve amelde zulmün çeşitleri sayıldığında yukarıda üç müfessirin zulme verdikleri mânâların çok daha üstünde bir sayıya ulaşmak mümkündür. Bu itibarla bu müfessirlerin zulme verdikleri anlamlar isabetli olmakla birlikte yapılan tâdât itibariyle yetersizdir. Çünkü hırsızlığı, insan öldürmeyi zulmün anlamı olarak ayrı bir madde zikrettikten sonra, içki, kumar, zina gibi bütün günahları da saymak gerekir. Bu takdirde zulüm kelimesine verilen mana sayısı çok artar.

İKİNCİ BÖLÜM
KUR'AN'DA ZULÜM KAVRAMI

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DA ZULÜM KAVRAMI

Bu bölümde zulüm kavramının Kur'an'daki anlamı, zulüm kavramının eş ve zıt anlamını ifade eden Kur'an kavramları ve zulüm ile olan ilişkisi ele alınacaktır.

I- ZULÜM KAVRAMININ KUR'AN'DAKİ ANLAMI

Yüce Allah, Kur'an'ı Kerim'i insanlar için göndermiştir. "Fücûr ve Takvâ" sını ilhâm ettiği, iyilik ve kötülük yapabilme, hayır ve şer işleyebilme yeteneğini verdiği insanı, takvaya, iyiliğe ve hayra çağırmış; fücûr, kötülük ve şerden sakındırmıştır.

Kur'an, baştan sona insanın bu iki davranışını dile getirmiş, birisi övülmüş, diğeri yerilmiştir. Bir yaratan birde yaratılan var. Yaratanın da yaratılanın da davranış biçimleri ve özellikleri bulunmaktadır. Kur'an'da yaratan Allah'a da yaratılan insanın da özellikleri, davranış biçimleri anlatılmıştır. Bunu Kur'an'ın her tarafında görmekteyiz.

Kur'an'ın ilk sûresi el-Fâtiha'da, Allah ve insanın özellikleri ve davranışları anlatılmıştır. Allah, bütün âlemlerin Rabbi, yani yaratıcısı, terbiye edicisi ve kemâle erdiricisidir. Âlemlerin Rabbi Allah, bütün yaratıklarına karşı çok merhametlidir. Hesap-ceza gününün de sahibidir. Bu itibarla her türlü övgü O'na aittir.

el-Fâtiha'da insanın yaratılış gâyesi ve iki yönü dile getirilmiştir. İnsanın görevi Allah'a kulluktur. Kul, muhtaçtır. kul, kulluk görevini ifada iki yoldan doğrusuna ulaşmakta yaratıcısına muhtaçtır. O'ndan yardım ve hidâyet istemek durumundadır.

İnsana ait iki yol; sırat-ı müstakîm; Allah'ın kendilerine nimet verdiği elçilerinin yolu olan dosdoğru yol ve Allah'ın gazab ettiklerinin ve sapıkların yolu.

İnsanlar bu iki yoldan birisine giderler. Allah, insanı doğru yola teşvik etmiş, gazab edilmişlerin ve sapıkların yolundan sakındırmıştır.

Buna göre insan, ya hidâyet üzere dosdoğru yoldadır ya da dalâlette ve sapık yoldadır. İşte insanın bu iki durumu Kur'an'da çeşitli kavramlarla anlatılmaktadır.

el-Fatiha'dan sonraki ilk sûrenin hemen başında insanlar inanç, fiil ve davranışları itibariyle muttakî, kâfir ve münafık olarak değerlendirilmiştir. İlk beş âyet muttakîleri, sonra gelen iki âyet kâfirleri, peşinden gelen onüç âyet de münafıkları anlatmaktadır. Muttakî, kâfir ve münafık olarak insanları inançları itibariyle anlatan yirmi âyetten sonra, yirmibir ve yirmiikinci âyetlerde bütün insanlar kendilerini yaratan, rızık veren Allah'a ibadete ve takvaya dâvet edilmekte, Allah'a şirk koştuktan men edilmektedir. Şirk, küfür ve nifak ise en büyük zulümdür.

İşte Kur'an bu şekilde bir ikilem olarak insanı, inanç, söz, fiil ve davranışları itibarıyla anlatmaktadır. Bu inanç, söz, fiil ve davranışların iyi ve kötü olması hasebiyle insanlar inzar ve tebşir edilmektedir. Kâfirler, ikaz edilip uyarılırlarken mü'minler, müjdelanmaktadır. (1)

Yakıtı taşlarla insanlar olan cehennem ateşinin kâfirler için (2), cennetin ise muttakîler için (2/133) hazırlandığı bildirilmiştir.

Giriş bölümünde de izah ettiğimiz gibi Yüce Allah insana; iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, hakkı batıldan, hidâyeti dalâletten, zulmü adaletten, imanı küfürden... ayırabilecek akıl, düşünce ve kaabiliyet vermekle yetinmemiş, elçiler ve kitaplar göndererek ona hayır ve şerri bildirmiş, zulümden sakındırmış ve muttakî olmayı özendirmiştir.

Nebîlerin sonuncusuna gönderdiği Kur'an'ın konusu, insan gayesi, insanın dünya ve âhîret saadetidir. Cennet ve cehennemi vâreden Allah, insanı hayatı ve ölümü ile imtihana tabi tutmuş, bu sebeble de onu cüz'i iradesinde, kendi izni ve meşîyeti çerçevesinde inanıp inanmamakta serbest bırakmıştır.

Bu inanç hürriyeti içerisinde insanlardan inananlar da, inanmayanlar da, inandığı gerçekleri tatbik edenler de, etmeyenler de vardır. Kur'an, bütün insanları bu inanç ve amellerine göre değerlendirmiştir.

Kur'an, Allah'ı ve insanın Allah ile ve diğer insanlarla olan ilişkisini anlatır. İnsanın Allah'a ve diğer insanlara karşı inanç söz, fiil ve davranışları farklıdır. Dolayısıyla Kur'an'ın insanı anlatan kavramları da farklıdır. Bir şeyi ifade etmede kavramların çokluğu algılama ve düşüncenin zenginliğini ifade eder. (3)

Kur'an'da insan, iman ve amellerine göre vasıflandırılmıştır. İnanmayan insanların hepsi aslında inkârcı oldukları halde kâfir, müşrik, münafık... gibi kavramlarla; inanan insanlar ise mü'min, müslim, muttakî, muhlis... gibi kavramlarla nitelendirilmiştir. Her iki grubu da içine alabilen daha geniş kapsamlı kavramlar vardır. Fâsık ve zâlim kavramları gibi.

Kavramların anlam sahaları farklıdır. Bazı kavramların mânâ alanı oldukça dardır. Mesela: "hırsız" (sarık), "zâni" kelimeleri insanın bir çeşit eylemini ifade eder. Bazı kavramların anlam sahası oldukça geniştir. Mesela: Muttakî ve zalim kelimeleri çok geniş kapsamlı kavramlardır. Birisi müsbet, diğeri menfî yönden insanın bütün inanç, söz, fiil ve davranışlarını içine alır.

Kavramlar, yerme ve kötüleme (zem ve tahkîr) övme ve beğenme (medh) olmak üzere iki katagoriye ayrılmıştır. Zulüm kavramı, zem ve tahkîr ifade eden (4) kavramların mânâsı ve kullanım sahası itibarıyla en geniş kapsamlı olandır. (5)

Prof.Dr. Toshihiko İzutsu'nun da dediği gibi, "ZLM kökü

1) el-Bakara, 2/24-25.

2) el-Bakara, 2/25.

3) Doğan Cüceloğlu, İnsan ve Davranışı, S.213-214.

4) et-Tûsî, Age, I.158. er-Râzî, Age VI,110. XII,214.

5) el-Mevdûdî, Age,I,56.

Kur'an'da aşırı derecede önemli bir rol oynamaktadır. Bunun Kur'an'ın en mühim menfî değer sözcüklerinden biri olduğunu söylemek mübalağa olmaz. Gerçekten bu kök Kur'an'ın pek çok yerinde farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır." (6)

Kur'an terminolojisinde en çok kullanılan kavramlardan birisi olan (7) zulüm kavramı, en geniş kapsamlı menfî değer kavramıdır. Hem inanç, hem amel sahasında olumsuzluk ifade eden bütün kavramların yüklendiği manaları yüklenmiştir. Başka bir ifade ile insanın en büyüğünden en küçüğüne kadar gerek Allah'a, gerek başkalarına gerekse kendine karşı haksız, yanlış, yersiz, uygun-suz, zamansız, eksik ve fazla... her türlü hareketini anlatan bütün kavramların manalarını tek başına ifade etmektedir.

Kâdî Beydâvî, Tefsirinde, "cürümlerin en büyüğü" (8) dediği zulüm kavramı hakkında En'âm sûresinin 135. âyetinin sonunda yer alan (لَا يَفْلَحُ الظَّالِمِينَ) "muhakkak ki zulmedenler kurtuluşa eremezler" cümlesini tefsir ederken şu izahı yapmıştır: "Allah, bu âyette "kâfirler" kelimesi yerine "zalimler" kelimesini kullanmıştır. Çünkü "zalimler" kelimesi daha genel ve istenen manayı ifade etme bakımından daha faydalıdır." (9)

Zulüm kavramının küfür kavramından niçin daha genel, daha kapsamlı olduğunu müfessir Fahrüddin er-Râzî, şöyle açıklıyor: "Zulüm kelimesi küfür kelimesinden daha geneldir. Çünkü her kâfir zâlim, fakat her zalim kâfir değildir. İşte bundan dolayı zulüm kelimesi anlam bakımından daha umumî, daha şumüllüdür." (10) Müfessir el-Hâzin de aynı ibareye tefsirinde yer vermiştir. (11)

Allah, Kur'an'da kullarına emirler vermiş, yasaklar koymuş-

6) İzutsu, Kur'an'da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar, s.221.

7) Kur'an'da Zulüm Kavramı 289 defa geçmiştir.

A) Allah'ın faaliyet alanı ile ilgili olarak.....43 defa

B) Bahçe'nin zulmetmemesi ile ilgili olarak.....1 defa

C) İnsanın inanç, söz, fiil ve davranışlarıyla ilgili olarak,

a) Mukayyet zulüm,

1- Nefse zulüm ifadesi.....29 defa

2- İnsanlara zulüm ifadesi.....1 defa

3- Deveye zulüm ifadesi.....1 defa

4- Âyetlere zulüm ifadesi.....2 defa

b) Mutlak zulüm,

1- Fiil ve mastar olarak.....31 defa

2- Mazlum (ism-i meful) olarak.....1 defa

3- İnsanların Allah'a zulmetmeme ifadesi.....2 defa

4- Zalim-zalimler (ism-i fail olarak).....129 defa

5- Çok zalim ifadesi (mubalağa).....2 defa

6- Daha zalim ifadesi (ism-i Tafdil).....16 defa

7- Zulmeden kimseler (sıla cümlesi).....31 defa

289 defa

8) Envâru't-Tenzîl, II, 551.

9) (وضع الظالمين موضع الكافرين لانه اعم اكثر فائدة)

Envâru't-Tenzîl, II, 489.

10) Mefâtîhu'l-Gayb, III, 192.

(ان الظلم اعم من الكفر لان كل كافر ظالم و ليس كل ظالم كافر فلهذا كان اعم)

11) Lübbü't-Te'vîl, I, 161.

tur.Kullarına faydalı olanı emretmiş, zararlı olanı da yasak. - lamıştır. Allah'ın her emrettiği insanı adalete, her yasakladığı da zulme götürür. (12) İşte insanın faydasına olan emirleri terketmesi, zararına olan yasakları işlemesi zulümdür. Bu itibarla zulüm kelimesi Kur'an'da hem emirlerin terkedilmesi ile hem de yasakların işlenmesi ile meydana gelen bütün olumsuz tutum ve davranışları ifade etmektedir.

Cahiliyye döneminde "Hiç sebep yokken yapılan bir haksızlık veya kötülük etmek, birinin canını yakmak"(13) şeklinde algılanan zulüm, tabii bir icraat, makul bir davranış (14) hatta daha önce de ifade ettiğimiz gibi övülen, teşvik edilen, cür'atkarlık ve yiğitlik alâmeti sayılan bir eylemdi. Yani müşrik Araplar, Yaratan'a karşı şirk, küfür ve isyanları şöyle dursun aralarındaki insânî ilişkilerde bile zulmü her zaman kötü bir davranış olarak görmemişlerdir. Zulmü teşvik eden şiirler yazılmıştı.

Kur'an'da ise zulüm asla tasvip görmemiş, şiddetle reddedilmiş, lanetlenmiş; dünyevî ve uhrevî cezalar olduğu bildirilmiş bir fiildir. Zulüm kavramı Kur'an'da tamamen menfî değer ifade etmektedir. Hiç bir yerde olumlu manada kullanılmamıştır. Bu konuda "Reşid Rıdâ şöyle demektedir:

"Kur'an'da küfür kelimesi bir yerde de olsa yerme (zem) ifade etmeksizin lügat manasında kullanılmıştır. Bu, **Hadîd** sûresinin 20. âyetinde geçen **كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارِينَ** "... tıbbî bir ağaca benzer ki; bitirdiği ot ekincilerin hoşuna gider" cümlesinde geçen el-küffâr kelimesidir ki burada bu kelime çiftçiler anlamındadır. Halbuki zulüm kelimesi asla övme (medh) manasına kullanılmamıştır. (15)

Dolayısıyla Kur'an'da zulüm kavramı insanın her türlü batıl, yanlış, sapık inancını ifade etmektedir. Bu manada küfür, şirk, nifak, peygamberi ve âyetleri yanlanlama, istihza etme, Allah'a yalan ve iftira...ile eş anlamda kullanılmıştır. Mü'min insanın yaptığı olumsuz fiill ve davranışları yani ilâhi emir ve yasaklara, helal ve haramlara riâyet etmeyişi; Allah'ın, kendisinin ve diğer insanların haklarını ihlâli de zulüm kavramı ile ifade edilmiştir. Kur'an'da zulüm her türlü isyanı ve haksızlığı içine almaktadır. (16)

12) A.M.es-Selman, K.Celiyye, S.314

(كل ما امر الله راجع الى العدل وكل ما نهى عنه راجع الى الظلم)

13) T. Izutsu, Age. S.226.

14) Ulutürk Doç Dr. Velî, Kur'an'a Göre Zulüm Kavramı, S.22
İstişare yay. Konya-1990

15) el-Menâr, III, 20-21.

استعمل الكفر في القرآن بمعنى لغوي غير مذموم ذلك قوله: كمثل غيث أعجب الكفار
(هنا بمعنى الزراع ولم يستعمل الظلم في معنى محمود قط)

Bu ibarenin pesinden "Zulmün bütün manaları, küfrün bütün manalarından daha kötüdür (şerdir) cümlesi yer almıştır. Bunu genel manada doğrulamak mümkün değildir. Çünkü zulüm küfür, şirk, nifak anlamına kullanıldığı gibi küfür olmayan günah-isyan anlamına da kullanmıştır. Bu takdirde zulüm küfürden daha kötüdür denilemez.

(قال الظلم في جملة معانيه شر من الكفر في جملة معانيه)

16) er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, XXIV, 21.

"Zulüm Kavramının Aslî ve İzafî Anlamı" bölümünde de izah ettiğimiz gibi Kur'an'da zulüm kavramı bu kavramın kur'an öncesi Arap dilinde kullanımından çok farklı sahada ve çok değişik anlamlarda kullanılmıştır. Sözlük anlamını yitirmemiştir. Ama, daha önce Araplarca bilinmeyen mânâlar bu kavrama yüklenmiştir. Araplar, Kur'an indirilmeden önce putperest idiler. Her kabilenin kendine mahsus putları vardı. Allah'ın varlığını kabul ediyorlardı (17). Ancak O'nun birliğini kabul etmiyorlar, O'na ortaklar koşuyorlar, kendi elleri ile yaptıkları taştan, ağaçtan putları ilâh kabul edip onlara tapıyorlardı. (18) Bunun zulüm olduğunu hiç düşünmemişlerdi. Kur'an ise Allah'a ortak koşmayı "en büyük zulüm" kabul etmiştir. (19) Câhili Araplar, öldükten sonra dirilmeye inanmıyorlar (20), âhiret hayatını kabul etmiyorlardı. (21)

Kur'an ise bunu zulüm saymaktadır. (22) Bu inançlarının zulüm olduğunu akıllarından bile geçirmemişlerdi. Putperset Araplar, kız çocuklarını diri diri toprağa gömmeyi âdet haline getirmişlerdi. (23) Fakat bunu zulümdür deyip terketmemişlerdi. Kur'an ise bunu şiddetle reddedip insan öldürmeyi zulüm kabul etmiştir. (24) Faizcilik ve tefecilik, fuhuş içki ve kumar cahiliyye Arap toplumunu sarmıştı. Bunların zulüm olduğu hiç dile getirilmemiştir. Kur'an ise bütün bunları zulüm saymıştır. (25)

"Zulmün Sözlük Anlamı" bölümünde de belirttiğimiz gib zulüm kavramı câhiliyye döneminde tamamen insânî ilişkiler, hatta insanlar ve eşya arasındaki ilişkilerde kullanılmış ancak insanın, Allah'a ve kendi nefesine karşı olumsuz tavrını ifade etmekte kullanılmamıştır. Kur'an ise zulüm kavramını, büyük çoğunlukla insanın nefesine zulmü ve Allah'ı inkâr ve isyanı ifade etmede kullanmıştır. Eşyanın kendi arasındaki zulmünden sadece bir âyette söz edilmiştir. Bu âyet Kahf suresinin 33.âyetidir. Yüce Allah servetlerine mağrur olup sahabenin fakirlerini; beğenmeyen zalimlerin hallerini, azaplarını, mü'minlerin hallerini ve nail olacakları derceleri beyân ettikten sonra (âyet:29-31) Zengin olan kafirle, fakir olan mü'minin hallerini bir misal ile izah etmek üzere;

"(Ey peygamberim! Mallarına mağrur olan zalimlere) Şu iki adamı misal olarak anlat: İkisinden birine iki üzüm bağı vermiş, onların etrafını hurmalarla çevirmiş ortalarında da ekin bitirmiştik. (âyet:32)

(كلتا الجنتين أتتاك لهما ولم تظلم منه شيئاً) Her iki bağda yemişini vermiş, ondan hiç bir şeye zulmetmemişti. Aralarından bir de ırmak akıtmıştık." (18/33)... buyurduğu bu âyette, bahçenin

17) Bkz. el-Ankebût, 29/61-63. Lokman, 31/38. ez-Zuhrûf, 43/9,87.

18) Bkz. Macit Dr. Nadim, Kur'an'a ve Hadise Göre Şirk ve Müşrik Toplum, S.83-89. Damla Matbaası Konya-1992. Ulutürk Veli, Kur'an-ı Kerim Allah'ı Nasıl Tanıtıyor, S.2-6. İzmir-1988.

19) Lokmân, 31/13.

20) el-Vâkı'a, 56/47.

21) el-A'râf, 7/45.

22) el-A'râf, 7/44-45

23) el-Kehf, 18/8.

24) el-Mâide, 5/20; el-İsrâ, 17/23.

25) Yusuf, 21/23; Hüd, 11/83; el-Ankebût, 29/31; el-Bakara, 2/279. en-Nisâ, 4/160.

zulmetmediğini bildirmiştir. Buradaki (لم تنقم) (لم تظلم) noksan yapmadı bilakis tam ve kâmil mânâda mahsülünü verdi anlamınadır. Bütün müfessirler, bu anlamda ittifak etmişlerdir. (26)

Bu âyetin dışında Kur'an'da geçen zulüm ve türevleri, Allah'ın zulüm yapmaması, insanların ve kavimlerin zulmü ile ilgilidir.

1-Kur'an'da Zulüm Kavramının Kullanılış Biçimleri

"Zulüm" (ا ظلم) Kelimesi ve türevleri, 58 sûrede 266 âyet-i kerime'de, 289 defa, (ظلم) kelimesi ve türevleri ise, 15 sûrede, 24 âyette 26 defa tekrarlanmıştır. ZLM kökü Kur'an'da toplam, 315 defa geçmiştir. Bir defa (مظلوم) şeklinde ism-i mefûl, 135 defa (ظالم , ظالمة , ظالمون , ظالمين) şeklinde ism-i ifail, 7 defa (ظلام , ظلم , ظلمون) şeklinde mubalağalı ism-i fâil, 20 defa (من ا ظلم) "daha zalim kim" şeklinde mastar-isim, 16 defa (من ا ظلم) "daha zalim kim" şeklinde ismi tefdîl, 110 defa fiil olarak geçmiştir. (zulmet) kelimesi tekil olarak Kur'an'da hiç kullanılmamıştır. Çoğul şekli olan (ا ظلمات) kelimesi 23, iki defa, ismi fail, مظلوم bir defa da fiil (ا ظلم) geçmiştir. (27)

(الذين ظلموا) "Zulmedenler" şeklinde sıla cümlesi, 32 defa kullanılmıştır. İnsanların fâaliyet sahası ile ilgili bir âyette "الذين يظلمون الناس" insanlara zulüm " ifadesi, 29 defa "nefse zulüm" (وما ظلمونا) ifadesi, 2 defa "insanların Allah'a zulmedemeyeceği" (الناقة) ifadesi, 1 defa deveye (باياتنا يظلمون ...) ifadesi mukayyet olarak, bunların dışındaki, zulüm kavramı mutlak olarak zikredilmiştir. (28)

27 âyette "zalim kavim" ifadesi geçmiştir.

Zulüm kavramı; (الفاحشة) (3/135) de fâhişe (العداوة) (4/30) da 'Udvân (الموء) (4/110'da) Sû' (السوء) (4/167) de saddû (... كفروا) (20/112) "menettiler", (... كفروا) (20/112) de küfr (... كفروا) (20/112) de hedm (الهضم) (22/25) ilhâd (الاحاد) (25/4) de Zûr (الزور) (22/14) de ulüvv (العلو) (53/52) de etğâ (ا طغى) "daha azgın" kelimeleri ile birlikte, bunların dışında geçen âyetlerde tekbaşlarına zikredilmiştir.

2-Kur'an'ın Zulüm Kavramını Tanımı

Kur'an'ın anlaşılmasında ilk kaynak yine Kur'an'ın kendisidir. (29) Kur'an'da ilâhi hükümler, fikir ve düşünceler anlatılırken değişik ve çok çeşitli kavramlar kullanılmıştır. Bir inanç, fiil ve davranışın anlatılmasında bir âyette bir kavram, başka bir

26) Mesela bkz. et-Tabarî, Câmi'ul-Beyân, IX, 15/244. ez-Zamahşerî el-Keşşâf, II, 721. et-Tabræssî, Mecma', VI, 468. er-Râzî. M. Gayb, XXI, 125. el-Kurtubî, el-Câmi', X, 405. Ebu's-Suûd, İrşâd, V, 221. es-Sâbûnî, Safve, II, 191.

27) Bkz. M.F. Abdülbâkî, el-Mu'cem, S. 434-438.

28) A. Mumcu, Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı, adlı eserinde (zulüm) kelimesinin Kur'an'da 4 yerde geçtiğini yazmıştır.

Bu tamamen isabetsizdir. S. 5.

29) Albayrak Halis, Kur'an'ın Bütünlüğü üzerine, S. 11, 43

âyetle ise başka bir kavram kullanılmıştır. Mesela, Yüce Allah, Sâffât sûresinin 22.âyetinde, "kıyamet gününde meleklerine, kendilerini toplamasını emredeceği zalimlerin (...الَّذِينَ ظَلَمُوا...) 29. âyetle "iman etmeyenler", 30 ve 32. âyetlerde "azgınlara" (ğâvîn,tâğîn) 34.âyetle "suçlular" (mücrimîn), 35.âyetle "Lailahe illallah"(Allah'tan başka tanrı yoktur) denildiğinde büyüklük taşıyanlar, 37. âyetle Hz. Muhammed (As) için "cinlenmiş bir şair sebebiyle biz tanrılarımızı mı terkedeceğiz diyenler" olduklarını beyân etmiştir.

Böylece "Zulmedenler" vasfının hangi inanç ve davranış sahiplerine verildiği açıklanmıştır. A'raf sûresinin 40. âyetinde "Allah'ın âyetlerini yalanlayan ve onlara inanmaya tenezzül etmeyenlerin" cennete giremeyecekleri beyân edildikten sonra "işte suçluları böyle cezalandırırız" buyurulmuş, 41. âyetle ise bu kişilerin cehenneme atılacağı bildirildikten sonra "işte zalimleri böyle cezalandırırız." buyurulmuştur. Âyetleri yalanlayanlar (mükezzibîn) ve büyüklenenler (mütekebbirîn) aynı âyetle "mücrimler" (mücrimîn), bir sonraki âyetle ise "zalimler"(zâlimîn) kavramı ile vasfedilmiştir.

Mâide sûresinde; "Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler" 44. âyetle "kâfirler" 45. âyetle "zâlimler" ve 47. âyetle ise "fâsıklar" kavramı ile ifade edilmiştir.

Herhangi bir inanç, fiil ve davranış için farklı kavramlar, aynı sûrede peş peşe gelen âyetlerde zikredildiği gibi ayrı ayrı sûrelerde de zikredilmiştir. Mesela Nuh kavmi, Zâriyat sûresi 46. âyetle "fasıklar" (fâsıkîn),Necm sûresi, 52. âyetle "zalimler ve azgınlara" (هم اظلم واطغى);Kamer sûresi, 9. âyetle "peygamberi yalanlayıcılar" (...فَكذبوا عبدا...) olarak vasıflanmıştır. "Fısk, Zulm, tuğyân ve tekzîb" kavramları, Nuh kavminin inanç, fiil ve davranışını ortaya koymaktadır.(2/59) da "Zulmedenler, sözü, kendilerine söylenenden başkası ile değiştirdiler. Biz de yaptıkları itaatsizlik (fısk) sebebiyle zulmedenlerin üzerine gökten bir azap indirdik"denilmiştir. (بما كانوا يفسقون). Aynı meâldeki âyet (7/162)de(بما كانوا يظلمون) şeklinde sona ermiştir.

Kur'an'ın bütünlüğü içerisinde âyetlerin siyak-sibakı ile mânâsı anlaşılan kavramlar olduğu gibi doğrudan âyetlerle açıklanan ve târif edilen kavramlar da vardır. Zulüm kavramı da bunlardan biridir. Zulüm kelimelerinden bazılarının ne anlama geldiği ilk bakışta hemen anlaşılmaktadır. Bu konuda birkaç misal vermek istiyoruz.

Yüce Allah, asla bağışlamayacağını bildirdiği (30) şirkin, en büyük zulüm olduğunu, Lokman (A.S)'ın dili ile açıklamıştır.

"Lokman, oğluna öğüt vererek demişti ki: "Yavrum" Allah'a şirk koşma.Çünkü Allah'a şirk koşmak gerçekten büyük bir zulümdür." (31/13)

Şirkin zulüm olduğu açıkça beyân edilmiştir. Bu âyetle "yüce Allah "şirk" kavramını "zulüm" kavramı ile izah etmiş,Allah'ın son nebîsi Muhammed (A.S) da En'âm sûresinin, 82. âyetinde geçen "zulüm" kavramını yukarıdaki âyetle geçen "şirk" kavramı ile açıklamıştır.Nitekim,

"İman edenler ve imanlarına zulüm (şirk) karıştırmayanlar... İşte güven onlarındır ve hidâyete ermiş olanlar da bunlardır." (6/82)

Âyetin indiği zaman bu, Rasulullah'ın ashabına çok ağır ve zor geldi. (Bunun üzerine peygambere) dediler ki: (Ey Allah'ın elçisi!) Hangimiz nefesine zulmetmiyor? Allah'ın elçisi de arkadaşlarına, "âyetle geçen zulüm, sizin sandığınız mânâda değildir. Buradaki zulüm, Lokman'ın oğluna, "Ey yavrum! Allah'a şirk koşma, çünkü şirk en büyü zulümdür" (diye öğüt verip sakındırdığı) Allah'a ortak koşmak anlamındadır" şeklinde azah etmiştir" (31)

Müfessirlerin büyük çoğunluğu da bu âyetteki "zulm" kelimesini "şirk" kelimesi ile tefsir etmişlerdir. (32) et-Taberî, te'vîl ehlinin "zulm" kelimesinin anlamında ihtilaf ettiklerini zikredip bu konudaki rivayetleri kaydetmiştir. Zulmün anlamı ile ilgili iki görüş zikredilmiştir. Birisi "şirk" ki bütün rivayetler, bu mânâyı ifade etmektedir. Diğer görüşü ise et-Taberî, şöyle açıklamaktadır: "Diğerleri dediler ki; âyetin mânâsı, imanlarına zulmün anlamlarından herhangi bir şeyi karıştırmayanlar" demektir.

"Bu, Allah'ın yapılmasını nehyettiği bir şeyi işlemek veya yapılmasını emrettiği bir şeyi terketmektir. Âyet umûmidir. Çünkü Allah, âyetle zulmün mânâlarından herhangi bir mânâyı tahsîs etmemiştir."

et-Taberî, bu konuda doğruya en yakın olan görüşün, Rasulullah'tan sahîh olarak gelen rivâyetlerde geçen mânâ olduğunu zikredip bu görüşü tercih etmiştir. (33)

el-Hâzin de tefsirinde bu ikinci görüşü (kîle) "denildi ki" sözü ile zikredip "sahîh olan, bu âyetteki zulmün şirk anlamında olmasıdır," demiştir. (34)

et-Taberî ve el-Hâzin'in tefsirlerinde terçih etmedikleri bu görüşü ez-Zamahşerî (Ö.537/1142), tefsirinde tercih etmiştir. Adıgeçen müfessir âyeti, "imanlarına kendilerini fâsik yapacak bir ma'siyet karıştırmayanlar" şeklinde yorumlayarak buradaki "zulm" kavramına "isyân ve fısk" anlamı vermiştir. (35)

el-Fîrûzâbâdî, âyeti "imanlarına şirk karıştırmayanlar ve imanlarında münafık olmayanlar" şeklinde yorumlayarak zulüm

31) Müslim, Sahîh, iman; 1982. Buhârî'deki rivayet sahâbenin (6/82) âyetinin inmesi üzerine "Hangimiz nefesine zulmetmemiştir?" demesi üzerine Allah'ın 31/13 âyetini indirdiği şeklindedir. Bkz. İman, 23.

32) et-Tabrassî, Mecma'ul-Beyân, III, 327. İbn'ul Cevzî, Zadü'l-Mesir, III, 77. er-Râzî, Mefâtîhu'l Gayb, XIII, 61. el-Kurtubî, el-Câmi', VII, 29-30. el-Beydâvî, Envâr, II, 438. en-Nesefî, el-Medârik, II, 437. el-Hâzin, Lübâb, II, 437. Ebu's-Suûd, İrşâd, III, 156. el-Fîrûzâbâdî, Tevîru'l-Mikbâs, II, 437. Tefsîru Celaleyn, S. 113. İbn Kesîr, II, 152.

33) Câmi'u'l-Beyân, V, 7/256-259.

34) Lübâb'ut-Te'vîl, II, 438

35) el-Keşşâf, II, 43

(وَلَمْ يَلْبُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أَيْ لَمْ يَخْلُطُوا إِيمَانَهُمْ بِمَعْمِيَةٍ فَظَلَمُوا)

kavramına şirk ve nifâk anlamı vermiştir. (36)

İbni Abbâs'tan yapılan bir rivâyette ise bu âyetteki zulüm kelimesi küfür kelimesi ile tefsir edilmiştir.(37)

(6/82)deki âyette geçen "zulüm" kavramı Buhârî ve Müslüm'in ittifakla rivayet ettikleri sahîh bir hadiste şirk kelimesi ile tefsîr edilmesine rağmen tefsîrlerde farklı yorumlanmıştır. Bu yorumlar, inanç veya amel ile ilgilidir. Zulüm kavramına verilen şirk, küfür ve nifâk inkârı, inançsızlığı; emir ve yasakları ihlâl etmek yâni isyân ve fîsk anlamı ise günahkârlığı ifade etmektedir. M.Vehbi'nin dediği gibi âlemde günahsız mü'min bulmak mümkün olmadığına göre (38) eğer bu âyetteki zulüm kavramı masiyet anlamında ise yeryüzünde mühtedî insan bulmak da mümkün değildir. Çünkü âyetle mühtedî olmak için îmana zulüm karıştırmamak şartı koşulmuştur. (39) Bir önceki âyetle "iki fırkadan hangisi emniyette olmaya daha lâyıktır" diye sorulmuş bu âyetle "iman edip imanlarına şirk karıştırmayanlar" diye cevap verilmiştir. İki fırkadan maksat, müşrikler ve muvahhidlerdir. (40)

En'âm sûresinin 82. âyetindeki zulüm kavramı Türkçe meâllerin çoğunda "haksızlık" kelimesi ile manalandırılmıştır. (41) Şirk de Allah'a karşı yapılan bir haksızlıktır ama "imanlarına haksızlık karıştırmayanlar" yerine "imanlarına zulüm (şirk) karıştırmayanlar" şeklinde terceme edilmesi daha isabetli olur. Bu âyetteki zulüm kelimesi tefsîrlerde haksızlık anlamındaki (بِغَيْرِ حَقٍّ) (bîğayri hak) ifadesi ile yorumlanmamıştır. Haksızlık kelimesi inkâr ve isyanı da ifade edebilir. Buradaki zulüm kelimesinin "haksızlık" sözcüğü ile yapılan tercümesinden ilk bakışta Allah'a ortak koşmak manasında anlaşılmayabilir. Türkçe ifade olarak da uygun değildir.

Bakara sûresinin 254. âyetinde (وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ) "kafirler, zalimlerin ta kendileridir." buyrulur. Bu âyetle kâfirler, zulüm ile, İsrâ sûresinin 99. âyetinde ise zalimler küfür ile vasfedilmiştir. Ayette şöyle buyrulmaktadır: (فَأَبَى الظَّالِمُونَ إِلَّا كُفُّوا) "Öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden kâfirlere hitaben) görmediler mi ki gökleri ve yeri yaratan Allah, kendilerinin benzerini yaratmağa da kâdirdir. Kendileri için bir ecel takdir etmiştir. Bunda hiç şüphe yoktur. Ama zalimler, inkârcılıktan başkasını kabullenmediler."

Atâ bin Dînar, (Ö.126/744) "Allah'a hamdolsun ki "kâfirler, zalimlerin ta kendileridir" (وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ) buyurmuş (وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ) "zalimler, kâfirlerin ta kendileridir" buyurmamıştır, diyerek bu sözü ile âyetteki "kâfirler" kelimesinin

36) Tenvîru'l-Mikbâs Min Tefsîri İbni Abbâs, 11,437,438.

(وَلَمْ يَخْلُطُوا إِيْمَانَهُمْ بِشَرِكٍ وَلَمْ يَنَافِقُوا بِإِيْمَانِهِمْ)

37) et-Taberî, Age, V,7/257..

(عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَوْلُهُ: (الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ) يَقُولُ بِكُفْرٍ)

38) Hülâsatu'l-Beyân, III,1231.

39) İbn Teymiyye, Mecmû'u Fetâvâ, VII,80.

(إِنَّ الظَّالِمَ الْمَشْرُوطَ هُوَ ظَلَمَ الْعَبْدَ نَفْسَهُ وَأَنَّهُ لَا يَكُونُ الْإِمْنُ وَالْإِهْتِدَاءُ إِلَّا لِمَنْ ظَلَمَ نَفْسَهُ)

40) M.Vehbi, Hülâsa, IV,1407.

41) Bu âyetteki "zulüm" kelimesi, bazı meâllerde "haksızlık", bazılarında "şirk" ile çevrilmiştir...

inkâr manasında olduğuna işaret etmiştir. (42) Her kâfir zalimdir ama her zalim kafir değildir. Âyetin evvelinde "Ey mü'minler! Ne alışverişin ne dostluğun ve ne de şefâatin olmadığı (kıyamet) günü gelmeden önce size verdiğimiz rızıktan harcadın" buyurulmuştur.

Âyetin evvelindeki bu emre binaen buradaki "kâfirler" kelimesinin "Allah yolunda infakı, zekatı terkedenler" manasında olduğu da söylenmiştir. ez-Zemahşerî, bu manayı tercih etmiş ve Allah (والتاركون الزكاة هم الظالمون) ile (والكافرون هم الظالمون) "zekatı vermeyenler zalimlerin ta kendileridir." anlamını murat etmiştir. yorumunu yapmıştır. Örnek olarak da Fussilet suresinin "...müşriklerin vay haline ki onlar zekatı vermezler ve onlar âhireti inkâr ederler" meâlindeki âyetlerini zikretmiştir. (43)

et-Taberî ise (والكافرون هم الظالمون) ifadesini "Allah-ı inkâr edenler, O'nu ve elçisini yalanlayanlar zalimlerin ta kendileridir." şeklinde yorumlamıştır. (44)

Âyetteki "kâfirler" kelimesi her iki mânâyı da ifade edebilir. (45) Kâfirlerin zalim olduklarında şüphe yoktur. Zekatı vermeyi kabul etmeyenler de kâfirdir. Farziyetini kabul ettiği halde vermeyenler ise zalimdirler. Çünkü zekâtı vermemekle fakirin hakkına tecavüz edip onlara zulmetmiş olurlar. İnkâr edenler nefislerine, zekatı vermeyenler hem nefislerine hem fakirlere zulmetmiş olurlar. Mü'minlerin kendilerine ve başkalarına yaptıkları zulmün şiddeti kafirlerin zulmünün şiddetine ulaşamaz. Bunun için "kafirler, zâlimlerin ta kendileridir" diye vurgulanmıştır. (46)

En'am Sûresinin 33. âyetinde "...Fakat zalimler bile bile

..... Mesela Bkz. Çantay Hasan Basri, Kur'ân-ı -Hakîm ve Meâl-i Kerîm, II,196. Naşir, Mürşid Çantay, İstanbul- 1969. 6. Baskı. Hüseyin Atay, Yaşar Kutluay, Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı, Diyanet yay. Ank.-1985. Süleyman Ateş, Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli, Kılıç Kitabevî, Ank.1983. Ali Özek ve arkadaşları, Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, Hamdi Yazır, Hak Dîni Kur'ân Dili Meâli Şerif, III,1961. Abdullah Aydın, Kur'an'ı Kerîm ve Meali Celîlesi, Aydın yay. İst. 1.Baskı. Abdullah Atıf Tüzüner, K.K.ve Türkçe Meali, Elif Ofset Yay. İst.-1982. Bu meâllerde, zulüm kelimesi "haksızlık" ile çevrilmiştir.

"Talat Koçyiğit, Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli, Kılıç kit. Ank. Celal Yıldırım, Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsîri, Tercüman Yay.İst.1982. Mehmet Vehbi, Hülâsatu'l-Beyân. Ali Fikri Yavuz, Kur'ân-ı Kerîm ve İzahlı Meâli. Bu eserlerde (6/82) âyetindeki "zulüm" kelimesi doğru olarak "şirk" ile manalandırılmıştır.

42) et-Taberî, Age, III,3/4. er-Râzî, Age, VI, 222. el-Kurtubî, Age, III,266

43) (وويل للمشركين الذين لايتوبون الزكاة وهم بالآخرة كافرين) el-Keşşâf. I,299

44) Câmîu'l-Beyân, III,3/4 (والمكذوبون به ورسوله هم الظالمون)

45) Her iki manayı birlikte zikreden müfessirler vardır. Bkz. er-Râzî, Age, VI,222. el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî, Medârik, I,395.Ebu's-Suûd, İrşâd, I,247. Tefsîru'l Celaleyn, S.36. el-Alûsî, Rûhu'l-Meânî, III,5, Tefsîru'l Merâğî, III,10. es-Sâbûnî, Safve, I,161.

46) Bkz. Tabrassî, Mecme'u'l-Beyân, II,360.

Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar" (ولكن الظالمين بايات الله يجحدون)

Ankebut sûresinin 49. âyetin de ise, "Bizim âyetlerimizi zalimlerden başkası inkâr etmez" (وما يجحد باياتنا الا الظالمون) buyurularak "Allah'ın âyetlerini inkâr etmenin" zulüm olduğu açıkca beyân edilmiştir. Aynı surenin iki önceki âyetinde (29/47) ise aynı cümlede "zalimler" kelimesi yerine "kâfirler" kelimesi yer almıştır: (وما يجحد باياتنا الا الكافرون) "Ayetlerimizi kâfirlerden başkası inkâr etmez."

Lokman suresinin 32. âyetinde bu cümlelerin sonu (hattâr) (خاتار) ve (keffâr) (كفار) kelimeleri ile son bulmuştur. "Bizim âyetlerimizi nankör gaddarlardan başkası inkâr etmez" (وما يجحد باياتنا الا الظالمون) Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, zalim, kafir, nankör ve gaddâr olarak tanıtılmıştır. Dolayısıyla Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, kâfirler, nankörler ve gaddarlar zâlim kimseler olarak nitelendirilmiş olmaktadır. Ayetleri inkâr edenler kâfir, kâfir olanlar da zalim olmaktadır. (47)

A'râf sûresinin 44. âyetinin sonundaki "Allah'ın laneti zâlimlerin üzerine olsun" (للعنة الله على الظالمين) cümlesinde geçen "zalimlerin" kimler, hangi inanç ve davranış sahipleri olduğu bir sonraki âyette açıklanmıştır.

(الذين يمدون عن سبيل الله و يبنونها عوجا و هم بالآخرتهم كافرون)
"O zalimler, insanları Allah yolundan meneden, Allah yolunu eğriltmek isteyen ve âhireti de inkâr eden kimselerdir."

(7/44-51) âyetlerinde, âhirette üç sınıf insandan söz edilmiştir. "Cennet halkı" (اصحاب الجنة), "ateş halkı" (اصحاب النار) ve henüz cennete girmemiş ama cennete girmeyi arzu eden "A'raf halkı" (اصحاب الاعراف)

Ateş halkına "zalimler" (zâlimîn) ve "zalimler topluluğu" (7/47) (القوم الظالمين) ismi verilmiştir. Bunlar. 44. âyetteki üç çeşit inanç ve davranışından başka 50 ve 51. âyetlerde, "dinlerini bir eğlence ve oyun yerine koyanlar, dünya hayatı kendilerini aldatanlar, âhiret hayatı ile karşılaşacaklarını unutanlar, bile bile Allah'ın âyetlerini inkâr eden kâfirler" olarak vasfedilmişlerdir. (6/21)'de "Allah'a yalan uyduran veya O'nun âyetlerinin yalanlayandan daha zalim kim olabilir" denildikten sonra âyet "zalimler kurtuluş yüzü görmezler" (انه لا يفلح الظالمون) şeklinde sona ermiştir. (10/17)'de ise aynı âyet mücrimler asla iflah olmazlar" (انه لا يفلح المجرمون) şeklinde sona ermiştir. Bununla zalim ile mücrimin aynı anlamda olduğunu anlıyoruz.

"Allah'a yalan uydurandan daha zalim kim olabilir? " diye başlayıp "iyi bilin ki Allah'ın lâneti zâlimlerin üzerinedir" (للعنة الله على الظالمين) cümlesi ile sona eren Hûd suresinin 18. âyetindeki, bu Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılan, O'nun öfke ve gazabına, ceza ve ikabına marûz kalan lanetlenmiş zalimlerin (48) (7/44) de zikredilen üç vasfı, (11/19)'da aynen tekrarlanmıştır. Bu zalimler, (11/21)'de, "kendilerini ziyana sokanlar" (اولئك الذين خسروا انفسهم), (11/22)

47) er-Râzî, Age, XXV, 76-77.

48) et-Taberî, Age, V, 8/187. Reşid Rıdâ, el-Menâr, VIII, 426.

de ise "âhirette en çok ziyana uğrayanlar"(انهم في الآخرة الاخسرون) olarak tanıtılmıştır.

Bu mel'un ve ateş halkı olan zâlimlerin mukabilinde "iman eden, amel-i salih işleyen ve gönülden Allah'a boyun eğen cennet halkı" (11/23) zikredilmiştir. Böylece zulüm kavramı, hem tanımlanarak hem (küfür, cuhd, iftira) gibi eş anlamlı kavramlar ve hem de zıddı olan inanç ve davranışlar ile açıklanmıştır.

(11/24)'de bu iki zümrenin yâni zalimlerle mü'minlerin durumu kör ve sağır ile gören ve işitene benzetilmiştir. Zâlimler, kör ve sağırlar gibi, mü'minler de gören ve işitenler gibidir. Hiç ikisi aynı olur mu? (49)

Zulüm kavramının Allah'a ortak koşmak, âyetleri inkâr etmek gibi küfür anlamını ifade ettiği Kur'an'da açıkça beyân edildiği gibi ilâhi emir ve yasaklara riayetsizlik de zulüm olarak beyân edilmiştir.

Mâide suresinin 38. âyetinde; "Hırsızlık eden erkek ve kadının yaptıklarına karşılık Allah'tan bir ceza olarak ellerini kesin..." buyrulduktan sonra 38. âyette "kim yaptığı zulmünden sonra tevbe eder, halini ıslah ederse gerçekten Allah onun tevbesini kabul eder..." âyetinde geçen "zulüm" kavramı ile kastedilen mananın hırsızlık (es-Sirka) etmek olduğu açıkça anlaşılmaktadır. (50) Aynı şekilde Yusuf suresinin 75. âyetindeki "zalimler" kelimesinin "hırsızlar" anlamında olduğu öncesindeki âyetlerin ifadelerinden anlaşılmaktadır. (51)

Ne anlama geldiği ilk bakışta anlaşılamayan zulüm kelimesi ve türevleri de vardır. Bundan sonraki kısımlarda Kur'an'da geçen zulüm kelimesi ve türevlerinin ne anlama geldiğini tahlil edeceğiz.

3- Kur'an'da Allah'ın Fiil ve Davranışı ile İlgili Zulüm Kavramı

Kur'an'da geçen 289 zulüm kelimesinden 43'ü Allah'ın fiil ve davranışı ile ilgilidir. Kur'an'da ısrarla Allah'ın kullarına ve âlemlere zerre kadar zulmetmediği, zulmedilmesini istemediği ve zulmü sevmediği bildirilmiştir. Bu bölümde Allah'ın zulmetmemesinin anlamı üzerinde duracağız.

a) Fiil ve Davranış Kelimelerinin Anlamı

Zulüm kavramının izahında bu iki kelimeyi çok kullandık. Nedir bu " fiil ve davranışı" dediğimiz şey?

Allah'ın fiil ve davranışı ile her türlü faaliyetini

49) (مثل الفريقين كالأعمى والأصم والبصير والسميع هل يستويان مثلا)

50) Bkz. et-Taberî, el-Câmi', IV,6/230. et-Tabrassî, Mecma', III,192. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I,632. el-Kurtubî, el-Câmi', VI,174. el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî, Medârik, el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, II,282. T.Celaleyn, S.93. es-Sâbûnî, Safve, I,341.

51) ez-Zamahşerî, Age, II,491, el-Kurtubî, Age, IX,234. en-Nesefî, Age, III,436-437. el-Hâzin, Age, III,436-437. Tefsîru Celâleyn, S.201. es-Sâbûnî, Age. II,62.

kastediyoruz. Varlık âleminde gördüğümüz her şey O'nun fiil, eser ve icraatlarıdır. Bütün işler O'na aittir. (52) Biz her an Allah'ın fiileri karşısında bulunuyoruz. Allah dilediğini yapar. (53) Allah'ın fiil ve davranışı ile âlemde bütün yaptıklarını ve icraatlarını ifade ediyoruz. Allah, fiilerini bazen zâhir sebeplere, bazen meleklerle isnat eder, bazen de zâhiri sebepleri ve vasıtaları hiç zikretmeden kendi yüce zatına nisbet eder.(54)

Allah, insanların fiil ve davranışlarına göre, onları ödüllendirir veya cezalandırır ya da bağışlar. İşte bu ödüllendirme, cezalandırma veya bağışlama da Allah'ın fiil ve davranışlarıdır.

İnsanın fiil ve davranışı ise tamamen farklıdır. İnsanın fiili ve davranışı arasında bir ayırım yapmak mümkündür. Davranış, insanın olaylar karşısında gösterdiği tepkidir. Bu tepkide; biyolojik ve sosyolojik etkenlerin tesiri vardır.(55)

Fiil, insan iradesinin ürünü olan eylem, iş ve davranışı demektir. (56) Davranış ise; insanın hareket etme, tepki gösterme, tutum ve davranma biçimi, (57) organizmanın uyarılar karşısındaki reaksiyonudur. (58)

b) Kur'an'da Allah'ın Zulmetmemesi İle İlgili İfadeler

Kur'an'da 43 âyet-i kerime'de (59) Allah'ın dünyada da âhirette de insanlara, toplumlara ve âlemlere zulmetmediği bildirilmiştir.

Yunus sûresinin 44 âyetinde; (**ان الله لا يظلم الناس شيئا**) "Gerçekten Allah insanlara hiç zulmetmez"; Âl-i İmrân sûresinin 108.âyetinde (**وما الله يريد ظلما للعالمين**) "Allah âlemlere zulmetmek istemez"; Mü'minûn sûresinin 31. âyetinde "Allah kullarına zulmetmek istemez"; Kehf sûresinin 49. âyetinde, (**ولا يظلم ربك احدا**) "Rabbin kimseye zulmetmez"; Nisa sûresinin 40.âyetinde (**ان الله لا يظلم مثقال ذرة**) "Allah zerre kadar zulmetmez"; Âl-i İmrân sûresinin 182. âyetinde (**ان الله ليس بظلام للعبيد**) "Allah kullara asla zulmedici değildir." buyurmuştur. "Allah kullarına asla zulmedici değildir." ifadesi, (8/51, 22/10, 41/46 ve 50/29) âyetlerinde aynen tekrarlanmıştır.

52) Âl-i imrân, 3/154. (**ان الامر كله لله**) er-Ra'd, 13/31 (**بل لله الامر جميعا**)

53) el-Bakara, 2/253. (**..... ولكن الله يفعل ما يريد**)

54) Mesela, Bkz el-En'âm, 6/61. ez-Zümer, 39/42. Veli Ulutürk, Age, S.22-23.

55) Bkz. Cüceloğlu Doğan, İnsan ve Davranışı, S.51-95.

56) Büyük Lorausse, VIII,4098.

57) Büyük Lorausse, VI,2909.

58) Gölcük Doç Dr. Şerafettin. Kelam Açısından İnsan ve Fiilleri, S.55. Kayihan Yay.Ist.1979

59) 2/272,281. 3/25, 108,117,161,182,4/40,49,77,124. 6/131,160. 8/51,60.9/70, 10/44,47,54, 11/101,117, 16/33,III,118, 17/71, 18/49. 19/60. 20/112. 21/47. 22/10. 23/62. 26;/209. 29/40.30/9. 36/54. 39/69. 40/17,31. 41/46. 43/76. 45/22. 46/19. 50/29.

"sizler zulmedilmeyeceksiniz" (و انتم لا تظلمون) ifadesi 2 defa (2/272,80/60); "kıl kadar zulmedilmeyeceksiniz" (ولا تظلمون قتيلًا) ifadesi 1 defa (4/77) "Hiçbir kimseye hiçbir şekilde zulmedilmez" (فلا تظلم نفس شيئا) ifadesi 1 defa (21/4); "onlara zulmedilmeyecektir" (وهم لا يظلمون) ifadesi 11 defa ; (60) "Hiç zulmedilmeyeceklerdir." (ولا يظلمون شيئا) (19/60); "Zerre kadar haksızlığa uğratılmayacaklar" (ولا يظلمون نقيرا) (4/124) "En ufak bir zulme uğratılmayacaklar." (ولا يظلمون قتيلًا) (4/49) (17/71); "Bu gün zulüm yoktur" (لا ظلم اليوم) (40/17); "İman edip amel-i salih işleyen mü'min, kendisine herhangi bir zulüm yapılacak diye korkmaz" (..... فلا يخاف ظلما) (20/112), ifadeleri birer defa geçmiştir. Bu ifadeler daha çok âhiret hayatı ile ilgilidir. Dünyada insanların, toplumların başlarına gelen musîbetler, azaplar ile ilgili olarak da "Biz onlara zulmetmedik" (وما ظلمناهم) ifadesi, 3 defa, "Allah onlara zulmetmedi" ifadesi iki defa (3/117,16/3 "Allah onlara zulmediyor değildir" ifadesi 3 defa (62), "Biz hiçbir surette zalim olmamışızdır." (وما كنا ظالمين) ifadesi bir defa geçmiştir.(26/209).

Allah'ın insanlara ve toplumlara dünya ve âhirette zulmetmiyeceğini bildirdiği sözkonusu âyetlerde geçen zulüm kavramı hangi anlamda kullanılmıştır. Bunu izah etmek istiyoruz.

c) Allah'ın Dünyada Zulmetmemesi İli İlgili İfadelerin Anlamı

Yüce Allah insanları iman ve salih amelleri sebebiyle dünya ve âhirette ödüllendirdiği gibi inkâr ve isyanları sebebiyle de cezalandırabilir. İnsanın iyiliklerine (hasenât) herhâlükarda daha güzeli ile karşılık verir ancak kötülüklerini (seyyiât) bağışlayabilir. Zulüm için de aynı şey sözkonusudur. Nitekim Ra'd sûresinin 6.âyetinde, "(Ey peygamberim) senden iyilikten önce kötülüğü acele istiyorlar. Oysa onlardan (Mekkeli müşriklerden) önce benzerlerine (nice cezalar) gelip geçti" denildikten sonra, (وان ربك لذو مغفرة للناس على ظلمهم) "Şüphesiz Rabbin insanların zulümlerine karşı mağfiret sahibidir." buyrulmuştur. Sonra da (وان ربك لشديد العقاب) "Fakat Rabbinin azabı da pek çetindir" cümlesi ile Allah'ın cezalandırmasının şiddetli olduğu hatırlatılmıştır. Allah, insanları suçsuz yere cezalandırmaz. "İnsanın maruz kaldığı musîbetler kendi elleri ile yaptığı işler yüzündendir. Halbuki Allah insanın yaptıkları suçların bir çoğunu da bağışlıyor". (63) "Eğer Allah insanları yaptıkları her zulüm ile cezalandırırsaydı yer yüzünde tek canlı bırakmazdı." (64) (ولو يؤاخذ الله الناس بظلمهم ما تراعوها من دابة)

Allah, suçluları bağışlar ama insanlar ve milletler suç işlemekte ve zulümde ısrar ederlerse onlara mühlet verir ama ihmal

-
- 60) el-Bakara, 2/281; Âl-i İmrân, 3/25,116; el-En'âm, 6/160; Yunus, 10/47,54; en-Nahl, 16/111; el-Mü'minûn, 23/62; ez-Zümer, 39/69; el-Câsiye, 45/22; el-Ahkâf, 46/19.
61) Hûd, 11/101, en-Nahl, 16/118. ez-Zuhrûf, 43/76.
62) et-Tevbe, 9/70, Ankebût, 29/40, er-Rûm 30/9.
63) eş-Şuarâ, 42/30
64) en-Nahl, 16/61.

etmez (22/44-48) (65) Nitekim (16/61) âyetinin sonunda "Fakat onları takdir edilen bir süreye kadar erteler. Süreleri geldiği zaman da bir saat dahi ne geri kalırlar ne de ileri geçerler". Yunus sûresinin 47. âyetinde ise "Her ümmetin bir peygamberi vardır. Peygamberleri onlara gelip (yalanlanınca) aralarında adeletle hükmedilir. Hiç zulmedilmezler." buyurulmuştur.

İşte zulümde ısrarları sebebiyle süreleri gelen bir çok topluluğu yüce Allah cezalandırmıştır. Bu cezalar da işlenen zulme göre farklı olmuştur. Nuh kavmi tufan ile (66) Hud'un kavmi Ad, kasırga ile (67), Salih'in kavmi Semud, korkunç bir gürültü (68), şiddetli bir sarsıntı ile (69); Lut'un kavmi Sedom, üzerlerine taş yağdırılarak (70), Şuayb'in kavmi Medyen, deprem ile (71), Firavun ve taifesi denizde boğularak (72) cezalandırılmışlardır.

Helâkedilen insanlara yapılan bu eylem bir zulüm müdür? Hayır asla zulüm değildir. Allah onlara zulmetmemiş onlar kendi kendilerine zulmetmişlerdir. Yüce Allah bunu Ankebût suresinin 40. âyetinde şöyle bildiriyor.

"(cezalandırılan bu insanların) hepsini günahları ile yakaladık. Onlardan kiminin üstüne taş yağdıran bir fırtına gönderdik, kimini korkunç ses yakaladı, kimini yere batırdık, kimini de boğduk. Allah onlara (bu yapılanlarla) zulmetmiş değildir. Fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı"

(وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ) "Allah onlara zulmetmedi" demek günahsız, suçsuz yere cezalandırmadı, azap etmedi, demektir. Cezalandırılmalarının sebebi şirk ve küfürleri, peygamber ve âyetleri yalanlamaları ve günah işlemeleridir. (73) Bu cezalandırma ile Allah onlara zulmetmemiş yani haksız mumamele yapmamıştır. Onlar bu cezayı hak etmişlerdir. Çünkü helâketmeden önce Allah onları uyarmış (inzâr), hallerini düzeltmeleri için süre vermiş (imhâl), iman ve itaate gelmeleri için elçileri göndermiş, böylece onlara özür beyanedecekleri bir husus bırakmamıştır. (74) Aynı husus (9/70) ve (30/90) âyetlerinde de vurgulanmıştır.

65) Peygamberimiz Muhammed (AS) bu konuda şöyle demiştir. "Yüce Allah zalime mühlet verir, ancak onu yakaladığı zaman hemen cezalandırır, kimse kurtulamaz"

(إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَيُظْلِمُ لِيُظْلِمَ حَتَّى إِذَا أَخَذَهُ لَمْ يَفْلِتْهُ)

Buhari, Sahîh, Tefsir sure 11,5. Müslim, Sahih, Birr, 62 Tirmizi, Sünen, Fiten, 22.

66) el-Ankebût .29/14.

67) Bkz.41/15-16 ;26/128,135.

68) el-A'râf, 7/78.

69) el-Kamer, 54/30.

70) Hud, 11/82-83.

71) el-Ankebût, 29/37.

72) el-A'râf, 7/36.

73) Bkz. et-Taberî, el-Câmi', VI,10/178. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf II,289. et-Tabrassî, Mecma', VIII, 283. er-Râzî, Mefâtîhu'l Gayb, XVI,130. el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî, Medârik, el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, III,156; V,17. T. Celaleyn, S,335.

74) el-Kurtubî, el-Câmi', VIII,345.

(لَا يَنْذِرُهُمْ وَامْلَأَهُمْ وَبَعَثَ إِلَيْهِمْ وَازَاغَ الْعَذْرَ)

Allah insanları suçsuz yere cezalandırmaz. Ancak suç işlediklerinde, zulme devam etmeleri halinde ise cezasız bırakmaz. Suç mukabili verilen ceza zulüm değil adalettir. Allah, dünyada cezalandırdığı toplumları onlattıktan sonra (75) "Biz onlara zulmetmedik" (وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ) buyurmuştur. (76) (11/102) ve (16/118) de "onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı." (43/76) da "onların kendileri zalim idiler" (وَلَكِنْ كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ) (11/101; 21/11; 22/45, 48) de (.....) (وَهُي ظَالِمَةٌ ...) "Helâkedilen o beldelerin halkı zâlim idiler" ifadeleri ile Allah, hem bu insanları, zulümleri sebebiyle cezalandırdığını hem de cezaya sebep olan şirk, inkâr, tekzîp ve masiyeti işledikleri için kendi kendilerine zulmettiklerini bildirmiştir. Çünkü Allah, "Halkı habersiz iken ülkeleri zulüm ile helâkedici değildir." (6/13) (وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ) Yine bu cezalandırılan ülkelerin "Halkı ıslah edici kimseler olsaydı Allah o şehirleri zulümle helâkedecek değildi." (11/117) Allah (26/108-109) da "Bizim helâk ettiğimiz her ülkenin mutlaka uyarıcıları vardı. (uyarıcılar onlara) ihtar ederlerdi. Biz onlara zulmetmiş değiliz" buyurmuştur. (وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ).

"Biz onlara zulmetmedik demek," (وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ) biz onları cezamızı hak etmeden cezalandırmadık (77) demektir. Helâkedilen bu milletlerin başlarına gelen bu musîbetler, Allah'tan bir zulüm değil, bilakis bir adâlet ve hikmettir. Çünkü onlar işledikleri küfür ve meâsi ile bunu hak etmişlerdir. (78) Cezaları; suçsuz ve haksız yere verilmiş değildir.

Fahruddîn Râzî, "Biz onlara zulmetmedik" ifadesine "Biz onlara dünyada nimet ve rızıklarını eksik vermedik" anlamını da vermiştir. (79) Ancak bu ifadenin "suçsuz yere cezalandırmadık" şeklindeki izahı daha isabetlidir.

"(Ey peygamberim!) Senin Rabbin halkı habersiz iken (Gaflet) zulüm ile ülkeleri helâkedici değildir", (6/131) âyetindeki "zulüm ile" (بِظُلْمٍ) ifadesinin Allah'a mı yoksa insanlara mı taalluk ettiği konusunda ihtilaf edilmiştir. Bu kavramın iki manaya ihtimali vardır.

a) Allah şirk koşan, inkâr, eden ve günah işleyen insanları onlara, kendilerini ilâhi azaptan sakındıracak, Allah'ın âyetlerini anlatacak elçiler göndermeden ansızın cezalandırmaz. Ancak ikaz ettikten sonra zulümleri sebebiyle onları helâketmiştir, demektir. Bu manaya göre zulüm kâfirlerin ve asilerin fiilidir.

75) Nuh, Hûd, Sâlih, Lût ve Şuayb peygamberlerin kavimleri Firavun ve adamları, Hûd, 11/25-100, ez-Zuhrûf, 43/23-75, yahudileri, en-Nahl, 16/118.

76) Hud, 11/101, en-Nahl, 16/118, ez-Zuhruf, 43/76.

77) et-Tabarî, Câmiu'l-Beyân, VII, 12/112-113.

(وَمَا اعْقَبْنَاهُمْ بِخَيْرٍ اسْتِحْقَاقٍ مِنْهُمْ عَقَابَتِنَا)

78) er-Râzî, M. Ğayb, XVIII, 56.

79) er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, XVIII, 56.

b) Allah onlara zulmedici yani onları peygamberler ile uyarmadan suçları, günahları yokken cezalandırmış değildir. Eğer Allah onlara elçiler göndermeden veya suçları yok iken cezalandırırsaydı zulmetmiş olurdu. Ama böyle değildir. Bu manaya göre "zulmetmeme" ifadesi Allah'a taalluk etmektedir.(80)

el-Hâzin, "Cumhur'un görüşü buradaki zulmün kâfirlerin fiili olmasıdır. Bu da onların işledikleri günahları ve şirkleridir." (81) er-Râzî, ise "Bu görüşe", "daha uygundur" demiştir.(82)

el-Kurtubî, (Ö.671/1272) (kîle) "denildi ki" ^{sözü} ile "bu âyetin, insanlardan bir kısmının şirk koşmaları sebebiyle ülkeleri helâketmem" anlamında olduğunu bunun "hiçbir günahkâr diğer bir günahkâr'ın yükünü taşımaz" âyeti (6/164) ile aynı manaya geldiğini zikretmiştir.(83)

el-Menâr'da denildiği gibi bu âyetteki zulüm kavramı, her iki mânâyı da ifade eder.(84) Çünkü Hüd sûresinin 117. âyetinde beyân edildiği üzere Allah, kendisi zulmetmediği gibi halkı muslih olan ülkeleri de helâketmez. İman ve itâat eden, şirke, küfre ve isyana dalmayan, fesat çıkarmayan, ilâhî nizama uyan, birbirlerinin hak ve hukuna riayet eden insanları cezalandırmaz. Ancak küfre daldıkları, isyan ettikleri ve birbirlerine haksızlık yaptıkları zaman helâkeder.(85)

"Zulüm" (بظلم) kavramı ile üç mana vurgulanmıştır.

a) Allah insanları suçsuz yer cezalandırmaz,

b) İnsanlar; şirk, küfür ve isyana daldıkları, yeryüzünde fesat çıkardıkları, birbirlerinin hak ve hukukuna tecavüz ettikleri zaman helâk edilmişlerdir,

c) Allah, ülke insanların çoğu muslih iken, bir kısmının zulmü ile hepsini helâketmez. (86)

"Allah insanlara hiç zulmetmez" (10/44) "Allah kullarına zulmedici değildir." (13/182; 8/51; 22/10; 41/41; 50/29) âyetlerinde geçen Allah'ın insanlara zulmetmemesi onları suçsuz ve günahsız yere cezalandırmaması, haketmedikleri bir muamelede bulunmaması (87), elçiler göndermek ve kitaplar indirmek gibi insanların maslahatlarına uygun olan şeyleri noksan yapmaması (88), âdil olması, adil olmanın gereği iyiyi (muhsini)

80) Bkz. et-Taberî, Age, V, 8/37. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, II, 97: et-Tabrassî, Mecma', III, 367-8. er-Râzî, Age, XIII, 197. Reşid Rıdâ, el-Menâr, VIII, 109-110.

81) Lübabü't-T'evîl, II, 486-487.

82) Mefâtîhul-Gayb, XIII, 197.

83) el-Câmi' fî Ahkâmi'l-Kur'an, VII, 87.

84) Reşid Rıdâ, el-Menâr, VIII, 109-110.

85) Bkz. et-Taberî, Age, VII, 12/140. er-Râzî, Age, X, 76. XVIII, 76. el-Kurtubî, Age, IX, 114.

86) Bkz. et-Tabrassî, Age, VII, 202.

87) et-Taberî, Age, VII, 11/120, en-Nesefî, Medârik, I, 640, es-Sâbûnî, Safve, I, 586.

88) ez-Zamahşerî, Age, II, 349.

ödüllendirmesi ve kötülük yapanı (müsî) cezalandırması , (89) herkese kazandığının ve çalışmasının karşılığını tam vermesi (90), mükâfatını eksiltmemesi, zerre kadar bile olsa cezasını artırmaması (91) demektir. Nisa sûresinin 40. âyetinde "Allah zerre kadar zulmetmez" ifadesinden sonra "zerre miktarı bir iyilik olsa onu kat kat yapar ve kendi katından büyük mükâfat verir." buyrulur bu mânâ teyid edilmiştir.

el-Menâr'da (ان الله لا يظلم مثقال ذرة) "Allah zerre kadar zulmetmez" (4/40) âyetinde "zulmün mutlak olarak nefyedilmesi mü'mini de kâfiri de kapsar". (92) Âsi müşrikin (المشرک العاصي) azabı, iyiliksever müşrikin (المشرک المحسن) azabından daha şiddetlidir. Muhsin ile kötülük yapanın Allah katında eşit olması makul değildir. Şüphesiz bu da nefyedilen zulümdendir. (93) denilmiştir.

Nitekim peygamberimiz (S.A.V) bu konuda şöyle beyanda bulunmuştur: "Şüphesiz Allah hiç bir haseneyi eksik mükâfatlandırmaz (lâ yazlimu). Mü'mine hesanesinin karşılığı hem dünyada verilir hem de âhirette onunla mukâfatlandırılır. Kâfire gelince o, dünyada iken Allah için (yani Allah'ın çalışma kanununa uygun olarak) yapmış olduğu amellerinin güzelleri sebebiyle doyurulur (nimet verilir), nihayet âhirete gittiği zaman kendi lehine mükâfatlanabileceği hiç bir hasenesi kalmamıştır." (94)

Yine Müslim'in rivayet ettiği bir başka hadiste ise bu husus şöyle izah edilmiştir:

"Kâfir güzel bir amel işlediği zaman buna mukabil dünyada kendisine bir nimet verilir. Mü'mine gelince şüphesiz Allah onun hasenelerini âhiret için onun lehine biriktirir ve bir de itaatine karşılık olmak üzere dünyada ona hemen bir rızık verilir." (95)

Allah, insanlara emeklerinin karşılığını dünyada da âhirette de verir. Hiç bir kulunu suçsuz yere cezalandırmaz. Dünya ve âhirette insanın marûz kaldığı ceza kendi yaptıklarının karşılığıdır. İman edip ameli salih işleyen, muhsin ve muttakî olanı ödüllendirir. Müşrik, kâfir, münafık, âsi, müfsid ve zalimleri cezalandırır. Bu davranış, Allah'ın adaletidir.

İyi iş yapan da kötü iş yapan da kendi leh ve aleyhine yapmış olur. Nitekim yüce Allah Fussilet sûresinin 46. âyetinde bu hususu şöyle bildiriyor."

(من عمل صالحا فلنفعه ومن اساء فعليه وما ربك بظالم للعبيد)

89) ez-Zamahşerî, Age, II,447. el-Beydâvî, Age, I,640. el-Hâzin, Age, I,640.

90) et-Tabarî, Age, III,4/196-197.

91) T.Celaleyn, S.70. es-Sâbûnî, Safve, I,276.

92) Reşid Rıdâ, Age, V,106.

93) Reşid Rıdâ, Age, V,105-106.

94) Müslim, Münafıkın, 56, Ahmet b. Hanbel, III,123,283.

عن انس ابن مالك قال: قال رسول الله ﷺ ان الله لا يظلم مؤمنا حسنة يعطي بها في الدنيا و يجزي بها في الآخرة و اما الكافر فيقطع بحسنات ما عمل بها الله في الدنيا حتى اذا افضى الى الآخرة لم يكن له حسنة يجزي بها

95) Müslim, Münafîn, 56,

عن انس ابن مالك انه حدث عن رسول الله ﷺ ان الكافر اذا عمل حسنة اطعم بها طعمة من الدنيا و اما المؤمن فان الله يدخر له حسناته في الآخرة و يعقبه رزقا في الدنيا على طاعته

"Kim salih bir amel (iyi bir iş) yaparsa faydası kendisinedir ve kim kötü bir iş yaparsa zararı kendisinedir. Rabbin kullara zulmedici değildir."

Kötü bir amel işleyen, kötülük yapan kimseyi Allah cezalandırır. Bu cezalandırma Allah tarafından kula yapılan bir zulüm değildir. Kul bunu hak etmiştir. Bu ceza dünyada da âhirette de verilebilir.

Hac sûresinin 8 ve 9. âyetlerinde "insanlardan kimisi bilmeden, bir yol göstereni ve aydınlatıcı bir kitabı olmadan Allah hakkında tartışır. Allah yolundan (İslamdan) saptırmak için yanını döndürerek (kibirlenerek) (96) âyetlerden yüz çevirip Muhammed (A.S) ile Kur'an'ı yalanlayarak (97) tartışmasını sürdürür". İfadesinden sonra (لَه فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَنَزِيقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَذَابُ الرَّيْقِ) "Böyle olan kimse için dünyada bir kepezelik ve azap (98) vardır. Kıyamet günü de o kimseye cehennem ateşinin azabını taddıracağız" buyrularak insanları Allah'ın dininden meneden, Allah hakkında tartışma yapan Ebû Cehil (99) ve Nadr ibn Haris (100) gibi İslam düşmanı müşriklerin dünya ve âhirette cezalandırılmalarının sebebi şöyle açıklanıyor:

(ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتَ يَدَاكَ وَأَنَا لِّلْهٰلِكِ بِظُلَامٍ لَّعِيْبٌ)

"İşte bu senin ellerinin yapıp öne sürdüğün işler yüzündendir. Allah kullarına zulmedici değildir." (âyet:10)

Yahudiler, "Allah fakir, biz zenginiz" demişlerdi. Peygamberleri haksız yere öldürmüşlerdi. İşte bu sebepten dolayı yahudiler hakkında yüce Allah; (وَ نَقُولُ نُوَقِّئُكَ عَذَابَ الْحَرِيْقِ) "onlara cehennem ateşinin azabını tadın diyeceğiz" (101) buyurup bu cezalandırmanın sebebini şöyle bildirmiştir:

(ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمُوهُ وَأَنَا لِّلْهٰلِكِ بِظُلَامٍ لَّعِيْبٌ)

"Bu (yangın azabı) sizin ellerinizin yapıp öne sürdüğünüzün karşılığıdır. Allah kullara asla zulmedici değildir." (102)

Melekler kâfirlerin, canlarını alırken yüzlerine ve arkalarına vururlar ve onlara (وَ نَقُولُ نُوَقِّئُكَ عَذَابَ الْحَرِيْقِ) "ateş azabını tadın derler". (103) Bunun sebebi de, "işte bu ellerinizin yapıp öne sürdüğü işler yüzündendir. Allah kullarına zulmedici değildir" buyrularak izah edilmiştir. (104)

Kaf sûresinde, inatçı nankör (كَفَّارٌ عَنِيدٌ), hayra engel olan (مَنَاعٌ لِّلْخَيْرِ), saldırgan (مُعْتَدٍ), şüpheli (مُرِيْبٌ) ve Allah ile başka tanrılar edinen (الَّذِي جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلٰهًا آخَرَ) kimselerin şiddetli azaba atılacağı bildirildikten sonra (âyet 23-26) Allah "Ben kullara zulmedici değilim" buyurmuştur. (âyet 29).

96) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, III,146, el-Beydâvî, Envâr, IV,291.

97) el-Furûzâbâdî, Tenvîru'l-Mikbâs, IV,291.

98) el-Hâzin, Lübâbü't-Te'vîl, IV,291.

99) en-Nesefî, Medârik, VI,290.

100) el-Hâzin, Lübâb, IV,291.

101) Âl-i Imrân ,3/182.

102) Âl-i Imrân ,3/182.

103) el-Enfâl, 8/50. Bkz. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, II,229.

104) el-Enfâl ,8/51.

Âyetlerden anlaşıldığı gibi insanın dünya ve âhirette azaba dâ'ir olmasının sebebi kendi kötü inanç, fiil ve davranışlarıdır. Bu azap zulüm değildir. İşlenen suçun karşılığıdır. Bu ise ilâhî adâlettir. (105)

Allah'ın zulmetmemesi, kimseyi kötülüğü olmadan, günah işlemeyen ve suçsuz yere cezalandırmaması şeklinde izah edildiği gibi (106) Allah kulu hakkında istediği şekilde tasarrufta bulunur. Bu sebeple onun hükmü adâlettir, o zalim değildir. (107) şeklinde de yorumlanmıştır.

en-Nesefî, "zallâm" lafzının mubalağalı olarak zikredilmesi çoğul olan ('abîd) "kullar" kelimesine iktiran etmesi sebebiyledir. (108) es-Sâbûnî ise, "zallâm" kelimesi mubalağa için değildir. Attar ve Neccar (kokucu ve marangoz) kelimeleri gibi nisbet sığasıdır demiştir. (109)

Allah; zulmetmek şöyle dursun zulmetmeyi istemez bile; "Kıyamet günü bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır, Yüzleri kararanlara gelince; onlara "iman ettikten sonra inkâr etmişsiniz? Öyle ise inkâr etmenize karşılık azabı tadın" (denilir) Yüzleri ağaranlara gelince, onlar, Allah'ın rahmeti içinde olacaklar ve orada ebedî kalacaklardır. İşte bunlar Allah'ın âyetleridir. (Ey peygamber!) bunları sana gerçek olarak okuyoruz" denildikten sonra (وما الله يريد ظلمًا للعالمين) "Allah âlemlere zulmetmek istemez." (110). (40/31) de ise (وما الله يريد ظلمًا للعباد) "Allah kullara zulmetmek istemez" buyrulmuştur.

Allah, bizzat kendisi kimseye zulmetmeyi istemediği gibi insanların başkalarına ve kendi nefislerine de zulmetmelerini istemez (111). O'nun zulme ihtiyacı yoktur. (112) Allah niçin zulmetsin ki yerde gökte ne varsa hepsi O'nundur. (113) O'ndan zulmün sudur etmesi muhaldir. Çünkü kimsenin O'na hakkı geçmez ki onu noksan vererek zulmetsin ve hiç bir şey O'ndan menedilmez ki o yasağı işleyerek zulmetsin! Çünkü o mutlak mâliktir (114).

Zulmeden kimse zulmün çirkinliğini bilmediği için veya bir zararı defetmek ve bir menfeati elde etmek için zulmeder. Allah ise bunlardan müstağnîdir. (115) O, her şeyi bilir. O'na kimse zarar veremez, O'nun kimseye ihtiyacı yoktur.

105) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, II,229. (تعذيب الكفار من العدل)

"Kâfirleri cezalandırmak Allah'ın adaletindendir."

106) es-Sâbûnî, Safvetü't Tefasir,, III,127.

107) el-Hâzin, Age, IV, 291.

(والله تعالى على أي وجه أراد يتصرف في عبده فحكمه عدل وهو غير ظالم)

108) Medâriku't-Tenzîl, IV,291.

(ذكر الظالم بلفظ المبالغة لاقتراحه بلفظ الجمع وهو العبيد)

109) Safvetü't-Tefâsîr, III,127,

110) Âl-i Imrân , 3/106-108.

111) er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, VIII,189.

112) el-Hâzin, Lübbü't-Te'vîl, I,564 (لا حاجة به الى الظلم)

113) Âl-i Imrân , 3/109.

114) el-Beydâvî, Envâr, I,564.

(ان يستحيل الظلم منه لانه لا يحق عليه شيء فيظلم بنقمة ولا يمنع عن شيء فيظلم)

115) et-Tabrassî, Mecma', II,485. III,48.

Allah zulmü kendisine de kullarına da haram kılmıştır. Sahîhi Müslim'de Ebu Zer (Ö.32/653) (R.A) dan rivayet edilen kutsî bir hadiste bu husus şöyle bildiriliyor:

"Yüce Allah şöyle buyurdu: "Ey kullarım! Haberiniz olsun ki ben zulmü kendi nefsimde haram ettim. Onu size de aranızda haram kıldım. Binaenaleyh birbirinize zulmetmeyiniz. Ey Kullarım! Benim hidayet verdiklerim hariç hepiniz doğru yoldan sapıcılarırsınız. Binaenaleyh benden hidayet isteyin ki sizlere hidayet edeyim. Ey kullarım! Hepiniz açsınız. Ancak benim doyurduklarım hariç onun için benden yiyecek isteyiniz ki size yiyecek vereyim. Ey kullarım! Hepiniz çıplaksınız. Ancak benim giydirdiklerim hariç. Bu sebeple benden giyecek isteyiniz ki sizi giydireyim. Ey kullarım! Sizler gece gündüz hatalar yapıyorsunuz. Ben ise bütün günahları bağışlarım o halde benden bağışlanma isteyin ki sizi bağışlıyayım. Ey kullarım! Sizler asla bana zarar verecek dereceye ulaşamayacaksınız ki bana zarar verebilesiniz! Yine sizler bana fayda verecek duruma gelemeyeceksiniz ki bana fayda sağlayabilesiniz! Ey kullarım! Sizin evveliniz ve âhiriniz, insiniz ve cinniniz, içinizden en temiz kalpli, en muttakî insan gidişinde olsa bile o benim mülkümde bir şey artıramaz. Ey Kullarım! Sizin evveliniz ve âhiriniz, insiniz ve cinniniz içinizden en fena kalpli fâcir bir insanın gidişinde olsa bile o benim mülkümde bir şey eksiltemez. Ey kullarım! Sizin evveliniz ve âhiriniz, insiniz ve cininiz bir yere toplanıp benden isteseler de ben sizlerden her insana istediğini versem o benim mülkümde bir şey eksiltemez. Bunun hepsi benim katımda olanlardan ancak dikiş iğnesinin denize bir kere daldırıldığında denizden eksiltmesi gibidir. Ey kullarım! Sizin amellerinizi sizin için sayar, koruyup saklar sonra onları size tastamam veririm. Onun için her kim hayır bulursa hemen Allah'a hamdetsin bundan başkasını bulan da ancak kendini kınasın (levm)"(116)

d) Allah'ın Âhirette Zulmetmemesi ile İlgili İfadelerin Anlamı

Kur'an'a göre, insan dünya hayatında imtihan hâlinindedir.(117) Dünyada insan, iman,küfür, ihlas, nifak, tevhd-şirk, itaat-isyân, hayır-şer, iyi-kötü, doğru-yanlış... bütün yaptıklarından sorumludur ve bunlar Allah tarafından tesbit edilmektedir.(118) Ölüm, insan hayatının ebediyyen sona ermesi demek değildir. Kıyamet kopunca insanlar dirilecek, mahşerde toplanacak ve hesaba çekileceklerdir. İlâhî terâzi kurulacak, ameller tartılacak (119) iman sahibi olup ilâhî terazide sevabı çok gelenler cennete günahı çok gelenler cehenneme gideceklerdir. (120) Kâfirler ise ebediyyen içinde kalmak üzere cehennem ateşine atılacaklardır. Çünkü kâfirlerin imanları olmadığı için iyi amelleri de boşa gitmiştir.(121)

116) Müslim, Sahih, Birr, 55. Bkz. Ahmed b.Hanbel, Müsned, V,160.

117) el-Mülk ,67/2.

118) el-Câsiye ,45/29.

119) el-A'râf, 7/8-9, el-Enbiyâ, 21/47. el-Mü'minûn, 23/102-103. el-Kâria, 101/6-8.

120) el-Mâide, 5/5. el-En'âm, 6/88. el-A'râf, 7/147. et-Tevbe, 9/17,69. el-Kehf, 18/105.

121) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I,400.

Herkes iman ve ameline, küfür ve isyanına göre ceza veya mükâfat görecektir. Bu ceza ve mükâfat insanın dünyada yaptıklarının karşılığıdır. Allah lütfu ve merhameti ile kendiliğinden de ödül verebilir. Ancak her türlü ceza, insanın kendi yaptığıının karşılığıdır.

Âhirette insana yapılacak ceza anlatıldıktan sonra "Allah kimseye zulmetmez", "insanlara hiç zulmedilmeyecektir" şeklinde bildirilmesi yukarıda zikrettiğim gerçeği vurgulamak içindir. Yani kimse suçsuz yere cezalandırılmaz, mücrimin cezası artırılmadığı gibi muhsinin sevabıda eksiltilmez. (122) İşte Allah'ın âhirette kimseye zulmetmemesinin anlamı budur. Kehf sûresinin 49. âyetinde bu husus şöyle anlatılıyor:

"(İnsanların amellerinin yazılı olduğu) kitap, (kıyamette) ortaya konulmuştur. Mücrimlerin onun içindekilerden korkarak: "Vah bize, bu kitap da ne oluyor, ne küçük ne büyük hiç bir şey bırakmıyor, her yaptığımız şeyi sayıp döküyor!" dediklerini görürsün. (Dünyada bütün) yaptıklarını orada hazır bulmuşlardır. Rabbin kimseye zulmetmez" (و لا يظلم ربك احدا)

Bu kitap o gün hakkı söyler:

"Biz hiç kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmeyiz, katımızda hakkı söyleyen (insanların dünyada yaptıklarını, fazlalaştırmadan ve eksiltmeden dosdoğru açıklayan) (123) bir kitap vardır, onlara asla zulmedilmez (و هم لا يظلمون)" (124)

Bu kitap kimisinin sağ eline (125), kimisinin sol eline (126), kimisinin arka tarafından (127) verilir. O gün her ümmet bu kitabına çağrılır. (128) Oku kitabını denir. (129) "Kimlerin kitabı sağından verilirse işte onlar kitaplarını okurlar ve en ufak bir şekilde bile zulmedilmezler. (و لا يظلمون فتىلا)" (130) Bu kitap ortaya konur. peygamberler ve şahitler getirilir ve aralarında hak ile hükmedilir. "Onlara asla zulmedilmez" (و هم لا يظلمون) Herkese ne yaptıysa tamamen karşılığı verilir (131) O gün kendisine Zulmeden her kişi yeryüzünde ne varsa hepsi, kendisinin olsaydı (azaptan kurtulmak için) onu fidye verirdi. Azabı gördükleri zaman içlerinde pişmanlık duyarlar. "Aralarında adaletle hükmedilir. Asla zulmedilmezler" (و قضي بينهم بالقسط وهم لا يظلمون) (132) Allah kıyamet günü adalet terazileri kurar. "Hiç kimseye hiçbir şekilde zulmedilmez" (فلا تظلم نفس شيئا) (133) "Her nefse kazandığı tastamam verilir ve onlara hiç zulmedilmez" (توفى كل نفس ما كسبت وهم لا يظلمون) (134) Bu ifade, (2/272; 3/25, 161; 8/160; 16/111; 40/17; 45/22; 46/19)

122) en-Nesefî, Medârik, I, 564.

123) et-Taberî, Cami'u'l-Beyân, X, 18/35.

124) el-Mü'minûn , 23/62.

125) el-Hâkka , 69/19: el-İnşikâk , 84/7.

126) el-Hâkka . 69/25.

127) el-İnşikâk , 84/10.

128) el-Câsiye , 45/28.

129) el-İsrâ , 17/14.

130) el-İsrâ , 17/71.

131) ez-Zümer , 39/69-40.

132) Yunus , 10/54.

133) el-Enbiyâ , 21/47.

134) el-Bakara , 2/281.

âyetlerinde aynen tekrarlanmıştır.

İnsan dünyada ne yaptı ise "bir hardal tanesi ağırlığınca bile olsa Allah onu getirir". (135) İman edip amel-i salih işleyenlere mükâfatlarını verir, iyiliklerinden, salih amellerinden, hayır ve hasenâtından hiçbir şey eksiltmez. Hatta iyiliklerine en az an misli ile karşılık verir, kötülöklere ise sadece misli ile mukabele eder.. Bu hususta Allah şöyle buyuruyor:

"Kim (iman ve salih amel gibi) bir iyilikle (hasene) gelirse ona o getirdiğinin on katı vardır. Kim (şirk, küfür, isyan gibi) bir kötölökle (seyyie) gelirse, sadece misli ile cezalandırılır, onlara zulmedilmez. (136)

Mallarını Allah yolunda harcayanlara yediyüz katı (137), sabredenlere ise hesapsız derecede mükafat verileceğı bildirilmiştir.(138) Bu sebeple yukarıdaki âyette iyiliğö on katı ile mukabele edilmesi, sayı bildirmek değıil çokluk ifade etmek içindir denilmiştir. (139) Nitekim "Allah yolunda yapılan infakın 700 katı ile karşılık verileceğinin" bildirildiğı âyetin sonunda "Allah dilediğine kat kat verir " buyrulmuştur. (140)

Kıyamet gününde zulüm yoktur. (لا ظلم اليوم) (141). Kötölölk yapan kimse cezasını çeker . (142). "Erkek veya kadından her kim mü'min olarak iyi işler yaparsa (sâlihât) cennete girer ve onlara zerre kadar zulmedilmez" (143) Bu salih amel sahibi mü'min ne zulümden, ne de hakkının çiğnenmesinden korkmaz. (144)

Yâsin sûresi 54. âyette"

(فالیوم لا تظلم نفس شیئاً و لا تجزون الا ما كنتم تعملون)

"O gün hiç kimseye hiç bir şekilde zulmedilmez ve siz ancak yaptığının cezasını çekersiniz" buyrulmuştur.

"Kur'an'da 18 sûrede, 23 âyette âhirette insanlara zulmedilmeyeceğı bildirilmiştir. Hiç bir şey (شیئاً) (145) en küçük bir şey (نقیل) (146) en hafif bir şey (نقییر) (147) kelimeleri ile "zulmedilmeyecek" ifadesi te'yid edilmiştir.

İnsanlara âhirette zerre kadar zulmedilmeyeceğı bildirilen bu âyetlerde geçen zulüm kavramı ile üç mânâ kastedilmiştir:

a)Hiç bir insan,suçsuz yere cezalandırılmaz. Başkasının cezası çektilrilmez.

-
- 135) el-Enbiyâ , 21/47.
136) el-En'âm , 6/160.
137) el-Bakara , 2/261.
138) ez-Zümer , 39/10.
139) el-Beydâvî, Envâr, 11, 516.
140) el-Bakara , 2/261.
141) el-Mü'min , 40/47.
142) en-Nisa , 4/123.
143) en-Nisa , 4/124.
144) Taha , 20/112.
145) 19/60; 21/47; 36/54.
146) 4/49, 77; 17/71.
147) en-Nisa , 4/123.

b)İyi amel işleyenlerin iyiliklerinden, sevaplarından eksiltilmez. Hakkı, ödülü tam verilir.

c)Kötü amel yapanların kötülükleri ve cezaları artırılmaz.

Âsinin cezası ziyadeleştirilmediği gibi itâatkârın sevabı da noksanlaştırılmaz. Her insan yaptığı için karşılığını görür. Ne hasene sahibine (muhsin) kötülükle ne de kötülük sahibine (müsi) iyilikle muamele edilmez. Kimsenin iyiliği de kötülüğü de hayrı da şerri de zayi edilmez. İtaat ve iyiliklere fazlası verilir ama isyan ve kötülüklere verilen ceza hakedilenden zerre kadar bile fazla olmaz. Mü'mine iman ve itaatının karşılığı ziyadesi ile ödenir. Kafir ve âsiye ise küfür ve isyanı kadar ceza verilir. Kimse ne yapmadığı bir işle ne de başkasının günahı ile cezalandırılmaz.

Zulüm kavramı bu âyetlerde, sevabı, hakkı noksan yapmak (البخس) (النقص), cezayı artırmak (الزيادة), hakkını vermemek (المنع) Suçsuz yere cezalandırmak (العقوبة بغير جريمة) anlamındadır. Bu mânâda zulüm kavramı adalet (العدل والقسط) ve hak (الحق) kavramlarının zıddı olarak kullanılmıştır.

Bütün müfessirler yukarıda zikredilen âyetlerde geçen zulüm kavramının bu anlamında ittifak etmişlerdir.(148)

4-Kur'an'da Fert ve Toplumların İnanç,Söz,Fiil ve Davranışı İle İlgili Zulüm Kavramı

Allah ne dünya ne de âhirette kullara ve âlemlere zerre kadar bile zulmetmediğini Kur'an'da ısrarla belirtmiştir.Buna mukâbil Kur'an'da insanın çok zâlim olduğu bildirilmiş,fert ve toplumların çeşitli zulümleri anlatılmıştır.

Kur'an'da 289 defa tekrarlanan zulüm ve türevlerinin biri bahçenin zulmetmemesi (149), 43'ü Allah'ın zulmetmemesi ile ilgili geriye kalan 245'i insanların inanç, fiil ve davranışları ile ilgilidir.

Kur'an'da zulüm kavramı ile hangi konular anlatılmaktadır? Bunu genel olarak iki kısımda değerlendirebiliriz.

- 148) Bkz.et-Tabarî, Câmi'u'l-Beyân, III,3/115,220, III,4/161. V.8/107, 109, VI,10/33, VII,11/121,123, VIII,14/185, IX,16/217. X,17/33, X,18/35. XIII,25/150. XIII,26/20, et-Tabrassî, Mecme'u'l-Beyân, II,386,395,425,530, IV,390. VII,31,51,112. V,114 ez-Zamahşerî, el-Keşşâf; I,435, II,83,352,682, III,89,193. İbnu'l-Cevzî, V,324. Fahrüddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, VII,84,235. XIV,9. XV,187. XXII,120. Kâdî Beydâvî, Envâr, I.428,435-439, II,517, III,64,262, IV,221. el-Kurtubî el-Câmi', III,339, VIII,151. VIII,349, XI,249. XVI,199. en-Nesefî, Medârik, I,428,435,439,477. II,517, III,64,259,262. IV,221. el-Hâzin, Lübâb, I,428,439,616. II,517. III,262. IX,221. Ebu's-Suûd, İrşâd, I,265. II,21, VI,44,el-Firûzâbâdî, Tenvîr, I,428,477,616. II,517. Celâleyn, 39,40,45,151,175,266,272, 288,423. Tefsîru'l-Merâğî, XVI,153-154. es-Sâbûnî; Safve, I,173,193,241,307,431,511,586,588, II,248, III,186
- 149) el-Kehf ,18/33.

-İnsanların ve kavimlerin inanç, söz fiil ve davranışları ile ilgi olanlar;

İnsanların zulüm olan inanç ve amelleri bu zulümleri sebebiyle maruz kaldığı cezaları, insanların kendi nefislerine, diğer insanlara ve âyetlere zulmü, kimlerin zalim olduğu, âhirette zulmedenlere verilecek cezalar, zalimlerin, şefaatçilerinin, yardımcılarının ve dostlarının olmayacağı, zalimlerin zulümlerini itirafı, cezadan kurtulmak için yalvarmaları, özür beyân etmeleri, özürlerinin ve fidye verme isteklerinin kabul edilmeyeceği anlatılmaktadır.

-Allah'ın zâlim olanlara karşı tutum ve davranışı ile ilgili olanlar;

Allah'ın zalimleri sevmediği, onlara hidayet etmeyeceği, zalimleri bildiği, onları cezalandıracağı, insanların zulümlerini bağışlayabileceği, inkâr ve isyan edenlerin kendilerine zulmettiği, Allah'a zulmetmelerinin (zarar vermelerinin) mümkün olmadığı ve zulmü yasakladığı hususları anlatılmaktadır.

A) Mukayyed Zulüm

"Mukayyed Zulüm" ile zulmün kime ve neye yapıldığının belirtilmiş olmasını kastediyoruz. Mukayyed zulüm; Kur'an'da 33 yerde "Nefse Zulüm", "İnsanlara Zulüm", "Âyetlere Zulüm" ve "Deveye Zulüm" şeklinde geçmiştir.

a) Nefse Zulüm İfadesi

Kur'an-ı Kerim'de "nefse zulüm" ifadesi, 29 defa tekrarlanmıştır. (150) Bunlardan ikisi, Hz. Adem ile eşi Havva ve Hz. Musa (A.S.); 14'ü kavimler, 12 is'i de insan ile ilgilidir.

Daha önce de zikrettiğimiz gibi R.Rıdâ, (ظلم النفس يطبق على كل ذنب) "nefse zulüm, ifadesi bütün günahlar için kullanılır." (151) İbn Teymiyye (ظلم النفس بأنه إذا أطلقنا ولجميع الذنوب) "nefse zulüm, mutlak olarak zikredildiği zaman bütün günahları ihtiva eder" (152) Yani büyük küçük bütün günahlar bu ifadenin şumülüne dahildir, (153) demiştir.

İnsanların nefislerine zulmetmeleri; şirk, küfür, nifak, fısk, isyan ve günah işleyerek ilâhî hükümlere ve sınırlara tecâvüz ederek, emdedilenleri terkederek, yasaklanan fiilleri işleyerek kendilerini ilâhî azaba mârûz bırakmaları, cezayı haketmeleri; iman, ihlas, ibadet ve itaatle elde edecekleri nimet ve ödülleri kaybetmeleri, böylece kendi kendilerine zarar vermeleri, kendi haklarını ve sevaplarını eksiltmeleri, dünyevî ve uhrevî menfaatlerini kaybetmeleri demektir. "Nefsine zulmetti" (انفسهم يظلمون) "nefislerine zulmediyorlar" (ظلم نفسه) "nefsine zulmetmiştir" (ظلم لنفسه) "nefsinize zulmettiniz" (ظلمتم انفسكم) gibi insan ve toplumların nefislerine zulmü ile;

150) 2/54,57,231. 3/117,117,135.4/64,97,110 7/23,160,177. 9/36,70. 10/44, 11/101.14/45. 16/28,33,118. 18/35. 27/44 28/16. 29/40. 30/9. 34/19. 35/32.37/113,65/1.

151) el-Manâr, IV,135,151

152) Mecmûu Fetâvâ, VII,62.

153) İbn Teymiyye, Age. VII,79.

kendilerine zarar vermek (الضرر), maddî-manevî haklarını kaybetmek (التوفيت), sevap ve ücretlerini eksiltmek (نقص) kendilerini azaba ve cezaya maruz bırakmak anlamı kastedilmiştir.

İnsanlar bunları iki şekilde yaparlar: 1-inkâr etmekle 2-ilâhi emir ve yasaklara muhalefet etmekle. Yani kâfir, müşrik ve münafık inkâr etmek, şirk koşturmak, iki yüzlülük yapmakla dünyada musîbet ve felaketleri, âhirette içlerinde ebedî kalacakları cehennem ateşini ve ilâhî cezaları hak etmiştir. İnkâr eden, kendini ateşe atmış, kendini ateşe atan kendini zarara sokmuş, kendini cezalandırmış demektir. Ayrıca iman ve itaat ile elde edeceği cennet nimetlerini kaybetmiş böylece yine kendisine zarar vermiş, hakkını zayi etmiş yani nefesine zulmetmiş olur.

Mü'minin ilâhi emir ve yasaklara uyması gerekir. Emir ve yasakları terkettiği zaman isyana dalmış, günaha girmiş olur. Tevbe etmez, Allah'ın affına mazhar olmazsa isyanının ve günahının cezasını dünyada veya âhirette çeker. Mü'min, kendini cezaya maruz bırakacak bir fiil ve davranışta bulunmakla kendine zarar vermiş, maddî-manevî hakkını ve ilâhi mükafatını azaltmış, yani nefesine zulmetmiş olur...

Nefse zulmün bu anlamında bütün müfessirler ittifak etmişlerdir. (154).

İnsan nefesine sadece Allah'a karşı görevlerini ihmal ile zulmetmez, diğer insanların hak ve hukukuna tecavüz ederek de nefesine zulmetmiş olur. (155) Çünkü insanlara zulmeden, onların hakkını üzerine almıştır. Bu hakkı dünyada ödemezse âhirette öder. Böylece yine kendisine zarar vermiş olur. Her çeşit zulüm, nefse zulümdür.

Bu genel izahtan sonra Kur'an'da geçen zulümle ilgili ifadeleri tahlil etmek istiyoruz.

154) Bkz. İbn Kuteybe, Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'ân, S.50. et-Tûsî, Tıbyân, I,260. et-Taberî, Câmi', I,1/285,298. III,4/58,60. IV,5/273. VI,9/89.130. VI,10/178. VII,11/120. VII,12/112-113. VIII,14/223. et-Tabrassî, Mecma', I,113,332. II,491. III,68,99. IV,407,501. VI,358,391, VIII,387,454.X,204. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I,142,277,405. II,349,427.III,370. İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, I,84,VI,490. er-Râzî, Mefâtîh, III,79-80,87. IV,178, VI,118, XI,37. XVI,130. XVIII,56. XXVI,159. XXX,33. el-Beydâvî, Envâr, I,129,572, II,147, III,156. V,248. el-Kurtubî, el-Câmi', I,401,III,156. IV,178. VIII,374. IX,95. XIV,9 XVIII,156 en-Nesefî, Medârik, I,129. II,147,652, III,156. V,248. el-Hâzin, Lübbâb, I,351,572; II,147,V248. el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, I,129,351; II,147,671; III,156. Ebu's-Suûd, İrşâd, I,104; VII,151. Celaleyn, 32,37,55, eş-Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, I,60,85,88. el-Kasîmi, I,21,134. Tefsîr'u'l-Merâğî, I,119-122. Reşid Rîdâ, el-Menâr, V,399.Mehmet Vehbi, H.Beyân, I,133, H.Yazır, H. Dîni, I,360-361. es-Sâbûnî, Safve; I,148,300,477,548,586, II,126,410. III,41,399. Kâdî Abdülcebbâr, el-Muğnî, III,177.

155) el-Beydâvî, Envâr, III,262.

aa) Fertlerin Nefislerine Zulümleri

Yukarıda izah ettiğimiz gibi fertler; nefislerine inkâr ve isyan ederek zulmederler. İnsanın nefesine zulmetmesi, dünya ve âhirette kendisine zarar verecek inanç, söz, fiil ve davranışlarda bulunması demektir. Fertlerle ilgili olarak âyetlerde geçen "nefse zulüm" ifadesi ile şirk, küfür, nifak ve mü'minlerin işlediği her türlü günahlar anlatılmıştır. Yüce Allah, "Allah insanlara hiç zulmetmez, fakat insanlar kendi kendilerine zulmederler." (156) buyurmuştur. İnsanların kendi kendilerine zulmü küfür, tekzîb, şirk, nifak ve isyan etmeleri ile olur. (157)

1-Şirk

Şirk, zâtında, sıfatlarında, ulûhiyyetinde, rubûbiyyetinde ve ubûdiyyetinde Allah'a ortak koşmak, O'na başkasını denk tutmak, Allah'tan başkasına kulluk etmektir. (158)

Kur'an'da şirkin zulüm olduğu açıkça beyân edilmiştir. (159) Allah'a ortak koşmak nefse zulümdür. Sebe' Melîkesi Belkıs'ın, "Rabbim, nefsimi zulmettim" (160) diye itiraf ettiği zulüm ile murat şirktir.

Sebe' (161) Melîkesi Belkıs'ın büyük bir sarayı ve köşkü vardı. (162) Süleyman (A.S) onu bir mektup ile "büyüklenmeyi, hevâ ve hevesine uymayı ve kötü ahlakı terketmeye, islam ve inkiyada" davet etti. Kendisine teslim olmasını istedi (163). Belkıs, bunun üzerine Süleyman peygambere hediyeler gönderdi. Süleyman (A.S) hediyeleri kabul etmedi. Elçileri geri gönderdi. Süleyman (A.S) Belkıs'ın büyük tahtını Belkıs, yanına gelmeden önce getirtti ve onu değiştirtti. Melike geldi, tahtını tanıyamadı (164) ve "Ona köşke gir denildi Belkıs köşkü (n zeminini) görünce su sandı ve bacaklarını sıvadı. Süleyman "köşk sırcadan yapılmış cilalı şeffaf'tır, dedi." (Belkıs da) :

(قالت رب اني ظلمت نفسي واسلمت مع سليمان لله رب العالمين)
"Rabbim, ben nefsine zulmetmiştim. (Artık) Süleyman'la beraber, Alemlerin Rabbi Allah'a teslim oldum, dedi" (165).

Belkıs'ın "nefsime zulmettim" demesine sebep olan fiili ne idi? Bunu Kur'an'dan öğreniyoruz. Belkıs ve kavmi Allah'ı bırakıp güneşe secde ediyorlardı. Şeytan onlara amellerini süslemiş, onları Allah yolundan çevirmişti. Bu yüzden hidayete ulaşamamışlardı. (166) Belkıs'ın Allah'tan başka taptığı şeyler, müslüman olmasına

156) Yunus , 10/44.

157) Mesela bkz. 2/54; 7/23, 16, 177 ; 14/45; 16/33, 118 ; 18/35 ; 28/16.

158) İbn Manzûr, A.g.e. X, 445 ; Abdülfettâh, A.g.e.I, 347.

159) Lokman , 31/13.

160) en-Neml , 27/44.

161) Sebe' Kahtan neslinden ve San'a'ya üç konak mesafede (me'rib) Şehrini bina eden şahsın ismidir. Binaenaleyh, o beldeye Sebe' ve ahalisin de kavm-i Sebe' denilmiştir. M.Vebbi, Hülâsa, X, 3996.

162) en-Neml , 27/23.

163) en-Neml , 27/31.

164) en-Neml , 27/35-43.

165) en-Neml , 27/44.

166) en-Neml , 27/24.

engel olmuştu. Çünkü o kâfir bir kavimdendi. (167) Bu kavim, Allah'ın verdiği nimetlere nankörlük etmişti. Bu nankörlükleri sebebiyle Allah onlara Arîm selini göndermişti. (168)

Görüldüğü üzere Belkıs, güneşe taparak Allah'a şirk koştugu için nefesine zulmetmiştir. (169) Burada zulüm, şirk ve küfür anlamındadır.

Belkıs'ın, Süleyman (A.S)'ın kendisini boğacağını sandığı, bu kötü zanından dolayı nefsim zulmettim, dediği görüşü de serdedilmiştir. (170) Bu durumda nefse zulüm, Su-i zan anlamında olur.

2-Küfür

Sözlükte örtmek ve gizlemek (171) anlamında olan küfür ,din litaratüründe, "Allah'ın varlığını,birliğini, sıfatlarını, peygamberlerini, kitaplarını, meleklerini,âhiret gününü,Muhammed AS'ın Allah'tan alıp haber verdiği ve iman edilmesi zarûrî olan her hangi bir şeyi inkâr etmek,tasdîk etmemek,kabul etmemek, yalanlamak,beğenmemek,alaya almak,Kur'an'ın helalini haram, haramını helal saymak" demektir. (172)

Küfür, Kur'an'da zulüm olarak ifade edilmiştir.

Nahl sûresinin, 27. âyetinde, "...Bugün (kıyamet günü) rezillik ve kötülük kâfirleredir." denildikten sonra 28.âyetle söyle buyrulmuştur: " Nefislerine zulmederlerken meleklerin canlarını aldığı kimseler (ölümü görünce); Biz hiç kötülük yapmıyorduk" diyerek teslim olurlar..." 29. âyetle bu nefislerine zulmedenlere "içinde ebedî kalmak üzere cehenneme girin, kibirlenenlerin yeri ne kötüdür." denileceği bildirilmiştir. Bu zâlimlere mukabil, 30 ve 32. âyetlerde muttakîler, muhsinler ve iyiler (tayyibîn) zikredilmiştir. Bunlar da cennetlere gireceklerdir.

"Nefsine zulmedenler" (ظالمى انفسهم) ifadesi, "kâfirler ve mütekebbirler" kelimelerinin muâdilî, "Muttâkîler, muhsinler ve iyiler"(طيبين) kelimelerinin muhâlifî olarak kullanılmıştır. Bu itibarla buradaki"nefsine zulüm" küfür anlamındadır.(173)

Sâffât sûresinin, 113. âyetinde İbrahim (A.S) ile oğlu İshak (A.S) ın zürriyetinden " muhsin de açıkça nefsin zulmeden"de olacağı bildirilmiştir. (ومن ذريتها محسن وظالم لنفسه مبين) Burada,

167) en-Neml ,27/43.

168) es-Sebe' .34/15-17.

169) et-Tabarî, Câmi', XI,19/170. el-Kurtubî, el-Câmi', XIII,213. el-Âlûsî, Age, XIX,209. es-Sâbûnî, Safve, 11,410.

170) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, III,370. el-Kurtubî, Age. aynı yer.

171) el-Isfehânî, A.g.e.s.433 ; İbn Fâris, A.g.e.V,191 ;İbn Manzûr, A.g.e. V,144,

172) el-Beydâvî, el-Hâzin, A.g.e. I,50,435. Reşid Rıdâ, A.g.e. I,140-142.

173) et-Tabarî, Age, VIII, 14/99. et-Tabrassî, Age, VI,357. el-Kurtubî, Age, X,99. es-Sâbûnî, Safve, II,123. Celâleyn, S.223.

"nefsine zulmeden" muhsinin zıddı olarak zikredilmiştir. "Muhsin ve nefesine zulmeden" ile kimler kastedilmiştir? el-Beydâvî, "muhsin, amelinde ihsan sahibi olan (yani yaptığı işi en iyi yapan ve Allah'ı görüyormuş gibi ibadet eden) veya iman ve itaat ile nefesine iyilik yapandır, "Nefsine zulmeden ise, küfür ve meâsi işleyendir". (174) et-Tabrassî, "muhsin, iman edip itaat eden; nefesine zulmeden de inkâr edip isyan edendir." (175), er-Râzî, "Muhsin kelimesinin şümülüne nebiler ve mü'minler; "nefsine zulmeden" ifadesinin kapsamına ise kâfir ve fasıklar girer". (176) en-Nesefî, de "nefsine zulmeden şer'i sınırlara tecâvüz eden kimsedir" demiştir. (177)

Muhsinle murat, mü'min, nefesine zulmedenle murat ise kâfirdir. (178) et-Taberî de bu görüşü tercih etmiştir. (179) es-Süddî, (Ö.128/745) muhsin, Allah'a itaat eden; nefesine zulmeden ise Allah'a isyan eden kimse olduğunu söylemiştir. (180)

Muhsin, hem iman sahibini hem itaatkarı ifade eder. Nefsine zulmeden de hem kâfiri, hem de isyankâr mü'mini ifade eder. Ancak bu âyette bu kavramlarla mü'min ve kafirin murat edilmiş olması görüşü daha isabetlidir. Çünkü önceki âyetlerde muhsin kavramı peygamberlerin sıfatı olarak zikredilmiştir. Peygamberler, itaatkar mü'minlerdir. Bunun tam zıddı ise isyankâr kafirlerdir.

3-Nifâk

Nifâk, küfrün bir çeşididir. İmanı ızhar edip küfrü gizlemek, yalan söylemek ve iki yüzlü davranmaktır. (181)

Nifakın zulüm olduğu Kur'an'da açıkça beyân edilmiştir.

Nisâ sûresinin 64. âyetinde geçen "nefislerine zulmedenler" ifadesi ile münafıklar kastedilmiştir. (182) Çünkü öncesindeki âyetlerde münafıklardan söz edilmektedir.

Hiz. Muhammed (A.S) ve müslümanlar, Mekke'den müşriklerin baskısından kurtulmak, dinlerini daha iyi yaşamak için Medine'ye hicret etmişlerdi. Bu hicret farzdı. Ancak bazı müslümanlar, peygamberimizle hicret etmeye muhalefet edip hicret etmemişlerdi. Müslümanlıklarını gizlemişlerdi. Müşrikler, bunları Bedir'de müslümanlara karşı savaşa götürdü. Bu savaşta ölenler oldu. Allah bunlara "nefislerine zulmedenler" demiştir. Melekler, bu nefislerine zulmedenlere, canlarını alırken "Ne işte idiniz diye sordular, onlar, "Biz yeryüzünde âciz düşürülmüştük" diye cevap

174) Envâru't-Tenzîl, V, 248.

175) Mecma'u'l-Beyân, VIII, 454.

176) Mefâtîhu'l-Ğayb, XVI, 159.

177) Medâriku't-Tenzîl, V, 248.

178) el-Kurtubî, el-Câmi', XV, 114. el-Hâzin, Lübâb, V, 248. Celâleyn, S, 378, es-Sâbûnî, Safve, III, 41.

179) et-Taberî, Câmi', XII, 23/89.

180) Câmi'u'l-Beyân, XII, 23/89.

181) Bkz. el-İsfehânî, A.g.e. s.502.

182) Bkz. et-Taberî, Age, IV, 5/157. et-Tabrassî, Age, III, 68, er-Râzî, Age, X, 162. el-Hâzin, Lübâb, II, 108. es-Sâbûnî, Safve, I, 286.

verdiler" (183). Allah bunların mazeretlerini kabul etmemiştir. Katade'den, (Ö.118/736) yapılan rivayette belirtildiği gibi bunlar, mazeretsiz özür beyân ettikleri için Allah onların özürlerini kabul etmemiştir. Dahhâk, (Ö.105/723) bunların münafıklar olduğunu söylemiştir. (184)

en-Nesefî, bu âyetteki " nefse zulüm " ifadesini küfür ile (185) el-Fîrûzâbâdî, ise şirkle tefsir etmiştir. (186) Aslında şirk ve nifak da küfürdür.

Peygamberle birlikte hicret etmeyen bu insanlar, müşriklerin fitnesine düşerek peygambere ve müslümanlara karşı savaşmak durumunda kalmışlar ve bazıları bu savaşta öldürülmüşlerdir. Allah bunların cehenneme atılacaklarını bildirmiştir. Böylece nefislerine zulmetmişlerdir.

İbn Kesîr, (Ö.774/1372) bu âyet, dînî hükümleri tatbik etmek mümkün olmadığı ve hicret etmeye de gücü yettiği halde müşriklerin arasında ikamet eden herkes hakkında geneldir. Bu kimse ittifakla haram işleyen, nefsine zulmeden kimsedir" demiştir. (187)

4- Küçük Günah

Al-i İmran sûresinin 133. âyetinde cennetin muttakîler için hazırlandığı bildirildikten sonra 134. ve 135. âyetlerde muttakîlerin vasıfları sayılmıştır. (188) Bu vasıflardan birisi de muttakîlerin "Bir kötülük yaptıkları (fâhişe) veya nefislerine zulmettikleri zaman Allah'ı hatırlayarak hemen günahlarının bağışlanmasını dilemeleri" dir.

Âyetinde, "Fuhuş" ve "nefse zulüm", günah (zenb) olarak isimlendirilmiştir.

(وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ)

"Fuhuş" ve "nefse zulüm" ile kastedilen hangi günahdır? Âyetinde bu açıkça belirtilmemiştir. Her iki kavram da bir çok günahı içine alabilir.

İbn Vekî'den (Ö.393/1003) yapılan bir rivayette, "Fahişe zulümden, zulüm de Fahişedendir" denilmiştir.(189)

"Fahişe," Allah'ın yapılmasına izin verdiği şeyin dışına çıkan çirkin fiildir. (اَلْفِعْلُ الْقَبِيحُ), Fuhşun aslı, çirkin iş yapmak (القبح), her şeyde ölçü ve sınırı aşmaktır.(190)

Müfessirler bu iki kavram ile farklı günahları zikretmişlerdir.

183) en-Nisa ,4/97.

184) Bkz. et-Tabarî, Câmi', IV,5/233-236. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I,555. Beydâvî, Envâr, II,147. Ebu's-Suâd, İrşâd, II,222.

185) en-Nesefî, Medârik, II,147. Celaleyn, S,78.

186) Tenvîru'l-Mikbâs, II,S.147.

187) İbn Kesîr, A.g.e. I, 542.

188) et-Tabarî, Câmi', III,4/94-95.

189) et-Tabarî, Age, aynı yer.

190) er-Râzi, Age, IX,10.

a) **Fahişe**; zina; " nefse zulüm " ,öpmek , kucaklamak, dokunmak, bakmak gibi zinaya varmayan fiildir. (191)

b) **Fahişe**; büyük günah (kebîra); " nefse zulüm" , küçük günahdır. (sağîra) (192)

c) **Fahişe**; zina gibi pek çirkin olan fiil; " nefse zulüm" ise her hangi bir günahdır. (193)

d) **Fahişe**; zina;" nefse zulüm" diğer günahlardır. (194)

e) **Fahişe**; başkalarını ilgilendiren günah;" nefse zulüm", başkasına taalluku olmayan günahdır. (195)

f) **Fahişe**; çirkinlikte zirveye ulaşmış günah fiil," nefse zulüm", insanın muâhaze edildiği herhangi bir günahdır. (196)

İbn Abbas (R.A) in bildirdiğine göre bu âyet-i kerime, sahabe den Ebu mukbil (Nebhân et-Temmar) hakkında nazil olmuştur. Ebu mukbil'e güzel bir kadın gelir, ona hurma satar, hemen onu kendine çekip öper. Sonra da bu yaptığına pişman olur. Peygambere (s.a.v) gider, olanları anlatır. Bunun üzerine bu âyet iner." (197)

Âyet, özel bir sebeple iner, sonra aynı fiili yapan herkese şamil olur. (198).

Bu âyetteki "nefse zulüm" ifadesi ile mü'minin işlediği günah kastedilmiştir.

5-Nefse Zarar Veren Söz,Fiil ve Davranış

Nisa sûresinin 110. âyetinde "nefse zulüm" ifadesi ile birlikte "sû" (السوء) kelimesi zikredilmiştir.

(من يعمل سوءاً او يظلم نفسه ثم يتغفر الله يجد الله غفورا رحيماً)

"Kim bir kötülük yapar, yahut nefsine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ı bağışlayıcı ve merhametli bulur."

Bu âyetteki "kötülük yapan" ile "nefsine zulmeden" kimse nasıl bir insandır? Nefse zulüm ile hangi günah kastedilmiştir? 111 ve 112. ayetlerde günah (ism) ve hata (hatîe) işleyen ve bu fiilini suçsuz bir insanın üzerine atıp iftira (bühtân) eden

191) en-Nesefî, Medârik, I,589-590. Celâleyn, S.56. el-Hâzin, Lübâb, I,589.

192) et-Tabrassî, Mecma', II,506. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I,416. İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l- Mesîr, I,462, er-Râzî, Age, IX, 10. el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî, Medârik, el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, I,589-590. Ebu's-Suâd, İrşâd, II,87.

193) Yazır H. Hak Dîni, II,1177.

194) et-Tabrassî, Age, II,506.

195) Ebu's-Suûd, İrşâd, II,87. Yazır H., H. Dîni, II,1177.

196) er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, IX,10. el-Beydâvî, Envâr, el-Hâzin, Lübâb, I,589-590.

197) el-Kurtubî, el-Câmi', IV,209.

198) el-Kurtubî, Age, aynı yer.

kimseden;105-109. âyetlerde ise hâinler ve onları savunanlardan söz edilmektedir. 105. âyette, Allah, peygamber (A.S)a "hâinlerin savunucusu olma" (وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا) 107. âyette, "kendine hâinlik edenleri savunma" (وَلَا تَجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنْفُسَهُمْ) uyarısında bulunmuştur.

Âyetler; nefesine hâinlik eden, kötülük yapan,nefsine zulmeden, günah, hata işleyen, işlediği şuçu başkasına isnat eden Tu'me bin Ubeyrik hakkında nazil olmuştur.

Benî Zafer kabilesinden Tu'me bin Ubeyrik komşusu, Katede b. Nu'man'ın (Ö.23/644) kavut dolu dağarcığı ile içindeki bir zırhını çalıp bir yahudiye götürür ve ona emanet bırakır. Dağarcığı götürürken, dağarcıktaki bir yırtıktan yollara kavut dökülür.

Katade, önce Tu'me'den şüphelenir, onun evini arar fakat bulamaz. Tume ,dağarcığı görmediğine ve bildirmediğine yemin eder. Bunun üzerine Katade, kavutun döküntüsünün izini takip eder, Yuhudin'in evinde dağarcığı ve içindeki zırhını bulur. Yahudi, bunları, Tu'me'nin emanet bıraktığını söyler ve şahitleri ile bunu ispat eder. Zırhı Tu'me'nin çaldığı ortaya çıkar. Tu'me'nin kabilesi, geceleyin toplanır, "Hz. Muhammed'e gidelim, hırsızlık suçunu yahudiye isnat edelim, Tume de yemin etsin peygamber, Tu'me'nin yeminini kabul eder. Çünkü Tu'me müslümandır. Yahudin'in sözünü dinlemez" derler. Rasulullah'a gelirler. Zırhın çalındığından Tu'me'nin haberi olmadığını, eğer Tu'me'nin aleyhine hükmedilirse namusunun berbat olacağını, zırh yahudin'in evinde bulunduğu için onunla mücadale etmesini" söylerler. Tu'me, bu olaydan sonra Mekke'ye kaçmış ve irtidat etmiştir. Mekke'de hırsızlık için birin davasını delerken duvar üzerine yıkılmış ve ölmüştür. (199)

Tu'me, üç şuçu birden işlemiştir: 1-Hırsızlık yapmak. 2-Hırsızlık yapmadım diye yalan yere yemin etmek 3- Bu suçunu bir başkasına insnat etmek. Tu'me'nin bu suçları, nefse ihanet (يَظْلِمُ نَفْسَهُ), günah (يَخْتَانُونَ أَنْفُسَهُمْ), Su' (الْبُوءُ) nefse zulüm (يَظْلِمُ نَفْسَهُ), hata (hatîe) ve iftira (bühtân) kavramları ile ifade edilmiştir. Tu'me, hırsızlık ederek, kendisini cezaya maruz bıraktığı için "nefsine hainlik" ve "zulmetmek", bu şuçu ile başkasına zarar verdiği için "Sû'" yani kötülük etmekle tavsif edilmiştir.

"Sû'" ve " nefse zulüm" ifadelerine müfessirler farklı anlamlar vermişlerdir.

a) "Sû'", şirk ve küfür olmayan günah, ma'siyet; nefse zulüm, şirk ve küfürdür.

199) et-Tabarî, Câmi'ul-Beyân, IV,5/265-268. et-Taberî, bu konuda iki rivayet daha zikretmiştir. 1-Bir yahudi, Tu'me'ye bir zırh emanet etmiş, isteyince inkâr etmiş, sonra bu zırhı, Ebu Müleyl el-Ensârî'nı evine bırakmış, yahudi adamları ile gelince şuçu, Ebu Müleyl'in üzerine atmıştır. 2-Ensardan birisi Tu'me'ye içinde zırh bulunan bir kap (maşraba) emanet bırakmış, Tu'me zırhı almış, sahibi isteyince de şuçu bir yahudiye isnad etmiştir. Tabarî, emaneti inkâr şuçu ile ilgili te'vili tercih etmiştir. S.270. Ayetin, münafıklar hakkında nazil olduğu da söylemiştir. H. Yazır, H. Dîni, III,1458.

- b) "Sû'", küçük günah; "nefse zulüm" , büyük günahdır.
- c) "Sû'", zararı, başkasına dokunan kötülük; " nefse zulüm", zararı sadece kendisine dokunan günahdır. (200)
- d) "Sû'", Suçsuz insana suç isnat etmek; " nefse zulüm" , şirk olmayan günahdır. (201)
- e) "Sû'", insanın yaptığı her türlü günah (ism); "nefse zulüm" , şirk ve şirk olmayan günahlardır. (202)
- f) "Sû'", hırsızlık; " nefse zulüm" , bu suçu başkasına isnat etmektir.
- g) "Sû'", şirk; "nefse zulüm", şirk olmayan günahlardır.(203)

Görüldüğü üzere "Sû'" kelimesi ve "nefse zulüm" ifadesine farklı anlamlar yüklenmiştir. Her iki kavrama da hem şirk, hem de günah manası verilmiştir. Ancak âyetin nüzul sebebi, siyâk ve sibakı dikkate alındığında; "Su" kelimesi ile insanlara, "nefse zulüm" ifadesi ile de nefse zarar veren günahların kastedilmiş olması daha isabetlidir.

6-Allah'ın Sınırlarına Tecavüz Etmek

Kur'an-ı Kerim'de insan hayatının evlenme-boşanma, yeme-içme miras,.. gibi kişisel ve sosyal her türlü fiil ve davranışları, beşerî ilişkileri, nefesine ve Allah'a karşı görevleri kısaca hayatının maddî-manevî bütün alanları ile ilgili hükümler, emir ve yasaklar konulmuştur.

Talak sûresinin 1. âyetinde boşanma ile ilgili hükümler bildirdikten sonra, (تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ) "Bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarına tecavüz ederse nefsine zulmetmiş olur." buyrulmuştur."Allah'ın sınırları"; insanların riâyet etmeleri gereken ilâhî hükümlerdir. Bu hükümlerin haricine çıkan, ilâhî sınırları çiğneyen nefesine zarar vermiş, kendini tehlikeye atmış (204), günah işlemiş, itaatten çıkıp ısyana dalmış, cezayı hakeden bir fiil işlemiş olur. (205) ilâhî hükümlere uymayan nefesine zarar verdiği gibi başkasına da zarar vermiş olur.

7- Kadınlara Zarar Vermek

Bakara sûresinin 231. âyetinde, "kadınları boşadığımız zaman, bekleme sürelerini bitirdiler mi ya onları iyilikle tutun ya da

-
- 200) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I,563. el-Beydâvî, Envâr, II,163. en-Nesefî, Medârik, II,163. el-Hâzin, Lübâb, II,163. Ebu's-Suûd, İrşâd, II,230. Reşid Rıdâ, el-Menâr, III,400.
- 201) İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, II,194. er-Râzî, M.Ğayb. XI,37. T.Celaleyn, 79.
- 202) el-Hâzin, Lübâb, II,163.
- 203) et-Tabrassî, Mecma', III,108.
- 204) Bkz. et-Taberî, Câmi', XIV, 28/134. er-Râzî, M,Ğayb, XXX,33 el-Kurtubî, el-Câmi', XVIII,156.
- 205) et-Tabarassî, Mecmeu'l-Beyân, XX,204.

İbn Teymiyye, bu âyetteki üç sınıfın islam, iman ve ihsandan bahseden Cibril hadisindeki (215) üç sınıfa tekabül ettiğini söylemiştir. (216)

et-Taberî, her üç sınıf insanın da mü'min olduğu görüşünü tercih etmiştir. (217) Müfessirler arasında bu görüş ağırlık kazanmış ve çoğunluğu bunda ittifak etmiştir. (218)

32. âyetle bu üç sınıf zikredildikten sonra 33. âyetle bunların adn cennetlerine gireceklerine, 34.âyetle, "bizden hüznü, tasayı gideren Allah'a hamdolsun, doğrusu Rabbimiz çok bağışlayan çok karşılık verendir" diyecekleri belirtilmiştir. 36 ve 37. âyetlerde, iman sahiplerine mukâbil kâfir-zalimlerin âhiretteki uğrayacakları cezaları ve cehennem azabından kurtulabilmek için Allah'a yalvarıp yakaracakları, ancak onlara "azabı tadın (kâfir) zalimlerin yardımcısı yoktur" denileceği bildirilmektedir.

Ebu'd-Derdâ, (Ö.32/652) (R.A) diyor ki: Allah'ın Rasulünden duydum, şöyle buyuruyordu: "Allah azze ve celle "Sonra kitabı kullarımız arasından seçtiklerimize mîras verdik. Onlardan kimi nefesine zulmedendir, kimi orta gidendir, kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçendir." buyurmuştur. Hayırda önde gidenlere gelince, işte onlar cennete hesapsız girecek olan kimselerdir. Muktesid olanlar ise kolay bir hesapla hesaba çekilirler. Nefislerine zulmedenlere gelince, onlar, mahşer boyunca hapsedilirler. Sonra onlara Allah, merhameti ile muamele eder. "Bizden hüznü gideren Allah'a hamdolsun. Gerçekten Rabbimiz çok bağışlayan, çok ikrâm edendir. O Rabb ki lutfu ile bizi durulacak yurda (cennete) yerleştirdi. Orada bize ne yorgunluk dokunur ve ne de orada bize usanç dokunur" diyenler bunlardır". (219)

Her üç sınıfın da cennete gireceği ile ilgili bir çok rivayet yapılmıştır. (220)

Bu üç sınıftan biri olan "nefsine zulmeden" mü'minin vasıfları nelerdir? Bu konuda tefsirlerde bir çok izahlar yapılmıştır. Ebu Said el-Hudrî (R.A) (Ö.74/693) den yapılan bir rivayette peygamberimiz (S.A.V) "nefsine zulmedenin, günahları (meâsim) isyan olan şeyleri (meâsî) ve çirkin işleri (fevâhiş) yapan kimseler" olduğunu bildirmiştir. (221)

Nefsine zulmeden kötülükleri (seyyiât) iyiliklerinden (hasenât) fazla olan (222), büyük günah işleyip tevbe etmeden

215) Cebraîl (A.S) ın insan suretinde peygamber (a.s)'a gelip islam nedir, iman nedir, ihsan nedir? diye sorup sonra kendisinin cevapladığı hadis. Bkz. Buhari, iman, 37. Ebu Davud, sünne, 16, Tirmizî, iman, 4. İbn Mace, mukaddime, 9. A.b.Hanbel, I,27.

216) Mecmu'u Fetâvâ, VII,485.

217) Câmi'ul-Beyân, XII,22/136.

218) en-Nesefî, Medârik, V,187-188.

219) Ahmed b. Handel, Müsned, V,198.

220) Bkz. et-Taberî, Câmi', XII, 22/134-135, 137.

221) Bkz. et-Taberî, Age, XII, 22/137.

222) ibnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, VI,490. el-Hâzin, Lübâb, V,188.

ölen (223) inkâr etmeksizin nimete nankörlük eden (224) helal haram demeden mal kazanan, ibadetini gaflet üzere ve âdet vechiyle yapan (225) Kur'an-ı okuyup onunla amel etmeyen (226), amelinde kusuru olan, cahil, mücrim (227), emredileni terkedene, yasaklananı işleyen, (228) zâhiri batınından hayırlı olan (229) kimselerdir.

Bu, "Allah'a ve Rasulüne iman ettiği halde talimatlara uymayanlardır. Mü'mindirler. Ancak imanları zayıftır. Fakat kalben ve zihnen kâfir ve münafık değillerdir." (230)

Bütün kâfir, müşrik ve münafıklar nefislerine zulmeden kimselerdir. Kehf sûresinin 35. âyetinde geçen nefse zulmeden (**ظالم لنفسه**) ifadesi ile dünya malına mağrur olarak, "âhireti inkâr eden, Allah'a ortak koşan" anlamında kullanılmıştır. 36. ve 42. âyetler bunu açıkça beyân etmektedir.

Mü'minler de ilâhi emir ve yasaklara muhalefet ettikleri zaman nefislerine zulmetmiş olurlar.

"Nefse zulüm" ifadesinin geçtiği âyetlerin tahlili neticesinde bu ifadenin hem şirk, küfür ve nifak gibi inkârı, hem de büyük- küçük, insanın kendisine veya başkasına zararı olan bütün günahları, Kur'anın bütün hükümlerini, emir ve yasaklarını ihlali ve masiyeteleri içine aldığı söyleyebiliriz.

Buna göre "nefse zulüm" ifadesi hem kâfirleri hem de mü'minleri nitelendirmektedir. Ancak küfür anlamındaki zulüm ile isyan anlamındaki zulmün arasında çok büyük fark vardır.

ab) Kavimlerin Nefislerine Zulümleri

Yüce Allah, Hz. Muhammed (A.S)'a kadar, milletlere ve toplumlara pek çok peygamber göndermiştir. Her ümmetin bir peygamberi olmuştur. (231) Allah peygamberlerini, ümmetlere, kendisine ibadet etsin, şeytana tapmaktan kaçınınsın diye göndermiştir. (232) Kendilerine peygamberler gönderilen ümmetler, elçileri yalanladılar (233) ve alaya aldılar. (234) Yüce Allah da bu müşrik, kâfir ve yalanlayıcı toplumları çeşitli şekillerde cezalandırdı. (235) Nuh, Hud, Salih, Lut, İbrahim, Şuayb, Musa (A.S)'ın kavimleri gibi, Allah'ın dünyada, cezalandırdığı ve helâket ettiği toplumların inkâr, şirk, yalanlama ve isyan...gibi

223) ibnu'l Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, aynı yer.

224) en-Nesefî, Medârik, el-Hâzin, Lübbâb, V,188 (M M T).

225) en-Nesefî, Age. V.188.

226) el-Hâzin, Lübbâb, V,188. es-Sâbûnî, Safve, II,576-577.

227) Bkz. en-Nesefî, Medârik, el-Hâzin, Lübbâb, V,188. Ebu's-Suûd, İrşâd, VII,153.

228) İbn'i Kesîr, Age, III, 555. el-Kasımî, I,21.

229) er-Râzî, M. Gayb, XXVI,24-25. el-Hâzin, Lübbâb, V,188.

230) Mevdudî, Tefhîmu'l-Kur'ân, (Tercüme) IV,500.

231) Yunus, 10/47

232) en-Nahl, 16/36...

233) el-Mü'minûn, 23/44

234) er-Ra'd, 13/32.

235) Bkz. er-Ra'd, 13/32. el-Ankebût, 29/40. et-Tevbe, 9/70.

suçları sebebiyle marûz kaldıkları cezaları anlatıldıktan sonra, "Allah onlara zulmetmedi fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı" buyurulmuştur. (236)

İlâhî cezaya marûz kalan ve böylece kendilerine zulmetmiş olan bu toplumların zulüm olan inanç, fiil ve davranışları; Allah'a ortak koşmak, elçileri ve âyetleri yalanlamak, fuhuş, ölçü ve tartıda hile, fesat, nimete nankörlük...gibi çok çeşitlidir. Mesela; Musa (A.S)'ın elçi olarak gönderildiği Yahudiler "buzağıya tapmak (237), nimetlere nankörlük etmek (238), Allah'ın âyetlerini inkâr etmek, peygamberleri haksız yere öldürmek (239), Allah'ı açıkça bize göster demek (240), Allah'a verdikleri sözü (misakı) bozmak, Hz. Meryeme iftira etmek, insanları Allah yolundan çevirmek, menedildikleri halde faiz almak, insanların mallarını batıl yollarla yemek (241), kendilerine emredilenleri değiştirip Allah'ın emrettiğinin aksini yapmak; (242) Salih (A.S)'ın kavmi Semud, kendilerine mucize olarak verilen dişi deveyi öldürmek (243) Lut'un kavmi fuhuş-livata yapmak (244), Sebe' kavmi; şirk koşmak, küfre dalmak (245) suretiyle nefislerine zulmetmişlerdir. Allah ülkeleri işte böyle zulmedince, yani şirke, küfre ve isyana dalınca helâketmiştir. (246)

Küfür, Allah'a isyan ve onun sınırlarına tecavüz ile (247) nefislerine zulmeden kavimlerin durumları Âl-i İmran sûresinin 117. âyetinde şöyle anlatılmıştır:

"Bu dünya hayatında (kâfirlerin, fakirlere ve diğer hayırlara) harcamalarının durumu tıpkı şu dondurucu rüzgara benzer ki, kendi kendilerine zulmeden bir topluluğun ekinine vurdu da onu mahvetti, Allah, onlara zulmetmedi, fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı."

Küfür, insanın her türlü iyi amellerinin ve hayırlarının sevabını yok eder, tıpkı, yakıcı ve şiddetli rüzgarın otları ve meyveleri yakması gibi.

-
- 236) Bkz. el-A'raf, 7/160, 177. et-Tevbe, 9/70. Hûd, 11/101. İbrahim 14/45. en-Nahl, 16/ 33,118. el-Ankebût, 29/40. er-Rûm, 30/9. es-Sebe' 34/19. el-Bakara, 2/54, 57, Âl-i İmrân, 3/117, 117.
- 237) el-Bakara ,2/54.
- 238) el-Bakara, 2/57. el-A'raf, 7/160, en-Nahl, 16/118. Bkz. et-Tûsî, Tıbyân, I,260.
- 239) Tefsîru'l-Merâğî, 1, 222. H. Yazır, H, Dîni, I,360-361. el-Bakara, 2/61. en-Neml, 27/13-14.
- 240) en-Nisa 4/153. el-Beydâvî, Envâr, 2/197.
- 241) en-Nisa, 4/160-161, Bkz. Taberî, Câmi', IV,6/.23.
- 242) el-A'râf, 7/162. el-Bakara, 2/59. Bkz. et-Taberî, Age, VI,9/90.
- 243) Hud ,11/65 ; en-Neml ,27/52.
- 244) el-Ankebût ,29/28.
- 245) en-Neml ,27/52 ;Seb' ,34/17-19.
- 246) Yunus, 10/13 ; Kehf, 18/59. Bkz. Kurtubî, el-Câmi', XIII, 318. Tabrassî, Mecma', V,95. el-Beydâvî, Envâr, III,234. Celaleyn, s.249. es-Sâbûnî, Safve, II,197. el-Kurtubî, el-Câmi', IV,178.
- 247) et-Taberî, Câmi', III, 4/58-60.

Kâfir, küfür ve isyanı ile dünyada cezalandırıldığı gibi âhirette de cezalandırılacaktır. (52/47) Ayrıca dünyada, toplumda yaptığı iyi işlerin, hayır ve hesenâtın da âhirette menfaatini göremeyecektir. Çünkü, küfür, yakıcı rüzgârın ekinleri yakıp yok ettiği gibi kâfirin iyi amellerini yok etmektedir. İşte en büyük hüsrân budur. Kâfirler böylece, hem dünyada hem de âhirette kendi kendilerine zulmetmiş olmaktadır.

Toplumların, zulüm olan inanç, fiil ve davranışlarının neler olduğu "Zâlim kavramı" bölümünde zikredeceğiz.

ac) Peygamberlerin Nefislerine Zulümleri

Kur'an-ı Kerim'de; Hz Adem (A.S) ve eşinin, "Rabbimiz nefsimize zulmettik eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan muhakkak hüsrana uğrayanlardan oluruz" (7/23)
(رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ)

Musa (A.S)'ın, "Rabbim, ben nefsime zulmettim beni bağışla" (248) (رَبِّ اِنِّیْ ظَلَمْتُ نَفْسِیْ فَاغْفِرْ لِیْ)

Yunus (A.S)'ın "(Balığın karnında) karanlıklarda (Rabbim) senden başka tanrı yoktur. Sen eksikliklerden uzaksın, yücesin, ben zalimlerden oldum (beni bağışla) (249)
(فَنَادَا فِی الظُّلُمَاتِ اِنْ لَّا اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ سُبْحٰنَكَ اِنِّیْ كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِیْنَ)

Diye yalvardıkları haber veriliyor.

Hız. Adem ve Hız Mûsa'nın "nefsimize zulmettik" Hız. Yunus (A.S)'ın ise "zalimlerden oldum" demelerine sebep olan fiilleri ne idi?

1- Hız. Adem (A.S)'ın Nefsine Zulmü

Yüce Allah, Hız. Adem'i topraktan yarattı, kendi ruhundan üfledi. Onu mükemmel bir yaratık yaptı. Sonra meleklerle, ona secde etmelerini emretti. Bütün melekler secde etti. İblis büyüklendi, kibirlendi, secde etmedi, kafirlerden oldu. (250) Allah da onu huzurundan kovdu.

Şeytan, kıyamet gününe kadar Allah'tan yaşama izni aldı. Adem ve zürriyetine düşmanlık yapacağına yemin etti.

Allah, Adem ve eşini cennete koydu. "Ey Adem, sen ve eşin cennette durun, dilediğiniz yerden yeyin. Fakat şu ağaca yaklaşmayın yoksa zalimlerden olursunuz." buyurdu. (

Şeytan, Adem ile Havva'ya vesvese verdi. "Rabbiniz başka bir sebepten dolayı değil sırf ikiniz de birer melek ya da (cennette) ebedî kalıcılardan olursunuz diye sizi bu ağaçtan

248) el-Kasas ,28/16.

249) el-Enbiyâ, 21/78.

250) el-Bakara, 2/34, el-A'râf, 7/11-12; Tâhâ, 20/116. 38/72-79.

menetti." dedi ve onlara ben size öğüt verenlerdenim diye yemin etti. Böylece Adem ile Havva'yı aldattı. Yasak ağacın meyvesini yediler. Böylece cennetten çıkarıldılar. (251).

İşte Adem ile Havva, bu yasaklanmış ağacın meyvesinden yedikleri, ilâhî yasağı ihlâl ettikleri için "nefsimize zulmettik" diyerek suçlarını itiraf edip tevbe ettiler. Allah da tevbelerini kabul etti. (252)

(2/35 ve 7/19) âyetlerinde, (وَلَا تَقْرَبُوا هَذِهِ الشَّجَرَةَ) "Şu ağaca yaklaşmayın" nehyinden sonra, (فَتَكُونُوا مِنَ الظَّالِمِينَ) (yaklaşırsanız) "Zalimlerden olursunuz." buyrulmuştur. Allah bir yasak koymuş, Hz. Adem ve Havva da bu yasağı ihlâl etmişlerdir. Bunun üzerine (ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا) "nefsimize zulmettik" diyerek zulüm fiilini işlediklerini itiraf etmişlerdir. Buradaki zulüm, inkârî değil amelîdir.

Peygamber zulüm işler mi? Veya Allah'a isyan eder mi? "Nefsimize zulmettik" ve "Zalimlerden olursunuz" ifadelerindeki zulüm hangi anlamdadır? Bu konuda müfessirler çeşitli görüşler ortaya koymuşlardır.

Fahrüddîn er-Râzî, Adem'in zulmü konusunda üç görüşün olduğunu zikreder:

- a) Adem ve Havvânın bu zulmü büyük günahdır. (253)
- b) Küçük günahdır. (254)
- c) Peygamber asla ma'siyet işlemez, buradaki zulüm yapılmaması evla olanı yapmaktır. (255)

Hız. Adem'in yasak ağaca Allah'ın nehyini unutarak, te'vil ile ve hayra yorarak (melek olma ve cennette ebedî kalma arzusu ile) yaklaştığı görüşü de zikredilmiştir. (256)

Müfessir el-Hâzin, peygamberlere günah işlemeyi caiz görenler "nefse zulmün" "ma'siyet olduğunu", caiz görmeyenler ise zulmün, "yapılmaması evla olanı yapmak olduğunu" söylemişlerdir. Hız. Adem'in bu fiili, nübüvvetten önce işlediği de söylenmiştir. Eğer peygamberlerin zulümle ve nefse zulümle vasıflanması caiz midir dersen, bu kavramlarda zem (kötüleme) olduğu için caiz değildir, derim" demiştir. (257)

(2/35. ve (7/19) âyetlerinde geçen (zâlimîn) kelimesine, Allah'isyan (258) ve ilâhî sınıra,

-
- 251) el-Bakara, 2/24-26, el-A'râf, 7/13-22. Tâhâ, 20/117-120, Sad, 38/76-85.
 - 252) el-Bakara, 2/37.
 - 253) Bu, Haşeviyye'nin görüşüdür.
 - 254) Bu, Mu'tezilenin görüşüdür.
 - 255) Mefâtîhu'l-Ğayb, III,6. Bkz. Ebu Hayyân, Esiru'ddîn Ebu Abdullah Muhammed b. Yusuf el-Endülüsî, el-Bahru'l-Muhît, I,159-162, Mısır-1328.
 - 256) Bkz. Tefsîru'l-Kâsımî, I,108.
 - 257) Lübâbü't-Te'vîl, I,107.
 - 258) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I,127. Muhiddîn el-Arabî, Tefsîr, I,29. el-Beydâvî, Envâr, I,107. Ebu's-Suûd, İrşâd, 1,91. el-Âlûsî, Age. I,197. T.-Merağî, I,91. T.-Kâsımî, I,108. Celâleyn, S.7. es-Sâbûnî, Safve, I,51.

gitmişti. (Çıkıp gitmekle) bizim kendisini sıkıştıramayacağımızı sanmıştı. Nihayet karanlıklar içerisinde, "(Ey Rabbim), Senden başka tanrı yoktur. Sen her türlü noksanlıktan berisin. Ben zalimlerden oldum." diye dua etti. Biz de onun duasını kabul ettik ve onu üzüntüden (ğam) kurtardık. İşte biz mü'minleri böyle kurtarıyoruz." (263)

Yunus (A.S)'ın "Gerçekten ben zalimlerden oldum" (إني كنت من الظالمين) demesine sebep olan davranışı, zulüm olan fiili ne idi? (21/87) âyetinde (ذَهَبَ مِنْ بَابِ) "kızarak gitti." denildikten sonra (فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ ...) "kendisini sıkıştıramayacağımızı sanmıştı" buyrulmuştur. Bu beyandan Yunus (a.s)'ın, kavminin arasında Allah'ın iznini almadan ayrıldığı anlaşılmaktadır. Âyette Yunus (a.s)'ı kime ve neye kızdığı belli değildir. Bu konuda iki görüş vardır.

a) Yunus (a.s) iman etmediler diye kavmine kızmıştır.

b) Ninova halkı iman etmeyince, Yunus (a.s) onlara Allah'ın azabının geleceğini bildirmişti. Ninovalılar azabın geleceğini anlayınca bir sahraya çıkıp, Allah'a yalvardılar, tevbe ettiler. Allah'da kabul etti ve azaplarını kaldırdı. Bunun üzerine Yunus (AS), Rabbine kızdı. Ben onlara yalancı olarak dönmem, onlara azap va'dettin, sonra da kaldırdın, dedi, kavminin arasından, Rabbine kızarak ayrıldı.

Bu görüşlerle ilgili rivayetleri zikreden Müfessir et-Taberî, Yunus (a.s)'ın kavmine kızarak, aralarında ayrılması görüşünü tercih etmiştir. (264)

Yunus (a.s)'ın "zalimlerden oldum" dediği fiili, kavminin arasından izinsiz ayrılmasıdır. et-Taberî, bu konuda şöyle diyor; "Yunus "Lâilâhe illa ente Sübhaneke" sözü ile günahını ifiraf ederek, hatasından tevbe edip sana isyanım sebebiyle zâlimlerden oldum" diye dua etti." (265)

Yunus (A.S), Ninova halkı arasında sabrederek kalmamıştı. Kâlem sûresinin 48-50. âyetlerinde buna işaretle şöyle buyruluyor:

"(Ey Muhammed!) Sen Rabbinin hükmüne sabret, balık sahibi (Yunus) gibi olma. Hani o, sıkıntıdan yutkunarak Allah'a yalvarmıştı. Eğer Rabbinden bir nimet ona yetişmeseydi, yerilerek, çıplak bir yere atılırdı. Fakat (öyle olmadı) Rabbin onun duasını kabul etti ve onu salihlerden yaptı!"

Yunus (a.s) Rabbinden izinsiz (266) kavminin arasından ayrıldığı için kendisini kınamıştır. (وَهُوَ مَلِيْمٌ ...) (267) Eğer balığın karnında tesbih etmeseydi, kıyamet gününe kadar orada kalırdı. (268)

Kendini denize atmak, balığın karnında karanlıklar içinde kalmak, kavminin arasından izinsiz ayrıldığı için kendini kınamak, üzülme, balığın karnından hasta olarak çıkmak (269) gibi bir

263) el-Enbiya ,21/87-88.

264) Bkz. Câmi'u'l-Beyân, X,17/76-78. Ayrıca Bkz. el-Kurtubî, el-Câmi', XI,329.

265) et-Taberî, Cami'u'l-Beyân, X,17/81

266) er-Râzî, M.Ğayb, XX,216. T.Celâleyn, 275.

267) es-Saffât ,37/142.

268) es-Saffât .37/143-144.

269) es-Saffât ,37/145.

takım sıkıntılara marûz kalan Yunus (a.s) bütün bunlarla nefesine zulmetmiştir. (270) Zulüm olan fiili, kavmi arasında sabrederek kalmayıp izinsiz ayrılmasıdır. (271)

3- Musa AS'ın Nefsine Zulmü

Firavun'un sarayında büyüüp yetişen, güçlü çağına (otuz-kırk yaşcivarına) (272) erişince ilim ve hikmet (nübüvvet)(273) verilen (274) Musa (A.S), bir gün gizlice Mısır'a girdi. (275) Bir kıbtî ile Beni İsraili birisinin dövüştüklerini gördü. Benî İsraili olan, kıptiye karşı Musa'dan yardım istedi. Musa, kıptiye bir yumruk vurdu. Kıbtî hemen ölüverdi. (276) Bunun üzerine Musa "Bu (öldürme) işi şeytanın amelindendir." deyip: "Rabbim nefsime zulmettim, beni bağışla" diye dua etti. "Allah da onu bağışladı." (277)

Hız. Musa, (AS) kıptîye öldürmek kastıyla vurmamıştı. Ama kıptî bir tokatla ölüvermişti. Hız. Musa, bir insanın ölümüne sebep olmuştu. Bunun için yaptığına pişman oldu, bu işi şeytanın düşmanlığına hamletti. Hatasına karşı "nefsime zulmettim" diyerek Allah'tan af diledi ve "Rabbim, bana lütfettiğin nimetler hakkı için artık bir daha mücrimlere arka çıkmıyacağım" dedi. (278)

Hız. Musa'nın, bu kıptîyi öldürme fiilini, peygamberlik verilmeden önce işlediği söylenmiştir. Ka'b (Ö.32/652-653) Hız. Musa'nın, kıbtîyi öldürdüğünde, 12 yaşında olduğunu söylemiştir. (279)

Hız. Musa'nın "nefsine zulmettim" demesine sebep olan fiil, katline memur olmadığı kâfir bir kıptîyi hatâen öldürmesidir. (280).

Hız Musa (a.s), bu olaydan sonra, şehirden korkarak kaçmak durumunda kalmıştır. (281) (282) Pişmanlık duyduğu, kendini sıkıntıya soktuğu, bu ölüme sebep olma fiili ile, nefesine zulmetmiştir. (283)

Kur'an'da peygamberlerle ilgili zikredilen zulüm kavramı bu üç peygamber ile ilgilidir. Bu peygamberlerin zulümleri de nefislerine zulümdür. Bu zulümlerine hemen pişman olup af dilemişler, zulümde ısrar etmemişlerdir. Allah'da onları bağışlamıştır.

270) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, III,132, el-Beydâvî, Envâr, IV,275. en-Nesefî, Medârik, IV,275.

271) el-Kurtubî, el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'ân, XI.334.

272) el-Beydâvî, Envâr, IV,553.

273) el-Beydâvî, Age, aynı yer.

274) el-Kasas, 28/28/14.

275) en-Nesefî, Medârik, IV,553.

276) el-Kasas, 28/15. Bkz. el-Beydâvî, Age, IV,554.

277) el-Kasas, 28/15-16.

278) el-Kasas, 28/17.

279) El-Kurtubî, el-Câmi', XIII,262. M. Vehbi, H. Beyân, X,4079.

280) et-Taberî, Câmi', XI,20/47 ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, III,398.

281) el-Kasas, 28/21

282) el-Hâzin, Age, IV,557.

283) Peygamberin, peygamberlikten önce ve sonra, küçük veya büyük

b) İnsanlara Zulüm İfadesi

İnsan nefesine zulmettiği gibi diğer insanlara da zulmedebilir. Bu, onların maddî ve manevî hak ve hukukuna tacavüz etmek veya öldürmek, dövmek, eziyet ve işkence etmek şeklinde olur.

1- İnsanlara Eziyet Etmek

Kur'an-ı Kerim'de sadece Şura sûresinin 42. âyetinde "insanlara zulmedenler" (الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ) ifadesi geçmiştir.

Yüce Allah Şura sûresinin 32-35. âyetlerinde dünya hayatının âhvalini beyandan sonra, "size verilen şeyler, dünya hayatının geçimidir. Allah yanında bulunan (nimet ve mükâfatlar) ise daha hayırlı ve daha sürekli" (42/35) buyurmuş. 39. âyete kadar âhiretin nimet ve mükâfatlarından faydalanabilecek olanların 9 özelliğini anlatmıştır. Bunları:

- a) İman eden kimseler,
- b) Rabilerine tevekkül edenler,
- c) Büyük günahlardan ve çirkin iş ve sözlerden (fevâhîş) kaçınanlar,
- d) Kızdıkları zaman affedenler,
- e) Rab'lerinin çağırısına icabet ederler,
- f) Namazlarını dosdoğru kılanlar,

...günah işleyip işlemeyecekleri konusunda islam bilginleri ve mezhepleri arasında ihtilaf zuhur etmiştir. Peygamberler, nübüvvetten önce ve sonra bütün müslümanlara göre küfürden masumdurlar. Cumhura göre büyük günahtan da masumdurlar. Yine Cumhura göre kasten küçük günah işlemeleri caizdir. Yanılarak küçük günah işlemeleri ittifakla caizdir. Yanılarak büyük günah işlemeleri çoğunluğa göre caizdir. Ancak hırsızlık, hile, tartıda noksan yapma ve yalan asla caiz değildir. İbn Hümâm", ehli sünnetin cumhuruna göre tercih edilen görüş peygamberlerin sadece büyük günahlardan korunmuş oldukları, küçük günah işlemekten masum olmadıklarıdır. Bu ister hata ile olsun ister yanılarak olsun aynıdır, demiştir. Ehli sünnet alimlerinden küçük günahların sehven de olsa mümkün olmadığını söyleyenler vardır. Doğrusu peygamberlerin işlerinde yanılmaların caiz olduğudur. (Bkz. İmam-ı Azam, Fıkhı Ekber Şerhi, s.157-158. Trc.Yunus Vehbi Yavuz. Nurettin es-Sâbûnî, el-Bidaye Fî Usuliddîn, DİB yay, S.54. metin.) peygamberlerin nübüvvetten önce büyük günah işlemelerini caiz olduğunu ehl-i sünnetin çoğu kabul eder. (Fahrüddin Razi, el-Muhassal, (Kelama Giriş) H.Atay, çevirisi, Ank.ÜİF. yay. Ankara-1978, S. 223) Haşevîyye ye göre peygamberler kasten büyük günah işleyebilirler Şiaya göre peygamberler, peygamberlikten önce de sonra da büyük ve küçük günah işlemeleri caiz değildir. Dolayısıyla zulüm kötüleme ismi olduğundan zulmün nebîlere ve masum imamlara itlakı caiz değildir. (et-Tabrassî, Mecma', I,84.) Mutezile'ye göre peygamberler, büyük günah işlemezler. Ancak sehven veya yanılarak küçük günah işleyebilirler. (Bkz, Aliyyül-Kârı Şerhi S.158. Sadık Kılıç, Kur'an'da Günah Kavramı, S.305-306. K.Abdülcebbar, Şerh, S.487.

- g) İşlerini aralarında danışma (şûra) ile halledenler,
- h) Allah'ın verdiği rızıktan (muhtaçlara ve hayır işlere) harcayanlar,
- i) Bir zulüm ve saldırıya (Bağy) uğradıkları zaman (yardımlaşarak) buna karşı koyup kendilerini savunanlardır,

40.âyetinde zâlimin yaptığı kötülüğe misli ile karşılık verilebileceği, bağışlamanın ise daha hayırlı olduğu bildirilmiştir.

"Kötülüğün cezası, yine onun gibi bir kötülüktür. Kim affeder barışırsa onun mükâfatı Allah'a aittir. O Allah zâlimleri sevmez. Zulme uğratıldıktan sonra (بعد ظلمه ...) kendilerini savunarak (hakkını alan) kimselerin aleyhine bir yol yoktur. (Bunlar kınanmazlar ve cezalandırılmaz.) Ancak şunlar aleyhine yol vardır ki, onlar, insanlara zulmederler, yeryüzünde haksız yere fesat çıkarırlar. Böylelerine acı bir azap vardır. Fakat kim (zulme ve cezaya) (284) sabreder ve (kendisine yapılan kötülüğü) bağışlar (intikam almaz, işini Allah'a havale ederse) (285) işte bu "azmil umur" dan, çok önemli işlerdendir." (286).

39. âyetinde geçen (Bağy) kelimesi zulüm anlamındadır. (287) (Bağy), 40. âyetinde "kötülük" (seyyie) kelimesi, 41. âyetinde ise "zulüm" kavramı ile ifade edilmiştir. "Bağy", "Seyyie" ve "Zulüm" eş anlamda kullanılmıştır. Başka bir ifade ile (Bağy) yani eziyet, fesat (288), haddi aşma, zarar verme (289) ve seybie, yani çirkin ve zarar verici olan fiil (290) zulümdür.

(والذين إذا أطمعهم الغنى هم ينتصرون) "Kendilerine bir kötülük dokunduğu zaman, onlar, bunun intikamını alırlar" âyetinde ifade edilen zulmün, İbn Abbas (R.A) Mekke müşriklerinin Rasulullah'a ve ashabına yaptıkları zulüm, eziyet, işkence ve onları Mekke'den çıkarmaları" olduğunu söylemiştir. (291)

(ان الله لا يحب الظالمين) "Allah zalimleri sevmez" âyetindeki "zalim", insanlara tecavüz eden ve Allah'ın yapılmasına izin vermediği kötülükleri yapanlar anlamındadır. (292)

Yapılan kötülüğe misli ile mukabele edilmesine Allah müstade etmiş ancak, kötülük yapmaya, zulmetmeye önce başlayana veya intikam almakta haddi aşana râzı olmamış, onu sevmediğini bildirmiştir. (293) Fakat kendisine yapılan her türlü kötülüğe misli ile karşılık veren kimse zalimden hakkını almıştır. Bu kimse kınanmaz ve cezalandırılmaz. (294)

284) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, IV,230.

285) ez-Zamahşerî, Age. Aynı yer.

286) eş-Şûra ,42/40-43.

287) el-Kurtubî, el-Câmi', XVI,39. İ.Ahmed Abdülfettah, Age,I,76.

288) ez-Zamahşerî, Esasü'l-Beleğâ, I,56.

289) İ. Ahmed Abdülfettâh, Age, I,77.

290) İ.Ahmed Abdülfettah, Age, I,334.

291) el-Kurtubî, Age, XVI,38.

292) et-Taberî, Câmi', XIII, 25/38.

(293) el-Beydâvî, Envâr, V,415, T.Celâleyn, S.409.

294) et-Taberî, Age, XIII,25/39.

42. âyetteki " insanlara zulmedenler " ifadesi insanlara doğrudan zarar veren, haksızlık yapan, hakkı olmayan şeyleri onlardan zorla alan, hak ve hukuka tecâvüz eden kimseler demektir. (295) İnsanlara her türlü zulmü yani kötülüğü, haksızlığı ve zorbalığı yapanların cezalandırılacağı bildirilmiştir.

40. ve 41. âyetlerde mutlak olarak zikredilen "zulüm" ve "zulmeden kimseler" ifadeleri 42. âyetteki gibi insanlara zulüm anlamındadır.

İnsanlara zulüm, Mekke müşriklerinin, peygamber ve ashabına yaptığı gibi suçsuz yere insanları tecziye, eziyet, dövme, işkence, öldürme, baskı, haksız muamele, fiili ve sözlü taciz, hakaret, alay, inanma ve ibadet hürriyetine mani olma ve ekonomik ambargo... şeklinde yapılan her türlü kötülüklerdir.

Şuâra sûresinin 227. âyetinde "zulmedilen" mü'minlere ve "zulmeden" Mekke müşriklerine (296) işaret edilmiş, zulmedilenler iman, salih amel, Allah'ı çok zikir ve zulme karşı koymakla övülmüş, zalimler ise yerilmiş ve cezalandırılacakları bildirilmiştir;

"Ancak iman edenler, salih ameller işleyenler, Allah'ı çok zikredenler ve kendilerine zulmedildikten sonra (من بعد ما ظلموا) (kâfirlere) üstün gelmeye çalışanlar (günahkâr, yalancı, şaşkın, yapmadığı şeyleri söyleyen müşrik şairler gibi) değildir. Zulmedenler yakında nasıl bir inkılaba uğrayıp devrileceklerini bileceklerdir."

Peygamber ve arkadaşlarının eziyet ve işkencelerine karşı savaş izninin verildiği (297) bildirilen Hac sûresinin 39. âyetindeki zulüm de aynı anlamdadır.

"Kendileri ile savaşılan (mü'min) lere (savaşma) izni verildi Çünkü onlara zulmedilmiştir. (.. بانهم ظلموا ..) Ve şüphesiz Allah, onlara yardım etmeğe kâdirdir."

40.âyette mü'minlere yapılan zulüm ve sebebi açıklanmaktadır. (298) "Onlar, sırf "Rabbimiz Allah'tır." dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarıldılar (الذين أخرجوا من ديارهم بغير حق إلا أن يقولوا ربنا الله)

Mekke müşriklerinin baskı, işkence ve eziyetlerine dayanamımayan müslümanlar, yurtlarını terketmek durumunda kalmışlardı. Önce Habeşista'na sonra Medine'ye hicret etmişlerdi. (299)

"Kendilerine zulmedildikten sonra Allah uğrunda hicret edenleri (والذين هاجروا في الله من بعد ما ظلموا) dünyada güzelce yerleştireceğiz. Ahiret mükâfatı ise daha büyüktür, keşke bilseler." (300)

295) el-Baydâvî, Age. el-Hâzin, Lübâb, en-Nesefî, Medârik, V,415.

296) Bkz. el-Hazin, Age, IV, 501.

297) Bkz. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf ,III,160. er-Râzî, Age. XXIII, 39.

298) el-Kurtubî, el-Câmi', XII,69.

299) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, II,607. Ebu's-Suûd, İrşâd, V,115.

300) en-Nahl, 16/41.

Mekke müşrikleri Sühayb, Bilal, Habbâb, Ammâr, Âbis, Cübeyr ve Ebu Cendel, gibi müslümanları hapsediyorlar, dövüyorlar, işkence ve eza ediyorlar, haklarını gasbediyorlardı. Bu zulüm, bütün müslümanlara hatta Hz. Muhammed (a.s)'a kadar uzanıyordu. (301) Özellikle fakir müslümanlara islamdan küfre döndürmek için akıl almaz baskılar yapıyorlardı. Bilal'i, Mekke çölleriye götürüyorlar, şiddetli sıcakta göğsünün üzerine taş bastırarak işkence ediyorlardı. Ama o; yine Allah bir, Allah bir diyordu. (302)

Allah'ın varlığını kabul ettikleri halde, O'nun birliğini inkâr eden, kendi elleriyle yaptıkları putlara tapan, Allah'ın âyetlerini ve elçisini yalanlayan böylece zalimler durumuna düşen Mekke müşrikleri, peygamberimiz Hz. Muhammed (a.s)'ı sindirmek, islam davasını söndürmek için, Ebu Leheb ve Ukbe b.Ebî Muayt gibi zulüm önderleri, peygamberimize eziyet ediyorlar, kapısının önüne insan ve hayvan pisliği atıyorlardı.

Ebu Leheb, peygamberimizi taşlar ve taşlatırdı. "Ey halk! Bu, kardeşimin oğludur, yalancıdır, ondan sakının" derdi. Ebu Leheb'in oğlu Uteybe peygamberimizin yüzüne tükürmüştü. Karısı Ümmü Cemile, sert, keskin dikenli çalıları peygamberimizin geçeceği yollara sererdi. Ebu Cehil'in teşviki ile Ukbe b.Ebî Muayt, Kâbe yanında, peygamberimiz secde iken yeni kesilmiş devenin işgembesini iki küreğinin arasına koymuştu. Sonra da buna gülüşmüşlerdi. Ona laf atıyorlar, büyücü, sihirbaz, mecnun diyorlardı. Taif'te ayak takımına taşlatmışlar, ayakları kan-revân içinde kalmıştı. Suikastler düzenlemişlerdi.

Müslümanlara da adama ve yerine göre her hareketi ve işkenceyi yapıyorlardı. Bilhassa fakir ve himayesiz müslümanları hapsediyorlar, ayakta duramayacak ve oturamayacak derecede dövüyorlar, aç, susuz bırakıyorlar, boyunlarına ve ayaklarına ip takıp sürüklüyorlar, Ramada'da, öyle vakti güneşin ateş haline getirdiği taşlıkta soyup ateşle döğüyorlar, ezici kayalar altında inteliyorlar, kızgın taşlar ve kuşlar üzerine çırılçıplak yatırıyorlar, güneşin altında tutup iliklerini eritiyorlardı. Bu ağır işkencelere dayanamıyarak bayılanlar ve ölenler oluyordu.

Müslümanlıktan müşrikliğe çevirmek için işkenceden işkenceye uğratanlardı. Mekke'de islamı önlemek için her çareye başvuruyorlardı.

Yasir ve eşi Sümeyye'yi işkence ederek öldürmüşlerdi. Suçları sadece müslüman olmaktı.

Mekke müşrikleri peygamberimiz ve müslümanları önce olaya aldılar. Sonra hakaret, ettiler.

Alay ve hakaretle netice alamadılar. İşkenceye başladılar. Yine müslümanları imanlarından caydıramadılar. Bunun üzerine müslümanlarla ticarî ve medenî ilişkileri keştiler. Yine islami durduramadılar. Bu sefer şiddet politikası uyguladılar.

301) et-Taberî, Câmi', VIII, 14/106-107. ez-Zamahşerî, Age, II, 607. el-Kurtubî, Age, X, 107. el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî, Medârik, III, 603. Ebu's-Suûd, İrşâd, V, 115.

302) Bkz. el-Ferrâ, Me'âni'l-Kur'ân, II, 100. el-Hâzin, Age, III, 603.

Müslümanlara her türlü insanlık dışı hareketleri yaptıkları. Buna dayanamayan müslümanların bir kısmı Hebeşistan'a sonra hepsi Medine'ye hicret ettiler. (303)

İşte Kur'an'da (22/39) âyetindeki "çünkü onlara zulmedildi." (... بَانِهِمْ ظَلَمُوا ...) (16/41 ve 26/227) âyetlerindeki. "zulmedildikten sonra" (... مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا ...) ifadeleri ile Mekke döneminde peygamberimiz ve mü'minlere yapılan yukarıda anlattığınız türden maddî-manevî hertürlü kötülüklere işaret edilmiştir.

Bu gün de dünyanın bir çok yerinde aynı şekilde müslümanlara sırf imanları sebebiyle aynı alay, hakâret, baskı, sindirme, hapis, işkence, eziyet, hak ve hukuka tecâvüz, inanç ve ibadet hürriyetine engel olma, dövme, yaralama ve öldürme... olmak üzere her türlü kötülük, fertler, kuruluşlar ve devletler eliyle yapılmaktadır. Bosna-Hersek'te sözde medenî Avrupa'nın gözü önünde sadece müslüman olduğu için Boşnaklar katledilmektedir. Sözde müslüman ülke ve devletler de seyirci kalmaktadır. Dün işkence ve zulüm vardı. Bu gün de aynen devam etmektedir. Çağdaş Nemrudlar, Firavunlar, Şeddatlar, Neronlar, Ebu Leheb ve Ebu Cehiller zulümlerini sürdürmektedirler.

İnsanlara karşı yapılan zulüm; insanın malına, canına, ırzına, namusuna, dinine, şan ve şerefine, hak ve hukukuna yapılabilir. İnsanı dövmek, yaralamak ve suçsuz yere öldürmek büyük bir zulümdür. İslam bunu yasaklamış ve yasaklamakla kalmayıp kısas, diyet ve tazir gibi dünyevî cezalar koymuştur. (304) Yine hırsızlık, yol kesme, anarşi ve fesat çıkarma, saygun, iftira ve zina gibi insanlara yönelik suçlar zulüm olup yasaklanmış ve ağır cezalar getirilmiştir. (305)

2-İnsanların Mallarını Çalmak-Gasbetmek

Maide sûresinin 38. âyetinde, "Hırsızlık eden erkek ve kadının yaptıklarına karşılık Allah'tan bir ceza olarak ellerini kesin" emrinden sonra, 39. âyette;

(مَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ)

"Kim yaptığı zulümden sonra tevbe eder hâlini düzeltirse şüphesiz Allah onun tevbesini kabul eder" buyrulmuştur.

Bu âyetteki "zulüm" kelimesi "hırsızlık" anlamındadır. (306)

Yüce Allah, insanların mallarını çalmayı yasaklayıp bu suça en ağır cezalardan birini, ellerinin kesilmesini emrettikten sonra peşinden gelen âyette "kim hırsızlık yaptıktan sonra tevbe ederse" diyerek hırsızlığın zulüm olduğunu açıkça beyân etmiştir.

303) Bkz. İbn Hişâm, Abdülmelik , es-Sîratü'n-Nebeviyye, I, 380-390 ; Kahra-1358 ; İbn Sa'd, Muhammed, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, I, 188-189 thk. Mustafa es-Saka el-Ebyârî, Mısır-1355/1936. İbnü'l-Esîr, Ali bin Muhammed, el-Kâmil fi't-Târih, II, 68-76. Trc. M. Beşir Eryarsoy, Bahar Yay. İstanbul-1985.

304) Bkz. 2/178-179 ; 5/45.

305) 5/33 , 38 ; 24/2, 4.

306) Bkz. et-Tabarî, Câmi', IV, 6/230. et-Tabrassî, Mecma' III, 192. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I, 632, el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî, Medârik, el-Fîrûzâbâdî, Tenvîru'l-Mikbâs, II, 282. Celaleyn, S. 93.

Hırsızlık insanlara karşı yapılan bir zulümdür, hem de büyük bir zulüm, çünkü cezanın ağırlığı suçun büyüklüğüne göredir. Bu sebeple hırsızlığa en ağır cezalardan biri vaz'edilmiştir.

İnsanların mallarını çalarak almak zulüm olduğu gibi gasbederek, haksız yere ve haram yollarla almak da zulümdür.

3-Yetimlerin Mallarını Haksız Yere Alıp Yemek

Allah, Nisa sûresinin 10. âyetinde yetimlerin mallarını zulmen alıp yiyenlerin karınlarına ateş doldurmuş olacaklarını bildirmiştir.

(الذين يأكلون أموال اليتامى ظلماً إنما يأكلون في بطونهم ناراً)

"Zulüm ile öksüzlerin mallarını yiyenler karınlarına sadece ateş doldurmaktadırlar ve bunlar çılgın bir ateşe gireceklerdir."

Ayetteki "zulüm" (...ظلم...); haksız yere (بدون حق، بغير حق) (307), gasbederek (308), Şeriatın ruhsatı olmaksızın (309), haram yollarla, telef ederek (310) yetimin malını alıp yemek anlamındadır.

Yetimin malını haksız yere alıp yemek günahların en büyüklerindenidir. (311) Sadece yetimin malını değil, başkalarının mallarını da kumar, gasb, hile, rüşvet, faiz...gibi batıl yollarla almak da haramdır, zulümdür.

4-İnsanların Mallarını Batıl Yollarla Yemek

Nisa sûresinin 29. âyetinde "Ey, mü'minler, mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Kendi rızanızla yaptığınız ticaret olursa başka. Ve nefislerinizi öldürmeyiniz" emrinden sonra, 30. âyetinde; "Kim düşmanlık ve zulüm ile bunu yaparsa (bilsin ki) onu cehenneme sokacağız. Bu da Allah'a kolaydır" buyrulmuştur.

Mü'minlere hitabedilen 29. âyetinde iki yasak getirilmiştir:

- a) "Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyiniz"
(لا تأكلوا أموالكم بينكم بالباطل)
- b) "Nefislerinizi öldürmeyiniz" (و لا تقتلوا أنفسكم)

30. âyetinde, "düşmanlık ve zulüm ile bunu kim yaparsa" (و من يفعل ذلك عدواناً وظلماً) denilmiştir. Bu (zâlike) ism-i işareti ile hangi yasağa işaret edilmiş? "Udvan" (عدواناً) ve "zulüm" (ظلماً) kelimeleri ile hangi mânâ murat edilmiştir? Bunları açıklamak istiyoruz:

el-Kurtubî ve İbnu'l-Cevzî, (Ö.597/1200) (zâlike) ile işaret edilen şey konusunda üç görüş olduğunu söylemişlerdir.

Bunlar:

- a) Nefsi öldürmektir,
- b) Nefsi öldürmek ve malları batıl yollarla yemektir,

307) et-Taberî, Age, III, 4/237.es-Sâbûnî, Age, I, 260. Celâleyn, S.65.

308) Fîrûzâbâdî, Tenvîru'l-Mikbâs, II, 18.

309) M.Vehbi, Hülâsatü'l-Beyân, II, 846.

310) el-Hâzin, Lübâb, II, 18.

311) el-Hâzin, Lübâbü't-Te'vîl, II, 19.

- c) Surenin evvelinde bu âyete kadar olan bütün yasaklardır. (312)

Müfessir et-Taberî, bu üç görüşü zikrettikten sonra "Bu konudaki sözlerin doğrusu bana göre; (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحِلُّ لَكُمْ) (313) âyetinden (وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ) (314) âyetine kadar olan; evlenilmesi haram olan kadınlarla evlenmek, kadınlara verilen malları geri almak için onları sıkıştırmak, malları batıl yollarla yemek, öldürülmesi haram olanı öldürmek gibi Allah'ın haram kıldığı şeyleri yapan kimsedir" şeklinde söylenen sözdür. Yoksa Allah'ın ceza va'dettiği kimselerin hepsi değildir. " demiştir. (315)

Reşid Rıdâ, "müfessirlerin çoğunluğu (zâlike) ile son âyette yasaklanan insanların mallarını batıl yollarla yemek ve öldürmek fiili murat edilmiştir " demiştir. (316)

ez-Zamahşerî ve en-Nesefî'ye göre "zâlike" "öldürme"ye (317) el-Beydâvî'ye göre öldürmeye veya öncesinde geçen haramalara (318), es-Sâbûnî'ye göre "Allah'ın yasak kıldığı şeyler"e (319) işaret eder.

Görüldüğü üzere "zâlike" ile işaret edilen şeylerin ne olduğu konusunda müfessirler ittifak edememişlerdir. Müfessir el-Hâzin, "zâlike" ile işaret edilen üç manadan ikisinin sebeplerini izah etmiştir:

a) "Zâlike" ile nefsi öldürmeye işaret edilmiştir. Çünkü zamir zikredilenlerin en yakınına döner.

b) "Zâlike" nefsi öldürmeye ve malları batıl yollarla yemeye işaret eder. Çünkü son âyette bu ikisi zikredilmiştir.

c) "Zâlike" sûrenin evvelinden bu âyete kadar zikredilen bütün yasaklara işaret eder.

el-Hâzin, son iki görüşü "kîle" (denildi) lafzı ile zikretmiştir. (320) Zulüm ve düşmanlık kelimelerinin manaları da dikkate alındığında "zâlike" ile "nefsi öldürme ve malları batıl yollarla yeme" yasağına işaret edilmiş olması görüşünün daha isabetli olduğu söylenebilir.

Malları batıl yollarla yemek iki mânâyı ihtiva eder:

1-Başkasının malını, kumar, faiz, hırsızlık, gasb, hıyanet, hile, yalancı şahitlik, yalan yer yemin gibi haram yollarla haksız yere yemek. (321)

312) el-Câmi' I i Ahkâmi'l-Kur'ân, V,157. Zâdü'l-Mesîr, II,62.

313) en-Nise ,4/19.

314) en-Nisa ,4/30.

315) Câmi'u'l-Bayân, IV, 5/35-36.

316) Reşid Rıdâ, el-Menâr, V,45.

317) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I,503. en-Nesefî, Medârik, II,58.

318) el-Beydâvî, Envâr, II,58.

319) es-Sâbûnî, Safvetü'l-Tefâsîr, I,271.

320) el-Hâzin, Lübbâb, II,58.

321) el-Taberî, Câmi', IV, 5/30. et-Tabrassî, Mecma', III,37. ez-Zamahşeri, el-Keşşâf, I,502. el-Beydâvî, Envâr, el-Hâzin, Lübbâb, II,57. Yazır H, H.Dîni II,1341.

2- Kendi malını batıl yollarla yemek yani malını Allah'a isyanda harcamak. (322)

Nefsi öldürmek de iki anlamdadır:

4- İnsanın kendini öldürmesi (intihar etmek, ölümüne sebep olacak suç işlemek, kendini tehlikeye atmak) (323), Allah'ın haram kıldığı şeyleri irtikab etmek, isyana dalmak, malları batıl yollarla yemek (324), heva ve hevesine uymak (325) (hakiki ve manevi ölüm).

2- Mü'minleri öldürmek.

"Udvan" ise; Hakka, ilâhi sınırlara (326), Allah'ın emirlerine (327) ve başkalarının haklarına (328) tecavüz etmektir.

"Zulüm" ise, hakkı olmayan şeyi olmak, cezaya mârûz kalacağı fiilleri işleyerek nefse zulmetmek (329), Allah'ın izin vermediği şeyleri yapmak ve yasak fiilleri işlemektir. (330)

"Udvan" ve "zulüm" kavramları ile, "gayri meşrû yollarla mal kazanıp yine gayri meşrû yollarda harcamak, başkalarını veya kendini öldürmek ve ölüme sebep olacak fiilleri işlemek" suretiyle insanın hem kendisine hem de başkasına zulmetmesi kastedilmiştir. Her iki zulüm de haram kılınmıştır. Bu şekilde zulüm fiilini işleyenlerin cehennem ateşine atılacakları bildirilerek insanlar zulümden şiddetle menedilmişlerdir.

Konunun evvelinde de dediğimiz gibi Kur'an'da "insan" kelimesi mefûl olarak zikredilerek bir tek âyetinde "insanlara zulüm" ifadesi geçmiştir. (331). Ancak yukarıda 8 âyetinde (332) olduğu gibi mutlak olarak geçen zulüm kelimesi bir çok yerde "insanlara zulüm" anlamını ifade etmektedir. Bu konudaki diğer âyetleri "mutlak zulüm" bölümünde zikredeceğiz.

c) Deveye Zulüm İfadesi

İsra sûresinin 59. âyetinde dişi deveye zulümden söz edilmektedir:

(... وَأَتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا ...)

"Sâlih'in elçi olarak gönderildiği Semûd kavmine açık bir

322) er-Râzî, M.Ğayb, X,70 el-Hâzin, Lübâb, II,57.

323) Yazır H, H.Dîni, II,1344.

324) İbn Kesîr, Age. I,480.

325) en-Nesefî, Medârik, II,57.

326) el-Beydâvî, Envâr, II,59 el-Hâzin, Lübâb, II,58. H. Yazır, H.Dîni, II,1344.

327) Ebu's-Suûd, İrşâd, II,170.el-Beydâvî, Envâr, II,59.

328) Tabrassi, Mecma', III,37.

329) el-Beydâvî, Envâr, II,59. Ebu's-Suûd, İrşâdu Akli's-Selîm, II,170.

330) et-Taberî, Câmi', IV, 5/36. Ebu's-Suûd, Age, II,170. el-Beydâvî, Envâr, II,59.

331) eş-Şûra ,42/42

332) 4/10,30 ;5/39 ; 16/41 ; 22/39 ;26/227 ; 42/40-41.

mûcize olarak dişi deveyi verdik. Ona zulmettiler."...

Allah, Salih (A.S)), Semûd kavmine peygamber olarak gönderdi. Semûd halkının çoğu Sâlih peygamberi yalanladı.(333) Allah onları imtihan için (fitne) bir dişi deve gönderdi. (334) Sâlih (A.S) Semûd'a "Ey kavmim işte şu, Allah'ın devesi, size bir mûcize olarak gelmiştir. Bırakın onu, Allah'ın arzında yesin (içsin). Ona bir kötülük dokundurmayın, yoksa sizi âcil, (acı) bir azap yakalar" dedi. (335) Fakat Semûd halkı Sâlih (A.S)'ı dinlemediler. Dişi deveyi boğazladılar. Rab'lerinin buyruğundan dışarı çıktılar. "Ey Sâlih, eğer gerçekten sen elçilerden isen bize ve'dettiğin azabı hadi getir," dediler. (336) Sâlih (A.S) da onlara, yurdunuzda üçgün yaşayın (sonra helâk olacaksınız) dedi. (337) Nihayet Semûd halkının zâlimleri şiddetli sarsıntı (Racfe) (338) ve korkunç bir gürültü (sayha) (339) ile helâk edildiler.

İşte Semûd halkı, bir mûcize olarak verilen dişi deveyi kendilerine yasaklanmasına rağmen öldürdüler, onun mûcize oluşunu inkâr ettiler. (فَظَلَمُوا بِهَا) "Ona zulmettiler" ifadesi, "onu inkâr ettiler" (340), mûcize gerçeğini görmedikten geldiler, demektir.

Dişi devenin Allah tarafından gönderilen açık bir mûcize oluşunu yalanlayıp inkâr etmek, sonra da onu öldürmek suretiyle Semud halkı kendilerine zulmettiler, çünkü bu, helâk edilmelerine sebep oldu.

d) Âyetlere Zulüm ifâdesi

İki âyet-i kerîme'de "âyetlere zulüm" ifâdesi geçmiştir. A'râf sûresinin 103. âyetinde Fir'avun ve ileri gelenlerinin Allah'ın âyetlerine zulmettiklerinden söz edilmektedir:

(ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِم مُّوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَظَلَمُوا بِهَا)

"Onlardan sonra Musa'yı âyetlerimizle Fir'avn'a ve ileri gelen adamlarına gönderdik. Âyetlerimize zulmettiler..."

(فَكَفَرُوا بِهَا) "âyetlerimize zulmettiler" ifadesi, (فَظَلَمُوا بِهَا) "âyetlerimizi inkâr ettiler", tasdik etmediler, anlamındadır.(341)

Aynı sûrenin 8. âyetinde kıyamet gününde amellerin tartılacağı mizanda tartıları (sevapları) ağır gelenlerin kurtuluşa ermiş olacakları bildirildikten sonra. 9 âyette;

333) eş-Şuarâ, 26/141, 158, el-Kamer, 54/25, el-A'râf, 7/75-76.

334) el-Kamer, 54/27.

335) 7/73; 11/64.

336) el-A'râf, 7/77.

337) Hûd, 11/65.

338) el-A'râf, 7/78.

339) Hûd, 11/67.

340) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, II, 675. et-Tabrassî, Mecma', VI, 423 el-Kurtubî, el-Câmi', X, 281. el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî, Medârik, el-Hâzin, Lübbâb, el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, IV, 48. T.Celâleyn, S, 238. es-Sâbûnî, Safve, II, 165.

341) et-Taberî, Câmi'u'l-Beyân, VI, 9/13, el-Kurtubî, el-Câmi', VII, 256. T.Celâleyn, S.34. es-Sâbûnî, Safve, I, 462.

"Kimin tartıları (sevapları) hafif gelirse işte onlar da âyetlerimize zulmetmelerinden dolayı kendilerini ziyana sokanlardır" buyrulmuştur.

Yine burada "âyetlere zulüm"; onları yalanlamak (342), inkâr etmek (343) ve onlara boyun bükmemektir. (344)

Kevnî âyetleri ve kitabî âyetleri tasdik etmeyip inkâr edenler, bu inkârın zararını dünya ve âhirette yine kendileri gördüklerinden aynı zamanda nefislerine zulmetmiş olurlar.

B) MUTLAK ZULÜM

"Mutlak zulüm" ile, "nefse zulüm", "insanlara zulüm ve "âyetlere zulüm" gibi zulmün nev'i belirlenmemiş zulmü kastediyoruz.

İbn Teymiyye, "Mutlak zulüm" ifadesi küfrü ve diğer günahları içine alır. (345)

Fahrüddin er-Râzî ise, "Zulüm lafzı mutlak olarak zikredildiği zaman nefsine zulmedene de başkasına zulmedene de delâlet eder." (346) demiştir.

Mutlak küfür, (الكفر المطلق) mutlak zülümdür. (هو الظلم المطلق) Muvahhid mü'min, mutlak zalim olmaz. Bilakis o, nefsine zulüm ile birlikte muvahhid mü'mindir. (347)

İnsanların inanç, fiil ve davranışlarıyla ilgili olarak mutlak zulüm kavramı Kur'an'da 212 defa tekrarlanmıştır. Bunlardan 129'u ism-i fail (348), 2'isi mübalağalı ism-i fail, 16'ısı "daha zâlim", 31'i fiil ve mastar, 1'i ism-i mefûl, 31'i zulmeden kimseler, (349) şeklinde geçmiştir. 2'si de insanların Allah'a zulmedememesi ile ilgilidir.

Bu başlık altında sadece fiil ve mastar şeklinde geçen zulüm kavramlarını ele alacağız. Diğerlerini ise "zâlim" ve "mazlûm" kavramı başlığı altında tahlil edeceğiz.

a) Kur'an'da Fiil ve Mastar Şeklinde Geçen Zulüm Kavramı

Kur'an'da zulüm kavramı fiil ve mastar şeklinde 31 yerde geçmiştir. (350)

342) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, II,89.

343) et-Taberî, Age, V,8/125. et-Tabrassî, Age, IV,39. el-Beydâvî, en-Nesefî,, el-Hâzin, Lübbâb, el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, II,525.

344) en-Nesefî, Medârik, II,525.

345) Mecmû'u Fetâvâ, VII,62,72,73.

346) Mefâtîhu'l-Ğayb, VI,110. (لفظ (الظلم المطلق) فیدخل فيه الكفر و سائر الذنوب)

(فلو اطلق لفظ الظلم دل على كونه ظالما لنفسه و ظالما لغيره)

347) İbn Teymiyye, Age, VII,78.

348) 5 yerde ism-i fail nefse muzaf olmuştur. (4/97, 16/28, 18/35, 35/32, 37/113. Bunlar, 129 sayısına dahil değildir.

349) 3/135 (nefislerine zulmeden kimseler) ile 42/42 (insanlara zulmeden kimseler) bu sayıya dahil değil.

350) 2/279,279. 4/148. 10/54. 13/6. 16/61, 18/87, 20/111. 22/25. 25/4, 19.27/11,85,38/24, 48/39. 4/10,30,153,160.5/39.7/162.6/82. 10/13. 16/41. 18/59. 22/39. 26/227. 27/14,52. 31/13. 42/41.

"Mutlak zulüm" ifadesi; nefse zulmü de başkalarına yapılan zulmü de ifade ettiğinden "Kur'an'ın Zulmü Tanımı" ve "Nefse Zulüm" bölümlerinde değindiğimiz (6/82, 31/13) ve (4/153, 160. 7/162. 10/13. 18/59. 27/14, 52) âyetlerinde geçen zulüm kavramı inkârî yâni; şirk, küfür, âyet ve peygamberleri yalanlama ve isyan (4/10-30.5/39. 16/41. 22/39. 26/227 ve 42/41) âyetlerinde geçen zulüm kavramı ise amelî yani, insanlara karşı yapılan eza, cefa, işkence, dövme, öldürme, hırsızlık, gasb...gibi her türlü haksızlık anlamındadır.

1-İnsanlara Haksızlık Etmek

Haksızlık etmek, hak ve hukuka riayet etmemek, hakkı olmayan bir şeyi almak, yapılmaması gereken bir davranışta bulunmak, doğruyu söylememek, adaletsiz hüküm vermek, gerçek dışı beyanda bulunmak.. ... gibi yanlış ve hatalı söz, fiil, hüküm ve davranışlardır ki bunların herbiri birer zulümdür. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"(Ey Muhammed,) sana davacıların haberi geldi mi? O vakit (bu davacılar) mihraba tırmanıp duvardan Davud'un yanına (ansızın) girmişlerdi de Davud, onlardan korkmuştu. Onlar, "korkma dediler. Biz iki davacıyız. Birimiz diğerinin hakkına tecavüz etti. (بني) Şimdi sen aramızda hak ile hükmet. Bize zulmetme. (لا تشطط), bizi doğru yola (adelete) götür. Bu kardeşimin 99 koyunu var. Benimse bir tek koyunum var. Böyle iken onu da bana ver, dedi ve konuşmada bana galib geldi, (dediler). Davud da (onlara) dedi ki: Yemin olsun ki o, senin bir koyununu kendi koyunlarına katmayı istemekle sana zulmetmiştir. (لقد ظلمك بسؤال نعجتك إلى نعاجك) Zaten (mallarını birbirine) karıştıran ortakların çoğu birbirlerine zulmederler (ليبغي) Ancak iman edip salih ameller yapanlar hariç. Onlar da ne kadar azdır. Davud (bu hükümle) kendini denediğimizi sandı da Rabbinden mağfiret diledi, eğilerek secdeye kapandı ve tevbe edip bize döndü. Biz de ondan bunu affettik... (351)

(فظلمك بسؤال نعجتك إلى نعاجك) âyetinde geçen zulüm, beşerî, ilişkilerdeki olumsuz davranışlar, her türlü haksızlıklardır. "Birimiz diğerinin hakkına tecavüz etti" (بني بعضنا على بعض) "ortakların çoğu birbirlerini hakkına tecavüz eder" (وان كثيرا) "Konuşmada beni yendi" (وعزني في الخطاب) (من الخلفاء ليبغي بعضهم على بعض) ifadeleri zulümün anlamını ortaya koymaktadır. Sözlü veya fîlî, maddî veya manevî bir başkasının hakkına tecavüz zulüm olmaktadır.

2-Kötü Fiil İşlemek ve İnsanlara Kötülük Yapmak

Allah ve insan haklarına yönelik her türlü kötü söz, fiil ve davranışlar zulümdür.

Neml sûresinin 10. âyetinde, "...Ya Musa, (asanın yılan olmasından) korkma. Çünkü ben (senin Rabbinim) benim huzurunda peygamberler korkmazlar" denildikten sonra 11.âyette.

(الا من ظلم ثم بدل حسنا بعد سوء فاني غفور رحيم)

"Ancak zulmeden, sonra yaptığı kötülüğün yerine iyilik yapan olursa ona karşı da ben bağışlayıcı, esirgeyeceğim", buyrulmuştur.

Fahrüddîn Râzî, (من ظلم) "kim zulmederse" ifadesi, "efdâl

olanı terketmek ve küçük günah işlemek" gibi peygamberlerden sâdır olan şeye hamledilmiştir," demiştir. (352)

Âyetteki "zulüm" kötülük (sû') anlamındadır. Sû, seyyie 'nin mastarıdır. (353) Seyyie, her türlü çirkin ve zararlı fiilerdir. (354)

"Sû"; şiddet, zina, azap, şirk, sövme, zarar, günah ve öldürme anlamlarına gelir. (355) "sû" kavramı küçük, büyük, inkârı ve amelî bütün günahları ifade eder. (356)

Bu iki kavram Nisa sûresinin 148. âyetinde de birlikte kullanılmıştır.

(لا يحب الله الجهر بالسوء من القول الا من ظلم وكان الله سميعا بصيرا)

"Allah kötü sözün açıkça söylenmesini sevmez. Ancak zulmedilen kimse hariç, şüphesiz Allah işitendir, bilendir."

Allah kötü sözün söylenmesini ve ilan edilmesini sevmez. Kötü fiil şöyle dursun, kötülüğün sözünün edilmesini bile istemez. Allah, ne fiil ile, ne sözle, ne gizli, ne de âşikâr kötülüğün hiçbirini sevmez. Ancak herhangi bir şekilde zulme uğrayan yani kötülöklere, zarara, hileye mârûz kalan, (356) hak ve hukukuna tecavüz edilen kimse, feryat edebilir, zalime beddua edebilir. Zalimin kötü sözüne mukabele edebilir. Zalimi şikâyet edebilir. (357)

Buradaki, "zulüm" insana yapılan her türlü kötölük ve haksızlıktır. Mazluma, zalimi şikâyet etme, hakkını arama izni verilmiştir. Kendine yapılan zulmü izâle edebilmek için gerekli girişimlerde bulunması mazlumun hakkıdır. Bu, toplumda zulmün yaygınlaşmaması ve önlenmesi için de gereklidir. Aksi takdirde toplum fesada sürüklenir. Ancak mazlumun, bu konuda haddi aşmaması, meşruiyyet sınırında kalması gerekir. (358)

3- Faiz Alıp Vermek ve Borcunu Ödememek

Bakara sûresinin 278. âyetinde, "Ey Mü'minler, Allah'a karşı gelmekten sakının. Eğer mü'minler iseniz faizden geri kalanı bırakın, (faizciliği terkedin)" emrinden sonra 279. âyette; "Eğer böyle yapmaz (faizciliği bırakmaz) sanız, o takdirde Allah ve Rasulü ile savaşa girdiginizi bilin. Tevbe ederseniz ana sermayeniz sizindir. (Faizciliği bıraktığınız zaman) ne başkalarına zulmedersiniz ne de kendiniz zulme uğrarsınız". (لا تظلمون و لا تظلمون) buyrulmuştur.

Allah, faiz alıp vermeyi yasaklamıştır. Zenginın verdiği ana paradan fazlasını borçludan alması da, borçlunun aldığı ana parayı eksik vermesi de zulümdür. Bu itibarla âyetteki birinci "zulüm", ana paradan fazlasını almak, 2. "Zulüm" ise ana parayı noksan vermek

352) M. Ğayb, XIV, 184. Bkz. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, III, 351.

353) ez-Zamahşerî, Age, I, 138.

354) İbrahim A Abdülfettah, el-Kâmûs'ul-Kavîm, I, 334.

355) ed-Dâmeğânî, Age, S. 250. İbnu'l-Cevzî, Nüzhe, S. 366. 367.

356) er-Râzî M. Ğayb, XI, 89-90.

357) Bkz. el-Kurtubî, Age, VI, 1 H. Yazır, Age, II, 1506. es-Sâbûnî, Safve, VI, 5-6.

358) Bkz. Reşid Rıdâ, el-Menâr, VI, 5-6.

anlamındadır. (359)

4-Şirk,Küfür ve İsyan

Ra'd sûresi 6.âyetinde, "Rabbin insanların zulümlerine karşı mağfiret sahibidir." (وَأَن رَّبُّكَ ذُو مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ عَلَى ظُلْمِهِمْ) buyrulmuştur. Buradaki "insanlar" ve "zulüm" mutlak olarak zikredilmiştir. Bu sebeple el-Kurtubî âyeti, "iman ettikleri zaman müşrikleri, tevbe ettikleri zaman günahkârları bağışlar" şeklinde yorumlamıştır. (360) Süddî, "insanlardan murat, mü'minlerdir. Bu Allah'ın kitabında en çok ümitvâr olunan âyettir. Çünkü zulüm mağfiretle birlikte zikredilmiştir. Bu mağfiret, tevbesiz olan mağfirettir. Zira tevbe günahları zaten yoketmektedir," demiştir. (361). Buna göre bu âyetdeki zulüm mü'minlerin yapmış olduğu küfre götürmeyen her türlü günahlarıdır. Allah'ın şirk koşmayı bağışlamayacağını bunun dışında istediği kimseyi bağışlayacağını bildirdiği âyeti (362) dikkate alındığında bu âyetdeki zulmün, mü'minlerin günahları anlamında olduğu anlaşılır.

Nahl sûresinin 61. âyetinde "Eğer Allah insanları yaptıkları zulümleri sebebiyle hemen cezalandırırsaydı yeryüzünde tek canlı bırakmazdı, fakat onları takdir edilen bir süreye kadar erteler" buyrulmuştur. (وَلَوْ يَأْخُذُ النَّاسُ بِظُلْمِهِمَ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَابَّةٍ) (...)

Bu âyetinde de "insanlar" ve "zulüm" kelimeleri mutlak olarak zikredilmiştir. İnsan cinsinin içine peygamberler ve salihler de girer. Bu sebeple buradaki "insanlar" ile murat kafirlerdir denilmiştir. (363) Ancak âyetinde bunu te'yit edecek bir karine yoktur. Bu itibarla müfessirler buradaki insanların zulümlerini, küfür ve isyanları olarak izah etmişlerdir. Buradaki zulüm, hem inkârî hem amelîdir. Yani kafirlerin küfür, şirk ve isyanları, mü'minlerin günahlarıdır. (364)

Fatır sûresinin 45. âyetinde (يَظْلِمُونَ) ifadesi yerine (يَمْكُؤُونَ) "yaptığı işler" ifadesi kullanılmıştır.

(وَلَوْ يَأْخُذُ النَّاسُ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَى ظَهَرِهَا)

Allah bir çok âyetinde zulüm fiilini işleyene ceza yapacağını bildirmiştir. Kafirler iman etmez, mü'münler de tevbe etmez veya bağışlanmazsa dünya veya ukbada zulmün cezasını çekerler.

Hac sûresinin 25.âyetinde, "inkâr edenler, Allah'ın yolundan (islamdan) ve gerek yerli gerek dışarıdan gelen bütün insanlar için ibadet yeri yaptığımız Mescid-i Haram'dan insanları geri çevirenler (bilsinler ki) kim orada (böyle) zulüm ile haktan sapmak isterse ona acı bir azap tattırırız." buyrulmuştur.

(وَمَن يَرِدْ بِالْحَادِ بِظُلْمٍ نَّذِقْهُ مِنْ عَذَابِ آلِيمٍ)

359) et-Tabrassî, Mecma', II,392. er-Râzî, Age, III,107.en-Nesefî, Medârik I,437. Celâleyn, S.40.

360) el-Câmi', IX,285.

361) en-Nesefî, Medârik, III,471.

362) en-Nisa ,4/48,116.

363) Bkz. el-Hâzin, Lübâb, III,613.

364) Bkz.et-Taberî, Câmi'u'l-Beyân, VIII,14/126. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, II,613. el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî, Medârik, el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, III,613. el-Kurtubî, el-Câmi', X,119. T. Celâleyn, S.226.

"İlhâd"; Haktan, doğru yoldan sapmaktır. (365) Fahrüddin er-Râzî, "Zulümle ilhâd, bütün meâsi hakkında umûmîdir" (366) yani bütün günah fiilleri ifade eder, demiştir.

Âyetin evveli; zulüm ve ilhâdın, kafirlerin ve insanları islamdan meneden ve hac yapmalarına mâni olan kimselerin yaptığı küfür ve bu kötü fiilleri olduğunu ifade etmektedir. Buradaki zulüm, kafirlerin, mü'minlere yaptıkları her türlü kötülükleri, küfür, şirk ve isyanları anlamındadır. (367)

Kehf sûresinin 87. âyetinde; Zulkarneyn'in bir kavme hitabı bildirilmektedir:

(قَالَ اِنَّمَا مِنْ ظَلَمٍ فَسَوْفَ نَعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ اِلَى رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نَكِرًا)

"(Zülkarneyn) dedi ki, kim zulmederse ona azap edeceğiz. Sonra O, Rabbine döndürülecektir. O da ona görülmemiş bir azap edecektir"

88. âyette ise buna mukabil, "Fakat kim iman eder ve salih amel işlerse ona da en güzel mukâfat vardır...." demiştir.

(من ظلم) "Zulmeden kimse" ifadesine karşılık (من آمن وعمل صالحا) "iman eden ve salih amel işleyen" ifadesi, kullanılmıştır. Buna göre buradaki zulüm, küfür ve kötü amel anlamındadır. (368) Müfessirler de buradaki zulme şirk (369) ve küfür (370) anlamı vermişlerdir.

Furkan sûresinin 4. âyetinde, "inkâr edenler, Bu (Kur'an), yalandan başka bir şey değildir. (Muhammed) onu uydurdu. Başka bir topluluk da kendisine yardım etti" dediler. Böylece bir zulme ve iftiraya vardılar" buyrulmuştur. (فَقَدْ جَاءُوا ظُلْمًا وَزُورًا)

Buradaki "zulüm", küfür, "Zûr" da, iftira ve yalandır. (371)

Aynı sûrenin 19.âyetinde Allah, "...Sizden kim zulmederse ona büyük bir azap taddırız." (وَمَنْ يَظْلَمْ مِنْكُمْ نَذِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا)

Tâhâ sûresinin 111.âyetinde; "(Ahirette) zulüm yüklenen kimse perişan olmuştur." (وَقَدْ خَابَ مِنْ حَمْلِ ظُلْمًا) buyurmuştur.

Her iki âyetteki zulüm kavramı şirk ve küfür anlamındadır. (372) (25/19) âyetindeki zulmün şirk olduğuna öncesindeki ayetler, (20/111) âyetindeki zulmün küfür anlamında olduğuna bir sonraki

365) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, III,151.

366) M.Ğayb, XXIII,25.

367) Bkz. el-Tabrassî, Mecma', VII,80.

368) Bkz. er-Râzî, M.Ğayb, XXI,167.

369) et-Tabrassî, Mecma', VI,490. el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî, Medârik, IV, 135-136, Celaleyn, S.251.

370) el-Kurtubî, el-Câmi', XI,52. el-Hâzin, Lûbâb, el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, IV,135-136, Es-Sâbûnî, Safve, II,205.

371) Celaleyn, S.206.

372) et-Tabarî, Câmi'ul-Beyân, X,18/193, IX, 16/217, et-Tabrassî, Mecma', VII, 31. el-Kurtubî, el-Câmi', XI, 249, XIII,12, en-Nesefî, Medârik, el-Hâzin, Lûbâb, el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, IV,221, Ebu's-Suûd, İrşâd, VI.43, Merâğî, XVI,153, es-Sâbûnî, Safve, II,248.

âyet delâlet etmektedir.

Allah'ın zikrini (Kur'an-ı) görmezlikten gelen kimse kıyamette kendisini doğru yoldan ayıran, dünyada arkadaşı olmuş şeytana "keşke benimle senin aranda doğu ile batı arası kadar uzaklık olsaydı. Meğer (sen) ne kötü (arkadaş) mışsın" diyecektir. (43/36-38) Yüce Allah da onlara, böyle temenni etmeniz "bu gün size bir fayda sağlamaz. Çünkü zulmettiniz siz azapta (onlara) ortaksınız" diyecektir. (373) (وَلَنْ يَفْعَلَكَ الْيَوْمَ إِذْ ظَلَمْتَ إِنَّكَ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ)

"Zulmettiniz" (ظَلَمْتُمْ) hitabı, Kur'an'ı kabul etmeyen ve şeytana tabi olan kâfirleredir. Dolayısıyla zulüm, küfür ve şirk anlamındadır. (374)

Allah, kıyamet günü her ümmet içinde Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan bir cemaat toplar, Bütün inkarcılar bir araya getirilip tutuklanarak ilâhî huzura sevk edilirler, ilâhî huzura geldiklerinde, Allah onlara "Âyetlerimi anlamadığınız halde yalanladınız mı yoksa ne yaptınız?" der. (375) "Zulmetmeleri sebebiyle (cehennem) azabı onların başına gelmiştir. Artık onlar konuşamazlar." (376) (وَوَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ بِمَا ظَلَمُوا فَهُمْ لَا يَنْطِقُونَ)

Bu âyette zulüm, Allah'ın âyetlerini yalanlamak anlamındadır. (377)

"(Kıyamette) zulmeden (yani küfür ve şirke dalan) (378) her nefis yeryüzünde ne varsa hepsi kendisinin olsaydı (azaptan kurtulmak için) onu fideye verirdi. Azabı gördükleri zaman içlerinde pişmanlık duyarlar..." (379)

Yukarıda tahlil ettiğimiz, (2/279, 4/48, 13/6, 27/10, 38/24) âyetlerinde geçen zulüm; evlayı terketmek, küçük-büyük günahlar, insanlara kötülük ve haksızlık etmek, faiz almak, borcunu eksik vermek, gibi mü'minlerin hatalı söz ve fiilleri, (10/54, 18/87, 20/111, 25/4, 19, 27/85, 35/45, 43/39) âyetlerinde geçen zulüm; yalanlama, şirk ve küfür ve kâfirlerin her türlü isyan ve kötülükleri, 16/61 âyetinde geçen zulüm; mü'min-kâfir bütün insanların şirk, küfür, isyan ve her türlü günah olan inanç, söz, fiil ve davranışları anlamında kullanılmıştır.

b) Kur'an'da İsim ve Sıla Cümlesi Şeklinde Geçen Zulüm Kavramı

Bu başlık altında Kur'an'da mübalağalı ism-i fail olara geçen "zalûm" (çok zulmedici) kelimesi, " daha zalim kim " (men ezlamu) ifadesi ve ism-i fail ve sila cümlesi şeklinde geçen " zalim " , "zalimler" ifadeleri ele alınacaktır.

373) ez-Zuhurf ,43/39.

374) Bkz. el-Kurtubî, el-Câmi', XVI,91.

375) en-Neml, ,27/83-84.

376) en-Neml ,27/85.

377) et-Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XI,29/18. es-Sôbûnî, Safve, II,420

378) et-Taberî, Câmi'u'l-Beyân, VII, 11/123. el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî, Medârik, el-Hâzin, Lûbâb, Fîrûzâbâdî, Tenvîr, III,262. el-Kurtubî, el-Câmi', VIII,352. es-Sâbûnî, Safve, I,588.

379) Yunus ,10/54.

ba) Çok Zâlim (Zalûm) İfadesi

İbrahim sûresi 34. âyet ile Ahzab sûresi 72. âyette insanın çok zâlim olduğu bildirilmiştir.

(14/32-33) âyetlerde. "(O) Allah ki gökleri ve yeri yarattı, gökten su indirdi bu su ile size rızık olarak çeşitli meyveler yetiştirdi. Emri ile denizde akıp gitmesi için gemileri emrinize verdi, ırmakları emrinize verdi. Sürekli olarak görevlerini yapan güneşi ve ayı emrinize verdi, geceyi ve gündüzü de emrinize verdi" denildikten sonra 34.âyette;

(وَأَتَيْكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعْدُوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَالِمٌ كَفَّارٌ)

"Ve size her istediğinizden verdi. Eğer Allah'ın nimetini saymak isterseniz sayamazsınız. (Buna rağmen) yine de insan çok zâlim çok nankördür" buyrulmuştur.

İnsanın iki vasfı zikredilmiştir. Çok zâlim (zalûm) (الظُّلْم) çok nankör (keffâr). "İnsan" lafzı mutlak olarak zikredilmiştir. ez-Zamahşerî, "insan," cins içindir (الإنسان للجنس) demıştır. (380) Buna göre insan cins ismi, mü'min-kâfir herkese şamil olur. Celaleyn tefsirinde "insan" 'ın kâfirler olduğu kaydedilmiştir. (381) İbn Abbas, "insan" ile Ebu Cehil'in murat edildiğini söylemiştir. (382) ez-Zeccâc, (Ö.311/923) "insan cins isimdir. Fakat onunla kâfir kastolunur" demıştır. (383) en-Nesefî'nin dediği gibi kimde zulûm ve nankörlük bulunursa o kimse, bu insan cinsine dahildir. (384)

İnsan Allah'ın verdiği sayısız nimete karşı nimet vereni bilip O'na ibadet etmesi, emir ve yasaklarına riayet etmesi, fî'lî ve sözlü olarak şükretmesi gerekir. Şükrü terkeden nimete zulmetmiş ve nankörlük etmiş olur (385) Kâfir, inkârı; müşrik, şirki; münâfık nifakı ve masiyeti ile; mü'min, işlediği günahları ile nefesine zulmetmiş, Allah'ın nimetlerine nankörlük etmiş olur.

"Zalûm" ve "Keffâr" kelimeleri tefsirlerde;

- 1-Nefsine zulmeden, Rabbinin nimetine nankörlük edenler,
- 2-Nimet verenden başkasına şükreden, Allah'ın nimetlerini inkâr edenler,
- 3-Darlık anında şikayet edip sızlanan, varlık halinde servet biriktirip kimseye vermeyen, harcamayanlar.
- 4-Şükrünü ihmal ederek nimete zulmeden ve nankörlük edenler, (386)
- 5-"İnsan", kâfirdir. "Zalûm", müşriktir." Keffâr," Allah'a ve nimetlerine nankörlük edenlerdir. (387)
- 6-Allah'ın sınırlarına tecâvüz ederek nefesine zulmeden, Allah'ın nimetlerini inkâr edenler, (388)

380) el-Keşşâf, II,557.

381) S. 214.

382) el-Kurtubî, el-Câmi', IX.367. el-Hâzin, Lübâb, III,530.

383) el-Hâzin, Age, aynı yer.

384) Medârik, III,530.

385) ez-Zamahşerî, Age, II,557.

386) el-Hâzin, Lübâb, III,530,531. Ebu's-Suûd, İrşâd, V,50.

387) Fîrûzâhâdî, Tenvîr, III,530.

388) es-Sâbûnî, Safve, II,98.

7-İsyan ederek nefesine çok zulmeden, Rabb'in nimetlerine nankörlük ederler (389) şeklinde açıklanmıştır. "Zulûm" ve "kefâr" kelimeleri bütün bu mânâları içine alabilir. Ancak, Meâric sûresi âyet (19-21) de; "insanın, kendisine şer dokunduğu zaman sızlanan, hayır dokunduğu zaman da cimrileşip (malını yoksullara) vermeyen (gerekli yerlere harcamayan) helu' olarak yaratıldığı" bildirildikten sonra (illâ) (١١) "ancak" edatıyla namaz kılanlar bu insan cinsinden hariç tutulmuştur. (22-34). âyetlerde namaz kılanların (musallîn) sekiz özelliği sayılmıştır. 35. âyette bunların cennetlerde ikram edilecekleri müjdelanmıştır.

Bu özelliklere sahip olan müminler, "çok zâlim insan" sınıfına dahil olmazlar.

Ahzab sûresi 72. âyette; "Biz emaneti göklere, yere, dağlara arzettik, onu yüklenmekten kaçındılar. On (un sorumluluğun) dan korktular. Onu insan yükledi. Çünkü o, çok zâlim, çok cahildir," buyrulmuştur. (وحملها الإنسان أنه كان ظلوما جهولا)

Bu âyette de insanın iki vasfı bildirilmiştir. "Çok zalim çok cahil" olmasının gerekçesi olarak "emaneti" yüklenmesi zikredilmiştir. "Emanet" nedir? İnsan niçin emaneti yüklenince çok zâlim çok cahil olmuştur?

Müfessirler, bu konuda ihtilaf etmişlerdir. (390) Emânete;" akıl, hilafet, tevhid kelimesi (لا اله الا الله) Allah'ı bilme , şer'i teklifler, emir ve yasaklar, vedi'a, adalet, ahidler, namaz, oruç, zekat, hac, doğru söz, borçları ödeme, ölçü ve tartıyı doğru yapma, cünüplükten gusletme, farzlar, ibadetler, itaat ve dini vazifelerin tamamı gibi farklı mânâlar verilmiştir. (391)

el-Kurtubî, "Emanet, doğru olan görüşe göre bütün dini vazifelerdir. Bu da cumhurun görüşüdür" demiştir. (392)

Ebu'l-Berakât en-Nesefî, " emanetle Allah'a itaat, emaneti yüklenmekle ona hiyanet etmenin murat edildiğini" söylemiştir. (393)

ez-Zeccâc, "kâfir ve münâfık emâneti yüklenildi, yani hiyanet ettiler ve itaat etmediler. Peygamber ve mü'minlerden itaat eden kimselere "çok zâlim çok cahil" denilmez", demiştir. (394)

Buna göre, insan, Allah'ın kendisine yüklediği vazifeleri

389) Celâleyn, S.214.

390) Bkz. et-Tabarî, Câmi', XII,22/53.

391) Bkz. et-Tabarî, Câmiu'l-Beyân, XII, 22/54. R. el-Isfehanî, Müfradât, S. 25. er-Râzî, M.Ğayb, XIII,236. el-Kurutubi, el-Câmi', XIV,253. el-Baydavi, Envâr, V,144. e-Hazin, Lübâb, V,142. es-Sâbûnî, Safve, II,539. el-Mevdûdî, Tefhîmu'ul Kur'ân, IV,413. Abdülaziz el-Muhammed es-Selman, el-Envaru's-Sâtiât Liâyâtin Câmiât, S. 178-181. Riyad-1401. Abdurrahman İsa, Edebü Hıtâbeti't-Dîniyye fî'd-Da'veti'l-İslâmiyye, S.236.239. Halep-1385.

392) el-Câmi', XIV,253.

(الامانة تعم جميع وظائف الدين على الصحيح من الأقوال وهو قول الجمهور)

393) Medârik, V,142-143.

(وهو يريد بالامانة الطاعة لله وبحمل الامانة الخيانة)

394) en-Nesefî, Medârik, V,143.

(قال الزجاج: الكافر والمنافق حملا لالامانة أي خانا ولم يطعاً ومن اطاع من الانبياء والمؤمنين فلا يقال ظلوما جهولا)

terkettiği, inkâr edip isyan ettiği zaman nefsi⁴⁹⁵ zulmetmiş, Rabb'ini tanımamış olmaktadır. (395)

Göklerin, yerin, dağların, taşların, ağaçların, hayvanların canlı-cansız her şeyin bir görevi vardır. Bütün yaratıklar, kendilerine yüklenen görevleri yaparlar. (396) Sadece insanlar ve cinlerden isyan edenler vardır. (397) Allah'a ibadet için yaratıldıkları (398) halde Yaratanına itaat etmeyen, küfre ve şirke dalan insan, bu fiilleri ile zâlim, bu yüzden kendisini dünya ve âhirette saadete ulaştıracak olan bu ilâhî görevleri idrâk edemediği, âkibetini bilemediği için câhil vasfı ile nitelendirilmiştir.

(33/72). âyetin bir öncesindeki âyette; "Allah'a ve Rasulüne itaat eden kimsenin büyük bir kurtuluşa ereceği", bir sonrasındaki âyette ise "Allah'ın münâfık ve müşriklere azap edeceği, mü'minlerin tevbelerini kabul edeceği" bildirilmiştir.

Bundan anlıyoruz ki, şirke, nifaka, küfre dalan, itaat etmeyen insan, çok zâlim, çok cahildir.

bb) Daha Zâlim İfadesi

(Ef'alü) (افعل) kalıbında (ezlamü), Kur'an'da 16 yerde geçmiştir. (399) Bu kalıp mânâyı ziyadeleştirmekte kullanılır. (400)

(لا احد اظلم من) "...den daha zalim kimse yoktur." (من اظلم من) anlamındadır. İstifhamı inkârîdir. (401)

7 çeşit insan fiili için "daha zâlim" ifadesi kullanılmıştır;

1- Allah'a Yalan Uyduranlar

(ومن اظلم ممن افترى على الله كذبا) "Allah'a yalan uydurandan daha zâlim kim vardır?" Bu cümle, (6/21, 93, 144; 7/37, 10/17; 11/18; 18/15; 29/68; 61/7) âyetlerinde aynen, (39/32) de, (فمن اظلم ممن كذب على الله) şeklinde zikredilmiştir.

Allah'a yapılan yalan iftira nedir? Bunu Kur'an'dan ve tefsirlerden yaptığımız tesbitlere göre şöyle sıralayabiliriz.

Cahilî Araplar, Allah'a ortaklar koşarlar, Putlara taparlardı. Kâh hayvanların erkeklerini, kâh dişilerini, kâh da

395) el-Kurtubî, el-Câmi', XIV, 255.

396) Bkz. er-Ra'd, 13/15, en-Nahl, 16/48-50. el-Hac, 22/18, er-Rahmân, 55/5-6. el-İsrâ, 17/44. en-Nûr, 24/41. el-Enbiyâ 21/17-20. er-Rûm, 30/26.

397) el-Hac, 22/18.

398) ez-Zâriyât, 51/56.

399) 2/114, 140. 6/21, 93, 144, 157. 7/37. 10/17. 11/18. 18/15. 18/57. 29/68. 32/22. 39/32. 53/52. 61/7.

400) et-Tabrassî, Mecma', I, 221.

401) el-Kurtubî, el-Câmi', II, 76. Bkz. Tabrassî, Mecma', III, 283, 335,

bunların yavrularını haram sayarlardı (402) ve şöyle derlerdi. "Allah isteseydi ne biz ne de babalarımız ortak kaşmazdık, bir şeyde haram yapmazdık." (403) "Bir fuhuş işledikleri zaman; babalarımızı bu yolda bulduk, Allah da bize böyle emretti", derler (di). (404) Yüce Allah'a kızlar isnat ederler. (Melekleri Allah'ın kızları zannederlerdi) Meleklerin dişi olduğunu söylerlerdi. Allah doğurdu derlerdi. (405) Allah'ı bırakıp taptıkları şeyler için, "Bunlar, Allah katında bizim şefaathilerimizdir," (406) derlerdi. (407)

Bahire, Saibe, Vasîle ve Hâm diye isimlendirdiği hayvanları haram kılmalarını Allah'a nisbet ederlerdi. (408) "Kur'an yalandan başka bir şey değildir. Muhammed onu uydurdu. Başka bir topluluk ona yardım etti." "Kur'an evvelkilerin masalları, (Muhammed) onları yazdırmış, sabah akşam onlar kendisine okunuyor" diyorlardı. (409)

"Yahudiler ve hiristiyanlar; "Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz" (410), "Yahudi ve hiristiyan olanlardan başkası cennete girmeyecektir." (411) "Sayılı bir kaç gün dışında bize asla ateş dokunmayacaktır." (412) dediler. Bazı yahudiler, "Allah fakir, biz zenginiz" dediler (413). Hiristiyanlar, Allah'a çocuk ve eş isnat ettiler. (414) İsa Allah'ın oğlu, Yahudiler, "Üzeyir Allah'ın oğlu" (415), dediler. (416)

Bütün bunlar Allah'a yapılan birer iftiradır. Bunun gibi Allah'ın, yaratıklardan ortağının olduğunu söylemek, (417) Allah'ın haram kılmadığı şeyi haram kılarak (418), helal yapmadığı şeyi helal sayarak bunları Allah'a izâfe etmek, O'na günah ve yalan söz isnat etmek (419), Kur'an-ı inkâr edip onun Allah sözü

402) Bkz, el-En'âm, 6/143-144. et-Tabarî, Age, V, 8/79.

403) el-En'âm, 6/148.

404) el-A'râf, 7/28.

405) 16/56 ; 37/149-153 ; 43/16.19 ; 52/39.

406) Yunus, 10/18.

407) Taifliler, Lat adındaki puta, Mekke halkı, Uzza, Menat, Hübel, Âsâf ve Nâile adlı putlara taparlardı. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, II, 336.

408) Bkz. el-En'âm, 6/103, 138, 140. er-Râzî, M.Ğayb, XII, 181. Cahiliyye Araplarına göre deve beş kez doğurur, beşinci dişi olursa kulağı çentilip serbest bırakılırdı.

409) el-Fürkân, 25/4-5.

410) el-Mâide, 5/18.

411) el-Bakara, 2/11.

412) el-Bakara, 2/80 ; Âl-i Imrân, 3/24.

413) Âl-i Imrân, 3/181.

414) el-En'âm, 6/101 ; el-Bakara, 2/116.

415) et-Tevbe, 9/30.

416) Bkz. et-Tabarî, Câmiu'l-Beyân, V, 7/165. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, II, 12. er-Râzî, M.Ğayb, XII, 181. el-Kurtubî, el-Câmi', XIII, 364. el-Beydâvî, Envâr, II, 394. Ebu's-Suûd, İrşâd, III, 119.

417) İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, III, 15. el-Hâzin, Lübâb, II, 394. es-Sâbûnî, Safve, I, 384, 405.

418) el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî, Medârik, II, 499.

419) et-Tabarî, Câmiu'l-Beyân, V, 8/68. Tabrassî, Mecma', IV, 377.

olmadığını söylemek de, (420) Allah'a yapılan bir iftiradır. Bu iftira, en büyük zulüm, zulüm de küfürdür.

2- Allah'ın Âyetlerini Yalanlayanlar

En'âm sûresinin 157. âyetinde "Allah'ın âyetlerini yalanlayandan daha zâlim kim olabilir?" Buyrulmuştur.

(فمن اظلم ممن كذب بايات الله...)

Bu ifâde, (6/21, 7/37, 10/17) âyetlerinde, "Allah'a yalan uydurma" (افترى على الله كذبا) cümlesinden sonra, "veya onun âyetlerini yalanlayan" (وكذب باياته) şeklinde zikredilmiştir.

Allah'ın âyetlerini yalanlamak, Kur'an-ı Kerim'in Allah sözü olmadığını söylemek, onu doğrulamamak, ona inanmamak, inkâr etmek (421) mucizeleri, (422) kevnî ve kitâbî delilleri (423) yalanlamak, mucizelere sihir demek (424) ve Hz. Muhammed (as)'ı tekzîp etmektir. (425)

Ankebût sûresi 68. âyette "... kendisine Hak gelince onu yalanlayandan daha zalim kim vardır?" Buyrulmuştur.

(ومن اظلم... او كذب بالحق لما جاءه)

Hak, Allah'ın insanlara elçi olarak gönderdiği Hz. Muhammed (A.S) ve O'na verilen Kur'an-ı Kerim'dir. (426)

Zümer sûresinin 32. âyetinde ise, "...Kendisine gelen doğruyu yalanlayandan daha zalim kim olabilir?" Buyrulmuştur.

(فمن اظلم... وكذب بالصدق اذا جاءه)

Âyetteki (sıdk) ile murat Kur'an'dır. (427)

Hak ve doğru olan, içinde Allah'ın âyetleri bulunan Kur'an-ı Kerim'in tamamını veya herhangi bir âyetini, bir hükmünü, bir emir ve yasağını yalanlamak küfür ve en büyük zulümdür.

3- Allah'ın Âyetlerinden Yüz Çevirenler

Secde sûresinin 22. âyetinde; "Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatıldıktan sonra onlardan yüz çevirenden daha zalim kim olabilir." buyrulmuştur. (ومن اظلم ممن ذكر بايات ربه ثم اعرض عنها)

Bu cümle, (18/57) de de zikredilmiştir. (6/157)' de ise "âyetlerden yüz çevirmek" (مدف عنها) kavramı ile ifade edilmiştir.

420) el-Kurtubî, el-Câmi', VIII, 321.

421) Fîrûzâbâdî, Tenvîr, II, 511. es-Sâbûnî, Safve, I, 430. el-Kurtubî, el-Câmi', VIII, 321.

422) el-Hâzin, Lübâb, II, 94.

423) et-Taberî, Câmi'u'l-Beyân, V, 8/95.

424) es-Sâbûnî, Safve, I, 384.

425) el-Fîrûzâbâdî, Age, II, 511.

426) et-Taberî, Câmi', XI, 21/14.

427) Celâleyn, S. 388.

Allah'ın âyetlerinden yüz çevirmek (مدف عن ، اعرض عن) onları kabul etmemek (428), Rasulullah'ın getirdiği ilâhî prensiplerden faydalanmamak, Kur'an'a tâbi olmamak, ona inanmamak ve onunla amel etmemektir. (429)

Allah, Hz. Muhammed (A.S.) ve Kur'an-ı Kerim ile insanlara öğüt vermiş, onlara doğru yolu göstermiş ve uygulamaları için prensipler vaz'etmiştir. Bunları beğenmeyip âyetlerde zikredilen hükümleri uygulamaktan yüz çevirmek, cahilî uygulamalara devam etmek veya Kur'an-ı bırakıp ona ters düşen prensipler ihdas etmek ve bunları uygulamak en büyük zulümdür ve küfürdür.

4- İlahlık ve Yalancı Peygamberlik İddia Edenler

Yüce Allah, "...kendisine bir şey vahyedilmediği halde,"Bana da vahyolundu." diyenden ve "Ben de Allah'ın indirdiği gibi indireceğim ,diyenden daha zalim kim olabilir?" buyurmuştur.(430)

Yalancı Müseyleme (Ö.12/633) ve Esved'ül-Ansî gibi peygamberlik iddiasında bulunmak kendisine vahiy gelmediği halde vahiy geldiğini söylemek, Kur'an'ın mislini indireceğini ileri sürmek Allah'a iftiradır ve büyük bir zulümdür. (431) Hz. Muhammed (A.S) peygamberlerin sonuncusudur. (432). Kur'an da son kitaptır. Bundan sonra peygamberlik iddia eden ve kendisine vahyolunduğunu söyleyen kimse en büyük zâlim, yalancı, müfterî ve kâfirdir.

5- İsyanlarını Unutanlar

Kehf sûresi 57.âyetinde, "...ve ellerinin (yapıp) öne sürdüğü (günahlarını, isyanları) nı unutandan daha zalim kim olabilir?" (و نسي ما قدمت يداه) denilmiştir.

Küfür ve isyanlarını (433), helâkedici günahlarını unutmak, bunlara tevbe etmemek ve âkibetini düşünmemek (434) iyilik ve kötülük yapanın mutlaka ceza veya mükafat olarak yaptıklarının karşılığını göreceğini tefekkür etmemek (435), küfür ve isyanına devam etmek büyük bir zulümdür. Âyetin sonunda bunların hidayete ermeyecekleri bildirilmiştir.

6- Şahitliği Gizleyenler

Bakara sûresi 140. âyetinde, Hristiyan ve yahudilere hitaben, "yoksa siz İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve torunlarının yahûdi yahut hristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz? "(Ey Muhammed) de ki: Siz mi daha iyi bilirsiniz yoksa Allah'ımı?" denildikten sonra "Allah tarafından bildiği bir şahitliği gizleyenden daha zalim kim olabilir?" buyrulmuştur.(و من اظلم ممن كتم شهادة عندهم الله)

428) el-Kurtubî, el-Câmi', II,7.

429) İbn Kesîr, II,193.

430) el-En'âm ,6/92.

431) el-Beydâvî, Age. II,446.

432) el-Ahzâb ,33/40.

433) et-Taberî, Age , IX,15/268. el-Beydâvî, Envâr, IV,117.

434) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, II,730. en-Nesefî, Medârik, IV,117.

435) el-Kurtubî, el-Câmi', XI,7.

Hristiyan ve yahudiler, İncil ve Tavat'ra, "Hak dinin islam ve Hz. Muhammed (A.Ş)'ın Allah'ın elçisi olduğunun, İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve torunlarının müslüman olduklarının" yazılı olduğunu okuyorlar, fakat bunu gizliyorladı. (436) Hakkı kabul etmek şöyle dursun, insanların müslüman olmalarına mâni olmak istiyorlar, "Yahudi veya hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız" (437), "Yahudi yahut hristiyan olandan başkası cennete giremeyecek" (438) diyorlardı. Bunlar, Hz. Muhammed (A.S)'ı oğullarını tanıdıkları gibi tanıyorlar ama inanmıyorlardı. (439)

Gerçeği bildikleri halde, onu gizleyen Yahudi ve hristiyanların en büyük zâlim oldukları bildirilmiştir. Buradaki zulüm, küfür anlamındadır.

7- Mescitlerde Allah'ın Adının Anılmasına Engel Olanlar ve Camilerin Harap Olmasına Çalışanlar

Bakara, sûresi 114. âyette, "Allah'ın mescitlerinde Allah'ın adının anılmasına engel olan ve onların harap olmasına çalışandan daha zalim kim vardır..." buyrulmuştur.

(وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ وَاسْمَى فِي خَرَابِهَا ...)

Hristiyanlar (Nasârâ) Kudüs'te Beyt-i Makdis'e pislikler atıyorlar, insanların orada ibadet etmelerine mani oluyorlardı. Rumlar, İsrail oğulları ile savaşmış Beyt-i Makdis'i tahrip edip Tavat'ı yakmışlardı. Mekke müşrikleri, Hudeybiye yılında müslümanları mescid-i Haramı ziyaretten menetmişlerdi. (440)

Mescidlerin tahribi iki şekilde olur:

- a) Hakîkî manada; binasını yıkmak, tahrip etmek,
- b) Mecâzî mânâda; içinde ibadet edilmesine herhangi bir şekilde mâni olmak. (441)

Camilerde insanların ibadet etmelerine, zikir yapmalarına, islâmî hükümlerin anlatılmasına, Kur'an'ın öğretilmesine engel olmak, hem Allah'ın hem camilerin hem de insanların haklarına tecavüzdür. Bunu yapmak en büyük zulüm, yapanlar da en büyük zalimdirler. (442)

Âyette geçen hüküm, yeryüzündeki bütün mescitler için geçerlidir. (443) Allah, mescidlerin îmarını teşvik etmiş (444) harap olmasını ise şiddetle yasaklamıştır. Bakara sûresi '114. âyetin sonunda "Allah'ın mescidlerinde Allah'ın adının anılmasına mâni olan, camilerin harap olmasına çalışan zalimlere "dünyada

436) Bkz. et-Tabarî, Age , II, 2/574-575. ez-Zamahşerî el-Keşşâf, I, 197.

437) el-Bakara , 2/135.

438) el-Bakara , 2/111.

439) el-En'âm , 6/20.

440) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I, 179. el-Beydâvî, Envâr, I, 181. Beyt-i Makdis'i, ilk defa Buhtünnassar, ikinci defa Rum meliki Titos, üçüncü defa ilya Anderyonos yıkmıştır. Hz. Ömer'in zamanında Kudüs fethedilinceye kadar harap kalmıştır.

441) er-Râzî, Age, IV, II, el-Kurtubî, el-Câmi', II, 77.

442) H. Yazır, H. Dîni, I, 475.

443) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I, 179. '

444) et-Tevbe , 9/18.

rezillik âhirette ise büyük azap olduğu bildirilmiştir." (لهم في الدنيا خزي ولهم في الآخرة عذاب عظيم)

Çünkü ibadet etmeleri için yaratılan (445) insanların yaratıcılarına camilerde ibadet etmelerine mâni olmak, mescidlerin hakikî ve mecâzî manada harap olmasına çalışmak; Allah'a karşı koymak ve O'na düşmanlık etmektir ki bu da küfürdür. Zaten bunu müşrik ve kâfirlerden başkası yapmaz. Müslüman tembelliğinden, gafletinden, şeytana ve nefesine uymasından ötürü bazı dîni görevlerini, ibadetlerini ferden îfa edemese bile başkasına asla mâni olmaz, hele camilerin harap olmasına kesinlikle çalışmaz, aksine onları yapar, yaşatır, mü'minin özelliği budur. (446).

Şu halde bu âyette bildirilen en büyük zalimler kâfirlerdir. Necm sûresi 52. âyette, Nuh kavminin daha zalim daha azgın olduğu bildirilmiştir. (انهم كانوا هم اظلم واطغى)

Bu kavminin niçin daha çok zalim olduğunu zalim kavimleri işlerken anlatacağız.

bc) Zalimler ve Zulmeden Kimseler İfadesi

Kur'an-ı Kerim'de "zâlim" kelimesi tekil ve çoğul olarak 135, "zulmeden kimseler" ifadesi ise 33 defa geçmiştir. "Zalim" "zalimler" kelimelerinden 5'i "zulmeden kimseler" ifadelerinden 3'ü "nefse zulüm", 1'i "Allah'ın zulmedici olmaması" (447) ile ilgili, kalan 159'u mutlak olarak zikredilmiştir.

"Zalim, zalimler ve zulmeden kimseler" ifadeleri, fertler ve kavimleri yeren bir nitelik olarak kullanılmıştır. Bunların bir kısmı insanların; dünyada inanç, söz, fiil ve davranışlarını; bir kısmı ise âhiretteki durumlarını ve kendilerine verilecek cezaları bildirme sadadinde zikredilmiştir.

Fahrüddin er-Râzî, "Allah, Kur'an da bir çok yerde "zalim" lafzını "kâfir" e isim olarak vermiştir." (448) "Mutlak olarak zikredilen "zalim", kâfir anlamındadır. Bu, zalim hakkında varid olan her vaidın kafirlere yöneltilmiş olduğuna delâlet eder" (449) demiştir. "Zalim" kavramı "kâfir" anlamını ihtiva ettiği gibi aynı zamanda "fasık" manasını da içerir. (450) Her kâfir, zalimdir, fakat her zalim, kâfir değildir. (451)

bca) Zalim İnsanlar

"Zalim-zalimler-zulmeden kimseler" isim ve ifadeleri ile hem inkâr edenler hem de mü'minlerin âsileri ve günahkârları nitelendirilmiştir. Bu kavramı; "kâfirler" ve "fasıklar" alt başlığı altında tahlil edeceğiz. "Kafirler" ifadesine; müşrik,

445) ez-Zâriyât ,51/56.

446) et-Tevbe ,9/10.

447) eş-Şuarâ ,26/209.

448) M.Ğayb, XXVI,24. (ان لفظ الظلم اطلقه الله في كثير من المواضع على الكافر)

449) Age, XXVI,131. (ان الظالم المطلق هو الكافر وذلك يدل على ان كل وعيد ورد في حق الظالم فهو مصروف الى الكفار .)

450) er-Râzî, Age, XXIV,76. (الظالم يتناول الكافر والفاسق)

451) er-Râzî, Age, III,192 (ان كل كافر ظالم وليس كل ظالم كافر)

münafık, müfterî, mükezzib...gibi küfrün bütün çeşitleri;
"Fâsıklar" ifadesine ise mü'minlerin hertürlü günah olan fiil ve davranışları dahildir.

Bir âyette (21/59) Putperestlerin İbrahim AS'ın put kırma eylemi için "zâlim" dedikleri bildirilmiştir. İbrahim AS, putları kırdı, büyük bir putu kırmadı. (21/57-58). Müşrikler puthaneye gelince "bunu putlarımıza kim yaptı, muhakkak bunu yapan kimsge zalimlerden birisidir dediler." (21/59) (قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَٰذَا الْفِتْنَةَ الَّتِي رَأَيْنَا) (21/59)

Aslında putları kırmak zulüm değildir.Ancak putperestler açısından bu eylem zulüm olarak algılanmıştır.Bu itibarla İzutsu'nun dediği gibi burada zulüm kavramı kişinin meseleye bakış için seçtiği mihenge göre izâfîdir. Putperestlere göre bu yapılmaması gereken bir davranıştır.

1-Kâfirler

Kur'an'da geçen "zalim, zalimler ve zulmeden kimseler" kelimelerinden 5'i münafık (452) 33'ü müşrik (453), 38'i de kâfir anlamındadır. (454)

Bakara sûresi, 254. âyette, "kâfirler, işte onlar zalimlerdir". (وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ) İsra sûresi 99. âyette, "zalimler inkârda diretirler". (فَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَا كُفُورًا) buyrulmuştur.

(2/254)'de kâfirlerin zalimler, (17/99)'da ise zalimlerin kâfirler olduğu bildirilmiştir. (فابى الظالمون الا كفورا) cümlesi anlamındadır. (فابى الكافرون الا جفورا) (455)

a) Âhireti İnkâr Edenler

A'raf sûresinin 44. ve Hud sûresinin 18. âyetlerindeki "zalimler" kelimesinin, bir sonrasındaki âyetin delaletiyle "Ahireti inkâr edenler" anlamında olduğu anlaşılmaktadır.

"Cennet halkı, ateş halkına (kıyamet günü) seslenerek, "Rabbimizin bize va'dettiğini biz gerçek bulduk. Siz de Rabbinizin size va'dettiğini gerçek buldunuz mu (diye soracaklar, onlar da) evet (gerçek bulduk), diyecekler. Aralarında bir ünleyici "Allah'ın la'neti zalimlerin üzerine olsun diye ünleyecektir"

"O zalimler ki (insanları) Allah yolundan menederler. Allah yolunu eğriltmek isterler ve onlar âhireti de inkâr ederler."

Hud sûresi, 18. âyette zalimler aynı şekilde tanımlanmışlardır.

452) 3/140. 9/47. 22/53. 24/50. 59/17;
453) 2/124, 150, 165. 193 3/128, 151 ; 5/72. 6/33, 58, 135.
10/106. 14/42. 16/85. 17/47; 18/50 ; 19/38. 21/3, 97 ;
22/71. 25/8, 27. 26/227. 30/29, 57. 31/11. 35/40.
37/22, 63. 39/51. 42/21-22. 46/12 ; 51/59. 52/47.
454) 2/254. 3/57, 94, 192. 4/22, 168. 6/21, 93. 7/41, 44. 10/52.
11/18. 14/22, 27. 17/82, 99. 18/29, 19/72. 21/29, 23/107.
29/49. 34/31, 42. 35/37. 39/24, 47. 40/18, 52. 42/8, 44-45.
43/65, 76, 192. 45/19. 47/65, 76 ; 76/31.
455) et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, IX, 15/17. er-Râzî, M.Ġayb, XXI, 62.

b) Cehennem Ateşini Yalanlayanlar

Sebe' sûresi, 42.âyetinde, "Biz zulmedenlere yalanlamakta olduğunuz ateş azabını tadın deriz." buyrulmuştur.

Âyetin sonu, zalimlerin cehennem ateşini yalanladıklarını bildirmektedir. Cehennem azabını yalanlayan kâfirdir.

c) Allah'ın Âyetlerini Bile Bile İnkâr Edenler

En'âm sûresi, 33. ve Ankebût sûresi, 49. âyetinde, zalimlerin Allah'ın âyetlerini inkâr eden kimseler olduğu bildirilmiştir.

Yüce Allah Hz. Muhammed (AS)'a hitaben şöyle demektedir;

"Biliyoruz, onların (müşriklerin) (456) dedikleri elbette seni üzüyor. Gerçekten onlar seni yalanlamıyorlar, fakat o zalimler bile bile Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar".

(و لكن الظالمين بايات الله يجهلون)

Ankebût sûresi, 49. âyetinde ise Allah, "Bizim âyetlerimizi zalimlerden başkası inkâr etmez." (وما يجد باياتنا الا الظالمون) buyurmuştur. 47. âyetinde bu ifade "Bizim âyetlerimizi, kâfirlerden başkası inkâr etmez" (وما يجد باياتنا الا الكافرون) şeklindedir.

d) Allah'a İftira Edenler ve Âyetlerini Tekzîb Edenler

Âl-i İmrân sûresi, 94.âyet ile En'âm sûresi, 21.âyetinde Allah'a yalan uyduranların ve âyetleri yalanlayanların zalim oldukları bildirilmiştir.

(3/94)' de "Artık bundan sonra kim Allah'a yalan uydurup İftira ederse işte onlar zalimlerdir."

(فمن افترى على الله الكذب من بعد ذلك فاوذلك هم الظالمون)

(6/21)' de ise "Allah'a yalan uyduran ya da onun âyetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir? Zalimler kurtuluş yüzü görmezler." buyrulmuştur. (انه لا يفلح الظالمون)

Yahudiler ahkâmı neshi kabul etmezler, Hz. Muhammed (A.S.)'ın peygamberliğini inkâr ederler ve "Ahkâmı nesh olmaz. Bize haram olan şeyler bizden evvelki şeriatlarda da haramdı. Binaenaleyh önceden helal olup da sonra haram olan bir şey yok ki nesh olsun, böyle olmadı," derlerdi. Yahudilerin, Tevrat'ın hükümlerinin nesh olunmayacağını ileri sürmeleri ve "İbrahim'in şeriatında deve eti ve sütü haram olduğu halde, ey Muhammed! Sen helal olduğunu iddia ediyorsun" demeleri üzerine (3/94) âyeti inmiştir. (457)

Yahudilerin, "nesh yoktur, Tevrat'ta haram olan daha önce de haramdı" demeleri yalan ve Allah'a iftiradır. Halbuki yahudilere daha önce helal olan bazı şeyler zulümleri sebebiyle haram kılınmıştı. (458)

(6/21) deki zalimler, Allah'a iftira eden, onun âyetlerini

456) et-Taberî, Age, V, 7/182. el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, II, 401.

457) el-Beydâvî, Envâr, I, 540.

458) 4/160, 166 ; 16/118.

yalanlayan ve Hz. Muhammed (A.S) 'ın nübüvvetini inkâr eden kâfirlerdir. (459)

A'râf sûresi 40. âyette, "Bizim âyetlerimizi yalanlayan ve onlara inanmaya tenezzül etmeyenler var ya, onlara gök kapıları açılmayacak ve halat (veya deve) iğne deliğinden geçinceye kadar onlar cennete giremeyeceklerdir. İşte mücrimleri böyle cezalandırırız." denildikten sonra, (و كذلك نجزي المجرمين)

41. âyette, "Onlar için cehennemden bir döşek ve üstlerinde de (yine ateşten) örtüler vardır. İşte zalimleri böyle cezalandırırız." (و كذلك نجزي الظالمين) buyrulmuştur.

42. âyette, "iman edip, salih ameller işleyenlerin, cennetlik oldukları" bildirilmiştir.

Âyetleri yalanlayanlar ve onlara inanmaya tenezzül etmeyenler, (ان الذين كذبوا بآياتنا واستكبروا عنها) mücrimler ve zalimler olarak isimlendirilmişlerdir.

Mizanda tartıları hafif gelenler (23/103), sapık ve zalim kimseler olduklarını itiraf edeceklerdir. (23/106-107) Bunlar, Allah'ın âyetlerini yalanlayan ve mü'minleri alaya alan (23/110) kimselerdir.

e) Kur'an' ve Diğer İlâhî Kitaplara İnanmayanlar

Sebe' sûresi 31. âyette, Kur'an'a ve daha önce gönderilen kitaplara inanmayacağını söyleyen kâfirlere zalimler diye hitabedilmiştir.

"İnkâr edenler dediler ki: "Biz ne bu Kur'an'a ne de bundan önce gelen kitaplara inanmayız." (Ey peygamberim!) Sen o zalimleri, Rabb'lerinin huzurunda tutuklanmış, birbirlerine söz atarlarken bir görsen. Zayıf sayılanlar, büyüklük taslayanlara, "Siz olmasaydınız elbette biz mü'minler olurduk "diyecekler."

"İnkâr edenler" ve "zâlimler" diye vasıflananlar, ilâhî kitaplara inanmayan aynı kişilerdir.

Aynı şekilde (35/36)' daki (والذين كفروا) kâfirler ile (35/37) deki yardımcılarının olmayacağı bildirilen zalimler aynı insanlardır. (فما للظالمين من انصار)

f) İlahlık ve Peygamberlik İddia Edenler

(6/93) âyetinde, Allah'a iftira eden ve kendisine vahiy geldiğini söyleyen "Ben de Allah'ın indirdiği gibi indireceğim" diyenlerin zalimler olduğu bildirilmiştir.

İlah olduğunu ileri sürenin, zalim olduğu bildirilmiştir.

"Onlardan her kim," Ben O'ndan başka bir tanrıyım" derse onu cehennemle cezalandırırız. Biz zalimleri böyle cezalandırırız."

(و من يقل منهم اني اله... كذلك نجزي الظالمين) (21/29)

g) İnsanları Allah Yolundan Menedenler

Nisa sûresi, 168. âyette "zulmedenler" ve "inkâr edenler" birlikte zikredilmiştir.

"İnkâr edenler ve zulmedenler var ya, Allah onları, ne bağışlayacak ne de bir yol gösterecektir. Ancak (onlara) cehennemin yolunu (gösterecektir. onlar) orada ebedî kalacaklar. Bu Allah'a kolaydır." (4/168/169)

Bir önceki âyette de "inkâr edenler ve (insanları) Allah yolundan menedenler, gerçekten derin bir sapıklık içine düşmüşlerdir." buyrulmuştur.

(و صدوا عن سبيل الله) ifadesi (4/167) de; (ان الذين كفروا) ile birlikte, (4/168)'de ise (... ظلموا ...) ile birlikte zikredilmiştir. "zulmedenler" ifadesi ile, "Allah yolundan (insanları) menedenler" e işaret edilmiştir. "İnkâr edenler, küfürleri sebebiyle nefislerine; islamdan menetmeleri sebebiyle insanlara zulmetmişlerdir.

er-Râzî, bu sıfatların yahudilere ait olduğunu, yahudilerin Kur'an-ı ve Hz. Muhammed (A.S)'ı inkâr ettiklerini ve kalplerine şüphe sokarak insanları, Allah yolundan menettiklerini" söylemiştir. (460)

İbnu'l-Cevzî, bu âyetteki "zulüm kavramının, şirk veya yahudilerin Hz.Muhammed (A.S)'ın sıfatını inkâr etmeleridir," demiştir. (461)

el-Kurtubî, ise, "yahudiler, niteliklerini gizlemeleri sebebiyle Hz. Muhammed (A.S)'a inkâr etmeleri sebebiyle nefislerine, Hz. Muhammed (A.S)'ın nübüvvetine dair sıfatlarını söylemeyip gizledikleri için insanlara zulmettiler," demiştir. (462)

(14/27), (17/82), (19/72), (45/19) ve (46/12), âyetlerinde zalimler, mü'minlerin mukabili olarak zikredilmiştir:

"Allah, iman edenleri dünya hayatında da âhirette de sabit sözle tesbit eder. Allah, zalimleri de sapıtır. Allah dilediğini yapar." (و يضل الله الظالمين) (14/27)

"Biz Kur'an'da mü'minlere şifa ve rahmet olan şeyler indiriyoruz. (Ama Kur'an) zalimlerin ancak ziyanını artırır." (17/82).

"De ki Hak (Kur'an) Rab'binizdendir. Artık dileyen iman etsin dileyen inkâr etsin, çünkü biz zalimlere ateş hazırladık..." (18/29)

460) Mefâtîhu'l-Ğayb, XI, 112.

461) Zâdü'l-Mesîr ,II,258.

462) el-Câmi',VI,20. Bkz. Ebu's-Suûd, Age,II,257. Reşid Rıdâ, Age,VI,77.

(17/30 ve 31.) âyetlerde de mü'minlere cennet va'dedilmiştir.

"İçinizden muttakîleri (cehennemden) koruruz ve zalimleri orada diz üstü çökmüş olarak bırakırız." (19/72)

Burada muttakîler, mü'min; zalimler de, kâfirlerdir. Bir sonraki âyetinde, "inkar edenler ve iman edenler" şeklinde geçmektedir.

"Zalimler birbirlerinin dostudur. Allah da muttakîlerin dostudur." (45/19)

Zalimler, kâfir; (463) muttakîler ise, mü'minlerdir.

Fahruddin er-Râzî'nin dediği gibi, hakkında azap va'dedilen zalimler, kâfirlerdir. (2/165), (3/151), (5/72), (6/93), (7/41), (16/85), (19/72), (18/29), (21/29), (22/71), (30/57), (34/31,42), (35/37), (37/22,63), (42/21-22) (43/76), (51/59), (52/47) ve (59/17) (43/192), (10/52), (4/22), (39/24,47), (40/18,52), (42/8,44,45) (47/65,76), (76/31) âyetlerinde zalimlere şiddetli ve alçaltıcı bir azabın,cehennem ateşinin olduğu,bunların mazeretlerinin kabul edilmiyeceği ve yardımcılarının olmayacağı bildirilmiştir. Bu âyetlerden bir kısmının meâllerini vermekle yetiniyoruz:

Âl-i İmrân sûresi, 56. âyetinde, "inkâr edenlere gelince onlara dünyada da âhirette de şiddetli bir şekilde azap edeceğim, onların yardımcıları da olmayacaktır," buyrulmuş, buna mukabil 57. âyetinde, "iman edip salih amel işleyenlere gelince, Allah onların mükâfatlarını tam olarak verecektir. Allah zalimleri, sevmez." denilmiştir.

Bu iki âyetinde mü'minlere mükâfat, kâfirlere ceza va'dedilmiştir. (464) Allah'ın sevmediği zalimler, dünya ve âhirette şiddetli azap edeceğini bildirdiği kâfirlerdir.

"Zalimlerin yardımcıları yoktur." (3/192)

"Zulmedenlere sürekli azabı tadın denilecek". (10/52)

"Zalimler için acı bir azap vardır." (14/22)

"Zalimlere kazandığınız (küfrün, isyanın cezasını) tadın, denilecektir." (39/24)

"Zalimlerin (âhirette) ne dostları ne de sözü tutulur sefaatçileri yoktur." (40/18)

"O gün zalimlere mazeretleri fayda vermez, Onlar için lanet (Allah'ın rahmetinden uzak olma) ve yurtların en kötüsü (cehennem) vardır". (40/52)

"Zalimleri (âhirette) görürsün ki (onlar) azabı gördükleri zaman "Geri (dünyaya) dönecek bir yol var mı diyecekler. Yine onları görürsün, aşağılıktan başlarını öne eğmiş vaziyette ateşe sunulurlarken göz ucuyla gizli gizli bakarlar. Mü'minler de (onlara) "işte asıl ziyana uğrayanlar, kıyamet günü kendilerini ve

ailelerini ziyana sokanlardır. Bakın gerçekten zalimler sürekli bir azap içindedirler." derler". (42/44-45)

"Acı bir günün azabından (ötürü) vay o zalimlerin haline" (43/65)

"Zalimlere (Allah) acı bir azap hazırlamıştır." (76/31)

"Eğer yeryüzünde bulunanların tümü ve onun bir misli daha zalimlerin olsaydı, kıyamet günü o kötü azaptan (kurtulmak için) onu mutlaka fideye verirlerdi. (Çünkü) hiç hesap etmedikleri şeyler Allah (tarafın) dan karşılıklarına çıkarılmıştır." (39/47).

Zuhurf sûresi, 74-75.âyetlerde, "Mücrimler, cehennem azabında ebedi kalacaklardır. Kendilerinden azap hiç hafifletilmeyecektir. Onlar azap içinde ümitsizdirler." denildikten sonra,

76.âyetinde "Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar kendileri zalim idiler." buyrulmuştur.

Âyetinde geçen, zalimler, mücrim; mücrim de, burada kâfir anlamındadır.

İnkâr edenler, insanları Allah yolunda menettikleri için onlara zulmetmişlerdir. Bu itibarla hem kâfir oldukları hem de insanlara zulmettikleri için "İnkâr edenler ve zulmedenler" sıfatları birlikte zikredilmiştir.

2) Müşrikler

Şirk küfrün bir çeşididir. Her müşrik, kâfirdir. Ama her kâfir müşrik olmayabilir. Bir insan inanç veya ameli ile Allah'a ortak koşmayabilir, fakat iman esaslarından birini inkâr ederek kâfir olur. Kur'an indiği zaman, Mekkeliler Allah'ın varlığını kabul etmelerine rağmen birliğini inkâr ediyorlar, putlara taparak Allah'a ortaklar koşuyorlar, böylece müşrik oluyorlardı. Önceki devirlerde de şirk yaygındı.

İslam, ısrarla tevhîd yanı Allah'ın vahdaniyeti, sadece O'na ibadet edilmesi üzerinde durmuştur. İnancı veya ibadeti ile Allah'a ortak koşan müşriktir, kâfirdir, zalimdir.

Allah, müslümanlara Bedir savaşında müşriklere karşı 3000 melek ile yardım etmişti (3/123). Bu yardımın gerekçesi (3/127)'de bildirilmektedir. "İnkâr edenlerden bir kısmını kessin veya perişan etsin de umutsuz olarak dönüp gitsinler diye (size yardım eder)."

Bu kâfir Mekke müşriklerine beddua etmek isteyen (465) Hz. Muhammed (A.S)'a hitaben Allah, "(Ey peygamberim! Kâfirlerin cezalandırılması veya bağışlanması) (466) iş(in)den sana hiçbir şey düşmez, (sen sadece uyarıcısın.) Allah, onların ya tevbelerini kabul eder ya da onlara azabeder. Çünkü onlar zalimlerdir." buyurmuştur. (فَأَنهٖم ظَالِمُونَ) (3/128)

464) et-Taberî, Age, III, 3/294.

465) el-Kurtubî, el-Câmi', IV, 199.

466) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I, 413.

Âl-i İmrân sûresi, 151. âyetinde, âhirette sığınağı cehennem olan zalimlerin , şirk sebebiyle kâfir oldukları beyân edilmiştir.

"Allah'ın kendilerine hiç bir güç indirmedığı şeyleri Allah'a ortak koşmaları sebebiyle (بِمَا اشركوا بالله) inkâr edenlerin (الذين كفروا) kalplerine korku salacağız, gidecekleri yer de cehennemdir! Zalimlerin varacağı yer ne kötüdür."

Meryem sûresi 37. âyetinde "Büyük bir günü görmekten ötürü vay kâfirlerin haline" denildikten sonra 38. âyetinde, "Bize gelecekleri gün neler işitecekler! Neler görecekler! Fakat o zalimler (buna rağmen) bugün hala apaçık sapıklık içindedirler" buyrulmuştur. Hz. İsa (A.S) hakkında "O Allah'tır, Allah'ın oğludur, için üçüncüsüdür," diyerek sapıklığa düşen ehl-i kitab (467) bu şirkleri sebebiyle nefislerine zulmetmişler , kafir olmuşlardır.

Kâfirler, kıyamet kopunca zalim olduklarını itiraf edeceklerdir:

"Artık gerçek va'd (kıyamet) yaklaşmıştır. (O gün) inkâr edenlerin gözleri donup kalır. "Yazık bize biz bundan gaflet içinde idik. Bilakis zalimler idik." (بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ) (21/97) Allah da onlara "Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız cehennemin odunusunuz. Siz oraya gireceksiniz" diyecektir. (21/98)

Kıyamet gününden gaflet etmek, Hz. Muhammed (A.S)'ı tekzîp etmek ve putlara tapmak suretiyle (468) inkâr ve isyana dalan kâfirlerin böylece nefislerine zulmetmiş oldukları bildirilmiştir.

Furkân sûresi 26. âyetinde, "işte o gün gerçek mülk Rahman'ındır ve o gün kâfirler için çetin bir gündür" denildikten sonra 27-28. âyetlerde o gün zalim, ellerini ısırıp; "keşke ben peygamberle beraber bir yol edineydim, der. Vah bana ne olurdu, ben falanı dost tutmasaydım, o beni, gelen zikirden saptırdı... der" buyrulmuştur.

Fahrüddin er-Râzî, "Mu'tezile'nin buradaki zalim kelimesinin kâfiri de, fasıkı da, içine alır" dediğini zikretmiştir. (469) Celaleddin el-Mahallî, zalimin müşrik anlamında olduğunu söylemiştir. (470)

Bakara sûresi, 191. âyetinde, "...kâfirler sizinle savaşarlarsa hemen onları öldürün kâfirlerin cezası böyledir"

193. âyetinde; "onlarla savaşın ki fitne (şirk-küfür) (471) ortadan kalksın, Din yalnız Allah'ın dîni olsun. Eğer onlar (savaştan ve küfürden) vazgeçerlerse, artık zalimlerden başkasına düşmanlık yoktur." buyrulmuştur. (فَلَا عَدُوَّانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ)

Zalimler, şirk ve küfre devam eden kâfirlerdir. (472)

467) et-Taberî, Câmi'ul-Beyân, IX, 16/86.

468) er-Râzî, M. Ğayb, XXII,222.

469) Mefâtîhu'l-Ğayb, II,76.

470) Tefsîr, S.302.

471) et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, II,2/195.

472) er-Râzî, M.Ğayb, V,146. et-Tabrassî, Mecma', II,287.

Nahl sûresi, 84. âyette, "(Âhirette) inkâr edenlere özür dilemeleri için izin verilmeyeceği, ve özür dilemelerinin de istenmeyeceği" bildirildikten sonra,

85. âyette; "zulmedenler azabı görünce artık ne onlardan azap hafifletilir ne de onlara süre verilir." buyrulmuştur.

86. âyette ise "Şirk koşanlar putlarını gördükleri zaman" diye başlamaktadır.

"Zulmeden kimselerin", öncesi ve sonrasındaki âyetlerden Allah'a şirk koşan kâfirler olduğu anlaşılmaktadır. (473)

Zâriyât sûresi, 59. âyette, "Zulmedenlerin de (daha önceki) arkadaşlarının payı gibi bir azap payı vardır, acele etmesinler," denildikten sonra,

60.âyette, "Va'dedildikleri günlerinden dolayı vay kâfirlerin haline..." buyrulmuştur.

"Zulmeden kimseler" Allah'a ortak koşan (474) Rasulullah'ı yalanlayan (475) Mekke'li kâfirlerdir. (476)

"...Bu (Kur'an) zulmedenleri, uyarmak, muhsinleri müjdelemek için, Arapça lisan ile (gönderilmiş kendinden öncekileri) doğrulayan bir kitaptır." (45/12)

Zalimler, Allah'a ortak koşan kâfirler; (477) Muhsinler ise muvahhid mü'minlerdir. (478)

Gaflet içinde Haktan yüz çevirenler, Allah'tan gelen ikaz ile alay edenler, kalpleri eğlence olanlar, gizli gizli Hz. Muhammed (A.S)'a sadece bir insan olduğunu söyleyip peygamberliğini inkâr edenler, Kur'an'a büyü, boş hayeller, Muhammed'in uydurduğu şeyler, o bir şairdir, diyenler (479) (21/3) de "Zulmeden kimseler" olarak vasıflandırılmışlardır. Bunlar Allah'a ortaklar koşan Mekke müşrikleridir. (480)

Kehf sûresi, 50. âyette, Allah'ı bırakıp şeytan ve zürriyetini dost edinenler "Zalimler" olarak nitelendirilmişlerdir. Allah'a ibadet yerine şeytana ibadet etmek, (481) Allah'ı dost edinme yerine şeytan ve zürriyetini dost edinmek, kâfirler için kötü bir değiştirmedir. (482)

Rûm sûresi, 55. âyette, "Kıyamet koptuğu gün mücrimler," (dünyada) bir saatten fazla kalmadıklarına yemin ederler" denildikten sonra,

473) Bkz. et-Taberî, Age, VIII,14/159. et-Taberî, Mecma, VI,379. Celaleyn, S.228.

474) et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, XIII,27/13.

475) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, IV,407.

476) el-Kurtubî, el-Câmi', XVII,57. es-Sâbûnî, Age, III,259.

477) İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, VII,379.

478) et-Tabrassî, Mecma', IX,86. Celaleyn. S.424.

479) el-Enbiyâ, 21/1-5.

480) Bkz. el-Kurtubî, el-Câmi', XI,269. es-Sâbûnî, Safve, II,255.

481) el-Kurtubî, el-Câmi', X,420.

482) et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, IX, 15/262.

57. âyette, "Artık o gün zulmedenlere mazeretleri fayda vermez...." buyrulmuştur.

Ayetteki zalimler; mücrim, mücrimler de, müşrik anlamındadır. (483)

Yüce Allah, İbrahim (A.S)'a "Ben seni insanlara önder (imam) yapacağım" demişti. İbrahim (A.S) da "(Ya Rabbi) soyumdan da (önderler yap) dedi. Allah, "zalimlere ahdim ermez" buyurdu. (2/124) (قَالَ لَا يَنْالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ)

en-Nesefî, bu âyette Allah, İbrahim (as)'ın çocuklarından müslümanların ve kâfirlerin olacağını haber vermiştir, demiştir. (484)

Allah'ın ahdi'nin ulaşmayacağı bildirilen zalimler, kâfir olanlardır. (485) Said ibn Cübeyr, (Ö.95/713) bu ayette, zalimin, müşrik anlamında olduğunu söylemiştir. (486)

Kıblenin Mescid-i Akse'dan, Mescid-i Haram'a, Kâ'be'ye dönmesi üzerine yahudiler, "Muhammed, kiblemizi terkederek Ka'be'ye ancak kavminin dinine meylettiği, memleketini sevdiği için döndü, eğer hak üzere olsaydı peygamberlerin kiblesine devam etmesi gerekirdi," dediler. (487) Mekkelî müşrikler ise, "Muhammed bizim doğru yolda olduğumuzu bildi ve kiblemize döndü ve dinimize de dönecek" dediler. (488) Allah, (2/150) âyetinde böyle diyenlere "zulmeden kimseler" demektedir.

"Nereden (yola) çıkarsan yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir, nerede olursanız yüzünüzü o yana çevirin ki insanların aleyhinizde (kullanabilecekleri) bir delilleri olmasın, yalnız onlardan zulmedenler hariç, onlardan korkmayın benden korkun ve size olan nimetimi tamamlayayım. Böylece doğru yola gelebilesiniz"

Bu âyette geçen "zulmedenler", Mekke müşrikleridir. (489)

"İnsanlardan kimi, Allah'tan başka eşler tutarlar, Allah'ı sever gibi onları severler. Mü'minler ise en çok Allah'ı severler. Zulmedenler, azabı gördükleri zaman bütün kuvvetin Allah'a ait olduğunu ve Allah'ın azabının çetin olduğunu anlayacaklarını keşke bilselerdi." (2/165)

Âyette geçen "eşler" (endâd);

a)Allah'tan başka tapılan ilahlar, putlar,

b)Allah'a isyanda itaat edilen, önderler, reislerdir. (490)

(483) el-Kurtubî, el-Câmi', XIV,47.

(484) Medârik, I,192. (

(485) Celaleyn, S,18. es-Sâbûnî, Safve, I,93. (Ahd) ile neyin murad edildiği konusunda mufessirler ihtilaf etmişlerdir. er-Râzî, Ahd' e; 1-Nübüvvet, 2-Rahmet, 3-Taata, 4-Eman'dır. Nübüvvet görüşü evladır, demiştir. M. Gayb, 3/45.

(486) el-Kurtubî, el-Câmi', II,108.

(487) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I,206.

(488) et-Tabrassî, Mecma', I,232.

(489) el-Kurtubî, el-Câmi', II,168.

(490) et-Taberî, Age, II, 2167. el-Kurtubî, Age, II, 203-204. H. Yazır, Age, I, 512-3.

Allah'tan başkasına, putlara, ateşe, ineğe, insana, eşyaya... tapanlar müşrik olduğu gibi Allah'ın emir ve yasaklarını, hükümlerini, yasalarını bir tarafa bırakıp liderlerinin emir ve yasaklarına, koydukları hüküm ve kanunlarına uyanlar, Allah'a isyan etme ve O'na karşı çıkma pahasına, önderlerine itaatı tercih edenler, Allah'ı ve hükümlerini bırakıp liderlerine, Allah'ı sever gibi sevip sarılanlar ve onları ilahlık mertebesine koyanlar da müşriktir. İşte Allah böyle insanlara "zulmedenler" ismini vermiştir.

Maide sûresi, 72.âyetinde, "Andolsun Allah, ancak Meryem oğlu mesihdir," diyenler elbette kâfir olmuşlardır." denildikten sonra,

"Halbuki, Mesih demişti ki: "Ey İsrail oğulları benim Rabbim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin, Zira kim Allah'a ortak koşarsa (**أَنَّهُ مِّنْ يَّشْرِكْ بِاللَّهِ**) muhakkak ki Allah ona cenneti haram etmiştir ve onun varacağı yer ateştir. Ve zalimlerin yardımcısı da yoktur". denilmiştir. (**وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَّاصِرٍ**)

Âyetin sonunda zikredilen "zalimler" evvelinde geçen müşriklerdir. (491)

En'âm sûresi, 56.âyetinde, "(Ey Muhammed! Müşriklere) de ki: "Ben Allah'tan başka yalvardıklarınıza tapmaktan men olundum..." denildikten sonra,

58.âyetinde, "De ki "Eğer acele istediğiniz şey (492) benim yanımda olsaydı elbette benimle sizin aranızda iş hemen bitirilmişti. "Allah zalimleri daha iyi bilir" buyurulmuştur. (**وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ**)

Buradaki "zalimler", 56.âyetinde bildirilen "Allah'tan başkasına", ilahlara ve putlara tapan müşriklerdir. (493)

Yüce Allah, Hz. Muhammed (A.S)'a bu müşriklere şöyle söylemesini emrediyor:

"De ki: "Ey kavmim, gücünüz yettiğince yapacağınızı yapın, ben de yapacağımı yapıyorum. Yakında, yurdun âkibetinin, kimin olduğunu bileceksiniz. Muhakkak zalimler kurtuluş yüzü görmezler" (**أَنَّهُ لَا يَفْلَحُ الظَّالِمِينَ**) (6/135)

Bu âyetten sonra gelen (136-140, 143-144) âyetlerinde müşriklerden bahsedilmektedir. Kurtuluşa ermeyeceği bildirilen zalimler, müşriklerdir. (494)

491) Fîrûzâbâdî, Tenvîr, II,323.

492) Müşrikler, "Allah'ım eğer bu (Kur'an) senin yanından gelmiş gerçekse başımıza gökten taş yağdır, yahut bize acı bir azap ver" demişlerdi." (8/32)

493) Bkz. et-Tabarî, Câmiu'l-Beyân, V,7/212. et-Kurtubî, el-Câmi', VI,440.

494) Bkz. el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî, Medârik, el-Hâzin, Lübâb, el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, II,489. Reşid Rıdâ, el-Menâr, VIII,120. H. Yazır, H. Dini, III,2057.

"(Ey peygamberim) Allah'tan başka; sana ne fayda ne de zarar vermeyecek olan şeylere yalvarma! Eğer böyle yaparsan o takdirde sen muhakkak, zalimlerden olursun." (10/106) (فَأَنْتَ أَتَاكَ مِنَ الظَّالِمِينَ)

Hitab, Rasulullah'adır. Ancak bununla, ondan başkaları murat edilmiştir. (495) Çünkü o bunu zaten yapmaz. Allah'tan başkasına tapan müşriklerin zalimler olacağı vurgulanmıştır. "Zalimlerden olursun" demek "müşriklerden olursun" demektir. (496)

Hac sûresi, 71. âyetinde, "Allah'ı bırakıp, O'nun hakkında hiç bir delil indirmedeği, kendilerinin de bilgilerinin bulunmadığı şeylere tapıyorlar." denildikten sonra,

"Zalimlerin yardımcısı yoktur." (وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَاصِرٍ) buyrulmuştur.

Âyetinde geçen "zalimler", Allah'tan başkasına tapan müşriklerdir.

İsra sûresi, 47. ve Furkân sûresi, 8. âyetinde, "Zalimlerin, (Mü'minlere), siz sadece büyülenmiş bir adama (Muhammed'e) uyuyorsunuz" dedikleri bildiriliyor. (قَالَ الظَّالِمُونَ إِنَّا تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا)

Öncesindeki âyetlerde, müşriklerden, Allah'ı bırakıp uydurma ilahlara tapanlardan söz edilmektedir. Buradaki zalimler ile murat, müşriklerdir. (497)

Şuâra sûresi, 227. âyetinde müslümanlara eza, cefa ve işkence yapan, söz ve şiirlerle onları inciten Mekke müşrikleri, (498) tehdit edilmektedir. (499) "Zulmedenler yakında nasıl bir inkılâba uğrayıp devrileceklerini bileceklerdir."

Rûm sûresi, 29. âyetinde, bilgisizce hevâ ve heveslerine uyduğu bildirilen zalimler, Allah'a şirk koşanlardır. (500)

Fâtır sûresi, 40.âyetin sonunda, "...Zalimler birbirlerine aldatmadan başka bir şey va'detmiyorlar." denilmiştir.

Âyetin evvelinde, Allah'tan başka tapılan tanrılardan söz edilmiştir. Bu itibarla, buradaki "zalimler" ile murat, müşriklerdir.

Sâffât sûresi, 22-23.âyetlerde; "(yüce Allah, âhirette meleklerine) (501) "zalimleri, eşlerini ve Allah'tan başka taptıklarını taplayın, onları cehenneme sevkedin, "(diye emreder) buyrulmuştur.

Zulmedenlerin (وَمَا كَانَ يُعْبَدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ) ifadesi ile,

495) es-Sâbûnî, Safve, I, 599.

496) er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, XVII, 172.

497) Bkz.et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, IX, 15/95.

498) Bkz.et-Taberî, Câmiul-Beyân, XI, 19/130.

499) el-Kurtubî, el-Câmi', XIII, 154.

500) et-Taberî, Age, XI, 21/40. et-Tabrassî, Mecma', VIII, 303. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, III, 478. el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî, Madârik, el-Hâzin, Lübbâb, V, 44. Celâleyn, S. 340.

501) Bkz.el-Kurtubî, el-Câmi', XV, 73.

müşrikler olduğu anlaşılmaktadır. (502) Bu müşriklerin;

29.âyetinde, mü'min olmadıkları,
30 ve 32. âyetlerde, azgınlara,
34. âyetinde, mücrimler
35.âyetinde "lailahe illallah" denildiğinde büyüklenenler,
Hz. Muhammed (A.S) için "cinlenmiş bir şair için tanrılarımızı mı
terkedeceğiz" diyenler olduğu, bildirilmiştir.

Şûrâ sûresi, 21.âyetin sonunda "zalimler için acı bir azap
vardır." Zalimlerin korkudan titrediklerini görürsün..."
buyrulmuştur.

21. âyetin evvelinde, Allah'a ortaklar isnadından söz
edilmektedir. 22. âyetin sonunda ise, iman edip salih amel işle-
yenlerin cennet bahçelerinde olacakları bildirilmiştir.

21 ve 22.âyetinde geçen zalimler, müşrikler anlamındadır. (503)

Tûr sûresi, 43. âyetinde, "yoksa onların Allah'tan başka bir
tanrısı mı var? Allah, onların ortak koştukları şeylerden
uzaktır." denildikten sonra,

47.âyetinde, "zulmedenlere (âhiret) azabından önce başka bir
azap (kıtlık, açlık, musîbetler...gibi dünyevî cezalar, kabir
azabı) (504)vardır." buyrulmuştur.

Zümer sûresi, 51.âyetinde... "zulmedenlere (şirk, küfür, fısk
ve isyan gibi) yaptığı şeylerin kötülükleri isâbet edecektir.
(cezalandırılacaklardır) " denilmiştir.

el-Kurtubî, âyetinde geçen zulmedenlerin, müşrikler olduğunu
söylemiştir. (505)

İbrahim sûresi, 52. âyetinde, yüce Allah, Hz. Muhammed (A.S) a
hitaben "(Ey Muhammed!) Zalimlerin yaptığından Allah'ı gafil
sanma" buyurmuştur.

Buradaki zalimler, müşrikler anlamındadır. (506).

Lokman sûresi, 11.âyetinde, "zalimler açık bir sapıklık için-
dedir. buyrulmuştur. (بل الظالمين في ضلال مبين)

Âyetin evvelinden, zalimlerin, müşrikler olduğu
anlaşılmaktadır. (507)

3) Münafıklar

Nifak, küfrün bir çeşididir. Her münafık kâfirdir, fakat her

502) Bkz. er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, XXVI,131.

503) Bkz. el-Kurtubî, Age, XVI,20.

504) Bkz. et-Tabarî, Age, XIII,27/37. el-Hâzin, Lübâb, 6/97.

505) el-Kurtubî, Age, XV,264.

506) et-Tabarî, Câmiu'l-Beyân, VIII,13/236. Ebu's-Suûd, İrşâd, V,55.

507) et-Tabarî, Age, XI,21/66. er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, XXV.144,
el-Kurtubî, el-Câmi', XIV,58. Ebu's-Suûd, İrşâd, XII,71.
Celaleyn S.344.

kâfir, münafık değildir. Münafıklar, kâfirlerden daha kötüdür. (508)

(3/140), (9/47), (22/53), (24/50), (59/17) âyetlerinde geçen "zalimler" münafıklar anlamındadır.

Uhud savaşında müslümanlar 70 şehit vermişti Âl-i İmrân sûresi, 140. âyeti bu savaştan söz etmektedir. "(Ey müminler!) Eğer size (Uhud'da) bir yara dokundu ise o topluluğa da (Bedir'de) benzeri bir yara dokunmuştur. Bu (savaş) günlerini insanlar arasında çevirip duruyoruz. Allah iman edenleri ortaya çıkarsın sizden şehitler edinsin diye, (böyle yapıyor). Allah zalimleri sevmez." (وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ)

Âyette geçen zalimlerden muradın; dilleri ile imanlarını izhar edip, küfürlerini gizleyen münafıklar, müşrikler ve kâfirler olduğu söylenmiştir. (509) Uhud'da müslümanlarla savaşan Mekkeli müşriklerdi. Münafıklar da savaşa katılmaktan imtina etmişlerdi. (9/42)

es-Sâbûnî, bu âyetteki zalimlerin, münafıklar (510); el-Kurtubî, müşrikler; (511) Celaleyn, kâfirler; (512) en-Nesefî ise münafık ve müşrikler (513) olduğunu söylemiştir.

Tevbe sûresi, 42-47. âyetlerde Uhud savaşına katılmayan münafıklardan söz edilmiştir. 47. âyetin sonunda, "Allah zalimleri bilir" buyrulmuştur. (وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ)

Buradaki zalimler, münafıklar anlamındadır. (514)

Hac sûresi, 53. âyette kalplerinde hastalık olanlar ve kalpleri katılaşılanlardan söz edildikten sonra, "Zalimler derin bir ayrılık içindedirler" denilmiştir. (وَأَنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ)

Kalplerinde hastalık olanlar, münafıklar; kalpleri katılaşılanlar ise müşrikler ve yalanlayıcılarıdır. Bu itibarla buradaki zalimler, münafıklar ve müşrikler anlamındadır. (515)

Nûr sûresi 47. âyette (münafıklar) "Allah'a ve Rasulüne iman ettik ve itaat ettik" diyorlar. Sonra onlardan bir grup bunun ardından dönüyor. Bunlar mü'min değillerdir." denildikten sonra,

50. âyette; "(Onların) kalplerinde bir hastalık mı var yoksa şüphe mi ettiler? Yoksa Allah'ın ve Rasulünün kendilerine haksızlık yapacağından mı korkuyorlar? Hayır onlar zalimlerdir." buyrulmuştur. (بَلْ أُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ)

508) Bkz. en-Nisa, 4/145. "Münafıklar, cehennemin en aşağı tabakasında olacaklardır."

509) et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, III, 4/109. el-Beydâvî, Envaru't-Tenzîl, 1/592-596.

510) Safve, I, 232.

511) el-Câmi', IV, 2.

512) S. 57.

513) Medârik, I, 595-596.

514) Bkz. Taberî, Câmiu'l-Beyân, VI, 10/146. et-Tabrassî, Mecma', V, 35. en-Nesefî, Medârik, el-Hâzin, Lübâb, el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, III, 135. es-Sâbûnî, Safve, I, 540.

515) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, III, 166

Haşr sûresi, 16. âyette, "(münafıkların durumu) tıpkı şeytanın durumuna benzer, ki o şeytan insana "inkâr et" der. İnsan inkâr edince de; "Ben senden uzağım, ben âlemlerin Rabbi Allah'tan korkarım" der" denildikten sonra 17. âyette; "Nihayet ikisinin de sonu ebedi olarak ateşte kalmaları oldu. Zalimlerin cazası budur." buyrulmuştur. (وَ ذَلِكَ جَزَاؤُ الظَّالِمِينَ)

Ayetteki zalimler şeytan ve onun emri ile inkâr eden kâfirlerdir.

4-Fasıklar

Fasık, Allah'a itaati terkeden kimsedir. Küfür ile imandan çıkan kimseye de iman ettiği halde isyan eden kimseye de fasık denir. (516) Kur'an-ı Kerim'de kâfirlere (517), münafıklara (9/67) fasık denildiği gibi günah işleyen kimselere de (24/4) fasık denilmiştir. Günahın küçüğüne de büyüğüne fısık denir. Ancak daha çok Kur'an'ın hükümlerini ikrar ettiği halde bunların tamamını veya bir kısmını ihlal eden kimseye bu isim verilmiştir. (518)

Fasık kelimesi, müşrik, münafık, kafiri de isyankâr mü'minleri'de içine alır. Yani her müşrik, münafık ve kâfir fasıktır ama her fasık, müşrik, münafık ve kâfir değildir.

Küfür ve isyan ile itaatten çıkan fasık insan bu inanç ve fiili ile zalim olmuştur. Çünkü iman yerine küfrü, itaat yerine isyanı koymuştur.

Bu başlık altında daha çok günah-isyan-fısık anlamında kullanılan "zalim" kavramını ele alacağız "Küfür" ve "fıskı" birlikte ifade eden "Zulüm" kavramı da vardır. (5/45, 6/129, 8/25, 9/23, 11/113 ve 10/9) âyetleri gibi (2/35 ve 7/19) âyetlerinde Adem (A.S)'ın yasak ağaçtan yemesi, (21/87) de Yunus (A.S)'ın kavminin arasından izinsiz ayrılması sebebiyle zalimlerden olduklarını itiraf ettikleri bildirilmiştir. Bu âyetlerde geçen "zalimler" kelimesinin ne anlama geldiğini "Mukayyed Zulüm" bölümünde izah etmiştik.

(2/145, 229, 270), (5/29, 107), (6/52), (11/31), (12/23, 75, 79), (42/40), (49/11), (68/29), âyetlerinde geçen "zalimler" isyan, fısık ve günah anlamındadır.

a) İlâhî Sınırlara Tecâvüz Edenler

(2/221-242) âyetlerinde evlenme-boşanma, kadın-erkek ilişkileri ile ilgili hükümler zikredilmiş ve 229. âyetin sonunda. (تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ)

"...İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Sakın bunlara tecâvüz etmeyin, kim Allah'ın sınırlarına tecâvüz ederse işte onlar zalimlerdir." buyrulmuştur.

"Hududullah" (Allah'ın sınırları); Allah'ın insanlar için

516) el-Kurtubî, el-Câmi', I, 246.

517) Âl-i İmrân, 3/110. et-Tevbe, 9/84. en-Nûr, 24/55.

518) R. el-İsfehânî, el-Müfradât, S.380.

koyduğu hükümleri, (519) yasaları (520), emir ve yasakları, helal ve haramları (521) ve farzlarıdır. (522)

"Had" iki şeyden birinin diğerine karışmaması için aralarına konan engeldir. Çoğulu "Hudûd" dur. (523), Türkçe'de biz buna "sınır" diyoruz.

Bakara sûresi, 187.âyetinde, oruç ile ilgili hükümler bildirildikten sonra, "Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Bunlara yaklaşmayın" (تلك حدود الله فلا تقربوها) (4/11-12) âyetlerinde miras ile ilgili hükümler anlatılmış, (4/13) âyetinde "Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'a ve elçisine itaat ederse Allah onu, altından ırmaklar akan cennetlere sokar, orada ebedî kalırlar. İşte büyük kurtuluş budur. Kim de Allah'a ve O'nun elçisine karşı gelir, O'nun sınırlarına tecâvüz ederse, Allah onu ebedî kalacağı ateşe sokar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır" buyrulmuştur.

Buna göre hadler iki kısma ayrılmıştır.

1-Emirlerin hudud'u . Bunların uygulanması gerekir.

2-Yasakların hudud'u. Bunlardan sakınılması icabeder. (524)

Allah ve peygamberin emirlerini ihlal edenler de yasaklarını işleyenler de Allah'ın sınırlarına tecavüz etmiş olurlar. Allah'ın sınırlarına tecavüz edenler hem nefislerine hem de diğer insanlara zulmetmiş olurlar. Mesela Kur'an'ın miras hükümlerini uygulamayan hak sahibine zulmetmiş, Allah'ın emrine muhalefet ile de nefisine zulmetmiş olur.

İlâhî hükümler, insanların fiillerini sınırlayıp herbirinin hükmünü beyân ettiği için bu hükümlere had (sınır) denilmiştir. (525) Komşusunun tarlasındaki veya bahçesindeki sınırı ihlal eden kimse nasıl komşusunun hakkına tecâvüz etmiş olması sebebiyle zâlim oluyorsa bunun gibi Allah'ın insanlar için "yapacaksınız veya yapmayacaksınız" şeklinde koyduğu ilâhî sınırları ihlal eden yanı islam'ın herhangi bir hükmünü terkeden insan da Hakka tecavüz etmiş zâlim olmuştur. Buradaki "zâlim" "isyanî", "fâsık" anlamındadır. Eğer ilâhî hükümleri beğenmeyerek ihlal ederse bu takdirde "kâfir" anlamında, "zâlim" olur. (526)

b) Hırsızlar

Allah, hırsızlığı yasaklamış, Maide sûresi, 38.âyetinde, "hırsızlık yapan kimselerin ellerinin kesilmesini" emretmiştir. 39. âyetinde "hırsızlık" fiiline "zulüm" denilmiştir.

Yusuf (A.S) Öz kardeşi Bünyamin'i yanında alıkoyabilmek için onun yüküne kralın tasını koydu. "Ey kervan (sahipleri) sizler hırsızsiniz diye bir ünleyici seslendi. Yusuf'un kardeşleri" Biz

519) el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, I, 348.

520) es-Sâbûnî, Safve, I, 146.

521) et-Tabarî, Câmiu'l-Beyân, II, 2/473.

522) et-Tabarî, Age, II, 2/466.

523) el-İsfahânî, el-Müfredât, s.109. M.M.Buhârî, Age, s, 115.

524) el-İsfahânî, el-Müfredât, s.109, M.M.Buhârî, Age, s.115.

525) Bkz. el-Kurtubî, el-Câmi', III, 146.

526) Bkz. M. Vehbi, Hülâsa, I, 409.

hırsız değiliz" dediler. Yusuf (A.S)'ın adamları" Peki, yalancı çıkarsanız hırsızın cezası nedir" dediler. Onlar, "hırsızın cezası tas kimin yükünde bulunursa O, onun karşılığıdır." "Biz zalimleri böyle cezalandırırız." dediler. (12/70-75) (كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ)

Ayetteki "zâlimler" hırsızlar anlamındadır. (527) Hırsızlar, Allah'ın yasak sınıırına tecâvüz ederek hem nefislerine hem de malını-parasını çaldığı insanlara zulmetmiş olurlar.

c) Fuhuş İşleyenler, Hâinler ve Kötülük Yapanlar

Allah, fuhşu, zinayı, ve her türlü kötülüğü haram kılmıştır. (16/90, 17/32) Yusuf sûresi, 23.âyetinde, "Yusuf'un evinde kaldığı kadın, onun nefsinden murat almak istedi ve kapıları kilitleyip ona "haydi gelsene" dedi. (Yusuf): "Allaha sığınırım" dedi, efendim bana güzel baktı (ihşanda bulundu, ona nasıl ihanet ederim) "zalimler iflah olmazlar" (اِنَّهٗ لَا يَفْلَحُ الظَّالِمِيْنَ) (dedi)" denildikten sonra peşinden gelen âyetinde; "Andolsun kadın onu arzu etmişti, eğer Rabbinin doğruyu gösteren delilini görmeseydi Yusuf da onu arzu etmiş olacaktı. Böylece biz kötülüğü ve fuhşu ondan çevirdik.." buyrulmuştur. (كَذٰلِكَ لَنُصْرِفَ عَنْهٗ السُّوءَ وَالْفَحْشَآءَ)

Vezirin karısı Zeliha, Yusuf (A.S) ile zina etmek istemişti. Zina fiilini işleyenlere "zâlimler" denilmiştir. (528) Allah'ın Yusuf'u koruduğu fiil (12/24)'de "kötülük" (sû') ve "fuhuş" olarak belirtilmiştir.

Fahrüddin er-Râzî, (12/23) deki "zalimler"i, "zina edenler" "hâinler" ve "iyiliğe, kötülükle muamele edenler" şeklinde açıklamış ve Yusuf (A.S)'ın Zeliha'nın teklifine karşılık söylediği üç söz ile üç hakka işaret olduğunu zikretmiştir:

1- Allah korusun (maâzallah): Bununla Allah hakkına işaret edilmiştir.

Allah hakkı insanı zinadan meneder.

2- "Efendim bana güzel ikramda bulundu, iyilik yaptı." Bununla insanların hukukuna işaret vardır. Halkın haklarına riayet etmek farzdır.

3- "Zalimler kurtuluşa eremezler." (اِنَّهٗ لَا يَفْلَحُ الظَّالِمُوْنَ) Bununla nefsin zarardan korunmasına işaret vardır. Nefsin zarardan korunması da farzdır. (529) Yusuf, Zeliha'nın isteğine boyun eğmiş olsaydı. Allah'ın, halkın ve nefsinin hakkına tecâvüz etmiş olacaktı. Zina etmekle Allah'a isyan etmiş, efendisine hainlik yapmış, iyiliğine kötülükle karşılık vermiş ve kendisini bu fiilleri ile zarara sokmuş olacaktı. Ama Allah onu korudu. Şu halde bu âyetdeki "zalimler" ile zina edenler, hainlik yapanlar, iyiliğe kötülükle karşılık verenler kastolunmuştur. (530) Ebu's-Suûd, buradaki "Zalimler" ile murat kim olursa olsun bütün zulmedenlerdir. Buna iyiliğe kötülükle karşılık verenler, Allah'ın

527) el-Hâzin, Lübbâb, el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, III, 436-437. es-Sâbûnî, Safve, II, 62.

528) Bkz. Celâleyn, S.195.

529) Bkz. Mefâtîhu'l-Ğayb, XVIII, 114-115.

530) Bkz. en-Nesefî, Medârik, III, 393. es-Sâbûnî, Safve, II, 47.

emirlerine isyan edenler öncelikle dahildir," demiştir." (531)

d) Kâtiller

Adem (A.S)'ın çocuklarından Kâbil ile Habil birer kurban kesmişlerdi. Habil'in kurbanı kabul edilmiş, Kabil'inki kabul edilmemiştir. Kabil, Habil'e "Seni öldüreceğim" demişti. Habil de ona Allah, ancak muttakîlerinkileri kabul eder, eğer sen beni öldürmek için bana elini uzatırsan, ben seni öldürmek için sana elimi uzatmam. Çünkü ben âlemlerin Rabbinden korkarım. Ben isterim ki, sen benim günahımı da kendi günahını da yüklenip ateş halkından olursun. Zalimlerin cezası budur dedi. (5/27-29)

"Zalimler" ile kâtiller kastolunmuştur. Allah haksız yere insan öldürmeyi yasaklamıştır. (17/33) Bu yasağı ihlal eden katil, hem kendisine hem de öldürdüğü insana zulmetmiştir.

e) Fakirin Hakkını Vermeyenler ,Malını Haram Yolda Harcayanlar ve Adağını Yerine Getirmeyenler

Bakara sûresi, 270.âyette, "yaptığınız her harcamayı, adadığınız her adağı Allah bilir. Zalimlerin yardımcısı yoktur." buyrulmuştur. Buradaki zalimlerle murat kimlerdir? Âyetin evvelinde iki amel zikredilmiştir.

- 1-İnfak; zekat, sadaka, Allah yolunda yapılan harcama.
- 2-Adak yapmak (nezir).

Bu iki ameli yapanlara "Allah bu yaptıklarınızı bilir" ifadesi ile mükâfat verileceği bildirilmiştir. "Zalimlerin yardımcısı yoktur." cümlesi ile de bu amelleri terkedenler kastolunmuştur. Bunlara da ceza va'dedilmiştir.(532) Müfessirler, bu âyette geçen "zalimler" ile murat olunanların;

- 1- "Malını Allah yolunda infak etmeyenler, (zekatını-sadakasını, fakirin hakkını vermeyenler)
- 2- Zekatı, sadakayı ve hayrı gösteriş (riya) için yapanlar,
- 3- Verdiği Zekat-Sadaka ve yardımını başa kakanlar, bununla eziyet edenler,
- 4- Malını, Allah'a isyanda harcayanlar,
- 5- Haram ve kirli malını infak edenler,
- 6- İsyan yolunda adak yapanlar,
- 7- Yaptığı adağını yerine getirmeyenler," olduğunu zikretmişlerdir. (533)

Bu fiilleri işleyenler, hem nefislerine hem de fakirlere ve bütün topluma zulmetmiş olurlar. (534)

Kalem sûresi, 17-33 âyetlerinde fakirin hakkını vermeyen bahçe sahiplerinden bahsedilmiştir. Bunlar bahçelerinin mahsulünü

531) İrşâd, IV,265.

532) et-Tabarî, Câmiu'l-Beyân, III,3/91.

533) et-Tabarî, Age, III,3/92. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I,316. er-Râzî, M.Ğayb, VII,75. el-Beydâvî, Age, en-Nesefî, Medârik, el-Hâzin, Lübbâb, I,426. Ebu's-Suûd, İrşâd, I,263. Celaleyn, S,39. Reşid Rıdâ, el-Menâr, III,78. es-Sâbûnî, Safve, I,172.

534) Reşid Rıdâ, el-Menâr, III,78.

kimse görmeden devşirmek, hiçbir fakiri bahçeye sokmamak için yemin etmişler, Allah da onların mahsulünü geceleyin mahvetmişti. Bahçeye vardıklarında şaşırmışlardı.

Orta yolda gidenler, "Rabbimizi tesbih ederiz, doğrusu biz zulmedenlermiyiz" dediler." (قالوا سبحان ربنا اننا كنا ظالمين)

Zenginin malında, fakirin hakkı vardır. (70/24-25). Fakirin bu hakkını vermeyenler, hem fakirlere hem de Allah'a isyan ettiği için nefislerine zulmetmiş olurlar.

Bahçe sahipleri, fakirin hakkını vermek istememişler. Bu yüzden musibete maruz kalmışlar. Böylece kendilerine de fakirlere de zulmetmişlerdir.

f) Yalan Yere Yemin Edenler, Hakka Tecâvüz Edenler, Başkalarına Zarar Verenler ve Yalancı Şahitlik Yapıcılar

Mâide sûresi, 106-107. âyetlerde ölüm yaklaşınca vasiyet ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: "Ey iman edenler, birinize ölüm gelince vasiyet et sırasında içinizden iki adil kişi aranızda şahitlik etsin. Ya da yeryüzünde yolculuk ederken başınıza ölüm musibeti gelmişse sizden olmayan iki kişi (şahitlik etsin). Kuşkulanırsanız namazdan sonra onları tutar (yemin ettirir) siniz." Akraba da olsa yeminimizi hiçbir paraya satmayacağız, Allah'ın şahitliğini gizlemeyeceğiz. Yoksa biz elbette günahkarlardan oluruz" (derler). Eğer onların bir günah işledikleri (yalan söyleyip hakkı gizledikleri) anlaşılırsa haklarına tecâvüz etmek istediği kimselerden (ölünün yakınlarından şahitliğe) daha layık olan iki kişi onların yerine geçer. (Bunlar) Allah'a şöyle yemin ederler;" Mutlaka bizim şahitliğimiz onların şahitliğinden daha doğrudur. Biz (hakka) tecâvüz etmeyiz yoksa elbette zâlimlerden oluruz" (derler). (وما اعتدينا انا اذا لمن الظالمين)

Eğer, şahitlik yapan kimse yalan söyler ve bu yalan ile bir menfaat elde ederse zâlim olur. Yalancı şahitlik yapmak ve yalan yere yemin etmekle isyan etmiş böylece hem kendine hem de başkasına zulmetmiş, zarar vermiş, hakka tecâvüz etmiş olur.

Yalan yere yemin edenler, yalancı şahitlik yapanlar, bununla insanların mallarını alanlar zâlimler olarak isimlendirilmişlerdir. (535)

g) İnsanlara Eza ,Cefa ve Kötülük Edenler

İslam, fîlî ve sözlü her türlü kötülüğü, insanlara zarar vermeyi, eza ve cefa yapmayı yasaklamıştır. Eğer bir insan bir kötülükle karşılaşırsa misli ile muamele edebilir. Fakat suçluyu bağışlaması ve barışması daha erdemlidir. Ancak kötülüğü bizzat başlatmak veya kötülüğe fazlası ile karşılık vermek zulümdür. Allah zalimleri sevmez:

(و جزاء سيئة سيئة مثلها فمن عفا و اطلق فاجر على الله انه لا يحب الظالمين)

"Kötülüğün cezası yine onun gibi bir kötülüktür. Kim affeder barışırsa onun mükâfatı Allah'a aittir. Doğrusu o zâlimleri sevmez". (42/40)

Bu âyetle kötülüğe misli ile mukabele etmeye cevaz verilmiş, fazlası yasaklanmış ve zulüm olarak nitelendirilmiştir. Mesela bir kimse diğerine bir kere vurmuşsa, bir kere, iki kere vurmuşsa iki kere vurmak caizdir. Eğer ikiye mukabil üç kere vurursa ikisi, ikiye mukabil caiz olup, üçüncüsü zulümdür. (536) Üçüncüyü vurmak haddi aşmaktır.

Kötülüğe, kötülük ile mukabelenin caiz olması, mukabele etmenin meşru olduğu yerlerde olur. Mukabele edilmesi caiz almayan yerlerde mukabele etmek zulümdür. Mesela "sen zanısın" diyen kimseye eğer aynı sözle mukabele edilirse her ikisi de suçlu olur. Her ikisine de "hadd-i kâzif" gerekir. Yine zinaya zina ile, kâfir lafzı ile sövene, aynı lafızla mukabele caiz değildir. (537)

Buna göre, ilk defa kötülüğü başlatan da, mislinden fazla mukabelede bulunan ve mukabele yapılması caiz olmayan şeylerde mukabelede eden de zalimdir.

h) Günahlarına Tевbe Etmeyenler, İnsanlarla Alay Edenler, Kötü Lakap Takanlar ve İnsanları Çekiştirenler

Yüce Allah, mü'minlere tevbe etmeyi emretmiştir. (538) Hucûrût sûresi, 11.âyetinde "Kim tevbe etmezse işte onlar zâlimlerdir" buyurmuştur. (وَمَنْ لَّمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ) (538) Âyetin evvelinde; alay etmek, kusur aramak ve kötü lakap takmaktan söz edilmiştir.

İnsan ister, Allah hakkına isterse kul hakkına tecâvüz edip bir günah işlesin hemen bu günahından tevbe etmesi farzdır. Günahlarına tevbe etmeyenlerin zâlimler olduğu bildirilmiştir.

et-Taberî ve el-Kurtubî, bu âyetteki zâlimlerin alay eden, insanları eli, sözü ve dili ile çekiştiren (Hümeza) kötü lakap takan kimseler olduğunu söylemişlerdir. (539)

i) Suçsuzu Cezalandıranlar

Hız. Yusuf, öz kardeşi Bünyamin'in yüküne kralın tasını koydu, sonra yükleri arattırdı. Tası buldu ve Bünyamin'i yanında alıkoydu. Diğer kardeşleri, "Ey vezir, onun büyük bir ihtiyar babası var. (Onun gelmediğine çok üzülür), onun yerine bizden birini al..." (dediler.). (12/78) Buna karşılık Yusuf, "Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını almaktan Allah'a sığınırız. Yoksa biz zalimlerden oluruz" dedi". (أَنَا أَنَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ) (12/79)

Yusuf, yükünde tas bulunan Bünyamin yerine başkasını alıkoysa zalim olacağını söylemiştir. Demek ki suçlu yerine suçsuzu cezalandırmak zulümdür, bunu yapan kimse de zalimdir. (540)

536) M.Vehbi, Hülâsa, XIII, 5158

537) M.Vehbi, Age, XIII, 5159.

538) Bkz. Hud, 11/3, 52, 61, 90. en-Nûr, 24/31, et-Tahrîm, 66/8.

539) Câmiu'l-Beyân, XIII, 26/134. el-Câmi', XVI, 327, 330.

540) et-Tabrassî, Mecma', V, 255.

Allah'ın bütün emir ve yasaklarını, helal ve haramlarını ihlal edenler, zalim kimselerdir.

1) Fakirleri Kovanlar

Yüce Allah, Hz. Muhammed (A.S)'a, En'âm sûresi, 52.âyetinde şöyle hitap etmektedir: "(Ey peygamberim!) **Sabah akşam Rablerinin rızasını isteyerek O'na yalvaran (müslüman) ları (Kureyşin ileri gelenlerinin arzusuna uyarak meclisinden) kovma. (Müşrikler, ister insansın ister inkâr etsin). Onların hesabından sana bir sorumluluk, senin hesabından da onlara bir sorumluluk yok ki. Onları kovarsan zâlimlerden olursun**" (فَطَرْدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ))

Mekkeli müşriklerin ileri gelenleri, peygamberimizin yanında bulunan Şühayb, Selman, Bilal ve Habbab gibi fakir müslümanlar ile birlikte bulunmaya razı olmayacağını söylemişler ve peygamberden onları kovmasını istemişler. Onları kovarsan yanına gelir seninle konuşur belki sana uyarız, demişler. Rasulullah (s.a.v) "Ben mü'minleri kovmam" demiştir. Müşrikler, hiç olmazsa biz gelince bunlar gitsinler, demişler ve bunun yazılmasını istemişler. Peygamberimiz buna razı olmuş yazmak için Ali'yi çağırmış. Fakirler kalkıp bir kenara çekilmişler. Bunun üzerine bu âyet inmiştir. (541)

Rızkı veren Allah'tır. O dilediğine hesapsız rızık verir. (2/212,24/38). Mülk O'nundur , (3/26,89) O, dilediğini yapar. (3/40,22/14) Kimisine çok,kimisine az servet verir. (29/62) Mülkü dilediğine verir, dilediğinden alır. (3/26) Bu itibarla, Allah insanları servetlerine göre değil iman ve amel-i salihine, ahlakına göre değerlendirir. Sırf zenginliğin Allah katında itibarı yoktur. **Çünkü** zenginliği kuluna veren kendisidir. İnsanların fakir diye hakir görülmesine, kovulmasına Allah razı olmaz. Peygamberimizin amacı fakirleri meclisinden kovmak değildi.

Mekke'nin ileri gelenlerinin müslüman olmasını arzu ediyor, islâmın kuvvetlenmesini istiyordu. Müslüman olmalarını çok arzu ettiği için Mekke ileri gelenlerinin bu isteklerini kabule niyetlenmişti. Allah buna bile razı olmayıp peygamberini uyarmıştır. Onları kovduğu takdirde zâlimlerden olacağını bildirmiştir.

Demek ki fakirleri, hakir görenler, onları kovanlar zâlim kimselerdir.

er-Râzî ve el-Hâzin, buradaki zulmün "efdal olanı ve evlayı terk" kabilinden olduğunu, vacibi terk babından olmadığını söylemişlerdir. (542)

Fakirleri hakir görmek onların kavulmasını istemek; kâfir, şımarık, azgın ve zenginlerin huyu ve karakteridir. Nuh kavminin azgınları da Nuh peygamberden fakirleri kovmasını istemişlerdi. Nuh (A.S) "Ben mü'minleri kovmam" "Sizin gözlerinizin hakir gördüğü kimseler için, Allah onlara bir hayır vermeyecek demem, Allah, onların içlerinde olanı daha iyi bilir. (Böyle bir şey

541) Bkz. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, II,27. er-Râzî, Age, XII,234. el-Kurtubî, el-Câmi', VI,431. H. Yazır, H.Dîni, III,1941.

542) M. Ğayb, XII,235. Lübâb, II,414.

yaparsam) o takdir de ben zalimlerden olurum". (اذا لمن الظالمين) demiştir. (543)

j) Kâfir, Hıristiyan ve Yahudileri Dost Edinenler, Bunların Heva ve Heveslerine Uyanlar

Allah, mü'minlere; kâfirleri (544) şeytan ve zürriyetini, (18/50) dini, oyun ve eğlence yerine koyanları, (5/57) Allah'ın ve müslümanların düşmanlarını, (60/1) hıristiyan ve yahudileri (5/51) dost edinmeyi yasaklamıştır. Müminlerin dostları, Allah, peygamber ve müminlerdir. (5/55) Mü'minler birbirlerinin (9/71), kâfirler ve zalimler de birbirlerinin dostlarıdır. (545).

Kâfirleri, hıristiyan ve yahudileri dost edinenlerin zalim kimseler oldukları bildirilmiştir.

"Ey iman edenler, eğer imana karşı küfrü seviyorlarsa babalarınızı ve kardeşlerinizi dostlar (veliler) edinmeyin. Sizden kim onları dost edinirse işte zalimler onlardır." (وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَاُولَٰئِكَ مَتَّعْنَاهُمُ الظَّالِمُونَ) (9/23)

Âyet; mü'minleri, kâfirlerle dostluk kurmaktan nehyetmektedir. (546) Bu yasağı ihlal eden, Allah'ın emrine muhalefet sebebiyle, nefsine zulmetmiş olur. Ayet iman edip de Mekke'ye hicret etmeyenler hakkında nazil olmuştur. (547)

İbn Abbâs (R.A) "Bunlar, dost edindiği kimseler gibi müşriktir, çünkü şirke rıza gösteren kimse müşrik olur" demiştir. (548)

"Kâfirleri dost edinmeyin" emri onlara iyilik yapmaya mani değildir. Yüce Allah bu hususta şöyle buyuruyor. "Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten onlara adaletli davranmaktan menetmez. Çünkü Allah adaletli olanları sever" (60/8) Dost edinilmesini yasakladığı kimseleri (60/9) âyette bildiriyor: "Allah sizi ancak sizinle din hakkında savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için yardım eden kimselerle dost olmaktan meneder. Kim onlarla dost olursa işte zalimler onlardır." (وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَاُولَٰئِكَ مَتَّعْنَاهُمُ الظَّالِمُونَ)

Maide sûresi, 51.âyette de yahudi ve hıristiyanları dost edinenlerin zalim olduğu bildiriliyor:

"Ey iman edenler, Yahudileri ve hıristiyanları dost edinmeyin, onlar birbirlerinin dostudurlar. Sizden kim onları dost tutarsa o da onlardandır. Allah zalim toplumu doğru yola iletmez." (وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ)

el-Beydâvî, buradaki zalimlerden maksat, "düşmanlarını dost

543) 11/29-31 ; 26/11_114.

544) 3/28 ; 4/144.

545) 8/73 ; 45/19.

546) Bkz.en-Nesefî, III,97.

547) el-Hâzin, Age, III,97.

548) el-Kurtubî, el-Câmi', VIII,94.

549) Envâr, II,300.

edinen mü'minlerdir" demiştir. (549) el-Fîrûzâbâdî'ye göre zâlimler, Yahudi ye hristiyanlardır. (550)

Hristiyanlar ve yahudiler Hz. Muhammed (A.S) ve Kur'an'a iman etmemeleri, mü'minler de Allah'ın emrine muhalefetleri sebebiyle nefislerine zulmetmişlerdir.

Mü'minler, inanç ve düşüncelerini benimseyerek yahudi, hristiyan ve kâfirleri dost edinirlerse küfre düşerler. Çünkü, gayr-i islâmî inanç ve prensipleri, islama tercih etmek, islâmî esasları bırakıp, onların esaslarını almak, küfürdür. Allah, ehl-i kitabın hevâ ve hevesine uyulmasını bile zulüm saymıştır.

"(Ey peygamberim!) sen kitap verilenlere her türlü âyeti (mucize ve delilleri) getirsen yine onlar senin kıblene uymazlar. Sen de onların kıblesine uyacak değilsin. Onlar birbirlerinin kıblesine de uymazlar. Sana gelen ilimden sonra onların keyiflerine uyarsan o takdirde sen mutlaka zalimlerden olursun." (2/145). (ولئن اتبعت أهواءهم من بعد ما جاءك من العلم أنك أذا لمن الظالمين)."

Mü'minler, ehl-i kitabın arzularına uymaktan şiddetle nehyedilmişlerdir. Hitap zahirde Hz. Muhammed (A.S) a ise de gerçekte mü'minleredir. (551) Çünkü peygamber asla ehl-i kitabın hevasına uymaz. (552) Ehl-i kitabın hevâsına uyan Allah'ın emrine muhalefet etmiş olur. O'nun emrine isyan eden zalimdir. (553) er-Râzî'nin dediği gibi eğer mü'min onların küfrüne razı olur ise kâfir olur. Fısk'a rıza, fısk olduğu gibi, küfre rıza da, küfürdür. (554)

550) Tenvîr, II, 300.

551) el-Kurtubî, Age, II, 162

552) el-Hâzin, Age, I, 219.

553) et-Tabarî, Age. II, 2/25.

554) M. Gayb, XVI, 18

k) Allah'ın İndirdiği Ahkâm İle Hükmetmeyenler

Mâide sûresi, 40-45.âyetlerde yahudilerden söz edilmektedir. 45.âyetinde, "Tevrat'ta yahudilere " cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve yaralara karşılıklı kısas yazdık. Kim bunu bağışlar (kısas hakkında vazgeçer) se o, kendisi için keffâret olur ve kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar zalimlerdir." buyrulmuştur.

(وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ)

44.âyetinde Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenlerin "kâfirler" 47.âyetinde ise "fasıklar" olduğu bildirilmiştir.

Bu üç âyetinde geçen kâfirler, zâlimler ve fasıklar kimlerdir? Bu âyetler kimler hakkında nazil olmuştur? Bu konuda müfessirler ihtilaf etmişlerdir. İbnu'l-Cevzî, tefsirinde bu konuda beş görüş zikretmiştir:

- 1- Âyetler özellikle yahudiler hakkında inmiştir.
- 2- Müslümanlar hakkında inmiştir.
- 3- Yahudiler ve islam ümmeti hakkında inmiştir.
- 4- Yahudi ve hristiyanlar hakkında inmiştir.
- 5- Birincisi (5/44) (kâfirûn) müslümanlar, ikincisi (5/45) (Zâlimûn) Yahudiler, üçüncüsü (5/47) (Fâsikûn) hristiyanlar hakkında inmiştir. (555)

Bu beş görüşe, diğer tefsirlerde de yer verilmiştir. (556)

Değişik görüşleri zikrettikten sonra et-Taberî, "Bana göre bu görüşlerin doğruya daha uygun olanı, bu âyetlerin ehl-i kitabın kâfirleri hakkında inmiş olmasıdır. Çünkü âyetlerin evveli ve sonrasındaki âyetler onlar hakkında nazil olmuştur" demiştir. (557)

el-Kurtubî, "Her üç âyet de kâfirler hakkında inmiştir. Bu Sahih-i müslimdeki Bera ibn Azib (Ö.71/690) hadisi ile sabittir. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyen müslüman tekfir olunmaz o bununla büyük günah işlemiş olur" demiştir. (558)

Ebu Mansûr Maturîdî, (Ö.333/944) üç ayette belirtilen hükmün inkâra hamli caizdir. Bu takdirde Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfir, zalim ve fasıktır. Çünkü mutlak fasık ve mutlak zalim kâfirdir demiştir. (559)

İbn Abbâs, "İnkâr ederek Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyen

555) Zâdül-Mesîr, II,366

556) Bkz. et-Taberî, Câmi', IV,6/255-257. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I,637-638. el-Hâzin, Lübbâb, II,292. el-Kurtubî, el-Câmi', VI,190. Bedru'ddin Ebu Muhammed Mahmud İbn Ahmed el-Aynî, Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî, XX,110. Mısır. 1392/1973 Nşr. Muhammed Mahmud el-Halebi, 1.Baskı.

556) Câmiu'l-Beyân, IV,6/257.

557) Câmiu'l-Beyân, IV,6/257.

558) el-Câmi', VI,190. Bera İbn Azib Hadisi, Müslim, Kitabü'l-Hudud, 28. et-Taberî, Câmi', IV,6/252. et-Tabrassî, Mecma', III,198.

559) en-Nesefî, Medârik, II,295.

kâfirdir. Eğer inkâr etmezse o fasıktır. Zalimdir" demiştir. (560)

İbn Mesûd (Ö.32/652) ve Hasan-ı Basrî de aynı görüştedir. (561)

Bir kimse Allah'ın hükümlerini hakir görerek, beğenmeyerek ve inkâr ederek uygulamazsa, Allah'ın hükümlerini başka hükümlerle değiştirirse o hem kâfir, hem zalim hem de fasıktır. Kâfirdir, çünkü inkâr etmiştir. Zalimdir, çünkü Allah'ın indirdiğinin hilafına hükmetmiştir. Fasıktır, çünkü Allah'a itaatten çıkmıştır. (561)

Eğer Allah'ın indirdiğini kabul ediyor, onu beğeniyor fakat uygulamıyorsa o kimse Allah'ın nimetlerine karşı nankör, hükmünde, zalim, fiilinde, fasıktır. (563)

Allah'ın her emri ve nehyi, helal ve haram koyduğu bütün hükümleri insanların lehinedir, onlar için bir nimettir. İnandığı halde, Kur'an'ın hükümlerini uygulamayan kimse Allah'ın nimetine nankörlük etmiş, isyan ederek nefesine zulmetmiş ve Allah'a itaatten çıkmış olur. Eğer Kur'an hükümlerini beğenmeyerek uygulamaz, yerine islama muhalif hükümleri tatbik ederse o kimse kâfirdir. Kâfirler ise zaten zalim ve fasıktırlar.

Çünkü Kur'an küfrü zulüm lafzı ile ifade ettiği gibi (564) küfür ve zulmü de fısk lafzı ile ifade etmiştir. (565) İnkârederek Allah'ın hükümlerini uygulamayan kimsenin fıskı ve zulmü küfürdür. (566) Allah'ın hükmünü ikrar eden, inkâr etmeyip ancak terkeden kimse fasık ve zalimdir. (567)

(9/23), (60/9), (5/45) âyetlerinde geçen "zalimler" kelimeleri gibi (6/129), (8/25) ve (11/113) âyetlerinde geçen "zalimler" kelimesi ve "zulmedenler" ifadesi de kâfirler ve fasıklar anlamına gelir.

En'âm sûresi, 129.âyette, "işte Kazandıkları (günahlar) sebebiyle zalimlerin bir kısmını, bir kısmının peşine böyle takarız" buyrulmuştur.

(و كذلك نولي بعض الظالمين بعضا بما كانوا يكسبون)

Buradaki zalimler kimlerdir? el-Fîrûzâbâdî bunların müşrik olduklarını söylemiştir. (568) Zalimleri birbirine musallat kılmanın sebebi olarak âyette "Kazandığı şeyler" zikredilmiştir. el-Beydâvî ve en-Nesefî, bunu küfür ve meâsiden kazandıkları şeyler diye yorumlamışlardır. (569) el-Kurtubî, bu âyet zalim

560) et-Tabarî Age, IV, 6/257. en-Nesefî, Medârik, II, 295. el-Kurtubî, Age, VI, 190. el-Hâzin, Lübâb, II, 192.

561) el-Kurtubî, el-Câmi', VI, 190.

562) Bkz. el-Beydâvî, Envâr, II, 192. Ebu's-Suûd, İrşâd, VII, 43.

563) en-Nesefî, Medârik, II, 295.

564) 2/254 ; 29/49 ; 31/13,

565) 2/59 , 99 ; 24/55.

566) Abdülkâdir Üdeh, el-İslâm ve Evdâ'ünâ es-Siyasiyye, S. 72, 73. Müessesetü'r-Risale, Beyrut-1988. 2. Baskı.

567) Bkz. er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, XII, 6.

568) Tenvîru'l-Mikbâs, II, 484.

569) Envâru't-Tenzîl, Medâriku't-Tenzîl, II, 485.

için bir tehdittir. Eğer zulmünden vazgeçmezse Allah ona diğer bir zalimi musallat kılar. Âyet'e; nefesine zulmeden kişi veya halka zulmeden yönetici veya insanlara ticareti ile zulmeden tacir veya hırsız ve bunun dışındaki bütün zalimler dahildir." demiştir.(570)

Allah, insanların amellerine göre başlarına yöneticiler, dostlar, arkadaşlar verir. Mü'minin velisi, dostu, nerede ve ne zaman olursa olsun mü'min olur. Kâfirin velisi de kâfir olur.(571)

İbn Abbâs, bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir: "Allah bir kavme hayır murat ettiği zaman onların başına en hayırlılarını idareci yapar, şer murat ederse en şerlilerini başlarına getirir.

Buna göre halk zalim olursa Allah onlara kendileri gibi bir zalimi musallat kılar. Kim bu zalimin zulmünden kurtulmak istiyorsa zulmü terketsin demiştir." (572)

Buna göre âyette geçen "zulüm"; küfür, şirk, nifak ve fışk dahil bütün günahları ifade etmektedir.

Allah; zalimleri, zalimlere musallat kılarak cezalandırmaktadır. Bu zalimler, ister isyanları, isterse inkârları sebebiyle zalim olsun. Toplumda zalimler çoğalırsa zalim olmayanlar da bu zalimlerin fitnesine maruz kalırlar. Bu sebeptendir ki yüce Allah Enfâl sûresinin, 25.âyetinde;

(وَ اتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبُ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً ۝)

"(Öyle) bir fitneden sakının ki aranızda yalnız zulmedenlere erişmekle kalmaz. (herkese şamil olur)" buyurmuştur.

Fitne; azap, bela ve musibetlerdir. (573) Zalime zulmü ve isyanı sebebiyle, zalim olmayana ise zulmü menetmemesi ve sükût etmesi sebebiyle azap gelir. (574) Peygamberimiz (s.a.v);

"İnsanlar, zalimi görür de elinden tutup zulmüne mani olmazlarsa Allah onların hepsini en kısa zamanda cezalandırır." (575) "Bir toplumda meâsi işlenir, (Salihler) bunu değiştirmeye güçleri yettiği halde değiştirmezlerse Allah en yakın zamanda hepsini cezalandırır" buyurmuştur. (576)

(8/25). Âyetteki zulmedenler, küfür dahil küçük, büyük bütün günahları işleyenler ve her türlü kötülüğü yapanlardır. Kötülüklere mani olmamak ta zulümdür. Çünkü Allah marufun (her türlü iyiliğin) emredilmesini münkerin (her türlü kötülüğün) nehyedilmesini istemiştir. (577) Bu görevi terkedenler de zalim

570) el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'an, VII,85.

571) et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, V,8/34.

572) el-Hâzin, Lübâb, II,484, Bkz. er-Râzî, M.Ğayb, XIII,194. el-Kurtubî, el-Câmi', VII,85.

573) et-Tabrassî, Mecma', IV,534. el-Beydâvî, Envâr, III,28-29.

574) Bkz. Safve, I,500.

575) Ebu Dâvûd, Sünen, Melâhim, 17. Tirmizî, Sünen, Fiten, 8,

576) Ebu Dâvûd, Sünen, Melâhim, 17.

577) Bkz. Lokmân, 31/17. Âl-i İmran, 3/104,114, et-Tevbe, 9/67,71.

olur. Gücü yettiği halde zalimi zulmünden menetmeyen üstelik zalime zulmünde yardımcı olan kimse daha çok zalimdir.

Hûd sûresi, 113.âyetinde yüce Allah,

"Sakın zulmedenlere en küçük bir meyil duymayın. Sonra size ateş dokunur." buyurmuştur. (*و لا تركزوا الى الذين ظلموا فتمسكم النار*)

Burada nehyedilen "zulmedenlere meyil" zalimlerin zulmüne razı olmak, zulmedenlerin yolunu iyi ve doğru bulmak, onlara bu konuda iştirak etmek, sevgi beslemek, kalben meyletmektir.(578)

"Zulmedenler"; kâfirler, müşrikler, âsiler (579) ve kendilerinde zulüm bulunan kimselerdir. (580)

bcb) Zalim Kavimler

"Nefse Zulüm" bölümünde, kavimlerin nefislerine zulümlerinden söz etmiş, "nefislerine zulüm" kavramını ele almıştık. Burada kavimler, toplumlar ile ilgili olup mutlak olarak geçen zulüm kavramını tahlil edeceğiz.

Kur'an'da 63 âyetinde 64 defa zâlim toplumlardan söz edilmektedir. 23 âyetinde (*القوم الظالمين*) "zâlim kavimler" ifadesi (581), 1 âyetinde ise "zulmeden Kavim (*القوم الذين ظلموا*) ifadesi (6/45), geçmiştir. 10 âyetinde (*قرى، قرية*) "belde-şehir-ülke" kelimesinden sonra onların zalim oldukları bildirilmiştir. (582) 19 defa "Zalimler" (*ظالمون، ظالمين*) (583) 11 defa "zulmedenler (*الذين ظلموا*) ifadesi kullanılmıştır. (584)

1- Zalim Kavimler İfadesi

(5/51) âyetinde geçen "zalim Kavim" ifadesini bir önceki bölümde anlatmıştık. Bu âyetinde "Allah zalim toplumu doğru yola iletmez" buyrulmuştur. Bu zâlim toplum ile muradın yahudi, hristiyan ve mü'minlerden onları dost edinenler olduğunu beyan etmiştik.

(2/258. 3/86. 6/144. 9/19,109, 28/50.46/10. 61/7. 62/5) âyetlerinde "Allah zalim toplumu doğru yola iletmez" (*والله لا يهدي القوم الظالمين*) buyrulmuştur.

578) er-Râzî, M.Ğayb, XVIII,72. el-Beydâvî, Envâr, el-Hâzin, Lübâb, III,367 766) el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, III,367.

579) el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr ,III.367.

580) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, II,433.

581) 2/258. 3/86. 5/51. 6/47,68,144, 7/47,150. 9/19,109. 10/85. 11/44. 23/28,41,94,26/10. 28/21,25,50. 46/10. 67/7. 62/5. 66/11.

582) 4/75. 7/5.11/102. 16/113. 21/11,14. 22/45,48. 28/59. 29/31.

583) 2/51,92,95,246. 7/148. 8/54. 10/39. 11/83. 14/13. 15/78. 21/46,64. 25/37. 28/37,40. 29/14. 62/7. 71/24,28.

584) 2/59,59. 7/162,165. 11/37,67,94,116. 14/44. 23/27. 29/46.

(2/258)' deki "zalim Kavim"; ilahlık iddia eden Nemrut ve kâfir olan kavmidir. Âyetin evvelinde şöyle denilmektedir:

"Allah kendisine hükümdarlık verdi diye (şımararak) Rabbi hakkında İbrahim ile tartışanı görmedin mi? (Nemrut); "Ben de yaşatır, öldürürüm" dedi. İbrahim: "Allah güneşi, doğudan batıya getirir, sen de onu batıdan getir" deyince inkâr eden (Nemrut) şaşırıp kaldı.."

(3/86) âyetindeki "zalim Kavim", islamdan irtidat edenlerdir. (585)

"İman ettikten, Rasulün hak olduğunu gördükten ve kendilerine açık deliller geldikten sonra inkâr eden bir kavme Allah nasıl yol gösterir? Allah zalim kavmi doğru yola iletmez" Allah'ın meleklerin ve bütün insanların laneti onların üzerinedir. (3/87).

Bu mürtedler, 90. âyette sapıklar (dâllîn) olarak nitelendirilmişlerdir. Bunlar âhirette hüsrana uğrayanlardan olacaklardır. (3/85)

(6/144; 9/19, 28/50; 46/10; 61/7) âyetlerindeki "Zalim Kavim"; keyiflerine uyan, kendiliklerinden haram ihdas eden, insanları sapıtmak için Allah'a yalan iftira eden (586) Kur'an-ı inkâr eden, ona sihirdir, onu Muhammed uydurdu diyen, (587) ağızları ile Allah'ın nurunu söndürmeye çalışan (61/8) Mekke müşrikleridir. (588)

(9/109) âyetindeki "zalim Kavim"; hakkı inkâr etmek, mü'minlere zarar vermek, mü'minlerin arasına tefrika sokmak için Mescid-i Dırar'ı yapan, (9/107) Medineli münafıklar topluluğudur. (589)

(62/5) âyetteki "zalim Kavim"; Hz Muhammed (A.S) ın nübevvetinin sihhatine delâlet eden Allah'ın âyetlerini yalanlayan yahudilerdir. (590)

(6/47,68),(23/94) âyetlerindeki, "zalimler topluluğu"; Allah'tan başkasına kulluk yapan (591) şirk koşmakta ısrar eden (592) Allah'ı inkâr eden,yeryüzünde fesat çıkaran (593) Allah'ın âyetlerini yalanlayan ve onlarla alay eden müşrikler ve kâfirlerdir. (594)

(10/85; 26/10; 28/21,25; 66/11) âyetlerindeki "zalim Kavim"; Firavun ve kavmi,

585) Bkz. et-Tabarî, Câmi'u'l-Beyân, III,3/342. el-Câmi', IV,130.

586) 6/144 ;61/7.

587) 46/8 ;61/6.

588) et-Tabarî, Age, XIII,28/87. er-Râzî, Age , XIII,217.el-Beydâvî, Age , en-Nesefî, Age , III,95-96.el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, II,499.

589) Bkz. et-Tabarî, Câmi', XII,11/33.

590) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, IV,530.

591) et-Tabarî, Câmi', V,7/198. X.18/50.

592) Reşid Rıdâ, el-Menar, VII,418.

593) et-Tabrassî, Mecma, III,303.

594) et-Tabarî, Câmi', V,7/228 el-Kurtubî, el-Câmi', V,14. el-Hâzin, Lübâb, II,424.

(7/150) âyetindeki "zalim Kavim"; yahudiler, (11/44, 23/28) âyetlerindeki "Zalim Kavim"; Nuh'un (A.S) kavmidir.

Mü'minûn sûresi, 41.âyetteki "zalim Kavim"; inkâr eden, âhiret hayatına kavuşmayı ve peygamberini yalanlayan, öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden (23/32-39), korkunç bir ses ile helâkedilen ve sel süprüntüsü haline getirilen, (23/41) Nuh'un (A.S) kavminden sonra gelen nesillerdir. (23/31)

A'raf sûresi, 47 âyetteki "zalim Kavim"; dünyada insanları Allah yolundan meneden, Allah yolunu eğriltmek isteyen, âhireti inkâr eden (7/45) dinlerini bir oyun ve eğlence yerine koyan, dünya hayatı kendilerini aldatan, âhiret hayatı ile karşılaşacaklarını unutan, Allah'ın âyetlerini bile bile inkâr eden kâfirler, (7/50-51) âhirette cehenneme atılan ateş halkıdır."

En'am sûresi, 45.âyetinde "zulmeden kavmin ardı kesildi..." (فَقَطَعَ دَابِرَ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا) denilmiştir.

"Zulmeden Kavim" ile murat, Allah'a şirk koşan (595), peygamberini yalanlayan (596), Allah'ın emrine muhalefet eden (597), âsiler ve kâfirler topluluğudur. (598)

2- Halkı Zalim Olan Şehirler İfa'desi

(4/75. 7/5. 11/102. 16/113. 21/11,14. 22/45,48. 28/59. 29/31) âyetlerinde halkı zalim olan şehirlerden söz edilmektedir.

Nisa sûresi,74.âyetinde mü'minler, Allah yolunda savaşmaya çağırıldıktan sonra 75.âyetinde şöyle buyrulmuştur:

"Size ne oldu ki, Allah yolunda ve;" Rabbimiz bizi şu halkı zalim olan şehirden çıkar, bize katından bir koruyucu ver, bize katından bir yardımcı ver" diyen zayıf erkek, kadın ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz?"

Bu âyetdeki "halkı zalim olan şehir", Mekke'dir. (599) Daha önce de kaydettiğimiz gibi Mekke halkının zalim olmaları; Allah'a şirk koşmaları (600), mü'minlere eziyet etmeleri (601), onları dinleri konusunda fitneye düşürmeleri, hicretten men etmeleri (602) ve kâfir olmalarıdır. (603)

A'raf sûresi, 4.âyetinde, "Nice şehirler helâk ettik (وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا) gece yatarlarken, yahut gündüz uyurlarken azabımız onlara geliverdi." beyanından sonra 5.âyetinde, "Azabımız onlara geldiğinde, "Biz gerçekten zalimlermiştik (أَنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ) demelerinden başka çağrılarını olmadı." denilmiştir.

595) el-Hâzin, Age, el-Fîrûzâbâdî, Age, II.409

596) Reşid Rıdâ, Age, VII, 416.

597) et-Tabarî, Age, V, 7/198.

598) el-Beydâvî, Age, II, 409 ;Ebu's-Suûd, Age, III, 134.

599) et-Tabarî, Age, IV, 5/169. et-Tabrassî, III, 76. el-Kurtubî, V, 279.

600) el-Hâzin, Lûbâb, el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, II, 116. Bkz. er-Râzî, M.Ğayb, X, 182.

601) Ebu's-Suûd, İrşâd, II, 202.

602) et-Tabrassî, Mecma', III, 76.

603) Celaleyn, S.74.

Helâkedilen şehirlerin halkının zulmü, Allah'a ortak koşmaları (604), günahları (605) ve kötülükleridir. (606)

(11/25-49) âyetlerinde Nuh kavminden; (11/50-60) âyetlerinde, Hud kavmi Ad'dan; (11/61-68) âyetlerinde, Salih kavmi Semud'dan; (11/70-83) âyetlerinde Lut kavmi Sedom'dan; (11/84-95) âyetlerinde Şuayb'in kavmi Medyen'den; (11/96-99) âyetlerinde Firavun ve adamlarından söz edilmiştir. 100. âyette ,

"(Ey Muhammed,) bu sana anlattıklarımız o şehirlerin haberlerindendi. Onlardan kimi hala ayakta kimide biçilmiş (helakedilmiş) tir". 101.âyette,

"Biz onlara zulmetmedik onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı...", denildikten sonra 101.âyette şöyle beyanda bulunulmuştur. (و كذلك اخذ ربك انا اخذ القرى وهي ظالمة ان اخذه اليم)

"İşte Rabbin zalim olan şehirleri yakaladığı zaman böyle yakalar. Çünkü O'nun yakalaması çok acı ve çok çetindir."

"Zalim olan Şehir"den maksat, o şehirde ikamet eden halktır. Bunlar da yukarıda ismi geçen kavimler ve onların gibi olanlardır. En başta gelen zulümleri ise Allah'a küfürleri, O'na ortak koşmaları ve peygamberleri yalanlamalarıdır. (607)

Nahl sûresi, 112.âyette; "Allah şöyle bir kenti misal olarak anlattı, o güven içinde, huzur içinde idi. Her yerden rızık bol bol kendisine geliyordu. Fakat Allah'ın nimetine nankörlük etti. Bunun üzerine (halkının) yaptıklarından ötürü Allah ona açlık ve korku elbisesini taddırdı." denilmiştir.

113.âyette cezalandırılmasına sebep olan suçu anlatılmıştır.

(و لقد جاءهم رسول منهم فكذبوه فاخذهم العذاب وهم ظالمون)

"Andolsun onlara kendilerinden bir elçi geldi, onu yalanladılar. Bu sebeple onlar zulümlerine devam ederken azap onları yakalayiverdi."

Bu şehir Mekke; halkı ise, müşriklerdir. Azapları; açlık, korku ve Bedir savaşında hezimetleri; suçları; şirk, isyan ve günahkâr olmalarıdır. (608)

Enbiyâ sûresi, 11.âyette; "(Halkı) zalim olan nice şehri kırıp geçirdik. (و كم قصمنا من قرية كانت ظالمة) ve onlardan sonra başka bir topluluk getirdik." denilmiştir.

604) en-Nesefî, Medârik, el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, II,523.

605) İbn Kesîr, Age, III,174.

606) er-Râzî, M.Gayb, XIV,21.

607) et-Tabarî, Camiu'l-Beyan, VII,12/114.

608) et-Tabarî, Camiu'l-Beyan, VIII,14/187. el-Kurtubî, el-Cami, X,195. es-Sâbûnî, Safve, II,146.

14.âyetinde, bu şehir kalkı, cezalandırılmaları üzerine,

"Yazık bize gerçekten biz zalimlermişiz dediler."

(قالوا ياويلنا انا كنا ظالمين) şeklinde itiraf ettikleri bildirilmiştir.

el-Kurtubî, bu halkı kâfir (609) olan Karye'nin, Yemen'de bulunan Medâin şehri olduğunu söylemiştir. (610)

Hac sûresi, 42-44. âyetlerde, "(Ey Muhammed), eğer (Mekke müşrikleri) seni yalanlıyorsa (bilki) bunlardan önce Nuh, Ad ve Semud kavmi, İbrahim kavmi, Lut kavmi ve Medyen halkı da yalanlamıştı. Musa da yalanlanmıştı. Ben de kâfirlere mühlet verdim sonra onları (azabımla) yakaladım. (Bak) benim (onları) inkârım nasıl oldu." denildikten sonra, 45.âyetinde

"(Halkı) zulmederken nice memleketleri helakettik"
(فكنا من قرية وهي ظالمة) 48. âyetinde ise,

"Nice ülke var ki (halkı) zulmederken onlara biraz mühlet vermişiz, sonra onları (azabımızla) yakalamışızdır".
(وكان من قرية وهي ظالمة فما خذتها) buyrulmuştur.

Bu ülkelerin zulümlerinin peygamberleri yalanlamak olduğu meâlîni verdik (22/42-44) âyetlerinde beyân edilmektedir.

Kasas sûresi, 58.âyetinde, "Biz refah içinde şırmış nice şehir halkını helâkettik" (وكم اهلكنا من قرية بطرت معيشتها) denilmiş 59. âyetin sonunda ise,

"Biz halkı zalim olmadan ülkeleri helâkedici değiliz".
(وما كنا مهلكي القرى الا وهي ظالمون) buyrulmuştur.

Ankebût sûresi, 91. âyetinde, Lut kavminin zalim olduğu bildirilmiştir:

"(Melek) elçilerimiz İbrahim'e (iki oğlu olacağına dair) müjdeyi getirdikleri zaman dediler ki: Biz şu şehir halkı (Sedom ülkesini) helakedeceğiz. Çünkü oranın halkı zâlim oldular."
(انا مهلكوا اهل هذه القرية ان اهلها كانوا ظالمين)

3- Zalimler (Topluluğu) İfadesi

(8/54; 10/39; 11/83,116; 14/13,44; 21/46,64) âyetlerinde genel olarak zalim olan ülkelerden söz edilmiştir.

Hûd sûresi, 82.âyetinde, Lut kavmi Sedom halkının, üzerlerine taş yağdırarak helâkedildiği bildirildikten sonra 83.âyetinde,

"Bu (azap), zalimlerden uzak değildir." (وما هي من الظالمين ببعيد)

609) en-Nesefî, Medârik, el-Hâzin, Lübâb, el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, IV,238. Celaleyn, 268.

610) el-Câmi', XI,274.

buyrularak, Mekke müşrikleri tehdit edilmiştir. (611)

Hûd sûresi, 116.âyetinde, Hz. Muhammed (A.S) dan önceki nesillerin iyiliği emri, kötülüğü nehyi terkettikleri, lezzet ve şehvetlerine uydukları, iktidar kavgasına düştükleri, (612) küfür ve isyana daldıkları, kâfir, (613) müşrik (614) ve mücrim olup bunda ısrar ettikleri, (615) Allah'ın emrinden yüz çevirip zorbalık yaptıkları, insanları, Allah yolundan çevirdikleri ve şımarttıkları, (616) böylece zalimler oldukları bildirilmiştir.

"(Ey mü'minler) sizden önceki nesillerden akıllı kimselerin (insanları) yeryüzünde, bozgunculuk yapmaktan menetmeleri gerekmez miydi? Fakat onlar arasında ancak kendilerini kurtardığımız pek az kişi böyle yaptı. Zulmedenler ise kendilerine verilen refahın peşine düşüp şımartıldılar ve mücrim insanlar oldular." (وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أَتَوْا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ)

İbrahim sûresi, 9-10.âyetlerde "sizden öncekilerin Nuh, Ad ve Semud kavimlerinin ve onlardan sonra gelenlerin -ki onların (sayısını) Allah'tan başka kimse bilmez- haberi size gelmedi mi? Peygamberleri onlara mucizeler getirdi de onlar ellerini ağızlarına koydular: "Biz sizin gönderilmiş olduğunuz şeyi inkâr ettik ve biz sizin, bizi çağırdığınız şeyde kuşkulu bir şüphe içindeyiz." (14/9) "Siz bizim gibi insandan başka bir şey değilsiniz, Bizi babalarımızın taptığından çevirmek istiyorsunuz...(14/10) dediler." denildikten sonra 13.âyetinde;

"İnkâr edenler peygamberlerine dediler ki: "Ya sizi mutlaka yurduumuzdan çıkarırız, ya da bizim dinimize dönersiniz! " Rableri de onlara şöyle vahyetti: Zalimleri mutlaka helâkedeceğiz." buyrulmuştur. (فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ)

Zalimlerin fiilleri, 9-10.âyetlerde bildirilmiştir. Bunlar, kâfir ve cebbâr olan milletlerdir. (617) 44.âyetinde.

"İnsanları kendilerine azabın geleceği şu günden uyar ki zalimler o gün, Rabbimiz bizi yakın bir süreye kadar erteleyecek, davetine icâbet edelim. Peygambere uyalım, derler." buyrulmuştur.

(8/54) de zalim milletler bildirilmiştir.

"Fir'avun ailesi ve onlardan öncekilerin gidişi gibi, Rab'lerinin âyetlerini yalanlamışlardı. Biz de onları günahları ile mahvetmiştik ve Fir'avn ailesini boğmuştuk. Hepsi zulmedicilerdi." (وَكُلُّ كَانُوا ظَالِمِينَ)

İnkâr, şirk ve tekzîpleri ile zâlim olan bu toplumlar, peygamberlerin uyarılarına kulak asmamışlardır:

611) et-Tabarî, Camiu'l-Beyan, VII, 12/96.

el-Kurtubî, el-Câmi', XI,83.

612) er-Râzî, M.Gayb, XVIII,75. el-Beydâvî, Envâr, III,371.

613) el-Hâzin, Lûbâb, III,371.

614) el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, III,371. el-Kurtubî, el-Câmi', IX,113.

615) es-Sâbûnî, Safve, II,37.

616) et-Tabarî, Camiu'l-Beyan, VII,12/140.

617) et-Tabrassî, Age. VI,308. Celaleyn, S.212. es-Sâbûnî, Safve, II,93.

"Onlara Rabbinin azabından bir esinti dokunsa mukakkak, "Yazıklar olsun bize biz gerçekten zalimlermişiz", (يا ويلنا انا كنا ظالمين) derler." (21/46).

Böylece zalim olduklarını itiraf ederler. Halbuki Allah, elçileri ile toplumları önceden uyarmıştır.

"İnsanları kendilerine azabın geleceği şu günden uyar ki zulmedenler (o gün): Rabbimiz, derler, bizi yakın bir süreye kadar erteledi de senin davetine icabet edelim, peygamberlerine uyalım.." (14/44)

Bunlar, küfre ve isyana dalan geçmiş ümmetlerdir. (618)

(10/38) de Hz. Muhammed (A.S)'a "(müşrikler sana) yoksa Kur'an'ı uydurdu mu? diyorlar..." denildikten sonra 39.âyetle şöyle buyrulmuştur:

"Hayır (o müşrikler) bilgisini kavrayamadıkları yorumu, kendilerine gelmemiş olan bir şeyi yalanladılar. Onlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı. Bak o zalimlerin sonu nice oldu." (كذب الذين من قبلهم فانظر كيف كان عاقبة الظالمين)

Buradaki zalimler, peygamberlerini ve âyetleri yalanlayan toplumlardır.

Yukarıda kaydettiğimiz âyetlerde görüldüğü üzere, Nuh, Hud, Salih, Lut, Şuayb, İbrahim, ve Musa (A.S)'ın kavimleri, Firavun ve taifesi, yahudi ve hristiyanlar, Mekke halkı ve isimleri açıkça belirtilmeyen Hz. Muhammed (A.S) dan önce, kendilerine elçiler gönderilen nice nesillerin, kavimlerin zalim oldukları, bu yüzden ilâhî cezaya marûz kıldıkları belirtilmiştir.

İsimleri bildirilen zalim kavimlerin zulümlerinin neler olduğunu, hangi inanç, fiil ve davranışları sebebiyle zalim olduklarını âyetlerden tesbit etmek istiyoruz.

a) Nuh Kavminin Zulmü

(11/44, 102. 14/13, 22/45 ve 23/28) âyetlerinde geçen "zalim Kavim", "Halkı zalim şehir", "zalimler", ifadeleri ile Nuh kavminin de kastedildiğini yukarıda zikretmiştik.

(11/37. 23/27. 25/37. 29/14. 71/24, 28) âyetlerinde geçen "zalimler" ile de Nuh (A.S)'ın kavmi kastolunmuştur.

Yüce Allah Nuh (A.S)'a; "..Zulmedenler hakkında bana hitap etme (kurtuluşları için dua etme) onlar mutlaka boğulacaklardır." (ولا تخاطبني في الذين ظلموا انهم مفروقون) (11/37. 23/27) buyurmuştur.

Ankebût sûresi, 14.âyetle, "Nuh kavminin zulümlerini sürdürürken tufan'ın onları yakaladığını" (فاخذم الطوفان و هم ظالمون)

(25/37) âyetinde ise "onlara acıklı bir azap hazırladığını" bildirmiştir. (و اقوم نوح... واعتدنا للظالمين عذابا اليمًا)

Nuh (A.S) da kavmine; "Onlar bir çok kimseleri yoldan çıkardılar. Sen de o zalimlere dalâletten başka bir şey artırma." (71/24) (و لا تزد الظالمين الاثلا)

"Zalimlerin sadece helâkını artır." (و لا تزد الظالمين التبارا) diye beddua etmiştir.(71/28).

Necm sûresi, 52.âyetinde, Nuh kavminin Ad ve Semud'dan daha zalim, daha azgın olduğu bildirilmiştir. (انهم كانوا اظلم واطغى)

Nuh kavmi niçin daha zalim idi? Daha zalimdi, Çünkü Nuh (A.S) aralarında 950 sene kalmıştı. (29/14). Bu süre içinde çoğu iman etmediği gibi Nuh (A.S)'a eziyet ediyorlar, onu dövüyorlardı. (619) İçlerinden iman edenleri vardı. Ama çoğu kâfirdi. (620)

Nuh kavmi; fasık (621), kötü (622), câhil (623), kör (624), müşrik (625), haddi aşan (626), büyüklenen (627), zorba, inatçı (628) ve inkârcı (629) bir kavimdi.

Nuh (A.S)'ı (630) ve kendilerine gönderilen diğer peygamberleri yalanladılar. (631) Nuh (A.S)'a deli dediler. (632) "Biz seni apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz" (7/60) "Biz seni bizim gibi bir insan görüyoruz" dediler. (14/10,23/24) Ona isyan ettiler. (7/21) Onu yalacılıkla itham ettiler (11/27). Onu alaya aldılar. (11/38). Allah'ın âyetlerini (633) ve mucizeleri yalanladılar. (14/9) Öğütlerden yüz çevirdiler. (10/72). Hakka karşı batılı savundular, (40/5) bir çok insanı sapıttılar. (71/23) Mü'minleri, hakir gördüler, onlara ayak takımı, bayağı kimseler dediler. (634) (Ved, Suva', Yağus, Yauk ve Nesr) adlı putlara tapmakta ısrar ettiler. (71/23) Böylece günahlara daldılar. (71/25)

İşte bu inanç, söz, fiil ve davranışları sebebiyle zalim oldular. Nefislerine zulmettiler. Tufan ile boğularak zulümlerinin dünyadaki cezasını çektiler.

b) Hûd Kavmi Ad'in Zulmü

Daha önce (8/54, 11/102, 22/45,48,14/13 ve 23/41) âyetlerinde geçen "zalimler, halkı zalim şehirler ve zalim kavimler"

619) et-Tabarî, Câmiu'l-Beyân, XIII,27/78. Celâleyn, S.446.

620) el-Hadîd, 57/26.

621) ez-Zâriyât, 51/46

622) el-Enbiyâ, 21/77

623) Hûd, 11/29

624) A'râf, 7/64

625) Yunus, 70/71. er-Ra'd, 13/10. Mü'minun, 23/23.

626) Yunus, 10/74

627) Nûh, 71/21

628) İbrâhim, 14/15

629) Hud, 11/43. Hac, 22/44; Mü'min, 50/6. Kamer, 54/14. Nûh, 71/26.

630) A'râf, 7/64. Yunus, 10/73. Hac, 22/42. Mü'min, 23/26. Şuarâ, 26/117. Sad, 38/12. Kamer, 54/9.

631) Furkân, 25/37. Şuarâ, 26/105. Sad, 38/14. Mü'min, 40/5. Kâf, 50/12.

632) Mü'min, 23/25. Kamer, 54/9.

633) A'râf, 7/64. Yunus, 10/73. Enbiyâ, 21/77.

634) Şuarâ, 26/111 . Hûd, 11/27

ifadeleri ile Hûd kavminin de kastedildiğini beyan etmiştik.

Hûd (A.S)'ın peygamber olarak gönderildiği Ad kavminin, zulmünün neler olduğunu âyetlerden tesbit etmek istiyoruz:

Hud (A.S)'ın kavmi Âd; cahil (46/23), mücrim (11/52, 46/25), putperest (635) ve zorba idi. (26/130). Hud (A.S)'ı yalanlamışlar, (636) onu beyinsizlikle (7/66) ve yalancılıkla (23/38) itham etmişlerdi. Çoğu ona iman etmemiş (11/53) ve isyan etmişti. (11/59)

Allah'ı inkâr ettiler (11/60), âyetlerini (7/72), mucizeleri (14/9) ve âhirete kavuşmayı (23/33) yalaladılar, Allah'ın âyetlerini bile bile inkâr ettiler (637), Hud (A.S)'ın öğütlerinden yüz çevirdiler (26/136), Şeytana (29/38) ve her zorba inatçıya (11/59) uydular. Yer yüzünde haksız yere büyüklendiler (41/15). Böylece kâfirler (23/33) ve zalimler oldular. İlâhî azaba, uğultulu bir kasırgaya marûz kaldılar. (69/6, 51/41)

8) Sâlih Kavmi Semud'un Zulmü

(8/54; 11/102; 14/13; 22/45,48; 23/41; 27/52) âyetlerinde geçen "zalimler, halkı zalim olan şehirler ve zalim kavimler" ifadeleri ile Sâlih (A.S)'ın elçi olarak gönderildiği Semud'un (Ashab-ı Hicr) da kastedildiğini önceki bahiste zikretmiştik.

Hûd sûresi, 67. âyette de Semud'un "zulmedenler" olduğu bildirilmektedir.

"Zulmedenleri o korkunç ses yakaladı. Yurtlarında çöküp kaldılar (واخذ الذين ظلموا الصيحة فأصبحوا في ديارهم جاثمين)"

Semud kavmi; müfsid (7/74. 27/48), cebbâr ve inatçı (14/15), çoğunluğu kâfir (7/76, 85/19) ve azgın (91/11) idi. Salih peygamberi yalanladılar (638). Ona büyülenmiş (26/153), çok yalancı ve şımarık (54/23) dediler. Mucize olarak verilen ve "dokunmayın, kötülük yapmayın" diye emredilen (7/73) dişi deve (mucizesini) yalanladılar (91/14) ve onu öldürdüler. (639) Şeytana uydular ve doğru yoldan saptılar. (29/38) Dalâleti, hidayete tercih ettiler. (41/17) Rab'lerini inkâr ettiler (11/68) ve emirlerine karşı çıktılar. (7/77.51/44) Âyetlerden yüz çevirdiler. (15/81) Öldükten sonra dirilmeyi inkâr

635) el-A'râf, 7/70. Hûd, 11/50. İbrâhim, 14/10 el-Ahkâf, 46/22,28.

636) el-Hac, 22/42. el-Mü'minun, 23/39, eş-Şuarâ, 26/139, Sâd, 38/12. Kâf, 50/13, el-Kamer, 54/18.

637) Hûd, 11/59, el-Fussilet, 41/15, el-Ahkâf, 46/26.

638) el-Hicr, 15/80, el-Hac, 22/42, Sâd, 38/14, Kâf, 50/12, el-Kamer, 54/22, el-Hâkka, 69/4.

639) el-A'râf, 7/73, Hûd, 11/64-65, Hicr, 15/59, eş-Şuarâ, 26/157, el-Kamer, 54/29, el-Beled, 91/14,

ettiler. (25/40) Allah'tan başka ilahlara tapıyorlardı. (640) Yeryüzünde bozgunculuk yapan müsriflere (aşırı gidenlere) uyuyorlardı. (26/151-152) Çok kötülük ve fesatlık yapıyorlardı. (89/12).

Allah'ın emirlerini, peygamberin öğütlerini dinlemediler. Böylece zalim kavim oldular. Allah da onları şiddetli bir sarsıntı (racfe) (7/78), korkunç bir ses (sayha), (15/83; 54/31) yıldırım (sâika) (41/17.51/44) ve azgın bir vak'a (tâğıye) (69/5) ile helâk etti.

d) İbrahim AS'in Kavmi ve Nemrut'un Zulmü

(2/124,258; 8/54; 11/102; 14/13; 22/45,48; 23/41) âyetlerinde geçen "zalimler, halkı zalim şehirler ve zalim kavimler" ile İbrahim (A.S)'ın, elçi olarak gönderildiği kavmin de kastedildiğini daha önce belirtmiştik.

Enbiyâ sûresi, 64. âyette İbrahim'in kavminin, zalim olduklarını, itiraf ettikleri bildirilmiştir. "Kendi vicdanlarına başvurup (içlerinden) "gerçekten sizler zalimlersiniz" dediler.

(فرجعوا الى انفسهم فقالوا انكم انتم ظالمون)

İbrahim (A.S)'ın kavmi, müşrik, putperest idi. (6/74,77). Heykellerden (temasîl) (21/25), putlardan (asnâm), (19/42, 26/71) (evsân) (29/17,25) ilahlar edinip, bunlara tapıyorlar, şeytana kulluk ediyorlardı. (19/44). Sapık (dâllîn), (641) azgın (ğâvîn), (26/91) ve mücrim (26/99), çoğunluğu fasık ve kâfir idi. (57/26) Allah'ın âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr ettiler. (29/23). İbrahim (A.S)'ı yalandılar (22/43,29/18) ve onu ateşe attılar. (29/24)

Hükümdarları Nemrut ilahlık iddia ediyor, İbrahim (A.S) ile Allah hakkında tartışıyordu. (2/258).

Bu inanç, fiil ve davranışları sebebiyle zalim oldular. Nefislerine zulmettiler.

e) Lut AS'in Kavmi Sedom'un Zulmü

(8/54; 11/83,102; 14/13; 22/45,48; 23/41; 29/31) âyetlerinde geçen "zalimler, halkı zalim şehirler ve zalim kavim" ifadeleri ile Lut'un kavmi Sedom'un da kastedildiğini daha önce beyan etmiştik.

Ankebût sûresi, 31.âyette şöyle bildirilmektedir:

"Elçilerimiz İbrahim'e (iki oğlu olacağına dair) (11/71) müjdeyi getirdikleri zaman dediler ki: Biz şu şehir halkını (Sedom ülkesini) helâk edeceğiz. Çünkü onların halkı zalim oldular."

(قالوا انا مهلكوا اهل هذه القرية ان اهلها كانوا ظالمين)

640) el-A'râf, 7/73, Hûd, 11/61-62; İbrâhim, 14/10.

641) el-En'âm, 6/74,77; el-Enbiyâ, 21/54; eş-Şuarâ, 26/86,97.

Sedom halkı, homoseksüeldi. Kadınları bırakıp erkeklerle ilişki kuruyorlar; (642) fuhuş yapıyorlardı. (7/80) Lut (A.S)'ı yalanlamışlar (643), ona isyan etmişlerdi. (69/10) Müfsid (29/30), sınırı aşan (26/166), mücrim (15/5. 51/32), azgın (7/81), cahil, (27/55), pis işler yapan (21/74), günahkâr, fasık ve kötü bir Kavim (21/74) idi.

Lut (A.S)'ın öğütlerini dinlememişler, pis işlerinden vazgeçmemişler, zulümlerine devam etmişlerdi. Allah da onların tepelerine taş yağdırarak ülkelerinin altını üstüne getirdi. Onları helâketli. (644)

f) Şuayb As'ın Kavmi Medyen Halkının Zulmü

(8/54; 11/102; 14/13; 21/14; 22/45; 48/23/41) âyetlerinde geçen; "zalimler, halkı zalim şehirler ve zalim kavimler" ile Medyen halkının da kasteldiğini daha önce zikretmiştik.

(11/94 ve 15/78) âyetlerinde Şuayb'in kavminin "zalimler" olduğunu açıkça bildirilmektedir.

"Gerçekten Eyke halkı da zalim kimselerdir."

(و ان كان اصحاب الايكة لظالمون)

"Emrimiz gelince Şuayb'i ve onunla beraber iman etmiş olanları bizden bir rahmetle kurtardık. Zulmedenleri de o korkunç ses yakaladı, yurtlarında çöküp kaldılar."

Eyke halkı; müfsit (7/86), fasık (7/102) müşrik (7/85, 11/87) ve kâfir bir toplum idi. (7/93, 23/45) Şuayb (A.S)'ı yalanladılar. (830) Ona büyülenmiş dediler. (26/185) Onu yalancılıkla itham ettiler. (26/186) Öldükten sonra dirilmeyi inkâr ettiler. (25/40) Allah'ın âyetlerinden yüz çevirdiler. (7/86) Ölçü ve tartıyı tam yapmıyorlar, insanların haklarını eksik veriyorlar, yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlardı. (646) Yollara oturuyorlar, mü'minleri tehdit ederek Allah yolundan çeviriyorlar, Allah'ın yolunu eğriltmeye çalışıyorlardı. (7/86).

Bu inanç, fiil ve davranışları sebebiyle zalim oldular ve ilâhî cezaya çarptılar.

642) el-A'râf, 7/81; eş-Şuarâ, 26/165; en-Neml, 27/54-54; el-Ankebût, 29/28-29.

643) el-Hac, 22/43; eş-Şuarâ, 26/160; Sad, 38/13-14. Kaf, 50/13-14. el-Kamer, 54/33.

644) el-A'râf, 7/83; Hûd, 11/82; el-Hıcr, 15/74. el-Kamer, 54/34.

645) el-A'râf, 7/92, el-Hıcr, 15/80. el-Hac, 22/44. es-Şuarâ, 26/37, 176, 189. Sâd, 38/13. Kâf, 50/14.

646) el-A'râf, 7/85. bHûd, 11/85. eş-Şuarâ, 26/181-183.

g) Firavun ve Kavminin Zulmü

(8/54; 11/102; 14/13; 22/45,48; 23/41) âyetlerinde geçen "zalimler, halkı zalim şehirler ve zalim kavim" ifadeleri ile Firavun ve kavmine de işaret edildiğini, (10/85.26/10. 28/21.25 ve 66/11) âyetlerinde Firavun ve âline "zalim Kavim" denildiğini "Zalim Kavimler" bölümünde zikretmiştik.

(28/37 ve 40) âyetlerinde geçen "zalimler" (ظَالِمِينَ) ile murat yine, Firavun ve taifesidir.

Kasas sûresi, 3-42. âyetlerde, Musa (A.S)'dan, kardeşi Harun (A.S) ile birlikte Firavun ve âilesine elçi gönderilmesinden bahsedilmektedir. 37. âyetin sonunda;

"Muhakkak zalimler iflâh olmazlar" denilmiştir. 40.âyette ise;

"Biz onu ve askerlerini tuttuk denizde boğduk, Bak o zalimlerin sonu nasıl oldu." buyrulmuştur.

Her iki âyetteki zalimler ile murat, Firavun ve ona tabi olan halkıdır. (647)

Firavun; azgın, (648) haddi aşan, çok yalancı, (10/83,40/28) şüpheci, (40/34) kibirli, zorba, (40/35) sapık, (26/20) müfsit, (649) ve kâfir bir insandı. (26/19, 40/25) İlahlık iddiasında bulunmuştu. (650) Allah ve peygamber düşmanıydı (20/39). Musa ve Harun (A.S)'ı tekzîb etmiş, (651) Musa (A.S)'ı yalancılıkla itham etmişti. (28/38, 40/37) Ona cinlenmiş ve büyülenmiş dedi. (51/39. 17/101). Mucizelerin de büyü olduğunu söyledi. (652) Yeryüzünde büyüklenmişti. (10/83. 27/4. 44/31) Kavmini saptırmıştı. (20/79)

Kavminden iman edenleri, "ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, hepinizi asacağım" diye tehdit ediyor, (653) İsrail oğullarına eziyet ve işkence yapıyor, kadınlarını bırakıp oğullarını öldürtüyordu. (654) Peygambere isyan etmişti. (655)

Firavun'un adamları ve kavmi; onun emirlerine uydular. (11/97) Onunla birlikte Musa (A.S)'ı yalandılar. (22/44, 23/47) Allah'ın âyetleri hakkında tartışmaya girdiler, (40/35) âyetlerle

647) Firavun, Amalika kavminden sonra Mısır'a melik olanların lakâbıdır. Mısır'ın eski yerlileri kiptîlerdi. Bunlar putperest idilir. Hz. Yusuf'tan sonra İsrail oğulları Mısır'da çoğaldılar. Firavunlar bunları esir gibi ağır işlerde çalıştırıyorlardı. Musa (A.S)'ın zamanındaki Firavun, Velid, b. Mus'ab idi. M.Asım Köksal, Peygamberler Tarihi, II,9. TDV. Yayını, Ankara-1990.

648) Tâhâ, 20/24,43. en-Nâziât, 79/17.

649) el-A'râf, 7/103, Yûnus, 10/81,91. en-Neml, 27/4.

650) eş-Şuarâ, 26/29. el-Kasas, 28/38; en-Nâziât, 79/24.

651) Sâd, 38/2. Kâf, 50/13. en-Nâziât, 79/21.

652) el-A'râf, 7/109. Yûnus, 10/76; eş-Şuarâ, 26/34. en-Neml, 27/12. el-Kasas, 28/36. el-Mü'min, 40/23.

653) el-A'râf, 7/124, Yûnus, 10/71. eş-Şuarâ, 26/40.

654) el-Bakara, 2/49. el-A'râf, 7/127,129. 141. en-Neml, 27/4.

655) Yûnus, 10/91, el-Müzzemmil, 73/16. en-Nâziât, 79/21.

alay ettiler, (43/47) âyetleri yalanladılar, (656) inkâr ettiler, (7/103. 8/52) büyüklük tasladılar (657) ve iman etmediler. (7/132. 10/78) Kendilerine bir kötülük gelince, Musa (A.S)'a ve mü'minlere uğursuzluk isnat ettiler. (7/131) İnsanları Allah yolundan saptırıyorlardı. (10/88) Allah'a yalan iftira ediyorlardı. (20/61). İnsanları Allah'ı inkâr etmeye ve O'na şirk koşmaya çağırıyorlardı. (40/42).

Firavun'un kavmi; büyüklenen (23/46. 44/19), azgın (40/43) mücrim (658), günahkâr (3/11. 8/52,54), gâfil, (7/136), kâfir (10/86) ve müşrik (7/127) bir kavimdi.

Bu sapık inanç, çirkin fiil ve davranışları sebebiyle zalim oldular. Kendilerine ve insanlara zulmettiler. Kıtlık ve ürün azalması (7/130) tufan, çekirge, kıml, kurbağa ve kan (7/133) ile müptela oldular. Denizde boğuldular. (7/130, 10/90)

h) İsrail Oğullarının Zulmü

(5/51, 7/150. 62/5) âyetlerinde geçen "Zalim Kavim"in, Benî İsrail olduğunu, (14/13; 22/45,48; 23/41) âyetlerinde geçen "zalimler, halkı zalim şehirler ve zalim kavimler" ifadeleri ile de bunlara işaret edildiğini daha önce belirtmiştik.

(2/51,59,92,95,246. 7/148,150,162, 62/7) âyetlerinde geçen "zalimler" ve "zulmedenler" ile de murat, Benî İsraildir.

(2/51,92 ve 7/148) âyetlerinde buzağıya tapmalarından ötürü zalimler denilmiştir.

"Sonra buzağıya taptınız ve sizler zalimlersiniz", "Buzağıya taptılar ve zalimler oldular." (7/148) (2/52,92)

(2/95,62/7), âyetlerinde, "Yahudilerin ellerinin (yapıp) öne sürdüğü işler yüzünden ölümü asla temenni etmiyecekleri",

(2/246). âyetinde "Kendilerine savaş farz kılınınca içlerinden pek azı hariç yüz çevirdikleri" bildirildikten sonra

"Allah zalimleri bilir" buyrulmuştur.

Bakara sûresinin, 59.âyetinde; "Zulmedenler, (affet deyin) (... قولوا حطة) (2/58,7/161) sözünü kendilerine söylenenden başka bir sözle ("Buğday deyin, sözü ile) (... قولوا حطة) (659) değiştirdiler. Biz de yaptıkları itaatsizlikleri sebebiyle

656) Âl-i İmrân, 3/11, el-A'râf, 7/136 el-Enfâl, 8/54. Tâhâ, 20/56. el-Furkân, 25/36. el-Kamer, 54/42.

657) el-A'râf 7/133, Yûnus, 10/75 10/75. el-Kamer, 54/47.

658) el-A'râf, 7/133. Yûnus, 10/75; ed-Duhân, 44/22,37 el-Kamer, 54/47.

659) el-Kurtubî, el-Câmi', I,415. Ebu's-Suud, İrşâd, I,105.

(660) o zulmedenlerin üzerine gökten bir azap indirdik." denilmiştir.

Aynı meâldeki (7/162). âyetin sonu;

"...Biz de zulmetmeleri sebebiyle üzerlerine gökten bir azap gönderdik" denilmiştir.

Zulm ile fısk, aynı hatayı ifade etmek için kullanılmıştır .

Yahudiler, "Ya Rabbi, günahlarımızı hatalarımızı bağışla deyin" emrine karşılık alay ettiler (hıtta) yerine, (hınta) (buğday) dediler, böylece Allah'ın emrine muhalefet ettiler. (661) Bu yüzden taun ile cezalandırıldılar. Bir saatte 700.000 kişinin öldüğü rivayet edilmiştir. (662)

(7/165) âyette Eyle kasabası halkının zalim olduğu bildiriliyor:

"Ne zamanki onlar kendilerine hatırlatılanı unuttular. Biz de kötülükten menedenleri kurtardık .Zulmedenleri de itaatsizlikleri sebebiyle çetin bir azap ile yakaladık."

Cumartesi günleri işlerini tatil edip, ibadetle meşgul olmaları, balık avlamaları gerekirken bu emre muhalefet edip balık avladılar. Çünkü balıklar, cumartesi günü gelir, diğer günleri gelmezlerdi. (663) Halk üç kısma ayrılmıştı. Bir kısmı balık avlar. Bir kısmı avlamaz, avlayanlara da karışmazdı. Bir kısmı ise bu yasak fiilin önlenmesine çalışırdı. (664) Allah kötülüğü nehyedenleri kurtarmış, yasak fiili işleyenleri ve bunlara mani olmayanları cezalandırmıştır. Kötülüğü nehyetmeyenlerin de kurtulduğu rivayet edilmiştir.(665)

Bunlar, Medyen ile Tûr-ı Sina arasında bulunan Eyle kasabası halkıdır. (666) (7/163). âyette cumartesi (balık avlama yasağına) saygısızlık edip haddi aştıkları bildirilmiştir.

Bunlar; isyan edenler (667), Allah'ın emrine muhalefet edenler (668), yasak fiili işleyenler (669), Allah'ın haram kıldığını helal sayanlar, Allah'a itaati terkederek fıskı dalanlardır. (670)

Zulmedenlerin azaba dūçar olmalarının sebebi olarak fasık olmaları zikredilmiştir. et-Tabarî'nin dediği gibi bu âyetle

660) er-Râzî, M.Ġayb, III,91.

661) et-Tabarî, Câmiu'l-Beyân, I,1/300-301.H. Yazır, H. Dîni, I,362-363.

662) es-Sâbûnî, Safve, I,60.

663) H. Yazır, H.Dîni, IV,2311-2313

664) er-Râzî, M.Ġayb, XV,39.

665) el-Hâzin, Age, 11,657.

666) H. Yazır, Age, aynı yer.

667) er-Râzî, Age, aynı yer. el-Hâzin, Lübâb, II,665.

668) el-Beydâvî, Envâr, II,665.

669) es-Sâbûnî, Safve, I,478.

670) et-Tabarî, Câmiu'l-Beyân, VI,9/99.

zikredilen zulüm, fısk yani itaatten çıkmak, isyana dalmaktır. (671)

İsrail oğullarının (672) çeşitli inanç, fiil ve davranışları sebebiyle zulüm işledikleri ve zalim oldukları Kur'an'da bir çok âyetle bildirilmiştir. Bu âyetleri "zulüm ve zalim" kavramını tahlil ederken zikretmiştik.

Yahudilere işledikleri zulümleri sebebiyle, "kendilerine helal kılınmış temiz şeyler (tayyibât), haram kılınmış (4/160), onları yıldırım (sâika) çarpmış (2/55), şiddetli sarsıntı, yakalamıştır. (7/155) Allah'ın lanetine (2/88) ve gazabına (7/152) mâruz kalmışlardır. Kendilerine alçaklık ve yoksulluk (zillet ve meskenet) damgası vurulmuştur. (673)

Benî İsrail'in iman edenleri de vardı. (2/113-114) Ancak çoğu hak yoldan çıkmış, fasık-kâfir olmuştu. (57/27).

Benî İsrail'in zulümleri nelerdir.? Âyetlerden bunları özet olarak tesbit etmek istiyoruz:

İsrail oğulları; Allah'ın âyetlerini yalanladılar (7/146, 62/5) ve inkâr ettiler. (674) Peygamberleri yalanladılar. (2/87, 5/70). Musa (A.S)'a, "Biz, Allah'ı açıkca görmeyince sana inanmayız" (675) "(tapınmamız için bize tanrılar yap)" (7/138) dediler. Hahamlarını ve rahiplerini Allah'tan ayrı ilahlar edindiler. (9/31) Buzağıyı tanrı edindiler. (2/51, 54). Üzeyir, Allah'ın oğlu dediler. (9/30). Mucizelere inanmadılar. (7/146). İsa (A.S)'ın gösterdiği mucizelere büyü dediler. (5/110) Allah'ın sözünü bile bile tahrîf ettiler. (2/75. 4/46). Kur'an'ı inkâr ettiler. (2/89-90). Elleri ile yazdıkları kitabı az bir pahaya satmak için, "Bu, Allah'tan'dır" dediler (2/79). Allah'ın indirdiği kitaptan bir şey gizleyip onu az paraya sattılar. (2/174), Allah'ın yolunu eğriltmek istiyorlardı. (3/99).

Allah'a verdikleri sözü (misakı) bozdular. (676) Puta ve batıla inandılar (4/51). Âhireti verip dünyayı satın aldılar. (2/86) Dalaleti hidayete, azabı mağfirete tercih ettiler. (2/175) iki yüzlülük yaptılar. (3/119) Hz. Meryem (A.S) a zina suçu isnat ettiler. (4/156)

Peygamberleri haksız yere öldürüyorlar (677), isyan ediyorlar, haddi aşıyorlardı. (2/61. 3/112. 5/78). Bildikleri şahitliği (2/140) ve hakkı gizliyorlardı (2/146). İman edenleri, Allah yolundan men ediyorlardı. (3/99. 4/160). Müslümanlara bir musîbet dokununca seviniyorlardı. (3/120).

671) et-Taberî, Age, aynı yer.

672) İsrail'in; Yakup b. İshak b. İbrahim olduğu konusunda müfessirler ittifak etmişlerdir. İsrail; Allah'ın kulu (Abdullah) anlamındadır. el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî, Medârik, el-Hâzin, Lübâb, I, 112.

673) 2/61, 90 ; 3/112 7/152,

674) 2/61. 3/21. 98, 112. 4/155.

675) 2/55. 4/153. 5/13, 41.

676) 2/64, 84-85. 3/187. 4/155. 5/13.

677) 2/61, 87. 3/21, 112, 181. 4/155.

"Cennete ancak Yahudi ve hristiyan olanlar girer." (2/111)
"Yahudi ve hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız." (2/135)
"İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve torunları yahudi veya hristiyan idi." (2/140) "Bir kaç günün dışında bize ateş dokunmaz." (2/80. 3/24) "İşittik, isyan ettik." (2/93. 4/46)
"Allah çocuk edindi." (2/116) "Allah fakir, biz zenginiz." (3/181)
"Allah cimridir." (5/64) "Kalplerimiz perdelidir." (2/88. 4/155)
"Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz." (5/18) "Kâfirler mü'minlerden daha doğru yoldadır." (4/51) dediler, inkâr ettiler (2/88) ve kâfirlerden oldular. (2/89-90,9/30)

Haram kılındığı halde faiz aldılar, insanların mallarını batıl yollarla yediler. (4/60) Yalana kulak verirler, haram yerlerdi. (5/42) Çoğu, günah, düşmanlık ve haram yemekte yarış ederdi. (5/62) Yeryüzünde haksız yere kibirlenirler, (7/146,2/87) bozgunculuk yaparlardı. (5/64)

Günahkâr (5/18), azgın (6/146), fâsık (7/14), müfterî (7/152), müfsid (7/142), beyinsiz (7/15), sapık (20/85), câhil (7/138) bir kavimdi.

Kötülük yapıyorlardı. (7/133) Musa (A.S)'a eziyet etmişler, (61/3) Hz. İsa (A.S)'ı öldürdüklerini ileri sürmüşlerdi. (4/157) Mü'minlere incitici sözler söylediler. (3/186)

Yemen'de Yahudi, Zünüvas ve adamları (Ashab-ı Uhdud) Yahudi dinine dönmeyen Necran hristiyanlarını, ateş dolu hendeklere atıp yakmışlardı. (85/4-8) (678)

Yahudilerin bütün bu batıl inanç, fiil, söz ve davranışları zulümdür.

i)Diğer Kavimlerin Zulümleri

Yüce Allah zalim oldukları için bir çok kavmi helâk ettiğini Kur'an'da haber vermiştir. (679) Bu kavimlerin zulüm olan fiil ve davranışları da muhtelif âyetlerde bildirilmiştir.

Dünyada iken çeşitli şekillerde cezalandırılan ve helakelidelen bu toplumlar;

Allah'ın âyetlerini (10/17. 30/10), Peygamberlerini (14/9. 22/42. 50/14) ve Hakkı (6/5. 43/30) yalanladılar ve bunları alaya aldılar. (30/10. 15/11. 21/41. 43/17). Mucizeleri inkâr ettiler (40/22) ve alaya aldılar (40/83), peygamberlerine "büyücü, çok yalancı" (38/4) ve "mecnun" (51/52) dediler. Allah'tan başka ilahlar edinip (21/21,24. 38/5) bunlara tapındılar. (10/18, 11/101, 14/10). Allah'a kavuşmayı (10/15) ve âhireti (23/33) inkâr ettiler. Hakka karşı batılı savundular. (40/15).

Bunların, çoğu fasık (7/101. 57/27) bozguncu (müfsid) (11/116), inatçı-zorba (cebbar-anîd) (14/15), azgın

678) Bkz. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, IV,731.

679) 7/5. 10/13. 11/101. 102,116. 14/13. 18/59. 21/11,14,97. 22/45,48. 23/41. 26/209. 28/59. 29/40. 30/9.

(51/53), müşrik (36/13. 40/84) kâfir (680), mücrim (681) ve günahkâr idi. (682).

Refah içinde şıarmışlar (28/58. 34/34), kötülüklere dalmışlar (30/10) ve imana gelmemişlerdi. (7/100. 15/13).

Helakedilen Tubba halkının, mücrim (44/37); Arim seli ile cezalandırılan Sebe' toplumunun müşrik-kâfir (34/16-17); Karun ve Haman'ın müstekbir (29/39) ve yalanlayıcı (40/24); Karun'un azgın, şımarık (28/76), Müfsit (28/77), mücrim (28/78) ve kâfir (28/82) olduğu bildirilmiştir.

"Allah'a verdiği sözü (misakı) bozan (5/14) "Allah, Meryem oğlu mesih'tir." (5/17,72) "Allah, için üçüncüsüdür" (5/73), "Mesih Allah'ın oğludur." (9/30) diyen, İsa'yı Allah'tan ayrı tanrı edinen (9/31) "Allah'ın oğulları ve sevgilileri" olduğunu söyleyen (5/18), Çoğu fasık (3/110. 5/59), azgın, kâfir (5/68) sapık (4/44,5/77), müşrik (9/31) olan, puta ve batıla inanan (4/51), müminlere incitici sözler söyleyen (3/186), âyetleri inkâr eden (3/69) mü'minleri, Allah yolundan alıkoyan ve Allah yolunu eğriltmek (3/98-99) isteyen Hristiyanların (Nasara) bu batıl inanç, fiil, söz ve davranışları sebebiyle zalim oldukları bildirilmiştir. (683).

Kavimler, toplumlar için kullanılan "zalim, zalimler, zulmedenler" ifadeleri, kafirleri ve bunların yaptıkları her türlü yasak ve çirkin fiilleri ifade etmektedir. Bu kavramlar, inkâr eden, şirk koşan, âyetleri, mucizeleri, peygamberleri yalanlayan, onları alaya alan, isyan eden, bozgunculuk yapan, haram-yasak her türlü fiilleri işleyen, emirleri terkeden, insanlara eziyet eden, hak ve hukukuna tecavüz eden...bütün insan ve toplumlar için kullanılmıştır.

C) MAZLÛM KAVRAMI

Kur'an-ı Kerim'de bir âyet-i kerimede "mazlûm" kelimesi kullanılmıştır. İsra sûresi, 33.âyetinde şöyle buyruluyor:

"Allah'ın haram kıldığı canı haksız yere öldürmeyin, kim zulmen öldürülürse onun velisine yetki verdik o da öldürmede aşırı gitmesin (katil yerine bir yakınına veya katil ile birlikte bir başkasını öldürmesin) Çünkü kendisine yardım edilmiştir."

(Mazlûm); haksız yere (bi ğayri hak) (684) sebepsiz yere (685) kanını mubah kılacak bir suç işlemeksizin demektir. (686) Âyetin evvelinde geçen (بِالْحَقِّ) in mukabili olarak kullanılmıştır. Ölümü hak etme üç şeyden biri ile olur:(687)

680) 30/13 ;40/6,85 ;43/24.

681) 10/13,17 ;11/116 ;15/12 ;30/12 .

682) 6/6 ;7/100 ;40/21.

683) Mecma'u'l-Beyân, VII,53.

684) et-Tabrassî, Mecma', VI,414. es-Sâbûnî, Safve, II,159.

685) el-Kurtubî, el-Câmi', X,255.

686) en-Nesefî, Medârik, IV,36.

687) Ebu's-Suûd, İrşâd, V,170.

- 1- İmandan sonra küfür,
 - 2- Evlendikten sonra zina etmek,
 - 3- Masum bir canı kasten öldürmek,
- Bunların dışında bir insanı öldürmek zulümdür.

D) Bize Zulmedemediler (Vemâ Zalemûnâ) İfâdesi

Bu ifade Bakara sûresi, 57.âyet ile A'raf sûresi, 160.âyetle geçmiştir.

"(Ey israil oğulları Tîh çölünde) bulutu üstünüze gölgelik çektik. Size kudret helvası ve bildircin indirdik. Size verdiğimiz temiz rızıklardan yeyin (dedik) (Ama onlar, Allah'ın emirlerine muhalefet ettiler, bu nimetlere nankörlük ettiler. (688) Böyle yapmakla bize zulmetmediler (وما ظلمونا) fakat kendi nefislerine zulmediyorlardı." (ولكن كانوا انفسهم يظلمون)

(وما ظلمونا) "Bize zulmetmediler"; bize zarar vermediler, mülkümüzde noksan yapmadılar. (وما نقصونا، وما ضرونا) demektir.(689)

Allah'ı inkâr eden, O'na ortaklar koşan, O'nun emir ve yasaklarına isyan eden insan bu batıl inanç, çirkin söz ve fiilleri sebebiyle Allah'a zarar veremez, bunun zararı yine kendisine döner. (690)

Çünkü dînin, imanın, salih amellerin faydası Allah'a değil kullaradır. (691) İtaat edenin itaati Allah'a fayda vermediği gibi, isyan edenin isyanı da O'na zarar vermez. İtaatin menfeati, itaat edene, ma'siyetin zararı da isyan edene döner.(692)

Zalimin zulmü Allah'ın hazinesinde bir noksanlaştırma yapmadığı gibi âdilin de adaleti O'nun mülkünü artırmaz. Zulmeden nefesine zulmetmiş, kendi menfatını eksiltmiş olur. Adil olan ve itaat eden de yine kendi faydasına yapmış, kendi nasîbini ve mükâfatını artırmış olur. (693)

İnkâr eden, şirke dalan, isyan eden ve günah işleyen kimse, Allah'ın hakkına tecavüz etmiştir. Bu zulümdür. Zulüm kelimesinde

688) et-Tûsî, Tıbyân, I,260. Tefsîru'l-Merâğî, I,122.Ebu's-Suud, Irşâd, I,104. Kâsımî, I,134.

689) İbn Kuteybe, Tefsîri Ğarîbi'l-Kur'ân, S.50. et-Tûsî, Tıbyân,

690) T.Kâsımî, I,34. T.Merâğî, I,122. es-Sâbûnî, Safve, I,60.

691) Hamdi Yazır, Hak Dîni, I,360-361.

692) et-Tabrassî, Mecmeu'l-Beyân, I,116.

693) et-Tabarî, Câmi'u'l-Beyân, I,1/298.

zarar vermek, noksan yapmak anlamı bulunduğundan Kur'an'da "insan Allah'a zulmetmiştir" şeklinde bir ifade kullanılmamıştır. "Allah'a mazlûm" denilmez. Çünkü Allah'a zarar vermek mümkün değildir. Allah'ı inkâr eden, O'na ortaklar koştan emir ve yasaklarına isyan eden kimse zalimdir. Zulmü kendine yöneliktir. Zulmün zararını kendisi görür. Allah'a zarar veremez. Bu itibarla kâfir, müşrik, münafık, fasık ve âsî hem zalim hem mazlûmdur. Zalim de kendisi mazlûm da kendisidir. Zulmü ile diğer insanlara ve canlılara zarar verebilir. Ancak Allah'a asla zarar veremez.

Kur'an'da "Allah'ı inkâr eden" (4/136), "Allah'a şirk koştan" (4/116) "Allah'a isyan eden" (4/14) şeklinde ifadeler yer almış ancak "Allah'a zulmeden" şeklinde bir ifade kullanılmamıştır.

"Mü'minlerle karşılaşınca iman ettik diyen" münafıklar bu sözleri ile "alay edici olduklarını" söylemişler. (2/14) Buna mukabil "Allah da onlarla alay ediyor". (2/15)

Nisâ sûresi, 142.âyetinde, "Münafıklar Allah'ı aldatmaya çalışırlar, Allah da onları aldatır (cezalarını verir)."

Tevbe sûresi, 67. âyetinde, "...Münafıklar...Allah'ı unuttular. Allah da onları unuttu.."

Âl-i İmrân sûresi, 54. âyetinde, İsrail oğullarının kâfirleri, "tuzak kurdular Allah da onlara tuzak kurdu." denilmiştir.

Allah'ı unutmak, O'na hile ve tuzak kurmak söz konusu edilmiş ama Allah'a zulmetti denilmemiştir. Müşâkele yolu ile "Allah onlarla alay ediyor", "Allah da onları unuttu", "Allah da onları aldatır", "Allah da onlara tuzak kurdu" denilmiş ama "Allah'a zulmettiler, Allah da onlara zulmetti" denilmemiştir. Çünkü "zulüm" kavramında haksız yere zarar vermek anlamı vardır. Allah ise hiç kimseye hiç bir şeye haksız yere ceza vermez, insan da her türlü küfür ve isyanı, her çeşit zulmü ile Allah'a zarar veremez.

5- Zulüm Kavramının Kur'an'daki Anlamının Değerlendirilmesi

Zulüm kavramı bir yerde bahçenin zulmetmemesi yani mahsulünü eksik vermemesi, 288 yerde Allah'ın ve insanların fiil ve davranışları ile ilgili olarak kullanılmıştır. Allah hakkında menfî yani hiçbir şekilde, hiçbir şeye, hiç bir zaman zerre kadar bile zulmetmemesi; insan hakkında ise müsbet, yani insanın zalim olması, çeşitli şekillerde kendisine ve başkalarına zulmetmesi ile ilgilidir.

43 yerde Allah'ın dünya ve âhirette zerre kadar zulmetmeyeceği bildirilmiştir. Allah'ın zulmetmemesi; ne dünyada ne de âhirette kimseyi suçsuz yere cezalandırmaması, hakkını ve mükafatını eksik vermemesi, suçlunun cezasını artırmaması, başkasının suçu sebebiyle cezalandırmaması, hak etmedikleri bir muamelede bulunmaması, dünyada suçlu toplumları uyarmadan ansızın helâk etmemesi, demektir.

Allah, dünyada ve âhirette suç işleyenleri cezalandırır. Suç karşılığı verilen ceza zulüm değil adalettir. hikmettir. İyi

davranan, iman edip salih amel işleyenlerin de çalışmalarının karşılığını hem dünyada hem âhirette verir. Bu âdil olmasının gereğidir.

İnsanların faaliyet alanı ile ilgili olarak Kur'an'da 243 yerde zulüm kavramı kullanılmıştır. Bunlardan 29'u "nefse zulüm" biri "insanlara zulüm",biri "deveye zulüm",ikisi "âyetlere zulüm" dür. (Mukayyed zulüm)

"Nefse zulüm" ile ilgili 29 kavram'dan 13'ü fertlerle,14'ü toplumla, ikisi de peygamberlerle ilgilidir.

"Fertlerle ilgili olan nefse zulüm" ifadesi; şirk,(694) küfür,(695) nifak,(696) günah, (697) hırsızlık, iftira, yalan yere yemin, ihânet, (698) Allah'ın sınırlarına tecavüz, (699) kocanın karısına zarar vermesi, (700) küfür,fısk ve isyan (701) anlamında,

"Toplum ile ilgili olan nefse zulüm" ifadesi; hem şirk, peygamberleri ve âyetleri yalanlama, inkâr etme hem de fısk, isyan Allah'ın,Rasulunun emir ve yasaklarına karşı gelme (702)anlamında;

"Peygamberlerle ilgili olan nefse zulüm " ifadesi; Adem ve eşinin Allah'ın yasağını ihlali, (703) Musa (A.S)'ın hataen bir kâfiri öldürmesi (704) anlamında, kullanılmıştır.

"Nefse zulüm"; şirk, nifak, küfür, isyan ve her türlü günah işleyerek insanın kendisine zarar vermesi, dünya ve âhirette nefsinin azaba maruz bırakması,nimet ve mükafattan mahrum kalması, sevabını azaltması, maddî ve manevî haklarını kaybetmesi demektir.

"Nefse zulüm" kavramı, daha çok insanın Allah'a karşı olan kulluk görevlerini terketmesi ile ilgilidir. Bu da inkâr etmek ve isyan etmekle olur. İnkâr eden de isyan eden de kendisine zulmetmiştir.

"İnsanlara zulüm"; onların hak ve hukukuna tecavüz etmek, kötülük yapmak,zarar vermek, dövmek, eziyet ve işkence etmek ve öldürmekle;malına,canına, ırzına,namusuna, dinine ,şan ve şerefine tecavüz etmekle olur. (705)

"Deveye zulüm" ifadesi mucizeleri yalanlama ve mucizenin hakkını verememe,

"Âyetlere zulüm" ifadesi âyetleri yalanlama ve inkâr

694) 18/35 ;27/44.

695) 4/97 ;16/28 ;37/113.

696) 4/64.

697) 3/135 ;37/113.

698) 4/110.

699) 65/1.

700) 2/31.

701) 9/36 ;10/44.

702) 2/54,57 ;3/117 ;7/160,177,970; 11/101 ; 14/45 ;16/33,118; 29/40 ;30/9 ;34/19.

703) 7/23.

704) 28/16.

705) 42/42.

anlamındadır. (706)

213 yerde zulüm kavramı mutlak olarak geçmiştir. Bunlardan 31'i fiil ve mastar şeklinde kullanılmıştır. Bu âyetlerindeki zulüm; şirk (707), şirk, tekzîp, küfür, fısk ve isyan, (708) müşrik, münafık, kâfir ve fasık; bütün insanların şirk, nifak, küfür, fısk ve bütün isyanları, günah fiilleri ve kötülükleri (16/61), faiz almak-vermek, borcunu eksik vermek, (709), mü'minlerin her türlü günahı, (710) insanlara yapılan her türlü haksızlık, kötülük, eziyet, tecavüz, (711) küçük günah ve efdal olanı terketmek (712) anlamındadır.

"Çok zâlim" ifadesi, nimetlere nankörlük eden, hem müşrik münafık, ve kâfir, hem de fâsık, âsî ve günahkâr mü'mini içine alır. (713)

"Daha Zâlim" ifadesi; Allah'a yalan uyduran, âyetleri yalanlayan, âyetlerden yüz çeviren, yalancı peygamberlik iddiasında bulunan, isyanlarını unutan, şahitliği gizleyen camilerde Allah'ın adının anılmasına engel olan, camilerin harap olmasına çalışan kâfirler-müşrikler için kullanılmıştır. (714)

Mutlak olarak 16^ı yerde geçen "zalim, zalimler ve zulmeden kimseler" ifadelerinden; 96'ı zalim insanlar, 64'ü zalim kavimler, 1'i de müşriklerin İbrahim, (A.S) için kullandıkları put kırma eylemi, (21/59) ile,

"Biz zulmedici değiliz" ifadesi, Allah'ın zulmetmemesi ile ilgilidir. (715)

Zalim kavramı 33 yerde (716) müşrik insan, 38 yerde (717) kâfir insan, 5 yerde (718) münafık insan, anlamındadır.

"Kâfir, müşrik ve münafık anlamındaki zalim insanlar"; insanları Allah yolundan alıkoyan, Allah yolunu eğiltmek isteyen, âhireti ve âyetleri inkâr eden, Allah'a yalan uyduran ve iftira

706) 7/9, 103.

707) 6/82 ; 20/111 ; 25/19 ; 31/13 ; 43/39.

708) 4/153, 160 ; 7/162 ; 10/13, 54 ; 18/59, 87 ; 22/25 ; 25/4 ; 27/14, 52, 85.

709) 2/79.

710) 13/6.

711) 4/10, 30, 148 ; 5/31 ; 16/41 ; 22/39 ; 38/24 ; 42/41.

712) 27/10.

713) 14/34 ; 33/72.

714) 2/114, 140 ; 6/21, 93, 144, 157 ; 7/37 ; 10/17 ; 11/18 ; 18/15, 57 ; 29/68 ; 32/22 ; 53/52 ; 6L/7 .

715) 26/209.

716) 2/24, 150, 165, 193, ; 3/128, 151 ; 5/72 ; 6/58, 135 ; 10/106 ; 14/42 ; 16/85 ; 17/47 ; 18/50 ; 19/38 ; 21/3, 97 ; 22/71 ; 25/8, 27 ; 26/227 ; 30/29, 57 ; 31/11 ; 35/40 ; 37/22, 63 ; 39/51 ; 42/21-22 ; 51/59 ; 52/47.

717) 2/254 ; 3/57, 94, 192 ; 4/22, 168, ; 6/21, 93 ; 7/41, 44 ; 10/52 ; 11/48 ; 14/22, 27 ; 17/82, 99 ; 18/29 ; 19/72 ; 21/29 ; 23/107 ; 29/49 ; 34/31, 42 ; 35/37 ; 39/24, 47 ; 40/18, 52 ; 42/8, 44-45 ; 43/65, 76, 192 ; 45/19 ; 47/65, 76 ; 76/31.

718) 3/140 ; 9/47 ; 22/53 ; 24/50 ; 59/17.

eden, peygamberleri, yalanlayan, inkâr eden, Kur'an'a inanmayan, âyetleri ve mucizeleri yalanlayan ve hak yoldan sapan, şeytani dost edinen, mü'minleri alaya alan hakkı bırakıp heva ve heveslerine uyan, Kur'an'a sihir, peygambere büyücü ve mecnun diyen, Allah'a ortak koşan, putlara tapan, ikiyüzlülük yapan, ilahlık iddia eden insanlara eza ve cefa yapan...kemselerdir.

Zalim kavramı 6 yerde (719) kâfir, fasık ve âsi, 16 yerde (720) fasık, âsi ve günahkâr anlamındadır.

"Fasık olan zalimler;" Allah'ın sınırlarına tecavüz eden, hırsızlık yapan, fuhuş-zina işleyen, hainlik eden, kötü davranan, insan öldüren, fakirin hakkını vermeyen, malını haram yolda harcayan, adağını yerine getirmeyen, yalan yere yemin eden, hakka tecavüz eden, başkalarına zarar veren, yalancı şahitlik yapan, insanlara eza, cefa ve kötülük eden, günahlarına tevbe etmeyen, insanlarla alay eden, kötü lakap takan, insanları çekiştiren, suçsuz insanı cezalandıran, haksızlık yapan fakirleri kovan, kâfir, hristiyan ve yahudileri dost edinen, emir ve yasakları ihlal eden küçük-büyük günah işleyen, Allah'ın indirdiği ahkam ile hükmetmeyen...kısaca Allah ve peygamberin emir ve yasaklarına, helal ve haramlarına riayet etmeyen....kimselerdir.

Kavimler, toplumlar ile ilgili olan 64 zalim kavramından biri münafıklar topluluğu (9/109), 19'u müşrik toplum (721) 44'ü kâfir toplum (722) hakkındadır.

Müşrik, münafık ve kâfir toplumların zalim olmaları hem inkâr hem de isyan etmiş olmaları sebebiyledir. Yani zalim toplum ifadesi inkârî ve amelî, Allah'a, peygamberlere, dine, insanlara ve nefislerine yönelik bütün batıl inanç, kötü fiil ve sözleri, yalnız davranışları ve bütün günahları kapsamaktadır.

"Zalim Kavim, zalim toplum" ile;

"Allah'ı inkâr eden, ona eş ve ortaklar koşan, O'na yalan isnat eden, iftira eden, O'nun sözlerini tahrif eden, Allah'ın âyetlerini yalanlayan ve inkâr eden, Allah'ın emir ve yasaklarına karşı çıkan, isyan eden, peygamberleri yalanlayan, öğütlerinden yüz çeviren, onlara yalancı, mecnûn (deli), sapık, büyü, beyinsiz ve şımarık diyen ve isyan eden, onların uyarısına kulak tıkayan, onlara inanmayan, eziyet eden, onları döven, yurtlarından çıkaran, öldüren, Allah ve peygamberlere düşmanlık eden, mucizeleri yalanlayıp inkâr eden, büyü diyen, hakkı kabul etmeyen, Kur'an'ı, âhireti inkâr eden, âyetlerle alay eden, dinlerini oyun ve eğlence yerine koyan, lezzet ve şehvetlerine, heva ve heveslerine,

-
- 719) 5/45 ; 6/129 ; 8/25 ; 9/23 ; 11/113 ; 60/9 .
720) 2/35 , 145, 229, 270 ; 5/29, 107 ; 6/52 ; 7/19 ; 11/31 ;
12/23, 75, 79 ; 21/87 ; 42/40 ; 49/11 : 68/29.
721) 2/51 , 92, ; 4/75 , 148 ; 6/45, 47, 68, 144, ; 9/19 ; 11/83,
102, 116 ; 16/113 : 23/94 ; 28/50 ; 46/10 ; 61/7 .
722) 2/59 , 59, 95, 246, 258, ; 3/86 ; 5/51 ; 7/47, 150, 162, 165 ; 8/54 ;
10/39, 85 ; 11/37, 44, 67, 94 ; 14/13, 44 ; 15/78 ; 21/11, 14, 46 ;
22/45, 48 ; 23/27, 28, 41 ; 25/37 ; 26/10 ; 28/21, 25, 37, 40, 59 ;
29/14, 31, 46 ; 62/5, 7 ; 66/11 ; 71/24, 28.

şeytana, azgın ve sapıklara uyan, Allah'ın yolunu eğriltmek Allah'ın nurunu söndürmek isteyen, haddi aşan, batılı savunan, dalâleti seçen, her türlü kötülüğü, fuhşu, haramları, pis işleri yapan, şahitliği gizleyen, haksızlık eden, ölçü ve tartıda hile yapan, insanların hak ve hukukuna tecavüz eden, onlara eza, cefa yapan, zarar veren, işkence eden, onları döven, öldüren, mü'minlerle alay eden, onları hakir gören, aralarına tefrika sokan, yeryüzünde fesat çıkaran, büyüklenen, iyiliği emretmeyen, kötülüklere engel olmayan, putlara, insanlara tapan, günaha dalan, mücrim, cebbâr, şımarık, müfsit, fasık, âsi, inatçı, müsrif, azgın, sapık, mürted, müşrik... kâfir" kimseler kastolunmuştur.

Bir âyette (mazlûm) kelimesi kullanılmıştır. (723) Bu da haksız, suçsuz, sebepsiz yere bir insanın öldürülmesi anlamındadır.

Bir âyette, müşrikler, putları kıran İbrahim (A.S)'a zalim demişlerdir. Bu zalim kavramı, izâfî anlamda, müşriklerin bakış açısına göre kullanılmıştır. Gerçekte putları kırmak zulüm değildir. (724)

İki âyette insanların Allah'a zulmedemeyecekleri bildirilmiştir. (725) İnsanların hertürlü şirk, küfür, fîsk ve isyanları ile Allah'a zarar veremeyecekleri, Allah'ın nimetlerine şükretmeyip nankörlük edenlerin O'nun mülkünde noksanlık yapamayacakları anlamındadır.

Kur'an öncesi Arapça'da zulüm kavramı insanlar, insan-eşya, insan-hayvan ve eşyanın kendi arasındaki olumsuz ilişkiyi ifadede kullanılmıştır. İnsanın Allah'a ve nefesine karşı zulmü sözkonusu edilmemiştir. Zulüm kavramı genelde olumsuz fiil ve davranışı, insanlara eza, cefa ve haksızlığı ifade etmekle birlikte bazen zulüm teşvik edilmiş, yiğitlik alâmeti kabul edilmiştir.

Kur'an ise zulüm kavramını, tamamen olumsuz mânâda ve büyük çoğunlukla insanın, Allah ve peygamberine karşı inkâr ve isyanını ifade etmekte kullanılmıştır. Bir tek âyet bahçenin zulmetmemesi ile ilgilidir. Bunun dışındaki kavramlar Allah'ın kullarına ve alemlere ne dünyada ve ne de âhirette zulmetmemesi, insanın zulüm olan inanç, söz fiil ve davranışları ile ilgilidir. İnsanın insanlara zulmünden de söz edilmiş ancak daha çok ilâhî iradeye uymayan inanç ve ameller bu kavramla anlatılmıştır.

Zalim olan insandır. Her zulümde zarar verme ve noksan yapma unsuru vardır. Zulmeden insan her türlü zulmü ile nefesine zarar vermiş, kendi haklarını, sevap ve mükafatlarını eksiltmiştir. İnsan diğer insanlara da zulmü ile zarar verebilir, haklarını eksiltebilir. Ancak Allah'ın haklarına karşı zulmeden insan Allah'a değil kendi nefesine zarar verir.

Zalim insanın; küfür, şirk ve isyanı, nimetlere nankörlük etmesi, ilâhî emanetlere, emir ve yasaklara ihanet etmesi ile Allaha zarar vermesi, onun mülkünde eksiltme yapması mümkün değildir.

723) 17/33.

724) 21/59.

725) 2/57 ; 7/60.

İnsanın Allah'ın hukukuna zulmü, O'na eş ve ortaklar koşması, inkâr ve isyan etmesi anlamındadır.

Kur'an'da geçen 289 zulüm kavramından,

- 1' i Bahçenin zulmetmemesi,
- 43' ü, Allah'ın zulmetmemesi,
- 2' si, insanların Allah'a zulmedememesi,
- 1' i müşriklerin İbrahim (A.S) a putları kırdığı için kullandıkları zalim sözü,
- 11' i insanlara zarar verme,
- 27' isi Mü'minlerin günah olan her türlü fiil ve davranışları,
- 195' i kâfirlerin, şirk, nifak, küfür, isyan...gibi her türlü batıl inanç ve fiilleri,
- 9' u kâfir ve mü'minin ilâhî, iradeye ters düşen fiilleri ile ilgilidir.

İnsanın faaliyet sahası ile ilgili olan 243 kavramın 195'isi yani %80,5'i tamamen kâfirlerle ilgilidir. Kâfir ve mü'minin olumsuz fiillerini ve insanlara zarar vermelerini ifade eden zulüm kelimelerini de dahil ettiğimizde 215 kavram yani % 89,7'isi kâfirlerle alakalı olur.

Buna göre Kur'an zulüm kavramı ile şirk, küfür, nifak, âyetleri ve peygamberleri yalanlama gibi bütün çeşitleri ile küfrü ve kâfirleri ifade etmektedir.

Mü'minler, inkârî manada zalim olmazlar. Ancak amelî mânâda zalimdirler yani imanları olmalarına rağmen ilâhî emir ve yasaklara uymadıkları, günah işledikleri zaman zalim olurlar.

Zulüm ve zalim kavramları her türlü inkârı ve günahı ifade edebildiğinden Kur'an zulüm ve zalim kavramı ile hem küfrü ve kâfiri hem fasık, âsî ve günahkâr mü'mini ifade etmektedir.

Bu itibarla zulüm kavramı Kur'an'ın olumsuz değer ifade eden en kapsamlı kavramıdır. Diğer menfilik ifade eden bütün kavramların anlamlarını zulüm kavramı tek başına yüklenebilmektedir.

Çok geniş bir mana yükü olan zulüm kavramını Türkçe'ye bir kelime veya bir kaç sözle çevirmek mümkün değildir. "Haksızlık", "yazık etmek", "kötülük etmek" ve "ziyana uğratmak" gibi ifadelerle yapılan çeviriler doğru olmakla birlikte "zulüm" kavramının ifade ettiği bütün anlamları ifade etmemektedir.

Türkçe Kur'an meâllerinde yukarıda zikrettiğimiz ifadelerle zulüm kavramı manalandırılmıştır.

Kur'an'da geçen 289 yerdeki zulüm kavramına Türkçe olarak ne karşılık verildiğini tesbit etmek amacıyla Süleyman Ateş'in, Hüseyin Atay ve Yaşar Kutluay ile Hayrettin Karaman ve arkadaşlarının hazırladığı mealleri inceledik.

DİB'nin bastığı H.Atay ve Y.Kutluay'ın meâlinde, Zulüm kavramı, 185 yerde aynı kelime (zulüm, zalim, zulmetti..) 73 yerde "haksızlık", 30 yerde "yazık etmek" ve 1 yerde "eksik" kavramı ile tercüme edilmiştir.

Kılıç Kitabevinin bastığı, S.Ateş'in meâlinde; 252 yerde aynı kavramla, 34, yerde "haksızlık etmek", 4 yerde "yazık etmek", 1 yerde "ziyana sokmak" ve 1 yerde "eksik" kavramı ile çevrilmiştir.

TDV'nin bastığı H. Karaman ve arkadaşlarının mealinde ise; 234 yerde "zulüm", 39 yerde "haksızlık etmek", 7 yerde "yazık etmek", 6 yerde "kötülük etmek", 1'yerde "zulüm ve haksızlık" 1 yerde, "eksik" ve 1 yerde de "inkâr" kavramları kullanılarak, zulüm kelimesi manalandırılmıştır.

Görüldüğü gibi zulüm kavramına verilen bu Türkçe karşılıklar bu kavramın Kur'an'da ifade ettiği manaları yansıtmamaktadır.

6- Zulûmât Kelimesinin Kur'an'daki Anlamı

Kur'an-ı Kerim'de 23 yerde (zulûmât) kelimesi geçmiştir.

(2/257, 5/16, 14/1,5. 33/43, 57/9 ve 65/11) âyetlerinde geçen "karanlıklar" (zulûmât) kavramı, mecâzî ve izâfî manada (nûr) kelimesinin karşıtı olarak kullanılmıştır.

"Allah, iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin dostları da tağuttur. O da onları aydınlıktan karanlıklara çıkarır..." (2/257)

"Zulûmât", sapıklık, küfür, dinde şek ve şüphe, "Nûr", ise iman ve hidayet anlamındadır. (726) "Zulûmât" ile cehâlet, şirk ve fışk tabir edilir. "Nûr" ile de bunların zıtları ifade edilir. (727)

Küfür, karanlıklara, iman da aydınlığa benzetilmiştir. Karanlık, gözün eşyayı görmesine ve onun varlığını isbat etmesine mani olduğu gibi küfür de kalp gözünün iman gerçeğini idrâk etmesine ve iman etmenin sebeplerinin doğru olduğunu bilmesine mâni olur (728)

(Nûr) kelimesi tekil, (zulûmât) kelimesi çoğul olarak zikredilmiştir. Çünkü Hak, tektir, bir tanedir. Küfür ve dalâlet yolları ise çoktur. Nur azlığa, zulûmât çokluğa işaret eder. (729)

Küfür, yolunun karışık olması sebebiyle "karanlık" olarak isimlendirilmiştir. İslama ise yolu açık, delilleri ayan-beyân olduğu için "aydınlık" adı verilmiştir.(730)

Yüce Allah, kitabına, peygamberine, dinine, hidayetine, namaza "Nûr" ismini vermiştir. O'nun isimlerinden biri de "Nûr" dur. (731)

726) et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, III,3/21. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I,204. el-Kurtubî, el-Câmi', III,283. el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî, Medârik, el-Hâzin, Lübâb, I,401-402. Reşid Rıda, el-Menar, III,41.

727) Muhammed Murad Buharî, Müfradât'tü'l-Kur'ân, S.315. el-Yazması tarihsiz.

728) et-Taberî, Age, aynı yer. el-Hâzin, Lübâb, I,402.

729) el-Âlûsî, Age, III,14. T.Kasımî, I.63. es-Sâbûnî, Safve, I,164.

730) el-Hâzin, Lübâb, 1/402.

731) Kâsımî Tefsîri, I,62.

Yüce Allah, (2/257 ve 33/43) âyetinde mü'minleri karanlıktan aydınlığa çıkarmayı kendi zatına, (5/16 ve 14/1) âyetinde kitabına (57/9 ve 65/11) âyetinde peygamberine izafe etmiştir.

(33/43) âyetinde, "O Allah ki sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size merhamet etmekte, melekleri de sizin için bağış dilemekte ve dua etmektedir. O mü'minlere karşı çok merhametlidir."

Maide sûresinin, 15.âyetinin sonunda,

"...Gerçekten size Allah'tan bir nur ve açık bir kitap geldi" denilmiş, 16.âyetinde, "Onunla Allah, rızasının peşinden gidenleri esenlik yollarına iletiyor ve onları kendi izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarıp dosdoğru bir yola iletiyor." buyrulmuştur.

(14/1) de ise; Kur'an'ın, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için Hz. Muhammed (A.S) a verildiği bildirilmektedir:

"Elif, lâm, Râ. (Bu) bir kitaptır ki, Rab'lerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa o güçlü ve övgüye layık (Allah) ın yoluna çıkarman için O'nu sana indirdik."

Hız. Muhammed (A.S)' a insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için âyetler verilmiştir.

(69/7) de şöyle bildirilmektedir:

"O Allah ki, sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna açık açık âyetler indiriyor. Allah, size karşı çok şefkatli, çok merhametlidir."

(65/10-11) de Kur'an ve peygamberin mü'minleri ve salih amel işleyenleri karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için gönderildiği bildirilmiştir:

"...Allah size bir uyarı (c1 kitap) indirdi ve size Allah'ın açık açık âyetlerini okuyan bir elçi (gönderdi) ki, iman eden ve salih, ameller işleyenleri karanlıklardan aydınlığa çıkarsın..."

Allah'ın, insanlara kitaplar ve elçiler göndermesinin temel esprisi, insanların karanlıklardan aydınlığa çıkarılmasıdır. Allah, insanlara yol göstermek (hidayet), başarılı kılmak ve cehâlet, heva ve hevese tabi olmak, vesvese, şüphe, küfür, şirk, nifak...gibi her türlü sapıklıktan uzaklaştırmak, kitapları ve peygamberleri ile onlara doğru yolu göstermek surtiyle insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarır.

Bu itibarla O'ndan gelen şeyler nur, O'nun insanlar için çizdiği yol nur, koyduğu din nur'dur (732) O'nun yoluna uyanlar, mü'minler de nurludur, aydınlıktadır.

Küfür, şirk, nifak, şüphe, vesvese, dalâlet, cehalet, fışk, isyan, heva, terbiyesizlik, nankörlük, ahlaksızlık, haddi aşmak... hepsi birer zulmettir. (733) Kâfir, müşrik, münafık ve fasık küfrü, şirki, nifakı ve fışkı, nisbetinde karanlık içindedir.

732) Ali Ünal, Kur'an'da Temel Kavramlar, S.348.

733) H. Yazır, Hak Dîni, II,875.

Fahruttin er-Râzî ve el-Hâzin, daha önce de zikrettiğimiz gibi Kur'an'daki (6/1) âyeti diğer "zulumât ve nûr" kelimelerinin tamamının "küfür ve iman" anlamında olduğunu söylemişlerdir. (734) 6/1'deki "zulumât ve nûr", gece ile gündüz anlamındadır. (735)

(2/257. 5/16, 14/1,5. 33/43. 57/9. 65/11) âyetlerindeki "zulumât ve nûr" iman ve küfür anlamındadır. Bunun dışında kalan yerlerdeki "zulumât ve nûr" kavramları el-Âlûsî'nin de dediği gibi bu kelimelerin hakîkî ve mecâzî, aslî ve izâfî bütün manalarına şâmindir. (736)

(2/17, 13/16 ve 35/20) âyetlerinde "Zulumât ve nûr" kelimeleri birlikte, (2/19. 6/39,59,63,97,122. 21/87. 24/40. 27/63 ve 39/6) âyetlerinde sadece "zulumât" kelimesi zikredilmiştir.

(2/19. 6/59,63,97. 21/87, 27/63 ve 39/6) âyetlerinde geçen "zulumât" ve (2/20, 10/27, ve 36/37) âyetlerinde geçen (مظلمون، مظلم، ظلم) kelimeleri aslî manasında kullanılmıştır.

(2/17) âyetinde münafıklardan söz edilmektedir:

"Onların durumu tıpkı (aydınlanmak için) ateş yakmak isteyen kimsenin durumu gibidir. Ateş çevresini aydınlatır aydınlatmaz Allah, onların nurunu giderdi ve onları karanlıklar içinde bıraktı artık görmezler."

Ebu'l-Ferac İbnu'l-Cevzî, buradaki (zulumât) kelimesi ile ilgili dört görüşün olduğunu zikretmiştir:

- a) İbn Abbas'a göze zulumât, azap anlamındadır.
- b) Mücahid'e göre, küfrün karanlığıdır,
- c) Katâde'ye göre, ölümden sonra Allah'ın üzerlerine ilke edeceği karanlıktır.
- d) Süddî'ye göre, münafıkların nifakıdır. (737)

Nûr, münafıkların dilleri ile yaptıkları iman, zulümât ise gerçekte iman etmediklerinden nifak, küfür ve sapıklıkta kalmalarıdır. (738)

Sadece dilleri ile, "iman ettik" deyip kalpleri ile inanmayan münafıkların durumu, çevresini aydınlatmak için ateş yakan bir kimseye benzetilmiştir. Karanlıkta kalan kimse ateş yakmış; ateş etrafını aydınlatmıştır. Böylece kanalıktan kurtulmuştur. Ancak bu sefer de gözlerinin nuru gitmiş yine karanlıkta kalmıştır. Bunun gibi sadece dili ile "inandım" diyen ama gerçekte iman etmemiş olan münafıklar, bu küfür, cehalet, nifak ve inat karanlıklarında kalmışlardır. (739) "Çünkü onlar sağırdılar, (hakkı duymazlar), dilsizdirler (gerçekleri söyleyemezler) kördürler (hakikatleri göremezler) Onlar (bu halleri ile Hakka) dönemezler" (2/18).

(13/16) da; "...De ki: "Körle gören veya karanlıklarla aydınlık bir olur mu?..."

734) Bkz. Mefâtîhu'l-Ğayb, VII,20, Lübâbü't-Te'vîl, I,401-402.

735) el-Âlûsî, Age, III,14. Bkz. Y.b. Sallam, et-Tesarif, S.210.

736) el-Âlûsî, Age, aynı yer.

737) Zâdü'l-Mesîr, I,40.

738) Bkz. et-Tabârî, Câmi'u'l-Beyân, I,1/140-145.

739) Bkz. İbn Kesîr, Age, 2/17 âyetini tefsirinde.153.

(35/19-22) de; "Körle gören bir olmaz, karanlıklarla aydınlık da bir olmaz. Gölge ile harâret de bir olmaz. Dirilerle ölüler de bir olmaz. buyrulmuştur.

Buradaki "zulumât ve nûr"; şirk ve tevhd, küfür ve iman, hak ve batıl anlamındadır. (740)

(6/122) âyetinde, ölü iken Allah'ın nûr vererek dirilttiği kimse karanlıklardan kalan kimse gibi olmayacağı bildirilmiştir.

"Ölü iken kendisini dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir nûr verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkamayan kimse gibi olur mu?..."

Allah'ın dalâletten kurtarıp hidayete erdirdiği, iman nuru verdiği kimse ile dalâlette, küfür karanlıklarında kalan kimse mukayese edilmiş, ikisinin eşit olmayacağı bildirilmiştir. (741)

İbn Abbâs, bu âyetin Hz. Hamza ve Ebu Cehil hakkında nazil olduğunu söylemiştir. (742) Hamza, iman etmiş, şirk ve küfürden kurtulmuştur. Ebu Cehil ise şirk ve küfür karanlıklarında kalmıştır. Âyet, kâfir ve mü'min olan herkese şamildir. (743)

Âyetteki "nûr", hidayet, iman, hikmet ve Kur'an'dır. (744) "Zulumât" ise dünyada küfrün ve sapıklığın karanlığı, kıyamette ise cehennem karanlığıdır. (745)

(6/39) âyetinde, "Bizim âyetlerimizi yalanlayanlar, karanlıklar içinde kalmış sağır ve dilsizlerdir," buyrulmuştur.

Hz. Muhammed (A.S) ve Kur'an'ı yalanlayanlar küfür karanlıklarında, şaşkın ve mütereddit olarak dolaşırlar, doğru yola ulaşamazlar. Allah kafirleri ölüye benzetmiştir. Çünkü ölü duymaz ve konuşmaz, Kafir de küfür halinde hakikatleri duymaz ve konuşmaz. (746)

Nûr sûresi, 39. âyette kâfirlerin amelleri, düz arazideki seraba; 40. âyette engin bir denizdeki, karanlıklara benzeltilmiştir.

Susayan insan serabı su sanır, yanına gelince hiç bir şey olmadığını onlar. Engin denizde karanlıklar içinde kalan kimse de hiç bir şey göremez. Kâfirler de böyledir. Şaşkındır, hakikatleri göremezler. Yaptıkları ameller boşa gider.

Âyetteki "karanlıklar", bulut, dalga, gece ve deniz karanlığıdır, veya buradaki "zulumat" ile murat kâfirlerin amelleridir. Engin deniz de kâfirin kalbidir veya zulumat ile murat şiddetler, sıkıntılardır. (747)

740) ez-Zamahşerî, Age, III, 608. el-Kurtubî, Age, IX, 303. el-Beydâvî, Age; en-Nesefî, Age; el-Hâzin; el-Fîrûzâbâdî, V, 183.

741) Bkz. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, II, 62. el-Hâzin, Lübâb, II, 477.

742) el-Kurtubî, el-Câmi', VII, 78.

743) en-Nesefî, Medârik, II, 477.

744) el-Kurtubî, Age, aynı yer.

745) el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, II, 477.

746) el-Hâzin, Lübâb, II, 405.

747) el-Kurtubî, el-Câmi', 2/285.

Kâfirlerin amelleri, batıl olması sebebiyle denizin karanlıklarına benzetilmiştir. (748)

Allah üç çeşit karanlık zikretmiştir:

Denizin karanlığı,
Dalgaların karanlığı,
Bulutun karanlığı.

Bunun gibi kâfirin de üç karanlığı vardır:

İtikadın karanlığı,
Sözünün karanlığı ve
Amelinin karanlığı. (749)

Bu âyetteki "zulûmât" kavramı, hakîkî ve mecazî anlamı birlikte ifade etmektedir.

Görüldüğü üzere Kur'an'da geçen "zulûmât" kelimeleri büyük çoğunlukla mecazî-izafî manada; küfür, şirk, nifak; dalâlet, fısk ve isyan anlamındadır.

Zulmün Kur'an'daki Anlamı Bölümünü, peygamberimiz Hz. Muhammed (A.S)'ın şu sözü ile noktalıyoruz:

"Zulümden sakının çünkü zulüm, kıyamet gününde (insanı) karanlıklarda (bırakır). (750)

748) en-Nesefî, Medârik, IV,405.

749) Hâzin, Lübâb, IV,405.

750) Müslim, Sahih, Birr, 56-57. Darimi, Sünen, Siyer, 72.

A.Hanbel, Müsned, 2/92,106,136.

II-ZULÜM KAVRAMININ, ANLAMINI İFADE EDEN KUR'AN KAVRAMLARI

Kur'an Kavramları, birbirleri ile anlam ilişkisi içerisindeyler. Bir inanç, bir fiil, bir söz ve bir davranış bir kavramla ifade edildiği gibi birden fazla kavramla da ifade edilmiştir. Yani değişik yapıdaki kelimeler aynı anlamı ifade ettiği gibi bir kelime de birden çok mânâyı ifade etmektedir.

İki veya daha çok kavramın birbirleri ile mânâ ilişkisi oluşturarak semantik alan meydana getirdiğini, bir kavramın mânâ alanına giren kavramlarla anlamdaşlık ve zıtlık ilişkisi içerisinde olduğunu giriş bölümünde zikretmiştik.

"Mutlak zulüm" ifadesi de "mukayyed zulüm" ifadesi de hem inkârı hem de diğer günahları içine alır. (1)

İnsanın küfre düşmesine sebep olan inanç, söz ve fiilleri ile günah olan söz ve fiilleri Kur'an'da çeşitli kavramlarla ifade edilmiştir. Bu kavramların her biri insanın farklı bir zulmünü ifade eder.

Menfî değer ifade eden ve zulüm kavramı ile anlam ilişkisi olan Kur'an kavramlarını, zulmün aslî ve izafî mânâsını dikkate alarak iki kısımda tahlil edeceğiz. Zulüm kavramında olduğu gibi bu kavramları bütün yönleri ile değil sadece, sözlük anlamı, Kur'an'daki anlamı ve zulüm ile olan yönünü anlatacağız.

1-Zulüm Kavramının Aslî Anlamını İfade Eden Kur'an Kavramları

Her sözcüğün kendine özgü bir anlamı vardır ki bu anlam, o sözcük yalın kullanıldığında da bir sistem içerisinde kullanıldığında da değişmez hep aynı kalır. Sözcüklerin bu sürekli anlamına "aslî mânâ" diyoruz. Bu bölümde zulüm kavramının aslî mânâsını ifade eden Kur'an kavramlarını ele alacağız.

A) "Eksik Yapmak" Anlamını İfade Eden Kuran Kavramları

Zulmün aslî anlamlarından birisi de eksik yapmaktır. Zulmün eksik yapmak anlamını ifade eden on kavram vardır.

1- Bahs (البخس)

"Bahs"; eksik yapmak, aldatmak, birinin hakkını noksan vermek, tam ödememek, birisine zulmetmek, alış-verişte hile yapmak anlamındadır. "Bâhis"; Zâlim, "Bahs", nakış, eksik demektir. (2) Zulmün asıl anlamlarından birisi de noksan yapmaktır.

1) Reşid Rıdâ, el-Menâr, IV, 135, 151. İbn Teymiyye, Mecmû'u Fetâvâ, VII, 62, 72, 73.

2) R.el-İsfehânî, el-Müfradât, S.38. er-Râzî, Muhtâru's-Sihâh, S.42. el-Hindî, Mecma', I, 43. Abdülfettâh, el-Kâmûsu'l-Kavîm, I, 56. L.Me'lûf, el-Müncid, S.27.

Şuayb (A.S) "Ey kavmim, ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın, insanların eşyasını eksik vermeyin..." (demiştir.) (11/85) Aynı husus, (7/85 ve 26/183) âyetlerinde de vurgulanmıştır.

"Ölçüyü tam yapın eksiltendenlerden olmayın. Doğru terazi ile tartın, insanların eşyasını eksik vermeyin..." (26/183)

"..Rabbine iman eden kimse, hakkının eksik verilmesinden korkmaz..." ((فمن يؤمن بربه فلا يخاف بخسا) (3)

Bâhs , hakkı tam vermenin (vefâ') zıddıdır. (4) Müfessirler, bâhs kelimesinin bu anlamında ittifak etmişlerdir. (5)

İnsanların maddî ve manevî haklarını vermeyen veya eksik veren onlara zulmetmiş olur.

2) Tatfîf (التطفيف)

Ta-Fe-Fe (طفف) kökünden tefîl kalıbında "Tatfîf" ölçü ve tartıda eksik, noksan yapmak, "Mütaffif" ölçü ve tartıda hile yapan, tam alıp, eksik veren demektir. (6)

Kur'an'da ism-i fail olarak bir âyette geçmiştir.

"Ölçü ve tartıda hile yapanların vay haline! Onlar, insanlardan bir şey ölçüp aldıkları zaman ölçüyü tam yaparlar. Kendileri onlara bir şey ölçtükleri veya tarttıkları zaman (ölçü ve tartıyı) eksik yaparlar." (83/1-3)

3-Hedm (الهضم)

"Hedm"; hakkını eksik vermek, ödemesi gerekli olan şeyi tam vermemek, zulmetmek, kırmak anlamındadır.(7)

Tâhâ sûresi, 112. âyette;"Kim mü'min olarak salih ameller yaparsa artık o ne zulümden ne de hakkının çiğnenmesinden korkmaz" buyrulmuştur.

el-Kurtubî, "zulüm" ile "hedm" arasındaki farkı şöyle izah etmiştir:

"Zulüm" hakkın tamamını menetmek , "hedm" ise, hakkın bir kısmını menetmektir. "hedm" bir yönden ayrılrsa bile zulüm anlamını ifade eder. (8)

3) 72/13.Bkz.7/85 ; 11/85 ; 26/183.

4) et-Tûsî, Tıbyân, VI,48.

5) Bkz. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, II,417. el-Kurtubî, el-Câmi', IX,155. el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî, Medârik, el-Hâzin, Lübâb, el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, I,441.

6) R.el-İsfehânî, el-Müfradât, S.305. İbn Manzâr, Lisânü'l-Arab, IX,221-222. el-Hindî, Mecma'u, III,449-450. İ. A.Abdülfettah el-Kâmûsu'l-Kavîm, I,403.

7) el-Ferra, Me'âni'l-Kur'an, II,193. et-Tabarî, Câmi', IX,16/218, er-Râzî, Muhtâru's-Sihâh, S.696. el-Hindî, Mecma', V,160. Abdülfettah, el-Kâmûsu'l-Kavîm, II,303.

8) el-Câmi', XI,249. Bkz. es-Sâbûnî, Safvetü't-Tefasir, II,247.

"Zulüm" ile seyyiâtın artırılması, başkasının günahı ile veya yapmadığı bir şey ile cezalandırılması, amelinin mükâfatının hiç verilmemesi; "hedm" ile, hasenâtının, salih amellerin ve hakkının eksik verilmesi kastedilmiştir. (9) Mü'min, bunların hiçbirinden korkmaz. Çünkü âhirette herkese hakkı tam verilecektir. Sadece işlediği suç mukabili hak ettiği kadar cezalandırılacaktır.

"Zulüm" ile "hedm" eş anlamlı kavramlardır. Ancak zulüm, hedm'den daha kapsamlıdır. (10)

4) Vetr (الوتر)

"Vetr", hakkını eksiltmek ve terketmek ; "vitr" tek nesne, eksiltmek, kin tutmak anlamına gelir, çoğulu "evtâr" dır. (11)

Muhammed sûresi, 35.âyetinde kullanılan bu kelime noksan yapmamak, zayi etmemek ve kaybetmemek, anlamındadır. (12)

"(Ey Mü'minler,) sakın gevşeyip (zillett içinde) barış istemeyin, siz galipsiniz, Allah sizinle beraberdir. O sizin amellerinizi(n karşılığını) asla eksiltmeyecek, zayi etmeyecektir. Sizi mükâfatsız tek başınıza bırakmayacaktır." (13) (لن يترككم أعمالكم)

Buradaki ifade, "Allah'ın insanlara zulmetmeyeceğini ve kazandıklarının karşılığını eksiksiz vereceğini" beyan eden âyetlerdeki (14) ifadelerle aynı mânâdadır.

5-) "Velt (الولت) "Leyt" (الليت) "Elt" (اليت)

"Velt", hakkını eksiltmek demektir. (15)

Hucûrat sûresi, 14. âyetinde; "Eğer Allah'a ve paygamberine itaat ederseniz Allah yaptıklarınızdan hiç bir şeyi eksiltmez" buyrulmuştur. (لا يترككم من أعمالكم)

"amellerinizin mükâfatını eksiltmez ve size zulmetmez" anlamındadır. (16)

Hucûrat sûresinin, 14.âyetinde geçen bu kelimenin aslının "Leyt" (ليت) kökünden olduğu da zikredilmiştir. Bu kelime de aynı anlamdadır. Hakkını eksik vermek, tam vermemek demektir. (17)

"Elt", "Velt" kelimesi ile aynı anlamdadır. Eksiltmek

9) et-Tabrassî, Mecma', VII,31. İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, V,324

10) Abdülfettah, el-Kâmûs el-Kavîm, I,303.

11) er-Râzî, M.Sihâh, S.707. Karahisârî, A.Kebîr, II,413. Abdülfettâh, el-Kâmûs, II,318.

12) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, IV,330. el-Kurtubî, el-Câmi', XVI, 256. (لن ينقصكم في أعمالكم)

13) el-Kurtubî, Age, XVI, 256 (لن يفردكم بغير ثواب)

14) Bkz. 2/272,281. 3/25.116. 8/160. 16/111. 40/17. 45/22. 46/19...

15) el-Hindî, Mecma', V,108. C.Mesud, er-Râid, II,1626. L.Me'luf, el-Müncid, S,917. Abdülfettah, el-Kâmûs, II,355.

16) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, IV,377. el-Kurtubî, Age, XVI,348. es-Sâbûnî, Safve, III,236.

17) er-Râzî, M.Sihâh, S.610. el-Kurtubî, el-Câmi', XVI,349. Abdülfettâh, el-Kâmûs el-Kavîm, II,209.

noksanlaştırmak, (18) hapsedmek, menetmek, yemin vermek demektir. (19)

"İman eden kimseler ve onların zürriyetlerinden imanda kendilerine uyanlar, (onları) cennete koyarken zürriyetlerini de kendilerine katmışsınız. Kendi amellerinin (sevabın) dan da hiç bir şey eksiltmemişsinizdir." (وما التناهم من أعمالهم شيئاً)

"Velt", "elt" , "leyt", "îlât" hepsi noksan yapmak anlamındadır. (20) Birinin maddî ve manevî hakkını eksik vermek zulümdür.

6) Naks , Noksan (النقص، النقصان)

"Naks", hakkından bir kısmını kesmek, hak sahibine hakkını tam ödemedik, eksiltmek ve eksilmek anlamındadır. (21)

Bu kavram Kur'an'da 10 yerde geçmiştir ~~2244~~ Hepsini eksiltmek anlamındadır.

(Şuayb, kavmine) "Ey kavmim, Allah'a kulluk edin. Sizin o'ndan başka tanrınız yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın..." (ولا تنقصوا الكيال والميزان) demiştir." (11/84).

Bir sonraki âyette tartı ve ölçünün eksik yapılmaması "bahs" kavramı ile ifade edilmiştir.

Sadece Hûd sûresi, 84.âyet zulüm ile ilgilidir.

7- Hasâr (الخسار) Hüsrân (الخران)

"Husr, hasâra; hus_rân"; alış-verişte aldanmak, bir şeyi eksiltmek, zayi etmek, sapıtmak, ziyana uğramak ve helâk olmak (22) anlamındadır. İsmi faili, "hâsir" (الخاسر) ve "hasir" (الخر) gelir.

(Ahsera), "eksillti"; (hassera), "hayırdan uzaklaştırdı, helâketti"; ticarete aldandı, kazanamadı, noksanlık isabet etti, "sapıttı"; dalâlet ve küfür sebebiyle kendini helâketti"; "malını zayi etti" demektir. (23)

"Husr ve Husrân" , sermayenin eksilmesidir. Bu insana ve fiile nisbet edilir. Bu kavramlar, mal-mülk, itibar gibi dünyevî kazançların ve sihat, afiyet, akıl, iman ve sevap gibi ruhî, manevî kazançların kaybedilmesinde kullanılır. Kur'an'da, beşerî ticaretin, dünyevî kazancın kaybedilmesinden daha çok manevî ziyan anlamında kullanılmıştır. (24)

18) er-Râzî, M.Sihâh, S.21. Abdülfettah, el-Kâmûsu'l-Kavîm, I,23

19) L.Me'lâf, el-Müncid, I,16. Karahisârî, Ahter-i Kebîr, 1,64.

20) el-Kurtubî, Age, XVII,67. A.Fettah, el-Kamâs'ul Kavîm, II,209.

21) A.Fettah, el-Kâmûs el-Kavîm, II,282-283. Karahisârî, Ahter-i Kebîr, II,398.

22) İbn Manzûr, Lisânül-Arap, IV,238-239. Karahisârî, A.Kebîr, I,274. Abdülfettah, el-Kâmûs, I,193.

23) A. Fettah, el-Kâmûs el-Kavîm, I,193.

24) R.el-İsfehânî, Age, S,147-148. Muhammed M.Buhârî, Age , S.128.

İnsan ömrü, sermaye gibidir. Kim bununla Allah'ın rızasını satın alırsa kazançlı, kim de Allah'ın gazabını satın alırsa hüsrandır. (25)

İslamdan yüz çeviren ve ondan başkasını isteyen menfeatini kaybetmiş, hüsrana düşmüştür. (26) Sevaptan mahrum olan yacezaya maruz kalan âhirette ziyana uğramıştır. (27)

"Hüsrân" ın aslı, eksiltmek ve aldanmaktır. (28)

Malını, mülkünü kaybeden, ticarete aldanan, ziyana, zarara uğradığı gibi imanı, itaati, salih amelleri terkeden, küfre, isyana dalan kimse de kendini ilâhî azaba maruz bıraktığı ve cennet nimetlerinden mahrum ettiği için âhirette ziyana uğramış, imanı, küfür ile değiştirdiği için aldanmış, böylece nefesine zulmetmiş, helâke surüklenmiştir. (29)

Bu kelime Kur'an'da beş ayrı anlamda kullanılmıştır. (30)

a) Eksik yapmak , "Tartıyı adaletle yapın. Terazide eksiklik yapmayın." (56/9, 83/3). b) Aciz olmak (12/14). c) Sapmak (4/119). d) Cezaya uğramak (11/47). e) Aldanmak. (39/15)

A'râf Suresi 9. âyette âyetlere zulmedenlerin nefislerine yazık ettikleri bildirilmiştir.

"Kimin (ilâhî terazide sevap) tartıları hafif gilirse işte bu kimseler âyetlerimize zulmetmeleri sebebiyle kendilerini ziyana sokanlardır."

Şura sûresi, 45.âyette de nefislerine yazık edenlerin zalimler olduğu bildirilmiştir.

"...İman edenler ; "hüsrana uğrayanlar kıyamet günü kendilerini ve ailelerini ziyana sokanlardır. Bakın gerçekten zalimler, sürekli bir azap içindedir" derler."

8) Haybe (الخيبة)

"Haybe", istediğine ulaşamamak, (31) ve arzu ettiğinde başarılı olamamak, (32) anlamındadır. "Haybe" mahrum olmak,

25) er-Râzî, M.Ğayb XXVI, 31.

26) er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, VIII, 134. el-Beydâvî, Envâru't-Tenzîl, I, 532-533.

27) el-Hâzin, Lübbâb, I, 533.

28) ibn Fâris, Mu'cem, II, 182. el-Hâzin, Lübbâb, I, 93. II, 388.

29) Bkz. el-Baydâvî, Envâr, I, 137. en-Nesefî, Medârik, I, 93, el-Hâzin, Lübbâb, I, 188; II, 393

30) ed-Dımağânî, Nüzhe, S.277-278. İbnü'l-Cevzî, Islâhu'l-Vücûh, S.157-158.

31) er-Râzî, Muhtâru's-Sihâh, S.194.

32) A.Fettah, el-Kâmûs el-Kavîm, I, 216.

hüsrana uğramak (33) ve ümitsiz olmak (34) demektir.

"Haybe" "hüsrân" ile aynı anlamdadır. (35) Kur'an'da 5 yerde geçmiştir:

"Nefsini (takvâ) ile temizleyen kurtuluşa ermiş, onu (fücûr) ile kirleten ziyana uğramıştır." (91/10-11)
(قد افلح من زكياها و قد خاب من دسياها)

"Hüsrân" kavramı gibi "haybe" (الخيبة) kavramı da "iflâh" ın yani kurtuluşa ermenin zıddı olarak kullanılmıştır. Zulmeden kimsenin kendisini ziyana soktuğu hem "hüsrân" kelimesi hem de "haybe" kavramı ile ifade edilmiştir.

9) Ğabn (الغبن)

"Ğabn"; alış verişte hile yapmak, aldatmak, hakkını eksik vermek, (36) (teğâbene'lkavmü) toplum, birbirini aldattı ve birbirlerine zulmetti anlamındadır. (37) Kıyamet gününe (yevmü't-teğâbün) adı verilmiştir. (64/9) Çünkü o günde imanı terketmesi sebebiyle kâfirin aldanması, ihsanda kusuru sebebiyle mü'minin aldanması zuhur edecektir. (38) Dünyada zalim ve aldatıcı olan, âhirette aldanmış ve kahredilmiş olacaktır. (39)

Hidayet ile dalâleti, bağışlanma ile azâbı (2/175), âhiret hayatı ile dünyayı (2/83), iman ile küfrü (3/177) satın alan kâfirler, bu ticaretinde kazanmamışlar (2/16), ziyana uğramışlar ve aldanmışlardır. Böylece kendi nefislerini ziyana sokmuşlar ve kendi kendilerine zulmetmişlerdir.

10) Hıyâne (الخيانة)

"Havn, hıyâne, mahânet," , "hâne" (خان) fiilinin masdarları olup hakkını eksik vermek, sözünde durmamak emaneti yerine getirmemek, zulmetmek ve zayıf olmak anlamlarına gelir. (40) Asıl anlamı eksik yapmaktır ve tam yapmanın (îfa') zıddıdır. Sonra emanetin ve sözünde durmanın (vefâ') zıddı olarak kullanılmıştır. Birisinin hakkını eksik yaptığı zaman (tehavvene) denir. Bir insana bir şeyde hıyanet eden onda bir noksanlık meydana getirmiştir. (41)

33) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, I,368.

34) Karahisârî, Ahteri Kebîr, I,294.

35) İbn Manzûr, Age, I,368.

36) er-Râzî, Muhtâru's-Sihâh, S.468. L.Me'luf, el-Müncid, S.544. Muhammed Murad Buhari, Müfradatü'l-Kur'an, S.316. A.Fettah, el-Kâmûs el-Kavîm, II,47-48.

37) A. Fettâh, el-Kâmûs el-Kavîm, II,47-48.

38) el-Kurtubî, el-Câmi', XVIII,137. es-Sâbûnî, Safve, III,390.

39) A. Fettâh, Age, aynı yer.

40) İbn Fâris, Mu'cem, II,230. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII,144. Asım Efendi, Kâmûs, IV,607. A.Fettah, el-Kâmûs el-Kavîm, I,215.

41) İbn Fâris, Mu'cem, II,230. İbnu'l-Cevzî, Nüzhe, S.281. en-Nesefî, Medârik, III,31.

Bu kelime, Kur'an'da ; günah (42), zina (43), sözleşmeyi bozmak (44), emânete riâyet etmemek (45) dinde muhalefet etmek (46) anlamında kullanılmıştır.(47)

"Allah sizin nefsinize hainlik etmekte olduğunuzu bildi..." (

"Nefse hâinlik", isyan sebebiyle kendini cezaya maruz bırakmak, sevabını eksiltmek suretiyle, "nefsine zulmetmek" ve "kendine zarar vermek," anlamındadır.

Şirk, nifak, küfür, isyan, zina, ahdi bozma, emanete riayetsizlik... gibi fiiller, Kur'an'da hiyanet olarak vasfedilmiştir. Daha önce de beyan ettiğimiz gibi bu fiiller birer zulümdür.

Zulmün asıl anlamlardan birisi eksik yapmak idi. Zulmün bu anlamı, yukarıda kısaca tahlil ettiğimiz "bahs, tatfîf, hedm, vetr, velt, elt, leyt, naks, hüsrân , ğabn ve hiyâne" kavramları ile de ifade edilmiştir. Zulüm kavramının, bu kavramlarla anlamdaşlık ilişkisi vardır.

B) "Menetmek" Anlamını İfade Eden Kur'an Kavramları

Zulmün asıl anlamlarından birisi de menetmektir. Bu anlamı "men" (المنع) ve "sadd" (السد) kavramları da ifade etmektedir.

1- Men^c (المنع)

"Men^c" vermemek, alıkoymak, engel olmak, nehyetmek, cimri olmak anlamındadır. "Menû" ve "Mennâ" çok cimri, hayrı çok engelleyici demektir. (48)

Bakara sûresi, 114.âyette, Allah'ın mesâitlerinde Allah'ın adının anılmasına mani olanların en zalim kimseler olduğu bildirilmiştir.

2-Sadd (السد)

"Sadd, Sudûd" ; alıkoymak, menetmek, yüz çevirmek ve ayrılmak anlamındadır. (49)

Bu kavram Kur'an'da daha çok "insanları Allah yolundan menetme"ye tahsis edilmiştir. (السد عن سبيل الله) Bu ifade 22 âyette

42) 2/187 ; 8/27 , 40/19 .

43) 12/52 ; 40/19 Bkz. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I, 562.

44) 5/3 ; 8/58 . Bkz. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, II, 231.

45) 4/105.

46) 4/107 ; 8/71 ; 22/38 :66/10. Bkz. el-Beydâvî, Age, VI, 307.

47) Yahya bin Sallâm Age, s.177-178.

48) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, VIII, 343. A. Fettah, el-Kâmûs el-Kavîm, II, 239.

49) R.el-İsfahânî, el-Müfradât, S.275. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, II, 245. M.M Buhârî, Müfradâtü'l-Kur'ân, S.249. el-Hindî, Mecma'u Bihâri'l-Envâr, III, 299. Karahisârî, A.Kebîr, I, 46. Abdülfettâh, el-Kâmûs, I, 370.

geçmiştir. Kâfirlerin, (50) müşriklerin, (51) münafıkların, (52) yahudilerin (53) ehl-i kitabın, (54) şeytanın, (55) ve zalimlerin (56) insanları Allah yolundan menettikleri bildirilmiştir.

(اللعنة الله على الظالمين الذين يمدون عن سبيل الله)

"...İyi bilin ki Allah'ın la'neti zalimlerin üzerinedir. O zalimler ki insanları Allah yolundan menederler..." (11/18-19. 9/44-45)

İnsanları Allah yolundan menetmek; iman etmelerine, dinlerini yaşamalarına ve öğrenmelerine herhangi bir şekilde mani olmak, onları şek ve şüpheyi düşürmek, dinin ahkâmını uygulamamakla olur. Bu ise her manası ile, zulümdür.

"Menetmek" (men' ve sadd) zulmün asıl anlamlarından birisidir. Bu itibarla zulüm kavramı ile bu kelimeler arasında "anlamdaşlık" ilişkisi vardır.

C)"Meyletmek" ve "Yoldan Sapmak" Anlamını İfade Eden Kur'an Kavramları

Zulmün Sözlük Anlamı Bölümünde, bu kavramın asıl manalarından birisinin "cevr" olduğunu bildirmiştik. Cevr'in temel anlamı ise haktan, doğru yoldan sapmak, meyletmektir. Bu kısımda ele alacağımız kavramlar "meyletmek" anlamını da içermektedir. Bu itibarla zulüm ile eş anlam ilişkileri vardır.

1- Cevr (الجور)

"Cevr", yoldan çıkmak, meyletmek ve sapmak anlamındadır. "Cevr", doğru (kasd) ve adâletin zıddı ve zulmün muâdilidir. Doğru yoldan sapanlar için vaz'edilen bu kavram daha sonra haktan sapanlar, verdiği hükümde haddi aşanlar, zulmedenler için kullanılmıştır. (58). (53/22) âyetinde geçen, "dizâ" (دِزَا) kelimesi de Cevr anlamındadır. (*)

Bu kelime, bu anlamda Kur'an'da ism-i fail olarak bir âyette kullanılmıştır.

Nahl sûresinin, 9.âyetinde şöyle buyrulmaktadır:

50) 4/67; 7/45,86; 8/36,47; 16/88,94; 22/25, 47/31-34

51) 9/9 ve 14/3.

52) 58/16 ve 63/2.

53) 4/160 ve 9/34.

54) 3/99.

55) 27/24, 29/38 ; 43/37.

56) 7/45 ve 11/19,

58) el-Cevherî, es-Sihâh, II,618. et-Tûsî, Tıbyân, I,158. R.el-İsfahânî, el-Müfradât, S.103. et-Tabrassî, Mema', I,84. ez-Zamahşerî, Esâsü'l-Belâğa, I,140. er-Râzî, M.Sihâh, S.116. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, IV,153. el-Hindî, Mecma', I,411. Karahisârî, Ahteri Kebîr, I,214. Abdülfettâh, el-Kâmûsu'l-Kavîm, I,137.

*) Bkz. el-Beydâ'î, Age, VI, 108.

"(Kullarını) doğru yola (iletmek) Allah'a aittir. Ama doğru yoldan sapan da vardır..." (و على الله قمد السبيل و منها جائر)

Âyetteki (قمد السبيل) islam, (منها جائر) de hak yol islamdan sapan kimsedir. (منها جائر), (منكم جائر) "sizden doğru yoldan sapan" şeklinde de okunmuştur. (59)

Buna göre, islâmı inkâr eden de, iman ettiği halde isyan eden de, inkârı ve isyanı ile doğru yoldan sapmış olur. Her iki halde de böyle kimse nefesine zulmetmiştir.

2- Cenef (الحنف)

"Cenef" ; hak yoldan sapmak, vasiyyette ve hükümde haktan ve adaletten ayrılmak anlamındadır. "Cenefe" den "mütecânif" ; sapan, haddi tecavüz eden, meyleden ve kasten günah işleyen kimseye denir. (60)

Bu kavram Kur'an'da "cenef" ve "mütecânif" şeklinde iki âyette kullanılmıştır. Bakara sûresi, 182.âyette, "Kim vasiyyet edenin haktan meyletmesinden veya günah işlemesinden korkar ve (tarafkların) aralarını düzeltirse ona günah yoktur." buyrulmuştur.

(فمن خاف من موص جنا او اثما فاصلح بينهم فلا اثم عليه)

Bu âyette "cenef", günah (ism) kelimesinin mukabili olarak zikredilmiştir. Buradaki "cenef", vasiyyette kasıtsız olarak haktan ve adaletten sapmak, "günah" ise kasıtlı olarak bu işi yapmak anlamındadır. (61)

İnanç, fiil, hüküm ve davranışlarında herhangi bir şekilde doğru yoldan ayrılan ve haktan sapan kimse, zalimdir.

3-Hayf (الحيف)

"Hayf"; cevr, zulüm ve hükümde haktan sapmak anlamındadır. (62)Kur'an'da bir âyette geçmiştir. Allah'ın haksızlık yapmaması ile ilgilidir. "... (münafıklar) Allah'ın ve peygamberinin kendilerine zulmetmesinden mi korkuyorlar? Hayır bilakis onlar, zalimlerdir." (24/50)

(ا م يخافون ان يحيف الله عليهم و رسوله بل اولئك هم الظالمون)

Âyetteki "hayf", zulüm ile aynı anlamda olup verilen hükümde adaletten ayrılmak demektir. Allah ve Rasulü ise asla zulmetmez, adaletten ayrılmaz. (63)

59) el-Kurtubî, Age, x, 81.

60) R.el-İsfehânî, el-Müfradât, S.101. er-Râzî, M.Sıhâh, S.113. İbn Manzûr, Age, IX,33. el-Hindî, Mecma', I,401. Karahisârî, Age, I,213. Abdülfettâh, Age, I,123. Mekkî b. Ebî Tâlib, el-Umde, S.87. es-Sicistânî, Garîbu'l-Kur'ân, S.85. el-Kurtubî, el-Câmi', VI,64 el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî, Medârik, el-Hâzin, Lübâb, I,255,II,232. es-Sâbûnî, Safve, I,117.

61) ez-Zamahşerî el-Keşşâf, I,226. el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, II,55.

62) es-Sicistânî, Age, s.280. er-Râzî, Age, s.165, el-Hindî, Age, I,618, Asım Efendi, Age, III,555. A.fettâh, I,181.

63) el-Hâzin, Lübâb, IV,410. el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, IV,410.

4- Avl (العول)

"Avl"; hükümde meyletmek, haktan sapmak demektir. Cevr ile aynı anlamdadır. (64)

Kur'an'da bir âyette geçmiştir. "Avl", haddi tecavüz ve sapmak anlamında olup, (65) adaletin zıddı olarak kullanılmıştır.

Nisa sûresi, 3.âyette, "Kadınlar arasında adalet yapmayacağınızdan korkarsanız bir tane hanım alın, yahut sahip olduğunuz cariyelerle yetinin. Zulmetmemeniz, haktan sapmamanız için en uygun olanı budur." denilmiştir. (....ذلك ادنى الا تعولوا...)

Müfessirlerin çoğunluğuna göre, âyette geçen (الا تعولوا), ifadesi (لا تجوروا , لا تاملوا) "zulmetmemeniz haktan sapmamanız" anlamındadır. Çünkü "avl" in aslı, meyletmektir. (66)

Birden fazla evlenen, eşleri arasında adâlet yapamaz , onların hak ve hukukuna riâyet edemezse onlara zulmetmiş olur. Zulüm ise her şekli ile yasaklanmıştır. Eşlerine zulmetmeme emri "Avl" kavramı ile ifade edilmiştir.

5-Meyl (الميل)

"Meyl"; yoldan sağa sola sapmak, haktan, batıla dönmek, muamelesinde zulmetmek, âdil olmamak ve itidaldan bir yana sapıp eğilmek anlamındadır. (67)

Nisa sûresi, 129.âyette, "Ne kadar istesenez de kadınlar arasında (tam) adalet yapamazsınız. Öyle ise (eşlerinizden birine) tamamen meyledip ötekini muallakta (kocasız) gibi bırakmayın..." buyrulmuştur.

Bu âyette "meyl", adaletten ayrılma, cevri anlamındadır. (68) Allah, birden fazla hanımı olanlara, hanımlardan birine yönelip, diğerini bütünü ile ihmal etmeyi menetmektedir. Çünkü böyle yapmak zulümdür.

6-Zeyğ (الزيغ)

"Zeyğ", meyletmek, bir tarafa eğilmek, yoldan sapmak, doğru yoldan, haktan, hidayetden, adaletten ayrılmak, şek ve şüphe etmek anlamındadır. (69)

64) er-Râzî, Muhtâru's-Sihâh, S.463. Şerif Cürcânî, K.Ta'rifât, S.159. el-Hindî, Mecma'u Bihâri'l-Envâr, III,705. A Fettâh, el-Kâmûs el-Kavîm, II,43.

65) el-Hâzin, Lübbâb, II,8. es-Sâbûnî, Safve, I,257.

66) el-Hâzin, Lübbâb, II,8. (الا تعولوا) ya (ان لا تكثروا عيالكم) çoluk çocuğunuzun çoğalmaması anlamı da verilmiştir. ez-Zamahşerî el-Keşşâf, I,468.

67) er-Râzî, Muhtâru's-Sihâh, S.641. Asım Efendi, Kâmûs, IV,99. A.Fattâh, el-Kâmûs el-Kavîm, II,246.

68) el-Baydâvî, Envâr, en Nesefî, Medârik, II,180.

69) İbn Kuteybe, Garîbi'l-Kur'an, S.101. Mekkî b.Ebî Talib, el-Umde. S.96. ed-Dâmeğânî, İslâhu'l-Vücûh, S.221-222. R.el-İsfehânî, el-Müfradât, S.217. el-Beydâvî, Envâr, el-Hâzin, Lübbâb, I,460. el-Hindî, Mecma', II,453. Abdülfettâh, el-Kâmûs, I,294. es-Sâbûnî, Safve, I,183.III,70.

Saf sûresi, 5.âyetinde, "(Musa'nın kavmi) doğru yoldan sapınca Allah'da onların kalplerini eğiltti, Allah fasıkları doğru yola iletmez" buyrulmuştur.

Bu âyetinde, haktan sapma (zeyğ) itaatten çıkma (fısk) kelimesi ile açıklanmıştır. Allah'ın, Musa (A.S) ın kavminin kalbini saptırması ve onlara hidayet vermemesinin sebebi olarak onların "fasık ve haktan sapmış" olmaları zikredilmiştir.Haktan sapan zulme dalmış olur.

"Zeyğ" kelimesi kalp ve gözlere nisbet edilmiştir. İmanın yeri kalptir. Gerçekleri ve ilâhî delilleri görecektir. Gözler manevî körlüğü hakikatleri görememesi, kalplerin katılaşıp doğru yoldan kayması zulümdür.

7- Sağy (السقي)

"Sağy", meyletmek anlamındadır. (70)

Bu kelime, Kur'an'da 2 âyetinde geçmiştir. Her iki âyetinde de kalplerin meyletmesinden söz edilmektedir.

(6/113) âyetinde, âhirete inanmayanların kalplerinin, insan ve cin şeytanlarının aldatıcı ve yaldızlı sözlerine (6/112) kulak verdikleri, onlara meylettiklerinden,

(66/4) âyetinde ise kalplerin tevbe etmeyi gerektiren günahlara meyletmesinden söz edilmiştir. (ان تتوب الى الله فقد ضلت قلوبكم)

Kalbin, şeytanların sözlerine meyletmesi de günahlara dalması da haktan sapmak ve zulme düşmektir.

8-'Ivec, 'Avec (الموج)

" 'Ivec", 'Avec", eğrilmek, eğri olmak anlamındadır. "'Ivec", fikir ve basiretle, " 'avec", göz ile idrâk olunan şeylerde kullanılır. (71)

" 'Ivec", dinde, sözde ve amelde, istikametten sapmak, meyletmek ve mutedil olmamaktır. (72)

(73) Kitap ehlinin (3/99), kâfirlerin (7/86, 14/3) ve zâlimlerin (7/45, 11/19) Allah'ın yolunu eğriltmek istemelerinden söz edilmiştir. (لا لعنة الله على الظالمين الذين يمدون عن سبيل الله ويبغونها عوجا)

"İyi bilin ki Allah'ın laneti zalimlerin üzerinedir. O zalimler ki insanları Allah'ın yolundan menederler ve onu eğriltmek isterler ve onlar, ahireti inkâr ederler." (11/18-19)

Allah yolunu eğriltmek isteyenlerin kâfir, sapık (14/3) ve müfsit (7/86) oldukları bildirilmiştir. kâfir, müfsit ve sapıklar, zalim kimselerdir.

70) R.el-İsfehânî, el-Müfradât, S.282. er-Râzî, M.Sihâh, S.467. Karahisârî, Age, I, 467. A.Fettah, el-Kâmûs el-Kavîm I, 378.

71) Asım Efendi, Kâmûs, I, 799.

72) el-Hindî, Age, III, 694. A.fettâh, Age, II, 41. es-Sâbûnî, I, 217.

73) 3/99.

74) 7/86, 14/3.

75) 7/45, 11/19.

9- İlhâd (الاحاد)

"İlhâd"; hak yoldan, istikametten sapmak, zulmetmek, dinin öğretilerini terketmek, dini tenkit etmek, onda şek ve şüphe etmek anlamındadır. (76)

Bu kelimin asıl anlamı meyletmektir. (77) İnat, küfür (78) ve şirk manasına da gelir. (79)

el-Kurtubî, dinde ilhâd üç şekilde olur:

a) Müşriklerin yaptıkları gibi dini değiştirmekle olur. Müşrikler, "Allah" lafzından Lat (اللات) putunu, "Azîz" kelimesinden Uzza (العزى) putunu, "Mennân" isminden Menat (المنات) putunu türetmişlerdir.

b) Dinde ziyadelik ile olur,

c) Dinde noksanlık yapmakla olur. (80) demiştir.

Fussilet sûresi, 40. âyette, âyetler hakkında "ilhâd" dan söz edilmiştir.

"Âyetlerimiz hususunda doğruluktan sapanlar, bize gizli kalmazlar..." (ان الذين يلحدون فى آياتنا لا يخفون علينا)

Âyetler hakkında "ilhâd"; âyetleri tahrîf etmek, batıl teviller yapmak, tenkit etmek, onları hükümsüz hale getirmek, lağvetmek (81) yalanlamak ve inkâr etmek (182) anlamındadır.

Hac sûresi, 25. âyette "ilhâd" kelimesi "zulüm" ile birlikte zikredilmiştir.

"Kim Mescid-i Haram'da zulüm ile haktan sapan isterse ona acı bir azap taddırırız." (و من يرد فيه بالحاد بظلم نذقه عذاب اليم)

Fahruddin er-Râzî, "zulüm" ile "ilhâd" bütün günahları içine alır demiştir. (83)

el-Beydâvî, "doğruluktan sapma" ile "haksızlık" yani "ilhâd" ile "zulmün" birbirinin müteradifi, veya "zulüm", "ilhâd" 'dan bedeldir demiştir. (84)

ibn Abbâs, "ilhâd"; sözü, yerinden başka bir yere koymaktır,

76) R. el-Isfehânî, el-Müfradât, S.448. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, III,388. el-Hindî, Mecma', IV,470. ez-Zebîdî, Tâcü'l-Arûs, II,492. Abdülfettah, el-Kâmûs el-Kavîm, II,189-190. Bkz. es-Sicistânî, Garîbu'l-Kurân, S.44. er-Râzî, M.Gayb, XXIII,25. el-Kurtubî, el-Câmi', VII,328. el-Hâzin, Lübbâb, II,675. es-Sâbûnî, Safve, I,481,III,124.

77) el-Hindî, Mecma', IV,470.

78) es-Sâbûnî, Safve, III,124-125

79) er-Râzî, M.Gayb, XXIII,25.

80) el-Câmi', VII,328.

81) el-Beydâvî, Envâr, V,387.

82) el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, V,387.

83) Mefâtîhu'l-Gayb, XXIII,25.

84) Envâr'u't-Tenzîl, IV,300.

(الاحاطة بالكلام على غير موضع) şeklinde tanımlamıştır. (85) Bu tanım zulmün tarifi ile aynıdır.

10- Leyy (اللى)

"Leyy"; bükmek, eğmek, meylettirmek, anlamındadır. (86) Mecazî olarak, haktan sapmak, yüz çevirmek (87) ve şahitlikte iki hasımdan birisine meyletmek (88) manalarına gelir.

Nisa sûresi, 46. âyette yahudilerin dillerini eğip bükerek "râinâ" dedikleri ve dini tenkit ettikleri,

Âl-i İmrân sûresi, 78.âyette dillerini kitaba eğip büktükleri yani kitabı tahrîf, tağyîr, ve tebdîl ettikleri (89) ve dillerini haktan çevirerek, kalplerinde olana meylettikleri (90) bildirilmiştir.

Nisa sûresi, 135. âyette şahitlikte hasımlardan birisine meyledilmemesi emredilmiştir. (91)

"Münafıklara, "gelin Allah'ın Rasulü sizin için mağfiret dilesin" denildiği zaman başlarını çevirirler ve onların büyüklük taslayarak yüz çevirdiklerini görürsün." (63/5)

Kur'an'daki bütün manaları itibari ile "leyy", zulüm olan davranışları ifade etmektedir.

11- Nükûb (النكوب)

Dönmek, yoldan sapmak, bir şeyden yüz çevirmek ve meyletmek anlamında olan (92) "Nükûb", Kur'an'da iki âyette kullanılmıştır.

Mü'minûn sûresi, 74. âyette âhiret gününe iman etmeyenlerin sırat-ı müstakimden yani islam dininden saptıkları bildirilmiştir. (93) (ان الذين لا يؤمنون بالآخرة عن الصراط لناكبون)

12- Zelel (الزلل)

"Zelel"; ayak kaymak manasında hakîkî; haktan sapmak, günaha düşmek, doğru yoldan inhiraf etmek, meyletmek ve itaattan çıkmak manasında, mecâzî olarak kullanılır. (94)

Bu kelime Kur'an'da ;meyletmek (95), itâatten çıkmak (96)

85) İbn Kesîr, Age, 41/40 âyetinin tefsirinde. V, 102.

86) Karahisârî, Age, II, 245.

87) Mekkî bön Ebî Tâlib, Age, s. 115. A. Fettâh, Age, II, 209.

88) el-Kurtubî, el-Câmi', V, 414.

89) el-Hâzin, Lübbâb, I, 525.

90) el-Kurtubî, el-Câmi', V, 243.

91) el-Kurtubî, Age, V, 414.

92) er-Râzî, Muhtâru's-Sihâh, S, 678. İbn Manzûr, Age, II, 267. Karahisârî, Age, II, 401. Abdülfettah, Age, II, 284.

93) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, III, 197. el-Alûsî, Age, XVII, 54.

94) Asım Efendi, Kâmûs, II, 1342. A. Fettah, Age, I, 289.

95) 2/36, 209 ; 3/155.

96) 16/94.

anlamında kullanılmıştır.(97)

Nahl sûresi, 94. âyetteki "Yeminlerinizi aranızı bozan bir şey yapmayın, sonra sağlam basmış olan ayak koyar..." âyetindeki "tezille" ayakların yerinden çıktığı gibi, itaatten çıkar demektir.

13- Zever , Zûr (الزور)

"Zever"; meyil ve eğrilik (98); "tezâvür"; meyletmek ve eğilmek anlamındadır.

Haktan meyletmek olması sebebiyle yalana da "zûr" denilmiştir. (99)

Kur'an'da , "zûr" kelimesi; yalan söz, yalan tanıklık, yalan, iftira (100), "tezâvür" kelimesi ise eğilmek ve meyletmek, manasındadır. (101)

Sözünde, şahitliğinde doğruyu ve hakkı söylemeyip yalan konuşmak ve yalancı tanıklık yapmak; haktan sapmaktır, zulümdür.

14- Cünûh , Cünâh (الجنوح ، الجناح)

"Cünâh"; meyletmek, bir tarafa eğilmek (gece için) gitmek veya gelmek anlamındadır. (102)

Günah (ism) anlamında "cünâh" kelimesi de doğru yoldan sapmak demektir. (103)

"Cünâh" kelimesi ile "size günah değildir." şeklinde günah olmayan fiiller bildirilmiştir.

15- 'Unûd , 'Anîd (العنود العنيد)

" 'Unûd"; yoldan meyletmek, haktan meyletmek, haktan sapmak, inat etme, Hakkı bilerek reddedip karşı çıkmak, muhalefet etmek;

" 'Anîd"; hakkı bildiği halde reddeden, (bâğî) hakkı kabul etmeyen, ona boyun eğmeyen, azgın, (tâğî) haktan, doğru yoldan sapan, (câir) Allah'a itaatten yüz çeviren, sınırı taşan ve zorbalık yapan kimse anlamındadır. (104)

97) Islâhu'l-Vücûh Ve'n-Nezâir, S.219.

98) R. el-İsfehânî, el-Müfradât, S.217. Karahisârî, Age, I, 382.

99) es-Sicistânî, Age, S.67. er-Râzî, M. Sıhâh, S.278. A.fattah, el-Kâmûs, I, 292.

100) 22/30, 25/4, 72, 58/2.

101) 18/17 .Bkz. es-Sâbûnî, Safve, II, 185.

102) er-Râzî Muhtâru's-Sıhâh, S.113. el-Hindî, Mecma', I, 400. Karahisârî, A.Kebîr, I, 213. A.Fettah, el-Kâmûs el-Kavîm, I, 131.

103) İbnü'l-Cevzî, Nüzhe, S.230. es-Sâbûnî, Safve, I, 128.

104) R.el-İsfehânî, el-Müfradât, s.349-350. İbn Manzûr, Lisânü'-Arab, III, 307. A.Fettâh, el-Kâmûs el-Kavîm, II, 39. Bkz es-Sicistânî, Ğarîbi'l-Kur'ân S.178. M.bin Ebî Tâlib, el-Udme, S.155. el-Kurtubî, el-Câmi', V, 52.

Bu kelime Kur'an'da " 'anîd" şeklinde dört âyette geçmiştir.

Hûd sûresi, 59. âyette; "İşte Ad kavmi, Rab'lerinin âyetlerini inkâr ettiler, peygamberlerine isyan ettiler ve her inatçı zorbanın işine uydular," (وَاتَّبَعُوا كُلَّ جَارٍ عَنِيْدٍ)

16- Fücûr (الفجور)

"Fücûr"; açmak, yarmak, meyletmek, haktan dönmek, yalan söylemek, isyana dalmak, din perdesini yırtmak;"fâcir"; (çoğulu "füccâr" "fecera") fasık, yalancı, zinakâr, Haktan batıla meyleden, doğru yoldan sapan, yalanlayıcı, kâfir, isyan ve haramlara dolan, diyanet perdesini yırtan, anlamındadır. (105)

Kelimenin asıl anlamı meyletmektir. Yalancıya, yalanlayıcıya, fasıka ve kâfire haktan meylettiği için "fâcir" denir. (106)

"Fâcir" bir şeyi yerinden başka bir yere koyan kimse şeklinde de tanımlanmıştır. (مَنْ يَضَعُ الشَّيْءَ فِي غَيْرِ مَوْضِعِهِ) (107)

Bu tanım, zulmün tanımı ile aynıdır.

Bu kelime Kur'an'da;yeri yarmak, su fışkırmak,su akıtmak tan yerinin ağarması, (fecn) , yalana, günaha, isyana devam etmek, kıyameti yalanlamak, tevbeği geciktirmek (108) anlamındadır.

Sad sûresi, 28. âyette, "iman eden ve salih amel işleyenlerin yer yüzünde bozguncular ile, Muttakilerin de facirler ile bir tutulmayacağı" bildirilmiştir.

"Fâcir" (çoğulu "füccâr" ve "fecera") kavramı; kâfir, asî, kötü davranan, doğru yoldan ayrılan ve gayri ahlâkî bir iş yapan anlamında, sadece herhangi belirli bir fiilin faili değil olumsuzluk ifade eden, yerilen bütün inanç ,fiil ve davranışlarda bulunan kimsenin sıfatıdır. Bu itibarla "zulüm" ve "zâlim" kavramı ile anlamdaştır. (109) Kur'an'da Hak'tan sapanların özelliği olarak zikredilmiştir.

17- Kast,Kıst (القسط)

"Kast, kıst, kusût"; haktan ve adaletten sapmak, doğru yoldan

-
- 105) el-Cevherî, es-Sihâh, II,778. İbn Fâris, Mu'cem, IV,475. R.el-İsfahani, el-Müfradât, S.373. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, V,46-48. S.Cürcânî, K.Ta'rifat, S.165. el-Hindî, Mecma', IV,102. Asım Efendi, Kâmûs, S.II,112. Abdülfettah, el-Kâmûsu'l-Kavîm, II,73.
- 106) İbn Kuteybe, Te'vîli Müşkili'l-Kur'an, S.347. İbn Manzûr, Age V,47.
- 107) İbn Manzûr, Age aynı yer.
- 108) Bkz,2/61,74. 17/90-91, 18/33, 36/34,54/12, 76/6, 82/3) ; (2/187, 17/78, 24/58,89/1 97/5), (75/5) ; el-Hâzin, Lübbâb, VI,407-408. T.Izutsu, Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar, S.220.
- 109) Bkz. T.Izutsu, Kur'an'da Dini ve Ahlaki kavramlar, S.219-221.

ayrılmak, cevr ve zulüm anlamına gelir. (110)

"Kıst", adalet anlamına da gelir. İf'al kalıbında hüküm verme ve bir şeyi taksim etmede adaletli olmayı ifade de kullanılır. Bu kavramın bu anlamı 3. kısımda tahlil edilecektir.

Bu kavram, cevr, zulüm ve haktan meyletme anlamında, Kur'an'da Cin sûresi, 14. ve 15. âyetlerde kullanılmıştır. (111) Bu âyetlerde "kâsitûn", "müslimûn" isminin karşıtı olarak zikredilmiştir.

"(Cinlerin).. bizden müslümanlar da var bizden hak yoldan sapanlarda var..." (وَإِنَّا مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَمِنَ الْقَاسِطِينَ) (72/14) dedikleri bildirilmiştir.

"Hak yoldan sapan kâfirler (112) cehennem odunu olmuşlardır. (72/15) (وَإِنَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا) (72/15)

Bu anlamı ile "kâsit", zalim kavramının muâdilidir.

19) Dâll , dalâlet (الدَّالُّ الْضَّلَالَةُ)

"Dâll, dalâl ve dalâlet"; "dalle" (دَلَّ) fiilinin mastarıdır. Gizlenmek, kaybolmak, zâyî olmak, mahvolmak, batıl ve hükümsüz olmak, boşa gitmek, doğru yoldan, haktan, hidayetden ve istikametten meyletmek, sapmak, hata etmek, unutmak, gaflet etmek ve azmak anlamındadır.

"Dâll" (الدَّالُّ), ism-i fâil olup bu fiilleri yapan kimseye denir. Hidâyetin ve doğru yolda olmanın zıddıdır. (6/117, 13/27...)

Bu kelimenin aslı, kaybolmak, doğru yoldan meyletmek, udul etmektir. Süt suyun içinde koybolunca ve insan, yoldan meyledince "dalle" denir.

Doğru yoldan ayrılan her insan "dâll" dir. (sapıktır)

Doğru yoldan, kasten veya sehven, az veya çok meyletmek dalâl'dir.

İf'âl kalıbında "idlâl" (اِلْضَال) birini saptırmak ve yoldan çıkarmak demektir. Bu kimseye "mudill" (الْمُضِل) denir. (113)

110) R.el-İsfehânî, el-Müfradât, S.405. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, 377-378. el-Hindî, Mecmau' Bihâri'l-Envâr, IV,268. Muhammed M.Buharî, Müfradatü'l-Kur'an, S.355. es-Sâbûnî, Safve, I,177. 428.II,510,III,457. A.Fettah, el-Kâmûs el-Kavîm, II,116.

111) ed-Demağânî, Islâhu'l-Vücûh Ve'n-Nezâir, S.378.

112) en-Nesefî, Medârik, VI,375.

113) el-Cevherî, es-Sihâh, V,1748. İbn Fâris, Mu'cem, III,356. R.el-İsfehânî, el-Müfradât, S.297-298. İbn Manzûr, Lisanü'l-Arab, XI,390-394. el-Hindî, Mecma', III,413. Asım Efendi, Kâmûs, III,402. Abdülfettah, el-Kâmûsu'l-Kavîm, I,395. Bkz. et-Tabarî, Câmiu'l-Beyân, IV,6/32. İbn Kuteybe, Te'vîli Müşkili'l-Kur'an, S.457-458. er-Râzî, M.Ğayb, II,72.952. el-Kurtubî, el-Câmi', I,150. el-Beydâvî, Envâr, I,32. en-Nesefî, Medârik, I,63. el-Hâzin, Lübâb, I,31,63,535.

"Dalâlet", cahiliyye döneminde hakîkî anlamdaki yoldan ayrılmak, kaybolmak, kaybetmek anlamında iken (114) bu, Kur'an'da mecâzî olarak Allah'ın yolundan, islam, iman ve hidayetden ayrılmak anlamında kullanılmıştır. Allah'ın gösterdiği doğru yolu bırakıp yanlış ve eğri yola giren, Allah'ın rehberliğini kabul etmemiş, O'na inanmamış kimsedir. (115)

Bu kelimenin temel anlamı "doğru yoldan ayrılmak" tır. Bu itibarla Kur'an'da yol (sebîl, sırat) kelimeleri ile irtibat halindedir. (116)

"Dalâl" kavramı, doğru yol (müstakîm, seviyy..), eğri yol ('ıvec...) doğru yola sevk, (hüdâ, ihtedâ, irşâd...) doğru yoldan ayrılmak, (ğavâ, teyh, cevr, zulm, meyl, kast 'amiye...) kelimeleri ile bir semantik alan meydana getirmiştir. (117)

Kur'an'da , "dalâl" kavramı ; hataya düşürmek (zelle) (118) kandırmak ve azdırmak (119), ziyana uğramak (120), günah, hata ve isyan (121), boşa gitmek, boşa gidermek (122) , helâk olmak (123) unutmak (124) , cehâlet ve ilgisizlik (125) , bahtsızlık (126) küfür, şirk, nifak, inkâr ve tekzîb (127) anlamında kullanılmıştır, (128)

Hem inkâr ederek, haktan ve Kur'an'dan sapanların hem de isyan ederek, günaha dalarak , Allah'ın emir ve yasaklarını ihlâl edenler dalâlet içindedirler.

"Dalâl" kavramı, zulüm kavramının anlam sahası içindedir. Bir insan ister inkârî manada ister amelî manada dalâlete düşsün nefesine zulmetmiştir. Başkalarını sapıtanlar, sapıttıkları kimselere ve yine nefislerine zulmetmişlerdir.

(19/38,31/11) âyetlerinde zalimlerin apaçık bir sapıklık içinde oldukları bildirilmiştir. (بل الظالمون في ضلال مبين)

"Dalâl"; "dalâl-i küfr" ve "dalâl-i hata ve fısk" olmak

-
- 114) Ebu'l-Ferac İbnul'-Cevzî, Nüzhetu Ayyûni'n-Nevâzir, S.406-407
115) T.İzutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, S.32. Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar, S.183.184.
116) 2/108,5/12,77,60/1,7...
117) T. İzutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, S.33-34.
118) 4/113.38/26. Bkz. el-Hâzin, Lübbâb, II,164. ed-Dâmeğânî Age. S.292. el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, V,277.
119) 4/119, 36/62. Bkz. el-Beydâvî, Age, el-Hâzin, Lübbâb, III,381.
120) 4/25,12/30,95 36/24.Bkz.el-Beydâvî, Age, el-Hâzin, Age, III,381. en-Nesefî, Medârik, el-Hâzin, Lübbâb, III,381.T.İzutsu, Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar, S.183.
121) 4/175 ,7/179 , 25/44,
122) 47/4, 18/104.
123) 32/10.
124) 2/282.
125) 26/20.
126) 34/8, 54/24,47.
127) Mesela bkz. 2/26,108, 3/90 ,4/116,19â38 ...
128) Yahyâ b. Sallâm, et-Tesârîf, S.345-347. İbnu'l-Cevzî, Nüzhe, S.406-409. ed-Dâmeğânî, Islâhi'l-Vücûh ven-Nezâir, S.292-293.

üzere iki kısma ayrılır. (129)

Zulmeden kimse, herhâlükârda kendine zarar verdiği, aleyhine zulmettiği gibi sapan kimse de kendi aleyhine sapmış olur. Sapmanın zararını ve cezasını kendisi çekecektir.

"De ki: "Ey insanlar! İşte size Rab'binizden hak geldi. Artık hak yola gelen kendisi için, hak yoldan sapan da kendi zararına sapmış olur... (فَمَنْ اهْتَدَىٰ لَنَا مَيَّتَ لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ لَنَا مَيَّتَ لِنَفْسِهِ))

19- Ğayy ,ğavâye(الغى الغواية)

"Ğayy , ğavâye" ;sapmak, azmak, batıla dalmak, fesada meyletmek, gerçek yoldan çıkmak, doğru yoldan şaşmak, yanlış inanca düşmek, keyfine uymak, hüsrana uğramak ve helak olmak, manalarına gelir.

Doğru yolda olmanın (raşâd, ihtidâ') zıddı, doğru yoldan sapmanın (dalâl) sinonimidir.

İf'al kalıbında "iğvâ", yanıltmak, doğru yoldan alıkoymak ve azdırmak, anlamındadır. (130)

"Ğayy", kelimesi ; "rüşd" ün zıddı olarak kullanılmıştır.(2/256) Burada "rüşd", hidâyet, "ğayy" ise küfür batıl ve dalâlet'tir. (131)

(7/146) âyetinde yine "doğru yol" un zıddı olarak "azgınlık, sapıklık yolu" zikredilmiştir.

Âyette geçen (sibîlü'r-raşâd, yani hak yol), islam yolu; (sebîlü'l-ğayy) ise küfür, şirk ve sapıklık yoludur. (132)

Hak yolu bırakıp sapıklık yoluna girenler, büyükenenler, âyetleri yalanlayanlar ve inanmayanlardır.

Kur'an'da azgınlık (ğavîn); şeytana (7/175.) âyetleri yalanlayanlara (133) beyinsiz, müşrik ve kâfir olan (134) şairlere uyan,(135) mücrim olan (136), Allah'tan başkasına tapan (137) ve hak yoldan sapan (26/97) kimselere azgınlık denilmiştir..

129) 39/36 Bkz.en_Nesefî, Age,V,119.

130) el-Cevherî, es-Sihâh, VI,2450. İbn Fâris, Mu'cem, IV,399-400. R.el-Isfehânî, el-Müfradât, S.369 İbni Manzûr, Lisânü'l-Arab, XV,140-142. el-Hindî, Mecma', IV,78. Abdülfettah, el-Kâmûsu'l-Kavîm II,64.

Bkz. İbn kuteybe, T. M.Kur'an, S.403. İzutsu, Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar S.187.

131) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I,303. el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî, Medârik, el-Hâzin, Lübâb, el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, I,400-401.

132) el-Hâzin, Lübâb, el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, II,635.

133) 7/176.

134) en-Nesefî, Medârik, IV,498.

135) 26/224.

136) 26/99, 28/10-18.

137) 26/71-93.

138) en-Nesefî, Medârik, IV,168.

D) "Haddi Aşmak" Anlamını İfade Eden Kur'an Kavramları

"Zulm" kavramının asıl anlamlarından birisi "haddi aşmak" tır. (mücâzzetülhaddi) (143)

Bu kısımda tahlil edeceğimiz Kur'an kavramları zulmün bu kök anlamını da ifade etmektedir.

1- Bağy (البغي)

"Bağy", (beğâ) fiilinin mastarıdır. "Haddi aşmak, ileri gitmek, zulmetmek, azmak, yasalara karşı çıkmak, şırmamak, aşırı gitmek (ifrât), isyan etmek, büyüklenmek, zina etmek, yalan söylemek, suç işlemek, serkeşlik etmek, fesat çıkarmak, haset etmek, haktan udul etmek, haksız hukuksuz davranışlarda bulunmak, başkasının malına, ırzına, canına saldırmak ve tecavüz etmek, istemek ve çok yağmur yağmak anlamlarına gelir.. (*)

"Bağy" in asıl anlamı, her şeyde sınıra ve ölçüye tecavüz etmek, (144) ve haset etmektir. Sonra "zulme", "bağy" ismi verilmiştir. Çünkü haset eden, haset ettiği kişiye, nimetinin zevalini istediği için zulmetmiş olur. (145)

Haddi aşmak (bağy) övülen ve yerilen olmak üzere iki kısma ayrılır:

Adaletten ihsana, farzdan nafilaya gitmek, övülen;

Haktan batıla gitmek ise yerilen tecavüzdür.

"Bağy" genellikle yerilen fiillerde kullanılmıştır. (146)

"Bağy" ve türevleri Kur'an'da 96 yerde geçmiştir.

Bu kelime Kur'an'da; istemek (147), gerekmek (148), zina (149), haset (150) ma'siyet ve zulüm (151) anlamında kullanılmıştır. (152)

143) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII, 373. ez-Zebîdî, Tacü'l-Arus, VIII, 383. el-Hindî, Mecmau Bihâri'l-Envâr, III, 493. el-Hürî, Akrabu'l-Mevarid, II, 731.

*) İbn Fâris, Mu'cem, I, 271-272. R.el-İsfahânî, el-Müfradât, S.55-56. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIV, 78-79. el-Hindî, Mecma', I, 200-201. A. Fettah, el-Kâmûs el-Kavîm, I, 77-78.

144) el-Cevherî, es-Sihâh, VI, 2281, el-Hindî, Age, I, 200-201. Bkz. et-Taberî, Câmi', VIII, 14/163. el-Kurtubî, el-Câmi', XIV, 63. es-Sâbûnî, Safve, III, 231.

145) İbni Manzûr, Age, XIV, 78. el-Kurtubî, Age, el-Hâzin, I, 243.

146) R.el-İsfahânî, el-Müfradât, S.55.

147) Bkz. 2/207, 3/7, 4/104.

148) 19/92, 25/18.

149) 19/20, 28; 24/33.

150) 2/90, 213; 3/19, 42/14 ; 45/17.

151) 49/9; 38/22, 24, 42/33

152) ed-Dâmeğânî, Islâhu'l-Vücûh, S.75-76. İbnu'l-Cevzî, Nüzhe, S.192-193

(28/76) âyetinde, "Karun'un Musa (A.S)'ın kavmine zulmettiği" (6/146) âyetinde "yahudilerin zulümleri sebebiyle cezalandırıldığı" bildirilmiştir.

Allah, 7/33 âyetinde "haksız yere tecavüz" ü , "fuhuş" ve "günah" ile birlikte zikretmiş ve haram kılmıştır.

(16/90) da ise "bağy" "fahşa" ve "münker" nehyedilmiş ve bu kavramlar, "adalet," "ihsan" ve "akrabaya yardım etme" nin mukabilinde kullanılmıştır.

"Nefse tecâvüz" , insanın nefesine zulmetmesidir. (155) Çünkü şirk, küfür, isyan ve fesat, insanlara haksızlık, saldırı, azgınlık, büyüklenmek, zina,haset,yalan...gibi her türlü taşkınlık (bağy) etmenin vebâli, cezası ve zararı insanın kendisine döner.

Allah'ın emir ve yasaklarına, helal ve haramlarına, ilâhî sınırlarına, insanların hak ve hukukuna, mal, can, ırz ve şereflerine tecavüz edenler neticede kendi kendilerine tecavüz etmiş olurlar. Bu da nefse zulümdür.

(22/60, 42/27) âyetlerindeki "bağy" de azmak, tecavüz etmek ve zulmetmek anlamındadır.

2- Tuğyân (الطغیان)

"Tuğyan", (tağâ) fiilinin mastarı olup, isyanda haddi aşmak, azmak, taşmak, zulmetmek, sapmak, ölçüsüz şekilde hareket etmek, israf etmek ve büyüklenmek anlamlarına gelir.

Asıl anlamı, bir şeyin mekanından ve seviyesi aşırı derecede yükseldiği için bendinden taşmasıdır. Çok su geldiği zaman "sel azdı",dalgaları kabardığı zaman, "deniz azdı" denir. Bu hakîki anlamına uygun olarak zulümde ve isyanda sınırı aşmak, küfürde ve büyüklenmekte ileri gitmek anlamında mecazî olarak kullanılmıştır.

"Tâğî", "tağâ" fiilinin ism-i fa'ili olup zulümde ve isyanda haddi aşan, (156) engellere bakmaksızın ahlâkî ve dînî kuralları çiğneyerek yoluna devam eden, kendisini hiçbir şeyin durdurmasına izin vermeyen ve gücüne güveni sınırsız olan, (157) dilediğini yapan, hak-hukukı, emir-yasak dinlemeyen, taşkın, azgın ve zalim kimseye denir.

Kur'an'da 39 yerde geçen "tuğyân" kökü ve türevleri; kabarmak, çoğalmak, zulüm, isyan, yalan ve sapıklık anlamlarında kullanılmıştır. (158)

153) el-Hâzin, Lübâb, III,242.

154) el-Kurtubî, el-Câmi', VIII,326.

155) en-Nesefî, Medârik, III,243.

156) el-Cevherî, es-Sihâh, VI,2412. İbn Fâris, Age, III,412. R.el-Isfehânî, Age, S.304. S.Cürçani, Age, S.141. A.fettah, el-Kâamusû'l-Kavîm, I,402. M.M. Buhârî, Müfradâtü'l-Kur'ân, S.268. Bkz. es-Sicistanî, Age, S.169. İbn'ül-Cevzî, Nüzhe, S,413. er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, II,71. el-Beydâvî, Age, el-Hâzin, Age, I,63. es-Sâbûnî, Safve, I,33.

157) T. İzutsu, Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar, S.202.

158) Yahya b.Sallâm, et-Tesârif, S.273. İbnu'l-Cevzî, Nüzhe, S.413-414 ed-Değâni, İslâhu'l-Vücûh Ve'n-Nezâir, S.296.

"Tuğyân" kavramı; ifrât, istiğnâ, zulüm, küfür, nifak, ameh dalâlet, yalanlama ve isyan kavramlarının muâdili,

"İstikamet, adalet, takva, iman ve itaat" kavramlarının mukabili olarak zikredilmiştir.

"Tuğyân" kavramı, zıt ve eş anlamlı kavramlarla anlam ilişkisi içerisinde, sınırı aşır-aşmama ile ilgili olarak bir "mana alanı" oluşturmıştır. (159)

"İsteğnâ", kendisini tamamen serbest görmek, Allah'a muhtaç görmemek, (160) şırmamak ve kendisine aşırı güvenmek (161) demektir. Bu hal kişiyi büyüklenmeye ve azgınlığa (Tuğyana) götürür.

(53/52) âyetinde Nuh kavminin "daha azgın daha zalim" olduğu bildirilmiştir. Bunun sebebini "daha zalim" kavramını anlatırken zikretmiştik.

Zalimler (37/22); âhirette zulümde kendilerine uyanlara "Bizim sizi zorlayacak bir gücümüz yoktu. Siz kendiniz azgın bir toplum idiniz" (37/30) diyeceklerdir.

(37/32) de bunlara "azgınlar" , (37/34) de "mücrimler" denilmiştir. Bunlar, Hak'tan sapmış kimselerdir. (162)

Fakirin hakkını vermeyenler, (68/29) de kendilerinin "zalim kimseler" (68/31) de ise "azgın kimseler" , olduklarını itiraf etmişlerdir.

Aynı fiil, "zalim" ve "tâğî" kelimeleri ile anlatılmıştır.

(55/8) âyetinde "Tartıda taşkınlık edip tartıyı bozmayın" buyrulmuştur(*الّا تطفوا في الميزان*)

Bu âyette tartıda adaletsizlik "tuğyan" kelimesi ile bir sonraki âyette ise "hüsran" kelimesi ile ifade edilmiştir.

"Terazide eksiklik yapmayın"(*ولا تخرؤا الميزان*)

Aynı âyette mukabil olarak "Tartıyı adaletle yapın" denilmiştir. (*واقموا الوزن بالقسط*)

"Tuğyân", zulmün sinonimi, istikametın yani taatleri eda etmenin ve meâsiden kaçınmanın zıddıdır.(163)

"Tuğyân" kavramı; insanın Allah'a, peygambere, dine ve insanlara karşı olumsuz tutumunu ifade etmekte önemli bir rol oynamaktadır. "Tuğyân", zulmün ileri derecesidir. Sadece herhangi bir fiilin adı değil ölçüyü ve sınırı aşan her türlü fiil, söz ve davranışın adıdır. Tuğyan ile ifade edilen bütün fiiller zulümdür.

(159) Adı geçen kaynaklar, aynı yerler.

160) el- Âlûsî, Rûhu'l-Meâni, XXX,182. el-Hâzin, Lübbâb, VI,541. el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, VI,541.

161) T.İzutsu, Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar, S.204.

162) İbnu'l-Cevzî, Nüzhe, S.414.

163) Ş. Cürcânî, K.T'arifât, S.19.

Necm sûresinin 17. âyetinde Hz. Muhammed (A.S) için "zulmetmedi" (164) ifadesi ile, Hakka sûresi, 11.âyetinde "suyun taşması"nın bildirildiği âyet hariç, bu kavram tamamen yerme (zem) ifade etmek için kullanılmış, yasaklanmış ve cehennem va'dedilmiştir.

"Tuğyan", Kâdî Beydâvî'nin dediği gibi küfürde ifradı, Hakka karşı büyükmeyi, peygambere ve mü'minlere düşmanlığı ifade eder. (165) Küfür, zulüm ve isyanda aşırı gitmek tuğyandır. (166)

Kur'an'da 8 yerde "tuğyân" kökünden türeyen "tâğût" kelimesi geçmiştir.

"Tâğût"; şeytana, putlara, Allah'tan başka tapılan her şeye, insanı azdıranlara, insanları haktan ve hidayetden saptıranlara, hayır yolundan menedenlere, haddi aşanlara, küfür ve dalâletle önderlik edenlere, gaybtan haber verdiğini ileri süren kâhinlere, insanların ibadet etmelerine ve islami yaşamalarına engel olanlara verilen bir isimdir. (167)

Bakara sûresinin, 256.âyetinde, "tâğût", Allah'ın tam karşısına konulmuştur:

"Kim tâğût'u inkâr eder, reddeder ve Allah'a iman ederse o kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır.

Kopmayan sağlam bir kulpa, islam dinine sarılmanın iki şartı zikredilmiştir:

Tâğût'u reddetmek,
Allah'ı kabul etmek.

"Tâğût"u inkâr etmeyen, sadece Allah'ı kabul etmekle sağlam kulpa, islama sarılmış olamaz. Buradaki Tâğût; helal-haram, emir-yasak, ibadet, itaat... Allah'a isyan olan her şeyde önderlik eden, kendisine uyulan, peşinden gidilen insan ve cinlerin şeytanları, şirk, nifak, küfür ve isyan önderleri, yöneticileridir.

Bu azgın ve zalim önderler (tâğût), kâfirlerin velisi, dostudur, ancak onları nurdan, iman ve hidayetden karanlıklara, küfre, şirke, nifaka ve isyana sürükler. Bunlar cehennem halkıdır. Allah ise tâğût'u reddeden, Allah'a iman eden mü'minlerin dostudur. Onları küfür ve şirk karanlıklarından, iman ve hidayet aydınlığına ulaştırır. (2/257).

Gerçekte iki yol vardır:

Hak yol,
Bâtıl yol. (17/81)

164) Y.bin Sallâm, et-Tesârif, 273.

165) Envâru't-Tenzîl, IV,353.

166) Asım efendi, Kâmûs, IV,1055.

167) Y.b. Sallâm, et-Tesârif, S,207. R.el-Isfehânî, el-Müfradât, S.304. M.M. Bahârî, Müfradâtü'l-Kur'an, S.268. el-Kurtubî, el-Câmi', III,281. el-Beydâvî, Envâr, el-Hâzin, Lübâb, I,401. Asım Efendi, Kâmûs, IV,1055. es-Sâbûnî, Safve, I,162. Tâğût'un için Bkz. el-Mevdudi, Kur'an'a Göre Dört Terim, S.84. Oku Nşr. (çev. İsmail Kaya, Osman Cilacı) Konya.

Allah yolu.
Tâğût yolu.

Hakkı kabul edip O'na uyanlar, Allah yolunda; batıla dalıp onu savunanlar, tâğût yolunda mücadele ederler, savaşırılar. Kâfirler, tâğût yolunun savaşçıları, mü'minler Allah yolunun savaşçılarıdır.(4/76)

"Allah yolu" nun tam karşıtı olarak "tağut yolu" zikredilmiştir. Allah yolu, islamdır. Şu halde tağut yolu da, islâmın dışında kalan, her türlü inanç, fikir, sistem, din, düşünce ve yaşama biçimidir. İnsan ve toplum hayatının her alanında islâmî olmayan düşünce ve yaşam peşinde koşanlar ve bunu savunup mücadelesini verenler "tağut yolu" nun savaşçılarıdır.

Kur'an'a göre "tâğût", Allah'ın, Allah'ın dininin, elçisinin ve kitabının karşısına konulan, Allah yerine tapılan, islâmın hükümleri emir ve yasakları, helal ve haramları yerine ikâme edilen, Hz. Muhammed (A.S) yerine, önder seçilen, Kur'an düşüncesi, inanç ve hayat tarzı yerine, başka düşünce, inanç, yaşam ve yönetim biçimi seçilen, hayata geçirilen ve bunlara öncülük eden ve uyulan her insanın, her sistemin ortak adıdır, sembolüdür.

3-'Udûvv, Udvân(العدوان), I'tedâ ,Te'addî (الاعتدى التعدى)

" 'Adv-'udûvv, 'udvan"; " 'adâ" (عدى) fiilinin mastarı olup " 'ala" (على) harfi cerri ile kullanıldığında birine zulmetmek anlamına gelir. (168) Kök anlamı, bir şeye tecavüz etmek, haddi aşmaktır. (169)

Koşmak, Çalmak, Sıçramak, atılmak, hastalık başkasına bulaşmak, düşmanlık etmek; "an" (عن) harfi cerri ile kullanılınca vazgeçmek anlamlarına gelir. (170)

'Adûvv-'adâvet (عدو، عداوة); düşman, zulüm; 'udvân, zulüm, hakka tecavüz etmek, düşmanlık, i'tida' (الاعتدى); teaddî (التعدى) zulmetmek, hakka tecavüz etmek, haksızlık yapmak ve birine karşı saldırganlık yapmak anlamında kullanılır.

'Âdî (العادى), mu'tedî (المعتدى) ismifail olup haddi aşan, hakka tecavüz eden, haksızlık yapan, zalim, facir yasak olanı işleyen, muamelesinde halka ve nefesine tecavüz eden kimseye denir. (171)

168) Asım Efendi, Kâmûs, IV,1067.

169) İbn Fâris, Mu'cem, IV,249-252. İbn Manzûr, Lisanü'l-Arab, XV,32-34. el-Hindî, Mecma III,539.

170) Asım Efendi, Kâmûs, IV,1066-1068, L. Me'lûf, Age, S.492-493.

171) el-Cevherî, es-Sihâh, VI,2419-2420 İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XV,32-34. el-Hindî, Mecma', III,539. Bkz. İbn Kuteybe, Te'vili Müşkili'l-Kur'ân, S.77. et-Taberî, Câmi'ul-Beyân, V,7/122. es-Sicistânî, Garîbi'l-Kur'ân, S.182. Mekkî b. Ebî Tâlib, el-Um'de, S.130. er-Râzî, M.Ğayb, XI,96. el-Kurtubî, el-Câmi', VII,61,226. VI,47,XIX,259. el-Beydâvî, Age, en-Nesefî, Age, I,137,154; II,312,337. el-Hâzin, Age,

Asıl anlamı tecavüz olan " 'adv" kökü, bazen kalple olur, buna adâvât-muadât (düşmanlık) denir. Bazen yürümeyle olur, buna "adv" (sıçramak) denir. Bazen muamelede, adaleti ihlal etmekle olur, buna 'adv-udvân (zulüm) denir. Bazen mekân ile olur, buna advâ' yani oturaklı olmayıp namûlayım olmak denir. (172)

Kur'an-ı Kerim'de bu kök, "düşman, düşmanlar ve düşmanlık" düşman üzerine süratle giden mücahidlerin atları(173) , kenar, yan (174 ve daha çok zulmetmek , hakka kecavüz etmek ve sınırı aşmak manasında kullanılmıştır. (175)

Bu kavram, bu anlamda zulüm ile hemen hemen anlamdaştır.

Allah, Kur'an'da insanlar için sınırlar "hudûd" koymuştur. "had" sınır koymak menetmek, vazgeçirmek demektir. İsim olarak had çoğulu hudûd, iki şeyden birinin diğerine karışmasını önlemek için aralarında konan engeldir. Kur'an'da had ve hudûdullah ifadeleri geçmektedir. Hududullah, Allah'ın farzları, haramları yeme-içme, evlenme, boşanma, miras, ticaret beşeri ilişkiler, insan fiil ve davranışları ile ilgili konulmuş cezalarada islam hukukunda had denilmiştir.

Şer'i hudutlar, helal ile haramın arasını ayırır. (176) İşte Allah'ın insanlar için koyduğu bu sınırların ihlal edilmesi, yani emir ve yasakların, farzların, helal ve haramların, hükümlerin uygulanmaması, bunlara tecavüz edilmesi "i'tidâ" kavramı kullanılarak ifade edilmiş bu sınırlara tecavüz edenlerin zalim kimseler olduğu bildirilmiştir.

Bakara sûresinin, 229. ayetinde boşanma ile ilgili hükümler zikredildikten sonra: "...İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Sakın bu sınırlara tecavüz etmeyin, Kim Allah'ın sınırlarına tecavüz ederse işte onlar, zalimlerdir." buyrulmuştur.

(...تلك حدود الله فلا تعتدوها ومن يتعد حدود الله فأولئك هم الظالمون)

" 'Udvân ",zulümde sınırı aşmaktır.(177)

" 'Udvân - ı'tidâ' " kavramı hem inkârı hem de isyan-günah olan fiilleri ifade etmektedir. Belirli bir günahın ve yasağın adı değil her hususta ve her fiilde konulan sınıra tecavüzün adıdır. Bu,yasaklarda olduğu gibi emirlerde de sözkonusudur.

" 'Udvân-ı'tidâ' " kavramı zulüm kavramında olduğu gibi inkâra da isyana da isim olmaktadır. Başka bir ifade ile kâfir, küfrü ve isyanı ile mü'min fıskı ve günahı ile mu'tedî olur.

4- Rahak (الرهق)

"Rahak"; aklı gitmek, şaşkın, ahmak ve cahil, sefîh olmak,

172) Bkz. R.el-İsfehânî, el-Müfradât, S.326-327. Asım Efendi, Kâmûs IV,1066.

173) es-Sâbûnî, Safve, III,593.

174) en-Nesefî, Medârik, III,48.

175) Bkz. Yahya b. Sallâm, Age, S,186-187. ed-Dâmeğânî, Age, 319.

176) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, III,140. el-Hindî, Mecma', I,470. Muhammed Murad Buhârî, Müfradâtü'l-Kur'ân, S.115. el-Hâzin, Lübâb, I,271. es-Sâbûnî, Safve, I,262.

177) el-Kurtubî, el-Câmi', II,20. el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî. I,312.

suç, kötülük, zulüm ve günaha dalmak, yalan söylemek, azmak, vakti gelmek, yaklaşmak, örtmek, kaplamak, birine gücünün yetmediği bir şeyi yüklemek, fesat, kibir anlamlarına gelir, bu kelime (178) Kur'an'da 10 âyette kullanılmıştır.

(72/6 ve 13) âyetleri, zulüm ile ilgilidir. Bunun dışında bu kelime if'al kalıbında "irhâk" âhirette kötü işleri yapanların, yüzlerini zillet ve karanlıklarla kaplamak (10/27,68/43, 70/44, 80/41) mü'minlerin yüzlerini zillet ve karanlık kaplamamak (10/26), güçlük çıkarmak (18/73, 74/17) küfre ve azgınlığa sürüklemek (18/80) anlamında kullanılmıştır.

(72/6) âyetindeki, "rahak" tuğyan, kibir, günah, azgınlık, (179) (72/13) âyetindeki "rahak", zulüm (180), anlamındadır.

"Rabbine iman eden kimse ne hakkının eksik verilmesinden ne de zulmedilmesinden zillete düşmesinden korkmaz" (72/13)

(فمن يؤمن بربه فلا يخاف بخسا ولا رهقا)

5- Seraf , İsrâf (السرف، الاسراف)

"Seraf"; israf etmek, hata etmek, aldatmak, gaflete düşürmek ve hata ettirmek,

"İsrâf"; haddi aşmak, yanılmak, hata etmek, gafil ve cahil olmak, israf etmek, aşırı gitmek (ifrât), itidal sahibi olmamak ve ölçüsüz yapmak anlamlarına gelir.

Bu kökün asıl manası, haddi aşmak, doğrudan şaşmak ve itidalden ayrılmaktır. Doğru yapmanın ve kısmanın zıddı, ifrat, tuğyan, saçıp savurmanın, hata, gaflet ve cehaletin müradifidir.

"Seraf-İsrâf", malda ve insanın diğer fiil söz ve davranışlarında olur. insanın yaptığı her işte sınırı aşması, infakta hatalı davranıp malı saçıp savurması, az olsun çok olsun malı-mülkü Allah'a isyan olan şeylerde, menfeate uygun olmayacak şekilde, düşük, hasîs maksatlarda, haram yollarda harcaması, haram şeyleri yemesi, helal olandan ihtiyaç miktarından fazla ölçüsüzce yemesi, ziyade ve noksan yapmak suretiyle hak-hukuka tecavüz etmesi, her işte itidal sınırından uzaklaşması "İsrâf" kavramının ifade ettiği manalardır. (181)

"Müsrif", yukarıdaki fiileri yapan, söz, fiil ve davranışında sınırı aşan kimseye denir. (182)

178) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, VI,24. er-Râzî, M.Sihâh, S.260. Karahisârî, A.Kebîr, I,365 Abdülfettâh, el-Kâmûs, I,278.

179) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, IV,628. el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî Medârik, el-Hâzin, Lübâb, VI,373.

180) el-Hâzin, Lübâb, VI,375.

181) Bkz. İbn Fâris, Age, III,153. R.el-İsfehânî, Age, S.230-231. İbn Manzûr, Age, IX,147-150. S.Cürcânî, Age, S.24. el-Hindî, Mecma, III,64. M.M.Buhârî, Age S.211. A.fettâh, Age, I,311. Bkz. es-Sicistânî, Age, S.41. Mekkî bin Ebî Talib, el-Umde, S.107. er-Râzî, M.Gayb, XIII,214. el-Kurtubî, el-Câmi', V,40 el-Beydâvî, Envâr, II,274. el-Hâzin, Lübâb, II,274,496. et-Tûsî, Tıbyân, III,12.

182) et-Tabrassî, Mecmau'l-Beyân, V,127

Bu kavram, ^{Kur'an'da;} haram, gerekenin hilafını yapmak, malı masiyette harcamak, helalı haram yapmak, Allah'a ortak koşmak, isyanda aşırı gitmek, çok isyan etmek anlamlarında kullanılmıştır. (183)

"İsrâf-müsrif" kavramı ; hem inkârı, hem de isyan olan fiilleri ifade etmektedir. Kâfire de mü'mine de müsrif denilebilmektedir. Kâfir ve müşrik küfrü ve şirkî ile haddi aşmış, mü'min de itaatsizliği ve isyan olan fiilleri ile sınıra tecavüz etmiştir.

Zümer sûresinin, 53. âyetinde "(Ey Muhammed tarafımdan) de ki: "Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin Allah bütün günahları bağışlar..." buyrulmuştur.

Âyetteki, "nefse israf"; küfür-şirk, zina ve adam öldürme gibi bütün günahları kapsar. Âyette "bütün günahlar" ifadesi yer almıştır. Şirk de küfür de isyan da birer günahtır.

Bütün günahlar aslında nefse karşı yapılan birer tecavüzdür.

"İsrâf" kavramı ile ifade edilen bütün fiiller zulümdür. Çünkü bu fiiller, haddi aşan fiillerdir. Bu fiiller ile kişi kendi nefesine zarar vermiş, zulmetmiş olur.

6- Bezr ,tebzîr (البذر التبذير)

"Bezr ve tebzîr"; malı ölçüsüzce dağıtmak, harcamak, israf etmek, boş yere sarfetmek ve ifsat etmek anlamındadır. (184)

Kelimenin aslı, tohumu atmak ve saçmaktır. Mecazî olarak malını saçıp savurmaya da "bezr-tebzîr" denilmiştir. (185) Bu manada tebzîr, isrâf kavramının sinonimidir.

İsra sûresinin, 26-27.âyetlerinde,"Malını saçıp savurma.Çünkü malını saçıp savuranlar şeytanın kardeşleri olmuşlardır..." buyrulmuştur.

Âyetteki "tebzîr", malı gereksiz yerlerde israf ederek (186) ve isyan yolunda (187) harcamaktır.

İnsanın malını, mülkünü lüzumsuz yerlere sarfetmesi, haram yollarda harcaması, zulüm olan bir fiildir.

7- Fart , İfrât (الفرط الإفراط)

"Fart-fürût", "ferata" fiilinin mastarı olup, haddi aşmak, aşırı gitmek, ileri geçmek, zulmetmek, israf etmek, zayi etmek ve acele etmek anlamlarına gelir. (188)

183) 3/147 ; 4/6 ; 7/31,81 ; 6/141 ; 20/127 ; 25/67 ; 51/34,Bkz. ed-Dameğânî, Islâhu'l-Vücûh, S.236-237.

184) İbn Manzûr, Age, IV,50. Abdülfettah, el-Kâmûs el-Kavîm, I,60.

185) R. el-İsfehânî, el-Müfradât, S.40.

186) el-Beydâvî, Envâr, IV,33.

187) el-Hâzin, Lübbâb, IV,33.

188) İbn Manzûr, Age, VII,368-370. Karahisârî, Age , I,119. A.Fettah, el-Kâmûs el-Kavîm, II,77.

"İfrât," ziyade yapmak cihetiyle sınırı aşmakta, "tefrî't" ise noksan ve kusur yapmak itibarıyla, haddi aşmakta kullanılır. (189)

Kur'an-ı Kerim'de bu kelime; kusur etmek, (190) iman ve tevbe'yi terketmek, (191) eksik yapmak ve terketmek, (6/38) geri kalmak ve geciktirmek, (6/61) aşırı yapmak ve taşkınlık etmek (18/28,20/45) anlamlarında kullanılmıştır.

Taha sûresi, 45. âyetinde Firavun'un taşkınlığından söz edilmiştir. Musa ve Harun (A.S) "Rabbimiz, onun bize taşkınlık etmesinden (en yefruta) yahut azmasından korkuyoruz, dediler."

(ان يفرط), kötülük etmek, sınırı aşmak (192) hemen cezalandırmak (193), eziyet etmek, zulmetmek (194) ve musallat olmak (195) demektir.

İfrât ve tefrî't kavramı ile insanın aşırı gittiği, hakka tecavüz ettiği ve sınırı aştığı fiilleri, ihmal ettiği ve zayıf yaptığı fiilleri anlatılmıştır. Bir şeyi eksik veya fazla yapmak suretiyle yerli yerinde yapmamak, itidal ve istikametten ayrılmak zulümdür. Bu anlamı ile İfrat-tefrî't kavramı, zulmün müradifidir.

8- Ğulüvv (الغلو)

"Ğulüvv", "ğalâ", filinin mastarı olup haddi aşmak, azmak, ifrat etmek, ölçünün dışına çıkmak, bir işte taşkınlık etmek, ileri gitmek, fiyat artmak ve yükselmek anlamlarına gelir. (195)

"Ey ehli kitap, dininizde taşkınlık etmeyin ve Allah hakkında gerçek olmayan şeyleri söylemeyin..." (4/171)

"(Ey peygamberim) de ki: Ey kitap ehli dininizde haksız yere haddi aşmayın..." (5/77)

Yahudilerin, İsa (A.S) hakkındaki taşkınlığı; annesi Hz. Meryem'e zina suçunu isnat etmeleri; hristiyanların taşkınlığı ise İsa (A.S)'ı Rab, İlah edinmeleridir. Yahudiler ifrata, hristiyanlar da tefrî'te gidip, ölçüyü kaçırmışlar ve sınıra tecavüz etmişlerdir. İfrat da tefrî't da kötü bir fiildir. Allah'ın kulu, kelimesi ve peygamberi olan (4/171) İsa (A.S)'a zina çocuğu (ibnüz zinâ) demek de Allah'ın oğlu (ibnullah) demek de taşkınlık, iftira ve zulümdür. İfrat da tefrî't de dinde yerilmiş ve haram kılınmış bir eylemdir. (196)

189) S.Cürcânî, K.T'arifât, S.32.

190) el-Beydâvî, en-Nesefî, el-Hâzin, I,399

191) 6/31,12/80,39/56.Bkz. el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, I,399.

192) en-Nesefî, Medârik, el-Hâzin, Lübâb, IV,199.

193) el-Beydâvî, Envâr, IV,199.

194) el-Kurtubî, el-Câmi', XI,201.

195) er-Râzî, Muhtâru's-Sihâh, S.480. el-Hindî, Mecma', V,59-60. Karahisârî, Ahteri Kebîr, II,101. L. Me'luf, el-Müncid, S.558. Abdülfettâh, el-Kâmûs, II,60. Bkz. es-Sicistânî, Ğarîbil-Kur'ân, S.62. en-Nesefî, Age, el-Hâzin, Age, III,64.

196) Bkz. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I,593. el-Kurtubî, el-Câmi', IV,21. en-Nesefî, Age, II,213. el-Hâzin, Age, II,213,326.

9- Fuḥş , Fahşâ (الفحش الفحشا)

"Fuḥş" ve "fahşâ" (çoğulu; fevâhiş), "fahuşe" fiilinin mastarı olup asıl anlamı, söz iş, fiil vs. çok çirkin olmak, ölçüyü ve sınırı aşmaktır. "Fâhiş, fâhişe"; çirkin olan, söz, fiil, iş ve haddi aşan her şeye ve bunları yapan kimselere denir.

Çok çirkin olan günah ve isyana, zinaya, hakka ve ölçüye uymayan her işe, cimriliğe, kötü ahlaka, akli selimin nefret ettiği ve çirkin gördüğü şeylere "fuḥş/fahşâ" denir. (197)

Dünyada had (ceza), âhirette azap gerektiren, (198) Allah'ın yapılmasına izin verdiği şeyin dışına çıkan her çirkin fiile (199) din ıstılahında "fahişe" (الفاحشة) denmiştir.

"Fahşâ", "fâhişe" ve "fevâhiş" şeklinde Kur'an'da 24 defa geçen bu kavram; şirk, ma'siyet, zina, (200) livata (201) ve kadının kocasına baş kaldırması (nüşûz) (202) anlamlarında kullanılmıştır. (203)

İman etmeyenlerin; şirk, küfür ve isyan gibi her türlü kötü, çirkin ve haddi aşan fiilleri, "fâhişe" olarak ifade edilmiş (7/28) ve "fahşâ" kelimesi "kıst" (adalet) kavramının karşıtı olarak zikredilmiştir.

"...Biz şeytanları iman etmeyenlerin dostları yaptık (7/27). Onlar putlara tapmak, avret yerlerini açmak gibi her türlü masiyeti, günahları ve çirkin fiilleri (204) yaptıkları zaman "Babalarımızı bu yolda bulduk. Allah da bize böyle emretti" derler. De ki: "Allah fuḥş olan şeyleri emretmez." (7/28) De ki Rabbim bana adaleti emretti..."

Buna göre "fahşâ" Allah'ın yapılmasını ve söylemesini yasak ettiği, Şeytanın ise emrettiği şirk, küfür, nifak, isyan, günah ve zulüm...gibi her türlü çirkin, haddi aşan, ölçüyü taşan söz, fiil ve davranışlardır.

Al-i İmran sûresi, 135.âyetinde "fâhişe" ile "nefse zulüm" birlikte zikredilmiştir. Bu âyetteki bu iki kavramı Nefse Zulüm bahsinde tahlil etmiştik.

-
- 197) el-Cevherî, es-Sihâh, III,1014. İbn Fâris, Mucem, IV,478. R.el-İsfehânî, el-Müfradât, S.373-374. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, VI,325. el-Hindî, Mecma', IV,104. Asım Efendi, Kâmûs, III,1109. Abdülfettâh, el-Kâmûs, II,73. Bkz. et-Taberî, Câmi', III,4/95. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I,213. es-Sicistânî, Garîbi'l-Kur'ân, S.193. el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî, Medârik, el-Hâzin, Lübâb, I,239-240.
- 198) S. Cürcânî, K.Ta'rifât, S.164.
- 199) et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, III,4/95.
- 200) Bkz.4/15,25. 33/30. 6/151. 7/33. 42/37.
- 201) 7/80 ; 27/54 ; 29/28.
- 202) 4/19 ; 65/1.
- 203). ed-Dêmeğânî, Age,s.351. İbnü'l-Cevzî, Nüzhe, S.466.
- 204) el-Hâzin, Lübâb, II,540.

Bu kavram genel olarak şirk, küfür, nifak gibi hem inkâra hem de zina, livata, cimrilik, iftira gibi isyana götüren her türlü çirkin fiil, söz ve davranışları ifade etmektedir.

Bu kavram, çirkin olan her fiilin ismidir. Şirki, bütün meâsi ve büyük günahları içine alır. (205)

"Fuhs, fahşâ ve fâhişe" kelimeleri ile ifade edilen bütün söz ve fiiller, neticeleri itibariyle zulüm olan söz ve fiillerdir. Bu itibarla bu kelimeler zulüm kavramının müradifidir.

10- Batar (البطر)

"Batar"; neşelenmek, sevinmek, nimetin çokluğundan hayret etmek, şaşırarak, nimete nankörlük yaparak azmak, şükr etmemek, hakkı inkâr edip kabul etmemek, serveti ve malı-mülkü ile şımarmak, kibir, gurur, sevinme ve övünmede haddi aşmak anlamlarına gelir. (206)

Yüce Allah, "Biz refah içinde şımarmış nice şehir (halkını) helak ettik..." (28/28). Bir sonraki âyetle ise, "Biz halkı zalim olmadan, ülkeleri helak edici değiliz." buyurmuştur.

"Nimet ile şımarmak", zulüm cümlesindendir ve şehir halkının zalim olmalarını gerektiren bir davranıştır. Allah, nimeti kullarına şımarmaları, haddi aşip azmaları için değil, şükretmeleri, nimet vereni bilip O'na kulluk etmeleri için vermiştir. İnsan, nimet ile şımarıp azınca, nimete nankörlük etmiş, böylece dünyevî ve uhrevî cezayı hak etmiş, neticede nefesine zulmetmiş olur.

11-Eşir (الامر)

"Eşir", batar'ın şiddetli halidir. (206) Kur'an'da iki âyetle geçmiştir:

Semud halkı, Salih (A.S)'a "çok yalancı çok şımarık" dediler. (54/25). Bu söz peygambere karşı bir iftira ve zulümdür.

12- Ferah (الفرح)

"Ferah", bu kelime de batar ile aynı anlamdadır. Ancak batar, "ferah" dan daha şiddetlidir. "Ferah", çoğunlukla yerilen bir davranıştır. Fakat bazen gerektiği kadar olur, ölçüyü aşmazsa övülen bir davranış olur. (207)

"Ferah", hüznün zıddıdır. Kur'an'da şımarmak (batar), sevinmek

205) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, IV,68-69. el-Hindî, Mecma', I,182-183. Asım Efendi, Kâmûs, II,165. Abdülfettâh, el-Kâmûs el-Kavîm, I,72. es-Sâbûnî, Safve, II,436.

206) es-Sicistânî, Age, S.28. R. el-Isfehânî, Age, S.18. el-Hindî, Age, I,60. Abdülfettah, Age, I,21.

207) R. el-Isfehânî, Age, S.18. M.M.Buhârî, M.Kur'an, S.42. 208) İbn Kuteybe, T.Müşkili'l-Kur'ân, S.491. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, II,541. Yahya b. Sallâm, et-Tesârif, S.243-244. ed-Dâmeğânî, Islâhu'l-Vücûh, S. 352-353. Bkz. 3/170, 10/22, 58 13/36, 30/14 259) (13/26), " 23/53, 30/32), (9/81), (3/120,9/50) (11/9-10, 30/36, 42/48), (3/188)

(meserret) ve razı olmak (rıza) manamalarında kullanılmıştır.(208)

Yüce Allah, "şımarma Allah şımaranları sevmez" buyurmutur. (28/27) لا تفرح ان الله لا يحب الفرحين

Burada, ferah, "beğa" nın anlamını da ifade etmektedir. (209)

13-Merah (المرح)

"Merah", batar, eşir ve ferah ile aynı anlamdadır. Merah, "ferah" ın daha şiddetli halidir. Sevinmekte haddi aşmaktır.

Bu kelimede böbürlenmek, kibirlenmek, kendini beğenmek anlamı da vardır. (210)

Yüce Allah , "yer yüzünde şımararak ve büyükenerek (211) yürüme..." buyurmuş , aşırı sevinip haddi aşmayı ve büyükenip böbürlenmeyi yasaklamıştır.Şımarmak, nefse zarar veren ve zulüm olan bir davranıştır.İtidali terketmiktir.

14-Teraf (الترف)

"Teraf", "terife" fiilinin mastarı olup; rahat, refah ve bolluk içinde yaşamak anlamındadır. İf'al kalıbında "itrâf", bir insanı nimet ve bolluk azdırmak (tuğyan), azgınlıkta ısrar etmek;

İsm-i mef'ul şekli olan "mütraf" ise; nimetin ve zenginliğin şımartıp azdırdığı, şehvetlere dalmış, cebbar, zorba , âsi ,azgın ve istediğini yapan, büyük günah işlemekte ısrar eden, âhireti yalanlayan,sapık,yalancı,fâsık ve kâfir kimse anlamındadır. (212)

Bu kavram'ın "batar, eşir, ferah ve merah" kelimeleri ile anlam ilişkisi vardır. Kur'an'da if'al kalıbında nimet ile şımarmak, azmak, ve taşkınlık etmek anlamında kullanılmıştır.

Hûd sûresi, 116. âyetinde, "...zalimler, kendilerine verilen nimet, bolluk ve refahın peşine düşüp şımarıdılar ve mücimler oldular." denilmiştir. (واتبع الذين ظلموا ما اترقوا فيه و كانوا مجرمين)

Bu âyetinde verilen nimetle azıp suç işlemek zalimlerin özelliği olarak zikredilmişti.

15- 'Utüvv (العتوّ)

" 'Utüvv", " 'atâ" fiilinin mastarı olup büyükenmek, haddi aşmak, isyan etmek, zorbalık yapmak; " 'âtî" ismi fail olup,

208) İbn Kuteybe, Te'vîli Müşkili'l-Kurân ,s.491.İbn Manzûr, Age,II,541.Bkz. Yahya bin Sallâm, Age,s.243-244. ed-Demeğânî, Age,s.352-353.

209) T.İzutsu, Kur'an'da Dîni ve Ahlâkî Kavramlar, S.199,200.

210) R.el-İsfahânî, el-Müfradât, S.465, İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, II,591. Karahisârî, Ahteri Kebîr, II,283. Abdülfettah, el-Kâmûs, II,222.

211) 17/37,31/18.Bkz. el-Hâzin, Lübbâb, IV,38.

212) İbn Manzûr, Age, IX,17. el-Hindî, Age, I,259.A.fettah, Age,I,99. Bkz. er-Râzî, M.ğayb, XVIII,75. es-Sâbûnî, Safve, III,150.

zulümde, azgınlıkta, isyanda ve büyüklenmekte haddi aşan, zorba (cebbar), azgın, va'z ve öğüt fayda vermeyen ve bozgunculukta ileri giden kimse anlamındadır. (213)

Yahudilerin, cumartesi günü balık avlama yasağını ihlal etmeleri "zulüm ve fısk", (71/65), "udüvv, fısk", (7/163) ve "'utüvv" (7/166) kavramı ile ifade edilmiştir. (214)

" 'Itiyy" , Allah'a çok karşı gelen, çok cür'etkâr, çok suçlu, çok azgın, (19/69) anlamındadır.

E) Ezizet Etmek, Kötülük Etmek ve Zarar Vermek Anlamını İfade Eden Kur'an Kavramları

İnsan, kendisine, diğer insanlara ve canlılara, çevreye, dine ve topluma zarar verebilir. Bir insan; diğer insanın canına, malına, ırzına, şerefine, işine, din ve ahlakına zarar vermesi sözkonusudur. Bu, hakkını vermemek, dövmek, öldürmek, malını çalmak, gasbetmek, eza, cefa, işkence etmek... şeklinde olabilir. Zulmün temel anlamlarından birisi maddî ve manevî olarak kendisine veya başkasına zarar vermektir.

Bundan önceki kısımlarda tahlil ettiğimiz kavramlarda da kişinin kendisine veya başkasına zarar verme anlamı vardır. Bu kısımda tahlil edeceğimiz kavramlar ağırlıklı olarak zarar vermeyi ifade etmektedir.

1-Darar (الضرر)

"Darr-darar"; (darra) (ضر) fiilinin mastarı olup; zarar vermek, rahatsız etmek, mecbur etmek, sığınmak; "durr" (الضر) "darar" (الضر), mal ve bedende kötü durum, zarar veren ve acıtan şey, şiddet, darlık bir şeyde meydana gelen noksanlık, sıkıntı hastalık anlamındadır.

Fayda vermenin (nef') ve menfeatin zıddıdır. "Darrâ" ; şiddet, kıtlık, can ve malda eksiklik manasında olup sürurun ve nimet içinde olmanın zıddıdır. (215)

İnsana zarar vermek, haksız yere olursa zulüm olur. Bir suçun karşılığı olarak ceza olmak üzere verilen zarar, zulüm değildir. Başlarına musibet gelen insanlar ve helâkedilen toplumlar, işledikleri günahların ve suçların cezasını çekmişlerdir, dolayısı ile bu zulüm değil adalettir. Kasten insan öldürenin öldürülmesi, kısas uygulanması, hırsızlık yapanın elinin kesilmesi, zina edene yüz sapa vurulması... gibi cezalar her ne kadar insana zarar ve elem verse de, zulüm değildir.

213) es-Sicistânî, Ğarîbu'l-Kurân, S.177.181. İbn Fâris, Mu'cem, IV,255. R.el-İsfahânî, el-Müfradât, S.321. er-Râzî, M.Sihâh, S.412. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XV,27. el-Hindî, Mecma', III,518. M.M. Buhârî, Müfradatü'l-Kur'an, S.295. Abdülfettah, el-Kâmûs el-Kavîm , II, 6. es-es-Sâbûnî, Safve, I,455. II,211,223,360.

214) bkz.25/21 ; 67/21 ; 7/77,166 ; 51/54.

215) İbn Kuteybe, Age,s.483.R. el-İsfahânî, Age, s.293-294.A.fettah Age , I,391-392. L.Me'luf, el-Müncid, S.447-448.

Bu kavram Kur'an'da; bela-şiddet (2/177-214) yağmurun kıtlığı (6/42,30/33), korku ve sıkıntılar (17/67), hastalık (21/83), noksanlık (3/144,47/32), açlık (12/88,) ihtiyaç (16/53) ve zarar-eziyet (26/73) anlamlarında kullanılmıştır. (216)

Bakara sûresi, 231. âyetinde, "kadınları boşadığınız zaman bekleme sürelerini bitirdiler mi ya onları iyilikle tutun ya da iyilikle bırakın haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları yanınızda tutmayın kim bunu yaparsa nefesine zulmetmiş olur..." buyrulmuştur.

İddetleri biten kadınları, bırakmayıp tutmak fakat nikâhlanmamak, kadına zarar vermektir. Bu ise hem kadına hem bunu yapanın kendisine zulümdür.

İnsanî ilişkilerde hak ve adelet dışına çıkmak, başkasına zarar vermektir, haksızlıktır. Haksızlık ise zulümdür. Allah insanların birbirlerine zarar vermesini istememiştir. (2/233,4/12, 65/6)

İnsan, insanlara karşı yaptığı maddî ve manevî haksızlıkları, Allah'a karşı küfür ve isyanları ile insanlara ve kendisine zarar vermiş olur. Ama Allah'a zarar vermek mümkün değildir. Haksız yere yapılmış her türlü zarar, zulümdür.

2- Ezâ, Eziyyet (الآذية)

"Ezâ, eziyyet"; incinmek, zarar görmek; "îzâ", incitmek ve zarar vermek anlamındadır. (217) İsim olarak "ezâ" dünyevî veya uhrevî, biyolojik veya psikolojik olarak canlıya ulaşan zarara denir. (218)

Haksız yere yapılan her türlü eziyet, zulümdür. Bu kavram Kur'an'da ;, haram (2/222), bit (2/196) şiddet (4/102) sövmek, ayıplamak (3/186, 4/16), iftira (bühtan) (33/69), isyan (33/57), savaştan geri kalmak (9/61), kalbin meşgul olması (33/53) başa kakmak (2/263) ve azap (29/10, 7/129) anlamlarında kullanılmıştır. (219)

Mekkeli müşriklerin, müslümanlara, iman etmeleri sebebiyle baskı yapmaları, sövmeleri, dövmeleri, işkence etmeleri, mallarını gasbetmeleri (3/195) (واؤذى في سبيلي);

Yahudilerin Musa (A.S) a "bedeninde bir ayıp, kusur var, bu sebeple sıkı sıkıya giyiniyor, kardeşi Harun'u öldürdü." demeleri; âyetleri inkâr ve isyan etmeleri, Allah'ı bize göster demeleri... ve peygamberi üzmeleri (65/5);

Kârun'un, Hz. Musa'ya zina suçu atmaya çalışması (33/69),

216) İbn Kuteybe, Age, S.483. ed-Dameğânî, Age, s.289-290. İbnu'l-Cevzî, Nüzhe, S.403-405.

217) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIV,27. L. Me'lûf, el-Muncid, S.6

218) R. el-İsfehânî, el-Müfradât, S.15. Muhammed Murad Buhârî, Müfradâfü'l-Kur'ân, S.41. Abdülfettah, el-Kâmûs el-Kavîm, I,17 274. ed-Dameğânî, Islâhu'l-Vücûh, S.27-29, İbnu'l-Cevzî, Nüzhe, S.161-1363.

219) ed-Dameğânî, Age, s.27-29. İbnu'l-cevzî, Age, s.161-163.

Münafıkların; Hz. Muhammed (A.S)'a "O kulaktır" yani, "O'nda zeka yok, kalbi saf, duyduğu sözü tahkik etmez", diyerek iftira etmeleri (9/61) (الذين يؤذون رسول الله ..) ;

Yahudilerin; "Üzeyir, Allah'ın oğludur. Allah'ın eli kapalıdır cimridir. Allah fakir, biz zenginiz";

Hristiyanların; "İsa, Allah'ın oğludur, üçün üçüncüsüdür";

Müşriklerin; "Melekler Allah'ın kızlarıdır, putlar O'nun ortaklarıdır" sözleri ile Allah ve peygamberi, inkâr ve isyanları (33/57) (ان الذين يؤذون الله ورسوله) ;

Kâfir ve münafıkların, mü'minlere işkence ve iftira etmeleri (33/58); müminlerin izinsiz Hz. Muhammed (A.S)'ın evine girip yemek vaktini gözetlemeleri, (33/53);

Fakire verilen sadakaların başa kakılması (2/262-264);

Adetli kadınla cinsel ilişki kurulması (2/222) Kur'an'da "eza" kavramı ile ifade edilmiştir.

İnsanın, kendisine veya başkasına maddî veya manevî eziyyet etmesi zulüm²²⁰dür.

3- Azâb, Ta'zîb (العذاب التعذيب)

"Azâb", "azebe" (عذب) fiilinin mastarı olup, susuzluğun şiddetinden, yemeyi terketmek; (an) harfi, cerri ile kullanıldığında menetmek; "azab"; isim olarak, ceza, zarar, eza, işkence, insana elem veren ve zor gelen, isteğine mani olan, şiddetli acı veren şey; "t'azîb"; işkence ve azap etmek, dövmek, vurmak anlamındadır. (220) "Azâb" ın asıl anlamı vurmaktır. (darb) (221)

"Azâb ve ta'zîb" kavramı, Kur'an'da büyük çoğunlukla şirk koşan, inkâr ve isyan eden insanların, dünya ve ahirette Allah tarafından cezalandırılmalarını ifade²²¹de kullanılmıştır. Suç karşılığı verilen ceza, yapılan azap, zulüm değildir. Ancak haksız yere insana azabedilir, ceza verilirse, zulüm olur. Allah ise haksızlık etmez, zulüm yapmaz.

Bu kavram insanın, insana yaptığı azap ve eziyet için de kullanılmıştır.

A'raf sûresinin, 141. âyetinde Âl-i Fir'avn'in, İsrail oğullarına yaptığı azap anlatılmaktadır. "(Ey İsrail oğulları), hatırlayın o zamanı ki biz sizi Firavun ailesinden kurtarmıştık. Onlar size azabın en kötüsünü yapıyorlardı. (يسومونكم سوء العذاب) (oğullarınızı öldürüyor, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı...) (14/6)

Azap kavramı, zulmün işkenceye varan boyutlarını ifade eder.

4- Elem (اللم)

"Elem", "elime" (اللم) fiilinin mastarı olup acımak, (veca')

220) R.el-İsfehânî, Age, s.327. İbn Manzûr, Age, I, 584. el-Beydâvî, Envâr, el-Hâzin, Lübbâb, I, 54. Kâdî Abdülcebbâr, Şerh, s.477.

221) İbn Fâris, Mu'cem, IV, 260.

ağrımak; isim olarak "elem" (çoğulu, "âlâm") şiddetli acı, "elîm" ise, acıtıcı, ağrıtıcı ve incitici, "te'lîm" acıtmak ve incitmek anlamındadır.

İnsan elemini ve acıyı bedeninde veya nefsinde hisseder, "elem" hissî ve manevî olur. (222)

"Elem-elîm" kavramı, Kur'an'da "azab" "ricz" ve "ikâb" ın sıfatı olarak kullanılmıştır. "Acıtıcı azap" عذاب اليم، عذاب اليم، عذاب اليم (رجز اليم، عذاب اليم، عذاب اليم)

"Elîm", "azâb" kavramı ile birlikte, inkâr ve isyan edenlere, suç işleyenlere, Allah'ın dünya ve âhirette ceza vermesi ile ilgilidir. Az da olsa insanın yaptığı azap için de sıfat olmuştur. (12/25)

"Elem" in, zulüm olması için haksız yere yapılmış olması gerekir. Kâdî Abdülcebbâr, "elem" in zulüm olması için, faydadan veya daha büyük bir zararı defetmekten veya elemini hak etmiş olmaktan hali olması gerekir, demiştir. Eğer elem, bir zararı def ediyor veya fayda sağlıyor yahut da elemini hak etmiş ise zulüm değildir. (223)

Allah'ın açıkli azap yaptığı kimseler, bunu hak etmişlerdir. Bu sebeple Allah'ın insanlara yaptığı "acı azap" zulüm değildir.

5- 'Ikâb (العقاب)

"Ikâb", ('akabe) fiilinin mastarı olup, azabetmek, sıkıntı vermek; isim olarak, ceza, azap ve mihnet anlamındadır. (224) "ukubet" "muâkabe" ve "ikab", azabı ifade etmede kullanılır. (225)

Kur'an'da, "ikâb" kelimesi, Allah'ın azabı ile ilgilidir. Şiddetli (şedîd), sür'atli (serî') ve acıtıcı (elîm) sıfatları ile birlikte kullanılmıştır. Allah'ın azabının şiddetli (8/13,25...), sür'atli (6/165,167), acıtıcı ve elem verici (41/43) olduğu bildirilmiştir.

Kendisine ceza edilene, misli ile karşılık verilmesi, "'ikâb" fiili ile ifade edilmiştir.

"Eğer azap edecekseniz, size yapılan azabın misli ile azabedin." (16/126)

Haksız olarak ilk önce azabeden, zalimdir. Mazlum, zalime gördüğü zulüm kadar, karşılık verebilir. Fazlası ile karşılık verirse bu da zulümdür. (226)

6- Fütûn, Fitne (الفتن، الفتون)

"Fütûn; fitne" (fetene) fiilinin mastarı olup; denemek, tecrübe etmek, birbiri ardınca sıkıntı ve şiddete düşmek, müteaddi

222) Karahisârî, Age, I, 66. L. Me'lûf. Age, S.16.a.fettâh, Age, I, 26.

223) Şerhu'l-Usûlü'l-Hamse, S.484. el-Muğnî, XIII, 227.

224) Karahisârî, Ahteri Kebîr, II, 62.

225) R. el-İsfehânî, el-Müfradât, S.340.

226) el-Hâzin, Lübbâb, IV, 320.

olarak kullanıldığında; birini fitneye düşürmek, saptırmak ve azdırmak;"fitne"; isim olarak, imtihan, eza, bela, sıkıntı, mihnet, musibet, azap, sapıklık, azgınlık, günah, küfür, şirk, zulüm, öldürme, mal ve evlat, insanların görüşlerinde ihtilaf etmeleri anlamındadır. (245)

Bu kavramın aslı, gümüşü ve altını, iyisini kötüsünden ayırmak için ateşte eritmektir ki buna deneme, imtihan denir.

"Fitne"; her kötülük ve şerre verilen bir isimdir. (228)

"Fitne"; Allah ve insan tarafından olur. Allah'ın kullara karşı fitnesi bir hikmete binaendir. Allah'ın emri olmadan insanın yaptığı fitne ise yerilmiştir. (229)

İsim, fiil ve mastar olarak Kur'an'da, 60 yerde geçen bu kavram; imtihan (ibtila), şirk, (230) küfür ve nifak (231) işkence ve azap (232), ateşte yakmak, kötülük etmek, yaralamak ve insan öldürmek (katl), (233) haktan saptırmak, (234) insanları Allah yolundan menetmek (235), hak yoldan sapmak, mazeret, fitne, bela, delilik (cünun), ibret, günah, ceza (ukûbet), hastalık ve hüküm anlamlarında kullanılmıştır. (236)

"Fitne," şirk, küfür, nifak, günah, azap, işkence, kötülük, yaralama, öldürme, haktan saptırma ve hakka engel olma, anlamları itibari ile zulümdür. İnsanın hem kendi nefesine hem de başkalarına zarar vermektir.

5- Fesâd , Fusûd , İfsâd (الفساد ، الفسود ، الفساد)

"Fesâd-füsûd", (fesede) fiilinin mastarı olup; çürümek, bozulmak, yaramaz olmak ve mahvolmak, bir şey az olsun çok olsun itidal halinden, kendisine layık olan durumdan ve faydalanılır olmaktan çıkmak, bulunduğu hal üzerinden değişmek anlamında olup "salâh" kavramının zıddıdır.

-
- 227) el-Cevherî, es-Sihâh, VI, 2175-2176. İbn Fâris, Mu'cem, IV, 472-473. R.el-İsfehânî, el-Müfradât, S.371-372. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII, 317-320. Asım Efendi, Kâmûs VI, 713-713. Karahisârî, Ahteri Kebîr, II, 110. Bkz. İbn Kuteybe, Te'vîlu Müşkili'l-Kur'an, S.473-474. er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, V, 37. el-Hâzin, Lübbâb, I, 277.
- 228) et-Tabrassî, Mecmau'l-Beyân, V, 35.
- 229) R.el-İsfehânî, el-Müfradât, S.372.
- 230) Bkz. 2/191, 193, 217 ; 8/39 el-Hâzin, Lübbâb, I, 277. 320. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I, 236. en-Nesefî, el-Hâzin, I, 277.
- 231) 3/7; 9/48, 49 ; 24/63 ; 57/14 ; Bkz. en-Nesefî, el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, I, 460. el-Hâzin, III, 135. IV, 423 ; İbn Kuteybe, Age, S.473.) el-Beydâvî IV, 423.
- 232) 85/10, 16/110 ; 29/10. kz.el- Ferrâ, Meâni'l-Kur'an, II, 113. en-Nesefî, Medârik, el-Hâzin, Lübbâb, III, 646.
- 233) 4/101 ; 10/83. en-Nesefî, II, 151. el-Beydâvî, el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, III, 277. ed-Demeğânî, Age, S.349. el-Hâzin, V, 256.
- 234) 37/161.
- 235) 17/73. Y.b. Sallâm, et-Tesârif, S.181. İbnu'l-Cevzî, Nüzhe, 479. el-Hâzin, II, 298. 305) el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, IV, 57.
- 236) Yahya b. Sallâm, et-Tasârif, 179-182. İbn Kuteybe, T. Müşkili'l-Kur'an, S.473-474. ed-Demeğânî, Islâhu'l-Vücûh, S.347-349. İbnu'l-Cevzî, Nüzhe, S.477-480.

İsim olarak "fesâd"; birinin malını zulmen almak, kuraklık, kıtlık ve pahalılık demektir.

"İfsâd"; bozmak, ifsat etmek, itidaldan çıkarmak ve istikametten ayırmak;

"Müfsid" de bu fiilleri yapan kimse anlamındır. (237)

"Fesâd" kavramı, nefisde, bedende ve bütün eşyada, istikametten çıkan şeyde kullanılır. (238)

"Fesâd", mutlak olarak zikredildiği zaman, bütün şerleri içine alır. (239).

Zıddı olan "Salâh"; bir şeyin itidal, istikamet ve faydalı hal üzerinde bulunması (240) ifrat ve tefritten hâli olması demektir.

"Fesâd" kavramının temel anlamı, bozulmak, bir şeyin bulunması gereken halin dışına çıkması ve faydasız hale gelmesidir. İnsana zarar veren, onu maddî ve manevî helake götüren her türlü davranıştır.

Yiyecek ve içecekler için, bozulma, çürüme, kokma, ameller için geçersiz olma anlamına gelen bu kavram, Kur'an-ı Kerim'de 50 defa geçmiş ve "küfür, nifak, fısk, ma'siyet, Allah'ın emirlerini uygulamayı, yasaklarından kaçınmayı terketmek, zulüm ile yeryüzünü harap etmek; âlemin nizamını bozmak, karışıklık çıkarmak, insan öldürmek, cinayet ve suç işlemek, yağmurun kıtlığı, bitkilerin azlığı helâk ve sihir" anlamlarında kullanılmıştır. (241)

"Fesâd" kavramının geçtiği âyetlerin çoğunda "yeryüzünün fasadı" sözkonusu edilmiştir; Allah, yeryüzünde fesat yapılmamasını emretmiştir. (242)

"Yer yüzünde fesat" çıkarmak (الفساد في الارض); harp ve fitne zuhur etmesini teşvik etmektir. Çünkü yeryüzünde savaşlar, fitne ve terör barışın, huzurun, sulh ve sukunun bozulmasına, insanların maddî ve manevî, dünyevî ve uhrevî menfaatlerinin zedelemesine, karışıklığa, bütün canlıların zarar görmesine, yaralanma, öldürülme, zulüm ve işkencelerin, her türlü haksızlıkların meydana gelmesine sebep olur. (243)

"Yeryüzünde fesâd"; insanları imandan, islamdan Kur'an'dan menetmek, şirke, küfre ve isyana dalmak, Allah'a başkaldırmak, ilahî iradeye karşı çıkmak, Kur'an hükümlerini uygulamamak,

-
- 237) el-Cevherî, Age, I, 516 ; İbn Fâris, Age, IV, 503 ;
el-İsfahânî, Age, s. 379 ; İbn Manzûr, Age. III. 335. Asım
Efendi , Age. I, 1240 ; er-Râzî, M.ğayb, II, 66. el-
Beydâvî, Age, I, 58-59 ;
238) İbn Teymiyye, Age, VII, 83.
239) en-Nesefî, Age, I, 58.
240) Ömer Dumlû, Age, s. 12.
241) Yahya bin Sallâm, Age, s. 115-116 ;
ed-Dameğânî, Age, s. 357. İbnü'l-Cevzî, Nüzhe, s. 470-
471, Zâdü'l-Mesîr, I, 32.
242) 2/11 ; 7/56, 85.
243) Bkz. el-Beydâvî, Age, en-Nesefî, I, 58-59. el-Alûsî, Age, I, 193.

kâfirlere ve küfür nizamına yönelmektir. (244)

Şirk, küfür ve nifak en şiddetli fesaddır. ~~(314)~~ Allah'a isyan etmek ve ma'siyeti emretmek, yeryüzünde fesad çıkarmaktır. Yeryüzü ve gökyüzünün salahı, Allah'a itaat ile sağlanır, (245) isyan ile bozulur.

Nahl sûresi,85. âyetinde "zulmedenlere" 86. âyetinde "Allah'a şirk koşanlara" ; 88. âyetinde "inkâr edenlere" ve "insanları Allah yolundan menedenlere", azap edileceği bildirilmiş, azap gerekçesi olarak da "bozgunculuk yaptıkları" zikredilmiştir.

Zulüm, şirk, küfür ve din hürriyetine mani olmak, bozgunculuk (ifsad) olmaktadır. Allah bozgunculuk yapılmasını (fesad-ifsâd) sevmez. (2/205-28/77)

Kur'an'a göre "fesâd-ifsâd"; yeryüzünde ilâhî iradeye baş kaldırmak, O'nun emir ve yasaklarını ihlal etmek, sulh ve sükûnu bozmaktır. Her türlü fesat, bütün canlılara zarar verir, onların huzurunu bozar, zulme, haksızlığa maruz kalmalarına sebep olur.

8-Usüvv, Isıyy, Ays (العيث ، العتي ، العثو)

"Usüvv-Isıyy-Ays" ; " 'asâ, asiye (عثى عثي) fiilinin mastarı olup; bozgunculuk (ifsad) anlamındadır. Fesadın daha kötü daha şiddetli ve ileri gitmiş haline denir. (246)

"Yeryüzünde bozgunculuk yapıp, karışıklık çıkarmayın, kimseye saldırmayın, kötülük etmeyin." buyrulmuştur. (2/60. 7/74. 11/85. 26/183. 29/36)

Allah'ın verdiği rızıktan yeyip, içip o rızkı verene isyan edildiği, O'ndan başkasına tapıldığı, âhiret unutulup dünyanın lezzet ve şehvetlerine dalındığı, insanların hak ve hukukuna tecavüz edildiği, onlara zulmedildiği yani Allah ve insan hakları ihlal edildiği zaman yeryüzünde fesat çıkarılmış olmaktadır.

Yeryüzünün fesada verilmesi ile bozguncular hem kendilerine hem insan ve canlılara, hem de yaşadıkları çevreye zarar vermektedirler. İnsanlar, aileler, evler, şehir ve ülkeler harap olmaktadır. Bu ise zulümdür.

6- Hadî'a (الخديعة)

"Had', hadî'a" (الخدع الخديعة) "hade'a" (خدع) fiilinin mastarı olup; hâli değişmek, gizlenmek, bozulmak, eksilmek, azalmak; müteaddi olarak; hile yapmak, tuzak kurmak, gizlemek, ifsad etmek, bozmak ve gizlediği şeyin hilafını izhar etmek" anlamlarına gelir.

244) Bkz. el-Kurtubî, Age, I, 202. es-Sâbûnî, Age, I, 36. Ö.Dumlu, Age, s. 11.

245) el-Hâzin, Age, I, 59.

246) er-Râzî, Muhtâru's-Sihâh, S. 412. Abdülfettah, el-Kâmûs el-Kavîm, II, 7. Bkz. Sicistânî, Ğarîbi'l-Kur'ân, S. 59. Mekkî bin Ebî Tâlib, el-Umde, S. 76. el-Kurtubî, el-Câmi', I, 417. el-Hâzin, Lübâb, I, 132.

"Hud'a ve "hıdâ'" (الخدعة الخداع); "hadîa" nın çoğul şekli olup hile, tuzak (247) , selamet ve doğruluk icabeden şeyi izhar edip, zarar verecek şeyi gizlemektir. (248)

"Hadî'a" nın asıl anlamı, fesad veya gizlemektir. (249)

Bir âyette Benî Kureyza yahudilerinin Hz. Muhammed (A.S) a ve müslümanlara, zahiren barış istemekle hile yapmalarından söz edilmiştir.

"(Ey peygamberim) eğer sana hile yapmak isterlerse (korkup, çekinme) Allah sana yeter..." (و ان يريدوا ان يخذعوك فان حسبك الله ..)

Buradaki "hud'a", zahiren, barış isteyip, anlaşma yapmak, sonra da bunu bozmak ve saldırmak suretiyle hile ve sahtekârlık yapmaktır ki bu gâdr ve zulümdür.(*)

"Hud'a" dinin hılafına harekettir. Bu sebeple yerilmiştir. Din, doğruluk ve adalet ile hareket etmeyi gerektirir. "Hud'a" adaletin zıddıdır, (250) dolayısıyla zulümdür.

10- Keyd (الكيد)

"Keyd"; hile yapmak, aldatmak, tuzak kurmak, birisi hakkında gizlice kötülük yapmayı ve hile ile zarar vermeyi istemek, desise ve entrika kurmak ve savaşmak anlamlarına gelir.

"Keyd"; hak veya batıl sebeple tedbir almaktır. Bu itibarla "keyd", övülen ve yerilen bir davranış olur fakat çoğunlukla yerilen fiil ve davranışlarda kullanılır. İnsanların başkalarına zarar vermek veya kendisine menfaat sağlamak için yaptıkları hile, kötü, mezmum; halkın fiil ve davranışlarına göre karşılık vermek üzere Allah'ın hak ile tedbir alması (keyd) ise övülen bir

247) L. Me'lûf, el-Müncid, S.170. A. Fettah, el-Kâmûs el-Kavîm, I,188.

248) H. Yazır, H. Dini I,223.

249) el-Kurtubî, el-Câmi', I,196.

*) Bkz.el-Hâzin, Age, III,65.

250) M. Vehbi, H.Beyân I,55.

fiildir. (251)

Hile ve aldatma ile bozgunculuk yapmaya çalışmak olan (252) "keyd" kavramı, Kur'an'da; azap etmek (7/183,68/45), insan öldürmek (katl) (52/42), tuzak kurmak, (12/52), aldatmak (hile) (77/39), insanı ateşte yakmak (37/98), kin (22/15), insanları dinden menetmek (86/12) ve çare (12/76) anlamlarında kullanılmıştır. (253)

Kur'an'da;"Mekke müşriklerinin; mü'minlere yaptıkları kötülükleri ve zulümleri (3/120,8/18), Hz. Muhammed (A.S)'ı öldürmek (22/15,52/42,46), Kur'an'ı iptal etmek ve islamın nurunu söndürmek istemeleri (254) insanları Kur'an ve Hz. Muhammed (A.S) dan menetmeleri (255) (86/15),Firavun ve taifesinin İsrail oğullarının çocuklarını öldürmeleri, onlara işkence ve zulüm yapmaları (256) (40/25,37), Firavun'un sihirbazlarının yaptıkları büyüleri (20/60,64,69) Nemrud'un İbrahim (A.S)'ı, ateşe atması (21/70,37/98), Ebrehe ve ordusunun (Ashab-ı fil) Kâ'be'yi yıkmak için saldırıları (105/2)(257) Mısır hazine bakanının karısı Zeliha'nın,Yusuf AS ile zina etmek isteyişi (12/33-34), Yusuf (A.S)'ın kabul etmemesi sonucu ona zina isnadında bulunması (12/22-28-50),Yusuf'un kardeşlerinin, Yusuf'a kötülük etmeleri (12/5), Şeytan'ın insanları aldatmak, küfür ve isyana kötülük ve zulme sevk etmek için yaptığı vesvesesi (258) "keyd" kavramı ile ifade edilmiştir.

Bunların hepsi yerilen fiil ve davranışlardır. Neticeleri itibariyle zulümdür.

İnsanın maddî veya manevî olarak başkasına zarar vermek için yaptığı her türlü hile ve tuzak, zulüm olmaktadır.

11-Mekr (المكر)

"Mekr" ; hile ile aldatmak, başkasını kasteddiği şeyden, hile yaparak alıkoymak ve gizlice bozgunculuk yapmaya çalışmak; isim olarak; insanı şerre düşüren, zarara sevkeden, hile, aldatma, (hud'a) zulüm (gadr), gıybet, nemîme, yalan yere yemin, haktan sapma (fücûr) ve gizlice bozgunculuk yapmaya çalışma" anlamlarına gelir. (259)

"Mekr" iki kısımdır:Övülen mekr, bu, iyi olan fiili araştırmak,yerilen mekr, kötü olan fiili araştırmak için kullanılır. (260)

Asıl anlamı gizlice fesada koşmak olan (261) mekr kavramı

-
- 251) R. el-İsfehânî, el-Müfradât, S.443. İbn Manzûr, L.Arab, III,383-384. S.Cürcani, Age,s.189. Abdülfettah ,Age, II,180.
252) en-Nesefî, Medârik, el-Hâzin, Lübâb, II,117
253) Bkz. ed-Dameğânî, Islâhu'l-Vücûh, S.411-412
254) el-Beydâvî, Envâr, el-Hâzin, Lübâb, VI,492.
255) el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, VI,492.
256) en-Nesefî, Medârik, V,348.
257) el-Beydâvî, Envâr, VI,573.
258) en-Nesefî, Medârik, II,117.
259) İbn Manzûr, Age,V,183. el-Hindî, Age, IV,601.el-Beydâvî,I,505. el-Hâzin, I,504,II,478.es-Sâbûnî, Safve, I,204.
260) R. el-İsfehânî, el-Müfradât, S.471.
261) es-Sâbûnî, Safve, I,204.

Kur'an'da "peygamberleri yalanlama, (6/123), şirk, (35/10) söz, (12/31, 34/33) insan öldürmek isteği, (8/30, 27/50) hile ve aldatma (7/123) anlamlarında kullanılmıştır. (262)

İbrahim sûresi, 46.âyetinde, "onlar tuzaklarını kurdular..." denilmiştir. Tuzak kuranlar bir önceki âyetinde geçen "nefislerine zulmeden" kimselerdir. Hileleri de her türlü zulümleridir. (263)

Nefislerine zulmedenler ise peygamberlerini yalanlayan küfür, şirk ve isyana dalan, bu yüzden cezalandırılıp helâk olan geçmiş kavimlerdir.

"Mekr" yapanlar ancak kendi nefislerini aldatırlar. şirk, küfür ve isyana dalan, yeryüzünde hile ile fesat çıkaran, insanlara eza, cefa ve kötülük yapan, tuzak kuran, zulmeden... kimse bütün bu fiil ve hareketleri ile aslında kendine, nefisine tuzak kurmuş, zulmetmiş, kendi kendisini aldatmış, azap ve zarara sürüklemiştir. Çünkü Allah, mekr yapanları cezalandıracaktır. "Suç işleyenlere Allah katında bir aşağılık ve yaptıkları hileye karşı çetin bir azab erişecektir." (6/124).

Helâkedilen kavimler "mekr ve zulümler"i yüzünden helâkedilmişlerdir.

"Bir tuzak kurdular, biz de onlar hiç farkında olmadan onlara bir tuzak kurduk, (tuzaklarını) kendi helaklerinin sebebi kıldık, onlar bilmeden kendi helaklerini hazırladılar. Bak işte tuzaklarının sonucu nasıl oldu. Biz onları ve kavimlerini toptan yıktık (mahvettik) işte şunlar, zulümleri yüzünden, çökmüş evleridir..." (27/50-52)

"Mekr" ve "zulüm" aynı suç olan fiil ve davranışları ifade eden kavramlardır. Her ikisinin zararı kişinin kendine döner.

12-Hatr (الختر)

"Hatr, hutûr"; haince davranmak, ahdi, bozmak; "hattâr" ; insanlara hile ve entrika yapıp ihanet eden, hile ve bozgunculuk yapan, ahdi bozmakta, gaddarlıkta ve aldatmada ileri giden, anlamındadır. (264)

Lokman sûresi, 32. âyetinde, "Bizim âyetlerimizi nankör gaddarlardan başkası inkâr etmez" buyrulmuştur. وما يجحد بآياتنا الا الكافر الغرور

"Hattâr", âyetleri bile bile inkâr edenlerin özelliği olmaktadır.

(29/49) âyetinde "Bizim âyetlerimizi zalimlerden başkası inkâr etmez" buyrulmuştur. (وما يجحد بآياتنا الا الظالمون)

"Hattâr" olanlar, zalim kimselerdir.

262) Bkz. ed-Dâmeğânî, Islâhu'l-Vücûh, S.439-440.

263) Bkz. el-Hâzin, Lübâb, III,540.

264) R. el-Isfehânî, el-Müfradât, S.142. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab IV,229 el-Hindî, Mecma', II,9. A.Fettah, el-Kâmûs el-Kavîm, I,187. Bkz. es-Sicistânî, Ğarîbu'l-Kurân, S.107. Mekki b. Ebî Tâlib, el-Umde, S.240. el-Kurtubî, el-Câmi', XIV,80. es-Sâbûnî, Safve, II,494.

13-Cebr (الجبر)

"Cebr,cübûr" , "cebera" fiilinin mastarı olup; kırığı yerine getirip, sıkı sarmak, eksiği ıslah edip, tamamlamak, telafi etmek, birini bir işe zorlamak ve zorla yaptırmak,

Mubalağalı ismi fail olan "cebbâr"; zalim, kibirli, gaddar, kahredici, azgın (âtî), insanları hükmü altına alan (mütesallit), istediği işi yaptırmaya zorlayan, kalbine merhamet girmeyen, öğüt kabul etmeyen, kendisinde kimsenin hakkı olduğunu kabul etmeyen, mütekebbir, haksız yere insan öldüren, hakka karşı üstünlük taslayarak imana gelmeyen, insanlara baskı yapan insan ve iri cüsseli anlamlarına gelir.

"Cebbâr" vasfı, insan için kınanan bir niteliktir.

Allah'ın bir ismi de "cebbâr" dır. Âsî ve azgınları kahredici, emir ve yasaklardan istediğini kullarına yaptırmaya gücü yeten, kahrâr (265) veya dertlere derman veren, kırılanları onaran, yoksulları zengin eden, perişanlıkları yoluna koyup düzelten anlamındadır. Müfessirlerin bir çoğu Allah'ın güzel isimlerinden biri olan "cebbâr" ın bu manada olduğunu söylemişlerdir. (266)

İnsanı kınayıcı, kötüleyici bir sıfat olarak kullanılan "cebbâr" ismi, Kur'an'da;haksız yere insan öldüren (267) , mütekebbir (268) , güç-kuvvet, boy-pos bakımından üstün olan (5/22) anlamında kullanılmıştır. (269)

"Anîd,cebbâr", insanları küfre, peygambere isyana çağıran, kendini beğenmiş, azgın, zalim ve küfür önderleridir. (270)

İbrahim sûresi, 13. âyette, peygamberlerine karşı koyan zalimleri helâk edeceğini bildiren (لَنُهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ) yüce Allah, peygamberlerin bu zalimlere karşı yardım istemesi üzerine "Her inatçı cebbar'ın hüsrana uğrayıp perişan olduğunu" bildirmiştir. (وَاسْتَغْنَوْا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ)

"Cebbâr-anîd" ile "zalim" kavramı, aynı özelliğe sahip kişilerin vasfı olarak zikredilmiştir.

"Cebbâr", "berr" (iyilik yapan iyi davranan) ve "muslih" (düzeltici, ıslah edici) kavramlarının zıddı, "mütekebbir, inatçı (anîd), kâtil, müsrif (haddi aşan), şâki (azgın) âsî, kâfir ve zalim" kavramlarının anlamdaşdır.

İnsanları öldüren, iman etmelerine mani olan, onlara baskı

265) R. el-Isfehânî, el-Müfradât, S.86. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, IV,113-114. el-Hindî, Mecma', I,316. Abdülfettah, el-Kâmûs el-Kavîm, I,115. Bkz. es-Sicistânî, Garîbu'l-Kurân, S.85. el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî, Medârik, el-Hâzin, Lübâb, II,260. IV,485.

266) Bkz. H.Yazır, H. Dîni, VII,4872-4873.

267) 26/130, 28/19, 40/35.

268) 19/14, 32, 14/15.

269) ed-Dameğânî, Islâhu'l-Vücûh, S.100.

270) el-Beydâvî,en-Nesefî,III,337.

yapan, hak hukuk tanımayan, hakka ve halka karşı büyüklenen, merhametsiz, zorba insanların ortak vasfı "cebbâr" olmaktadır. Cebbarlar hem insanlara hem kendilerine zarar veren kimselerdir.

14- Katl (القتل)

"Katl" , "katele" fiilinin mastarı olup öldürmek, lanet etmek, savaşmak; "kâtil", öldüren; "kıtâl", savaş anlamında olup; (271) Kur'an'da öldürmek, (272) savaş, (2/191) lânet etmek, (273) azabetmek, (33/61) insanı diri diri gömmek, (274) kısas, (17/133) ve kesmek (7/141) anlamlarında kullanılmıştır. (275)

Allah, haksız yere insan öldürmeyi haram kılmış (3/21 6/151) bu suça dünyada ölüm cezası, (5/45) âhirette cehennem azabı (3/93, 25/68-69) koymuş; bu fiili, zulüm (5/29, 17/33) ve haksız yere bir insan öldürmeyi bütün insanları öldürmek gibi (5/32) saymış, beyinsizce çocuklarını diri diri toprağa gömüp öldürenlerin hüsrana uğradıklarını (6/140) bildirmiştir.

İsrail oğullarının çocuklarını öldüren Firavun'u (7/141) haksız yere peygamberlerini öldüren yahudileri kınamış (3/21, 112,181) ve cezalandırdığını haber vermiştir.

Kur'an'a göre haksız ve suçsuç yere bir insanı öldüren katil, hem öldürdüğü insana hem de kendisine zulmetmiş ve zarar vermiştir. Öldürmenin cezasını dünyada ve âhirette kendisi çekecektir.

15-Ğasb (الغصب)

"Ğasb"; mal veya başka bir şeyi zorla, zulmen ve haksız yere almak, din istilahında; sahibinin izni olmadan açıktan değerli ve kıymetli bir malı zorla almak anlamındadır. (276)

Bu kavram, "Her sağlam gemiyi sahibinden zorla alan kraldan" sözeden Kehf sûresinin, 79. âyetinde geçmiştir.

İnsanların mallarını ellerinden zorla almak zulümdür.

16- Serak (السرقة)

"Serak-serik", "sereka" fiilinin mastarı olup bir malı gizlice ve hile ile çalmak; "serika" (السرقة) hırsızlık, "sârik" hırsız anlamındadır. (277)

(12/73-75, 5/37-38) âyetlerinde hırsızlığın zulüm olduğu bildirilmiştir.

271) L. Me'lûf, el-Müncid, S.608.

272) 3/146.4/93.

273) 51/10. 74/20, 80/17. 85/4 .

274) 6/140, 151, 17/31.

275) Bkz. ed-Dâmeğânî, Age, S.370-371 İbnu'l-Cevzî Nüzhe, 495-496.

276) Şerif Cürcânî, K. Ta'rîfât, S.162. A.Fettah, el-Kâmûs el-Kavîm, II,55. Karahisârî, Ahteri Kebîr, II,96. ez-Zebidi, Ahmed b. Ahmed, Sahihu Buhârî Muhtasarı Tecrîdi Sarih Tercemesi ve Şerhi; VII,352.

277) Şerif Cürcânî Age, S.118. Abdülfettah, Age, I,310. L. Me'lûf, el-Müncid, S.331.

Maide sûresi, 38. âyette, "Hırsızlık eden erkek ve kadının yaptıklarına karşılık Allah'tan bir ceza olarak ellerini kesin" buyrulmuştur.

Hırsızlık yapan, hem malını çaldığı kimseye hem de kendisini cezaya maruz bıraktığı, haram bir fiili işlediği için nefesine zulmetmiş ve zarar vermiş olur.

17-Ğulûl (الغلول)

"Ğulûl", "ğalle" fiilinin mastarı olup; ganimet malında hainlik etmek anlamındadır. (278)

Âl-i İmran sûresi, 161. âyette; "Bir peygamberin ganimet malını gizlemesi (emanete hainlik etmesi) asla olmaz. Kim emanete hiyanet ederse, aşırırsa, kıyamet günü aşırıldığını boynuna yüklenip getirir." buyrulmuştur.

Milletin ortak malını, hainlik ederek haksız yere almak, bütün millete zarar vermektir, zulümdür, büyük günahdır.

Aşırıldığını kıyamette boynuna takıp getirmesi bu suçun şiddetini ifade eder.

18- İfk (الإفك)

"Efk-üfûk"; "efeke, efike" fiilinin mastarı olup; yalan söylemek, iftira etmek, birini bir şeyden çevirmek, aldatmak; "İfk"; yalan söz, günah; "effâk", insanları, imandan küfre, haktan batıla, hidayetten dalalete, doğru sözden yalan söze, güzel fiilden çirkin olanına çeviren, çok yalancı, söylediklerinin doğru olup olmadığını düşünmeyen, sorumsuzca ağzına geleni söyleyen kimse demektir. "Mü'tefik" ise altüst olmuş anlamına gelir. (279)

278) Asım Efedî, Kâmûs, VI,10. Abdulfettah, el-Kâmûs el-Kavîm, II,59.

279) el-İsfehânî, Age, s.19. el-Hindî, Age, s.67. L. Me'lûf, Age, s.13. A, fettâh, Age, I,22. es-Sicistânî, Age, s.44. Mekki bin Ebî Tâlib, Age, s.122. el-Kurtubî, Age, VI,251.

Bu kavram Kur'an'da ; "yalan (kizb) (46/11,28), çevirmek, menetmek (sarf) (280) iftira (kazf) (24/11), Allah'a çocuk isnat etmek (37/151) putlara tapmak (37/86), büyü (7/117, 26/45) altını üstüne çevirmek (9/70,53/53) anlamlarında kullanılmıştır. (281)

"Yahudilerin, "Üzeyir, Allah'ın oğludur." (9/30) hristiyanların, "İsa, Allah'ın oğludur. (9/30) "Allah ancak mesih oğlu İsa'dır" (5/71) demeleri,müşriklerin, "putlara ilah ismi vermeleri, sefaatçı olacağını söylemeleri" (282) Allah'ın âyetlerine" Uydurulmuş yalandan başka bir şey değildir." (34/43) "Allah doğurdu"(37/151), Kur'an'a "bu eski bir yalandır." (46/11) "sihir kehanet, eskilerin masalları,Hız. Muhammed (A.S) a, "şair, büyücü, kâhin, mecnun," (51/9) (364) demeleri, Allah'a şirk koşmaları, (10/34) münafıkların nifakları, (63/4) kâfirlerin inkârı, (40/62) mücrimlerin cürümleri (30/55) sebebiyle Haktan çevrilmeleri "ifk" kavramı ile ifade edilmiştir.

Furkan sûresinin, 4.âyetinde ifk'in zulüm ve iftira olduğu bildirilmiştir.

"İnkâr edenler: Bu (Kur'an) yalandan başka bir şey değildir. (Muhammed) onu uydurdu, başka bir topluluk da kendisine yardım etti dediler. Böylece bir zulme ve iftira'ya vardılar." (25/4)
(فَقَدْ جَاءُوا ظُلْمًا وَزُورًا)

19-Beht,bühtân (البهت البهتان)

"Beht,bühtân"; "behete" fiilin mastarı olup yalan söylemek, aslı olmayan şeyi üstüne atmak, iftira etmek, şaşırtmak, dehşete düşürmek, birisine yapmadığı şeyi yaptı demek, yalan şeyi isnat etmek;İsim olarak "bühtân", yalan, iftira, suçsuz birisine çirkin bir iş isnadı, çirkin,aslı olmayan şey ve dehşet verici yalan, anlamlarına gelir. (283)

Bu kavram Kur'an'da "yalan, (24/16) zina, (60/12) haram, (4/20) şaşırmak ve hüsrana uğramak (2/258) anlamlarında kullanılmıştır. (284)

Nisa sûresi, 20. âyette boşanan eşe verilen malın, iftira ederek, zulüm ile alınmaması istenmektedir:

"İftira ederek ve açık günaha girerek (boşadığınız eşinize) verdiğinizizi alacak mısınız?"

Boşanan eşten malı bühtân ile almak, zulmen haksız yere almaktır. Burada "bühtân", zulüm anlamındadır. (285) Bu şekilde alınan mal haramdır ve kadına zarar vermektir.

"Kim bir hata ya da günah işler de sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa muhakkak ki büyük bir iftira ve açık bir günah yüklenmiş olur." (4/112)

280) 46/22. 51/9. 6/95..

281) Bkz. ed-Demeğânî, Age, s.33. İbnu'l-Cevzî, Nüzhe, S.137-139.

282) 29/17, 46/28,43/86-87. (

283) R.el-İsfahânî, Age, S.63. İbn Manzûr, Age, II,12-13 el-Hindî, Mecma', I,230. Abdülfettah, Age, I,86-87.

284) ed-Demeğânî, Age, S.79. İbnu'l-Cevzî, Nüzhe, S.193-194.

285) el-Beydâvî, Age, el-Hâzin, Age, II,277.

Bir insan küçük veya büyük, kasten veya hataen işlediği bir suçu başkasının üzerine yüklemesi "bühâtân" ve "günah" olarak ifade edilmiştir. İşlemediği suçu işlediğini söylemek insana yapılan bir iftira ve zulümdür. Suçsuz insanı cezalandırmak ve zarara sokmaktır ki bu, günah bir davranıştır.

Bühâtân kavramı ile ifade edilen zina, yalan, haram, iftira gibi bütün davranışlar zulümdür. Bu davranış, bühâtân edene de edilene de zarar verir.

20- Ramy (الرمي)

"Ramy"; "ramâ" (رمى) fiilinin mastarı olup atmak anlamındadır. (286) Kur'an'da bu kelime 4 âyette (4/112. 24/4,6,23) iftirâ anlamında kullanılmıştır. Kadına zina suçu isnat edenlere bunu dört şahit ile isbat edemezlerse, 80 sopa vurulması emredilmiş (24/4) ve bu kimseler dünya ve ahirette lanetlenmiştir. (24/23). Bu itibarla namuslu kadınlara zina suçunu iftira eden, hem o kadına hem de kendini ceza ve lanete maruz bıraktığı için nefesine zulmetmiş olur.

21-Katr-kutûr (القتل، القتر)

"Katr,kutûr"; fakir olmak, çoluk-çocuğunun nafakasını kısmak, cimrilik yapmak, dar geçinmek, dar geçindirmek ve rızkını daraltmak; "katûr"; evladı iyalin geçimini sıkı ve çok cimrilik yapan insan; "muktur"; fakir anlamındadır.

"Katûr", "bahîl" in anlamdaşı "müsrif" in de zıddıdır. Her iki davranışta kötülenmiştir. (287)

Allah, övdüğü kullarının özelliği olarak, "Onlar ki harcadıkları zaman ne israf ederler ne de cimrilik ederler. Harcamaları bu ikisinin arasında dengeli olur." buyrulmuştur. (25/67)

Harcamada haddi aşmak, saçıp savurmak da, cimrilik edip, harcanması gereken yerlere harcamamak da, Allah'ın tasvip etmediği bir davranıştır. Cimrilik ederek çoluk çocuğunun ihtiyaçlarını karşılamamak, onları aç açık bırakmak onlara zulümdür, eziyettir.

İnsanın tabiatında cimrilik vardır. "Hakiketen insan çok cimridir." (17/100)

22- Bahl,buhûl (البخل، البخول)

"Bahl,buhûl"; malı ve hapsedilmesi uygun olmayan şeyleri tutmak, cimrilik etmek, menetmek ve vermemek; "bahîl" çok cimri anlamındadır. Cömertin zıddı, "şuhh" un anlamdaşıdır. (288)

286) Abdülfettah, Age, II, 277.

287) R. el-İsfehânî, el-Müfradât, S.392-393. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, V, 70-71. el-Hindî, Mecma', IV, 206. A.Fettah, el-Kâmûs el-Kavîm, II, 99-100. Bkz. Mekki bin Ebî Talib, el-Umde, S.185. el-Kurtubî, el-Câmi', X, 335.

288) R. el-İsfehânî, el-Müfradât, S.38. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XI, 47. Abdülfettah, Age, I, 56. el-Hazin, Lübâb, I, 637.

Allah, cimri olmayı ve başkasına da cimriliği emretmeyi vermiştir. (289)

Yüce Allah, "Kim cimrilik ederse o ancak kendisine cimrilik eder" (47/38) buyurmuştur. Çünkü infakın faydası da cimriliğin zararı da kişinin kendisine aittir.

Malının zekatını, sadakasını ve fakirin hakkını vermeyen Allah'a isyan etmiş, fakirin hakkını yemiş olur. Cimri, bu hareketi ile hem kendine hem de fakire ve içinde yaşadığı topluma zulmetmiştir. Allah'ın kulun infakına ihtiyacı yoktur. Cimrilik yapan kendisine yapmış olur. (290)

23-Şah,şuh (الشَّح)

"Şah-şuh" cimri olmak, hırslı olmak anlamındadır. "Buhl" ile aynı manadadır. Ancak "şuh", "bulh" un daha şiddetli halidir, hırsla birlikte yapılan cimriliktir. (291)

Şerif Cürcânî (Ö.816/1413) "buhl"; kişinin kendi malından vermemek, "şuh" ise başkasının malından cimrilik yapmaktır, (292)

İbni Mesûd (RA) "şuh"; kardeşinin malını zulümen alıp yemektir. Bu "buhl" dür, demiştir. İnsanların mallarını haksız yere yemek de "şuh" tur. (293)

İnsanın mayasında cimrilik vardır. "Nefisler cimriliğe hazır duruma getirilmiştir." (4/128)

Yüce Allah, "kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir." buyurmuştur. (46/16)

Nefsinin cimriliğinden kurtulamayan hüsrana uğrar. Nitekim peygamberimiz (A.S) "zulümden sakının. Çünkü zulüm kıyamet gününde (sahibini) karanlıklarda bırakır .Cimrilikten de sakının Çünkü cimrilik (şuh) sizden önceki insanları helak etmiştir, onları birbirlerinin kanlarını akıtmaya, haramlarını helal yapmaya sevketmiştir." buyurmuştur. (294)

Cimri olan insan, servet düşküner, mal-mülk biriktirme hırsına sahiptir. Cimrilik ederek, hem nefsinin, hem ailesinin hem de fakirlerin ve toplumun hakkına tecavüz eder. Böylece zulme dalmış olur.

24- Sahr (السَّخَر)

"Sahr-suhr" ;emir altına girmek, baş eğmek, zorlamak, zorla yaptırmak (min) ve (be) harfi cerriyle kullanıldığında alay etmek, eğlenmek;"teshîr" emri altına vermek, boyun eğdirmek ve zorla

289) 3/180, 4/37, 57/24.

290) el-Beydâvî, Envâr, el-Hazin, Lübâb, V, 517.

291) R. el-İsfehânî, el-Müfradât, S.256. el-Hindî, Mecma', III, 183. Abdülfettah, el-Kâmûs el-Kavîm, I, 342. el-Kurtubî, el-Câmi', XVIII, 29. es-Sâbûnî, Safve, I, 304.

292) Kitâbü't Ta'rifât, S.42.

293) et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, XIV, 28/43.

294) Müslim, Sahih, Birr, 56-57. Darimî, Sünen, Siyer, 72, A. b.Hanbel, Müsned, II, 92.

yaptırmak;"istishâr" alay etmek, "suhriyye-sihriyye" alay anlamlarına gelir. (295)

Bu kavram Kur'an'da; boyun eğdirmek, (tenzîl) (296) musallat kılmak, (69/7) alay etmek (39/56, 2/212) ve hizmet etmek (ıstıhdam) (43/32) manalarında kullanılmıştır. (297)

Hud sûresi, 37.âyetinde yüce Allah, Nuh (A.S)'a "...Gemiği yap ve zulmedenler hakkında bana hitabetme (kurtuluşları için dua etme), onlar mutlaka boğulacaklardır." dedikten sonra; 38.âyetinde, "Nuh gemiği yapıyor, kavminden ileri gelenler (Nuh'un) yanından geçtikçe onunla alay ediyorlardı." demiştir. (11/37-38)

Peygamberler ve mü'minlerle alay eden kâfir ve münafıklar bu davranışları ile peygamberleri ve mü'minleri üzmüş ve onlara dilleri ile zulmetmişlerdir. Allah'ın cezasına maruz kalacak fiilleri sebebiyle de kendilerine zarar vermişlerdir.

Alay etmek (sıhriyye), kusur aramak (lemz) ve kötü lakap takmak (nebz) fısktır, itaatsizliktir. (49/11) Bunları yapan fasıktır. (298) Bu günahlarına tevbe etmeyenlerin zâlim oldukları bildirilmiştir. Alay eden de, kusur arayan da, kötü lakap takan da, zalimdir.

25-Hüzü', istihzâ' (الهزء، الاستهزاء)

"Hüzü'", "Hüzü'ü", "İstizâ'"; alay etmek, eğlenmek, hafife almak;"hâzi'", "müstehzi'" alaycı anlamındadır. (299)

Kâfirlerin; peygamberlerle, (300) âyetlerle, (301) inzâr edildikleri şeylerle, (18/56) din ile, (31/6) ilâhî azab tehdidi ile, (302) hak ile, (6/5) Kur'an ve Hz. Muhammed (A.S) ile (11/8) (303); müşriklerin; Kur'an ve Hz. Mahammed (A.S) ile, (15/95. 25/41) münafıkların; Allah, Hz. Muhammed (A.S), âyetler, Kur'an ve mü'minlerle (304)) alay ettikleri bildirilmiştir. (305)

295) R. el-İsfehânî, el-Müfradât, S.227. İbn Manzur, Lisânü'l-Arab, IV,352. A. Fettah, el-Kâmus el-Kavîm, I,306. Asım Efendi, Kâmus, II,383-384.

296) 2/164. 16/14. 14/32.

297) ed-Demeğânî, Age, s; 233.

298) el-Hazin, Lübâb, VI,51.

299) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, III,183. Abrülfettah, Age, II,301-302.Bkz. Mekki bin Ebî Talib, Age, S.70. el-Beydâvî, I,61-62

300) 6/10. 15/11. 13/32. 18/106. 21/41. 26/6. 36/30. 43/7

301) 3/10, 45/9,35. 18/106.

302) 16/34. 21/36,41. 40/83. 45/33, 46/26. 39/48.

303) el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, III,305.

304) 2/14. 9/64-65. (

305) el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, III,305.

Mü'minlere hitaben, "Allah'ın âyetlerinin alaya alınmaması" (2/231), "âyetlerle alay edenlerin yanında oturulmaması" (4/140) "ehl-i kitap ve kâfirlerden islamî oyun ve eğlence -alay- yerine koyanların dost tutulmaması" (5/57-58) emredilmiştir.

Yapılan her türlü kötülükler, Allah, peygamber, âyet ve mü'minlerle yapılan alay, bunları hafife alma insanı zâlim yapan davranışlardır.

26-Lemz (اللمز)

"Lemz"; yaralamak, bir şeyi şiddetle yakalamak, almak, bir insanı yüzüne karşı ayıplamak, gözle, kaşla, baş ve dudakla işaret ederek ayıplamak, alaya almak; "lümeze" (لمزة) insanları daima ayıplayıp ve alaya alan kimse anlamındadır.

27-Hemz (الهمز)

"Hemz" ; bir insanı gıyabında ayıplamak, çekiştirmek, ğîbetini yapmak, gammazlık yapmak ve ta'netmek, kırmak; "hümeze" "hemmâz"; çok ayıplayıcı, ğıybet edici, arkadan çekiştiren ve iftira eden, anlamındadır. (306)

"Hümeze" ve "lümeze" mubâlağa şekli ile Hümeze sûresinin, 1. âyetinde birlikte geçmiştir. "Her hümeze lümeze kişinin vay haline" buyrulmuştur.

İbn Abbâs (R.A) bunlar, nemîme ile yürüyen (söz getirip götüren), dostların arasını ayıran ve suçsuzda kusur arayan" kimsedir, demiştir(307)

Buna göre "hümeze" ve "lümeze" aynı anlamdadır. (308)

Bu iki kelimeye müfessirler farklı manalar vermişlerdir;

"Hümeze"; insanların ğıybetini yapan, onları ayıplayan, dili ile vuran, kıran, eli ile mahmuzlayan, gözü ile işaret edip alay eden, kötü sözle eziyet eden ve insanlara gülen,

Lümeze"; insanları ayıplayan, gıybet eden, dilleri ile çekiştiren, neseplerini tenkit eden, göz kaş ve baş hareketi ile alay edip insanı kıran, kimselere denir. (309)

Bu tanımlar bir tek asla döner o da; mânen yaralamak, kusurlu yapmak (ta'n) ve ayıp izhar etmektir. (310)

49/11 âyetinde Allah mü'minlere "Birbirinizi çekiştirmeyin, ayıplamayın, dilinizle yaralamayın" buyurmuş ve bunu yapanların bundan vazgeçmezlerse zâlim olduklarını bildirmiştir.

(وَمَنْ لَّمْ يَتَبَفَّضْ وَلِيَّكَ هُمُ الظَّالِمُونَ)

306) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, V, 406, 426. el-Hindî, Mecma', IV, 506. A.Fettah, el-Kâmûs el-Kavîm, II, 202, 307.

es-Sicistânî, Ğaribi'l-Kur'an, S.268.

307) et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, XV, 30/292.

308) el-Kurtubî, el-Câmi', XX, 181.

309) et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, XV, 30/292-293. el-Kurtubî, el-Câmi', XX, 182. el-Hazin, Lübbâb, VI, 565-566.

28-Ta'n (الطعن)

Ta'n ; ğîbet , nemîme ,hased ve ğamz kavramları da yukarıda tahlil ettiğimiz kavramlarla mana ilişkisine sahiptir.

"Ta'n"; yaralamak, kusurlamak, dürtmek, vurmak ve dili ile ayıplamak anlamlarına gelir. (311) Bu kavram, Kur'an'da iki âyette geçmiştir ve dini ta'n etmekle ilgilidir.(4/46,9/12)

İslamı ve hükümlerini eleştirmek, kötölemek, ve ayıplamak, küfürdür, zulümdür.

29-Ğîbet (الغيبة)

"Ğîbet" i Hz. Muhammed (A.S) şöyle tanımlamıştır: "Müslüman kardeşini hoşlanmadığı bir şeyle zikretmendir." (312)

Yüce Allah, mü'minlere, mü'minlerin gıyabında onların hoşlanmayacakları şeyleri söylemelerini (gıybet), ayıplarını kusurlarını ve gizli hallerini araştırmalarını (313) (tecessüs) ve kötü zanda bulunmalarını yasaklamıştır.

30-Tecessüs (التجسس)

"Tecessüs", insanların gizli hallerini,sırlarını, haber ve durumlarını öğrenmek için araştırmak,soruşturmak anlamındadır. (314)

"Ey iman edenler, zandan çok sakının, zira zannın bazısı gûnahtır. Birbirinizin gizli şeylerini araştırmayın , birbirinizin gıybetini yapmayın biriniz ölmüş kardeşinin etini yemeyi sever mi? İşte bundan öğrendiniz. O halde Allah'a karşı gelmekten sakının (Günahlarınıza tevbe edin) Çünkü Allah tevbeyi çok kabul eden, çok merhametli olandır." (49/12)

İnsanların gizli hallerini ortaya çıkarıp yaymak ve ğîbetlerini yapmak zulümdür.

31-Hased (الحسد)

"Hased", Allah'ın bir insana verdiği nimetten hoşlanmamak, onun zevalini temenni etmek ve yokolması için çalışmaktır. (315)

"Hased" eden insan (hâsîd), yerilmiş ve onun şerrinden Allah'a sığınılması emredilmiştir. "(De ki): haset ettiği zaman hâsîd'in şerrinden (felakın Rabbına sığınırım)" (113/5).

Mü'minlerle alay etmek, ayıplamak, çekiştirmek, kötü zanda bulunmak, gizli hallerini araştırmak, ğıybetlerini yapmak, hased etmek ve onlara manen kötülük yapmak, eziyet ve zulmetmektir.

310) el-Hâzin, Lübâb, VI,566.

311) R. el-İsfehânî, el-Müfradât, S.304. A.Fettah, Age, I,401.

312) Müslim, Sahîh, Birr, 70. Tirmizî, Sünen, Birr, 23. Dârimî, Sünen, Rikka, 6. Ahmed bin Hanbel, Müsned, II,384.

313) el-Hâzin, Lübâb, VI,52.

314) Asım Efendi, Age, II,888 ;A.fettâh, Age, I,124.

315) A.Fettâh, Age, I,153. Bkz. el-Hâzin, Lübâb, II,98.

Hız. Muhammed (A.S)" (mü'minler! Birbirinizle ilişkiyi kesmeyin , birbirinize arkanızı çevirmeyin , birbirinize buğzetmeyin , birbirinize hased etmeyin. (316)

"Müslüman, müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez ve onu zalimin pençesine bırakmaz , (317) ona hainlik etmez , onu yalanlamaz , onu yardımsız bırakmaz , her müslümanın diğer müslümana ırzı, malı ve kanı haramdır" (318) buyurmuştur.

32-Ğamz (الغمز)

"Ğamz"; göz ve kaşla işaret etmek, kötülemek, (ta'n) aybını ve kusurunu ızhar etmek, ayıplamak ve küçümsemek, anlamına gelen (319) bu kelime, Kur'an'da mü'minlerle alay etmek anlamında kullanılmıştır. (320)

"Suç işleyenler, iman edenlere gülerler (onlarla alay ederler) di, onların yanlarından geçtikleri zaman birbirlerine kaş-göz ederek onları küçümserlerdi." (83/29-30)

33-Nemîme (النميمة)

"Nem-nemîme"; "nemme" fiilinin mastarı olup bir söz ortaya çıkmak, yayılmak, birbirine düşürmek, söz taşımak, söze yalan katmak, süslemek, kışkırtmak; isim olarak "nemîme" koğuculuk, sırrı ifşa, açıklanması istenilmeyen (mekruh) şeyi açıklama, söz taşıma, fitne ve fesat anlamlarına gelen (321) bu kelime Kalem sûresi, 11.âyetinde zemmedici bir vasıf olarak kullanılmış "nemîme ile yürüyen" insan kınanmıştır.

Sahr, sıhrıyye, istishar, huzü', istihzâ', hemz, lemez, ta'n, ğîbet, tecessüs, hased, memîme ve ğamz kavramları ile ifade edilen şeyler, neticeleri itibarı ile zulümdür.

34- Sû', Seyyie , İsâe (السوء ، السيئة ، الإساءة)

"Sû'" ve "Sev'"; "sâe" fiilinin mastarı olup müteaddî olarak kullanıldığında; birisine hoşlanmayacağı bir şeyi yapmak, üzme anlamındadır. "Sevindirdi" fiilinin zıddıdır. Lazım fiil olarak kullanıldığında; "kötü ve çirkin olmak" anlamına gelir. Bu anlamı ile "kabuha" fiilinin sinonimi "hasune" (iyi oldu) ve "cemûle" (güzel oldu) fiillerinin karşıtıdır.

Bu kötü ve çirkin olan şeye "seyyi'" "seyyie" denir. "Esâe" fiili "ahsene" fiilinin zıddıdır. Birisine kötülük yaptı, zarar verdi, bir şeyi kötü yaptı demektir. Bu kimseye "müsi'" (المسيء) kötülük yapan ve kötü yapana denir. (322) Bu kavramın kök anlamı budur. (323)

316) Müslim, Sahîh, Birr, 24.

317) Tirmizî, Sünen, Hudud, 3.

318) Müslim, Sahîh, Birr, 32. Ebû Dâvûd, Sünen, Edeb, 35.

319) L. Me'lûf, el-Müncid, S.559.

320) A. Fettah, el-Kâmûs el-Kavîm, II,60.

321) Karahisarî, Age, II,403. Abdülfettah, el-Kâmûs, I,289 Bkz. el-Hazin, Lübâb, VI,327.

322) el-Cevherî, es-Sihâh, I,56. Abdülfettâh, el-Kâmûs, I,334.

323) İbn Fâris, Mu'cem, III,113. es-Sâbûnî, Safve, I,113.

"Sû" ; insanın malını , mülkünü, eşini, dostunu, evini, barkını, çoluğunu-çocuğunu, işini, sihhatini, makamını ve itibarını... kaybetmesi gibi ruhî ve bedenî, dünyevî ve uhrevî işlerden insanı üzen her şeye denir. (324) Asıl anlamı bu olan "sev"; inanç, fiil, söz ve davranış itibarıyla ma'siyet olan, aklın ve şeriatın çirkin gördüğü, dünya veya âhirette, failini üzen, zarara sokan ve cezaya maruz bırakan her türlü inanç, fiil, söz ve davranışa isim olmuştur. (325)

"Seyyie" (السیئة) küçük, büyük, bütün günahları ve çirkin fiilleri (fevâhiş) içine alan bir isimdir. (326) "Hasene"nin zıddıdır.

"Seyyie" nin tamamen farklı iki anlamı vardır: Birisi insana yöneliktir. İnsanı üzen, menfî ve nahoş olan, sıkıntı, bela, musîbet, âfet vb. insana zarar veren şeylere denir. Diğeri, Allah'a yöneliktir. İnsanın şirk, küfür, nifak, isyan gibi ilâhî iradeye ters düşen, kendisinin dünya ve âhirette cezalandırılmasına sebep olan, inanç, fiil, söz ve davranışlarıdır. (327)

Bu kelimenin, her iki manası itibarıyla "zulüm" kavramı ile anlamdaşlık ilişkisi vardır. İnsana haksız yere yapılan her kötülük, zulüm olduğu gibi, insanın başkasına yaptığı kötülüğü de Allah'a itaatsizliği de zulümdür. Ancak, Allah'tan gelen kötülük (seyyie), (4/78) zulüm değildir. Çünkü o kötülüğün gelmesine insanın kendisi sebep olmuştur. (4/79)

"Seyyi'-Seyyie" kelimesi Kur'an'da ; şirk, (328) azap, ceza, (33/51) zarar, (7/168, 11/10) çirkin fiil , (fâhişe, livâta) (11/78) ~~(4224)~~ şer, (40/45) küfür, büyük-küçük günah, (7/153), ve küçük günah (11/114, 46/16) anlamlarında kullanılmıştır. (329)

"Kazandıkları kötülükleri sonunda başlarına geldi. Bunlardan zulmedenlere de yaptıklarının kötülükleri erişecektir." (39/51)

Zalimlerin yaptıkları zulüm, "seyyie" olarak, "seyyie"nin cezası da yine, "seyyie" olarak ifade edilmiştir.

"Seyyie" kavramı; insanın hem insanlara karşı yaptıkları maddî-manevî, ruhî-bedenî, dünyevî-uhrevî her türlü kötülükleri, insanı üzen, ona zarar veren fiilleri, hem de Allah'a karşı şirk, küfür ve isyanı ifade etmektedir. İnsandan sudur eden her türlü olumsuz inanç, fiil, söz ve davranışlardır.

"Sû" (السوء) kelimesi Kur'an'da; "küfür, şirk, (16/28 günah,

323) İbn Fâris, Mu'cem, III, 113. es-Sâbûnî, Safve, I, 113.

324) R. el-İsfehânî, el-Müfredat, S. 252.

325) el-Beydâvî, Envâr, el-Hazin, Lübâb, I, 239. el-Âlûsî, Age, II, 39. es-Sâbûnî, Safve, I, 113.

326) el-Hâzin, Lübâb, I, 150. el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, II, 39.

327) Bkz. İzutsu, Kur'an'da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar, S. 298.

328) (4/18, ~~(4188)~~, 10/27, ~~(419)~~, 29/4, ~~(420)~~, 2/18 ~~(421)~~ (329) el-Hazin, Lübâb, II, 36. 641, III, 346 ; el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, XI, 103. XX, 136. 421) en-Nesefî, Medârik, I, 150. ed-Dâmeğânî, Islâhu'l-Vücûh, S. 256. İbnu'l-Cevzî, Nüzhe, 362.

~~329) el-Hazin, Age, I, 151.~~

meâsi, (330) zelle, (331) dövme, öldürme, (332) hırsızlık, insanlara yapılan her türlü zarar, (333) zina, (334) hiyanet, (335) çirkin söz, sövme, (336) baras hastalığı, (337) zillet, azap, (338) ceza, helâk, musîbet, (339) şer, (340) cevr ve zulüm (341) anlamlarında kullanılmıştır. (342)

Bu kavram, "seyyie" gibi hem insanın diğer insanlara her türlü kötülüklerini, eza ve zarar veren davranışlarını, hem Allah'a karşı inkâr ve itâatsizliğini ve hem de Allah'ın kullarına suç karşılığı verdiği, dünyevî ve uhrevî cezaları ifade etmektedir.

Yahudilerin cumartesi günü balık avlama yasağını ihlal etme fiilleri A'râf sûresinin, 165. âyetinde "sû'", "zulüm" ve "fısk" kavramları ile ifade edilmiştir:

Neml sûresi, 11. âyette; "Ancak zulümden sonra yaptığı kötülüğün yerine iyilik yapan olursa ona karşı da ben bağışlayıcı merhametliyim" buyrulmuştur. burada zulmedenin, zulmü, (sû') olarak ifade edilmiştir.

"Esâe" fiili, amel-i salihin ve isyanın karşıtı olarak zikredilmiştir. Hem Allah'a karşı yapılan kötü amelleri, hem insanlara yapılan kötü fiil, söz ve davranışları ifade eder:

"Kim salih bir amel işlerse bunu kendisi için yapmış olur. Kimde kötü bir amel yaparsa kendi aleyhine yapmış olur" (41/46, 45/15)

"İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz. Kötülük ederseniz, o da kendi aleyhinizedir..." (17/7)

(30/10) âyetinde geçen "kötülük edenler" nefislerine zulmeden kimselerdir. Zulüm-kötülük olan fiil de "Allah'ın âyetlerini yalanlamak ve alay etmek" tir.

-
- 330) (2/169 (429) 4/17. 6/54 Bkz.el-Hazin, Lübâb, I,239. el-II,35. en-Nesefî, Medârik, II,33.415.
331) 27/11.Bkz. en-Nesefî Age, IV,505.
332) 60/28. Bkz. el-Beydâvî, Envâr, el-Hazin, Lübâb, VI,239.
333) 4/110. Bkz. el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, II,162. el-Beydâvî, Envâr, el-Hazin, Lübâb, II,162-163.
334) 12/51. Bkz.el-Hâzin, Lübâb, III,421.
335) 12/24-24, 51. Bkz. el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî, Medârik, III,397.
336) 4/148, 60/2. Bkz. el-Beydâvî, Age, VI,239. el-Hazin, Lübâb, II,194. VI, 239.
337) 22/20, 27/12 28/32. (338) 16/27,94, 39/61 .Bkz. el-Beydâvî, Age, en-Nesefî, Medârik, III,596-637.el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, V,329.
339) 3/174, 7/73, 11/64 26/156, 13/11, 33/117. Bkz. el-Beydâvî Envâr, II,584. el-Hâzin, Lübâb, I,632.el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, III,475.
340) 3/30, 7/188) .kz. en-Nesefî, Medârik, I,482.
341) 4/149, 7/165, 16/28, 27/11. Bkz. el-Hâzin, Lübâb, II,195. en-Nesefî, Medârik, IV,534.el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, II,656.
342) Bkz. Yahya b. Sallâm, et-Tesârîf, S.123-124.

2- Zulüm Kavramının İzâfî Anlamını İfade Eden Kur'an Kavramları

Bu kısımda tahlil edeceğimiz kavramlar, ağırlıklı olarak insanın; Allah'a karşı; inanç, söz, fiill ve davranış olarak işlediği suçlarını ifade etmektedir. Bu kavramların zulmün Kur'an'daki anlamı ile anlamdaşlık ilişkisi vardır. Başka bir ifade ile bu kavramlarla ifade edilen davranışlar neticeleri itibariyle "zulüm" dür.

"Zulmün", "Bir şeyi kendi yerinden başka bir yere koymak" şeklindeki aslî anlamı bu kısımda ele alacağımız kavramların manalarını da kapsar. Bu itibarla bu kavramlar da zulmün aslî anlamı ile irtibatlıdır.

1- Küfr (الكفر)

"Küfr", "kefera" fiilinin mastarı olup asıl anlamı örtmek ve gizlemektir. Tohumu toprağa tamamen gümüp üzerini toprakla örttüğü için çiftçiye, her şeyi gizlediği için karanlık geceye, içindekileri gizlediği için denize, "kâfir" denilmiştir. Zırhını elbisesi ile örten kimseye (قد كفر بـ) denir.

Kur'an'da imanın zıddına "küfr" denilmiştir. Çünkü "küfr" Hakkı örtmek, gizlemektir. Nimete şükretmemeye de "küfrân" denilmiştir. Çünkü "nimete küfrân" Onu bilerek inkâr etmek (cühûd) ve gizlemektir.

"Küfr", daha çok dîni inkârda, "küfrân", nimeti inkârda, "küfûr" ise her ikisini inkârda kullanılır. Mutlak olarak zikredildiği zaman "kâfir" kelimesi; Allah'ın birliğini, peygamberliğini, şeriatını veya her üçünü inkâr eden kimseye denir.

"Kefûr"; nimete çok nankörlük edene ve nimetin şükrünü eda etmeyene denir. "Keffâr" da aynı anlamdadır. Ancak "kefûr" dan daha mubâlağalıdır. "Küffâr" daha çok, mü'minin zıddı olan "kâfir" isminin; "kefera" ise nimete nankörlük eden anlamındaki "kâfir", kelimesinin çoğulu olarak kullanılır. (343) Dîni inkâr anlamındaki "küfr"; "iman" ın, nimete nankörlük ve nimeti inkâr anlamındaki "küfr", "şükr" ün zıddıdır. (344)

Allah'ın varlığını, birliğini, sıfatlarını, peygamberlerini, kitaplarını, âyetlerini, Hz. Muhammed (A.S)'ın Allah'tan alıp haber verdiği ve inanılması zarûrî olan herhangi bir şeyi, inkâr etmek, tasdik etmemek, kabul etmemek, yalanlamak, beğenmemek, alaya almak, Kur'an'ın helalini haram, haramını helal saymak ve Allah'a ortak koşmak "küfür" dür. (345)

343) R. el-İsfehânî, el-Müfradât, S.433-435. İbn Fâris, Mu'cem, V,191-192. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, V,144-150. Asım Efendi, Kamus, II,662. Abdülfettah, el-Kâmûs, II,165-166. Bkz. el-Kurtubî, el-Câmi', I,183. el-Hazin, Lübbâb, I,49-50. Reşid Rıdâ, el-Menâr, I,140

344) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, V,144.

345) el-Beydâvî, Envâr, el-Hazin, Lübbâb, I,50,435 Reşid Rıdâ, el-Menâr, I,140-142.

"Küfür" iki kısma ayrılır:

a) İnsanı dinden çıkaran küfür (küfrüt't-tekzîb). Bu küfür beş çeşittir. 1. hakkı yalanlama küfrü (29/68). 2. Kibirleşme küfrü (küfrü'l-ibâi ve'l-istikbâr) (2/34,89). Bu tasdik etmekle birlikte, Hakka karşı büyüklenmek ve Allah'ın emrini kabulden imtina etmektir. 3. Şek ve zan küfürü (küfrü'ş-şekki). (18/35-37) 4. Yüz çevirme küfrü (küfrü'l-i'râd) .(46/3). 5. Nifak küfrü (küfürü'n-nifâk) (63/3).

b) Dinden çıkarmayan küfür (küfürü amel).

Bu nimete nankörlük etmektir. Nahl sûresi, 112. âyetteki, "Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler" ifadesinde geçen, küfür bu anlamdadır. (346)

Bütün türevleri ile birlikte Kur'an'da 524 defa geçen küfür kelimesi, inkâr (2/6), hakkı bile bile kabul etmeme (cuhd), (2/89) nimete nankörlük, (2/152) berî olmak, uzak olmak, (14/22) örtmek-gizlemek (11/20) anlamlarında kullanılmıştır. (347)

İsra sûresi, 89. âyetinde, "insanlardan çoğu inkârda direttiler" 99. âyetinde ise, "Zalimler inkârda direttiler."

Ankebût sûresi, 47. âyetinde, "Ayetlerimizi kâfirlerden başkası inkâr etmez" 49. âyetinde ise, "Ayetlerimizi zalimlerden başkası inkâr etmez." buyrulmuştur.

Nahl sûresi, 83. âyetinde insanların çoğunun "kâfir" oldukları bildirilmiştir.

Her kâfir, zalimdir. (348) Ancak, her zâlim, kâfir değildir. Mutlak küfür, mutlak zulüm'dür. (349) Kur'an küfrü, zulüm lafzı ile, küfür ve zulmü de, fısk lafzı ile ifade etmiştir.

"Zulüm" ve "küfür", Kur'an'da aynı manada kullanılmıştır. "Zulüm" de "küfür" de bazen itikadî bazen de ameli ilgilendiren şeyler için kullanılmıştır. Ancak "zulüm", "küfür" kavramından daha kötüdür. (350) Çünkü, küfür kökünden müsbet anlamda kelime kullanılmış ama zulüm kökünden kullanılmamıştır.

Kâfir'e niçin zâlim denilmiştir? Bunu iki şekilde cevaplamak mümkündür:

a) Kâfir, ibadeti konulması gereken yerden başka bir yere koyduğu için (351). Kâfir, iman yerine inkârı, itaat yerine isyanı, Allah'a ibadet yerine, Allah'tan başkalarına, nefesine, şeytana, tağuta, puta.. ibadeti tercih ettiği için.

346) Abdulazîz el-Muhammed es-Selmân, el-Kevâşif, el-Celiyye, S.322-323.

347) el-Hâzin, Lübâb, I, 49-50. Bkz. İbn Manzûr, Age, V, 144. Yahya bin Sallâm, et-Tesârif, S.104-105. ed-Demeğânî, Islâhu'l-Vücûh, S.405-406. İbnu'l-Cevzî, Nüzhe, S.516-517. Bkz. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, V, 144-146.

348) el-Hâzin, Lübâb, I, 278.

349) İbn Teymiyye, Mecmû'u Fetâvâ, VII, 74.

350) Reşid Rıdâ, el-Menâr, III, 20.

351) el-Hâzin, Lübâb, I, 278.

b)Kâfir, küfrü ile kendini şiddetli ve sonsuz bir azaba mahkum ettiği için. (352)

Kur'an-ı Kerim'de bir çok âyette kâfirlerin dünya ve âhirette çeşitli azaba duçar olacakları bildirilmiştir.

Cehennem kâfirler için hazırlanmıştır. (2/24,131) ve onları çepeçevre kuşatacaktır. (9/49)

Kâfir, küfrü ve isyanı ile ancak kendisine zarar verir. Bu yüzden dünya ve âhirette şiddetli azap görür.

"İnkâr edenlere gelince onlara dünyada da âhirette de şiddetli bir şekilde azabedeceğim. Onların yardımcıları da olmayacaktır. "İman edip salih ameller işleyenlere de Allah mükafatlarını tam olarak verecektir. Allah zalimleri sevmez" (3/56-57)

Kâfirler; küfürleri sebebiyle dünya ve âhirette şiddetli azaba kendilerini müstehak hale getirdikleri için, nefislerine zulmedici olmuşlardır.

2-Cahd , Cuhûd (لجود، الجود)

"Cahd-cuhûd", bir şeyi bilerek inkâr etmek, yalanlamak, itiraf etmemek, nimete nankörlük etmek, şükretmemek anlamındadır. "Küfr" ün muadili, "ikrar" ın zıddıdır. "Cahad" az olmak, cimri olmak demektir. (353)

Kur'an'da 12 yerde geçen bu kelime 11 âyette "Allah'ın âyetlerini inkâr" bir âyette ise "Allah'ın nimetini inkâr" anlamında kullanılmıştır.

En'am sûresi, 33. âyette, "...Zalimler, Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar" (و لكن الظالمين بإيات الله يجحدون)

Ankebût sûresi, 47. âyette, "Ayetlerimizi kâfirlerden başkası inkâr etmez" 49. âyette, "Ayetlerimizi zalimlerden başkası inkâr etmez"

Lokman sûresi, 32. âyette, "Ayetlerimizi nankör-gandarlardan başkası inkâr etmez." buyrulmuştur.

Bu âyetlerden "cuhûd" (bilerek inkâr) kavramı zalimlerin, kâfirlerin, nankör ve gaddarların özelliği olarak zikredilmiştir.

3- İnkâr (الانكار)

"İnkâr", N-K-R- kökünden if'âl kalıbında mastar olup kabul etmemek, dili ile itiraf etmemek, tanımamak, ikrar etmemek, demektir. Cuhûd ile aynı manadadır.

Kelimenin aslı olan "neker, nükür, nekür, nekir" bilmemek, tanımamak anlamında olup "ma'rifet" in (bilmenin) zıddıdır.

352) er-Râzî, M.ğayb, XII, 8.

353) Ragıb el-İsfahânî, el-Müfradât, S.88. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, III, 106. İbrahim Ahmed Abdülfettah, el-Kâmûs el-Kavîm, I, 117-188. L. Me'lûf, el-Müncid, S.79.

"Münkir"; "enkerâ" fiilinin ism-i failidir. İnkâr eden, hakkı kabul ve ikrar etmeyen, tanımayan;

"Münker"; ise ism-i mef'ul olup bilinmeyen anlamındadır. "Ma'ruf'un zıddıdır. Şeriatın yasakladığı, kötülediği ve haram kıldığı, akl-ı selîmin çirkin gördüğü ve yadırgadığı şeye "münker" denir (354)

"Nükr", kökü ve türevleri, Kur'an'da 37 defa kullanılmıştır.

"Bu (Kur'an) O'na (Muhammed'e) indirdiğimiz mübarek bir öğüttür. Şimdi siz onu inkâr mı ediyorsunuz? " (21/50)

Kur'an-ı inkâr etmek onu Allah tarafından indirilmiş olduğunu kabul etmemektir. (355) Bu ise küfürdür. Neticesi itibariyle zulümdür.

Kur'an'da "büyüklük taslayan, kalpleri inkârcı olan, ahirete inananmayan (16/22) kâfirlerin, (16/27) nefislerine zulmedici oldukları bildirilmiştir. (16/28)

4- İrtidat (الارتداد)

"İrtidâd"; "radede" kökünden iftial kalıbında mastar olup; geldiği yoldan geri dönmek demektir. "Riddet" ile aynı anlamdadır. Ancak "riddet" küfre mahsustur. "İrtidat" ise küfür ve küfrün dışındaki şeylerde kullanılır. Dinden irtidat etmek, islam'dan küfre dönmektir. (356)

Bu kökün aslı olan "rad-merad -merdûd", geri dönmek, vazgeçmek, menetmek, kabul etmemek, anlamındadır. (357)

Bakara sûresi, 217. âyette, "Sizden kim dininden döner ve kâfir olarak ölürse, işte onların bütün yaptıkları dünya da da âhirette de boşa çıkmıştır, ve onlar ateş halkıdır, orada ebedi kalacaklardır." buyrulmuştur.

Âyette dinden dönenin kâfir olduğu, amellerinin boşa gittiği, bu kimselerin cehennemde sürekli kalacakları bildirilmiştir. Bu itibarla dinden dönen kimse nefesine zulmetmiştir.

Dinden irtidat eden ziyana uğramıştır. Ziyana uğrayan kendisine zulmetmiş demektir.

5- Şirk (الشرك)

"Şirk, şerik, şirket, şekiret", Ş-R-K; fiilinin mastarları olup ticaret, mîras, iş vb. şeylerde ortak olmak; İf'al kalıbında, "işrâk"; ortak koşmak, ortak etmek; "şirk", (çoğulu eşrâk) isim

354) İbn Fâris, Age, V,476. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, V,233. A. Fettah, el-Kâmûs el-Kavîm, II,285-286. es-Sâbûnî, Safvetü't-Tefâsîr, I,221. III,334

355) en-Nesefî, el-Medârik, IV,253.

356) el-Isfehânî, Age, s.192-193.

357) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, III,172-173.

olarak hisse, nasîp, "şerîk" (çoğulu şürakâ) ortak anlamındadır. (358)

Dîni anlamda "şirk"; Allah'a ortak isnat etmektir. Allah'a rububiyetinde ortak koşmak (359), Allah'tan başkasına ibadet etmek yani putlara, ağaçlara, hayvanlara, kabirlere, gök cisimlerine, tabiat kuvvetlerine ve rûhânî varlıklara tapmak, insanı ilah edinmek ve Allah'ın oğlu ve kızı olduğunu söylemektir. (360)

Dinde insanın "şirki" iki çeşittir:

a) Büyük şirk: Yüce Allah'a ortak koşmak. O'na başkasını denk tutmak.

b) Küçük şirk: Bazı hallerde, ibadette Allah ile birlikte O'ndan başkasını da gözetmek ki bu "riyâ" dır. (361)

"Şirk"; Yüce Allah'ın uluhiyyetinde, sıfat ve fiillerinde eşi ve ortağı bulunduğunu kabul etmektir ki bu küfürdür, Allah'ı yalanlamak, O'na yalan isnat etmektir.

"Şirk", "tevhîd" in zıddıdır. Tevhîd; Allah'ı uluhiyyetinde, rububiyetinde, ubûdiyyetinde, isim ve sıfatlarında; birliğini, tekliğini kabul etmek, Allah'ı tanıyıp O'nun ortağı olduğunu reddetmektir. (362)

Allah zatında, isim ve sıfatlarında, rububiyet ve uluhiyyetinde ortak koşmak, "şirk" tir. Bu kimseye "müşrik" denir. (363)

Kur'an'da "şirk" kavramı, 3 anlamda kullanılmıştır. (364)

a) Allah'a, O'ndan başkasını denk tutmak (4/36,48,116).

b) İbadet etmeksizin itaatte ortak koşmak (7/190).

3- Amellerde riya (18/110).

Şirk en büyük zulümdür. Lokman sûresi, 13. âyetinde şöyle ifade edilmiştir.

"Lokman oğluna öğüt vererek demişti ki:" Yavrum, Allah'a ortak koşma. Çünkü ortak koşmak büyük bir zulümdür."

"Şirk" niçin büyük zulümdür? Çünkü "şirk koşanın" amelleri boşa gitmiş, hüsrana uğramış ve cehennemi hak etmiştir.

358) İbn Manzûr, Age, X, 448-449. Asım Efendi, Kâmus, IV, 1088-1099.

359) İbn Manzûr, Age, X, 449. A. Fettah, Age, I, 347-348.

360) Afîf Abdulfettâh et-Tabbâra, Age, S.97. Beyrut-1977. Muhammed el-Behiy, Age, S.83-84.

361) R. el-İsfahânî, el-Müfradât, S.559-560.

362) el-Cezairî, Age, S.99.

363) Şirk kavramı hakkında geniş bilgi için bkz, Nadim Macit, Kur'an ve Hadislere Göre Şirk ve Müşrik, S.17-25.

364) Yahya bin Sallâm, et-Tesârîf, S.106-107. ed-Dameğânî, Islâhu'l-Vücûh, S.262-263. Ebu'l-Feraç İbnu'l-Cevzî, Nüzhe S.371-372.

"Müşrik", şirki sebebiyle ebedî azaba kendini mahkum etmiş, kendi kendine zarar vermiştir. Çünkü şirk koştığı şeylerin bir faydasını görmeyecek ve uydurdukları şeyler koybolup gidecektir. (6/24, 16/86-87)

"Müşrik", şirki ile Allah'a zarar veremez. Şirkinin zararını kendisi çeker, böylece nefesine zulmetmiş olur. Çünkü nefisini Allah'ın azabına müstahak yapmıştır. (33/73)

Allah, müşrikleri asla affetmeyecektir. (4/48,116) Peygamber ve mü'minlerin "müşrikler" için bağış dilemesi de yasaklanmıştır. (9/113)

6- Nifâk (النفاق)

"Nifâk"; N-F-K kökünden, müfâale kalıbında mastar olup köstebeğin yuvasına girmesi anlamındadır. Köstebek yuvasına girdiği zaman (nâfeka) denir. (365)

Bu kökün iki asıl anlamı vardır. Biri bir şeyin sona ermesi, kesilmesi (inkita') diğeri, bir şeyin gizlenmesidir. (366)

Dini anlamda "nifâk"; imanı ızhar edip küfrü gizlemek, yalan söylemek, şeriata bir kapısından girip, bir kapısından çıkmaktır. (367)

"Münâfık" küfrünü gizleyip imanını ızhar eden, imandan çıkan veya imanı kalbinden çıkan kimseye denir. (368)

Köstebeye teşbihen "münâfık" a bu isim verilmiştir. Çünkü köstebeğin yuvasında iki delik, vardır. (Nâfikâ-Kâsi'â') Köstebek yuvasına bir delikten girer, (nâfika) diğer delikten çıkar (kası'a'). Bu deliklerden birini gizler diğerini ızhar eder. münâfık da islama bir yönden girer başka bir yönden çıkar (369) Dini anlamda "nifâk-münâfık" islamın kullandığı bir kavramdır. İslamdan önce bu manayı Araplar kullanmamışlardır. (370)

"Münâfık", imanı dili ile ızhar eder, küfrü, kalbi ile gizler. (371)

"Nifak" iki kısımdır.

1- İnançta nifak:

Bu, en şiddetli ve tehlikeli olanıdır.

2- Söz ve amelde nifak:

Bu, günah olarak birincinin dünündedir. İnançta nifak sahibi halis münâfıktır, kâfir hükmündedir. Âhirette islamı ızharı edip, küfrünü gizleyerek, mü'minleri aldattığı için kâfirden daha çok azap görecektir.

"Münafıklar cehennemin en alt tabakasındadırlar, Onlar için hiçbir yardımcı bulamazsın" /4/145)

365) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, X, 359. (يقال نفاقا لبروع اذا دخل في نفاقه)

366) İbn Fâris, Mu'cemu Makâyisi'l-Lüga, V, 454-455.

367) C. Mes'ûd, er-Râid, I, 1471. el-Isfehânî, el-Müfradât, S. 502.

368) el-Kurtubî el-Câmi', I, 178. Asım Efendi, Kamus, III, 1021.

369) es-Sicistânî, Age, S. 235. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, X, 359.

370) İbn Manzûr, Age, X, 359. el-Hindî, Mecmau Bihâri'l-Envâr, IV, 759, Asım Efendi, Kamus, III, 1021.

371) Şerif Cürcânî, K. Ta'rîfât, S. 245.

Kalbinde gizlediği; Allah'ı kitabını ve peygamberini inkâr olmayıp, Allah'a isyan olan bir şey ise, bu amelde nifak'tır, isyanda, nifaktan bir şube vardır. (372)

Kur'an-ı Kerim'de "küfrü gizleyip imanı ızhar etmek" anlamında olan "inançta nifak" tan söz edilmiştir.

Kur'an'da münafıkların zâlim oldukları açıkça bildirilmiştir.

Tevbe sûresi, 45-47, 101,109. âyetlerde münafıklardan söz edilmiş,47. âyetin sonunda, "Allah zalimleri bilir." 109. âyetin sonunda "Allah zâlim kavme hidâyet etmez." buyrulmuştur.

Nur sûresi,47.âyetinde "(münafıklar): Allah'a ve Rasulüne inandık ve itaat ettik diyorlar. Sonra onlardan bir grup bunun ardından dönüyor. Bunlar mü'min değillerdir." denilmiş 50.âyetinde, "(onların) kalplerinde bir hastalık vardır, yoksa şüphe mi ettiler? Yoksa Allah ve Rasulünün kendilerine haksızlık yapacağından mı korkuyorlar? Hayır onlar zalimlerdir"buyrulmuştur.

Münafıklar nifakları ile hem kendilerine hem de mü'minlere zarar verirler. Mü'minlere zarar verirler, çünkü onlara hile yapmış, yalan söylemiş, onları kandırmışlardır. Kendilerine zarar verirler, Çünkü nifakları sebebiyle kendilerini dünya ve âhirette Allah'ın azabına maruz bırakmışlardır.

"...Allah onlara dünyada da âhirette de acıklı bir bir biçimde azap edecektir..." (9/74)

Kendisini acıklı ve sürekli bir azaba mahkum eden münâfık nefesine zulmetmiştir.

7-Kizb , tekzîb(الكذب، التكذيب)

"Kizb", K-Z-B fiilinin mastarı olup yalan söylemek, bildiği bir şeyin hilafına haber vermek;(كذب)harfi cerri ile kullanıldığı zaman "iftira" etmek, birinin söylemediği şeyi söyledi diye nakletmek; "tekzîb", yalanlamak,bir haberi tasdik etmemek, inkâr etmek, inanmamak; "kizzab" çok yalanlamak demektir.Sıdk'ın (doğru sözlü olmanın) zıddıdır. (373)

Kur'an'da "kizb" kavramı; nifak, (63/1) Allah'a yalan isnadı, (39/32,61/7), iftira, (24/7) reddetmek, (56/2) bilerek inkâr etmek, (53/11) ve yalanlamak (29/68, 10/17....) anlamlarında kullanılmıştır. (374)

A'raf sûresi, 21. âyetinde "Allah'a yalan uyduran ya da O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zâlim kim olabilir? Zalimler kurtuluş yüzü görmezler." buyrulmuştur.

372) Afîf Abdulfettâh et-Tabbara, el-Hatâyâ fî Nazari'l-İslâm, S.50.53. Dr. Abdül-Kerîm Zeydan, Usûlü'd-Da've, S.382. Bağdat-1396/1976.

373) İbn Manzûr, Age, I, 305-306. A. Fettah, Age, I, 156-157.

374) ed-Dâmeğânî, Age, S.401-402.

"Allah'a yalan uydurmanın ve "Allah'ın âyetlerini yalanlamanın" "zulüm" olduğu (6/93, 144,157, 7/37. 10/17, 11/18, 18/15, 29/68, 39/32, 61/7) âyetlerinde de ifade edilmiştir.

Âl-i İmran sûresi, 94. âyette "Bundan sonra kim Allah'a yalan uydurup iftira ederse işte onlar zalimlerdir" denilmiştir.

Allah'a yalan uyduran, Allah'ın âyetlerini, Hakkı ve Kur'an'ı yalanlayanlar; kâfir (7/37, 29/68, 39/32), mücrim (7/40-41, 10/17, 55/43), fâsık (6/49, 32/25), mütekebbir (39/60), haddi aşan, günahkâr, (10/74, 83/13) sağır, dilsiz (6/39), kör (7/64) ve zâlim'dirler. (7/40-41,177; 10/39; 11/18 ;16/133 ...)

Allah'a, peygamberine ve kitabına yalan isnad etmek veya onları yalanlamak küfür, herhangi bir insana yalan isnat etmek veya onu yalanlamak veya yalan söz söylemek ise fısk ve günahdır.

Yalancılar-Yalanlayıcılar, yalan ve yalanlamaları sebebiyle kendilerini dünya ve âhirette ilâhî cezaya maruz bıraktıkları için nefislerine zulmetmişlerdir.

8-Hars (الخرص)

"Hars", H-R-S fiilinin mastarı olup yalan söylemek "Harrâs", çok yalancı demektir. (375) Bunun aslı, zan ve tahmin üzere söz söylemek (376), kesin olmayan, çoğunlukla da yanlış olan bir görüş ile bir iş yapmak; yahut da söz söylemektir. İlmin zıddıdır.(377)

"(Peygamber (s.a.v)'e; büyücü yalancı ve şair diyen) (378) yalancılar kahrolsun" (51/10)

9- İftirâ (الافتراء)

"İftira"; F-R-Y kökünden, iftial kalıbında mastar olup yalan söz uydurmak demektir. (379)

"Feryü" bir şeyi islah etmek üzere, "ifrâ", ifsat etmek üzere kesmek anlamındadır. (380) "İftirâ" ise, her iki anlamda da kullanılır. Ancak ifsatta kullanımı daha çoktur. Kur'an'da; yalan, şirk ve zulüm manasında kullanılmıştır. (381)

"Melekler Allah'ın kızlarıdır." (16/57) , "Şu putlar Allah katında bizim şafaatçilerimizdir." demek, "Allah'ın yaratıklarından ortağı olduğunu ve O'ndan başka tapılan ilahların bulunduğu sanmak" ve "Allah'ın eşi ve oğlu olduğunu (10/68) ileri sürmek" Allah'a iftirâ etmektir. (382)

Kur'an'da "Allah'a yalan uydurandan...daha zâlim kim vardır." (6/21) buyrulmuştur.

375) R. el-İsfehânî, Age, S.156. Abdülfettah, el-Kâmûs, I,191.

376) R. el-İsfehânî, el-Müfradât, S.146.

377) T. İzutsu, Kur'an'da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar, S.182.

378) es-Sâbûnî, Safvefü't-Tefâsîr, III,251.

379) es-Sicistânî, Age, S.41, er-Râzî, Muhtârû's-Sihâh, S.502.

380) er-Râzî, Muhtârû's-Sihâh, S.502.

381) R. el-İsfehânî, el-Müfradât, S.379

382) el-Hâzin, Lübâb, II,394.

Allah'a ve vahye karşı büyüklük taslayarak ilâhî azaba kendilerini mahkum edenler nefislerine zulmetmişlerdir.

Allah'a, peygambere, Kur'an'a, dine ve ibadete karşı büyüklenmek küfür, insanlara karşı büyüklenmek ise fık ve gûnahtır.

11-"Ulûvv" (العلو)

"Ulûvv" kavramı, "alâ" (على) fiilinin mastarı olup yeryüzünde büyüklenmek, azmak, taşkınlık etmek, zorbalık yapmak, Hakka uymaya, iman etmeye karşı büyüklenmek, üstüne çıkmak ve yükselmek anlamlarına gelir. "âlî"; mütekebbir demektir. (393)

Kur'an'da, Firavun ve kavminin (394) ve İblis'in, büyüklendiği ululandığı (38/75) bu kavramla ifade edilmiştir.

"(Firavun ve kavminin) vicdanları âyetlerin (doğruluğuna), kanaat getirdiği halde sırf zulüm ve büyükleme yüzünden onları inkâr ettiler. Bak işte o bozguncuların sonu nasıl oldu?"

12-Muhtâl (المختال)

"Muhtâl", mütekebbir, kendini beğenmiş, yakınlarına ve komşularına karşı burun kıvıran, onlara iltifat etmeyen ve insanların haklarını ödemeyen kimseye denir. (395)

"Allah, mütekebbir, böbürlenen insanları sevmez" (4/36)

Nisa sûresi, 37. âyette bunlar şöyle tanımlanmıştır.

"Bunlar, öyle insanlardır ki cimrilik ederler ve insanlara da cimriliği emrederler, Allah'ın fazlından kendilerine verdiği şeyi gizlerler. Biz de o kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırladık."

13-Fahûr (الفخور)

"Fahûr"; F-H-R. kökünden mubalağalı isim olup; Allah'ın kendisine verdiği nimetlerle övünen fakat bu nimetlerin şükrünü eda etmeyen, (396) kendini öven ve büyüklenen kimseye denir. (397)

"Fahr"; mal ve makam gibi insanın zatından hariç olan şeylerle övünmek, (398) kendini methetmek, (399) azamet, büyüklük ve şeref iddia etmek (400) ve menkibelerini anlatarak insanlara karşı iftihar etmek (401) anlamındadır.

393) A. Fettah, el-Kâmûs el-Kavîm, II,33. er-Râzî, Mefatihul-Gayb, XXIV,184b es-Sâbûnî, Safve, II,403.III,62.

394) Bkz. 10/83, 23/46. 28/4. 44/31, 27/14.

395) A. Fettah, el-Kâmûs el-Kavîm, I,218. Bkz. et-Tabarî, Câmi', XI, 21/76. el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî, Medârik, el-Hâzin, Lübbâb II,72. es-Sâbûnî, Safve, I,273.

396) et-Tabarî, Câmi', XI,21/76. el-Hazin, Lübbâb, II,8,72.

397) İbn Manzûr, Age, V,48-49. el-Cevherî, Sıhâh, II,779.

398) R. el-İsfahânî, el-Müfradât, S.374.

399) A. Fettah, el-Kâmûs el-Kavîm, II,73.

400) el-Hindî, Mecmau, IV,107.

401) Ş. Cürcânî, K. Ta'rîfât, S.165

"...Allah'ın size verdiği şeylerle sevinip şımarmayın. Çünkü Allah kendini beğenip övünen, büyüklenen kimseleri sevmez. Onlar cimrilik edip insanlara cimriliği emrederler..." (57/23-24)

14-İbâ' (إِبَاء)

"İba'"; "ebâ" fiilinin mastarı olup; bir şeyden şiddetle imtina etmek, yüz çevirmek, çekinmek, geri durmak, kibirlenmek, kerih görmek ve gururla reddetmek anlamındadır. (402)

Allah'ın emrettiği şeyden imtina etmek "ibâ'" dır. (403)
imandan imtina etmek küfür, ifaatten imtina etmek isyandır. (404)

Ebu Hürayra (r.a) dan (Ö.59/679) yapılan bir rivayette Rasullah (s.a.v);

"Ümmetimin imtina edenleri hariç hepsi cennete gireceklerdir." buyurdu. (Ashab), "Kim imtina eder?" diye sordular. O, bana itaat eden cennete girer, isyan eden imtina etmiştir. buyurdu. (405)

"Andolsun biz bu Kur'an'da insanlara her çeşit misali türlü biçimlerde anlattık, ama insanların çoğu (bu Kur'an'ı kabulden) imtina ettiler fakat küfürde direttiler". (17/89)

Aynı sûrenin 99. âyetinde "zalimler (hakkı kabulden) imtina ettiler, ancak inkârı (küfür ve dalâlette kalmayı) sürdürdüler" denilmiştir.

15-İ'râd (الاعراض)

"İ'râd"; A-R-D kökünden if'al kalıbında mastar olup^(ع) harfi cerri ile kullanıldığı zaman yüz çevirmek, rağbet etmemek, kabul etmemek, karşı durmak ve vazgeçmek anlamındadır. (406)

Bu kavram Kur'an'da müsbet ve menfî anlamda kullanılmıştır.

İmandan, Kur'an'dan, âyetlerden, ibadet ve itaatten, Allah'ı zikirden, peygamberden ve şahitlikten... yüz çevirmek yerilen bir davranıştır, küfür ve isyandır.

Bu kavramla Kur'an'da övülen davranışlar da zikredilmiştir. (23/3, 28755...)

Mezmun olan yüzçevirme ister küfür ister isyan olsun zulümdür. Ayetlerden yüzçevirenlerin zâlim oldukları bildirilmiştir.

402) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIV, 4. el-Hindî, Mecma', I, 11, M.M. Buhârî, M.Kur'ân, S.39. Abdülfettah, el-Kâmûs, I, 5.

403) en-Nesefî, Medârik, I, 105.

404) el-Hindî, Mecma'u Bihâru'l-Envâr, I, 11.

405) Benzeri, için bkz. el-Furkan, 25/50.

406) es-Sicistânî, Garîbu'l-Kur'an, S.46. R. el-Isfehânî, el-Müfradât, S.330. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, VII, 182. Abdülfettah, el-Kâmûs, II, 16.

"Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatıldığı halde onlardan... yüz çevirenden daha zalim kim olabilir?"

Allah'ın âyetlerinden yüz çeviren kimse kendini ilahi azaba mahkum ettiği için nefesine zulmetmiş olur.

16-Tevellî (التولي)

"Tevellî"; V-L-Y kökünden tef'îl kalıbında mastar olup "ı'râd" ile aynı anlamdadır. Bir şeyden yüz çevirip uzaklaşmak, ayrılmak, geri dönmek ve terketmek anlamındadır. (407)

Kur'an-ı Kerim'de tev'hîdi ikrardan (3/63-64), Allah ve Rasulüne itaatten (3/32,..) imandan (70/17), peygamberden (44/14,..), Allah'tan (20/48), peygamber öğütünden (10/72), savaştan (2/246,..), Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmekten (5/49) Allah yolunda hicretten (4/89) verdiği sözden (misaktan) (2/64,..) ve Allah'ı anmaktan (53/29) yüz çevirmek; ayrılmak (insıraf) (9/92) dönüp gitmek (20/60, 37/90), işbaşına gelmek, yönetmek (2/205,..), dost edinmek (22/4,..) ve vazgeçmek (12/84) anlamlarında kullanılmıştır.

Allah'tan, tev'hîdi ikrârdan, imandan... yüzçevirmek küfürdür.

Bakara sûresi, 246. âyette savaş farz kılındıktan sonra bundan yüz çevirenlerin zalimler olduğu ifade edilmiştir.

"...Kendilerine savaş farz kılınıncı içlerinden pek azı hariç (Beni İsrail) yüz çevirdiler. Allah zalimleri bilir."

17-Ne'y (النأي)

"Ne'y"; "ne'â" fiilinin mastarı olup uzaklaşmak, ^(عن) harfi ile kullanıldığında yüz çevirmek ve kibirlenerek yüzünü öteye çevirmek anlamındadır. (408)

Bu kavram Kur'an'da 3 âyette kullanılmıştır. (17/83 ve 41/51), âyetlerinde "insan_a nimet verdiğim zaman yüz çevirip yan gizer" buyrulmuştur.

Bir insanın nimet mukabili Allah'a şükredeceği yerde nankörlük etmesi zulümdür. Böyle bir kimsede Allah'ı anmaktan yüz çevirmiştir. (409)

18-Sadf ,Sudûf (الصدف، المدوف)

"Sadf"; ayrılmak, meyletmek, ^{harfi} (an) cerri ile kullanılıncı yüz çevirmek, menetmek; "sade" yan, kenar, yüksek ve büyük dağ anlamına gelir. (410) Bu kelime kur'an'da 5 defa kullanılmıştır.

En'am sûresi, 157. âyette, Allah'ın âyetlerinden yüz

407) en-Nesefî, I, 483, 513. el-Hazin, I, 483. es-Sâbûnî, I, 207, 552

408) A. Fettah el-Kâmûs el-Kavîm, II, 249.

409) el-Hâzin, Lübbâb, II, 397.

410) R. el-İsfahânî, Age, S. 276. İbn Manzûr, Age IX, 187. M.M. Buhârî, Age, S. 249. el-Hindî, Age, III, 302. Karahisârî, Age, I, 461. Abdülfettâh, Age, I, 371. L. Me'lûf, Age, S. 419. Bkz. et-Taberî, Age, V, 8/95. M.b. Ebî Talib, Age S. 127.

çevirenlerin zâlim oldukları bildirilmektedir.

"Allah'ın âyetlerini yalanlayıp onlardan yüz çevirenlerden daha zâlim kim olabilir? Âyetlerimizden yüz çevirenleri yüz çevirmeleri yüzünden azabın en kötüyle cezalandıracağız!"

(6/46) âyetinde Allah'ın âyetlerinden "yüz çevirenler", (6/47) âyetinde "zalimler" olarak ifade edilmiştir.

19- İstiğnâ (الاستغناء)

"İstiğnâ"; Ğ-N-Y kökünden istifâl kalıbında mastar olup; yanında olan ile yetinip başkasına muhtaç olmamak anlamındadır. (411) (80/5, 92/8, 96/7) âyetlerinde "malı sebebiyle kendisini Allah'tan, imandan, (412) ve ibâdetten (413) müstağni sayan, zenginim diye şımarıp azan kimse yerilmiştir. (414)

20-İstinkâf (الاستنكاف)

"İstinkâf"; NKF kökünden, mastar olup bir şeyden çekinmek, imtina etmek, meyletmek, rağbet etmemek, kibirlenmek ve burun kıvrırmak anlamındadır. (415) (4/173) âyetinde, "Allah, kendisine kulluk etmekten (416) imtina edip kibirlenenlere acı bir şekilde azap edecektir." buyrulmuştur.

Bunlar, iman edip salih amel işleyenlerin karşıtı olarak zikredilmiştir.

21-Fısk (الفسق)

"Fısk, füsûk"; F-S-K kökünden mastardır. Arap dilinde asıl anlamı; "Bir şeyden çıkmaktır". Taze hurma kabuğundan çıktığı zaman ; fare yuvasından çıktığı zaman, denir. Bu anlam, diğer manaların kaynağı olmuştur. (فست)

"Fısk" ın dindeki anlamı; doğru yoldan ayrılmak, istikâmetten ve Allah'ın emrinden sapmak, Allah'ın emrini terketmek, isyan etmek, hak yoldan, itaatten, imandan, dinden ve emirden çıkmak, günah, suç işlemektir. (417)

Fâsık; İman ve itaatten, büyük günah işleyerek Allah'ın emrinden ve Hak yoldan çıkan ve istikametten ayrılan kimseye denir. (418)

411) Abdülfettah, el-Kâmûs el-Kavîm, II,62.

412) el-Hâzin, Lübbâb, VI,457. es-Sâbûnî, Safve, III,519

413) es-Sâbûnî Age III,570.

414) es-Sâbûnî Age, III,582.

415) İbn Manzûr, Age, II,340. Abdülfettâh, el-Kâmûs, II,287.

416) es-Sâbûnî, Safve, I,322.

417) İbn Fâris, Age, IV,502. İbn Manzûr, Age, X,308. Asım Efendi, Age, III,988. Bkz. et-Tabarî, Age, IX,15/261. er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, II,147. el-Kurtubî, el-Câmi', I,245.

418) el-Cevherî, Age, IV,1543. R. el-İsfehânî, Age, S.380. İbn Manzûr, Age, X. 308. el-Hindî, Age, IV,139. Asım Efendi, Age, III,988. Ayrıca Bkz. et-Tabarî, Age, IX,15/261. es-Sicistânî, Age, S.191. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I,119. er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, II,147. el-Beydâvî, Envâr, I,92.

söylenenden başka bir sözle değiştirdikleri ve fıskları sebebiyle o zulmedenlerin üzerine Allah'ın gökten bir azap indirdiği" bildirilmiş,

A'raf sûresinin 162. âyetinde de aynı mana ifade edilmiş fakat, "fıskları sebebiyle" ifadesi yerine, "zulümleri sebebiyle" ifadesi kullanılmıştır.

22-İsyân , ma'siyet (العصيان ، المعصية)

"İsyân" ve ma'siyet^(عصية); fiilinin mastarları olup, emre itaatsizlik etmek, inat edip emre muhalefet etmek, itaatten çıkmak, inatla imtina etmek, çekinmek azmak anlamına da gelir.

"İsyân", itaatin zıddıdır. Köle, efendisinin emrine muhalefet ettiği, itaatten çıktığı zaman "'asâ" denir. İsyân edene "'âsî" (çoğulu "'ûsat ") denir. (428)

Zelle, hatie, ma'siye, seyyie, fısk, cürm, ve zenb kelimeleri isyan ile eş anlamlı kavramlardır. (429)

Allah ve Rasulünün emirlerini terkeden kimse "'âsî ", olmuştur. (430)

Dînî anlamda "'isyan " iki kısma ayrılır ;

a) Dininin ahkâmını, Allah'ın emir ve yasaklarını reddetmek ve kabulden imtina etmek; bu, küfürdür ve imandan inkâr ederek sapmaktır.

b) İman edilmesi gereken şeylere inanmak, emir ve yasakları kabul etmekle birlikte emir ve yasakları ihlal etmek, itaatsizlik etmek; bu fısk ve hatadır, itaatten isyan ederek sapmaktır. (431)

Dolayısı ile isyanın bazısı küfür bazısı değildir. (432)

Allah'a ve Rasulüne 'isyân, mutlak olarak zikredildiği zaman

...kavramı önemli tartışmalara odaklık etmiştir. Akaid tarihinde daha ziyade büyük günahları işleyenlere fâsık ismi verilmiştir. fâsık'ın mü'min, kâfir, ve münâfık olup olmaması konusu itikadi mezhepler arasında ihtilafa neden olmuştur. Ehl-i Sünnete göre fâsık, yani küfre varmaksızın büyük günah işleyen kimse kâfir de olmaz münâfık da, imandan çıkmaz. Fıskına tevbe etmeden ölürse Allah, onu bağışlar veya suçu nisbetinde cezalandırır. Sonra cennetine koyar. HARİCİLER'e göre fâsık, kâfir'dir. Mu'tezile'ye göre, fâsık imandan çıkar fakat küfre girmez. Tevbe etmeden ölürse ebedi Cehennemde kalır. Mürce'ye göre, küfür ile birlikte itaatın faydası olmadığı gibi imanla birlikte günahın da zararı olmaz. N.es-Sâbûnî, el-Bidaye, S.80. (Arapca kısmı). M.es-Selman, el-Kevaşif, S.668.

428) el-Cevherî, Age, VI, 2429. el-Isfehânî, Age, S.332. İbn Manzûr, Age, XV, 67. S.Cürcânî, Age, S.222. Abdülfettah, Age, II, 24

429) et-Tabrassî, Age, I, 80. es-Selman, Age, S.324. K, Abdülcebbâr, Şerh, S.657. 66.

430) İbn Kuteybe, Te'vîli Müşkili'l-Kur'an, S.403.

431) en-Nesefî, Medârik, V, 119.

432) İbn Teymiyye, Mecmû'u Fetâvâ, VII, 42.

tecavüz etmek anlamındadır. (438)

Kur'an-ı Kerim'de (حَادِثٌ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ) ve (أَنَّ الَّذِينَ يُحَادِّثُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ) şeklinde 4 âyetinde geçmiştir. "Allah'a ve Rasulüne karşı koymak" anlamında kullanılmıştır.

(9/63) âyetinde: "Bilmediler mi ki kim Allah'a ve Rasulüne karşı koymaya kalkarsa onun için, içinde ebedî kalmak üzere cehennem ateşi vardır. İşte büyük rezillik budur." buyrulmuştur.

Bu kavramla, Allah ve Rasûlünün emir ve yasaklarını helal ve haramlarına, koyduğu hükümlere karşı çıkmak ifade edilmiştir.

26-Şakâ ,şakâve (الشقاء، الشقاوة)

"Şakâ ve şakâve" ;şakâ fiilinin mastarı olup, talihsiz ve bedbaht olmak, maddî ve manevî durumu kötü olmak anlamındadır. Bu kimseye "şakî" denir. (439) "Şekâvet", saadetin zıddıdır. (440)

Kur'an'da bu kavram, küfür, (11/105) şirksiz isyan (19/32) ve yorgunluk (20/2, 117,123) anlamlarında kullanılmıştır. (441)

İnsan,küfür ve isyana daldığı, ilâhî iradeye karşı çıkarak nefesine zulmettiği cehennem azabını hakettiği için şakî (bahtsız) olur.

27-Cürm (الجرم)

"Cerm"; C.R.M. Kökünden mastar olup asıl anlamı ağaçtan meyveyi olgunlaşmadan önce kesmek, koparmaktır. (kat') (442) Suç, cinayet ve günah gibi her türlü çirkin şeylerin işlenmesine de istiare yolu ile bu kavram kullanılmıştır. İyi sayılabilecek hiç bir fiile cürm denmez.(443)

"Cürm" (çoğulu Ecram, Cürüm) günah, hata ;"cerime" (çoğulu cerâim) günah, cinayet, suç ;"cerim, cârim, mücrim", günahkâr, suçlu demektir. (444)

Müteaddî olarak "cerame ve ecrame", şer, suç,günah ve zulüm olan fiili işlemeye sevk etmek, isyan etmek, inkâr etmek ve hakka karşı inat etmek anlamına gelir. (445)

Kur'an'da isim-sıfat olarak geçen bu kavram; şer, suç,günah ve zulüm olan fiile sevk etmek (5/2, 8.11/89), suç işlemek (34/25, 11/35) büyük çoğunlukla şirk, küfür, nifak ve isyan anlamında kullanılmıştır.

438) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, III,140-141. Abdülfetah, el-Kâmûs el-Kavîm, I,146. es-Sâbûnî, Safve, I,545. III,374.

439) Asım Efendi, Kamus, IV,1030-1031. A.fettah, Age, I,353.

440) el-İsfehânî, el-Müfradât, S.264.

441) ed-Dâmeğânî, Islâhu'l-Vücûh, S.267-268.

442) el-Cevherî, es-Sihâh, V,1885. R. el-İsfehânî, el-Müfradât, S.91. Reşit Rıdâ, el-Menâr, VIII,419.

443) R. el-İsfehânî, Age, S.91. Reşid Rıdâ, el-Menâr, VIII,419.

444) el-Cevherî, es-Sihâh, V,1885, İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XII,91-94. Asım Efendi, Kamûs, IV,213-214,

445) Abdülfettah, el-Kâmûs, el-Kavim, I,121.

Secde sûresi, 22. âyette: "Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatıldıktan sonra onlardan yüz çevirenden daha zâlim kim olabilir. Muhakkak ki biz mücrimlerden intikam alırız." buyrulmuştur.

Yukarıdaki âyet açıkça mücrimlerin zâlim oldukları bildirilmektedir. Mücrim niçin zalimdir? Zalimdir, çünkü, şirk, küfür, nifak, isyan...gibi günah ve suç olan fiilleri işleyerek kendisini ilâhi azaba mahkum etmiştir.

"Mücrimler" ismi kâfir, müşrik, münâfık, fâsık âsî ve zâlim bütün suçluları içine alır. (446)

28-İsm (الاسم)

"İsm", "esâm", "me'sem" ; "esime" fiilinin mastarları olup, günah işlemek, helal ve mubah olmayan, yasaklanmış şeyleri yapmak anlamındadır. (447)

Bu kavramın asıl anlamı, geri bırakmak ve geciktirmektir. İsm'in, günah (zenb) anlamı bu manadan türemiştir. Çünkü günah, sahibini hayr ve sevaptan geri bırakır. (448)

"İsm"; ve "me'sem", günaha (449), şer'an ve tab'an kaçınılması gereken (450), insanı sevaptan uzaklaştıran şeye (451), işlendiğinde cezayı gerektiren günaha (452), faili, kötöleme ve kinamayı (zem ve levm) hakeden (453) vicdanın nefret ettiği ve kalbin mutmain olmadığı (454) ve bilerek işlenen gayri meşru fiile (455) denir.

Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v); Birisinin günah ve sevabı sorması üzerine şöyle demiştir:

"Birr, güzel ahlaktır. Günah ise vicdanını rahatsız eden ve insanların ondan haberdar olmasını istemediğin şeydir." (456)

Bu tanımlara göre; yapılması hoş karşılanmayan ve dinen yasaklanmış şeyleri işlemek, haram olan söz, fiil ve davranışlarda bulunmak "ism" dir. Günah olan bu inanç, söz, fiil ve davranışlar; kişinin nefsi, diğer insanlar (457) ve Allah arasında olabilir.

Bu itibarla "ism" kavramı, bütün yasakları ve isyan olan fiilleri içine alan bir kavramdır. (458)

446) Bkz. el-Kurtubî, Age, X, 419. el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, IV, 113.

447) el-Cevherî, es-Sihâh, V, 1857. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XII, 5 Asım Efendi, Kamus, IV, 165. Abdülfettah, el-Kâmûs, I, 7.

448) İbn Fâris, Age, I, 60. el-İsfahânî, Age s.10. el-Alûsî, XXVII, 61.

449) er-Râzî, Muhtaru's-Sihâh, S.6. Asım Efendi, Kâmûs, IV, 165.

450) Ş. Cürcânî, K.Ta'rifat, S.9.

451) R. el-İsfahani, el-Müfradât, S.10.

452) Ebu Said Muhammed el-Hadimi, el-Berika Şerhu Tarikati'l-Muhammediye, II, 759. el-Beydâvî, Envâr, VI, 52.

453) el-Âlûsî, Rûhul-Meânî, I, 312.

454) el-Kurtubî, el-Câmi', II, 20.

455) T. İzutsu, Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar S.319.

456) Müslim, Sahih, Birr, 14, 15. Tirmizi, Sünen, Zühd, 52. Darimi, Sünen, Büyû, 2, A. Hanbel, Müsned, IV, 182.

457) en-Nesefî, Medârik, II, 163

458) el-Hâzin, Lübâb, II, 312.

"İsm" kavramı: hem şirk, küfür, tekzîb gibi inkârî hem de içki, kumar, zina, faiz...gibi ma'siyet-haram olan fiilleri, Allah'a, insanlara ve kişinin kendine karşı işlenen suçları ifade etmektedir.

Nisa sûresi, 48. âyetinde Allah'a şirk koşmanın "büyük günah" olduğu bildirilmiştir.

"Kim Allah'a ortak koşarsa gerçekten büyük bir günah işlemiştir."

Yüce Allah Lokman sûresi, 13. âyetinde "şirk büyük bir zulümdür." buyurduğu gibi bu âyetinde de "şirk büyük bir günahdır" buyurmuştur. Büyük zulüm ve büyük günah olan şirki Allah affetmeyecektir. (4/48).

Her kâfir, günahkardır, ama her günahkar kâfir değildir, fakat zalimdir. Çünkü insanın işlediği günah ister şirk, küfür olsun ister ma'siyet, emir ve yasakları, helal ve haramları ihlal olsun zulümdür. Bu zulümden dünya ve âhirette kendisi zarar görür. İnsan işlediği günahı ile başkalarına da zarar verebilir.

29-Zenb (الذنب)

"Zenb"; Z-N-B fiilinin mastarı olarak günah işlemek isim olarak "zenb" (çoğulu zünûb) günah, "iznâb" günahkâr olmak, "müznib, günahkâr anlamındadır. (459)

Bu kavramın üç kök anlamı vardır. Suç (cürm), bir şeyin sonu ve haz-nasip, (460)

"Zenab" kuyruğa denir. Bu ilgi ile her son, rezîl ve âdî (süflî) olan şeye de bu isim verilmiştir. (461)

Bir şeyin sonuna itibarla âkibeti vahîm sayılan her fiil hakkında zenb kavramı kullanılmıştır. (462) Çünkü insanın işlediği zenbin zararı kendi aleyhinedir. (463)

"Zenb" kavramı ism, cürm ve ma'siyet kavramları ile aynı anlamdadır. (464) Ancak ism ile zenb arasında ince bir nüans vardır. Zenb, kasten veya kasıtsız yapılan günah fiili, ism, ise sadece kasıtlı ve istenerek yapılan günah fiili ifade eder. (465)

Zenb kavramı, Kur'an'da inkâr ve fısk olan, sonunda failine ceza getiren suçu (cerîme) (466) ve şer'an haram olan fiili işlemeyi ifade eder. (467)

459) el-Cevherî, Age, I, 129. İbn Manzûr, Age, I, 389. Asım Efendi, Age, I, 251.

460) İbn Fâris, Mu'cem, II, 361.

461) Asım Efendi, Kamus, I, 251.

462) R. el-İsfahânî, el-Müfradât, S. 181.

463) el-Hâzin, Lübbâ, II, 163.

464) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, I, 389.

465) el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, II, 55. T. İzutsu, Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar, S. 319.

466) el-Âlûsî, Age, III, 94.

467) Abdulfettâh, el-Kâmûs el-Kavîm, I, 246.

Kur'an'da; "nasip, hisse" anlamında "zenûb" (51/59) , "günah suç" anlamında "zenb-zünûb", şeklinde geçen bu kavram, Allah'a, kişinin kendi nefesine ve insanlara karşı işlenen çirkin fiilleri ifade için kullanılmıştır.

"Zenb" kavramının; hata (12/29,97), fuhuş (3/135), seyyie (3/193), fısk (17/16-17), küfür (8/52), tekzîb (8/54, 67/11), cürm (28/78), nefse zulüm (3/135) ve zulüm (8/54, 29/40) kelimeleri ile eş anlam ilişkisi vardır. Ancak bu kavramlar, aynı anlamları içermekle birlikte aralarında fark vardır.

(3/135) âyetinde, "zünûb" kelimesi "fâhişe" ve "Nefse zulüm" içine almaktadır. Hatta (8/52,54, 29/40, 6/6) âyetlerinde geçen "zenb" kavramının, şirk, küfür, tekzîb, isyan fısk...gibi yerme ifade eden bütün kavramların manalarını ihtiva ettiğini söyleyebiliriz.

(8/54) âyetinde, "...Rab'lerinin âyetlerini yalanlamışlardı. Biz de onları günahları ile helak etmiştik ve Firavun ailesini de boğmuştuk. Hepsi de zulmedicilerdi." buyrulmuştur.

(29/40) âyetinde günahları sebebiyle cezalandırılanlar hakkında, "...Allah onlara zulmedici değildi, fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı" denilmiştir.

(وما كان الله ليطلمهم ولكن كانوا انفسهم يظلمون)

Buna göre her günah işleyen nefesine zulmetmiş olmaktadır.

"Zenb", kavramı büyük küçük bütün günahları içine almaktadır. (468)

30-Hata' (الخطأ)

"Hata'"; "hatie" fiilinin mastarı olup günah işlemek, hata yapmak, yanılmak ve doğru yoldan uzaklaşmak anlamındadır.

İsim olarak "hata'" (الخطأ) ve "hatâ" (الخطأ) hata, yanlışlık, kasten yapılmayan kusur manasındadır ve doğrunun (savab) zıddıdır.

"Hıt'u" ve "Hatie" (çoğulu hataya); kasten ve bilerek yapılan günah (zenb); "hâti'", ismi fail olup; hatakâr, kasten günah işleyen demektir. (469)

Doğru yoldan sapmak, ayrılmak anlamında olan "hata'" (الخطأ) üç çeşittir. (470)

a) "Tam hata" ; istenilmesi ve yapılması çirkin olan şeyi istemek ve yapmaktır. İnsan bununla sorumlu olur ve cezalandırılır. (17/31)

b) Yapılması iyi olan şeyi istemek fakat kendisinden istediği şeyin zıddı vuku' bulmak. Bu kimse isteğinde isabet etmiş, fiilinde yanılmıştır. (4/92)

468) el-Hazîr, Age, I, 603.

469) el-Cevherî, es-Sihâh, VI, 2328. İbn Fâris, Mu'cem, II, 198. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, I, 65-67. el-Hindî, Mecma', II, 57-58. Asım Efendi, Kâmûs, I, 32-33. Abdülfettâb, el-Kâmûs I, 197-198.

470) Bkz. R. el-İsfehânî, el-Müfradât, S. 151.

c) Yapılması çirkin olan şeyi istemek fakat kendisinden bunun zıddı vuku bulmak. Bu kimse istediğinde hata etmiş, fiilinde isabet etmiştir. Bu kimse isteği sebebiyle yerilir, fakat fiili sebebiyle övülmez.

"Hatie", zenb, ism, seyyie ile aynı anlamı ifade eder.

Nisa sûresi, 112. âyette, "Kim bir hata ya da günah (ism) işlerde sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa muhakkak ki büyük bir iftira ve açık bir günah yüklenmiş olur." buyrulmuştur.

İki önceki âyette ise (sû') "kötülük ve "nefsine zulüm" işleyen kimse söz konusu edilmiştir.

Bakara Suresi 81. âyette bu kavram, seyyie kavramı ile birlikte geçmiştir. Bu âyetteki hatie ve seyyie şirk, küfür ve isyan anlamındadır.(471)

Nuh sûresi, 25. âyette, müşrik, asî ve zâlim olan (71/21-24) Nuh kavminin denizde boğulma ve cehennem ateşine atılma sebebi olarak "hatiat" kavramı zikredilmiştir.

Görüldüğü gibi bu kavram kasıtsız yapılan hata, şirk, küfür, fışk ve isyan anlamında kullanılmıştır. (472)

Kasıtsız ve sehven yapılan yanlışlıklar hariç, bu kavram ile ifade edilen bütün günahlar, ister şirk, küfür gibi Allah'a yönelmiş olsun ister kasten insan öldürme gibi insanlara yönelik olsun zulümdür. Bunun zararını hatakârın kendisi çeker.

31-Vizr (الوزر)

"Vizr"; V-Z-R fiilinin mastarı olup; günah işlemek, ağır yük yüklenmek; isim olarak "vizr" (çoğulu evzâr), günah, ağırlık, ağır sırt yükü, günahın cezası, silah, üzüntü, keder; "vezer", dağ sığınağı ve bakan anlamındadır. (473) "vazir" günah yüklenen "vezir" emirin işlerini yüklenen (bakan) "müvazera" yardım etmek anlamındadır.

Taha sûresi, 100. âyette "vizr"; 101. âyette "himl" olarak zikredilmiştir:

"Kim ondan (Kur'an'dan) yüz çevirirse kıyamet günü o ağır bir günah yüklenecektir. o yükün altında ebedî kalacaklardır. Bu, kıyamet gününde onlar için ne kötü bir yüktür."

"Vizr" kelimesinin asıl anlamı ağırlık ve yük'tür. (Himl) Taşıyanın sırtında yük olduğu için günahlara (zünûb) "evzâr" denilmiştir. (474)

Kur'an'da özellikle kâfirlerin şirk, küfür ve isyanları için "evzâr" denilmiştir.

471) et-Tabarî, Age, I, 1/384-385.

472) Yahyâ b. Sallâm, et-Tesârîf, S.301. ed-Dâmeğânî, Age, S.159.

473) Ragıb el-İsfehânî, Age, S.521. İbn Manzûr, Age, V, 282-283. Asım Efendi, Kâmûs, II, 740-741. Abdülfettah, Age, II, 333.

474) el-Hâzin, Lübbâb, II, 400.

Dünyadan küfür ve isyan ile ayrılıp âhirette bunların yükünü sırtında taşıyan ve saptırdıkları insanların günahlarını da yüklenen (16/25) insan, nefesine zulmetmiştir.

32-Hûb (الحوب)

"Hûb" kelimesi Kur'an'da sadece Nisa sûresi, 2. âyette geçmiştir, günah (zenb, ism) anlamındadır. (475)

"Öksüzlere mallarını verin, temizi (tîb) pis (habis) olanla karıştırmayın, onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin çünkü bu büyük bir günahdır." (4/2)

Birisi günah işlediği zaman (حَاب الرجل) denir. Asıl anlamı deveyi alıkoymak, menetmektir. "ism" e de "havb" denilmiştir. Çünkü günah, sahibini sevaptan alıkoyar. (476)

Yetimin malını haksız yere yemenin büyük günah olduğu bildirilmiştir. Yetimlerin mallarını haksız yere yemek onlara zulmetmektir. (477)

33-Hıns (الحنث)

"Hıns" batıldan hakka, haktan batıla meyletmek; günah (ism) ve yemininden dönmek anlamındadır. (478)

Sâd sûresi, 44. âyette, yüce Allah Eyyup (A.S)'a, "yeminini bozma", buyurmuştur.

Vâkı'a sûresinde, "derilere nüfuz eden ateş ve kaynar su içinde kara dumandan bir gölge altında (56/42-43) olan sol ashabının (56/41) dünya hayatında varlık içinde şımartıldıkları (mütrafîn) (56/45), büyük günah işlemekte ısrar ettikleri "öldükten, toprak ve kemik yığını olduktan sonra biz mi bir daha dirileceğiz dedikleri" (56/46-47) bildirilmiştir. (56/46) ayette geçen (الحنث العظيم) "büyük günah" anlamında olup burada, nimetle şımarma, (56/45) âhireti, öldükten sonra dirilmeyi inkâr, (56/47) haktan sapma, hakkı yalanlama (56/51) ve şirk anlamındadır. (479)

34-Kebîra-lemem (الكبيرة، اللمم)

"Kebîra", büyük ve ulu anlamındaki (480) "kebîr" in müennesidir. Çoğulu "kebâir" dir. Büyük günah anlamında "kebâir" üç ayette geçmiştir. (4/312; 42/37 ;53/31)

Necm sûresi, 31. âyette, (güzel davrananlar) günahın büyüklerinden ve çirkin işlerden kaçınırlar, yalnız bazı küçük kusurlar (lemem) işleyebilirler..." denilmiştir.

475) es-Sicistânî, Ğarîbu'l-Kur'an, S.101. Mekki b.Ebi Talib, el-Umde, S.105. M.M.Buhârî, Müfradâtü'l-Kur'an, S.121. el-Beydâvî, Envâr, II,5.

476) el-Kurtubî, el-Câmi', V,10.

477) Hamdi Yazır, Hak Dîni, II,1280.

478) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, II,138. El-Hindî, Mecma', I,592. Asım Efendi, Kâmûs, I,648. Abdülfettah, el-Kâmûs, I,174.

479) Yahyâ b.Sallâm, et-Tesârîf, S.315.

480) Asım Efendi, Kâmûs, II,650.

(4/31) de "kebâir", "seyyiât" ın, (53/32) de "lemem" in karşıtı olarak zikredilmiştir ."Seyyiât", burada " küçük günah" anlamındadır.(481)

Lemem; toplamak, düzene koymak anlamındadır. (482) Kur'an'da kaçınılması mümkün olmayan (483) dünyada had cezası, âhirette azap gerektirmeyen (484) küçük günah manasında kullanılmıştır.

Kur'an'da; inkâr (56/46), haksız yere yetim malı yemek (4/2), açlık korkusu ile çocukları öldürmek, (17/31), zina (53/32) , içki ve kumar (2/219), haram aylarda savaş (2/217), şirk (31/13 4/48) iftira (4/156) ve "Allah, meleklerden kızlar edindi" demek, (17/40) büyük günah (olarak zikredilmiştir.

Buna göre, her türlü küfür, şirk ve nifak büyük günahdır. şirk, küfür ve nifak olmayan, fısk ve ma'siyetlerden de büyük günahlar vardır. "Büyük günah;" Allah'ın yapılmasını yasakladığı her fiil", "haram olduğuna dair Kur'an'da âyet bulunan yasak fiil", "ceza (had) uygulanan suç", kıyamet gününde cehennem azabı va'dedilen," "Allah'ın gazap ettiği", laneti gerektiren," hakkında şiddetli void bulunan", "faili fısk ile vasıflanan " günah, şeklinde tanımlanmıştır. (485)

Her türlü günah büyük olsun küçük olsun yapılmaması gereken bir davranıştır. Bu itibarla zulümdür.

35-Ğaflet (الغفلة)

"Ğufûl" , Ğ.F.L fiilinin mastarı olup, kayıtsız kalmak, unutmaksızın ihmal etmek, kasten veya kasıtsız terketmek, unutmak (486) isim olarak "ğaflet" ,ezberlemenin azlığı ve dikkatsizlik sebebiyle insana âriz olan unutma (sehv) (487) ; "ğâfil", bir işten gafil, habersiz olan, ihmalkâr, hakkı idrâk edemeyen ve doğru yolu bulamayan (488) anlamındadır.

İnsanın bir görev,kasten terketmesi Kur'an'da kınanmış, yerilmiş ve ceza va'dedilmiştir: "Bize kavuşmayı umamayanlar, dünya hayatından hoşnut olup onunla yetinenler ve âyetlerimizden ğâfil olanlar kazandıkları (günah) sebebiyle bunların sığınacakları yer ateştir."(10/7-8)

"Allah'ın âyetlerine iman etmeyen, yalancı olan (16/104-105) dünya hayatını âhirete tercih eden kâfirler (16/107), hakkında; "Bunlar öyle kimselerdir ki, Allah kalplerini, kulaklarını ve

481) Bkz. el-Alûsî, Rûhu'l-Meânî, V,17.

482) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XII,548

483) el-Kurtubî, el-Câmi', XVII,106.

484) et-Tabarî, Câmi', XIII,27/98. el-Hindî, Mecma', IV.509.

485) Afîf Abdülfettah et-Tabbara, el-Hatâyâ, fî Nazari'l-İslam, S.12. Ebu Abdullah Muhammed b.Ahmed b.Osman b.Kaymaz ez-Zehebî, Kitâbü'l-Kebâir ve Tebyîni'l-Muhârim, S.18-19. Daru İbn Kesîr, Dimaşk-Beyrut-1987. el-Alûsî, Rûhu'l-Meânî, V.17, el-Beydâvî, Envâr, II,60. İbn Hacer el-Haytemî, ez-Zevâcir, 'An iktirafi'l-Kebâir, (İslam'da Helaller ve Haramlar) I,1-16

486) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XI,497.

487) R.el-İsfehânî, el-Müfradât, S.362.

gözlerini mühürlemiştir ve işte gafiller de onlardır."Gerçekten onlar, âhirette, hüsrana uğrayacaklardır." (16/108-109). buyrulmuştur.

Kalplerini, gözlerini ve kulaklarını, gerçekleri anlamak, görmek ve işitmekte kullanmayan kâfirlere gâfil denilmiştir. Bunlar, A'râf sûresi, 179. âyetinde hayvanlardan daha kötü olarak tanıtılmışlardır:

"Andolsun, cehennem için de bir çok cin ve insan yarattık ki onların, kalpleri vardır fakat bunlarla (hakikatleri) anlamazlar; gözleri vardır fakat bunlarla (hakikatleri) görmezler; kulakları vardır, fakat bunlarla (hakikatleri) duymazlar işte onlar, hayvanlar gibidir, hatta daha da sapık...Ve işte onlar, gafiller'dir."

"...Kalbini bizi zikretmekten alıkoyan, nefsinin arzusuna uyan ve işi hep aşırılık olan kimseye itaat etme" (18/28)

Yüce Allah, bu ayette kâfirleri üç sıfatla yermiştir:

- a) Kalplerinin Allah'ı zikirden gafil olması,
- b) Hevalarına (arzularına ve şehvetlerine) uymaları,
- c) İşlerinin aşırı ve haktan uzak olması.

Bu niteliklere sahip olan kimse ebedi hüsrana müstehak olmuştur. Kendini ebedî hüsrana müstehak eden kimse nefesine zulmetmiştir.

36-Nisyân ,nesiyy (النسي، النسيان)

"Nisyan", Ne-Si-Ye fiilinin mastarı olup bir şeyi unutmak ve gafil olmak, kasten terketmek; "nesiyy" unutan, gafil, anlamındadır. (488)

İnsanın bir şeyi kasıtlı olarak unutmasını yani onu bilerek terketmesini ve bir görevi uygulamamasını yüce Allah, kötülemiştir. (489)

Kur'an'da geçen bu kavram çoğunlukla "kasten unutmayı" yani bir görevi bilerek ihmal etmeyi ifade eder. Bu sebeple de kasıtlı unutanlar kınanmış ve onlara şiddetli azap va'dedilmiştir. (38/26, 32/14),

Kur'an'da; "Kâfirlerin, yaratılışlarını (36/78) âhiret günü ile karşılaşmayı (7/51, 32/14, 45/34), hesap gününü (38/26), kitabı (7/53), Allah'ın âyetlerini (20/126), Allah'ı anmayı (25/18) ve yaptıklarını (58/6) unuttukları,

Münafıkların, Allah'ı unuttukları (9/67), Yahudilerin, kendilerine hatırlatılanı (Cumartesi günü balık avlama yasağını) (7/165), uyarıldıkları şeyden nasip (haz) olmayı (5/13) unutmaları, cezalandırılan zâlim kavimlerin kendilerine yapılan uyarıları (6/44) ve Allah'ı anmayı (25/18) unutmaları,

488) el-Isfehânî, Age, s.491. Abdülfettâh, Age, II, 264.

489) el-Isfehânî, Age, s.491.

Zâlim insanın, yaptığı isyan ve günahlarını unutmaması (18/57), Zarara uğrayan insanın Allah'a yalvarması, Allah'ın ona bir nimet vermesi üzerine, Allah'a yalvarışını unutmaması (39/8); insanın, başkalarına iyiliği emredip kendi nefsinin unutmaması (2/44)", söz konusu edilmiştir.

Yüce Allah, "Allah'ı unutan, bu yüzden Allah'ın da onlara kendi nefislerini unutturduğu kimseler gibi olmayın, onlar fâsık kimselerdir." (59/19) buyurarak insanları, kendini unutmaktan menetmiştir.

Allah'ı unutmak, O'na itaati terketmektir. (490)

Şirk, küfür, nifak, fısk ve isyan gibi yaptıkları kötü inanç, fiil, söz ve davranışlarını unutanlar zâlim kimselerdir.

"Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatıldığı halde onlardan (öğüt almayıp) yüz çeviren ve ellerinin öne sürdüğü (günahlarını, isyanlarını) unutandan daha zâlim kim olabilir?" (18/57)

Dünyasını ve âhiretini unutan nefesine zulmetmiş olur.

37-Cehl (الجهل)

"Cehl"; "cehile" fiilinin mastarı olup üç temel anlama sahiptir.

a) Bilmemek, tanımamak, bir şeyden haberi olmamak, nefsin ilimden hali olması, cehl, bu manada ilmin zıddıdır. (491)

b) "Cehl" en küçük bir kızgınlık anında iradesini kaybedip parlayan, kontrolsüz bir ihtirasla öfkesine kapılıp sonucu düşünmeden hemen körü körüne atılan delikanlının; ateşli ve sabırsız kişinin, duygularına ve hırslarına hakim olamayan aşırı insanın davranışlarıdır.

Cehl, bu anlamda "cehl patlamasını dizginleyebilen insan ahlakı" anlamında olan hilm'in zıddıdır. Hâlim, duygularını frenlemesini, kör ihtiraslarını yenmesini, ne olursa olsun canını sıkmayıp sakin olmasını bilen, insanlar arasındaki ilişkilerde ihsan ve adaletle hareket eden; zulümden kaçınan, şehvetlerine gem vurabilen, yersiz kibir ve gurura kapılmayan kimsedir. Hilmin dış görünüşü vekar, Cehlin belirtisi ve fizikî davranış hali zulümdür. Zulüm, cehlin özel bir şeklidir. Cehl, kavramın içi, zulm ise dışıdır. (492)

İnsan, kendi iradesini ve kendi hakimiyetini kaybederse cahil olur. (493)

6) "Cehl", harekete geçtiği zaman insan beyninin düşünme gücünü zayıflatır. Bu durumda sabır ve teenni ile karar veremez, (494), olayların içine nüfuz edemez ve daima sathî düşünür,

490) es-Sâbûnî, Age, I, 547.

491) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XI, 129-130. Abdülfettah, el-Kâmûs el-Kavîm, I, 135. İzutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan S.203.

492) Kur'an'da Allah ve İnsan, S.193-194,

493) İzutsu, Age, S.198-204.

494) İzutsu, Age, S.199.

Dolayısı ile her zaman basit ve isabetsiz hükümler verir. (495) (2/274) ayetindeki "Cahil" bu anlamdadır. İnsanın fakiri bilememesi, onu zengin sanmasıdır.

"Cehl"; Kur'an'da her üç anlamı ile kullanılmıştır. (4/17, 6/54, 16/119, 49/6) ayetlerinde geçen "cehalet" kötülüğü, sonucunu bilmeyerek işlemek anlamındadır.

Kur'an'da "cahâlet" kelimesi daha çok yukarıda zikrettiğimiz ikinci ve üçüncü mânâsında (496), genellikle dini bakımdan sathi görüşlülük ve basit hüküm anlamında kullanılmıştır. (497)

Kur'an'daki dînî manada cehl insanın görünen eşya ve olayların arkasındaki ilahi iradeyi anlıyamaması, Allah'ın ayetleri olan kâinat varlıklarını Allah'ın ayetleri olarak görememesi, bu husustaki yetersizliği, çok açık olan dini gerçeği hatta ilahi vahyin en kolay tarafını bile anlıyamaması demektir. Bunun için yüce Allah insanların çoğunun cahillik ettiğini bildirmiştir.

"Cehl", yalnız insanın etrafındaki varlıkları yüzeyden bilmek, onların derinine inememek anlamında değildir. İnsanın kendi kendini görememesi, kendi değerini idrakedememesi manasına da gelir. Kendini bilemiyen, kendi kapasitesinin sınırını göremeyen, bu yüzden kendi insanlık sınırları dışına çıkan kimse câhildir. Kâfirlerin Allah'a karşı davranışlarını anlatmak için haddi aşmak anlamındaki tuğyân ve bağy kelimeler cehl'in somut ifadeleri olarak kullanılmıştır.

Cehl, hemen hemen zihni körlük (498), birisine bilgisizce tecavüz etmek, haksız saldırıda bulunmak (499), yapması gereken şeyin ve hakkın hilafını yapmak, gerçeğin dışında bir şeye itikat etmek (500) demektir. Bu itibarla hem inanç hem amel yönünden ister Allah'a, ister insanlara, isterse kişinin kendisine yönelik olsun kötü olan ve zemmedilen davranışa cehl denilmiştir.

Kur'an öncesinde; cehl kavramı ile, insanların birbirlerine karşı olan kötü davranışı ifade edilirken Kur'an'da bu Allah'a peygambere, Kur'an'a ve âyetlere yönelmiştir. (501)

Bu sebepledir ki Katade (R.A), "Rasulullah'ın ashabının, isyan edilen her şeyin, kasıtlı olsun olmasın cehalet olduğunda birleştiklerini" söylemiştir. Mücahid (R.A), ise "Rabbine isyan eden kimse, masiyeti bırakmaya kadar câhil dir" demiştir. (502)

Allah'a isyan eden her kimse cahil, cahilin fiili de cehalet olarak isimlendirilmiştir. (503)

Bu kavram Kur'an'da ;" bir insanın fakir oluşunu bilemeyene

495) İzutsu, Age, S.200.

496) İzutsu, Age, S.203.

497) İzutsu, Age, S.201.

498) İzutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, S.201-202.

499) Abdülfettâh, el-Kâmûs el-Kavîm, I,135.

500) R.el-İsfehânî, el-Müfradât, S.102. Ş.Cürcânî, Age, s.80.

501) İzutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, S.204.

502) et-Tabarî, Câmiu'l-Beyân, III,4/298.

503) el-Hâzin, Lübâb, II,35. İbn Teymiyye, Mecmûu Fetâvâ, VII,22.

(2/274) Yusuf'u kuyuya atan kardeşlerine (12/89), kâfir ve fasıklara (7/199 ...) Allah'tan başkasına ibadet etmeyi emreden müşriklere (39/64), mü'minlerle alay edenlere (16/11), peygamberin alay ettiğini söyleyenlere (2/67), zina gibi kötü fiilleri işleyenlere (12/33) câhil denilmiştir.

Küfre ve şirke dalan, isyan eden kimse, hatta istenilmeyecek şeyi isteyen, olmayacak şeye hirseden, sabrecek yerde ahü enîn eden, sızlanan kimse **cahil**dir. (6/35) âyetinde Rasulullah'ı cahillerden olmayı nehyetmek, ümmetini nehyetmektir. Zira Rasulullah cahillerden olmaz.

"Câhiliyye" kavramı, islâmî olana zıdlığı (504), değer yargıları, ahlak kuralları, inanç, düşünme ve davranış biçimleri İslama ters düşen sistemi ifade eder. (505)

Ahzab sûresinin, 72. âyetinde insanın çok zâlim çok cahil olduğu bildirilmiştir.

38-Sefeh (السفه)

"Sefeh", "Sefâh" ve "sefâhet" ; "sefihe" fiilinin mastarı olup, hafif, taşkın ve cahil olmak, hakkı tanımamak, akıl ve idraki zayıf olmak, "sefîh" (çoğulu sūfehâ') , **Câhil**, akıllı hafif ve noksan tasarrufu ve ahlakı **kötü** anlamındadır. Hilmin zıddıdır. (506) Aslı insanın görüşünde ve fikrinde hafiflik ve yufkalıktır ki akıl noksanlığından doğar, Yani ucu budalalığa varan hafiflik, fikirsizlik, temkinsizliktir ki mukabili ağır başlılık, tam akıllılıktır.

Şer'an, akıl ve dinin muktezası hilafına hareket etmektir. Re'inde ve fikrinde heva ve hevesine tabi olmak, akıllı ile değil zevki ile hareket etmektir. Bu da budalalık ve akılsızlıktan neş'et eder. (507)

Münafıklara (2/13), kâfirlere (2/142), Beni israilin buzağıya tapan müşriklerine (7/155) (508), çocuklara sūfehâ' denilmiştir. İbrahim (A.S)'ın dininden yüz çeviren kimse için "nefsini düşünmeyen" (509), zelil eden (510) ziyana sokan, helâkeden" (511) denilmiştir.

Her "sefîh" **Cahildir**. Çünkü Allah'tan başkasına tapan nefsinin cahildir. Onu tanımamıştır. Zira Allah'ın kendisini yarattığını itiraf etmemiştir. (512)

Mallarını yerli yerinde harcayamadığı için çocuklara sūfehâ ismi verilmiştir. (513) Bu sebeple Ebu Mansur Matürîdî (Ö.333/944)

504) İzutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, S.190.

505) Ali Ünal, Kur'an'da Temel Kavramlar, S.425.

506) er-Râzî, M.Sihâh, S.302. Asım Efendi, Kamus, IV,810. L.Me'lûf, el-Müncid, 338. Abdülfettah, Age,II,317.

507) el-Kurtubî, el-Câmi', I,205. H.Yazır, Hak Dini, I,234.

508) el-Beydâvî, Envâr, II,644.

509) en-Nesefî, Medârik, I,201.

510) el-Beydâvî, Envâr, I,201.

511) el-Hâzin, Lübâb, I,202.

512) el-Hâzin, Age, I,202.

513) M.el-Behiy, İnançta ve Amelde Kur'an Kavramları, S.261.

sefeh'i "Her şeyi yerinden başka bir yere koymaktır" şeklinde tanımlamıştır. (514)

En'am sûresi, 140.âyetinde çocuklarını öldürenlerin bu davranışının gerekçesi olarak "bilgisizlik" ve "sefeh" olarak sunulmuştur. Bunlar hüsrana uğrayacaklardır.

Aklını yerli yerinde kullanamayan, küfre, şirke ve nifaka dalan sefih ve nefsinde zulmedicidir.

Bu kısımda 38 Kur'an kavramını tahlil ettik. Zülüm ile ilgisini zikrettik.

Yukarıda anlattığınız kavramların dışında zülüm kavramı ile ilgisi bulunan şu kavramlara da değinip bu bahsi bitirmek istiyoruz.

Hakkın zıddı olan (515) (2/42, 17/81..), boşa gitmek, zayi, olmak (516) (2/264) anlamındaki bâtil, (2/188, 4/29, 161, 9/34) âyetlerinde zülüm anlamındadır. "İnsanların mallarını bâtil yolla yemek" mal vs.yi zülüm ile (517) haksız yolla almaktır. Riba, gasb hırsızlık, hiyanet, yalancı şahitlik gibi şeriatin helal kılmadığı şeylere yalan yeminle birinin malını almaya hakkını inkâr etmeye bâtil ismi verilmiştir. (518)

"Aranızda mallarınızı bâtil yollar ile yemeyin" (2/188).

Mubtil ,bâtil şeylere sarılan, bununla Hakkı iptal etmek isteyen kimselere denir.. (519)

Kıyamette, hakkı boşa çıkarmaya çalışanlar hüsrana uğrarlar. (40/478 45/23) Batıla dalmak (havd) (74/45, 52/12), Allah ve âyetleri hakkında mücadele ve düşmanlık etmek (22/8, 31/20, 40/4,35),batılı savunmak (18/56) ,verdiği sadakayı başa kakmak (menn (2/262) ,kadının kocasına baş kaldırıp isyan etmesi (4/34), kocanın karısından başka kadınlara yönelmesi (4/128) (nüşûz)(520), Allah'a verdiği sözü tutmamak (2/25,27), Sözleşmeyi bozmak (4/15, 5/13),heva ve hevesine uymak (4/135, ...),hak'dan şüphe etmek (2/147) (521),haram mal yemek (5/42,62) ,Allah hakkında haksız ve kötü zanda bulunmak (3/154) (48/6), zanna tabi olmak (6/148,10/6) kötü pis (habîs) (8/37),kötülük (şer) (99/8,97/6),haram (7/31,33) kendilerini mal-mülk, servet, nimet, makam gibi bir hayr dokununca yoksullara vermemek, cimrileşmek, kötülük dokununca feryadu fîğan etmek, üzülme,sabırsızlık göstermek (70/19-21) münkeri (haram, yasak ve çirkin ola şeyleri) emretmek (9/67) , kız çocuklarını diri diri toprağı gömmek (16/58-59) mirası helal-haram demeden yemek (89/19) rüşvet yemek (5/62) ,genç kızları zinaya zorlamak (24/33)... kavram ve ifadeleri de zulmün mana alanına dahildir.

514) Kitabü't-Tevhîd, S.114. Tahkik, Dr. Fethullah Halif Mektebetü'l-İslamiyye İstanbul, 1979.

515) el-Cevherî, Sıhâh, IV,1635

516) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XI,56.

517) ed-Demeğânî, Islâhu'l-Vücûh, S.73.

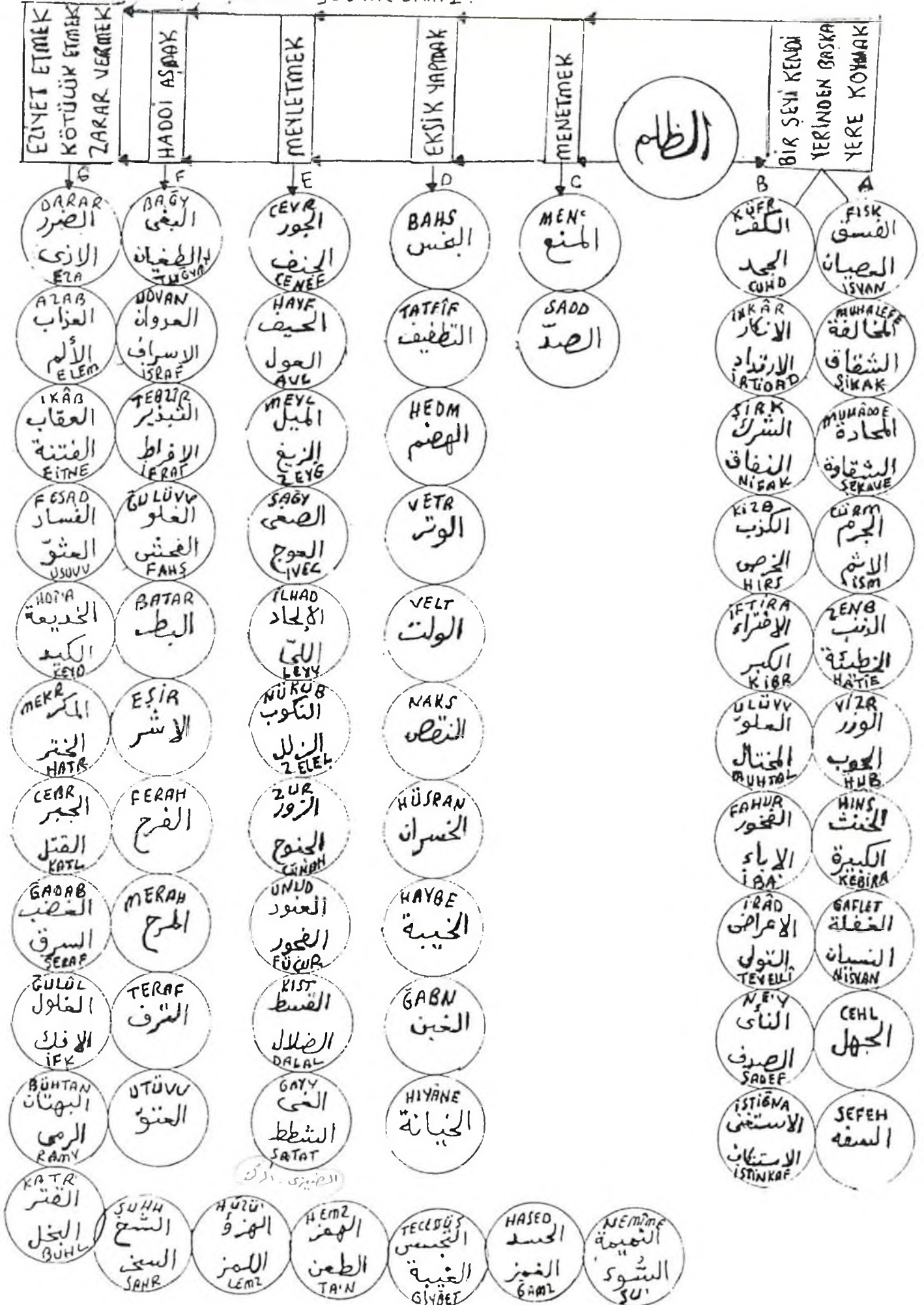
518) er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, X,69.

519) Abdulfettah, el-Kâmûs el-Kavîm, I,72.

520) Yahya bin Sallâm, Age, S.293-294. İbnu'l-Cevzî, Nüzhe, S.585

521) et-Tabarî, Câmiu'l-Beyân, II,2/27.

Zulüm kavramının aslî ve izâfî anlamını ifade eden Kur'ân kavramlarını şu şekilde gösterebiliriz:

Türkçe ifade ile yazdığımız dikey yazılar zülüm kavramının sözlük anlamlarıdır. Dikey yazıların altlarında gıralanan kavramlar ise zulmün bu anlamı ile yakın ilişkisi olan kavramlardır.

Zülüm kavramının solunda kalan kavramlar zulüm kavramının "aslî anlamı" ile, sağında kalan kavramlar ise "izâfî anlamı" ile ilgilidir. Sağdaki kavramlardan birinci listedekiler (B),ağırlıklı olarak küfür,ikinci listedekiler ise isyânı ifade eder.

Zulüm , "bir şeyi kendi yerinden başka bir yere koymak" şeklindeki aslî anlamı bu kavramın aslî ve izâfî bütün anlamları ile mânâ ilişkisi olan kavramların tanımını içine alır.

Zulüm kavramı burada odak kelimedir.Zulüm ile eş anlam ilişkisi olan diğer kavramlar ise anahtar kelimelerdir. Zulüm odak kelimesi,anahtar kelimelerle eş anlam ilişkisi kurarak bir semantik alan meydana getirmiştir.

A,B,C,D,E,F,G listelerindeki kavramlar ayrıca kendi aralarında bir semantik alan oluşturmuşlardır.

III-ZULÜM KAVRAMININ ZİD ANLAMINI İFADE EDEN KUR'AN KAVRAMLARI

Bir kavramın anlamının tam manası ile anlaşılabilmesi için zıtlarının da bilinmesi gerekir. Çünkü eşya zıtları ile tebeyyün eder. (1) Dil bilimcileri sözcükleri eş ve zıt anlamları ile birlikte vermişlerdir. Kur'an yorumcuları da aynı şekilde kavramları eş ve zıt anlamlarını zikrederek açıklamışlardır. Hatta bazı kelimeler sadece zıtları ile tanımlanmıştır. Mesele sözlüklerde "zulmet" kelimesi, "nurun ve ışığın zıddı" ışıksızlık şeklinde tarif edilmiştir. (2) İbn Manzûr (Ö.711/1311), Küfr'ü ", küfür, imanın zıddıdır." şeklinde tanımlayarak bu kavramı izaha başlamıştır. (3)

Fahruddin er-Râzî, ğavâye ve dalâlet kelimelerini izah ederken, "اسمان مترادفان" " eş anlamlı iki isimdir", "ğayy" , "rüşd" ün zıddıdır, demiştir. (4)

Zulmün zıddı olarak, insaf , (5) adl ve ihsan (6) zikredilmiştir. Adl Cevr'in zıddı (7), cevri de zulmün sinonimidir. (8) Adl, nur; zulüm, zulmettir. (9).

Kur'an-ı Kerim baştan sona zıt anlamlı kavramlarla doludur. İlk sûrede peygamberlerin yolu "sırat-ı mustakîm" 'in karşıtı olarak, gadap edilmişlerin ve sapmışların yolu zikredilmiştir. (1/5-7)

İkinci sûrede muttakîlere (2/2-4) mukabil kâfirler (2/6-7) ve münafıklar (2/8-16) zikredilmiştir. Kâfirler için hazırlanan cehennemden sakınılması emredilirken (2/24, 3/131) muttakîler için hazırlanan cennete koşulması teşvik edilmiştir. (3/133, 2/25) İyilerin cennette kötülerin cehennemde olacakları bildirilmiştir. (82/13-14)

Yüce Allah, her nefse; küfür ve takva'sını ilham etmiş , nefsinin; şirk, küfür, nifak ve isyandan temizleyen kurtuluşa erdiğini, onu bu inanç ve fiillerle kirletenlerin hüsrana uğradıklarını haber vermiştir. (91/8-10)

- 1) İbn Kayyım el-Cevziyye, el-Fevâid, S.143. Ekrem Sağıroğlu, Kur'an'da İnsan ve Toplum, S.62. Pınar, yay. İst. 1993.
- 2) el-Cevherî, es-Sihâh, V,1977. İbn Fâris, Mu'cem, III,468, İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII,377. en-Nevevi, Tehzib, III,194. el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûs, IV,147.
- 3) Lisânü'l-Arab, V,144.XII,21.
- 4) Mefâtîhu'l-Ğayb, XXII,127.
- 5) et-Tûsî, Tıbyân, I,158. et-Tabrassî, Mecma'u'l-Beyân, I,84.
- 6) Asım Efendi, Kâmûs, IV,387. Bkz. et-Tusi, Age, I,158. K.A.Cebbâr el-Muğnî, VI,50.
- 7) et-Tabrassî, Mecma'u'l-Beyân, I,84. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, II,430.
- 8) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII,373. ez-Zebîdî, Tâcü'l-Arûs, VIII,383.
- 9) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, II,93.

Mü'min-kâfir (2/6,26, 64/2),
Mü'min-münâfık (3/66, 29/11),
Mü'min-fâsık (32/18, 3/110),
Mü'min-mücrim (20/74-75),
Muttakî-mücrim (19/85-86),
Muttakî-ğâvî (26/90-91),
Muttakî-füccâr (38/28),
Muttakî- tâğî (38/49,55)
Muttakî- kâfir (39/71-73),
Muhsin-kâfir (39/58-59),
Muttakî, zâlim (39/32-33),
Muhsin-zâlim (39/32-34),
Müflih-zâlim (24/50-52),
Muhlis-zâlim (12/23-24),
Tayyib- zâlim (16/28-32),
Mü'min-zâlim (14/27),
Tayyib- Habîs (8/37),
Hayrulberiyye-Şerrülberiyye (98/6-7),
Şâkir-kefûr (76/3),
Müslim- kasıt (72/14)... gibi insanlar, Kur'an'da inanç, söz, fiil ve davranışlarına göre zıt anlam ve değerde kavramlarla anlatılıp değerlendirilmişlerdir.

Bu kısımda "zulüm-zâlim" kavramının, Kur'an'da kullanılan aslî ve izâfî anlamı ile irtibatlı 27 adet zıtlı kavramın tahlili yapılacaktır.

"Bir şeyi yerinden başka bir yere koymak ", "Cevr" , "haddi aşmak" , "noksan yapmak" ,"doğru yoldan sapmak" , "menetmek" ve "başkasının mülkünde tasarrufta bulunmamak" şeklinde tanımlanan zulmün zıt anlamı ile ilgili olarak, "Adl, kıst, ihsan, hikmet, seva, istikamet, rûşd, ihtida, kasd-iktisad, hak ,tevfiye" kavramları;

"Şirk, küfür, nifak, nankörlük, isyan..." gibi izafî anlamı ile ilgili olarak, "takva, iman, islam, sıdk, sedîd, ihlas, itaat kunut, ittiba', ibadet, salah, berr, hayr, tîb ve iflah" kavramları, tahlil edilecektir.

Bunların dışında da zulmün zıt anlamını ifade eden kavramlar vardır. Biz bu 27 kavram ile yetiniyoruz. Aslında "Adl ve takva" kavramları diğer bütün kavramların anlamını içine almaktadır.

A- Zulüm Kavramının Aslî Anlamının Zıddını İfade Eden Kur'an Kavramları

Bu başlık altında zulüm kelimesinin aslî anlamının zıd anlamını ifade eden 11 Kur'an kavramı ele alınacaktır. Adâlet ve kıst kavramları biraz genişçe ,diğerlerine ise kısaca değinilecektir.

1-Adl (العدل)

Adâlet kavramı ,zulüm kavramının aslî anlamını en geniş olarak ifade eden bir kavramdır. Bu kavramın sölük ve terim anlamı, adâletin çeşitleri ve adâlet kavramının Kur'an'daki anlamı üzerinde durulacaktır.

a) Adalet Kavramının Sözlük Anlamı

"Adl" ,aslında mastartır. Âdil anlamında isim olarak kullanılmıştır. (10) "Adl" kavramı zikredilir, yerine göre bununla "fiil" veya "fail" kastolunur. İsmi fail anlamında "adl", "âdil" kelimesinden daha mübalağalıdır. (11)

A-D-L- kökü, beş farklı anlamda kullanılmıştır:

1- İkinci babda "adl, adalet, udûlet, ma'delet, ma'dilet" ; insaflı,adaletli olmak, doğru olmak, doğru davranmak, adaletle ve hakla hükmetmek, zulmetmemek, bir işte doğru olmak, vicdandanlarda doğruluğu kaim olan şey ,cevrin zıddı anlamındadır. (12)

2- İkinci babda "adl" ve " udûl" , (an)(عنى) harfi cerri ile kullanıldığında yoldan, doğruluktan sapmak, meyletmek, (ilâ) harfi cerriyle kullanıldığında dönmek ; (fî) harfi cerri ile kullanıldığında birlikte binmek, denk olmak ve yol meyletmek anlamındadır. (13)

3- İkinci babda "adl" ; eşit muamele etmek, iki kişinin arasını tesviye etmek, düzeltmek, aynı seviyede yapmak, bir şeyi diğerinin eşi kılmak ve onun yerine getirmek, bir şeyi diğer şeyle beraber yapmak (vâzene), bir şeyi doğrultmak (kavveme), düzeltmek (sevvâ), birine denk olmak, Allah'a ortak koşmak, denk, eş ve benzer anlamındadır.

4- Beşinci babda,"adâlet ve adûlet"; âdil,insaflı,doğru ve dürüst olmak, cevr ve zulmün zıddı anlamındadır. (14)

5) Dördüncü babda "adel" cevr ve zulm anlamındadır. (15)

"İn'ıdâl" ; eğri olmak , yoldan sapmak ,

"Ta'dîl" , düzeltmek, bir hizaya getirmek, daha iyi bir şekle koymak, doğru yapmak, doğru hükmetmek, şahidi tezkiye etmek;

" 'İdâl", "muâdelet", bir şeyi diğer şey ile beraber ve aynı

10) el-Cevherî, es-Sihâh, V,1760. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XI,430.

11) Kâdî Abdülcebbâr, Şerhu'l-Usûlü'l-Hamse, S.131. İbn Maanzûr, Age, XI,430.

12) el-Cevherî, es-Sihâh, V,1760. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XI,430. el-Fîrûzâbâdî el-Kâmûs'l-Muhît, IV,13. el-Huri, Akrabu'l-Mevârid, II,95. Levis me'luf, el-müncid, 491. Cübrani Mesud, er-Raid, II,1010.

13) el-Cevherî, es-Sihâh, V,1761. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XI,433-435. el-Hindî, Mecma'u Bihâri'l-Envâr, III,534-535. el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûs'l-Muhît, IV,14. el-Huri, Akrabu'l-Mevârid, II,95. L.Me'lûf, el-Müncid, 492. C.Mesud, er-Raid, 1010. Bkz. et-Hazin, Lübâb II,381.

14) el-Cevherî, es-Sihâh, V,1761. İbn Fâris, Mu'cem, IV,246. İbn Manzûr, L.Arab, XI,432. Asım Efendi, Kamus, III,1430. el-Huri, Akrabu'l-Mevârid, II,95. L. Me'lûf, el-Müncid,S. 492. C.Mesud, er-Râid, 1010.

15) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XI,435. Asım Efendi, Kamus, III,1431. el-Hûrî, Akrabu'l-Mevârid, II,95. L.Me'lûf, el-Müncid, S.492. C.Mes'ûd, er-Râid, II,1010.

yapmak (muvâzene), iki şeyin arasını düzeltmek, bir şey eğrilmek;

"i'dâl" , denkleştirmek, düzeltmek (tesviye, takvîm)

"i'tidâl" , uygun, mütenasip, müstekîm, kemmiyet ve keyfiyette mutedil, orta, düzgün ve doğru olmak anlamındadır (16)

İbn Fâris, A-D-L kökünün, birbirine zıt iki anlamı vardır; "birisi, doğru, düzgün olmaya , diğeri eğri olmaya delâlet eder" demiştir. (17)

Buna göre "Adl"; (çoğulu a'dâl ve udûl) zulmün ve cevrin zıddı anlamındaki "adl" kavramı; "davranış ve hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, eşit olmak, eşit tutmak, her şeyi mertebesinde vaz'etmek, işlerde mutedil olmak, her şeyi yerli yerince yapmak, hak ve vazifeye riayet etmek, hak sahibine hakkını vermek, her şeyde ziyade, noksan, kusur ve taşkınlık olmaksızın eşitlik, orta yol, istikamet, eş, benzer, misil, bir şeyin karşılığı olan ceza, fidye, hak, farz, nafile, keyl (ölçü), kıymet ve bedel anlamlarına gelir. "İnsaf, istikamet, hakkaniyet, kıst, muvâzene, takvîm, tesviye ve tevfiye kavramlarının muadildir.

"'Idl'", "adîl" ; (çoğulu a'dâl ve "udelâ" , ölçü ve tartıda denk olan şey, istikamet, yük denki, kıymet, misil, benzer, eş, ölçü, ceza, farîza, nafile ve fidye anlamındadır. (18)

"Adl" ve "'idl" birbirine yakın anlamdadırlar. Ancak adl , hükümlerde olduğu gibi basiretle idrakolunan şeylerde, "'idl- 'adîl" ise sayılan, tartılan ve ölçülen şeylerde olduğu gibi duyu organları ile idrâkedilen şeylerde kullanılır. (19)

"Âdil" (العادل); adâletli ve insaflı olan, hakla hükmeden, haklıya hakkını ve haksıza cezasını veren, bu prensibi herkese uygulayan, her şeyi yerli yerinde yapan, hak ve hukuka riayet eden, dürüst ve doğru olan, salih kişi anlamlarına geldiği gibi zâlim, Allah'a başkalarını denk, eş tutan ve şirk koşan müşrik anlamına da gelir. (20)

b) Adalet Kavramının Terim Anlamı

Adl, ifrat ve tefrît arasında orta yolu takip etmek; adâlet, dînen haram kılınan şeylerden ictinap ederek, hak yol üzere dosdoğru olmaktan ibarettir.

16) Anılan kaynaklar, aynı yerler.

17) Mu'cemu Makâyîsi'l-Lüğa, IV,246.

18) el-Cevherî es-Şihâh V,1760-1761. İbn Fâris, Mu'cem, IV,246-247. L. Arab, XI,430-435. Ş. Cürcânî, K.Ta'rifât, S.147. el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûs, IV,13-14 el-Hindî, Mecma', ...III,534-535. el-Hürî, Akribu'l-Mevârîd, II,92. L.Me'lûf, el-Müncid 491-492. C.Meşûd, er-Râid, II,1010. Bkz. es-Sicistânî, Garîbu'l-Kur'ân, S.175. el-Beydâvî, Envâr, II,102-III,368. en- Nesefî, Medârik, el-Hâzin, Lübâb II,102. Ebu's-Suud, İrşad, IV,245. Kasımî, Mehâsin, X,3850. Tefsîru'l-Merâğî, XIV,130. Hamdi Yazır, Hak Dini, V,3117.

19) R.el-İsfehânî, el-Müfradât, S.325.

20) Yukarıda geçen kaynaklar.

adalet; Fakihlere göre büyük günahları işlemekten sakınmak, küçük günahlarda ısrar etmemek, yolda yemek yemek gibi düşük davranışlardan kaçınmaktır. (21)

Farzlar ve fazîletli ameller ile zînetlenmek, isyan ve günah, kötü ve düşük olan, insanın kişiliğine zarar veren söz, fiil ve davranışları terketmek, (22) içi ve dışı, sözü ve fiilleri eşit olmak (23), mükafatta eşit davranmak, söz, fiil ve davranışı hayır ve iyi olana hayırla, kötü ve şer olana şerle karşılık vermek (24), kötü olanı ve kötülük yapanı cezalandırmak, iyi olanı ve iyilik yapanı ödüllendirmek (25), nimet verenin nimetini ikrar ve itiraf etmek, bu nimetlere karşı şükretmek (26), Allah'ı birlemek, "Lailahe illah" demek, şirkten uzak olmak (27), zulmü terketmek, her hak sahibine hakkını tam vermek ve başkasından hakkını tam almak (28), heva ve hevese uymayı terketmek (29) görevini yerine getirmek ve hakkını almaktır. (30)

Adalet, genellikle verilen ile hak edilen arasındaki dengeyi ifade eder. (31)

c) Adaletin Çeşitleri

Râğıb el-İsfehânî, adaleti iki kısımda mutala etmiştir:

1- Mutlak Adalet

Bu adalet akla dayanır ve devamlıdır. Bu katogariye giren adalet daima iyi ve güzeldir. Bu tür adalet olan söz, fiil ve davranışlar, hiç bir zaman zulüm ve haddi aşma ile nitelenemez.

İyiliğe iyilik ile karşılık vermek, zarar vermeye zarar vermemek bu tür bir adalettir.

2-Kanun ve Kaideye Dayanan Adalet

Bu tür adalet şeriatla bilinir. Kasten insan öldürenin öldürülmesi (kisas, 2/178,179,194), kötülüğe kötülükle karşılık verilmesi (16/126, 22/60, 42/40) gibi.

Yüce Allah, "...Kim size saldırırsa, onun size saldırdığı kadar siz de ona saldırın.." (2/194)

"Kötülüğün cezası yine onun gibi bir kötülüktür..." (42/40) buyurmuştur.

-
- 21) Şerif Cürcânî, Kitabü't, Ta'rifat, S.147. el-Beydâvî, Envâr, III,634. II,541.
22) Abdü'l-Kadir Üdeh, el-İslam ve Evda'una's-Siyasiyye, S.210. Müessesetü'r-Risale, 8. Baskı Beyrut-1406/1988.
23) el-Hazin, Lübâb, III,635.
24) R.el-İsfehânî, el-Müfradât, S.325.
25) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, II,447.
26) et-Taberî, Câmi'ul-Beyân, VIII,14/162.
27) el-Hâzin, Lübâb, III,634.
28) en-Nesefî, Age, III,634. K.Abdülcebbar, Şerhu'l-Usulü'l-Hamse, S.131-132,301.
29) er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, II,74. el-Hazin, Lübâb, II,184.
30) R.el-İsfehânî, el-Müfradât, S.326.
31) Hayrattin Karaman, TDV, İslam Ansiklopedisi, I,343.

Tecavüz etmenin (ı'tedâ) ve kötülüğün (seyyie) cezası da aynı şekilde (ı'teda) ve (seyyie) olarak isimlendirilmiştir. (32)

İbn'ul-Arabî (ö.543/1148) ise adaleti, adaletin yöneldiği abjeleri dikkate olarak üç kısımda izah etmiştir:

2a) İnsan ile Allah arasında olan adalet

Bu, insanın Allah'ın hakkını, kendi hakkı üzerine tercih etmesi, Allah'ın rızasını, kendi heva ve heveslerine takdim etmesi, haram ve yasaklardan kaçınıp emirleri yerine getirmesidir.

2b) İnsan ile nefsi arasında olan adalet

Bu, insanın nefsini, onu helâkedecek şeylerden menetmesi, arzularına tabi olmaktan uzaklaşması ve her hâlükârda kanaata sarılmasıdır.

Naziat sûresi, 40-41.âyetlerde, "kim Rabibinin makamından (O'nun huzurunda duracağı andan) korkar ve nefsini kötü heveslerden menederse cennet (o kimsenin) sığınacağı yerdir." buyrulmuştur.

2c) İnsan ile diğer insanlar arasındaki adalet

Bu, insanlara öğüt vermek, onlara asla hainlik etmemek, her hususta insaflı davranmak, ne açıktan ne gizlide ne söz ne de fiil ile kimseye kötülük etmemek, halktan gelecek bela ve musîbetlere sabretmektir.

Bunun en azı insaf ve eza etmeyi terketmektir. (33)

d) Adâletin Değeri

İnsânî fazîletler dört tanedir: İlim (hikmet), şecâat, iffet, ve adl. Bunlar asıldır, bunların dışındakiler bu asılların üzerine bina edilen tâlî fazîletlerdir. İlim, nefsi natıkanın (düşünme gücünün) fazîleti; iffet, nefsi şehvâniyyenin (şehvet gücünün) fazîleti, adalet ise, bu üç fazîletin gerçekleşmesi ile kazanılan ve hepsini içine alan bir fazîlettir. (34)

Adaletten doğan diğer faziletler; sadakat, ülfet, vefâ, şefkat, sıla-i rahîm, mükâfat (iyiliğin karşılığını vermek), hüsnü şerîke (ortak işlerde dürüst hareket etmek), hüsnü kaza (hakları güzellikle ödeme), teveddüt (yakınlarının ve erdemli kişilerin dostluğunu kazanma), teslim, tevekkül ve ibadettir. (35)

Adalet, alemin nizamıdır. Amel ve itaatte miktarı vacip olan bir fazîleti ahlakıyyedir. (36) Bütün faziletlerin başıdır. (37)

32) el-Müfradât, S.325.

33) el-Kurtubî, el-Cami, X,166.

34) el-Fîrûzâbâdî, Besâir Zevî't-Temyîz Fî Letâifil-Kitâbi'l-Azîz, I,43. Thk. Muhammed Ali en-Neccâr, 3.Baskı. Kahire 1406/1986. el-Âlûsî, Rûhu'l- Meânî, XIV,217.

35) Mustafa Çağrı, TDV. İslam Ansiklopedisi, I,342.

36) Hamdi Yazır, Hak Dîni, V,3117.

37) el-Âlûsî, Rûhu'l- Meânî, XIV,217.

e) Adalet Kavramının Kur'an'daki Anlamı

Adl-adâlet kavramı, övgü ifade eden ve Kur'an'da yapılması teşvik edilmiş olan bir kavramdır. Bu kavram, Kur'an'da 11 surede 24 âyette 28 defa zikredilmiştir.

Adl kavramı Kur'an'da yedi anlamda kullanılmıştır. (38)

1- Fidyе, bir şeyin karşılığı

(2/48, 123 ve 6/70) âyetlerinde bu anlamdadır. (39)

"Öyle bir günden sakının ki o gün hiç kimse kimsenin yerine bir şey ödeyemez. Kimseden fidye kabul edilmez (لَا يَقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ) Kimseye şefaаt fayda vermez ve onlara hiç bir yardım yapılmaz." (2/123)

2- Kıymet, denk, eşit

Maide sûresi, 95.âyette bu anlamdadır. (40) Hacda ihramlı iken av yapanın cezası" Kabe'ye varacak bir kurban, yahut yoksullara yedirme şeklinde keffaret yada buna denk oruçtur.." (أو عدل ذلك صياما)

3- Allah'a şirk koşmak

En'am sûresinin, 1 ve 150. âyetlerin de geçen adl kavramı bu anlamdadır.

"...İnkâr edenler Rab'lerine şirk koşuyorlar." (الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَدْعُونَ)

(6/1) âyetindeki adl; putları, Allah'tan başka taptıkları insan, canlı, taş vb. şeyleri Allah'a denk ve eş tutmak yani O'na ortaklar koşmak demektir. (41)

(6/150) âyetinde " âyetlerimizi yalanlayanların ve âhirete iman etmeyenlerin keyiflerine uyma. Onlar Rab'lerine eş tutuyorlar" denilmiştir. (وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَدْعُونَ) yani "Allah'a başkalarını ortak koşup putlara tapıyorlar." (42)

4- Haktan Sapmak

(4/135 ve 27/60) âyetlerinde geçen adl kavramı bu anlamdadır.

Nisa sûresi, 135. âyette, "Ey iman edenler, adaleti tam yerine getirin. (تَوَاصَوْا بِالْقِسْطِ). (Böylece) Allah için şahitlik edenler olun. Kendinizin, ana-babanızın ve yakınlarınızın aleyhinde bile olsa, (şahitlik ettiğiniz kimseler) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de

38) ed-Demeğânî, Islâhu'l-Vücûh, S.317-318. İbnu'l-Cevzî, Nüzhe, 440-441. Abdülfettah, el-Kâmûs el-Kavîm, II,10,11. Anılan eserlerde ADL kavramının beş çeşit anlamının olduğu bildirilmiştir.

39) el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî, Medârik, el-Hazin, Lübâb, I,120,189, II,427.

40) el-Beydâvî, Envâr, II,350.

41) el-Beydâvî, Envâr, II,381.

42) es-Sâbûnî, Safve, II,427. el-Kurtubî, el-Câmi', VI,387.

daha yakındır. (onları sizden çok kayırır) Öyle ise keyfinize uyararak doğruluktan sapmayın **فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىَٰ أَنْ تَعْدِلُوا** Eğer (şahitlik ederken dilinizi) eğip bükerseniz, ya da (doğru söylemekten) yüz çevirirseniz **(وَأَنْ تَلُوا وَتَرْضُوا)** muhakkak ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır." buyrulmuştur.

Âyette geçen (**فَلَا تَعْدِلُوا**) ifadesine iki anlam verilmiştir.

a- Şahitliği eda konusunda haktan saparak hevânıza uymayın.
(**فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىَٰ أَنْ تَعْدِلُوا**) (**عَنِ الْحَقِّ فِي آدَاءِ الشَّهَادَةِ**)

b) Hevanıza uymayı terkedin, böylece adalet sıfatıyla vasıflanmış olursunuz. (43) Veya "insanlar arasında adalet yapmayı terkederek hevanıza uymayın" (44) veya " adaletli olmak için hevanıza uymayı terkedin." (45)

Âyetin her iki manaya da ihtimali vardır. Ancak her iki mananın (Haktan sapmanın veya adaleti terketmenin) sonucu aynıdır. Yüce Allah şahitliğin dosdoğru yapılmasını istemiştir. Buna mukabil, şahitlik yapmada, haktan ve doğruluktan sapmayı, adaleti terketmeyi, şahitlik esnasında dilini eğip bükerek, doğru dürüst şahitlik yapmamayı ve şahitlik yapmaktan imtinayı, şahitliği gizlemeyi (46), tanıklık ve yargıda başkasına zulmetmeyi (47) heva ve hevese uymayı yasaklamıştır. Heva ve hevesine uyararak, insanlara kızarak veya yakınlık mülâhazası ile adaleti terketmek, (48) haktan sapmak, şahitliği gizlemek veya doğru dürüst şahitlik yapmamak zulüm, aksi davranış ise adalet' tir.

Nahl sûresi, 60. âyette "...Allah ile beraber başka bir tanrı mı var? Hayır onlar haktan sapan bir kavimdir." denilmiştir.

Âyetteki (ya'dilûn) "haktan sapmak" anlamına geldiği gibi "şirk koşmak" anlamına da gelir. Adl, kavramına "hak'tan sapma" anlamı verilirse buradaki (49) "hak", tevhi'd (Allah'ın birleme); "şirk koşmak" anlamı verilise "hak", Allah anlamındadır. Tevhîdden sapmak ve Allah'a şirk koşmak aynı manayı ifade eder.

5-Düzeltmek, ölçülü bir biçim vermek

Yüce Allah insanın yaratılışı ile ilgili olarak şöyle demektedir.

"Ey insan! Seni Engin kerem sahibi Rab'bine karşı ne aldatıp isyana sürükledi. O Rab ki seni yarattı, sana düzen verdi, ölçülü bir biçim verdi." (82/6-7) (**الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّىٰكَ فَعَدَلَكَ**)

Buradaki adl; göz, kulak, el ayak gibi çift azaların, denkliği, vücudun mütenasib ve dengeli oluşu, insanın boyunun düzgünlüğü ve en güzel biçimde olması (ahseni takvîm) demektir. (50)

43) el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî, Medârik, II,184.

44) el-Hazin, Lübbâb, II,184. el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, V,168.

45) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I,575. er-Râzî, M.Gayb, XI,74.

46) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I,575.

47) el-Kurtubî, el-Câmi', V,413.

48) İbn Kesîr, I,565.

49) R.el-İsfehânî, Age, S.326. el-Beydâvî, Envâr,, IV,538.

50) Hamdi Yazır, Hak Dini, VIII.5638.

6-Tevhîd

Yüce Allah Nahl sûresinin, 90. âyetinde; "adaleti, ihsanı "yakınlara vermeyi" emreder. Fahşa, münker ve bağy'ı nehyeder..." buyurmuştur.

İbn Abbas (RA), bu âyetteki "adl" kavramının (لا اله الا الله) "Allah'tan başka ilah yoktur." anlamında olduğu söylemiştir. (51)

Müfessirler, bu âyetteki adl ve ihsan kavramlarını birbiri ile irtibatlı olarak farklı anlamlarda izah etmişlerdir.

İbn Abbas (R.A) adl; "Lâilâhe illallah" demek, ihsan ise emrettiği ve yasakladığı şeylerde; sıkıntılı ve rahat, sevinçli ve kederli hallerinde Allah'a itaat etmeye sabretmek ve farzları eda etmektir, (52)

Süfyan İbn Uyeyne (Ö.98/814); "adl", burada Allah için amel yapanın gizli ve açık hallerinin aynı ve eşit olması; "ihsan" ise, gizli halinin (serîratühu) açık halinden (alaniyyetühu)) daha efdal olması" (53),

Ali İbn Ebî Talib, (Ö.40/661) adalet, insaflı olmak; ihsan ise, iyilik etmektir, (54)

İbn Atıyye, (Ö.383/993) adl, emanetleri yerine getirmek, iman etmek, farzları işlemek, insaflı olmak, zulmü terketmek, her şeyin hakkını vermek; ihsan ise, mendup (yapılması sevap) olan fiilleri işlemektir, (55)

Yine İbn Abbas (R.A) den yapılan bir rivayette o, "adalet", Allah'a koşulan ortakları terketmek "ihsân" ise; Allah'a sanki o seni görüyormuş gibi ibadet etmen, nefsin için istediğini insanlar için de istemen, eğer bu insan mü'min ise onun imanının artmasını istersin, eğer kâfir ise islam kardeşi olmasını arzu edersin." Başka bir rivayette ise, "adl", tevhid; "ihsan" ise ihlastır, demiştir. (56)

Adl, amelin karşılığını vermede eşit davranmak, eğer amel hayır ise hayırla karşılık vermek, şer ise şer ile karşılık vermek ihsan ise, hayra ve iyiliğe ondan daha fazlası ile karşılık vermek, şerri ve kötülüğü affetmektir." (57) "Adl", insaflı olmak; "ihsan" ise kötülük yapana iyilik yapmaktır. " (58)

Bu âyette üç emir buna mukabil üç yasak vardır." Adl", "ihsan" ve "yakınlara yardım". " Fahşa", "münker" ve "bağy". "Adl, İhsan ve akrabaya yardım"; farzlara, vaciplere, nafilelere, güzel edeplere, ahlaka, insanların birbirlerine karşı muamelelerine, akrabalar

51) et-Tabarî, Age, VIII, 14/162.

52) et-Tabarî, Age, aynı yer.

53) İbn Kesîr, II, 582.

54) el-Kurtubî, el-Câmi', X, 165.

55) el-Kurtubî, Age, X, 166.

56) el-Hâzin, Lübâb, III, 634.

57) R.el-Isfehânî, el-Müfradât, 325. el-Hâzin, Lübâb, III, 634. Tefsiru'l-Merağî, XIV, 130.

58) el-Hâzin, Lübâbü't-Te'vîl, III, 634. el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, XIV, 217.

arası güzel kaynaşmaya, şefkat ve merhamete şamil olduğundan bütün hayırlar bu üç kelimeye toplanmıştır. Yine "Fahşa, münker ve bağy" çirkin fiillere, kötü sözlere, başkalarının haklarına tecavüz vesair masiyetlerin hepsine şamil olduğundan bu üç kelime şerrin tamamını kapsar. (59)

7-İnsâf,

İnsaf, sözünde, fiilinde ve hükmünde doğru olmak, her şeyi yerli yerinde yapmak, eşit ve dengeli muamele, zulm ve cevrin zıddı.

a) Sözde Adâlet (doğruluk)

Allah, va'd ve vaidinde doğru (sâdık) emir ve yasaklarında, kaza ve hükümlerinde "ÂDİL" dir. (60)

"Rabbinin sözü hem doğrulukça hem de adaletçe tamamlanmıştır. O'nun sözlerini değiştirebilecek hiç kimse yoktur." (6/115)

"Sıdk" ve "adl" kavramları Allah'ın sözü'nün (**كَلِمَةُ رِيك**) yani Kur'an'ın sıfatıdır. (61) Kur'an, haberleri ve va'dettiği şeyleri yönü ile tamamen doğru, hakikatin ta kendisidir. Yalandan, şüpheden uzaktır. Emir ve yasakları, yasa (şeriat) ve hükümleri yönüyle de tamamen "adalet" tir, "hakikat"ın ta kendisidir. "Zulüm" den ve eğrilikten uzaktır. (62)

Kur'an'ın adilliği; her emir ve yasağının , her hükmünün yerli yerinde, doğru düzgün, hak ve gerçek olmasıdır. Bu itibarla Kur'anı değiştirebilecek, ona karşı hakimlik, mümeyyizlik, musahhihlik edecek hiç bir şey, hiçbir kimse yoktur. Kimse onun kelimelerini kaldırıp yerine daha doğru ve daha adaletlisini koyamaz. Onun benzerini getiremez. Söz onun sözü, kanun onun kanunu, hüküm onun hükmüdür. (63) Kur'an'a uyan her inanç, söz, fiil, hüküm ve davranış adil, uymayan ise zulüm'dür.

Allah'ın her sözü dosdoğru ve adil olduğu gibi insanların sözlerinin de adil olması istenmiştir.

"...Söylediğiniz zaman akrabanız da olsa adil olun." (6/152)
(**وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى**)

(**فَاعْدِلُوا**), (**فَاعْدِلُوا**) "doğru sözlü olan" demektir. (64). Yargı ve kararlarda, şahitlik, alış-veriş, vesair bütün insanî ve sosyal ilişkilerde "doğru sözlülük" gereklidir ve bu âyetteki "adil olun" emrine dahildir. (65)

b-Şahitlikte Adalet

"Allah için şahitliği adaletle dosdoğru yapanlar olun"

59) Mehmet Vehbi, Hulâsatu'l-Beyân, VII,2886. Bkz. et-Tabarî, Câmiu'l-Beyân, VIII,14/163.

60) el-Beydâvî, Envâru't-Tenzîl, en-Nesefî, Medâriku't-Tenzîl, II,472.

61) et-Tabarî, Câmi'u'l-Beyân V,8/9.

62) Hamdi Yazır, Hak Dîni III,2035.

63) Hamdi Yazır, Hak Dîni, III,2035.

64) en-Nesefî, Medâriku't-Tenzîl, II,508.

65) el-Kurtubî, el-Câmi', VII,136-137.

(4/135) diye mü'minlere şahitlikte adil olmayı emreden âyeti yukarıda zikretmiştik.

Maide sûresi, 8.âyetinde ise şöyle buyrulmaktadır:

"Ey iman edenler! Allah için adaletle şahitlik edenler olun. Bir kavme karşı duyduğunuz kin sizi adaletten saptırmamasın. Adil davranın. Adil olmak takvaya daha yakındır. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah yaptıklarınızdan haberdardır."

Yüce Allah, bütün halka, dost-düşman herkese ancak adalet ve insafla muamele etmeyi haktan ve doğruluktan ayrılmamayı, kimseye zulmetmemeyi emretmiştir. Allah'ın düşmanı olan kâfirlere bile adaletle muamele istenmiştir. (66)

Âyetinde "şahitlik" kavramı; "kıst" (adalet) ve "kavvâm" (mubalağa ile bir şey üzerinde kaim olmak) (67) ve adaleti yerine getirmeye çalışmak (68) kelimeleri ile nitelenmiştir. Şahit, herhalükarda doğru söyleyecektir. Hiç bir şeyi, muhataba olan öfke, kin, kızgınlık, düşmanlık v.s. hakkı söylemeye mani olmamalıdır. Böyle davranmak adalet, adalet de takva'dır. Aksi davranış "cürm" ve "zulüm" dür.

Bu itibarla şahitin, âdil olması gerekir. Talak sûresi, 2.âyetinde şahitin adil olması şart koşulmuştur.

"(Boşadığınız hanımlarınızı, iddet) sürelerinin sonuna vardıklarında onları güzelce (nikahınızın altında) tutun veya iyilikle onlardan ayrılın içinizden adalet sahibi iki kişiyi şahit tutun şahitliği Allah için yapın.."

İslam hukukçuları bu ve benzeri (5/106) âyetlere dayanarak şahidin adil olmasını şart koşmuşlardır. "Adil'in mukabili olarak "fasık" zikredilmiştir.(69) Yani şahidin "fasık" olmaması gerekir.

Fakihler, şahitliğin kabulünün şartları on tanedir, demişlerdir: Şahidin;

- 1-Hür olması,
- 2-Büluğa ermiş olması,
- 3-Müslüman olması,
- 4-Adil olması,
- 5-Şahitlik ettiği şeyi bilen olması,
- 6-Şahitliği ile kendisine menfaat teminine yönelmemesi,
- 7-Şahitliği ile kendisinden bir zararı gidermeye çalışmaması,
- 8-Hatasının çokluğu ile bilinmemesi. 9-Şahsiyetini terkeden birisi olarak tanınmaması,
- 10-Kendisi ile şahitlik yaptığı kişi arasında düşmanlık bulunmaması gerekir. (70)

66) er-Râzî, M.Ğayb, XI.181.

67) M.Vehbi, Hülâsatü'l-Beyân, III, 1077.

68) el-Beydâvi, Age. II.183.

69) Bkz. el-Mevsili, Abdullah bin Mahmud bin Mevdud, el-İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar, II, 141. Daru'l-Ma'rife. 3. Baskı Beyrut-1395/1975. el-Merğınani, Burhanüddin Ebu'l-Hasan Ali bin Ebu Bekr b.Abdülcelil, el-Hidaye Şerhu Bidayetü'l-Mübtedi, III,118. el-Mektebetü'l-İslamiyye

70) er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, VII,121-122.

c-Yargıda Adalet:

"Allah size emanetleri ehline vermenizi, insanlar arasında, hükmettiğiniz zaman "adalet" ile hükmetmenizi emreder..." (4/58)

Yüce Allah bu emri ile, hakim, bakan, vali, başkan, müfettiş, muhakkik, aile reisi...gibi yönetmek, soruşturmak ve hüküm vermek görevi bulunan herkese âdil olmayı emretmektedir. (71)

Adalet ile hükmetmek; herkese ilâhî kanunları aynı şekilde uygulamak, eşit davranmak, haksızlık ve zulüm yapmamak, herkese hakkını tam vermek, suçsuzu cezalandırmamak, suçluya hak ettiğinden fazla ceza vermemek, aynı suçu işleyenlere eşit ceza vermek, aynı işi yapanlara eşit ücret vermek...gibi hakkaniyete uymaktır.

Muhammed bin İdris es-Şafiî (ö.204/820), hakimin davaCı ile davalı arasında beş şeyde;

- 1-Yanlarına girişte,
- 2-Önlerinde oturupta,
- 3-onlara iltifatta,
- 4-onları dinlemede,
- 5-ve verdiği hükümde eşit davranması gerekir, demiştir. (72)

Yönetici ve hüküm verme durumunda olan herkesin aynı şekilde hareket etmesi gerekir. Adil olmak Allah'ın emridir. Şûra suresi 15.âyetinde Muhammed (A.S.)'a dolayısı ile bütün mü'minlere hitaben yüce Allah;

"...Emrolunduğun gibi dosdoğru ol; onların (ehli kitabın, kafirlerin) (73) keyiflerine uyma ve de ki:" Ben Allah'ın indirdiği her kitaba iman ettim ve aranızda a d a l e t yapmakla emrolundum..." (42/15)

Yani Allah'ın hükümlerini ve şeriatını tebliğ ve icra etmek, zulmün menbağı olan insanların heva ve hevesleri ile yapılan küfür ahkâmını atmak, Hak hükmü ile Allah için herkes arasında ADALET yapmakla emrolundum. (74) Hükmün "âdil" olması için İslama uygun olması gerekir. Aksi takdirde bu hüküm ", "zulüm" dür.

Şahitin âdil olması istendiği gibi hakimin de âdil olması istenmiştir.(5/95) (75)

d-Barışın Sağlanmasında Adalet

"Eğer mü'minlerden iki grup savaşırlarsa aralarını düzeltin şayet biri diğerine saldırırsa Allah'ın emrine dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın Allah'ın emrine dönerse a d a l e t le aralarını barıştırsın, adil olun. Çünkü Allah,a d a l e t le hareket edenleri sever." (49/9)

71) Bkz. el-Kurtubî, Age, V, 258.

72) er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb , X, 141.

73) Hamdi Yazır, Age, VI, 4231.

74) Hamdi Yazır, Age, aynı yer.

75) er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, XII, 92. en-Nesefî, Medâriku't-Tenzîl II, 348.

Birbirleriyle savaşıyan iki grup müslümanın barıştırılmasında adalet şartı koşulmuştur. Barışın sağlanmasında adalet; taraflardan birine meyletmemek, eşit ve hakkaniyet ölçüsünde davranmak zulüm ve haksızlık yapmamaktır.

"Adil olun" emri ile sadece barışın teminine değil bütün işlerde adil olunması istenmiştir. (76)

Bu âyet ile mü'minlere, en zor problemlerini aralarında adaletle çözmeleri, daima barış içinde olmaları, müslümanların meselelerine kayıtsız kalmamaları emredilmiştir.

e) Borçlanmalarda ve Senet Tanziminde Adalet

Yüce Allah,"Ey iman edenler!Belirli bir süreye kadar birbirinize borç verdiğiniz zaman onu yazın. Aranızda adil bir katip onu yazsın", katip Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, yazsın.Borçlu olan da yazdırsın.Rabbi olan Allah'tan korksun, borçundan hiçbir şeyi eksik etmesin. Eğer borçlu olan kimse akıllı ermez, yahut zayıf yada kendisi yazdıramayacak durumda ise velisi onu a d a l e t l e yazdırsın. İki erkeyi de şahit tutun. Eğer iki erkek yoksa razı olduğunuz şahitlerden bir erkek iki kadın (şahitlik etsin). Taki kadınlardan biri unutursa diğeri ona hatırlatsın,şahitler çağırıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar. Az olsun çok olsun onu süresine kadar yazmaktan üşenmeyin. Bu Allah katında daha a d a l e t l i, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir. Yalnız aranızda hemen alıp vereceğiniz peşin ticaret olursa onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah yoktur. Alış veriş yaptığınız zaman da şahit tutun..."

Borç verildiği zaman bunun bir yazıcı tarafından ADALETLE yazılması emredilmiştir. Katibin adaletle yazması; doğru ve hakkaniyetle hareket etmesi, borcu eksik veya fazla yazmaması (77) borcun tesbit edilen vadesini öne veya sona almaması,(78) hak sahibinin dediğinden çok veya az yazmaması,(79) senet tanziminde kimseye; ne borçluya ne de alacaklıya haksızlık etmemesi, hiç bir tarafa meyletmemesidir. (80)

Borcunu yazamayanın velisi de aynı şekilde bu borcu adaletle yazdırması gerekir.

Az olsun çok olsun borcu adaletle yazmak, yazdırmak, şahit tutmak Allah katında daha adil, daha isabetli (اقسط) daha doğrudur. (اقصم) Katip ve şahit adaletten ayrılırlarsa yani borcu eksik veya fazla beyan ederlerse âsi olurlar. Bu davranış mal ve evlada zarar veren yalan beyan olup bunda hakkı iptal vardır. (81) Bu ise zulümdür.

76) el-Beydâvî, Envâru't- Tenzîl, VI,47.

77) el-Beydâvî, Envâru't- Tenzîl, en-Nesefî, Medâriku't- Tenzîl, I,440-441. er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, VII,119.

78) el-Hâzin, Lübabü't-Te'vîl, I,440.

79) el-Kurtubî, el-Câmi', III,383.

80) İbn Kesîr, I,335.

81) el-Kurtubî, el-Câmi', III,406.

f-Ailede adalet

Yüce Allah, Nisa Suresi 3.âyetinde; "Eğer (öksüz kadınlarla evlendiğiniz takdirde) onlar hakkında adaleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız size helal olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikahlanın. Bu kadınlar arasında da adalet yapamayacağınızdan korkarsanız bir tane alın veya sahip olduğunuz cariyelerle yetinin. Zulmetmemeniz, haktan sapmamanız için en uygun olanı budur." buyurmuştur.

"Avl" , haktan sapmak ve zulmetmek demektir. (82)

"Adaleti sağlayamamaktan korkmak", zulmetmekten korkmaktır.

Yetimlere karşı adalet; onların canları, malları, ırzları v.b. haklarına riayet etmektir.

Hanımlara adalet; onlara karşı meyl, sevgi, beraberlik, dostluk, onlarla geceleme, nafaka v.b. maddî-manevî bütün haklarını ödemedi, söz ve davranışta eşit davranmaktır. (83)

Hak ve hukukuna riayet edip adalet yapamayacağından korkanlara bir hanımla evlenmek, bir hanıma da zulmedecekse cariyesi ile yetinmek tavsiye edilmiştir. (84)

Birden fazla evlilikte, hanımlar arası adalet şart koşulmuştur. Nisa suresi 129.âyetinde, "Ne kadar istesiniz de kadınlar arasında tam a d a l e t yapamazsınız. Öyle ise birine tamamen yönelip ötekini muallaktan (kocasızmış) gibi bırakmayın..." buyrulmuştur.

Hanımlardan birine meyledip öbürünü ihmal etmek zulümdür. Ancak sevgi, ünsiyet ve kalbin meyli konusunda eşit davranmaya insanın gücü yetmez. (85)

(7/159 ve 181) âyetlerinde hak üzere bulunan ve insanları hakka çağırıp götüren, hak ile hükmeden hak ile amel eden, hak ile alıp veren, hak ile muttasıf olan, imanda sebat edip hakkı ayakta tutan (86) Musa (as)ın kavminden bir cemaat övülmüştür. (7/159)

Nahl Suresi, 76.âyetinde dosdoğru yolda olup adaleti emreden kimse, dilsiz, hiç bir şey yapamayan ve hiç bir hayır getirmeyen kimsenin mukabilinde zikredilmiştir.

"...Allah şu iki adamı da misal olarak anlattı: Birisi dilsizdir, hiç bir şey yapamaz, efendisinin üzerine bir yükür. Efendisi onu nereye gönderse bir hayır getirmez. Şimdi bu adam ve dosdoğru yolda olup a d a l e t i emreden kimse bir olur mu?"

Kafir ve mü'minin mukayesesini yapılmıştır: Kafir; hak söz söylemez, hakka karşı dilsizdir. Mevlası olan Allah'a muhtaçtır, fakat onun emirlerini ifa etmez, yer içer bir hayra yaramaz.

82) el-Kurtubî, el-Câmi', V,20. el-Hâzin, Lübâb, I,8; IV,410.

83) Bkz. el-Kurtubî, el-Câmi', V,20.

84) et-Tabarî, Câmiu'l-Beyân, III,4/235.

85) es-Sâbûnî, Safve, I,308.

86) el-Kurtubî, el-Câmi', VII;329. el-Beydâvî, en-Nesefî, el-Medârik, el-Hâzin, Lübâb. el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, .II,650.

Mü'min ise; doğru yolda gider, hak din ile mütedeyyin olur. İlmî ile amel eder, hakkı söyler adaleti ve hakkaniyeti emreder. (87)

"Sıratı mustakîm", İslam, adâlet ise, İslamın emir-yasak helal-haram, ahlak, âdâp, kişisel, sosyal, aile ve yönetimle ilgili hükümleri ve kurallarıdır.

Adâlet; iman, amel, söz, fiil, hüküm ve davranışta Kur'an'a uymak, her şeyi yerli yerinde, zamanında ve hakkaniyete uygun yapmak, eşit davranmak, her hak sahibine hakkını eksiksiz vermek, ifrat ve tefritten uzak olmaktır. Bu hali ile Adalet~~ı~~ zulmün ve cevrin tam zıddıdır.

2-Kıst , İksât (كَيْسٌ , اِقْسَاتٌ)

Bu başlık altında kıst kavramının adalet anlamı üzerinde durulacaktır,

A) Kıst Kavramının Sözlük Anlamı

K.S.T. kökü üç farklı anlamı ihtiva eder.

1- İkinci babda "kıst",zulmetmek " kusût",cevr ve haktan sapmak "kâsıt" zalim,

2-Birinci ve ikinci babda "Kıst"; adalet, mizan, hisse, nasîb, rızık, miktar , ölçek, ölçü ve bardak .

3-Dördüncü babda "Kasat"; boyun kuru olmak, hayvanın ayakları dik ve doğru olmak,.

İf'al kalıbında " İksât" ; adil olmak, "muksıt"; âdil, tef'îl kalıbında " taksît" ; bir şeyi adaletle eşit olarak taksîm etmek, borcu belirli zamanlarda verilmek üzere belirli parçalara bölmek, ehlü iyâlinin nafakasını kısmak, "kıstâs"; ölçü, "aksat" ismi tafdil olup daha doğru anlamındadır.(88)

B) Kıst Kavramının Kur'an'daki Anlamı

Bu kök Kur'an'da 25 defa geçmiştir. İki yerde zulüm (72/14015), 23 yerde adalet anlamında kullanılmıştır.

a) Zulüm

Kur'an'ı dinleyip iman eden cinler (72/1-2),

"Bizden müslümanlar da var, hak yoldan sapan zalim l e r d e . Kimler müslüman olursa, işte onlar doğru yolu bulmuşlardır". demişlerdir. (72/14-15)

"Kâsıtûn", müslümanların karşıtı olarak zikredilmiştir ki,

87) Hamdi Yazır, Hak Dîni, V,3112.

88) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab , VII,377-378. el-Hindî, Mecma', IV,268. Asım Efendi, Kâmûs, III,110-111. L.Me'lûf, el-Müncid, 628. A.Fettah, el-Kâmûs, II,116. Bkz. et-Taberî, Câmi', III,4/236. er-Râzî, M.Ğayb. VII,125. el-Kurtubî, el-Câmi', III,12- es-Sâbûnî, Safve, I,177, II,510, III,457.

kâfirler, âsiler ve haktan sapanlar anlamındadır. (89)

b) Adalet

ba) Allah'ın İnsanlara karşı Adaleti

Allah dünyada da âhirette de âdildir, hiç bir şekilde kimseye zulmetmez. Dünyada ve âhirette insanlara yaptığı ceza adalettir. İnsanlara iman ve salih amellerinin karşılığını eksiksiz ve tam verir. O'nun adaleti tam yerine getirdiğine Allah'ın bizzat kendisi, melekler ve ilim sahipleri şahitlik ederler. (3/18) (90) Allah'ın her emrettiği adalet her nehyettiği şey ise zulümdür. (91)

Allah iman ve salih amelin karşılığını adaletle tam verir:

"Hepinizin dönüşü O'nadır. Bu Allah'ın gerçek olarak verdiği sözdür. O yaratmaya başlar, sonra iman edip salih ameller işleyenlere a d a l e t ile karşılık vermek için yaratmayı tekrar eder (öldükten sonra yeniden diriltir). İnkâr edenlere gelince küfürlerinden dolayı onlara kaynar sudan bir içki ve acı bir azap vardır." (10/4)

(... انه يبدؤ الخلق ثم يعيده ليجزى الذين امنوا و عملوا المالحات بالقسط)

"İman ve salih amele" adalet ile karşılık vermek, iman ve salih amelin mükafatını tam vermek ve hiç eksiltmemek" demektir. Bu manaya göre (بالقسط) in müteallikı (ليجزى) dir. (بالقسط) ile murat mü'minlerin adil olmalarıdır ki bu da iman edip salih amel işlemeleridir. Çünkü şirk büyük bir zulüm olduğu gibi İman'da sağlam bir adalettir. (92) (ان الايمان عدل قويم كما ان الشرك ظلم عظيم)

Âhirette adalet terazileri kurulur. Hayır veya şer herkese yaptığığının karşılığı verilir.

"Kıyamet günü için adalet terazileri kurarız. Hiç kimseye zulmedilmez. (insanın yaptığı iş) bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa onu getiririz. Hesap görücü olarak biz yeteriz. (21/43)

"Kıst", amellerin tartıldığı "teraziler" in sıfatı olmuştur. Bu terazi adildir, asla eksik veya fazla tartmaz.

Zalim ile mazlum (93) Yönetici ile yönetilenler (94) arasında adaletle hükmedilir kimseye zulmedilmez.

.(Kıyamette) nefesine zulmeden her kişi yer yüzünde ne varsa hepsini kendisinin olsaydı (azaptan kurtulmak için) onu fidye verirdi. Azabı gördükleri zaman içlerinden pişmanlık duyarlar. Aralarında adaletle hükmedilir. Asla zulmedilmezler." (10/54)

89) en-Nesefî, Medârik, el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, VI, 375

90) Bkz. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I, 344. er-Râzî, M. Gayb, VII, 220. el-Kurtubî, el-Câmi', IV, 42

91) es-Selmân, el-Kevâşif el-Celiyye, S. 314.

92) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, II, 329. el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî, Medârik, el-Hâzin, Lübâb, III, 228.

93) en-Nesefî, Medârik, III, 262.

94) el-Kurtubî, el-Câmi', VIII, 352.

"Kıst", zulmün karşıtı olarak kullanılmıştır. Adâlet ile hükmedilmesi, mazlûmun hakkının zalimden alınınıp mazluma verilmesidir. Bu konuda kimseye zulmedilmez. (95)

Dünyada cezalandırılan toplumlar da suçlarının cezasını çekmişlerdir, onlara zulmedilmemiştir.

"Her ümmetin bir peygamberi vardır. Peygamberleri onlara geli (p de bunlar onu yalanlay)ınca aralarında adalet ile hükmedilir hiç zulmedilmezler. (10/47)

Peygamber ile yalanlayıcılar arasında adaletle hükmedilir. Yalanlayıcılar helakedilirler, peygamber ve mü'minler kurtarılırlar. (96)

bb) İnsanların fiil ve davranışları ile ilgili adalet

"Yetimlerle evlenildiği zaman onlar hakkında adalet yapamama korkusu (4/3), borç verildiği zaman bunun yazılmasının ve şahit tutulmasının Allah katında daha adil olması (2/282), Şahitliğin dosdoğru yapılması (4/8,135), savaşı iki grup müslümanın barıştırılmasında âdil olunması, her konuda adaletli davranılması (49/9) konularını "adl" kavramını tahlil ederken zikretmiştik.

"Kıst" kavramının geçtiği ayetlerde; "öksüzlere karşı adil olunması istenmiş" (4/127) evlatlıkların babalarına nisbet edilerek çağırılmasının Allah katında daha adil olduğu (33/5), adaleti emredenleri öldürenlere elîm bir azap yapılacağı, dünya ve âhirette amellerinin boşa gideceği ve hiç yardımcılarının olmayacağı (3/21-22) bildirilmiştir.

1-Kâfirlere adalet

Allah, adaleti emretmiş (7/29), hatta kâfirlere bile adaletle muamele edilmesi istenmiştir.

Hız. Muhammed (as)a hitaben yahudiler ile ilgili olarak; "Eğer hüküm verirsen aralarında adalet ile hüküm ver. Çünkü Allah adil olanları sever." (5/42)

Mü'minlere hitaben; kâfirler ile ilgili olarak;

"Allah sizi din hakkında sizinle savaşımayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan menetmez. Çünkü Allah adil olanları sever" (60/8) buyrulmuştur.

Kâfirlere adaletli davranmak, onlara zulmetmemektir. (97)

2- Ölçü ve Tartıda Adalet

(6/152, 11/85 ve 55/9) âyetlerinde ölçü ve tartının adaletle yapılması emredilmiştir.

95) Bkz. Buhârî, Sahih, Mezalim, 1,10,18.

96) el-Beydâvî, Envâr, el-Fîrûzâbâdî, Tenvîr, III,259.

97) en-Nesefî, Medârik, VI,242.

"Ölçü ve tartıyı adaletle tam yapın.. واَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ"

"(Şuayb, kavmine), "Ey kavmim, ölçü ve tartıyı adaletle tam yapın, insanların eşyasını eksik vermeyin ve yeryüzünde fesat çıkararak fenalık etmeyin." (demiştir)" (11/85)

"Tartıyı adalet ile yapın, terazide eksiklik yapmayın." (واَقِمْواَ الْوِزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَخْسِرُوا الْمِيزَانَ) (55/9)

Ölçü (mikyâl) ve terazide (mîzân) adâlet ;ölçü ve tartıyı tam ve hakkıyla yapmak, eksik ve fazla yapmamaktır. (98) Ölçü ve tartıyı tam ve doğru yapmak (السِّكَّال) ve (المِيزَان) ; eksik ve noksan yapmamamak (اَقِمْوا) ve (اَوْفُوا) ifadeleri "kıst" kavramını te'yd etmektedir.

Bu âyetlerde geçen"kıst"; dosdoğru olmak (ikamet) ,tam yamak (tevfiye), kavramlarıyla eş., eksik ve noksan yapmak (bahs ve hüsrân) kavramlarıyla zıt anlamdadır.

İnsanların nasıl davrandıklarında âdil olacağını yüce Allah gönderdiği kitap ve mizan ile bildirmiştir:

"Andolsun biz elçilerimizi açık delillerle gönderdik ve onlarla kitabı ve mizanı indirdik ki insanlar adaleti yerine getirsinler..." (57/25)

Kitap ile murat, ilâhî vahyi, ahkâmı ve dini yasaları içine alan Allah'ın elçilerine gönderdiği kitaplar.

"Mîzan", ise hukûkî, siyâsî, ve sosyal dengeyi tayin eden adalet ölçüdür. (99) insanların, bu kitap ve mizan ile aralarındaki her muameleyi adalet ile yapmaları gerekir.

İnsanlara karşı kıst; yakın-uzak, dost-düşman herkese ahkâm ve muamelelerde adaletle eşit davranmak,

Allah'ın haklarına karşı adalet; Allah'ın nimetlerini O'na itaatte kullanmak ve isyanda kullanmamaktır.

Herkesin herkese her hâlûkârda adaletli davranması farz, zulüm ise mutlak olarak haramdır. Hiç bir halde helal olmaz. Adalet, bilittifak herkesce sevilen bir davranış ve maruf-iyi olan bir fiil, zulüm ise kalbin yadırgadığı, buğzettiği ve kötilediği münker-kötü bir davranıştır.

İnsanların işleri dünyada adalet ile dosdoğru olur. (100)

3-İhsan (إِحْسَان)

H.S.N. Kökünden if'al kalıbında "ihsân", bir şeyi iyi ve güzel yapmak, "îlâ" harfi cerri ile kullanıldığı zaman iyilik

98) el-Beydâvî, Envâr, en-Nesefî, Medârik, el-Hâzin, Lübâb, III,351, VI,137,186.

99) Hamdi Yazır, Hak Dîni, VII,4757.

100) Bkz. Abdülazîz, el-Muhammed es-Selmân, el-Kevâşifu'l-Celiyye, S.178.

etmek;"muhsin"; insanlara daima iyilik eden, bir şeyi iyi yapan kimse anlamındadır.

"Husn","kubh"un; "hasene","seyyie"nin; "husnâ","sûây"ın zıddıdır,(101)

Istılâhî manada " ihsân" iki kısma ayrılır:

a) Allah'a ibadet etmekte ihsân;

Hız. Muhammed (as),ihsân nedir diye soran Cibril'e, "ihsân ", Allah'a sanki onu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Her ne kadar sen onu görmuyorsan da o seni görmektedir." demiştir.(102)

b)İnsanlara-Yaratıklara yapılan ihsân;

Bu iki şekilde olur:

1-Dinî ve dünyevî bir menfaat sağlamak, Buna maddî ve manevî iyilik dahildir. Birisine faydalı bir şey öğretmek, doğru yolu göstermek, mal-mülk infak etmek ve hayır yapmak...gibi.

2- Gücü nisbetinde başkalarından zararı defetmek. (103)

Buna göre "ihsan" iki anlamı içermektedir. Biri, bir vazifeyi en güzel, en iyi bir şekilde, yerli yerinde eksiksiz, kusursuz tam bir şekilde hakkıyla yapmaktır. Bu hem Allah'a karşı yapılan ibadetlerde hem de her türlü işte sözkonusudur. Nitekim Hız.Muhammed (as), bu hususta şöyle demiştir:

"Yüce Allah, her şey üzerine ihsanî yazdı, binaenaleyh, katl ve zebhi (kesme) dahî güzelce yapınız, her biriniz bıçağını iye bilesin ve keseceği hayvana rahat ettirsin." (104)

İhsan bu manasıyla adaletin sinonimi zulmün zıddıdır. Bir görevi eksik veya ziyade yapmak yani yerli yerinde, istenildiği şekilde yapmamak, sınırı aşmak zulüm ve isâet'tir.

Peygamberimiz (S.A.V)'e, ya Rasulallah abdest nasıl alınır diye soran birisine abdesti tarif ettikten sonra; "İşte abdest böyle alınır. Kim buna ilave ederse veya bundan noksan yaparsa abdesti kötü yapmış ve zulmetmiş olur." demiştir. (105)

(هكذا الوضوء فمن زاد على هذا أو نقص فقد أساء وظلم)

Demek ki abdestte elleri, yüzleri,kolları ve ayakları üçer defa yıkama, başı, enseyi ve kulakları birer defa mesh etme eksik

101) el-Hûrî, Akrabu'l-Mevârid, I,193. Asım Efendi, Kâmûs, IV,589-590. Karahisârî, Ahteri Kebîr, I,236. L.Me'luf, el-Müncid, S.134. Bkz. el-Kurtubî, el-Câmi' , X,166-167.

102) Buhari, Sahîh, iman, 37. Müslim, Sahîh, iman, 1,Ebu Davud, Sünen, Süne, 16. Tirmizî, Sünen, iman, 4. ibn Mace, Sünen, Mukaddime, 9.

103) A.M.es-Selmân, el-Kevâşif el-celiyye, S.176.

104) Müslim, Sahîh, Sayd 57. Ebu Davut, Sünen, Edâhî, II, Tirmizî Sünen, Diyât, 14. Nesai, sünen, Dahaya, 22,26. ibn Mace, Sünen, Zebâih, b.3.

105) Ebu Dâvûd, Sünen, Tahara,51.

veya fazla yapılırsa bu zulüm ve isâet olmaktadır. Çünkü görev yerli yerinde yapılmamıştır.

İhsân'ın diğer anlamı ise insanlara iyilik yapmaktır. İyilik menfaat sağlamak, bir zararı gidermek ve zarar vermemekle olur.

İhsan, "kötülük yapana iyilik yapmaktır."

Muhsin, "Güneş, yağmur ve rüzgar gibi herkese iyiliği dokunan" (106), "iyilikleri yapan, kötülükleri terkeden" (107), "istikamet üzere olan, beş vakit namazını kılan, taşkınlıktan ve zulme meyletmekten sakınan" (108), tevhid inancı sahih olan, nefsinin yönetimini iyi yapan, farzları eda eden, müslümanlara zarar vermekten ve kötülük yapmaktan sakınan (109), Allah'a itaat eden ve O'nun yasaklarından kaçınan" (110) kimseye denir.

Buna göre ihsan, adaletin üstündedir. (111)

Bu manada ihsan, kötülük yapmanın (isâet) zıddıdır. İisâet ise zulümdür. Hz. Muhammed (A.S) bir hadisinde ihsan'ı zulmün karşıtı olarak kullanmıştır. (112)

Al-i İmran suresi, 134.âyetinde geçen muhsin, bu anlamda, muttaki insanın özelliği olarak zikredilmiştir.

Cennetin kendileri için hazırlandığı muttakiler (3/133); "bollukta ve darlıkta Allah için harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları affederler. Allah da (böyle yapan) muhsinleri sever. Onlar bir kötülük yaptıkları ya da nefislerine zulmettikleri zaman, Allah'ı hatırlayarak hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler. Günahları da Allah'tan başka kim bağışlayabilir? Ve onlar bile bile yaptıklarında ısrar etmezler." (3/134-135)

İhsan'ın bütün çeşitlerini bu âyetler içermektedir. "Muttaki muhsin", sadece salih amel işleyen " muttaki mü'min" den faziletlidir. Fazileti ihsan sebebiyledir. (113)

"Ancak zulmeden, sonra yaptığı kötülüğün yerine iyilik yapan olursa ona karşı da ben bağışlayıcı, esirgeyiciyim." (27/11).

(إلا من ظلم ثم بدل حسنا بعد سوء فإني غفور رحيم)

Bu ayette "kötülük" (sû'), "zulüm" ile eş; "iyilik" (husn) ile zıt anlamda kullanılmıştır.

4- Hikmet (الحكمة)

"Hikmet", H.K.M. kökünden mastar-isim olup; adalet, ilim,

-
- 106) el-Hâzin, Lübbâb, I, 589.
107) er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, XI, 59.
108) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, II, 436.
109) el-Kurtubî, el-Câmi', I, 415.
110) es-Sâbûnî, Safve, I, 307.
111) el-İsfehânî, el-Müfradat, S.119.
112) et-Tirmizî, Sünen, Birr, 63.
113) el-Kurtubî, el-Câmi', VI, 297.

hilm, hak, doğru (sedâd, savâb), nübüvvet, Kur'an ve İncil'e ıtlak olunur.

"Hakîm"; ismi fail olup hikmet sahibi, üstlendiği her işi dosdoğru ve sapa sağlam yapan kimseye denir. Allah'ın isimlerindendir. (114)

"Hikmet" ilim ve akıl ile hakkı bulmaktır. İlâhî hikmet, eşyayı bilmek ve onu en muhkem ve en sağlam bir gaye üzerine îcad etmektir. İnsanî hikmet ise, varlıkları bilmek ve hayır fiilleri işlemektir. (115)

"Hikmet", her şeyi yerli yerine koymaktır. (هي وضع لكل شيء في موضعه) Her şeyi kendi yerinden başka yere koymak anlamında olan "sefeh" in zıddıdır. (116)

Allah, Hakîm'dir, çünkü o, her şeyi yerli yerine koyar. (117)

Kökü olan H.K.M \ nin asıl anlamı ıslah etmek için menetmektir. (118)

"Hüküm" (الحكم), "zulüm" den menetmektir. "Hikmet" de insanı cehaletten meneder, (119) fesadı defedip maslahatı ve menfeati celbeder. (120)

"Sözde ve fiilde isabet etmek"; Sözde isabet hakka, fiilde isabet hayra yöneliktir. Hikmetin evveli hak ilmi, sonu hayırlı fiildir. Sözde ve fiilde isabet birlikte olursa hokmettir.

Mutezile, "hikmet", failine veya başkasına fayda temin eden şeydir. Sefeh bunun zıddıdır, (121)

Eş'arîler, "Hikmet", failinin kasıt ve iradesine uygun olarak meydana gelen fiildir. Sefeh bunun zıddıdır,

Maturîdiler, "Hikmet", fayda taşısın taşımasının neticesi iyi ve güzel olan iştir; sefeh, bunun zıddıdır, demişlerdir. (122)

Cevr ve sefeh, adalet ve hikmetin zıddıdır. Cevr ve sefeh, çirkin (kabîh); adalet ve hikmet, iyi (hasen) dir.

Allah'ın her fiili adl ve hikmettir, o cevri ve sefahi işlemekten münezzehtir. (123)

114) Asım Efendi, Kâmûs, IV, 244. Abdülfettah, Age, I, 166.

115) R.el-İsfehânî, el-Müfradat, S.127.

116) el-Maturîdî, Kitabü't-Tevhîd, S.144.

117) el-Maturîdî, Age, S.110

118) R.el-İsfehânî, el-Müfradat, S.126.

119) İbn Fâris, Mu'cem, II, 91.

120) Hamdi Yazır, Hak Dîni, II, 915.

121) Kâdî Abdülcebbâr, el-Muğnî, I, 48.

122) Nureddîn es-Sâbûnî, Mâturîdiyye Akâidi, S.133-134.

123) el-Mâturîdî, Kıtâbü't-Tevhîd, S.217-218. K.Abdülcebbâr, el-Muğnî, VI, 177.

5-Hakk (الحق)

"Hak", (çoğulu, hukuk ve hıkûk) batılın zıddıdır. İnkârı caiz olmayan sabit şey, doğru, sahîh, sıdk, adâlet, hikmet müktezasına göre vuku bulan hüküm, vacip ve lazım, mal ve mülk anlamındadır. Allah'ın güzel isimlerinden biridir. (124)

Hakkın aslı, mutabakat ve muvafakat demektir.

"Hak", bir şeyi hikmet gereyi îcad eden zata denir. Bu sebeple Allah'a, "Hak " denilmiştir. "İşte Rabbiniz Allah, Hak'tır. Haktan sonra sapıklıktan başka ne var?..." (10/32)

"Hak", hikmet gereği yaratılmış olan şeye denir. Bu sebeple Allah'ın bütün fiilleri "hak" tır.

"Hak, Rabbinden gelendir. Artık şüphelenenlerden olma" (2/147)

İslama, Kur'an'a, ilahî vahye, hikmete, nusrete, saadete, emr-i azîme, gerçek itikada, doğru söze, hal ve fasladılmış, hükmü verilmiş her hangi bir işe, gerçek ve doğru nesneye ve nasîbe hak denilmiştir.

Hak; vacip ve lazım olmak, bir şeyi sabit ve gerekli kılmak manasına gelir.

Hak; bir kimseye faydalı olan, ondan zararı gideren şeye denir. (125)

İbn Faris, hak'kın bir tek kök anlamı vardır. O da bir şeyin sağlamlığına ve sihhatine delalet etmesidir, demiştir. (126)

Hak, düşmana hak üzere galip gelmek, haberin hakikati üzerinde durmak, yolun ortasından yürümek, iş sabit ve doğru olmak (alâ) harfi cerri ile kullanıldığında gerekme, haketmek anlamındadır. (127)

Hak kavramı Kur'an'da 18 anlamda kullanılmıştır. (128)

Allah (23/71), Kur'an (6/5, ...), İslam (8/8...1), adl (21/112...), tevhid (23/7...), Sıdk (6/73...), mal (2/282), vücûb (gerekme) (46/18...), hâcet (ihtiyaç), (11/79) haz (nasîb) (70/24-25) beyân (2/71...), Kâbenin kible olması veya Hz.Muhammed (A.S)'ın peygamber olması) (2/146), helal ve haramı izah etmek (2/176), Lâilâhe illallah (13/14), sürenin (ecelin) sona ermesi (50/19), yerine getirmek (9/111...), cürm (suç, zulüm) (2/61...), batılın zıddı olan hak (10/30...),

Kur'an'da 15. ayette (biğayri hakk) "haksız yere" ifadesi

124) Ş.Cürcânî, K.Ta'rîfât, S.89. Asım Efendi, Kâmûs, III,811.

125) Ömer Nasuhi Bilmen, Hukûku İslâmiyye ve Istılâhatı Fıkhiyye Kâmûsu, I,13-14. Bilmen yayınevi İstanbul.

126) Mu'cemu Mekâyîsi'l-Lüğa, II,15.

127) el-Hûrî, Akrabu'l-Mevârid, I,215.

128) ed-Dâmeğânî, Age,s.139-141. İbnu'l-Cevzî, Nüzhe, S.267-269.

geçmiştir. Zulüm , (biğayri hakk) tabiri ile de tarif edilmiştir. (129) Buna göre zulüm ile (bi ğayri hak) aynı anlama gelmektedir. Bu takdirde zulüm, (bi ğayri hakk)' kın zıddı anlamındaki "hak" kın karşıtıdır.

Şuâ suresi, 42. âyette; "Ancak, şunlar aleyhine yol vardır ki, insanlara zulmedenler ve yer yüzünde haksız yere (بنير حق) saldırırlar. Böylelerine acı bir azap vardır. buyrulmuştur.

Yeryüzünde haksız yere azgınlık etmek zulümdür.

Davud (A.S)'a gelen iki hasım,"....Birimiz" ötekinin hakkına saldırdı, zulmetti. Şimdi sen aramızda hak ile hükmet (adaletten ayrılıp bize) zulmetme. Bizi yolun ortasına (adaletle) ilet dediler.(38/22)

Buradaki hak, adalet manasındadır. Hak, zulüm anlamındaki "şatat" ın karşıtıdır.

Yukarıda verdiğimiz örneklerde görüldüğü üzere hak,adalet anlamında da kullanılmıştır. (biğayri hakk) kavramı ile de zulüm anlamı ifade edilmiştir.

6-Sevâ' , seviyy (السواء ، السوى)

"Seva' " , "sivâ',süvâ'" isim olup; adalet, denk (misl), orta (vasat), başkası (ğayr), her tarafı beraber, düz eşit;

"Seviyy" ; düz ve doğru nesne, iki tarafı eşit yer, insaf, mustakîm, mu'tedil, eğriliği olmayan şey,ahvalinde mutedil olmak, iki nesne birbirine denk ve eşit olmak, kemiyet ve keyfiyette beraber ve mustakîm olmak, demektir. "Seviyye" (السوية) ile aynı anlamdadır.

"Tesviye" (التسوية); düzeltmek, iki şeyi birbiri ile aynı yapmak;"musâvât" ; birşey bir şeye kemiyet ve keyfiyette denk olmak demektir. Aslı, dosdoğru olmaya, iki şey arasındaki itidale delalet eder. (130)

İki hasım Davud (as) a gelip, "Biz iki davacıyız, birimiz ötekinin hakkına saldırdı, zulmetti. Şimdi sen aramızda hakla (adaletle) hükmet. Zulmetme . Bizi yolun ortasına ilet " dediler. (38/22)

Ayetteki (سواء المرأ) "yolun ortası" ile murat; " adalet" (160), hak ve doğru yoldur. (131) Bu manaya zulüm anlamındaki "şatat" ve "adalet" anlamındaki "hak" kelimeleri de delalet etmektedir.

Yüce Allah,dost-düşman herkese adaletli ve doğru olmayı emretmekte, zulmü ise nehyetmektedir.

129) et-Tabarî, Câmiu'l-Beyân, III,4/273. es-Sâbûnî, Safve, I,260

130) Asım Efendi, Kâmûs, IV,x016-1018. L.Me'luf. el-Müncid, 365-366. Abdülfettah, el-Kâmûs el-Kavîm, I,338-339.Bkz. ibn Fâris, Mu'cem, III,112. ed-De'megânî, Islâhu'l-Vücûh, S.252-254. İbnu'l-Cevzî, Nüzhe, 351-352, 539-361.

131) el-Hâzin, Lübâb, V,270.

7-İstikâmet (الاستقامة)

"İstikamet" ; K.V.M. kökünden istifâl kalıbında mastar olup doğru ve mutedil olmak anlamındadır. (132) Eğri olmanın zıddıdır.

Istılah anlamı: hakka tabi olmak, adaleti yerine getirmek, doğru yola intisap etmek (133) itaat olan şeyleri yapmak, isyan olan şeylerden sakınmak, verdiği bütün sözleri tutmak (134) ve haktan meyletmemek (135) ve Allah'a şirk koşmamaktır. Bu kimseye "müstakîm" denir. "kayyim" de aynı manadadır.

"Kavâm" , adalet anlamındadır. (136)

"Kavm, kavme, kıyâme ve kâme"; kalkmak, ayakta durmak, düzelmek, bir iş mutedil olmak, devam ve sebat etmek, bir işi üzerine almak, hak zuhur etmek, sabit olmak, bir işi murakabe etmek ve kıymetlenmek...anamlarına gelir. (137)

"Sırat"; işlek, büyük, açık düz ve doğru yola denir. "Müstakîm" bu yolun sıfatıdır.

"Sırat-ı mustakîm" ; hiç bir yerinde eğrilik ve meyil bulunmayan, dümdüz ve dosdoğru yola denir. "İstiareyi temsiliye" ile mecazen, "İslama, Allah yoluna (42/52-53), Allah'ın dinine, Kur'an'a "Sırat-ı müstakîm" denilmiştir.

Hud suresi 56.âyetinde geçen "sırat-ı müstakîm", hak ve adalet üzere bulunmak ve zulmetmemek anlamındadır. (138)

"Gerçekten Rabbim doğru bir yol üzerindedir."

Yani Allah, Zulmetmez, ancak ihsan, insaf ve adaletle muamele eder; iyi olan kimseyi, ihsanı sebebiyle ödüllendirir; kötü olan kimseyi, isyanı ile cezalandırır.

"İşte benim doğru yolum bu.Ona uyun, (başka) yollara uymayın ki, sizi O'nun yolundan ayırmasın... " (6/153)

"(Kâfirler) size dürüst davrandıkları sürece siz de onlara dürüst davranın..." (9/7)

"Kavvam", bir şeyi dosdoğru yapmak demektir. (4/135 ve 5/8) âyetlerinde adaleti dosdoğru yerine getirmek sözkonusu edilmiştir:

"Ey mü'minler! Allah için şahitliği adaletle dosdoğru yapanlar olun,"

"Kavâm" da "adâlet" anlamını ifade eder; Fûrkân suresinde övülen "Rahman'ın kulları" anlatılırken (25/63-68) , "Bu kimsieler, harcadıkları zaman ne israf ederler, ne de cimrilik ederler. (Harcamaları) bu ikisinin arasında dengeli-âdil olur" (25/67) dinilmiştir.

132) Asım Efendi, Kâmûs, IV,458.

133) es-Selmân, el-Kavâsif'ul-Celiyye, S.183.

134) Ş. Cürcân, K-Ta'rifât, S.19. et-Tahânevî, Age, II,1227.

135) Abdülfettah, el-Kâmûs el-Kavîm, II,144.

136) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab , XII,498,499,502,503.

137) L.Me'lûf, el-Müncid, S.663-664.

138) H.Yazır, Hak Dîni, I,121-122. Bkz. el-Beydâvî, Age, III,335-336.

"Kavâm", orta yol, adalet demektir. (139) "Kavâm", iki şey arasında âdil olmaktır. (140) Harcamadaki adâlet (kavâm) israf ile cimrilik arasında bir yol takip etmektir. İsrâf ve cimrilik, harcamada ifrat ve tefritta bulunmaktadır ki yerilen iki davranıştır. İsrâf etmeden ve cimrilik yapmadan adaletle yerli yerinde harcamak "kavâm" dır. "kavâm", "israf" ve "cimrilik" in mukabilidir. İsrâf ve cimriliğin zulüm olduğunu ikinci kısımda zikretmiştik.

8-Ruşd , raşâd (الرشاد)

"Ruşd", "raşed" ve "raşâd", birinci ve dördüncü babda R.Ş.D. fiilinin mastarı olup maddî ve manevî doğru yola girmek anlamındadır. "İhtedâ" nın sinonimi, "ğayy" ve "dalâl" ' in zıddıdır.

"Râşid" ve "raşîd", ismi faildir. Doğru yola giren kimseye denir. "İrşad", doğru yolu göstermektir. "Raşîd", Allah' ın güzel isimlerinden birisidir. Mürşid yani doğru yola hidayet eden anlamındadır. "Ruşd" isim olarak, doğru yol, hak yol anlamındadır. (141)

Bakara suresi 250.âyetinde, "Dinde zorlama yoktur. Doğruluk (ruşd) sapıklıktan (ğayy) seçilip belli olmuştur." buyrulmuştur.

Buradaki "rüşd", iman, hak ve hidayet; "ğayy" ise, küfür, batıl ve dalalet" anlamındadır. (142)

İman, doğru yoldur. "Ruşd", insanı ebedî saadete götürür. Küfür, doğru yoldan sapmaktır. "Ğayy", insanı sonsuz hüsrana ve şakavete sürükler. (143)

"...Allah size imanı sevdirdi ve onu sizin kalplerinizde süsledi ve size küfrü, fıskı ve isyanı çirkin gösterdi. iste doğru yolda olanlar bunlardır." (اولئك هم الراشدون)

"Ruşd" kavramı, maddî ve manevî doğru yolda olmak, bu yoldan ayrılmamak, hiç bir tarafa meyletmemek, fayda ve hayır, iman, hak ve hidayet manaları ile "zulm" kavramının zıddıdır.

9-İhtidâ' (الاهتداء)

"İhtidâ'", H.D.Y. kökünden iftial kalıbında mastar olup; hidayete ermek, doğru yolu bulmak ve doğru yol üzerinde olmak; kökü olan "hüdâ", "hedy" ve "hidâyet" ; irşat etmek, doğru yolu gösterivermek ve doğru yola götürüvermek, anlamındadır. "Hüdâ" ; hem hidayet, hem ihtida manalarına gelir. "İhtidâ'" nın zıddı "dalal"; "hidâyet" zıddı ise "idlal" dir. (144)

139) el-Beydâvî, Envâru't- Tenzîl, IV, 456

140) en-Nesefî, Medârikent-Tenzîl, IV, 457.

141) ibn Fâris, Mu'cem, 11, 398., ibn Manzûr, Lisânü'l-Arab III, 175, Asım Efendi, Kâmûs, I, 1142, el-Hûrî, Age, I, 405.

142) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I, 303. el-Hâzin, Lübâb, I, 401.

143) el-Beydâvî, Envâr, I, 401.

144) el-Hûrî, Age, II, 1380. Hamdi Yazır, Hak Dîni, I, 119-120.

Bu kök kur'an'da çok farklı anlamlarda kullanılmıştır. (145) Biz sadece "ihtidâ'" kavramına değineceğiz."İhtidâ'", Allah'ın hidayetine nail olup doğru yola girmek, bu yolda sebat edip ondan hiç bir tarafa meyletmemektir. "Doğru yol" mecazî anlamda olup "Hak yol", islamdır, Kur'an'dır, iman edip salih amel işlemek ve imana zulüm karıştırmamaktır.

Birinci bölümde üzerinde durduğumuz En'am suresi, 82.âyetinde doğru yolu bulanların iman edip imanlarına zulüm yani şirk karıştırmayanlar olduğu bildirilmiştir.

"İman edenler ve imanlarına zulüm bulaştırmayanlar. İşte güven onlarındır ve doğru yolu bulanlar da onlardır."

Doğru yolu bulan kendi lehine, doğru yoldan sapan da kendi aleyhine hareket etmiş olur.

"Allah kime hidayet ederse, işte o, doğru yolu bulan kimsedir."(17/97)

Ehli sünnete göre Allah'ın hidayet etmesi, kulun nefsinde doğru yola girmeyi yaratması, Mutezileye göre ise insana doğru yolu beyan etmesidir. (146)

10-Kasd, iktisâd (الاقْتِصَاد، الْقَصْد)

"Kasd", K.S.D. fiilinin mastarı olup;; yönelmek , güvenmek yürüyüşünde mutedil, doğru ve düzgün olmak, işinde dosdoğru olmak, ifrat ve tefritten sakınmak , harcamasında israf ve cimrilik etmeyip orta yolu takip etmek, mutedil ve adil olmak, bir işte ifratın zıddı yani, o işte ölçülü olmak, sınırı aşmamak, yol doğru olmak, azmetmek ve bir şeyi kırmak,"kâsıd" yakın, anlamındadır.

"İktisâd", "kasd" gibi itidal üzere hareket etmek, ifrat ve tefritten uzak olmak manasında olup bu kimseye "muktesıd" denir (147)

Rağıb el-İsfehânî, "iktisâd"ı iki kısma ayırmıştır. (148)

a) Mutlak olarak övülen iktisad: Bunda, ifrat ve tefritten uzak olan davranışlar söz konusudur. Cömertlik (cûd) gibi.Çünkü cömertlik, israf (saçıp savurmak) ile cimrilik arasında bir davranıştır. Cesaret (şecâat) de böyledir. Çünkü cesaret, hiddet (tenvvür)ile korkaklık (cübn) arasında bir davranıştır.

Lokman suresi 19.âyetinde zikredilen yürüyüş şekli bu tür bir harekettir.

"Yürüyüşünde ölçülü ol, sesini de kıs..."

145) Bk. et-Dameğânî, İslâhu'l-Vücûh, S.473-476. İbnu'l-Cevzî Nüzhe, S.625-630. İbnu'l-Cevzî, "hüdâ" nın, Kur'an'da 24 anlamını zikretmiştir.

146) Nureddin es-Sâbûnî, el-Bidâye, S.79. (Türkçe kısmı, 163) Bk. Şerafettin Gölcük, Kelam Açısından İnsan ve Fiilleri, S.327

147) İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, III, 353-355. el-Hûrî, Age, II, 1003. Asım Efendi, Kâmûs, I, 1255-1257. L.Me'lûf, Age, S.632-633

148) el-Müfradât, 404.

Yani yürüyüşün ne hızlı ne yavaş olsun, bu ikisi arasında sekînet ve vakarla olsun. Kibirlenerek hızlı hızlı yürümek de gayet zaaf ızhâr ederek yürümek de yerilmiştir. (149)

b)Övülme ve yerilme arasında müterettit olan iktisad; adalet ve zulüm arasında bir davranış, uzak ile yakın arasındaki mesafe gibi.

(35/32 ve 9/42) âyetlerinde geçen "kasıd" ve "muktesıd" bu türdendir.

"Sonra kitabı kullarımız arasında seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimi nefesine zulmedendir. (ظالم لنفسه), kimi orta gidendir, (مقتصد) kimi de Allah'ın izni ile hayırlarda öne geçendir. (سابق بالخيرات)

Bu âyette "muktesıd" kimse "nefsine zulmeden" ile "hayırda öne geçen" kimse arasında zikredilmiştir.

Bu âyetteki "muktesıd" ile hangi davranış sahiplerinin kastolunduğunu Birinci Bölümde "Nefse Zulüm" bahsinde zikretmiştik. Burada tekrar etmiyoruz. Şu kadarını söyleyelim ki "muktesıd" ile anlatılan kimse mü'mindir. Nefsine zulmeden kimseden ileride , hayırda öne geçen kimseden geride kalan insandır.

Nahl suresi 9.âyette; "Doğru yolu göstermek Allah'a aittir, ama o yoldan eğri olanı da vardır. Allah dileseydi hepinizi doğru yola iletirdi." (و على الله قصد السبيل و منها جائر و لو شاء لهديكما جميعين) buyrulmuştur.

(قصد السبيل), "hakka ulaştıran doğru yol" demektir.

Yol iki kısma ayrılmıştır:

(السبيل القصد) "doğdoğru olan yol," bununla murat islam dinidir.

(السبيل الجائر) "eğri sapık yol," bununla murat islâmın dışındaki yollar, sistemler, düzenler ve dinlerdir. (150)

Doğru yol islama giren felah ve saadete erer, eğri ve sapık yollara giren kendine zulmeder ve hüsrana uğrar.

"Kasd" ve "iktisad" kavramı ile adil, mutedil, ifrat ve tefritten uzak davranış ifade edilmiştir.

11-Tevfiye (التوفية)

"Tevfiye", V.F.Y. kökünden tefil kalıbında mastar olup, birine hakkını tam vermek anlamındadır.

Aslı olan "vefâ'" ; va'dini, sözünü, ve adağını yerine getirmek demektir. (151)

149) el-Hâzin, Lübâb, V,63.

150) el-Kurtubî, Age, X,81-82. el-Beydâvî, Age; en-Nesefî, Age, el-Hâzin, Age, III,587.

151) L.Me'lûf, el-Müncid, S.911.

Zulmün asıl anlamlarından birisi, "hakkını eksik vermek"tir. "Allah kullarına zulmetmez" ifadesinin, "Allah kullarının mükafatını eksik vermez" demek olduğunu Birinci Bölümde zikretmiştik.

"Tevfiye" kavramı bu anlamdaki zulmün tam karşıtıdır. Kur'an'da 16 ayette Allah, insanlara amellerinin karşılığını dünya ve âhirette eksiksiz ve tam olarak vereceğini beyan etmiştir.

"...Kıyamet günü herkese kazandığı tastamam verilecek ve onlara hiç zulmedilmeyecektir." (تَوْفِي كُلِّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ) (2/281, 3/161)

(لا يظلمون) "zulmedilmeyecek" ile (تَوْفِي) "herkese hakkı tam verilecek" aynı anlamı ifade etmektedir. (Bkz. 3/25,39/70)

"İman edip salih amel işleyen kimselere Allah mükafatlarını tam olarak verecektir. Allah zalimleri sevmez." (3/57)

Nisa Suresi, 173.âyetinde bu meâldeki âyet (أجورهم) dan sonra "ve lütfundan onlara daha fazlasını da verecektir." (ويزيدهم من فضله) cümlesi ile sona ermiştir. (Bkz. 35/30)

"Her birinin yaptıklarından ötürü dereceleri vardır . Allah onlara amellerinin karşılığını tam ve eksiksiz verir ve onlara zulmedilmez." (46/19)

"Her nefis ölümü tadacaktır. Kıyamet günü ecirleriniz size eksiksiz verilecektir..." (3/185)

"Hayırdan ne infak ederseniz size onun mukafatı tas tamam verilir ve sizlere hiç zulmedilmez.." (2/272) (Bkz. 8/60)

Allah âhirette herkese iyi amelinin karşılığını eksiksiz tam verir, hatta lütfundan fazlasını da verir. İyiliğe (hasene) en az on katını (6/160), mallarını Allah yolunda harcayanlara yediyüz katını ve daha fazlasını (2/261) verir. "Sabredenlere mükafatları hesapsız ödenecektir." (39/10)

Kötülük yapana ise sadece misli ile ceza verilir ve onlara da zulmedilmez. "(6/160) Ancak "o gün Allah onlara hak (ettikleri) cezalarını tam verir..." (24/25)

Allah herkese yaptığığının karşılığını tam verecektir:

"Şüphesiz Rabbin hepsinin amellerinin (karşılığını) tam verecektir..." (11/111)

Mü'mine de kafiye de itaatkâra da isyankâra da âhirette amellerinin karşılığı tam verilecek (152), ameli hayır ise hayır, şer ise karşılığı şer olacaktır.

İnsanlara yaptıklarının karşılığı sadece âhirette değil dünyada da tastamam verilir. (11/15-16)

B) Zulüm Kavramının İzâfî Anlamının Zıddını İfade Eden Kur'an Kavramıları

Bu başlık altında zulüm kavramının izâfî anlamının zıddını ifade eden 16 kavram ele alınacaktır. Takvâ kavramı burada ele aldığımız diğer kavramların anlamlarını da içermektedir. Aynı zamanda bu kavram, zulüm kavramının Kur'an'daki anlamının zıddını ifade eden kavramların en kapsamlısıdır. Bu itibarla bu kavramın üzerinde diğer kavramlardan biraz fazla durulacaktır.

1- Takvâ , ittikâ (التقوى، الاتقاء)

Bu kavramın anlamına geçmeden önce bu kavrama Kur'an'da verilen öneme değinmek istiyoruz.

a) Kur'an'da Takvaya Verilen Önem ve Değer

Kur'an'da insanın olumlu yönünü anlatan ve müsbet değer ifade eden kavramların en kapsamlı olanı "takvâ" kavramıdır. Bu kavram insanın hem inanç yönünü hem de imanı gereği yapması gereken amellerini, işlerini, söz ve davranışlarını, güzel ahlakını, ibadet ve itaatini ifade eder.

Kur'an'da "takvâ" üzerinde ısrarla durulmuştur. Bakara suresinin hemen başında Kur'an'ın "muttakîler" için hidayet, yol gösterici ve rehber olduğu bildirilmiştir. (2/2) (هدى للمتقين)

Cennet de "muttakîler" için hazırlanmıştır." ((3/133)

Yüce Allah, "Allah'a karşı gelmekten sakının" (اتقوا الله) emrini Kur'an'da 54 defa tekrarlıyarak (153) insanların "takva" sahibi olmalarını istemiş, hem Muhammed (A.S)'ın ümmetine hem de daha önceki ümmetlere "muttakî" olmayı tavsiye etmiştir:

"Yemin olsun ki biz sizden önce kendilerine kitap verilene de size de "Allah'tan ittika edin" diye tavsiye etmişizdir." (4/131)

Peygamberler, ümmetlerine hep "muttakî" olmalarını tavsiye etmişlerdir. (154)

Peygamberlerin gönderilişindeki ortak amaç, Allah'ın emir ve yasaklarının temel gayesi, insan kalbinde yer aldığı zaman başka bir bekçi, polis ve savcıya ihtiyaç bırakmayan ve insanı her türlü kötülüklerden alıkoyan, iyi, güzel ve faydalı şeylere teşvik eden "takva" dır. (155)

153) Bk. M.F.Abdülbâkî, el-Mü'cem el-Müfehras, 5,759-760. 2/231, 9/119...

154) Bkz. 3/50, 7/114, 42/142-152, 161-165,177-184. 71/304....

155) Cebeci Lütfullah, Kur'an'a Göre Takva, S.36, Seha Nşr. İst. 1985. Havva Said, Cündullah, S.257. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye Beyrut-Tarihsiz

Kur'an'da cennet ve nimetleri muttakîlere va'dedilmiş (156), cennetin muttakîlere yaklaştırıldığı, (24/34) muttakîlerin emin makamlarda (44/51) ve cennetlerde (16/30) olacağı, cennetlerin her türlü nimetlerinden yararlanacakları (157) bildirilmiştir.

Allah, muttakîleri cehennem azabından korumuştur. (52/18)
Allah, muttakîlerin dostudur (45/19), muttakîlerle beraberdir. (9/36, 123) Ve muttakîleri sever. (3/76, 9/4, 7)
Akibet muttakîlerindir (7/128, 11/49) ve muttakîler için güzel bir gelecek vardır. (38/49) Muttakîiler için kurtuluş vardır. (78/31 Muttakî olan kimseye Allah daima bir çıkış yolu yaratır ve onu ummadığı yerden rızıklandırır. (65/2-3) Onun kötülüklerini örter ve onun mükafatı büyüktür. (65/5) Ona işinde kolaylık verir. (65/4)

Ahiret yurdunun ve mükafatının muttakîler için daha hayırlı olduğunu (158) bildiren Allah, "Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz, umduğunuzu bulasınız" (2/130, 189) ve "Merhamet olunasınız" (6/155)", "Eğer mü'minler iseniz Allahtan korkun" (5/57, 112) buyurmuş, "Azıkların en hayırlısının takva" (2/197), "takva elbisesinin ise daha hayırlı" (7/26) ve "kendi katında insanların en üstününün en çok takva sahibi olanlar" (49/13) olduğunu ve "ancak muttakîlerin hayır ve ibadetlerini kabul edeceğini" (5/27) haber vermiştir.

b) Takva Kavramının Sözlük Anlamı

"Takvâ" ve "ittikâ" kelimelerinin kökü "vekâ" (وقى) fiili- nin mastarı olan "vikâye" dir. "vikâye" bir şeyi muhafaza etmek, eziyetten korumak, himaye etmek, zarar verecek şeyden sakınmak ve bir şeyi başka bir şeyle bir tehlikeye karşı korumaya almak anlamındadır. (159)"Takva" ve "ittika" kelimeleri de bu kökten türemiştir.

"İttika"; vikayeyi kabul etmek, diğer bir ifade ile vikayeye girmek, yani elem ve zarar verecek şeylerden sakınıp kendini iyice koruma altına almak ve bir şeyden sakınmak anlamındadır.

"İttika" ve onun ismi olan "takva" ; sözlük anlamı itibariyle "kuvvetli bir himayeye girerek, korunmak, sakınmak, kendini muhafaza altına almak; bunun gereği olarak korkmak ve içtinap etmek" demektir. (160)

"Takva" sahibine de "muttakî" denir. (161)

156) Bkz 13/35, 25/15, 47/15....

157) Bkz. 15/45, 44/51, 51/15, 54/54, 77/41, 13/35, 47/15, 52/17, 38/49-54..

158) 6/32, 7/169, 12/57, 109.

159) İbn Fâris, Mu'cem, VI, 131 R.el-İsfehânî, el-Müfradât, S.530-531 ez-Zebidi, Tacü'l-Arus, X, 396. Asım Efendi, Kâmûs, IV, 1221 Bkz. er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, II, 20

160) er-Râzî Mefâtîhu'l-Ğayb, II, 20. H.Yazır, Hak Dîni, I, 168.

161) L.Me'lûf, el-Müncid, S.914.

"Takva", Arap cahiliyye devrinde esas olarak, "canlı varlığın dışarıdan gelecek yıkıcı bir kuvvete karşı kendini savunması" anlamında kullanılmıştır. (162) Bu tamamen maddi bir tehlikeden korunmak anlamını taşıyordu. (163)

c) Takva Kavramının Kur'an'daki Anlamı ve Takvanın Çeşitleri

"Takva" kavramı Kur'an'da, Kur'an öncesi kullanımından daha geniş bir anlam kazandı. Artık Kur'an'da "takva", her hangi bir tehlikeden değil Allah'ın azabından ve insanı bu azaba sürükleyecek günahlardan korunmaktır. (164)

"Takva" kavramı, kur'an'da sözlük anlamını yitirmemekle birlikte daha çok manevî alanda, insan davranışı konusunda önemli bir anlam yüklenmiş ve Kur'an'ın en önemli anahtar terimlerinden biri olmuştur. Kur'an baştan sona "takva" kavramı ile örülmüş, türevleri ile birlikte 250 defa kullanılmıştır.

Sözlük anlamı itibariyle, "korunmaya girmek, elem ve zarar verecek şeylerden sakınıp kendini iyice korumak" demek olan "ittika" ve onun isim şekli olan "takva" nın Kur'an'daki ve islam terminolojisindeki anlamı; "insanın kendisini Allah'ın vıkayesine (korumasına) koyarak ahirette zarar ve eleme sebep olacak şeylerden titizlikle korunması yani günah olan şeylerden geri durup hayır olan şeylere sarılması, (165) bütün farzları ve itaat olan fiilleri yapması, yasaklardan ve haramlardan kaçınması" (166) demektir.

"İttika", "takva" ve "muttakî" kelimeleri çeşitli şekillerde izah edilmiştir.

Müfessir Mustafa el-Merağî (Ö.1364/1945), Tefsirinde, "ittika ve muttakî" kavranlarını şöyle izah etmiştir:

"İttika" iki şey arasına engel koymaktır.

"Muttakî", Allah'ın emirlerine sarılmak, yasaklarından kaçınmak suretiyle kendisi ile ilâhî ceza arasına bir engel koyar. sakınılması gereken ceza (ıkkâb) ise iki çeşittir. Dünyevî ceza ve uhrevî ceza. Her iki cezadan, sebeplerinden kaçınmak suretiyle sakınılması gerekir. Dünya cezasından Allah'ın kainattaki kanununu (sünnetullahı) bilmek ve bu ilahî nizamı muhalefet etmemek suretiyle korunulur. Ahiretteki cezadan ise; gerçek bir iman sahibi olmak, tevhid üzere bulunmak, salih ameller işlemek ve bunların zıddı olan küfür, şirk ve isyandan, fert ve topluma zarar veren günah fiillerden sakınmak suretiyle korunulur. (167)

Mustafa el-Merâğî, bu yorumu ile "takva" ya farklı bir boyut kazandırmıştır. İnsan her türlü tehlikelerden korunmak için,

162) İzutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, S.20.S.Ateş, Kur'an-ı Kerimin Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri, S.31.

163) S.Ateş, Age aynı yer. İzutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, 224.

164) L.Cebeci, Kur'an'a Göre Takva, S.16-20.

165) H.Yazır, Hak Dinî, I,169. İzutsu, K.A. ve İnsan, S.225.

166) Abdurrahman İsa, Edebu Hitâbeti'd-Dîniyye fî't-Daveti'l-İslâmiyye, S.400. Mektebetu Daru't-Dave, Halep-1385.

التقوى هي القيام بالواجبات والطاعات واجتناب المنهيات والمحرمات
167) Tefsîru'l-Merâğî, 40-41

الاتقاء وهو الحجز بين الشئین المتقین يجعل امتثال أوامر الله واجتناب نواهيه
حاجزا بينه وبين العقاب الالهي

Allah'ın her iki kanununa yani hem Muhammed (AS) ile gönderdiği şeriatına, islama hem de Allah'ın evrendeki ilâhî nizamına "Sünnetullah"a uygun yaşaması gerekir. Böylece hem dünyada hem de ahirette insan kendisini her türlü tehlikeden, azap ve sıkıntılardan korumuş olur. Her iki ilâhî nizama uyduğu için Allah'a itaat etmiş, yaratılış gayesi olan "ubudiyet" görevini yerine getirmiş olur.

"Takva", itaatten bir haslettir. Onunla azaptan sakınılır. (168) "Muttakî" ise şirkten, haramlardan, yasaklardan ve isyandan sakınan, Allah'ın hududuna tecavüz etmeyen, farzları eda eden, Allah ve peygamberine itaat eden, Allah'ın rahmetini uman ve azabından korkup O'na karşı gelmekten sakınan kimsedir. (169)

Hız. Ali (ra), "takva", Allah'tan korkmak, Kur'an ile amel etmek, aza razı olmak, ahiret günü için hazırlık yapmaktır"; İbn Abbas (ra) "TAKVA, itaat edip isyan etmemek, şükredip nankörlük etmemek ve Allah'ı zikredip O'nu unutmamaktır," (170)

İbrahim bin Edhem (Ö.161/777), "takva"; halkın, senin dilinde; meleklerin, fiillerinde; arş meleklerinin, gizli hallerinde ayıp-kısır bulmamasıdır," (171) demiştir.

"Takva", Allah'a itaat ile O'na isyan etmekten sakınmaktır ki bu kavram, emredilen şeyleri yapmayı, yasaklanan fiilleri, terketmeyi içine alır. (172) İtaatlerde "takva" ile "ihlas"; isyan olan şeylerde ise terketmek ve sakınmak (الترك والحذر) kastolunur. (173)

Bir insanın "takva" sahibi olabilmesi için üç şeyi birlikte yapması gerekir.

- 1- İman edip şirk, küfür ve nifaktan sakınması,
- 2- Allah ve peygamberin emrettiği şeyleri yapması, yani itaat etmesi,
- 3- Allah ve peygamberin yasakladığı fiilleri ve haramları terketmesi, yani isyan etmemesi, büyük küçük bütün günahlardan, dünya ve ahirette nefesine zarar verecek şeyleri yapmaktan sakınması gerekir. (174)

"Takva" Kur'an'da üzerinde önemle durulan bir kavramdır. Yüce Allah bu kavramla insanda olmasını istediği bütün güzel davranışları ifade etmiştir.

"Takva" Kur'an'da üç mertebede zikredilmiştir.

-
- 168) et-Tûsî, Tıbyân, V, 299 (التقوى خصلة من الطاعة يحترز بها من العقوبة)
169) et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, I, 1/99-100; II, 2/102. et-Tusi, Tıbyân, I, 54 et-Tabrassî, Mecma'u'l-Beyân, I, 37. İbn Kesîr, I, 28 es-Selman, el-Envâru's-Sâtiât, S. 1046.
170) Abdurrahman İsa, Edebu Hitabeti't-Diniyye, S. 400.
171) er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, II, 20
172) es-Selmân, el-Kevâşifu'l-Celiyye, S. 184.
173) Ş.Cürcânî, K.Ta'rifât, I, 65.
174) Bkz. et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, I, 1/99-100. et-Tusi, Tıbyân, II, 592. et-Tabrassî, Mecma'u'l-Beyân, I, 37. ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, III, 90. el-Kurtubî, el-Câmi', VI, 135. Ş.Cürcânî, Ta'rifât, S. 199. el-Cezâirî, Akîdetü'l-Mü'min, S. 247.

1- Ebedî olarak cehennem azabından korunmak için; Allah'a şirk koştuktan, küfür ve nifaktan korunarak imana sarılmak. (175) Fetih suresinin 26. ayetinde geçen "takva kelimesi" bu anlamdadır. "...Allah, elçisi ve mü'minleri takva kelimesine bağladı..."

Ayette geçen "takva kelimesi", kelime-i şehadet, kelime-i tevhiddir. (176) Hz. Muhammed (AS) (takva kelimesi)ni (lâilâhe illâllah) ile tefsir etmiştir. (177)

İnsan "kelime-i tevhid" i dili ile söyleyip muhtevasını kalbi ile tasdik ederek İMAN mertebesine ermekte, böylece şirk, küfür ve nifaktan kurtulmaktadır. "Takva" nın ilk mertebesi budur. Bakara suresinin 2. ayetinde, Kur'an'ın muttakiler için bir hidayet kitabı olduğu bildirildikten sonra 3. ve 4. âyetlerde muttakîlerin özellikleri sayılmış, bunların başında iman zikredilmiştir. Bu da takva 'nın birinci derecesinin iman olduğunu ortaya kaymaktadır.

2. İman sahibi olduktan sonra büyük günahları işlemekten, küçük günahlarda ısrar etmekten kendini alıkoyarak emredilen dini görevleri, farzları yerine getirmek, işlemek veya terketmek suretiyle kazanılan günahlardan sakınmaktır.

A'raf suresi 96. âyette geçen "takva" kavramı bu anlamdadır:

(Peygamberlerine itaat etmedikleri için cezalandırdığımız) ülkelerin halkı iman edip ittika etselerdi (onları cezalandırma yerine) elbette üzerlerine yerden ve gökten bolluklar açardık. Fakat (peygamberlerimizi ve âyetlerimizi) yalanladılar. Biz de onları kazandıkları (günahları sebebiyle) yakala (yıp cezalandır) dık."

İman ederek şirk, küfür ve nifaktan kurtulan insanın imanı gereği yapması ve terketmesi gereken görevleri vardır. İşte insan, bu dini görevlerini yapmak suretiyle iman ile ulaştığı takvasını derinleştirmiş olmaktadır.

3- Kalbi, Hak'tan meşgul edecek her şeyden temizleyip/^{hütûn}varlığı ile Allah'a yönelmektir. (178)

Âli İmrân suresinin, 102. âyetindeki "takva" sözü bu anlamdadır.

"Ey mü'minler, Allah'tan O'na yaraşır biçimde ittika edin ve ancak müslümanlar olarak ölün."

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ)

"Allah'a yaraşır bir şekilde O'ndan ittika etmek"; O'na itaat

175) el-Beydâvî, Envâr, I, 41. Hamdi Yazır, Hak Dîni, I, 169-170.

176) et-Tabarî, Câmiu'l-Beyân, XIII, 26/104-106. Hamdi Yazır, Hak Dîni, VI, 4434.

177) et-Tirmizî, Sünen, Tefsîr, 48. Ahmed b. Hanbel, el-müsned, V, 138.

178) el-Beydâvî, Envâr-u't- Tenzîl, I, 41. H. Yazır, Hak Dîni, I, 169. S. Ateş, Kur'an-ı Kerimin Yüce Meali, ve Çağdaş Tefsiri, I, 31-32. L. Cebeci, Kur'an'a Göre Takva, S. 49-51.

edip asla isyan etmemek, verdiği nimetlere daima şükredip hiç bir zaman nankörlük etmemek, daima O'nu zükredip asla unutmamaktır. (179)

Takvanın bu mertebesine ulaşmak kolay değildir. Bu itibarla bazı müfessirler , (اتقوا الله ما استطعتم) nin (اتقوا الله حق تقاته) "gücünüzün yettiği kadar Allah'tan ittika edin." âyeti ile neshedildiğini söylemiştir. (180)

Ayetin mensub olmadığını söyleyen müfessirler ise; "Allah'tan O'na yaraşır biçimde İttika edin" emrini yerine getiremezseniz, buna gücünüz yetmezse bari "ancak müslümanlar olarak ölün" şeklinde yorumlamışlardır. (181)

Peygamberimiz (as) takvanın 3.mertebisine şu sözü ile işareti etmiştir.

"Kişi, mahzurlu şeyleri yapma tehlikesine düşmeyeyim diye mahzuru olmayan şeyleri de terketmedikçe muttakîler derecesine erişemez." (182)

Fahruddin er-Râzî, Bakara sûresinin 2.âyetindeki (muttakîler) kelimesini izah ederken takvanın Kur'an'da beş anlamda kullanıldığını söylemiştir. (183)

1. "İman" manasınadır. Mesela Fetih suresinin 26. Hucurat suresinin 3. Şuara suresinin 11.âyetlerinde zikredilen "takva" kelimesi bu anlamdadır.

2. "Tevbe" manasınadır. Mesela Araf suresinin 96, Maide suresinin 65.âyetlerinde zikredilen "takva" sözü bu anlamdadır.

3. "itaat" manasınadır. Mesela, Nahl suresin 2.ve 52. Mü'minûn suresinin 52. âyetlerinde zikredilen "takva" bu manada kullanılmıştır.

4. "Masiyeti terketmek","isyan etmemek", Mesela Bakara suresinin 189. âyetinde "ittika" sözü bu manadadır.

5. "İhlas" manasınadır. Mesela Hac suresinin 32. Bakara suresinin 41. âyetindeki "takva" bu anlamda kullanılmıştır.

ed-Dâmeğânî, bu kavramının dört anlamını zikretmiştir.

1- Korkmak. (haşyet)

"Ey insanlar Rabbinizden korkun" (471,22/1)

2. İbadet.

"...Benden başka tanrı yoktur. Bu sebeple bana ibadet edin."

179) et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, III,4/28. Taberi, bu manada sahâbi ve tabi mefessirlerinden rivayetler yapmıştır.

180) et-Tabarî, Age, III,4/29.

181) et-Tabarî, Age,III,4/29.

182) Tirimizî, Sünen, Kıyame, 19. İbn Mace, Sünen, Zühd,

183) Mefâtîhu'l-Ğayb,II,20.

3. İsyân etmemek.

"Evlere kapılarından gelin.Allah'a isyan etmeyin."(2/89)

4. Allah'ı birlemek (Tevhid)-İhlas.

"Allah'ın Rasulünün yanında seslerini kısarak konuşanların kalplerini Allah takva ile (yani ihlasla) denemiştir. "(49/3) (184)

"İttika" Kur'an'da daima dini anlamda kullanılmıştır. Cahiliyyede ise tersine daima maddî anlamda kullanılmıştır. (185)

İnsanın bütün iyi yönleri takva kavramı ile ifade edilmiştir. takva, kavramının kapsamına, iman, ihsan, bağış, ibadet, salih amel, birr, adalet...gibi ifade eden bütün kavramlar girmektedir.

"Adil olun, zira bu takvaya daha yakındır." (5/8)
(اعدلوا هو اقرب للتقوى)

"İyilik ve takva üzerine yardımlaşın, günah işlemek ve düşmanlık etmek için yardımlaşmayın" (5/2)
(وتعاونوا على البر والتقوى)

"...(nikahlanıp henüz temas etmeden boşadığınız kadınlara verdiğiniz mehirleri) bağışlamanız takvaya daha yakındır..." (2/237) (وان تعفوا اقرب للتقوى)

"Asıl iyilik muttakî kimsenin iyiliğidir..." (2/189)
(ولكن البر من اتقى)

Buyuran Allah kur'an'da muttakîleri şöyle tanıtmıştır:

Muttakîler;

"Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, âhite gününe (2/177,4) ve gayba (2/3) iman eden;
Namazlarını kılan (2/2, 177),
Zekatlarını veren (2/177),
Allah'ın verdiği rızıktan Allah yolunda harcayan (2/3),
Fakirlere, yetimlere yoksullara ve yakın akrabaya yardım eden (2/177),
Darlıkta ve bollukta Allah için harcayan (3/34),
Mallarından isteyenlere ve yoksullara veren (51/19),
Malları ve canları ile cihad eden (9/44),
Geceleri az uyuyup şehirlerde istiğfar eden (51/17-18),
İnsanlara iyilik yapan (3/13, 12/90, 39/32-33, 51/15-16),
Öfkelerine sahip çıkan (3/134),
İnsanları bağışlayan (3/134),

Sözleşmelerini yerine getiren sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreden (2/177),

Kötülük yaptıkları veya nefislerine zulmettikleri zaman Allah'ı hatırlayarak günahlarının bağışlanmasını dileyen, bile yaptıklarında ısrar etmeyen (3/135),

184) İslâhu'l-Vücûh ve'n-Nezâir, S.492.

185) T.İzutsu, Kur'an'da, Allah ve İnsan, 224.

Dosdoğru olan (2/177, 9/7),
Rab'lerinden ve kıyamet gününden korkan (21/48-49),
Hidayet üzere bulunan (2/5),
Kurtuluşa eren (2/9, 24/52),
İyi (3/198),
Temiz (16/32) ve
Müslüman (68/34-35) "

Kimselerdir.

Allah'ın azabından (2/41,189,194) yakıtı taşla insan olan cehennem ateşinden (2/24,3/131), kötülüklerden ve kötü işlerden (4/128), fitneden (8/25), insana zarar veren hertürlü inanç, söz, fiil ve davranışlardan sakınmak emredilmiş,

Allah'ın Vikayesine girmek ve muttakilerden olmak için; Allah'a ibadet etmek (2/21), Allah'ın kitabındaki hükümlerle amel etmek, Kur'an'ın emir ve yasaklarını unutmamak, ondan gafil olmamak (2/63 (186) (2/179,187) Kur'an'a uymak ve onun dışındaki yollara uymamak (6/153) tavsiye edilmiştir.

Kur'an'da **muttakîlerin** **zıddı** olarak;

"Suçlular (mücrimîn) (19/85-86), azgınlara(ğâviyîn) (26/90-91) doğru yoldan çıkanlar (füccâr) (38/28), isyanda haddi aşanlar (tâğîn) (38/40-55), büyülenenler (mütekebbirîn) (39/72-73), alay edenler (sâhîrîn) (39/56-57), (ayetleri ve peygamberleri) yalanlayanlar (mükezzibîn) (69/48-49, 77/40-41), saldırganlar (mu'tedîn) (9/7,10), itaatten çıkanlar (fasikîn) (9/7-8), Allah'a ortak koşanlar (müşrikîn), (9/4,7,36), Münafıklar (2/2,8-16) kâfirler (187) ve zâlimler (188)

Takvanın zıddı olarak da;
Günah ve düşmanlık(İsm ve udvan) (5/2, 58/9), peygambere isyan (58/9) ve fücûr (91/8)

Zikredilmiştir.

Muttakî, çoğu kez kâfir'in karşıtı olan zahid mü'min anlamındadır. (4/130-131) (189)

d) Takva Kavramının Zulmün **Zıddı** Oluşu

Kur'an,zalimleri inzar, muhsinleri müjdelemek için gönderilmiştir:

"Bu (kur'an kendinden öncekileri) doğrulayan (açık bir Arapça ile (gönderilmiş) bir kitaptır. Zulmedenleri uyarmak, muhsinleri müjdelemek için." (46/12)

Muhsinler, Ali İmran suresi, 134.âyetinde muttakilerin sıfatı

186) es-Sâbûnî, Safve, I,65.

187) 2/2,6, 9/123, 13/35, 39/32,32,71-73

188) 5/27,29, 6/68,69. 9/44,47.16/28,30. 19/72. 27/52-53. .
39/24,32-33, 43/65-67, 45/19

189) T.Izutsu, Kur'an'da Allah, ve İnsan, S.226.

olarak zikredilmiştir. (190)

Meryem suresi;71.âyetinde, "içinizden oraya (cehenneme) gitmeyecek hiç kimse yoktur (Bu) Rabbinin üzerine aldığı kesinleşmiş bir hükmüdür" denildikten sonra72. âyetinde;"Sonra muttakileri kurtarırsınız ve zalimleri öyle diz üstü çökmüş olarak bırakırsınız" buyrulmuştur.

Casiye suresi;18.âyetinde; "(Ey Muhammed!) Sonra sana dinden (yeni) bir şariat verdik ona uy. Bilmeyenlerin keyiflerine uyma" denildikten sonra 19. âyetinde; "Zira onlar, Allah'tan gelecek bir şeyi senden asla savamazlar. zâlimler birbirlerinin dostlarıdır. Allah ise muttakîlerin dostudur." buyrulmuştur.

Tevbe suresi; 44.âyetinde, Allah'a ve âhiret gününe iman eden, malları ve canlarıyla cihad edenler için "Allah muttakîleri bilir" denilmiş, buna mukabil,47.âyetinde bozgunculuktan başka bir işe yaramayan, mü'minleri fitneye düşürmek isteyen münafıklar hakkında "Allah, zalimleri bilir." buyrulmuştur.

Neml suresi 52-53.âyetlerde,"İşte şunlar,zulümleri yüzünden çökmüş evleridir.Şüphesiz bunda bilen kavim için bir ibret vardır. İman edenleri ve (günahlardan) korunanları kurtardık" denilmiştir.

Yukarıdaki âyetlerde görüldüğü üzere muttakîler, zalimlerin muhalifi olarak zikredilmiştir.

"Takva izafi anlamı itibariyle zulmün tam zıddıdır.

"Takva"nın birinci derecesi şirk, küfür ve nifakı terkedip iman sahibi olmaktır.

"Zulmün" birinci derecesi ise imanı terkedip şirk, küfür ve nifaka düşmektir.

"Takvanın" ikinci derecesi emredilenleri-farzları yapmak, yasaklananları-haram fiilleri terketmektir.

"Zulmün" ikinci derecesi ise bunun tam zıddı yani emredilenleri-farzları terketmek, yasaklananları-haram fiilleri işlemektir. (191)

İman açısından muttakîler, mü'min; zâlimler, kafirdir. Amel açısından muttakîler, itaatkâr; zâlimler isyankârdır. Mü'min, Allah ve peygamberin emir ve yasaklarından ne kadar uzaklaşırsa o kadar nefsinize zulmetmiş olur. Buna karşılık emir ve yasaklara ne kadar çok riayet ederse o kadar çok takva sahibi olur.

"Takva"; insanın dünya ve âhirette kendisini her türlü tehlikelerden, azap ve sıkıntılardan, elem ve zararlardan korumak; "zulüm" ise, tam aksine insanın dünya ve âhirette kendini her türlü tehlikelere, azap ve sıkıntılara elem ve zarar verecek şeylere maruz bırakmaktır.

İnsan Allah'a iman ve itaat ederek muttakî olur;şirk, küfür ve isyan ederek zâlim olur.

190) Bkz. et-Tabarî, Câmiu'l-Beyân, III,4/94.

191) Bkz. er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gâyb, XIX,72. el-Kasimî, III,21. Celaleyn, S.56.

İnsanlara iyilik yapmak, her işini iyi ve sağlam yapmak **takva**, insanlara kötülük yapmak, işlerini, yerli yerinde sağlam bir şekilde yapmamak ise **zulümdür**.

Takva sahibi olan kurtuluşa ermiş, zulme dalan hüsrana uğramıştır.

2-İman (الإيمان)

"İman" E.M.N kökünden ifal kalıbında mastar olup; doğrulamak (tasdîk), bir şeyin doğru olduğunu söylemek ve kabul etmek, güvenmek, inanmak, boyun eğmek ve birine güven vermek anlamında olup "küfr" ün zıddıdır.

"Emn" kökünün birbirine yakın anlamda iki aslı vardır:

1.Emanet .Hiyanetin zıddıdır. Kalbin sükun bulması anlamındadır.

2.Tasdîk.

"Emn", korkmanın zıddıdır. Nefsin güven içinde kalbin huzur ve sükun halinde olması, korkunun bulunmaması, "Emîn", kalbinde korku ve endişe olmayan kimse anlamındadır. (192)

Din Istılahında **îman**, Kur'an'ı ve Muhammed (AS)'ın getirdiği şeyleri kalp ile tasdik etmek, şeksiz şüphesiz kabul etmektir. İmanın tanımına, dili ile ikrar etmeyi ve uzuvları ile amel etmeyi de dahil edenler olmuştur. Bir kimsenin dünyada mü'min olduğunun bilinmesi ve o kimse hakkında islam ahkâmının uygulanabilmesi için iman esaslarını dili ile ikrar etmesi şarttır. İman sahibine mü'min denir. (193)

İman kavramı üç anlam ifade eder:

1-Muhammed (AS)'ın getirdiği şeriatın ismidir. Allah'ı ve nübüvvetini ikrar ederek O'nun şeriatına giren herkes İMAN ile vasıflanır.

2-Övgü ifade eder. Bu takdirde; **îman** ile; nefsin, tasdîk ederek Hak'ka boyun eğmesi kast olunur. Bu üç şeyin birleşmesi ile olur. Kalp ile tasdik dil ile ikrar ve uzuvlarla amel.

Her inanca, doğru söze ve salih amele de iman denir.

"Allah sizin imanınızı zayi etmez" (2/43) âyetindeki **îman**, namaz anlamındadır. Peygamberimiz (as) utanmayı ve çevreyi kirleten şeyleri kaldırıp atmaya **îman**'dan saymıştır. (194)

192) İbn Fâris, Mu'cem, I,133. R.el-İsfehânî, el-Müfradât, S.25-26 İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XIII,21-22. Asım Efendi, Kâmûs, IV,548-549. el-Hürî, Akribu'l-Mevârid, I,20-21.Hamdi Yazır, Hak Dîni I,178.

193) R.el-İsfehânî, el-Müfradât, S.26. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, XII,22-23. S.Cürcânî, Ta'rifât, S.40. N.es-Sâbûnî, el-Bidâye S.87. el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, I,110-111.

194) Buhârî, Sahîh, iman, 3, Muslim, Sahîh, iman, 57-58. Ebû Dâvûd Sünen Süne, 14.Tirmizi, Sünen, iman, b.Nesâî, Sünen, iman,16

3-Zem ifade eder. Nisa suresi 51. âyetle puta ve batıla inanlar yerilmiştir.

^{an} "Kendilerine kitaptan bir pay verilenleri görmedin mi? onlar puta ve batıla iman ediyorlar." (195)

İman kavramı Kur'an'da 5 anlamda kullanılmıştır. (196)

1- Doğrulamak (12/17..)

2- Kalp ile tasdik etmeksizin dil ile ikrar etmek.(63/2..)

3-Tevhîd (Allah'ı birleme). (5/5..)

4.Kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve uzuvlar ile amel etmek. (2/25...)

5.Namaz. (2/43...)

6-Dua. (12/98...)

İman'ın geçerli olabilmesi için;imanda şüphe olmaması (49/15),iman edilecek şeylerin hepsine inanılması,2/85,3/19,4/151) imanın yeis halinde yapılmaması gerekir.(10/90)

"Allah, iman edenleri, dünya hayatında ve âhirette sağlam bir söz üzerinde tutar, zâlim olanları da sapıtır. (14/27)

Ayetle zalimler , iman edenlerin zıddı olarak zikredilmiştir ki burada zâlimler kâfirler anlamındadır.

Kur'an mü'minlere şifa ve rahmet olurken zâlimler'in ziyanını artırmaktadır.

"Biz Kur'an'da mü'minlere şifa ve rahmet olan şeyler indiriyoruz. (Ama Kur'an) zalimlerin ancak hüsrânını artırır." (17/82)

Kehf suresi 29.âyetle; "(Ey Muhammed) De ki:" Hak (olan bu Kur'an) Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkar etsin"denildikten sonra."Biz zalimlere ateş hazırladık" buyrulmuştur.

Kâfirler yerine zâlimler kelimesi kullanılmıştır.

(14/27, 17/82; 18/29 ,87-88; 42/22) âyetlerinde iman kavramının zıddı olarak,zulüm kavramı zikredilmiştir. Zâlim zulmü ile kendisine zarar vermiş, kendisini ilahi azaba mahkum etmiştir. Mü'min ise imanı ile kendisine fayda sağlamış, Allah'ın nimetine mazhar olmuştur.

Şirk büyük bir zulüm olduğu gibi iman da dosdoğru bir adalettir. (197)

195) R.el-İsfehânî, el-Müfradat, S.26.

196) İbnu'l-Cevzî, Nüzhe, S.145-147.

197) el-Beydâvî, Envâru't- Tenzîl, III,228.

3-İslam (الاسلام)

"İslam", S.L.M. kökünden ifâl kalıbında mastar olup; itaat ve inkiyat eylemek, amirin emir ve yasaklarına itiraz etmeden boyun eğmek ve teslim olmak, (198)

"Silm" ; sulh, barışmak;"selâm" ; ayıp, noksan ve afetlerden beri ve uzak olmak,"selm" ve "selamet" ; zahirî ve batınî ayıp, kusur ve affetlerden uzak olmak, anlamındadır. (199)

"Selâm",Allah'ın güzel isimlerinden biridir.

Din Istılahında "İslam";

1-Hak dinin adı.(3/19)

2-İslamın zahiri amellerine boyun eğmek, şahadet kelimesi ile birlikte farzları işlemek, yasaklardan kaçınmak, Allah'a teslim olmak ve müslüman anlamındadır. (200)

Muhammed (A.S) Cibril'in; "Ya Muhammed! Bana islamdan haber ver, (nedir islam?) diye sorması üzerine Rasulullah (sav); "islam, Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şahadet etmen, namazı kılman, zekatı vermen, Ramazan orucunu tutman, yoluna gücün yeterse Beyti hac etmedir." demiştir. (201)

İman eden ve islamın hükümlerini uygulayan kimse hem mü'min hem müslimdir. Fakat kendisine gelebilecek zararı defetmek için şeriatı kabul ettiğini ve islama teslim olduğunu ızhâr eden, ancak kalbi ile tasdik etmeyen kimse zahiren müslimdir ancak bu kimse mü'min değildir. (49/14) âyetinde geçen "teslim olduk" ile bu tür bir müslüman olma sözkonusu edilmiştir. (202)

İman, İslamdan hükmen ayrılmaz. İman, Allah'ın bildirdiği emir ve yasakları konusunda tasdik etmek, islam ise Allah'a boyun eğmek ve teslim olmaktır. Bu itibarla iman ve islam birdir. (203)

"İslam" kelimesi Kur'an'da ;ihlas (2/112...) ve teslîm (3/83...)anlamında kullanılmıştır.

İman edenlere müslüman adını bizzat Allah vermiştir:

"O(Allah) bundan önce (ki kitaplarda) da bu Kur'an'da da size müslümanlar adını verdi..." (22/78)

Müslümanların karşıtı olarak; mücrimler ve zalimler zikredilmiştir:

-
- 198) İbn Fâris, Mu'cem, III,90. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab , XII,295 Asım Efendi, Age, IV,340. L.Me'luf, el-Müncid, S.347.
199) İbn Faris, Mu'cem, III,90. R.el-İsfehânî, el-Müfradat, S.239.
200) et-Tehânevî, Age, I,696 N.es-Sâbûnî, el-Bidaye S.91.
201) Müslim, Sahih, İman, 1.
202) R.el-İsfehânî, el- Müfradât, S.240. İbn Manzûr, Lisanü'l-Arab, XIII,23. et-Tahânevî, Keşşaf, I,697.
203) N.es-Sâbûnî, el-Bidaye, S.91.

"Biz müslümanları mücrimler gibi yapar mıyız? " (68/65)

"(Cinler) ...bizden müslümanlar da var ve bizden zâlimler de..." demişlerdir. (72/14)

Allah'a ve O'nun dinine teslim olan, emir ve yasaklarını samimi olarak uygulayan müslüman doğru yolu bulmuş, kendini azaptan korumuş, korku ve hüzünden kurtulmuş, Allah'ın mükafatını (2/112) cennet ve nimetlerini kazanmıştır. (43/69-70)

4-Sıdk ,tasdîk (المدق، التمدیق)

"Sıdk" ; yalanın zıddıdır. "Sadk", "sıdk", "tasdak" master olarak; bir sözü bir haberi, gerçek ve doğru söylemek, haber gerçek olmak, doğru sözlü olmak, vakaya uygun olmak ve sözünü yerine getirmek; isim olarak doğruluk, "Sıddîk"; gerçek sözlü, dost, arkadaş, işi ve sözü dosdoğru olan; "sâdık" ; dürüst, doğru sözlü; "tasdîk" ; doğrulamak, gerçek söyledi demek, ikrar etmek; anlamındadır. (204)

"Sıdk"; Kur'an'da doğru söylemek (3/95, 12/26, 27/27), sözünü yerine getirmek (3/152, 21/9, 39/74), doğruluk (19/50, 26/84, 6/115), Kur'an (39/32-33) , iman (5/119) , mîsak (peygamberlerden alınan risaleti tebliğ ve ümmetlerinin hak dine davet sözü) (33/8) ve ahde vefa (33/24) anlamında kullanılmıştır.

Allah'a, (5/146, 12/82, 15/64) peygamberlere (33/8) ve mü'minlere (33/24, 49/15, 59/8) sâdık denilmiştir.

Hakkı ve doğruyu söyleyen, daima doğru sözlü olan, Allah'ın âyetlerini, Kur'anı ve peygamber'i doğrulayan, mü'min-muttaki; Yalan söyleyen, hakkı ve Kur'anı yalanlayan ise zâlim kimsedir.

5-Sedîd(السديد)

Kur'an'da sözün doğru söylenmesini ifade için "sedîd" kavramı da kullanılmıştır.

Yüce Allah; "Ey mü'minler! Allah'tan sakının ve doğru söz söyleyin" (33/70) buyurmuştur.

"Sedîd"; mustakîm, âdil, doğru, sahîh söz ve amel anlamındadır. "sedâd" ; söz ve amelde dürüst ve doğru olan şeye, "Sidd" ;doğru, dürüst ve sahîh söze denir. (205)

"Sedîd", hak, sıdk, savâp ve adl ile aynı anlamdadır.

Sözünüzde ve özünüzde, şahitliğinizde ve hükmünüzde fiil ve davranışınızda dosdoğru olun, içiniz dışınız bir olsun demektir. (206)

6-Halâs ,ihlâs (الخلاص، الإخلاص)

204) et-Tabarî, Age, XI, 21/126. el-Kurtubî, el-Câmi', XIV, 128.

205) İbn Fâris, Age, III, 66. er-Râzî, Muhtâru's-Sihâh S.291. Asım Efendi, Kâmûs I, 1161, 1163.

206) Bkz. el-Kurtubî, el-câmi', XIV, 253.

"Halâs","hulûs" ; bir şey halis, sâfi ve katıksız olmak, tehlike v.s. den kurtulmak,bir şeye yetişmek ve ayrılmak anlamındadır. İsim olarak "halâs", kurtuluş (necat);"hâlis-halise" hâlis, temiz, safvetli ve katıksız, demektir.

"İhlâs"; halis kılmak, arıtmak, itaatte gösterişi terketmek, samimiyet göstermek, bir şeyin özünü almak, seçmek ve sözünde dürüst olmak;

"İstihlâs" kendine seçmek anlamındadır. (207)

Dini anlamda "ihlâs"; şirk ve riyadan uzak, dini Allah'a halis kılarak, iman, ibadet, itaat, söz, fiil ve davranışında samimi olmak, kalbi her türlü şaibe ve karışık şeylerden temizlemek (208), iman, söz, amel ve davranışında Allah'ın rızasını gözetip Allah'ın dışındaki her şeyden beri olmak ve tevhid üzerine bulunmak, demektir. (209)

"Muhlis" ; ibadeti sırf Allah için yapan, O'na şirk koşmayan ve isyan etmeyen, samimî olarak Allah'ı bir kabul eden mü'min kimseye denir. (210)

"İhlâs" ile "sıdk" arasındaki fark; sıdk asıldır, ihlas ise daha sonra meydana gelen (fer') ve sıdka tabi olan şeydir. (211)

İman, ibadet, itaat, hayır ve hasenat ancak ihlasla birlikte değer kazanır. Muhlis mü'min, inanç, söz, fiil ve davranışını yerli yerinde, en güzel biçimde ve sırf Allah için samimi olarak yapar. Hedefi Allah'ın rızasını kazanmak, O'nun dünya ve âhirette azabından korunmaktır. O, şirk, riya ve zulümden uzak durur. Böylece nefsinin dünya ve âhirette her türlü tehlike ve zarardan ve Şeytanın tuzağından korumuş, kurtuluşa ermiş olur.

7- Ta'ât , itâat (الطاعة ، إطاعة)

"Tav'-ta'at," , "ta'a " fiilinin mastarı olup; yumuşamak, birisinin emrine isteyerek boyun eğmek , itaat etmek anlamındadır. istememenin zıddıdır.

"Tâi'" (çoğulu, tuvvâ'-tâi'ûn) boyun eğen, itaat eden demektir.

"İta'at" , "ta'at" ile aynı anlamdadır.(212)

Dînî anlamda itaat; Allah ve peygamberin emir ve yasaklarına

-
- 207) İbn Manzûr, Age.VII, 26-27. el-Hûrî, Age, I, 292. Asım Efendi, Age, I, 168-169. L.Me'luf, Age, S.191.
208) Ş.Cürcânî, Age, S.13-14. el-İsfehânî, Age, S.155. el-Hâzin, Age, I, 202.
209) et-Taberî, Age, I, 1/572. el-İsfahânî, Age, S.155. el-Hâzin, Age, I, 209.
210) Ş.Cürcânî, Age, S.207. İbn Manzûr, Age, VII, 26.
211) Ş.Cürcânî, Age, S.14.
212) İbn Fâris, Age, III, 430. İbn Manzûr, Age, VIII, 240-241. Asım Efendi, Age, III, 349-350 L.Me'lûf, Age, S.475. Abdülfettah, Age, I, 408-409.

aynen uymak, boyun eğmek, itiraz etmeyip istenileni istenildiği şekilde aynen yapmak ve yapılmaması istenilen şeyi yapmamaktır.

Tâat, isteyerek emre muvafakat etmek (213), emredileni yapmak ve nehyedileni terketmektir. (214)

Kur'an'da itaat, itaatin yapıldığı varlıklara göre övme ve yerme için kullanılmıştır. Diğer bir ifade ile itaat, itaat edilenlere göre emredilmiş veya yasaklanmıştır.

Tâat, yapılmasından dolayı sevap elde edilen her hangi bir ameldir. Niyetli veya niyetsiz Allah'ın emir ve yasaklarına râyet etmektir. (215)

Kur'an'da Allah'a, peygambere ve ulü'l-emre itaat edilmesi emredilmiştir. (4/59)

Kur'an'da;" şeytanlara (6/121), kâfirlere (25/52, 33/1,48), münafıklara (33/1,48), yalanlayıcılara, yalancı ve hatâkârlara (96/16,19), yeryüzünde bozgunculuk yapan, ıslah edici olmayan müsritflere (haddi aşırıp aşırı gidenlere) (26/150-152), kalbini Allah'ı anmaktan alıkoyup nefsinin arzusuna uyan ve işi hep aşırılık olanlara (18/28) hiristiyan ve yahudilere (3/100), günahkar ve nankörlere (76/24), çok yeminden zayıf görüşlü, hakîr, zelîl, herkesi kınayan, gıybet yapan , insanları iman, hayır, infak ve salih amelden alıkoyan , zâlim ve hakka tecavüz eden , çok günahkâr , kaba ve kötü ahlaklı olan kimseye (68/10-13), Allah'a şirk koşmayı isteyen ana-babaya (29/8, 31/15)" itaat edilmemesi emredilmiştir.

Kâfirler, "yüzleri ateşte pişirilip çevrildiği gün, "Keşke Allah'a itaat etseydik, peygambere itaat etseydik" derler." Ve "Rabbimiz" Biz beylerimize, idarecilerimize, büyüklerimize itaat ettik, onlar da bizi hak yoldan saptırdılar" derler." (33/66-67)

Müslüman idarecilerin Allah'a isyan olan, islama uymayan emirlerine uyan, kâfir, münafık, ve zalimlere boyun eğen, onların Kur'an'a uymayan prensiplerini alıp uygulayan mü'minler, nefislerine zulmetmiş olurlar.

8- Kunût" (القنوت)

"Kunût"; tevâzu ile itaat etmek, boyun eğmek, alçak gönüllü olmak, dua etmek, sukût etmek, namazda kıyâmı uzatmak, "kânî", itaat eden, mutevazi olan anlamındadır. (216)

Bu kavram Kur'an'da kulluğu ikrar ve itaat etmek, boyun eğmek anlamında kullanılmıştır. (217)

"Göklerde ve yerlerde olanların hepsi O'nundur. Hepsi ona boyun eğmişlerdir." (2/116, 30/26) (كل له قانتون)

213) Ş.Cürcânî, K.Ta'rifât, S.140.

214) et-Tehânevî, Keşşâfu İstılâhâtı'l-Fünûn, II,915.

215) Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük İslam İlmihali, S.43. Bilmen yay. İ.İst.

216) el-İsfehânî, el-Müfradât, S.414. Asım Efendi, Kâmûs, I,600. L.Me'lûf, el-Müncid, S.656.

217) ed-Dâmeğânî, Age, S.391. İbn Kuteybe, Age, S.451-452.

9- ittibâ' (التبـا ع)

"ittiba' " T.B.'A kökünden iftial kalıbında mastar olup; peşinden gitmek, arkasından yürümek, bir kimseye uymak, boyun eğmek, izlemek ve tabi olmak anlamındadır. (218)

"Tebi'a" ile "ittiba'" aynı manadadır.

"Uymak, tabi olmak" kavramı izafîdir. Uyulan, tabi olunan şeye göre övülür veya yerilir, emredilir veya yasaklanır.

Kur'an'da bu kavram ile övülen ve emredilen, yerilen ve yasaklanan fiil ve davranışlar ifade edilmiştir.

a) "Allah'ın rızasına (3/162,174,516), Allah'ın yoluna (40/7), Allah'ın hidayetine (20/123,47), Allah'tan indirilene, vahye (6/50,106, 7/203, 10/15,109, 46/9), âyetlere (20/134, 28/47), Kur'ana (2/170, 6/155, 7/3, 31/21), şeriata (45/18), Hakka (47/3), Zikre (36/1), Nur'a (7/157), İbrahim'in Dinine (3/95, 4/125, 12/38, 16/123) Peygambere (2/143, 3/53, 7/157, 8/64) ve sırat-ı mustakime (dosdoğru yol olan ıslama) (6/153) " Uymak, ittiba etmek sözkonusu edilmiş ve zikredilen şeylere uymak emredilmiş ve övülmüştür.

"Rabbinizden size indirilen şeyin en güzeline uyun" (39/55)

"İşte benim doğru yolum bu, ona uyun başka yollara uymayın ki sizi O'nun yolundan ayırmayın..." (6/153)

"İşte bu Kur'an'da mubarek bir kitaptır, onu biz indirdik O'na uyun..." (6/155)

b) "Şeytana (2/168,208, 4/83...), kafirlerin (6/56), ehli kitabın (2/145...), Allah'ın âyetlerini yalanlayanların (6/150) ve bilmeyenlerin (45/18...) heva ve heveslerine; insanın kendi heva ve keyfine (4/133...), şehvetlerine (4/27...), batıla (47/3), yahudi, ve hristiyanların dinine (2/120), Allah'ı kızdıran şeylere (47/28), Firavun'un (11/97) ve her inatçı zorbanın (11/59) emrine, bozgunluların yoluna (7/142), kendileri sapık olan ve bir çoklarını da saptıran kavmin arzu ve isteklerine (5/77), zanna (10/66), mü'minlerin yolundan başka yollara (4/115), Hakka uymayan gelenek ve göreneklere (atalarından gördükleri batıl yollara), fitne çıkarmak ve kendine göre yorumlamak için Kur'an'ın müteşabih âyetlerine (3/7), (haktan saptıran) şairlere (26/224) uymak" sözkonusu edilmiş ve bunlara uymak yerilmiş ve yasaklanmıştır.

"...Allah'tan bir yol gösterici olmadan yalnız kendi keyfine uyandan daha sapık kim olabilir? Muhakak ki Allah zâlim kavmi doğru yola iletmez..." (28/50)

"Zulmedenler bilgisizce keyiflerine uydular..." (30/29)

(a) maddesinde zikredilen şeylere uymak takva-adalet, (b) maddesinde zikredilen şeylere uymak ise zulüm 'dür.

10-İ'tisâm (الإعتصام)

"İtisâm", A.S.M. kökünden iftial kalıbında mastar olup; bir şeye eli ile yapışıp tutmak, korunmak, kökü olan; " 'asm" ise, menetmek, sığınmak, çalışıp kazanmak, kâr eylemek, bir şeye yapışmak ve tutmak anlamındadır. (219)

Kur'an'da "i'tsâm"; Allah'a, Allah'ın ipine yani Kur'an'a sınıksız sarılmak, emir ve yasaklarına uymak, Kur'an'dan hiç ayrılmamak anlamında kullanılmıştır.

"Ve topluca Allah'ın ipine sarılın, ayrılığı düşmeyin..." (3/103)

Allah'a sarılmak, O'na itaat etmek, onun dinine yapışmak ve O'na sığınmaktır. (220)

Allah'a, O'nun kitabına, dinine, sınıksız sarılan, doğru yolu bulmuş; Allah'ın rahmetine nail olmuş, Allah'a sığınmış ve kendisini azaptan korumuştur.

11- İbâdet (العبادة)

"İbadet, ubudet ubudiyyet; A.B.D. kökünden mastarı olup; ibadet etmek, boyun eğmek anlamındadır.

"Abd", (çoğulu abîd', 'ıbâd),; hür olsun köle olsun insan, "âbid" (çoğulu abede-ubbâd), itaat eden, ibadet eden ve hizmet eden demektir. (221)

Dini Anlamda ibadet, mükellef insanın, nefsinin arsuza hilafına Rabb'ini ta'zim için yaptığı fiil (222), yapılmasında sevap olan güzel bir niyete mukarın bulunan her hangi bir amel (223) anlamındadır.

İbadet kavramı, Allah'ın sevip razı olduğu, gizli veya açık söz ve amelleri içine alır. (224) Bu itibarla iman (225) tevhid ve dinin bütün hükümlerini, emir ve yasaklarını uygulamak ve itaat etmek ibadet kavramına dahildir. (226)

İbadet, insanın ruhen ve cismen, zahiren ve batınen bütün varlığı ile yalnız Allah'a yapılan şuurulu bir itaat ve kurbettir. İbadette niyyet şarttır. İbadetin başı imandır.

İbadet, Allah'ın razı olduğu şeyi yapmak,

İbadet, amire tazim suretiyle me'mur olduğu fiili emrolunduğu

219) Asım Efendi, Kâmûs, IV, 403-404. L.Me'lûf, el-Müncid, S.510.

220) el-Beydâvî, Envâr, el-Hâzin, Lübâb, I, 552.

221) er-Râzî, M.Sihâh, S.408. Asım Efendi, Kâmûs, I, 1198-1199. L.Melûf, el-Müncid, 483.

222) Ş.Cürcânî, Age, S.146. Bkz. el-Mevdûdî, Kur'an'a Göre Dört Terim, S.79-82.

223) Ö.N Bilmen. B.İslam İlmihali, S.42. H.Yazır, Hak Dîni, I, 95.

224) es-Selman, el-Kevâşif el-Celiyye, S.284.

225) el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, I, 184.

226) el-Kurtubî, el-Câmi', I, 225. H.Yazır, Hak Dîni I, 95.

vech üzere yerine getirmektir. (227)

İbadet, boyun eğmenin, itaat etmenin, saygı göstermenin ve kulluğun en son noktasıdır. (228)

Allah insan ve cinleri ancak kendisine ibadet etmeleri için yaratmış (51/56) "Her ümmete içlerinden, "Allah'a ibadet etsinler, tağuta tapmaktan kaçınınsınlar" diye peygamberler göndermiştir. (16/36)

Bütün insanlara, "Ey insanlar! sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin ki Allah'ın azabından korunasınız" (2/21) buyurmuş ve ibadetin ölünceye kadar devam etmesini istemiştir. (15/99)

Kur'an'da ibadet kavramı ile sadece Allah'a ibadet edilmesi emredilmiş;şeytana (19/44), tağuta (5/60), putlara (29/17, 39/3..) ve Allah'ın dışında tapınmak için insanların uydurdukları canlı cansız varlıklara ibadet yasaklanmıştır. Allah'tan başkasına ibadet şirktir. Allah, ibadeti emretmiş, hemen bunun peşinden şirk koşmayı da yasaklamıştır;

Allah'ı tanıyıp O'nu bir tek ilah kabul eden, O'nun emir ve yasaklarını iyi bir niyetle samimi olarak tatbik eden, O'nun dışındaki ilahları, bütün tağutları reddeden, hiçbir şeyi ibadetinde O'na ortak koşmadan ihlasla ibadet eden insan, kendini ilahî azaptan korumuş, saadet ve selamete ermiştir.

Allah'ı tanımayan veya O'na ortak koşan, tağutlara tapan, O'na ibadete karşı büyüklenen kimse de kendini ilahi azaba mahkum etmiş, hüsrana uğramış ve zalimlerden olmuştur.

12-Salah ,ıslâh (الصلح، الإصلاح)

"Salah"; "salaha" fiilinin mastarı olup; layık olmak, iyi olmak, iyi hal üzere bulunmak, durumu düzelmet, uygun olmak, fesadın yok olması ve istikamet anlamındadır. Fesad'ın zıddıdır.

İsim olarak "sulh", barış,"sâlih", fasit olmayıp iyi olan şey, iyi kimse,"ıslâh"; birş işi düzeltmek, fesadı gidermek, barıştırmak, iyilik yapmak,"muslih" düzelten, barıştıran ve iyilik yapan demektir. (229)

Dini anlamda sâlih, iyi amel işleyen ve dürüst mü'min , üzerindeki hak ve vecibeleri layıkıyla yerine getiren, hayırlı,iyi ve güzel yapan, halini düzelten kimse demektir. (230)

"Salih amel",Allah ve Rasulünü tasdik etmek, emrettiklerini yapıp nehyetiklerinden kaçmak ve itaat etmek, işlendiği zaman sevap elde edilen, doğru, iyi güzel, yararlı ve hayırlı olan; Allah'ın razı olduğu, iyi niyetle ve ihlasla, kitap ve sünnete

227) M.Vehbi, Age, I, 23.

228) ez-Zamahşerî, el-Keşşâf, I, 13.

229) ez-Zamahşerî, Esâsü'l-Belâğa, II, 23. İbn Manzûr, Lisanü'l-Arab II, 516-517. Asım Efendi, Kâmûs, I, 921. İ.A.Abdülfettah, el-Kâmûs, el-Kavîm, I, 381. L.Me'luf, el-Müncid, 432.

230) Abdülfettah, el-Kâmûs el-Kavîm, I, 381.

uygun olarak yapılan iş ve ameller (231),Allah'ın farzlarını eda etmek ve haramlarından sakınmaktır. (232)

Bir amelin "salih amel" olabilmesi için amel sahibinin mü'min olması ve bu amelin Kur'an ve sünnete uygun olması gerekir.

Salih amel kavramına; iman, namaz, oruç, hac, zekat, infak gibi ibadetler; hayır ve hasenat, güzel ahlak; kalbî, bedenî ve malî bütün iyi ameller dahildir. (233)

Kur'an'da "iman edip salih amel işleyenlerin" zıddı olarak, "kâfirler (30/45, 42/26), âyetleri inkâr edip yalanlayanlar (5/10, 22/57), âyetlere karşı büyüklenenler (7/40), ibadet etmekten çekinip kibirlenenler (4/173), âhiret gününe iman etmeyenler (17/10), âyetlerle ve peygamberlerle alay edenler (18/106), zekatı vermeyenler (41/7), insanları Allah yolundan menedenler (47/1), müşrikler (41/6), müfsitler (bozgunculuk yapanlar) (38/28), fasıklar (24/55, 32/20), mücrimler (7/40, 45/31), kötü amel işleyenler (40/40,58) ve zâlimler (3/57,42/22, 18/88) " zikredilmiştir.

"(Âhirette) yaptıkları işlerden ötürü zalimlerin korkudan titrediklerini görürsün. İşledikleri (kötülükler) ise başlarına gelecektir. İman edip salih amel işleyenler de cennet bahçelerindedirler. Rablerini yanında onlara diledikleri her şey vardır. İşte büyük lütuf budur." (42/22)

Sahih amelin zıddı olan bütün fiil ve ameller zulümdür, sahibinin zararınadır.

"Kim zulümden sonra tevbe eder ve halini düzeltirse Allah onun tevbesini kabul eder..."

Halini düzeltmek, zulüm olan fiilleri terkedip salih olan amelleri işlemektir. Bu ayette salih olan fiil ile zulüm olan fiil birbirinin zıddı olarak ifade edilmiştir.

13-Berr ,birr (البر)

"Berr-birr-bürûr" ,B.R.R. (برر) filinin mastarlarıdır.

"Birr"; doğruluk, doğru sözlü olmak (sıdk),ibadet, itaat, salah, hayır, sıla, in'am, ihsan, sevap, revaç bulmak, kabul etmek, ana-babaya iyilik etmek, yeminini yerine getirmek, boyun eğmek,makbul olmak, hac, kalp, cennet anlamlarına gelir. Çoğulu "ebrar"dır.

"Berr", Allah'ın güzel isimlerinden birisidir. (52/28) Kullarına bol ihsanda bulunan demektir. Ana-babasına itaat eden, onlara bol ihsanda bulunan ve sadık olan kimseye de berr denir.

Birr 'in zıddı fücûr ve 'ukûk'dur. (ana-babaya isyan etmek ve kötülük etmek)

231) Bkz. Ö. Dumlu, Kur'an-ı Kerimde Salah Meselesi, S.24-25. Hamdi Yazır, Hak Dîni, III,1740.

232) et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, XI,20/132.

233) Hamdi Yazır, Hak Dîni, I,274.

"Birr" kavramı; müsbet inanç, söz fiil ve davranışları ifade eden Kur'an kavramlarının anlamı en geniş olanlarından biridir. (234)

"Birr" kavramı; iman ve salih amelleri içine alır.

Bakara suresi, 177. âyette birr' in çerçevesi çizilmiştir. Bu âyete göre birr 'in iki yönü vardır:

1-Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, kitaplara ve peygambere İMAN,

2- a)Allah rızası için akrabalara, yetimlere, fakirlere, yolda kalmışlara, dilencilere, köle ve esirlere mal vermek,

b) Namaz kılmak ve zekat vermek,

c)Sözleşme yapılıncaya riayet etmek,

d) Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabretmek,

Bu davranışlar aynı zamanda sıdk ve takva'dır.

Birr kavramı ile insanın hem Allah'a hem de muhtaçlara, yakınlarla, insanlara ve nefesine karşı îmanî, amalî ve ahlakî görevleri ifade edilmiştir.

"Ebrâr", "füccâr" ın zıddı olarak zikredilmiş, "ebrar'ın nimet içinde (76/5-6, 82/13), "füccar'ın ise, yakıcı ateş içinde olduğu bildirilmiştir. (82/14) (ان البرار لفي نعيم وان الفجار لفي جيم)

"Birr" kavramı; imanın, her türlü fiilin, salih amelin, doğru sözün, güzel ahlakın, in'am ve ihsanın ortak adıdır. "Birr", bu anlamı ile "zulmün" izafî anlamının tam karşıtıdır.

14-Hayr (الخير)

"Hayr"; akıl, ilim, mal, adl, ihsan faydalı...gibi herkesin rağbet ettiği şey anlamına gelen ve "şerr" in zıddı olan, isim ve sıfat olarak kullanılan bu kavram (235); Kur'an'da; iman (8/23,70), islam (68/12), âfiyet (6/17, 10/107), mal (2/180,215), mükâfât (22/36, efdâl (23/118, 5/114), taam (28/24), zafer (33/25), at (38/32), Kur'an (2/177), daha faydalı (2/106), bolluk (11/84), salah (24/33), güç, kuvvet (44/37), dünya (100/8), İslah (3/104), salih çocuk (4/19), iffet (24/12), güzel edep (49/5) , nafil ibadetler (21/73), faydalı (7/188) ve şerrin zıddı (3/26) anlamlarına gelir. (236)

"Ah-yâr", "hayr"ın çoğuludur. İyiler ve hayırlılar anlamındadır. ~~135XX~~ Kur'an'da peygamberlerin sıfatı olarak kullanılmıştır. (38/46-47)

"Hayrât" , "hayrat" kelimesinin çoğuludur. Her şeyin fazîletli olanına denir.

"Hayrât" kavramı; bütün hayırlı işleri, faziletli, salih ve iyi amelleri içine alır. (237)

"Hayrâta koşun" (2/148) buyuran Allah, Fatır suresi, 32.

234) Râğîb el-İsfehânî, Age, S.40-41. İbn Manzûr, Age, IV, 51-54. Asım Efendi, Age. II, 151-153. Abdülfettah, Age I, 61-62.

ayette, zalimlerin karşıtı olarak, "müktesid" ve "hayrât'da öne geçenleri" zikretmiştir:

"Sonra kitabı kullarımız arasından seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimi nefesine zulmedendir. (ظالم لنفسه) kimi orta gidendir. (مقتصد) Kimi de Allah'ın izni ile hayrât'da öne geçendir. (سابق بالخيرات) İşte büyü lütuf budur."

Peygamberlerin (21/90), Rab'lerinden korkan (23/57-59) ve iyiliği emredip kötülüğü nehyeden (3/114) mü'minlerin, hayrât'da yarış ettikleri (3/114, 23/60) bildirilmiştir.

Hayır işlerine koşanlar, salih kimselerdir. (3/114)

15-Tîb ,tîbe ,tayyib (الطيب ، الطيبة ، الطيب)

"Tîb-tîbe" , "tâbe" fiilinin mastarı olup; temiz, lezzetli, hoş, güzel ve helal olmak,

"Tayyib"; lezzetli, hoş, iyi, temiz, helal ve temiz ahlaklı anlamındadır. "Habîs" in zıddıdır. (239)

"Tayyib"; insan için kullanıldığı zaman; cehalet, fısk ve kötü amellerden kendini koruyan; ilim, iman ve güzel amellerle bezenen mü'min kimse kostolunur.

Nahl suresi, 32. âyette geçen (tayyibîn) "iyiler" kelimesi bu anlamdadır. (240) Bu âyette "iyiler", aynı âyetteki "mttakîler" ile eş ve 28. âyette geçen "nefislerine zulmedenler" ile zıt anlamda kullanılmıştır. (241)

"Tayyib-habîs" çifti, "helal-haram" (4/2, 5/10), "Müslüman-kâfir", salih amel-kötü amel, "iyi insan-ahlakı düşük insan" (salih-talih) (5/100, 8/37) çiftinin zıddı olarak kullanılmıştır.

İnsan sıfatı olarak "tayyib"; iman, salih amel, güzel ahlak, her türlü iyi, makbul ve faydalı söz, fiil ve davranış sahibi; çirkin kötü ve pis işlerden, şirk, küfür, nifak, isyan ve zulümden uzak olan, insanları ifade eder.

16-İflâh (الافلاح)

"İflâh", F.L.H. kökünden ifal kalıbında mastar olup; kurtuluş ermek, istediğini elde etmek, cennet nimetlerine nail olmak, çalışmasında başarılı olmak ve yaptığı işte isabet etmek anlamındadır. "Fevz" kavramı ile aynı manadadır. (342)

235) R.el-İsfehânî, Age, S.190. Asım Efendi, Kâmûs, II, 310.

236) Bkz. Y.b. Sallam, Age, S.174-175. ed-Dâmeğânî, Age, S.167-169. İbnu'l-Cevzî, Nüzhe, S.285-289.

237) el-Kurtubî, el-Câmi', II, 165. el-Hâzin, Lübâb, I, 221.

238) et-Tabarî, Câmiu'l-Beyân, II, 2/31.

239) R.el-İsfehânî, Age,, S.308-309. Asım Efendi, Kâmûs, I, 260-261.

240) R.el-İsfehânî, Age, S.309.

241) T.İzutsu, Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar, S.309.

242) İbn Fâris, Age, IV, 450. İbn Manzûr, Age, II, 547. L.Me'luf, Age, S.593. Abdüllfettah, Age, II, 88.

Kur'an'da kurtuluşa erebilmek için; Allah'a karşı gelmekten sakınmak (2/189, 3/130,200) , Allah yolunda cihat etmek (5/35), Allah'ı çok zikretmek (8/45) ve Allah'ın nimetleri hatırlamak (7/69),

"Allah'a ibadet etmek, hayır fiil işlemek (22/77); içki, kumar, dikili taşlar (putlar) ı, şans okları, bürçlar, fal v.s. ile hareket etmekten sakınmak," emredilmiş.

"Zalimlerin (6/21,135), mücrimlerin (10/17), büyücülerin (10/77), kafirlerin (28/8, 23/17) ve Allah'a yalan uyduranların (10/69, 16/116) kurtuluşa eremeyecekleri,"

Buna mukabil, "nefsini şirk, küfür, nifak ve her türlü fücordan temizleyenlerin (91/9, 87/14),

İman edip salih amel işleyen muttakilerin (2/2-5), Namazlarını kılan, zekatlarını veren, boş şeylerden yüz çeviren, ırzlarını koruyan, emanetlerine ve âhitlerine riayet eden müminlerin (23/1-9),

İnsanları hayra çağıran ve iyiliği emredip kötülüğü nehyedenlerin (3/104),

Hz. Muhammed (A.S) 'a inanan, ona saygı gösteren, ona (dinine) yardım eden ve Kur'an'a ittiba edenlerin (7/157) malları ve canları ile cihat edenlerin (9/88);

Allah ve Rasulünün emir ve yasaklarını, hükümlerini dinleyip itaat edenlerin (24/51);

Yakınlarına, yoksullara ve huhtaş yolculara Allah rızası için yardım edenlerin (30/38);

Allah ve peygamberine düşman olanları dost edinmeyenlerin (58/22); nefsinin cimrilikten koruyanların (59/9, 64/16)

Ahirette ilahî terazide (mizanda) sevapları günahlarından ağır gelenlerin (7/8, 23/102)",

Allah ve Rasulüne itaat edip, Allah'tan korkan ve O'na karşı gelmekten sakınanların (24/52, 23/71) ve Cennet ashabının (59/20)

Kurtuluşa erdikleri bildirilmiştir.

Kurtuluşa erenler (müflihûn,fâizûn) hüsrana uğrayan zalimlerin karşısı olarak kullanılmıştır. (24/50-51).

İman, takva, adalet, ihsan, istikamet, birr, hayr, salih amel... gibi iyi, güzel inanç, söz,fiil ve davranışların sonu saadet ve hertürlü bela, azap ve cehennemde kurtuluştur.

"Allah'ın nimetlerine karşı kalbi, dili ve uzuvları ile şükretmek (2/152...),(şükr)

Musîbetlere ve ibadetlerin meşakkatlerine sabretmek (2/155...)(sabr)

Malından Allah yolunda infak etmek (2/262, 3/17)(infâk)

Allah'ı çokca zikretmek (33/35,41) (zikr)

Verdiği sözü tutmak,(12/20)

Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ve takdis etmek (2/30),

Günahlara tevbe ve istiğfar etmek (9/112...)

Öfkesine hakim olmak ve insanları affetmek (3/134)

Allah'a gönülden boyun eğmek, tevazu göstermek, salih amelleri gönül hoşluğu ile yapmak (11/23, 22/34)

Allah'a güvenmek (3/159) (tevekkül)

Allah'a itaati, O'na yaklaşmayı, insanlara ihsanı, iyiliği, nefsin hayır olarak bilip mutmain olduğu bütün hususları, iman, güzel amel, doğru söz ve iyi davranışları ifade eden maruf (3/114, 9/67,71),

Allah'ın sınırlarını muhafaza (9/112)

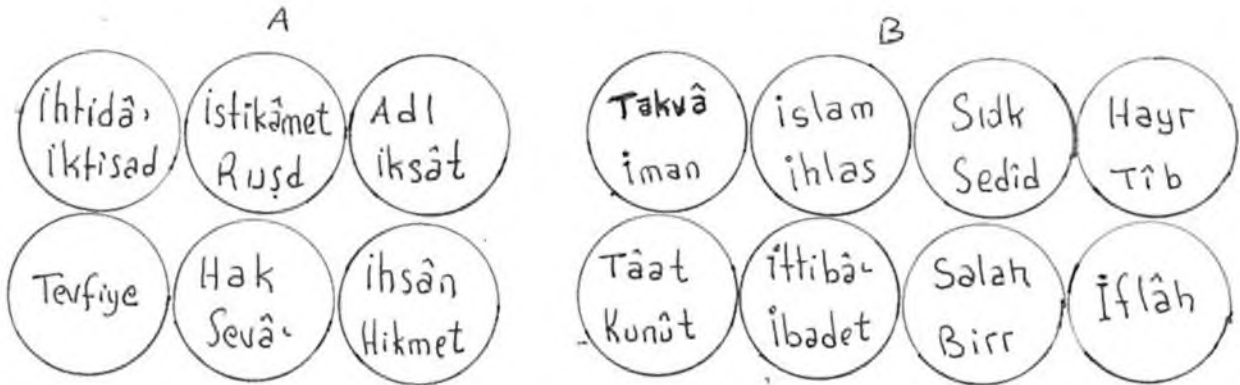
Irzlarını korumak (33/35)

Kısaca Allah ve peygamberin her emrini, dînî görevlerin tamamını yapmak adalet ve takva kavramının mana olanına dahildir.

Yukarıda tahlil ettiğimiz, "âdâlet, kıst, ihsan, hikmet, istikamet, seviyy, reşad, ihtida, iktisad," ve "takva, iman, islam, sıdk, sedîd, halas, ihlas, taat, itaat, kunut, ittiba, ibadet, berr, hayr, tîb ve iflah" kavramları birden çok anlamı ifade etmektedir. Birbirleri ile sıkı bir anlam ilişkisi içindedirler. Biri diğerinin anlamını da ifade edebilmektedir. Bu kavramlardan herhangi birini odak kelime alsak diğerleri bu odak kelimenin etrafında onunla bir semantik alan oluştururlar.

Bu kavramların topluca ifade ettikleri mana, zulüm ve eş anlamdaki kavramların ifade ettiği mananın tam zıddıdır.

Zulüm kavramının aslî ve izâfî anlamının zıt anlamını ifade eden yukarıda kısaca değindiğimiz kavramları söyle şema edebiliriz.

(A) gurubundaki kavramlar, ağırlıklı olarak zulüm kavramının aslî anlamının, (B) gurubundaki kavramlar ise izâfî anlamının zıddını ifade eden kavramlardır. Zulüm kavramı bu kavramlarla zıtanlam ilişkisi içindedir.

Takva kavramını odak kelime kabul edersek diğer anahtar kavramlarla bir semantik alan meydana getirir. Takva kavramı diğer kavramların anlamlarının hepsini içine alır.

Zulüm kavramı eş ve zıt anlamlı kavramlarla Kur'an'da çık geniş bir mânâ alanı oluşturmuştur.

C) Zulmet Kelimesinin Zıddı (Nûr)

Zulmün iki kökünün olduğunu Birinci Bölümde zikretmiştik .
Zulüm ve zulmet.

Zulmün eş ve zıt anlam ilişkisi olan kavramları ele aldık.

"Nûr" kavramı karanlık anlamındaki "zulmet" in zıddıdır.
Işık, ziya anlamındadır. (243)

"Nûr" kavramı; islam (9/32, 61/8, 24/35), İman (2/257, 6/122
24/40, 57/28), hidayet edici (24/35), peygamber (5/65, 24/35),
günün aydınlığı (6/1), ayın ışığı (25/61, 71/16), sırat köprüsünde
mü'minlerin ışığı (57/12, 66/81), beyan-açıklama (5/44, 6/91),
Kur'an (7/157, 64/8) ve adalet (39/69) anlamında kullanılmıştır.
(244)

"Zulumât" kavramını tahlil ederken "nûr" kavramına da
değinmiştik. Bu itibarla burada tekrar etmiyoruz.

"Nûr", Allah, peygamber, Kur'an, iman, islam, hidayet, iyi,
güzel, doğru ve aydınlığı temsil etmektedir. Mü'min olan, Allah'ın
ve peygamberinin emir ve yasaklarına riayet eden, islamı yaşayan
kimse manevi aydınlıktadır. Küfür, şirk, nifak, isyan ve zulüme
dalan ise ma'nevi karanlıklardan bocalayıp kalır.

243) el-Cevherî, Sıhah, V, 1977. İbn Farıs, Mu'cem, III, 468.

İbn Manzûr, Age, XIII, 377.

244) Yahya b. Sallâm, et-Tesârif, 210. ed-Dîmeğânî, Islâhu'l-Vücûh

Yüce Allah, en güzel biçimde yarattığı, kendisine sayısız nimetler verdiği, canlı-cansız âlemde varolan her şeyi emrine musahhar kıldığı insana; iyiyi kötünden, doğruyu yanlıştan, hakkı batıldan, hidayeti dalaletten, zulmü adaletten, takvayı fücurdan imanı küfürden...ayırabilecek akıl, anlayış, düşünce ve yetenek vermiş, bununla yetinmemiş, peygamberler ve kitaplar göndermek suretiyle hayır ve şerri, hak ve batıl yolu bildirmiş, şirk,küfür, isyan ve zulümden sakındırmış; tevhîd, iman, itaat, adalet ve takvaya teşvik etmiştir.

Allah'ın son kitabı Kur'an'ın konusu insan, gayesi de insanın dünya ve ahiret saadet ve selametini sağlamaktır. Cenneti ve cehennemi vareden Allah, insanı, hayatı ve ölümü ile imtihana tabi tutmuş, bu sebeple de onu Cüz'î iradesinde kendi izni ve meşiyeti çerçevesinde inanıp-inanmamakta serbest bırakmıştır.

Bu inanç hürriyeti içerisinde insanlardan inananlar da inanmayanlar da, inandığı gerçekleri tatbik edenler de etmeyenler de vardır.

Allah, peygamberlerini ve kitaplarını insanların, kendisine ibadet etmelerini, tağuttan kaçınmalarını sağlamak , zâlimleri inzâr etmek ve muhsinleri müjdelemek için göndermiştir. Bu sebeple insanları iman, ibadet, adâlet, ihsan, takva ve salih amellerine veya şirk, küfür, nifak, isyan, zulüm ve kötü amellerine göre nitelendirip değerlendirmiştir. Muttakîleri müjdelemiş, zalimleri inzâr etmiştir. Takva sahibi olmak teşvik edilmiş ve özendirilmiş, zulüm ise şiddetle yasaklanmış ve sakındırılmıştır. Mü'minlere, itâatkârlara cennet; kâfirlere, âsilere ise cehennem va'dedilmiştir.

Bütün bunlara rağmen insanlar yine şirke, küfre, isyana ve zulme dalmışlardır. Bunun neticesi bir çok kavimler, nesiller, şehir ve kasabalar bela ve musîbetlere maruz kalmışlar ve helâk edilmişlerdir. Bu kâfir, âsi ve zâlimler âhirette de cezalandırılacaklardır.

Allah, ne dünyada ne de âhirette insanlara ve âlemlere zerre kadar zulmetmez, insanların başlarına gelen felâketler kendi elleri ile işledikleri günahlar ve içine düştikleri zülûmler sebebiyledir.

Zulmü işleyen de zulümden zarar gören de insandır, çünkü insan çok zâlim, çok cahil, çok nankördür. Allah, âlemde hem yaratılışı ve hem de verdiği nimetlerin çokluğu sebebiyle en çok değeri insana vermiş olmasına rağmen Allah'a en çok isyan eden, zulüm işleyen de insandır.

İnsanın çok zâlim olmasında kendinden ve dışarıdan gelen etkenler vardır. İnsan zayıf yaratılmıştır, çok aceleci, cimri, sabırsız, ümitsiz, şımarık, azgın, düşman, mücadelecî, nankör ve cahildir. Heva ve hevesine düşkündür. Dünya hayatının cazibeliğine ve şeytanın hile ve desiselerine aldanır. Neticede yolunu şaşırır ve zulme düşer.

İnsanın genel karakteri böyle olmakla birlikte hakkı idrâk

eden, gerçeği gören, imana, ibadete, adalet ve takvaya sarılan insanlar da vardır.

Kur'an baştan sona bu iki tip insanı anlatmaktadır. Temelde insanlar, mü'min ve kâfir olmak üzere iki gurup olmalarına rağmen Kur'an insanı, çok çeşitli ve farklı kavramlarla anlatmıştır. İnanmayan insanların hepsi aslında inkarcı oldukları halde inkarın farklı olması nedeniyle; kâfir, müşrik, münafık... gibi kavramlarla; inanan insanlar ise; mü'min, müslim, muttakî, muhsin... gibi kavramlarla nitelendirilmiştir. Her iki grubu da içine olabilen daha geniş kapsamlı kavramlar da vardır. Asi, fasık ve zâlim... kavramları gibi.

Kavramlar yerme ve kötülence, övme ve beğenme olmak üzere iki katagoriye ayrılmıştır. Zulüm kavramı zem ve tahkîr ifade eden kavramların anlamı ve kullanım sahası itibariyle en geniş kapsamlı olanıdır.

Zulüm kavramının Kur'an'da çok önemli bir rolü vardır. Kur'an terminolojisinde en çok kullanılan kavramlardan biri olan zulüm kavramı, Kur'an'ın en mühim menfî değer ifade eden kelimelerinin başında gelir.

Zulüm kavramı hem inanç hem amel sahasında olumsuzluk ifade eden bütün kavramların yüklendiği manayı yüklenmiştir. Başka bir ifade ile insanın en büyüğünden en küçüğüne kadar gerek Allah'a, gerek insanlara ve topluma ve gerekse insanın kendisine karşı haksız, yanlış, yersiz, uygunsuz, zamansız, eksik ve fazla... her türlü inanç, söz, fiil ve davranışlarını anlatan bütün kavramların manalarını tek başına ifade eder.

Küfür, şirk... gibi kavramlar bile lügat manaları itibariyle Kur'an'da müsbet anlamda kullanılmış ama zulüm kavramı hiç bir şekilde olumlu manada kullanılmamıştır. Bu kelime Kur'an'da tamamen menfî değer ifade etmektedir.

Kur'an'ın iyi anlaşılabilmesi için kavramların çok iyi anlaşılması gerekir. Kavramlar, Kur'an'da kullanılırken cahiliyye dönemindeki anlamlarını aynen muhafaza etmemişler, önemli seviyede mana değişimine uğramışlardır. Kur'an'ın anlaşılmasında bu değişikliğin ve anahtar kelimelere yüklenen değişik ve farklı manaların dikkate alınması gerekir. Bir anahtar terimin sadece sözlük anlamı ile yetinilmesi o terimin Kur'an'daki gerçek anlamını ortaya koyamaz.

Küçük-büyük bütün günahlar için kullanılan zulüm kavramı, Allah'ın emir ve yasakları ile ilgili müsbet veya menfî değer ifade eden bütün Kur'an kavramları ile eş veya zıt anlamda mânâ ilişkisine sahiptir. Anahtar sözcükler, Kur'an'da tek başlarına, birbirlerinden ayrı ve yalın halde bulunmazlar. Her anahtar sözcük diğer anahtar sözcükle yakın ilişki halindedir. Kendi aralarında büyük-küçük gruplar teşkil ederler ve birbirlerine çeşitli yollarla bağlanırlar, böylece bir semantik saha oluşur. Bir odak kelimenin etrafında bu kelime ile olumlu ve olumsuz mana ilişkisi olan kelimeler teşekkül eder ve birlikte bir mana alanı meydana getirirler.

Bir anahtar kavramın tam anlaşılabilmesi için, o kavramın etimolojik yapısının incelenmesi, eş ve zıt anlamlı

kavramlarının ortaya konulması gerekir.

Kur'an'ın en önemli anahtar kelimelerinden biri olan zulüm kavramını bu çerçevede tahlil ettik. Birinci bölümde zulüm sözlük anlamını, ikinci bölümde ise zulüm kavramını Kur'an'daki anlamı ve zulüm kavramının eş ve zıt anlamını ifade eden Kur'an kavramları ile olan mânâ ilişkisini inceledik.

Sözlükte; "noksanlaştırmak veya ziyadeleştirmek, yahut zaman veya mekanını değiştirmek suretiyle bir şeyi kendisine ait olan yerinden başka bir yere koymak, bir işi yersiz ve yanlış yapmak, birisine haksızlık etmek, hakkını yemek, hak sahibine hakkını vermemek veya eksik vermek, haddi aşmak, doğru yoldan sapmak, eza, cefa etmek, insafsızlık etmek, hak ve huhuka mani olmak" anlamına gelen zulüm kavramı, İslam öncesinde, insanların birbirleriyle, diğer canlı ve cansız eşya ile, eşyanın kendi arasındaki olumsuz ilişkiyi ifadede kullanılmıştır. Ancak zulüm cahiliyye anlayışına göre her zaman yerilen ve yapılmaması gereken bir fiil ve davranış değildir. Bazen övülen, teşvik edilen, cesaret ve kahramanlık alâmeti olan bir eylemdir.

Cahiliyye şiirinde zulüm kavramı Allah-insan ilişkisi ve nefse zulüm konusunda kullanılmamıştır. Sadece insanlara ve toplumlara yapılan haksızlığı, zarar vermeyi ve eziyet etmeyi ifadede kullanılmıştır.

Müfessirler zulüm kavramına; sözlük anlamına ilaveten insanın, Allah'a karşı yaptığı şirk, küfür, nifak, fısk ve isyanını, emir ve yasakları ihlalinin, bütün günahlarını; insanlara karşı olumsuz fiil ve davranışlarını, insanın kendi nefesine zarar veren inanç, söz, fiil ve davranışlarını ifade eden manalar vermişlerdir.

Zulüm kavramı, Kur'an'da insanın Allah'a karşı olan görevlerini ihlal etmesini, insanlara ve kendi nefesine zarar veren fiilleri işlemesini, Allah'ın asla zulüm yapmadığını ifadede kullanılmıştır. Bu kavram, Kur'an'da tamamen olumsuzluk ifade etmektedir. Müsbet mananada hiç kullanılmamıştır. Zulüm şiddetle reddedilmiş, zâlimler kınanmış ve cezalar va'dedilmiştir.

Zulüm ,Kur'an'da 289 defa geçmektedir. Bunlardan biri (18/32) bahçenin zulmetmemesi yani mahsulünü eksik vermemesi, 43'ü Allah'ın zulmetmemesi, 243'ü insanların zulmü, 2'si insanların Allah'a zulmedememesi ile ilgilidir.

Allah'ın zulmetmemesi; ne dünyada ne de âhirette kimseyi suçsuz yere cezalandırmaması, kimsenin hakkını ve amellerinin karşılığını eksik vermemesi, suçlunun cezasını artırmaması ve kimseyi başkasının suçu sebebiyle cezalandırmaması, dünyada suçlu toplumları uyarmadan ansızın helâk etmemesi, demektir.

Allah, dünyada ve âhirette suç işleyenleri cezalandırır. Suç karşılığı verilen ceza, zulüm değil adalettir, hikmettir. İman edip salih amel işleyen muttakîlerin mükafatını hem dünyada hem ahirette verir, bu O'nun âdil olmasının gereğidir.

İnsanların faaliyet alanı ile ilgili olan 243 kavramdan 29'u "nefse zulüm", biri "insanlara zulüm", biri "deveye zulüm", ikisi -

"âyetlere zulüm" şeklinde "Mukayyed" olarak kullanılmıştır.

"Nefse zulüm" ile ilgili 29 kavramdan 13'ü fertlerle, 14'ü toplumla, 2'isi peygamberlerle ilgilidir.

Fertlerle ilgili olan "nefse zulüm" ifadesi; şirk, küfür, nifak, günah, hırsızlık, iftira , yalan yere yemin, ihanet, Allah'ın sınırlarına tecavüz, kocanın karısına zarar vermesi, fısk ve isyan,

Toplumla ilgili olan "nefse zulüm" ifadesi; şirk, peygamberleri ve âyetleri yalanlamak , inkar etmek, fısk ve isyan, Allah ve peygamberinin emir ve yasaklarına karşı gelmek,

Peygamberle ilgili "nefse zulüm":; Adem (AS) ve eşinin Allah'ın yasağını ihlal etmesi, Musa (AS)'ın hatâen bir kafiri öldürmesi, anlamında kullanılmıştır.

"Nefse zulüm" ifadesi ; şirk, küfür, nifak, isyan ve her türlü günahı işleyerek insanın kendisine zarar vermesi, dünya ve âhirette nefsinin azaba mârûz bırakması, kendini nimet ve mükâfatlardan mahrum bırakması, maddî ve manevî haklarını kaybetmesi demektir.

"Nefse zulüm" ifadesi, daha çok insanın Allah'a karşı olan kulluk görevlerini terketmesi ile ilgilidir. Bu da inkâr ve isyan ile olur. İnkâr eden de isyan eden de kendisine zulmetmiştir.

"İnsanlara zulüm"; ifadesi insanların maddî ve manevî hak ve hukukuna tecavüz etmek, onlara kötülük etmek, zarar vermek, haksız yere dövmek, yaralamak ve öldürmek, eziyet ve işkence etmek, malına, canına, ırzına, namusuna, dinine, şan ve şerefine saldırmak, suçsuz yere cezalandırmak, hakkını tam vermemek, din ve ibadet hürriyetine, işine ve çalışmasına mani olmak, hakaret, iftira ve alay etmek, kötülüğe, küfre, sapıklığa, fitne ve fesada sevk etmek, malını çalmak, gasb, şiddet ve terör, yol kesme, anarşi ve fesat çıkarmak, soygun, baskın, içki, kumar, zina, rüşvet, hile, ihanet, riba...gibi kötülükleri yaygınlaştırmak, yalancı şahitlik yapmak, yalan yere yemin etmek ve şahitliği gizlemek...anlamlarını ifade eder.

"İnsanlara zulüm" de neticede insanın kendi nefesine zulümdür.

"Deveye zulüm" ifadesi Salih (AS)'a mucize olarak verilen dişi deveyi öldürmek, bu mucizeyi inkâr etmek, mucizenin gereğini yerine getirmemek;

"Âyetlere zulüm", ifadesi âyetleri yalanlamak ve inkâr etmek, onları yanlış yorumlamak ve saptırmak anlamındadır.

Zulüm kavramı 213 defa mutlak olarak geçmiştir. Bunlardan 31'i fiil ve mastar şeklinde; "şirk, küfür, nifak, tekzîb, fısk, isyan, kötülük, günah fiiller, faiz alıp vermek, borcunu eksik ödemek, haksızlık, eziyet, tecavüz, küçük günah ve efdal olanı terketmek" anlamında kullanılmıştır.

İki defa geçen "çok zâlim" ifadesi; nimetlere nankörlük eden hem müşrik, münafık ve kafiri; hem de fasık, âsi ve günahkâr mü'mini kapsar.

16 defa geçen "Daha zâlim" ifadesi ile; "Allah'a yalan uyduran, O'nun sözlerini saptıran, âyetleri yalanlayan; âyetlerden yüz çeviren, yalancı peygamberlik iddiasında bulunan, kendisini tanrılaştıran, isyanlarını unutan, şahitliği gizleyen, camilerde Allah'ın adının anılmasına mani olan, camilerin harap olmasına çalışan kâfirler-müşrikler" kdstolunmuştur.

Mutlak olarak 161 yerde geçen "zâlim, zâlimler, zulmeden kimseler" ifadesinden 96'sı "zâlim insanlar", 64'ü "zâlim kavimler" biri müşriklerin İbrahim (AS) için kullandıkları put kırma eylemi ile ilgilidir.

"Zâlim" kavramı; 33 yerde müşrik, 38 yerde kâfir, 5 yerde münafık anlamında; bir yerde Allah'ın zâlim olmadığını ifadede kullanılmıştır.

Kâfir, müşrik ve münafık olan zâlimler; insanları Allah yolundan alıkoyan, Allah yolunu eğriltmek isteyen, âhireti ve âyetleri inkâr eden, Allah'a yalan uyduran ve iftira eden, peygamberleri yalanlayan ve inkâr eden, Kur'an'a inanmayan, âyetleri ve mucizeleri yalanlayan, hak yoldan sapan, şeytanı dost edinen, mü'minleri alaya alan, hakkı bırakıp heva ve heveslerine uyan, Kur'an'a sihir, peygambere, büyücü ve mecnun diyen, Allah'a ortak koşan, putlara tapan, iki yüzlülük eden, ilahlık iddia eden, insanlara eza ve cefa yapan...kimselerdir.

Zâlim kavramı 6 yerde, "kâfir, fasık ve âsi", 16 yerde, "fasık, âsi ve günahkar" anlamında kullanılmıştır.

Fasık olan zâlimler; Allah'ın sınırlarına tecavüz eden, hırsızlık yapan, fuhuş-zina işleyen, hainlik eden, kötü davranan, insan öldüren, fakirin hakkını vermeyen, malını haram yolda harcayan, adağını yerine getirmeyen, yalan yere yemin eden, hakka tecavüz eden, başkalarına zarar veren, yalancı şahitlik yapan, insanlara eza, cefa ve kötülük eden, günahlarına tevbe etmeyen, insanlarla alay eden ve kötü lakap takan, insanları çekiştiren, suçsuz insanı cezalandıran, haksızlık yapan, fakirleri kovan, kâfir, hristiyan ve yahudileri dost edinen, emir ve yasakları ihlal eden, küçük büyük günah işleyen, Allah'ın indirdiği ahkam ile hükmetmeyen...kısaca Allah ve peygamberin emir ve yasaklarına, helal ve haramlarına riayet etmeyen, kimselerdir.

Kavimler, toplumlar ile ilgili olan 64 zâlim kavramından biri münafıklar topluluğu, 19'ü müşrik toplum, 44'ü kâfir toplum hakkındadır.

Müşrik, münafık ve kâfir toplumların zâlim olmaları; hem inkâr hem isyan etmiş olmaları sebebiyledir. Yani "zâlim toplum" ifadesi inkârî ve amelî, Allah'a, peygamberlere, dine, insanlara ve kendilerine yönelik bütün batıl inanç, kötü fiil ve sözleri, yanlış davranışları ve küçük-büyük bütün günahları kapsamaktadır.

"Zâlim, Kavim", "Zâlim Toplum" ile;

"Allah'ı inkâr eden, O'na eş ve ortaklar koşan, O'na yalan isnat eden ve iftira eden, O'nun sözlerini tahrîf eden, O'nun âyetlerini yalanlayan ve inkâr eden, Allah'ın emir ve yasaklarına karşı çıkan, isyan eden, peygamberleri yalanlayan ve öğütlerinden

yüz çeviren, onlara; yalancı, mecnun, deli, sapık, büyü, beyinsiz ve şımarık diyen; onların uyarısına kulak tıkayan, onlara inanmayan ve eziyet eden, onları döven, yurtlarından çıkaran ve öldüren; Allah ve peygambere düşmanlık eden, mucizeleri yalanlayıp inkâr eden, büyü diyen, hakkı kabul etmeyen, Kur'an'ı ve âhireti inkâr eden, âyetlerle alay eden, dinlerini oyun ve eğlence yerine koyan, lezzet ve şehvetlerine, heva ve heveslerine, şeytana, azgın ve sapıklara uyan, Allah'ın yolunu eğriltmek isteyen, insanları Allah yolundan meneden ve saptıran, ağızları ile Allah'ın nurunu söndürmek isteyen, haddi aşan, batılı savunan, dalaleti seçen, her türlü kötülüğü, fuhşu ve haramları işleyen, pis işler yapan, şahitliği gizleyen, haksızlık eden, ölçü ve tartıda hile yapan, insanların hak ve hukukuna tecavüz eden, onlara eza, cefa yapan, zarar veren ve iskence eden, onları döven, öldüren, müminlerle alay eden, onları hakîr gören, aralarına tefrika sokan, yer yüzünde tefrika çıkaran, büyüklenen, iyiliği emretmeyen, kötülüklere engel olmayan, putlara ve insanlara tapan, günahlara dalan, mücrim, cebbâr, şımarık, müfsit, fâsık, âsi, inatçı, müsrif, azgın, sapık, mürted, müşrik, münafık ve kâfir" olan insanlar kastolunmuştur.

Bir ayette "mazlum" kavramı geçmiştir. Bu da haksız, suçsuz ve sebepsiz yere bir insanın öldürülmesi ile ilgilidir.

Bir âyette müşriklerin, putlarını kıran İbrahim (AS)'a zâlim dedikleri bildirilmiştir. Bu zulüm, putperestlerin bakış açısına göredir, izafîdir, gerçekte zulüm değildir.

İki âyette insanların Allah'a zulmedemeyecekleri bildirilmiştir. Bunun anlamı; insanların her türlü şirk, küfür, nifak, fısk ve isyanları ile Allah'a zarar verememeleri, Allah'ın nimetlerine şükretmeyip nankörlük edenlerin O'nun mülkünde noksanlık meydana getirememeleri anlamındadır.

Her türlü zulümde zarar verme ve noksan yapma unsuru vardır. Zulmeden insan her türlü zulmü ile nefesine zarar vermiş, kendi haklarını, sevap ve mükafatını eksiltmiştir. İnsan, zulmü ile diğer insanlara da zarar verebilir, ancak Allah'a zarar vermek mümkün değildir. Allah'ın haklarına zulmeden insan bu zulmü ile kendisi zarar görür.

İnsanın faaliyet sahası ile ilgil olan 243 zulüm kavramının % 80 küsuru, tamamen kafirlerle ilgilidir. Hem kafirlerin hem de mü'minlerin ilahî iradeye ters düşen fiillerini ifade eden 9 zulüm kavramını da buna dahil ettiğimizde zulüm kelimelerinin % 90'a yakınının müşrik, münafık ve kafirlerle ilgili olduğu ortaya çıkar.

Buna göre Kur'an'da zulüm kavramı ile; şirk, küfür, nifak, âyetleri ve peygamberleri yalanlama gibi bütün çeşitleri ile küfür ve kâfirler anlatılmaktadır.

Mü'minler de her türlü isyan ve günah olan fiilleri ile zâlim olurlar. Ancak mü'min, inkarî manada zâlim değildir. Her kâfir, müşrik ve münafık, zalimdir fakat her zâlim; kâfir, müşrik ve münafık değildir.

İster inkarî, ister amelî olsun, en küçüğünden en büyüğüne kadar bütün günahlar, hatta efdal olanı terketmek bile zulüm

kavramının mana alanına dahildir. İlahî iradeye ters düşen her inanç, söz fiil ve davranış zulümdür.

Bu kadar geniş mana yüküne sahip olan zulüm kavramının çok geniş bir semantik sahasının bulunması tabiidir. Zulüm kavramının, insanın; Allah'ın, insanların, toplumun ve kendi nefsinin haklarının çiğnenmesini ifade eden bütün Kur'an kavramları ile anlamdaşlık ilişkisi vardır. Yani batıl inanç, yalan yanlış söz, kötü fiil ve yersiz, uygunsuz davranışları ifade eden bütün Kur'an kavramları ile anlam ilişkisine sahiptir.

"Bahs, Tatfîf, Hedm, Vetr, Velt, Noksân, Hasâr, Hüsrân, Haybe Ğabn ve Hıyânet" kavramları; zulüm kavramının eksik ve noksan yapmak anlamını,

"Men' ve Sadd" kavramları; zulmün menetmek, engel ve mani olmak anlamını,

"Cevr, Cenef, Hayf, Avl, Meyl, Zeyğ, Sağy, Ivec, İlhâd, Leyy, Nükûb, Zelel, Zur, Cünûh, Unûd, Fücûr, Kıst, Dalâl, Ğayy ve Şatat" kavramları; zulmün, meyletmek ve yoldan sapmak anlamını,

"Bağy, Tuğyân, Udvân, Rahak, Seraf-İsrâf, Bezr- Tebzîr, İfrât Tefrît, Ğulüvv, Fuşş-Fahşâ' Batar, Eşir, Ferah, Merah, Teraf ve Utüvv" kavramları; zulmün, haddi tecavüz etmek ve sınırı aşmak anlamını,

"Darar, Eza, Elem, İkâb, Fitne, Fesât, Üsüvv-Isıyy, Hadîa, Keyd, Mekk, Hatr- Hattâr, Cebr-Cebbâr, Katl, Ğasb, Serak, Ğulûl, İfk, Bühtân, Ramy, Katr-Katûr, Bahl-Buhûl, Şuh, Sahr, İstihzâ; Lemz, Hemz, Ta'n, Ğiybet, Haset, Ğamz, Nemîme, Sû'-Seyyie" kavramları; zulmün, zarar vermek, eziyet etmek ve kötülük etmek anlamını ifade eder.

Bu kavramların zulmün asıl anlamı ile eş anlam ilişkisi vardır. Zulüm kavramı bu kavramların ifade ettiği manaları bünyesinde taşımaktadır. "Eksik yapmak, meyletmek, menetmek ve haddi aşmak" anlamlarını ifade etmede zulüm kavramı bu kavramlarla bir semantik alan meydana getirmiştir.

Zulüm kavramı Kur'an'da asıl anlamını korumakla birlikte yeni manalar yüklenmiştir. Bu yeni anlama izafî mana diyoruz. Zulmün Kur'an'daki izafî mânâsı ;şirk,nifak,küfür ve fısk'tır. Zulmün Kur'an'daki bu anlamını ifade eden bir çok kavram mevcuttur.

"Küfür, Cuhd, İnkâr, İrtidât, Şirk, Nifâk, Kızb-Tekzîb, İftirâ, Kibr-Tekebbür-İstikbâr, Ulüvv, Muhtâl, Fahûr, İbâ', İ'râd, Tevellî, Ne'y, Sadef, İstiğnâ ve İstinkâf" kavramları; ağırlıklı olarak zulmün inkârî anlamını,

"Fısk, İsyân, Muhâlefet, Muhâdde, Şakâve, Cürm, İsm, Zenb, Hati'a, Vizr, Hûb, Hıns, Gaflet, Nisyân, Cehl ve Sefeh" kavramları ağırlıklı olarak zulmün fısk ve isyan anlamını ifade etmektedir.

Zulüm kavramı bu kavramlarla da anlamdaşlık ilişkisi içinde bir semantik alan meydana getirmiştir.

Zulmün, "bir şeyi kendi yerinden başka bir yer koymak" anlamı yukarıdaki bütün kavramların manalarını kapsamaktadır.

Mastarlarını zikrettiğimiz İkinci Bölümde sözlük ve Kur'an'daki anlamını tahlil ettiğimiz bu kavramların ifade ettiği manalar neticeleri itibariyle zulümdür.

Bütün bu kavramlar, zulüm kavramı ile anlamdaşlık ilişkisine sahiptir.

Bir kavramın tam manası ile anlaşılabilmesi için zıtlarının da bilinmesi gerekir. Çünkü eşya zıtları ile tebeyyün eder.

"Adâlet, İksât, İhsân, Hikmet, Hak, Seva-Seviyy, İstikâmet, Rüsd-Raşâd, İhtidâ, Kasd-İktisâd, Tevfiye" "Takva, iman, İslâm, Sıdk, Sedîd, Halâs-İhlâs, İtâat,, Kunût İttibâ, İbâdet, Berr-Birr, Hayr, Tîb ve İflâh" kavramları; zulüm kavramı ile zıt anlam ilişkisine sahiptir. Kur'an'da bu kavramlardan başka zulüm ile zıt anlam ilişkisi olan kavramlar da vardır, ancak bunlar en geniş kapsamlı ve en belirgin olanlarıdır.

Zulüm kavramı, Kur'an'da zıt ve eş anlamlı kavramlarla çok geniş bir mana alanına sahiptir.

Bu kadar geniş anlamı olan zulüm kavramının manalarını "haksızlık etmek", "kötülük etmek", "ziyana uğratmak" gibi Türkçe ifadeler, karşılamakta yetersizdir. Zulüm kavramını tam karşılayacak Türkçe bir sözcük yoktur. Ayetler Türkçeye çevrilirken bu kelime aynen korunmalı ancak parantez içerisinde hangi anlamda kullanıldığının belirtilmesi daha uygundur.

Kur'an, Zulüm kavramını %90 şirk, nifak, küfür ve isyan anlamında Allah'a, peygambere, dine yönelik olarak kullanmasına karşılık, Türkçe'ye giren bu kavram toplumumuzda Kur'an öncesindeki anlamıyla sadece insanî ilişkilerdeki olumsuzluğu ve daha çok eza ve cefayı, bir insanın hakkını vermemeyi veya eksik vermeyi ifadede kullanılmaktadır. Canavarca bir insanı öldürene zâlim denirken, yaratan ve rızık veren Allah'ı tanımayan, kitabını reddeden, hükümlerini rafa kaldıran, emir ve yasaklarını ihlal edenlere zâlim denilmemektedir. Kur'an'a göre haksız yere insanı öldüren de ilahî iradeye başkaldıran da zalimdir. Allah'ı tanımayan, O'na şirk koşan, dini reddeden en büyük zalimdir.

Zulüm kavramının toplumumuzdaki kullanımına bakıldığında Kur'an'ın bu en mühim menfî değer ifade eden kavramının doğru bir şekilde anlaşılmadığını söyleyebiliriz.

ZULÜM KELİMESİNİN GEÇTİĞİ AYETLERİN İNDEKSİ

SURE ADI / NUMARASI ve AYET NUMARALARI

el-Bakara	2/	35, 51, 54, 57, 59, 92, 95, 114, 124, 140, 145, 150, 165, 193, 229, 231, 246, 254, 257, 258, 270, 272, 279, 281.
Al-i İmran	3/	25, 57, 86, 94, 108, 117, 128, 135, 140, 151, 161, 182, 192.
en-Nisa	4/	10, 30, 40, 49, 64, 75, 77, 97, 110, 124, 148, 153, 160, 168.
el-Maide	5/	29, 39, 45, 51, 72, 107.
el-En'am	6/	21, 33, 45, 47, 52, 58, 68, 82, 93, 129, 131, 135, 144, 157, 160
el-A'raf	7/	5, 9, 19, 23, 37, 41, 45, 47, 103, 148, 150, 160, 162, 165, 177.
el-Enfal	8/	25, 51, 54, 60.
et-Tevbe	9/	19, 23, 36, 47, 70, 109.
Yunus	10/	13, 17, 39, 44, 47, 52, 54, 85, 106.
Hud	11/	18, 31, 37, 44, 67, 83, 94, 101, 102, 113, 116, 117.
Yusuf	12/	23, 75, 79.
er-Ra'd	13/	6.
İbrahim	14/	13, 22, 27, 34, 42, 44, 45.
el-Hıcr	15/	78.
en-Nahl	16/	28, 33, 41, 61, 85, 111, 113, 118.
el-İsra	17/	33, 47, 59, 71, 82, 99.
el-Kehf	18/	15, 29, 33, 35, 49, 50, 57, 59, 87.
Meryem	19/	38, 60, 72.
Taha	20/	111, 112.
el-Enbiya	21/	3, 11, 14, 29, 46, 47, 59, 64, 87, 97.
el-Hac	22/	10, 25, 39, 45, 48, 53, 71.
el-Mü'minun	23/	27, 28, 41, 62, 94, 107.
en-Nur	24/	50.
el-Fürkan	25/	4, 8, 19, 27, 37.
eş-Şuara	26/	10, 209, 227.
en-Neml	27/	11, 14, 52, 85.
el-Kasas	28/	16, 21, 25, 37, 40, 50, 59.
el-Ankebut	29/	14, 31, 40, 46, 49, 68.
er-Rum	30/	9, 29, 57.
Lokman	31/	11, 13,
es-Secde	32/	22.
el-Ahzab	33/	72.
es-Sebe'	34/	19, 31, 42.
el-Fatır	35/	32, 37, 40.
Yasin	36/	54.
es-Saffat	37/	22, 63, 113.
Sad	38/	24.
ez-Zümer	39/	32, 47, 51, 69.
el-Mü'min	40/	17, 18, 31, 52.
el-Fussilet	41/	46.
eş-Şura	42/	8, 21, 22, 40, 41, 42, 44, 45.
ez-Zuhruf	43/	39, 65, 76.
el-Casiye	45/	19, 22.
el-Ahkaf	46/	10, 12, 19.
el-Hucurat	49/	11.
Kaf	50/	29.
ez-Zeriyat	51/	59.
et-Tur	52/	47.
en-Necm	53/	52.
el-Haşr	59/	17.
el-Mümtehine	60/	9.
es-Saf	61/	7.

el-Cum'a	62/ 5,7. 2
et-Talak	65/ 1. 1
et-Tahrim	66/ 11. 1
el-Kalem	68/ 29. 1
Nuh	71/ 24,28. 2
İbrahim	76/ 31. 2
	58 266

ZULUMÂT KAVRAMININ GEÇTİĞİ AYETLERİN İNDEKSİ

SURE ADI / NUMARASI ve AYET NUMARALARI

el-Bakara	2/ 17,19,257
el-Maida	5/ 16
el-En'am	6/ 1,39,59,63,97,122.
Yunus	10/ 27.
er-Ra'd	13/ 16.
İbrahim	14/ 1,5.
el-Enbiya	21/ 87.
en-Nur	24/ 40.
en-Neml	27/ 63.
el-Ahzab	33/ 4,3
el-Fatır	35/ 20.
ez-Zümer	39/ 6.
el-Hadid	57/ 9.
et-Talak	65/ 11.
	15 24

BİBLİYOGRAFYA

ABDÜLBÂKÎ Muhammed Fuad,

-el-Mu'cemu'l-Mufehras li-elfâzı'l-Kur'ân'il-Kerîm, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Muhammed Özdemir, İstanbul-1982.

AHMED BİN HANBEL (ö.241/855),

-el-Müsned, Çağrı yayınları, istanbul-1982.

el-ÂLÛSÎ, Ebu'l-Fadl, Şihâbü'd-Dîn Mahmûd (ö.1270/1854),

-Rûhu'l-Me'ânî Fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm, Ve's-Seb'i'l-Mesânî. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi. Beyrut-1405/1985, 15 cilt, 30 cüz.

ABDURRAMAN İSÂ,

-Edebu'l-Hitâbeti'd-Dîniyye, Fî Da'veti'l-İslâmiyye, Halep-1385.

ATAY, Hüseyin,

-Kur'an'a Göre İman Esasları. Ajans-Türk, matbaası, Ankara
-Allah'ın Halîfesi İnsan. Makale, AÜİF Dergisi C.18. Ankara-1974.
-Arapça Türkçe Büyük Lügat. Bayrak Matbaası, Ankara, 1964. (1-2) cilt 1981. 3.cilt) (İbrahim ve mustafa ATAY ile birlikte)
-Kur'an'ı-Kerîm ve Türkçe Anlamı. DİB yayınları, Ankara 1985 (Yaşar KUTLAY ile birlikte)

ATEŞ, Süleyman,

-Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli. Kılıç Kitabevi, Ankara-1983.
-Kur'ân-ı Kerîmin Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsîri. AÜİF yayınları, Ankara-1982.

ALBAYRAK, Halis,

-Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine (Kur'an'ın Kur'an'la Tefsîri). Şule Yayınları, İstanbul- 1992.

el-ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed (ö.1162/1748),

-Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs Ammâ İštehera Mine'l- Ehâdîsi Alâ Elsineti'n-Nâs. Tashîh, Ahmed el-Kalas, 4.Baskı. Beyrut-1405/1985. İki Cilt.

ASIM EFENDÎ, Seyyid Ahmed, (ö.1235/1819),

-Kâmûs Tercümesi. İstanbul-1304/1886. 4 Cilt.

ABDÜLFETTÂH, İbrahim Ahmed,

-el-Kâmusu'l-Kavîm Li'l-Kur'ân'ıl-Kerîm. 1404/1983. 2. cilt.

el-AYNÎ, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmûd b.Ahmed (ö.762/1360),

- 'Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî. Mısır-1392/1972.
Birinci baskı, 20 cilt, Muhammed Mahmud el-Halebi.

ALİ el-KÂRÎ (ö.1014/1606),

-Fıkhı Ekber Şerhi.Çeviri, Yunus Vehbi Yavuz. Çağrı Yayınları
İstanbul-1979.

AHMET VEFİK PAŞA (ö.1891 m.),

-Lehçe-i Osmânî. Dersaadet-1306/1888).

ALİ SEYDÎ BEY (ö.1933 m),

-Kâmûsu Osmanî. Daru'l-Hilafeti'l-Âliyye, İstanbul-1330/1911.

ALİ CERÎMÎ,

-el-Belâğatu'l-Vâdiha. Baskı yeri ve tarihi yok.
(Mustafa Emin ile birlikte)

AHMED EMİN b.İbrahim et-Tabbâh (ö.1954.m.),

-Fecru'l-İslâm. Çeviri,Ahmet Serdaroğlu.Kılıç Kitabevi,Ankara
1976.

AYDIN, Abdullah,

-Kur'an-ı Kerîm ve Meâli Celilesi. Aydın Yayınevi,İstanbul,
tarihsiz.

ABDÜRRAHMAN FÜDE,

-Min Me'âni'l-Kur'ân. Daru'l-kütibi'l-Arabî, Kahira,
tarihsiz. 1 cilt.

BİLMEN, Ömer Nasuhi,

-Hukuku İslamiyye ve Istılahat Fıkhıyye Kamusu. İstanbul,
tarihsiz.

-Büyük İslam İlmihali. İstanbul, tarihsiz.

-Büyük Tefsir Tarihi. Ankara-1960.

-Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlîsi ve Tefsiri. Bilmen
yayınevi.İstanbul, tarihsiz.

el-BUHÂRÎ, Muhammed b.İsmail (ö.256/869),

-Sahîhu'l-Buhârî, Çağrı yayınları. İstanbul-1982.

BÂR, Dr.M.Ali,

-Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı .
Çeviri,Dr. Abdülvahhab Öztürk.TDU yayınları. Ankara-1991.

el-BEYDÂVÎ, el-Kâdî Nâsuru'd-Dîn Ebu Sa'îd Abdullah b. Ömer
(ö.691/1292),

-Envâru't- Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl. Daru İhyâi't-Turâsi'l-

Arabiyyi. Beyrut.(Mecmûatün Mine't-Tefâsîr adı altında Nesefî,Hâzin ve İbn Abbas tefsirleri ile bir arada)

el-BEHİY Muhammed,

-İnanç ve Amelde Kur'ânî Kavramlar. Çeviri, Dr.Ali Turgut. Yöneliş Yayınları. 2.baskı, İstanbul-1988.

BÜYÜK LAROUSSE.Miliyet yayınları,İstanbul-1993.

CEBECİ, Lütfullah,

-Kur'an'a Göre Takva. Seha nesriyat,İstanbul-1985.
-Kur'an'da Şer problemi. Akçağ yayınları, Ankara- 1985.

CÜBRÂN Mesud,

-er-Râid Mu'cemün Lüğaviyyun Asrıyyun. Beyrut-1978.3.Baskı 2 cilt.

el-CÜRCÂNÎ eş-Şerîf Ali b.Muhammed (ö.816/1413),

-Kitâbü't-Ta'rifât. Tarihsiz.Bir cilt.

el-CEVHERÎ İsmail b.Hammad (ö.393/1002),

-es-Sihâh Tâcü'l-Lüğâ ve Sihâhu'l-Arabiyye. Tahkîk, Ahmed Abdülğafûr Attâr, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye. Mısır,tarihsiz

el-CEZÂİRÎ Ebu Bekr b.Cabir,

-Akîdetü'l-Mü'min. Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye.Mısır-1397/1977 1. baskı.

CÜCELOĞLU, Doğan,

-İnsan ve Davranışı. Remzi Kitabevi,İstanbul-1991,

ÇER RAHOĞLU, İsmail,

-Tefsir Uslû. TDV yayını, Ankara-1989.Yedinci baskı.
-Kur'an'da İnsanın Yaratılış Sahnesinin Düşündürdükleri. Makale, AÜİF Dergisi,C.20.

ÇANTAY, Hasan Basri (ö.1969 m.),

-Kur'an-ı Hakîm ve Meâli Kerîm. Ahmed Said Matbası, İstanbul-1969- 3 cilt.

ÇAĞRICI, Mustafa,

-Adalet. TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul- 1988. c.1.

ed-DÂMEĞÂNÎ, Hüseyin b.Muhammed (ö.447/1055),

-Kâmûsu'l-Kur'ân ev Islâhu'l-Vücûh Ve'n-Nezâir fî'l-Kur'ân'ı Kerîm. Tahkîk, Abdülaziz Seyyid el-Ehl, Beyrut-1977.

DEVELLİOĞLU, Ferit (ö.1985 m.),

-Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat., Doğu Matbası, Ankara-1970.

ed-DÂRÎMÎ, Ebu Muhammed Abdullah b.Abdurrahman (ö.255/868),

-es-Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul-1981.

DOĞAN, Mehmet,

-Büyük Türkçe Sözlük. Birlik Yayınları, Ankara- 1982. 2.baskı

DRAZ, Abdullah, (ö.1958 m),

-İslamın İnsana Verdiği Değer. Tercüme, Nurettin Demir. Kayıhan yayınları, İstanbul-1983.

DUMLU, Ömer,

-Kur'ân-ı Kerîm'de Salah Meselesi.DİB yayınları, Ankara-1992.

EBU'S-SUÛD, Muhammed b.Muhammed (ö.982/1574),

-İrşâdü'l-Akli's-Selîm İlâ Mezâyâ'l-Kur'ânı'l-Kerîm. Daru İhyâu't-Türâsi'l-Arabıyyi, Beyrut.

EBU TEMMÂM, Hubeyb b.Evs et-Tâî, (ö.231/845),

-Dîvânü'l-Hamâse.Şerheden Allame et-Tebrizî, Mektebetü'l-Ezheriyye, Mısır- 1331/1913. İkinci baskı, iki cilt.

EBU'l-HACCÂC Yusuf b.Süleyman b.İsâ,

-Şerhu Dîvânı Züheyr b. Ebî Sûlmâ. Laydın-1306/1989.

EDİB Mısrî,

-Şerhu Dîvân Antera b.Şeddâd el-Absî.Neşreden, Mahmud Tefvik. Matbaatü'r-Rahmânıyye, bir cilt, tarihsiz.

el-EZHERÎ Ebâ Mansûr Muhammed b.Ahmed (ö.370/980),

-Tehzîbü'l-Lüğa. Tahkîk, Yakûb Abdü'n-Nebî, ed-Daru'l-Mısriyye.Kahira, tarihsiz. 15 cilt.

EBU HAYYÂN Esîru'd-Dîn Ebî Abdillâh Muhammed b.Yusuf (ö.749/1344),
-el-Bahru'l-Muhît. Matba'atü's-Saade, Mısır- 1328/1910. 8 cilt.

EMİR, Abdülazîz,

-el-İnsân Fi'l-İslâm. Dârü'l-Fürkân, Beyrut-1986.

EBU DÂVÛD, Süleyman b.el-Eş'âs es-Sicistanî (ö.275/888),

-es-Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul-1981.

el-FERRÂ, Ebu Zekerıyyâ Yahyâ b.Ziyâd (ö.207/822),

-Me'âni'l-Kur'ân.Tahkîk, M.Ali en-Neccâr. Dâru'l-Kütübi'l

Mısriyye. Kâhire, tarihsiz. İki cilt. Birinci baskı.
el-FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecdü'd-Dîn Muhammed b.Ya'kûb, (ö.817/1414),

- Tenvîru'l-Mıkbûs Mın Tefsîri İbn Abbas (M.M.T.) .
- Besâiru Zevi't-Temyîz fî Letâifi'l-kitâbi'l-Azîz. İkinci baskı, Kahira-1406/1986.
- el-Kâmûsu'l-Muhît ve'l-Kâbusu'l-Vesît fî'l-Lüğa. Matbaatü'l-Meymeniyye, Mısır-814/1411.4 cilt.

FAYDA, Mustafa,

- Câhiliyye. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt I,

GÖLCÜK, Şerafettin,

- Kelam Açısından İnsan ve Fiilleri. Kayıhan Yayınları, İstanbul-1979.

HANÇERLİOĞLU, Orhan (ö.1991 m.),

- İslam İnançları Sözlüğü. Remzi Kitabevi, İstanbul-1984.

HÜSEYİN KAZİM KADRÎ (ö.1934 m),

- Türk Lügati. TDK Yayınları, İstanbul-1943, 4 cilt.

el-HİNDÎ Muhammed Tâhir es-Sıddîkî (ö.986/1578),

- Mecma'u Bihâri'l-Envâr fî Ğarîbi't-Tenzîl ve Latâifi'l-Ahbâr Haydarabat-1391/1971.

el-HÜRÎ Said eş-Şertûnî el-Lübnânî,

- Akrabu'l-Mevârid fî Fusahî'l-Arabiyyeti ve's-Şevârid. Beyrut-1889. 3 Cilt.

el-HÂDİMÎ, Ebu Said Muhammed,

- Berîkatün Mahmudiyyetün fî Şerhî Tarîkatın Muhammediyyetin ve Şeriatın Nebeviyyetin fî Sıratı Ahmediyyetin. İki Cilt. Tarihsiz.

el-HÂZİN, Alaüddin Ali b. Muhammed (ö.725/1324),

- Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl

HASAN es-SENDÛBÎ,

- Şerhu Dîvânı İmri'ül-Kays. Maktebetü't-Ticariyye, Mısır., Tarihsiz.

HAVVÂ, Said,

- Cündüllah. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Bayrut, Tarihsiz.

İBN KUTEYBE Ebu Muhammed Abdillâh b. Müslim (ö.213/828),

- Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'ân. Tahkîk, Ahmed Sakar. Kahira-1958.

-Te'vî'lü Müşkili'l-Kur'ân. Tahkîk, Ahmed sakar, Kahira-1973.

İBNU'L-CEVZÎ Ebu'l-Feraç Abdurrahman b.Ali (ö.597/1200),

-Nüzhetü'l-A'yüni'n-Nevâzir fî İlmi'l-Vücûh Ve'n-Nevâzır.
Tahkik, Muhammed Abdülkerim Kazım er-Radi, Beyrut-1407/1987.
-Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr. Naşir, Muhammed Zehir eş-
Savis. Beyrut-1384/1964. 9 cilt.

İBN KAYYIM el-CEVZİYYE, Semsüddin Muhammed b.Ebi Bekr (ö.1350 m.),

-el-Fevâid, Beyrut-1406/1986. Bir cilt.

İBNU'L-ESÎR, Mecdüddîn Ebi's-Sa'adati'l-Mübarak b.Mahmud el-Cezeri
(ö.544/1149),

-en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîs Ve'l-Eser. Tahkik, Tahir Ahmed
ez-Zevi, Mekke, tarihsiz.

İBN SA'D, Muhammed (ö.230/845),

-et-Tabakâtü'l-Kübrâ, Kâhira-1358.

İBN HİŞÂM, Abdülmelik (ö.213/828.)

-es-Sîratü'n-Nebeviyye , Mısır-1355/1936.

İBNU'L-ESÎR, Ali bin Muhammed (ö.630/1233)

-el-Kâmil fi't-Târih, Trcm.M.Beşir ERYARSOY, Bahar Yay.
İstanbul-1985

İBRAHİM AHMED,

-Mu'cemu'l-Lügati'l-Arabiyye, el-Mü'cem el-Vesît.
(Ahmed H.ez-Zeyyât, Hamid Abdülkâdîr ve M.Ali en-Neccâr ile
birlikte) Mektebetü'l-İlmîyye-Tahran, tarihsiz.

İBN FÂRİS, Ebu'l-Hüseyin Ahmed İbn Fâris İbn Zekerıyya
(ö.395/1004),

-Mu'cemu Makâyisi'l-Lüġa. Kâhira, 1368/1948.6 cilt.

İBN Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed Mükerrrem (ö.711/1311),

-Lisânü'l-Arab , Beyrut-1956.14.cilt.

İBN HACER el-Haytemî (ö.974/1567),

-ez-Zevâcir an İrtikâbi'l-Kebâir. (İslamda Helallar ve
Haramlar, Büyük Günahlar. Tercüme, Ahmet Serdaroğlu-Lütfi
Şentürk. Kayıhan Yayınları, İstanbul-1981

İSLAM ANSİKLOPEDİSİ. MEB yayınları.

İZUTSU, Tashihika,

-Kur'an'da Allah ve İnsan. Çeviren, Süleyman Ateş. AÜİF
Yayınları, Ankara-1975.

-Kur'an'da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar. Çeviren, Selahattin Ayaz

Pınar Yayınları, İstanbul-1991.2.Baskı.

-İslam Düşüncesinde İman Kavramı. Çeviren, S.Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul, 1981.

İBRAHİM HAKKI Erzurûmî (ö.1194/1780),

-Ma'rifetnâme. Sadeleştiren, M.Fuad Başar. Kit-san, İstanbul-1984.

İBNİ MÂCE, Ebu Abdillâh Muhammed b.Yezîd et-Kazvînî (ö.275/888),

-Sünen. Çağrı yayınları, İstanbul-1981.

İBN TEYMİYYE, Seyhu'l-İslâm Ahmed (ö.728/1328),

-Mecmû'u Fetâvâ. Tertîb, Abdurrahman b.Muhammed, Rıbat, tarihsiz.

İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebu'l-Fidâ İsmâil (ö.774/1372),

-Tefsîu'l-Kur'ân'ıl-'Âzîm. Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-1403-1983.

el-KUŞTUBÎ Ebu Abdillâh Muhammed b.Ahmed el-Ensârî (ö.671/1272),

-el-Câmi'î Ahkâmî'l-Kur'ân Kahire, 1935.

el-KASIMÎ, Muhammed Cemâlüddîn (ö.1332/1914),

-Mehâsinü't-Te'vîl. Tahkîk, M.F.Abdülbâkî. Dâru ıhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 136/1957. Birinci baskı. 17 cilt.

KARAHİSÂRÎ, Mustafa b.Şemsüddin,

-Ahteri Kebîr. Matba-i Âmire, İstanbul-1310/1892. iki cilt.

el-KÂDÎ ABDÜ'L-CEBBÂR, Ebu'l-Hasan Ahmed (ö.415/1024),

-el-Muğnî fî Ebvâbi'l-Adli ve't-Tevhîd. Tahkîk, Fuâd el-Ehvânî Mısır-1382/1962, 5 cilt, 20 cüz. Birinci baskı.

-Şerhu'l-Usulü'l-Hamse. Tahkîk, Abdülkerîm Osman. Birinci baskı, Kahira-1384/1965.

KILIÇ Sadık,

-Kur'an'da Günah Kavramı. Hibaş Yayınları, Konya-1984.

KESKİOĞLU, Osman (ö.1992 m),

-Nüzulünden Günümüze Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri. T.D.V.Yayınları 1989.

KOÇYİĞİT, Talat,

-Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâlî, Kılıç Kitabevi, Ankara.

KARAMAN, Hayrettin,

-Adâlet. (Fıkıh) TDV İslam Ansiklopedisi. C.I.

LEVİS ME'LÛF,

-el-Müncîd fî'l-Lüğati ve'l-A'lâm.Beyrut-1986.22.baskı.

MUHAMMED MURÂD BUHÂRÎ (Ö. ?),

-Müfradâtü'l-Kur'ân.el Yazması.1 cilt.Tire Necip Paşa kütüphanesi.

el-MEVDÜDÎ, Ebû'l-A'lâ (ö.1979 m),

-Tefhîmu'l-Kur'ân (Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri). Tercüme, M.H Kayan, Y.Karaca, N.Şişman, İ.Bosnalı, A.Ünal, H.Aktaş.İnsan Yayınları, İstanbul-1986.

-Kur'ân'a Göre Dört Terim. Çeviri,İ.Kaya, O.Cilacı.Oku Neşriyat,Konya.

-İslâmî Kavramlar. Çeviren,Süleyman Akyüz. Pınar Yayınları , İstanbul-1991.

el-MAHALLÎ, Celâlü'd-Dîn Muhammed b.Ahmed (ö.911/1505)

-Tefsîru'l-Celâleyn.(Celâlü'd-Dîn Abdürrahmân b.Ebî Bekr es-Suyûtî ile birlikte) el-Mektebetü's-Şa'biyye.

MEHMET VEHBÎ (ö.1949 m),

-Hülâsatü'l-Beyân (Büyük Kur'an Tefsiri).Üçdal Neşriyat, İstanbul-1966.

MEKKÎ B.EBÎ TÂLİB el-Kaysî Ebû Muhammed (ö.437/1045),

el-Umdetü fî Ğarîbi'l-Kur'ân. Tahkîk, Yusuf A.el-Mar'aşlı. Beyrut-1404/192.

MUHYİD DÎN Muhammed b.Ali el-Arabî (ö.638/1240),

Tefsîr. 2 cilt. Baskı yeri ve tarihi yok.

el-MERÂĞÎ Ahmed Mustafa (ö.1364/1945) ,

-Tefsîru'l-Merağî. Mısır-1969. 28 cilt.

el-MÜTENEBBÎ Ebû't-Tayyib, Ahmed b.el-Huseyn (ö.354/965),

-Dîvan. Ta'lîk, Selim İbrahim Sadır, Beyrut-1900.

MUMCU Ahmed,

-Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı. AÜHF Yayınları,Ankara-1972.

MACÎT,Nadim,

-Kur'ân ve Hadise Göre Şirk ve Müşrik Toplum. Damla Matbası, Konya-1992.

el-MÂTÜRÎDÎ Ebû Mansûr, Muhammed b.Muhammed (ö.248/862),

-Kitâbü't-Tevhîd. Tahkîk, Fethullah Halif, İstanbul-1979.

el-MÜSLİM, b.el-Haccac el-Kuseyri,en-Nisabûrî, Ebu'l-Husayn (ö.261/874),

⁶⁶-Sahih. Çağrı Yayınları-1981.

MÂLİK b.ENES (ö.179/795),

el-Muvatt'a. Çağrı Yayınları,İstanbul-1981.

el-MERGİNÂNÎ, Bürhânüddîn Ebu'l-Hasan, Ali, b.Ebî Bekr
(ö.593/1196) ,

-el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî. Mettebetu'l-İslamiyye .

el-MEVSÎLÎ Abdullah b.Mahmud b.Mevdûd (ö.683/1284) ,

el-İhtiyâr İi Ta'li'li'l-Muhtâr. Beyrut-1395/1975.

en-NEVEVÎ, Ebû Zekerîyya Muhyi'd-Din b.Şeref (ö.676/1277),

-Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Lüğât . Mısır, tarihsiz,

en-NÂBİĞÂ ez-ZÜBYÂNÎ, Ziyâd, b.Muâviye (ö.Hicretten az önce),

-Dîvan. Tahkîk, M.Ebu'l-Fadl İbrâhîm.Kahira, 2.baskı.

en-NESEFÎ Ebu'l-Berakât Abdullâh b.Ahmed b.Mahmûd (ö.701/1301) ,

-Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl.

REŞİD RIDÂ Muhammed (ö. 1935,m) ,

-el-Menâr.(Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm).Mısır-1330/1911.

er-RÂZÎ Fahru'd-Dîn, Ebû Abdillâh Mahmûd b.Ömer b.Hüseyin
(ö.606/1209),

-Mefâtîhu'l-Ğayb (et-Tefsîru'l-Kebîr).Nâşir, Abdurrahmân
Muhammed, el-Matbaatü'l-Behiyye el-Mısriyye, 1.baskı 1935.

el-Muhassal (Kelama Giriş).Çeviren, Hüseyin Atay, AUİF
Yayınları,Ankara-1978.

er-RÂZÎ Zeynü'd-Dîn Muhammed b.Ebî Bekr b.Abdü'l-kâdir
(ö.666/1267),

-Muhtârü's-Sihâh. Tahkîk, Hamza Fethullah, Beyrut-1987.

RÂĞİB el-ISFEHÂNÎ el-Huseyn b.Muhammed (ö.502/1108),

-el-Müfradât fî Ğarîbi'l-Kur'ân ,Tahkîk,M.S.Keylânî,
Mısır,1961.

es-SELMÂN Abdü'l Azîz el-Muhammed,

-el-Kevâşifi'l-Celiyye 'an Me'âni'l-Vâsıtıyye. Rıyad-
1401/1981.

es-SÂVÎ Ahmed,

-Hâşiyetü Allâme es-Sâvî alâ Tefsîri'l-Celâleyn. Mısır,
tarihsiz,

es-SÂBÜNÎ,Nûru'ddîn Ahmed bin Mahmûd bin Ebî Bekr (ö.580/1184),

-el-Bidâye fî Usûlid-Dîn. Tahkîk, Bekir Toploğlu DİB
Yaayınları, Ankara-1979.

es-SÂBUNÎ, Muhamedd Ali,

-Safvetü't-Tefâsîr. Beyrut-1402/1981.

es-SİCİSTÂNÎ Ebu Bekr Muhammed b.Azîz (ö.330/941),

-Ğarîbî'l-Kur'ân el-Müsemmâ bi Nüzhetü'l-Kulûb. Tahkik,
M.An'ânî. Mısır-1342/1923.

SAGIROĞLU, Ekrem,

-Kur'an'da İnsan ve Toplum. Pınar Yayınları, İstanbul-1993.

eş-ŞEVKÂNÎ Muhammed b.Ali b.Muhammed (ö.1250/1834),

-Fethu'l-Kadîr el-Câmi'beyne Fenneyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti
min İlmi't-Tefsîr.Mısır-1963.

ŞEMSETTİN SAMİ (ö.1904 m),

-Kamusu Türkî, Dersaadet, 1317/1899.

et-TABRÎ Ebû Ca'fer Muhammed b.Cerir (ö.210/825),

-Câmiu'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân. Beyrut-1988.15 cilt
30 cüz.

et-TABRASSÎ, Ebû Ali el-Fadl (ö.537/1142),

-Mecma'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân. Tahran-1395/1975.

et-TÛSÎ, Ebu Ca'fer Muhammed b.el-Hasan (ö.460/1067),

-Tefsîru't-Tıbyân. Tahkîk, A.Ş. el-Emîn A.H. Kuşayr.Necf,
tarihsiz.

TÜRKÇE SÖZLÜK. TDK yayınları, Ankara-1979.

et-TEHÂNEVÎ, Muhammed Ali b.Ali (ö.1158/1745) ,

-Keşşâfu Istılâhâtı'l-Fünûn. Kalkute-1862.

TUZÜNER, Abdullan Atıf,

-Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli. İstanbul-1982.

et-TABBÂRA, Afîf Abdülfettâh,

-Rûhu'd-Dîni'l-İslâmî. Beyrut-1977.

-el-Hatâyâ fî Nazari'l-İslâm. Beyrut, tarız, 3.baskı.

et-TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b.İsâ b.Sevrâ (ö.279/892),

-es-Sünen. Çağrı Yayınları, İstanbul-1981.

ÖZEK Ali,

-Kur'ân'ı Kerim ve Açıklamalı Meâli. TDV Yayınları, Ankara- (1993. (H.Karaman, Ali Turgut, M.Çağrı, İ.K.Dönmez ve S.Gümüş ile birlikte)

YILDIRIM Celal,

-Tefsirli Kur'an-ı Kerim Meâli. Anadolu Yayınları, İzmir, tarihsiz -İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri. Anadolu Yayınları, İzmir, 11 cilt.

YAHYA B.SALLAM (ö.200/815),

-et-Tesârif. Tahkik, Hint Şiblî. Tunus, 1979.

YALTKAYA, Şerafettin,

-Yedi Askı (el-Muallekâtü's-Seb'a). Maarif Matbası, İstanbul - 1943.

YEĞİN, Abdullah,

-Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lugat. İstanbul-1978.

(A.Badıllı, İ.Hekimoğlu ve İ.Çalım ile birlikte)

YAZIR, Hamdi (ö.1951),

-Hak Dîni Kur'an Dili., Eser Kitabevi, İstanbul-1971.

YAVUZ, A.Fikri,

-Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Meâli Âlisi. İstanbul, 1. baskı.

UNAT, Faik Reşit,

-Hicri Tarihleri Miladi Tarihe Çevirme Kılavuzu. Ankara-1984.

ULUTÜRK, veli,

-Kur'an-ı Kerim'e Göre Zulüm Kavramı. İstişare Yayınları, Konya 1990.

UDEH, Abdü'l-Kâdir,

-el-İslâm ve Evdâ'una's-Siyâsiyye. Beyrut-1408/1988.

ÜNAL, Ali,

-Kur'an'da Temel Kavramlar, İstanbul-1990. 2. baskı.

ez-ZAMAHŞERÎ, Cârullah Mahmud b.Ömer (ö.538/1143) ,

-El-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidî't-Tenzîl ve Uyûnu'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vîl. Kahıra-1365/1946. 4.cilt.

-Esâsü'l-Belâğa. Kahıra-1341/1922. 2.cilt.

ez-ZENCÂNÎ, Mahmûd b.Ahmed (ö.657/1258),

-Tehzîbü's-Sihâh. Tahkîk, A.M Hârûn-A.A Attâr. Mısır-1371/19

ez-ZEBİDÎ, Muhibbiddîn Ebu'l-Feyd es-Seyyid Muhammed Murtazâ el-Huseyni el-Vâsitî (ö.1205/1790),

-Şerhu'l-Kâmûs (Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs). Mısır-1306/1888.

ez-ZİRİKLÎ, Hayruddîn,

el-A'lâm Kâmûsu Terâcim. Beyrut, 1389/1969.

ez-ZEBİDÎ, Zeynüddîn Ahmed b.Ahmed b.Abdi'l-Latîf (ö.893/1487),

-Sahîhı Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi. Tercüme, Ahmed Nâim ve Kamil Miras. DİB Yayınları, Ankara-1976.

ZEYDÂN, Abdü'l-Kerîm,

-Usûlü'd-Da've. Bağdat-1396/1976

ez-ZEHEBÎ, el-Hâfız Ebû Abdillâh, Muhammed b.Ahmed, Osman b.Kaymaz (ö.748/1347),

-Kitâbü'l-Kebâir ve Tebyînü'l-Mahârim. Tahkîk, Muhyi'd-Dîn Mustafa. Beyrut-1407/1987. 3.baskı.

God ascribed values exactly to human being between his creatures and gave every thing in the universe to his service. He created him in an excellent style and equiped him with vision and mind. He granted to him ability with which he is able to suffer his error from the right and called him to devotion which is the goal of his creating. But he did not freed him on this purpose.

God ordered the human being to avoid from "israf" he threatened the angels and injuste and announced some factors good news. The human being was encouraged in the Qur'an to be God-fearing and was warned against being cruel and unjust. In spite of all of these the human being plunged into injustice.

It is human being who injustice. God, neighbor in this world, nor in the hereafter never excuse him.

Duran appraises the human beings according to their believes and deeds. In doing this, Duran uses some special concepts while some of these concepts mean praise, the some other have a meaning of blame. The concept of "injustice" is the most comprehensive one of it. It have meaning similars.

In this work, the concept of "injustice" has been studied etymologically and its meanings in the Qur'an has been explained in accordance with the methodology of semantics.

The concept of "injustice" was being used in the time of pre-Islamic written language to express all the "negative" relations between man and man and other beings and relations between other beings themselves.

The man of that era was practicing every kind of violation, harshness as injustice. Let not as a blame directing action every time.

In the Qur'an, the concept of injustice bears fully different meanings from it in pre-Islamic usage. While this concept has not a usage in the meaning of relations between God and man and in the meaning of self injustice, it the Qur'an.

The human being treats unjustly by transgressing God's rights, human beings rights and even his own rights. It is himself who suffers from owing to his injustice acts in every case. It is possible for human being to treat injustice against the other living creatures but he is never able to do this against God.

Qur'an qualifies every kind of wrong action as injustice. Unbelief with its all varieties is "kufr" according to the Qur'an. Nevertheless the little or big sins of Muslims are counted as injustice in the Qur'an.

The concept of injustice, with in it synonyms and opposites makes a rich field of semantics. There is no any Turkish dictionary which contains all the meanings of the concept of injustice.